

NUSBD

ISSN: 2147-5121 / E-ISSN: 2717-7610

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

İSTANBUL
NİŞANTAŞI
UNIVERSITY
NEW

Cilt 10 - Sayı 2
Aralık - 2022

NUSBD

ISSN: 2147-5121 / E-ISSN: 2717-7610

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Cilt/Volume: 10, Sayı/Number: 2, Yıl/Year: 2022, Güz/Autmn

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
NİŞANTAŞI UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
ADINA SAHİBİ / PROPRIETOR

Prof. Dr. Şenay YALÇIN

YAYIN SEKRETERİ
PUBLISHING SECRETARY

Emin ALTI

İNGİLİZCE REDAKSİYON
ENGLISH REDACTION

Öğr. Gör. Duygu KOMŞUOĞLU

GRAFİK VE TASARIM
GRAPHIC AND DESIGN

Öğr. Gör Begüm MUTLU

EDİTÖR
EDITOR

Prof. Dr. Uğur YOZGAT

EDİTÖR YARDIMCISI
EDITOR VICE

Öğr. Gör. Şerafettin SEVGİLİ

ALAN EDİTÖRLERİ
FIELD EDITORS

İktisadi ve İdari Bilimler

Dr. Öğr. Üyesi
Hazar DÖRDÜNCÜ

Sosyal Bilimler

Dr. Öğr. Üyesi Derya YALÇIN

İletişim, Sanat ve Tasarım

Dr. Öğr. Üyesi Burcu KURTIŞ

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki düşünce ve görüşler sadece yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisi'nin veya Nişantaşı Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Her hakkı saklıdır.

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ'NİN
TARANDIĞIİNDEKS VE YERLER

ISSN 2147-5121 | e-ISSN 2717-7610 | Yayın Aralığı Yılda 2 Sayı | Başlangıç: 2013

Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Maslak Mahallesi, Taşyoncası Sokak, No: 1V ve No:1Y Sarıyer-İstanbul - Bina Kodu : 34481742

Tel : 0 (212) 210 1010, Faks : 0 (212) 565 2525

E-posta: sbd@nisantasi.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/pub/nisantasisbd>

DANIŞMA KURULU
ADVISOR COMMITTEE

Prof. Dr. Alper ASLAN	<i>Erciyes Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Elif ÇEPNİ	<i>Karabük Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Erhan ASLANOĞLU	<i>Piri Reis Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Halim KAZAN	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. İsmail Sadi UZUNOĞLU	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Murat KAYALAR	<i>Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sabri Burak ARZOVA	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sahure Gonca TELLİ	<i>Doğuş Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU	<i>Pamukkale Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi</i>

YAYIN KURULU
PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Adnan ÇELİK	<i>Selçuk Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ahmet ATAKİŐİ	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Asım SALDAMLI	<i>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gülseren YÜCEL	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yılmaz GÖBENEZ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hülya KILIÇ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hülya TEZCAN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ömer Cüneyt BİNATLI	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Serap İNCAZ	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gürcan SEÇKİN	<i>Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ayşe Çiğdem KIREL	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hüseyin Abdurrahman KANIBİR	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nuriye Zeynep ÖKTEN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gresi SANJE	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Vişne KORKMAZ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nurşin GÜNEY	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Recep KÖK	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>

NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

AMAÇ VE KAPSAM

Derginin Amacı

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin amacı, araştırmacıların farklı alanlara ait hazırlanmış oldukları bilimsel makaleleri bir araya getirerek yayımlamak ve bilimsel bilgi birikimine katkı sunmaktır. Bu süreçte etik kuralları temel ilke olarak benimseyen dergimiz, yapılan çalışmanın niteliğine odaklanmakta ve bunu ilgili çevreye sunmayı kendine görev edinmektedir. Dergimizde güncel problemlerin işlendiği bilimsel makalelerin yanı sıra tarihsel anlamda bir olguya odaklanan çalışmalara da yer verilmektedir. Dergimizde makaleler, bir araştırma sürecinin gerçekleştirilmiş olmasıyla *Araştırma Makalesi* veya daha önce yapılmış olan çalışmaların eklektik biçimde incelenmesi, tartışılması ve yeni bir bakış açısı olarak sunulmasıyla *Derleme Makale* olarak yayımlanmaktadır. En temelde amacımız, ciddi bir çabayla hazırlanmış olan bilimsel çalışmaların değerlendirilme sürecine katkıda bulunmak ve bağımsız değerlendirmelerden geçen makalelere araştırmacıların ulaşabilir olmasını sağlamaktır.

Derginin Kapsamı

Dergimiz "Sosyal Bilimler Dergisi" iddiasıyla çıktığı 2013 yılından beri disiplinler arası çalışma ilkesini benimsemektedir. Bu kapsamda farklı alanlarda veya farklı alanların bir araya getirildiği çalışmalara özellikle önem verilmektedir. Dergimiz kapsamında kabul edilen makale alanları üç kategoride tasniflenmiştir. Bunlar "İktisadi ve İdari Bilimler", "İnsan ve Toplum Bilimleri" ve "İletişim, Sanat ve Tasarım" adını taşımaktadır. Dergimizde her bilimsel alan kümesi için "*Alan Editörü*" bulunmakta ve baş editöre bağlı olarak tarafımıza iletilen makalelerin değerlendirilme sürecini yönetmektedir.

İktisadi ve İdari Bilimler

- İşletme Yönetimi
Business Management
- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Political Sciences and Public
Administration
- İktisat ve Ekonomi Politik
Economics and Political Economy
- Uluslararası İlişkiler
International Relations
- Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Yönetimi
International Trade and Logistics
Management
- Finans ve Bankacılık
Finance and Banking
- Turizm ve Otel İşletmeciliği
Tourism and Hotel Management
- Sağlık Yönetimi
Health Management
- Halkla İlişkiler ve Reklam
Public Relations and Advertising

İnsan ve Toplum Bilimleri

- Psikoloji
Psychology
- Sosyoloji
Sociology
- Sosyal Hizmet
Social Work
- Antropoloji
Anthropology
- Tarih
History
- Hukuk
Law

İletişim, Sanat ve Tasarım

- Radyo – TV – Sinema
Radio – TV – Cinema
- Gazetecilik
Journalism
- TV Haberciliği ve Programcılığı
TV Reporting and Programming
- Fotoğrafçılık
Photography
- İletişim Tasarımı
Communication Design
- Görsel İletişim Tasarımı
Visual Communication Design
- Çizgi Film ve Animasyon Tasarımı
Animation Design
- Tekstil ve Moda Tasarımı
Textile and Fashion
- Endüstriyel Ürün Tasarımı
Industrial Design
- Tiyatro ve Sahne Sanatları
Theatre and Performing Arts
- Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Gastronomy and Culinary Arts
- Plastik Sanatlar
Plastic Arts

NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ETİK İLKE VE KURALLAR

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler iki veya üç hakeme gönderilmektedir. "Çifte Körleme" olarak adlandırılan süreçte hakem ve yazar birbirinin kimliği hakkında bilgi sahibi olamaz. **DergiPark** üzerinden yürütülen hakemlik sürecinde tüm adımlar izlenebilmekte ve kontrol edilebilmektedir.

Bu kılavuzda **COPE**'un (Committee on Publication Ethics - Yayın Etiği Komitesi) uluslararası düzeyde kabul edilen tavsiyeleri doğrultusunda kurallar oluşturulmuştur. Yazar ve okuyucuların etik dışı davranışlar ve etik konusunda bilgilendirilmeleri, makale göndermek isteyen araştırmacıların uyması gereken kuralların hatırlatılması amaçlanmaktadır. Kriterler, yazarların, hakemlerin ve editörlerin uyması gereken standart etik kuralları şeklinde tasnif edilmiştir. Ayrıca Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi özelinde temel kriterler belirtilmiştir.

Yazarların Uyması Gereken Etik Durumlar

- Yazarlar hazırlamış oldukları makalelerde etik kurallara uyma konusunda koşulsuz sorumludur.
- Dergiye gönderilen bir makale başka bir dergi veya kurum yayını olarak yayımlanmamış olması gerekmektedir.
- Makalelerde türü sorgulanmaksızın kullanılan tüm kaynaklara referans gösterilmelidir.
- Çalışmada kullanılmayan veya faydalanılmayan kaynaklara referans verilmemelidir. Verilen her referansın ana kaynağına mutlaka erişilmeli, eğer bu mümkün değilse alınan kaynak mutlaka "aktaran" olarak belirtilmelidir.
- İstatistiksel verilere dayanan çalışmaların ham dataları, yazarda bulunmalıdır. Yazar, hakemler veya editör istediği takdirde bu verileri (varsa) kaynağıyla beraber sunabilmelidir.
- Makalelerde sadece katkıda bulunanların ismi bulunmalı ve mümkünse makalenin sonunda hangi yazarın ne ölçüde veya hangi konuda katkıda bulunduğu yazmalı, çıkar çatışmalarına değinilmelidir.

Hakemlerin Uyması Gereken Etik Durumlar

- Hakemler, makaleleri salt kabul veya reddeden değerlendirme organları değildir. Bunun yanı sıra makalelerin nasıl geliştirilmesi gerektiği, hangi durumlarda alana daha çok katkı sağlayacağı veya yetersiz ise hangi konularda eksik olduğu ve yayımlanmaması gerektiğini açık, anlaşılır ve detaylı biçimde sunmalıdır.
- Hakemler, uzmanlaştıkları alanlarda değerlendirme kabul etmeli, aksi durumda davet eden yetkiliye durumu bildirmeli ve kabul etmemelidir.
- Hakemler, makaleyi, nesnel ölçüt olarak belirlenen formlar vasıtasıyla ve yorumlayarak değerlendirmelidir.
- Hakemler yansız olmalı ve yazarın kim olabileceğine ilişkin araştırmalarda bulunmaması gerekmektedir.
- Yazarlara tavsiyeler, nezaket çerçevesinde ve yapıcı olmalıdır. Yazarı incitici ve çalışmayı aşağılayıcı açıklamalardan uzak durulmalıdır.
- Hakemler, yayım sürecinin akışı için verilen sürelerde değerlendirmelerini tamamlamalıdır.

Editörlerin Uyması Gereken Etik Durumlar

- Baş editör, editör yardımcısı ve alan editörleri, dergideki yayım sürecinin akademik yöneticileridir. Bu anlamda üstlendikleri görev, yayım sürecinde kritik öneme sahiptir.
- Editörler en temelde COPE'un belirttiği tüm editörlük kurallarına uymalı ve görevlerini yerine getirmelidir.
- Editör ve editör kurulu yayın/danışma kurulu, yazar ve hakemler arasındaki iletişimi etik kuralları ve gizliliği gözeterek sağlamalıdır.
- Hakemlik yapımları uygun görülmemekle birlikte, yapımları durumunda mutlaka başka bir hakem daha görevlendirilmelidir.
- Editörler hiçbir şekilde yazar bilgilerini hakemle, hakem bilgilerini ise yazarla paylaşmamalıdır.

İntihal ve Etik Dışı Davranışlara Karşı Uygulamalar

- Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde makaleler değerlendirmeye alınmadan önce benzerlik değerlendirmesine tabi tutulmaktadır. Makalelerin benzerlik oranlarına Turnitin yazılım programı ile bakılmaktadır. Dergimizde yayımlanacak olan makalelerin (bibliografya hariç) en fazla %10 olması beklenmekte ve bu oran içindeki benzerliklerin blok alıntı şeklinde olmamasına dikkat edilmektedir. Özgün tanım, hukuki kurallar, dini metinler gibi değiştirilmesi mümkün olmayan metinler çift tırnak içinde gösterilmelidir. Bu metinler de %10 intihal oranının içinde değerlendirilmelidir.
- Makale bir tez veya projeden türetiliyse mutlaka belirtilmelidir. Dergiye gönderilen bu nitelikteki bir çalışma, tez ise sadece danışman; proje ise proje ekibindekilerden katkı sunanlar yazar olarak gösterilebilir. Harici yazarların tespit edilmesi durumunda makale doğrudan reddedilir.

Hakemlik Süreci ve Makale Değerlendirme Sistemi

Editörün incelemesinden geçen makaleler; Alan Editörü tarafından uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak değerlendirilmek üzere 2 hakeme yönlendirilir. Bu aşamada Bölüm (Alan) Editörü Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi hakem havuzundan hakem belirleyebilir ya da çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir. Nişantaşı Üniversitesi akademisyenlerinden gelen makaleler, diğer üniversitelerden hakemlere; dışardan gelen makaleler ise uygun görülürse Nişantaşı Üniversitesi veya dışarıdan hakemler tarafından değerlendirilmektedir.

Hakemler kendilerine değerlendirilmek üzere gönderilen makaleleri değerlendireceklerini kabul ettikleri zaman; çalışmayı tanımlanan zaman dilimi içerisinde DergiPark sistemi üzerinden değerlendirip, çalışmaya ait değerlendirme raporlarını ileteceklerini taahhüt ederler. Ayrıca, bir çalışmayı değerlendirmeyi kabul eden hakem, etik açıdan, çalışmanın içeriği, çalışmayla ilgili bilgi ve belgeleri gizlilik kuralları dâhilinde değerlendireceğini ve çalışmayla ilgili hiçbir süreci belgeyi paylaşmayacaklarını garanti ettiklerini taahhüt eder.

Hakem Değerlendirme Aşaması, hakemin değerlendirme raporunu oluşturması ile tamamlanır. Hakem, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakem Değerlendirme Formu'nu doldurarak makale hakkındaki değerlendirmesini tamamlar. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakem Değerlendirme Formu, hakemden çalışmanın, özgünlüğünü, özeti uygunluğunu, alan-yazın taramasının ilgili ve yeterli olduğunu, seçilen yöntemin uygunluğunu, bulguların doğru sunulduğunu, sonuçların ve tartışmanın yeterli olduğunu, çalışmada kullanılan şekil, çizelge ve tabloların bilimsel kurallara uygun hazırlandığını, kaynakların ilgili ve yeterli olduğunu değerlendirmesini ister. Hakem ayrıca, çalışmanın genel olarak bilimsel çalışma kurallarına uygun olarak gerçekleştirildiğini, makalede terminolojiye hakim şekilde yazıldığını, makalenin yazımının bilimsel olduğunu ve dil yazım kurallarına uygun olduğunu değerlendirir.

Çalışmanın Genel Değerlendirme Sonucu ve Karar aşamasında hakem, Çalışmanın Genel Değerlendirme Sonucunu ve Çalışmanın yayınlanmasına yönelik kararını beyan eder. Hakem için karar seçenekleri aşağıdaki gibidir:

KABUL: Aynen yayımlanabilir.

MİNÖR REVİZYON: Küçük düzeltmeler yapılarak yayımlanabilir.

MAJOR REVİZYON: Önemli düzeltmeler yapıldıktan sonra yayımlanabilir.

RET: Yayımlanması uygun değildir.

Ayrıca, hakemlerin yazarlara iletilmek üzere “Görüş, Eleştiri ve Öneriler” bölümüne çalışma hakkındaki görüşlerini yazmaları zorunludur.

Bölüm (Alan) Editörü, yayını değerlendiren hakemlerin görüşleri doğrultusunda yazar(lar)dan yayınlarında düzeltme yapmalarını isteyebilir. Yazarların, hakemlerden gelen bu düzeltmeler doğrultusunda yayınlarını tekrar düzenlemesi beklenmektedir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar Yayın Kurulu tarafından verilir.

Yazar(lar) hakemlerin değerlendirme görüşlerine karşı açıklayıcı kanıt göstermek koşuluyla itirazda bulunabilirler. Yapılan itirazlar Yayın Kurulu tarafından değerlendirilir ve gerekli görülürse gönderilen yayın için farklı hakem görüşüne başvurulabilir.

Hakem Değerlendirme Süreci

Bölüm Editörü tarafından makale için hakem(ler) ataması gerçekleştirilir. Davet e-postası DergiPark sistemi üzerinden otomatik olarak gönderilir. Hakem'in ilgili çalışmaya hakemlik yapıp yapmayacağına 7 gün içerisinde iletilen e-postadaki bağlantıya tıklayarak karar vermesi gerekmektedir. Hakem daveti en fazla 3 gün uzatılabilir. Hakemin daveti kabul ettikten sonra, daveti kabul ettiği tarih baz alınarak, ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere 30 gün otomatik olarak tanımlanır. Bölüm Editörü, hakeme değerlendirmeyi tamamlayabilmesi için en fazla 7 gün ekstra süre tanımlayabilir. Hakemler, makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Bölüm (Alan) Editörü ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.

Ücret Politikası

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde makale yayımı ile ilgili tüm süreçler ücretsizdir. Hiçbir ad altında yazar veya kurumundan ücret alınmaz.

NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN POLİTİKASI VE YAZIM KURALLARI

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanır.

Özgün çalışmaların yayınlandığı hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen makaleler daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır. Bu konuda telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuç ve sorunlar tamamen yazar(lar)a aittir.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulunun onayı ile yayınlanabilir.

Dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alandaki üç hakemin değerlendirmesine sunulur. Editör ve hakemler makaleleri edebi ve bilimsel açıdan değerlendirir. Yazar(lar) hakemin ve editörün belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır. Çalışmanın kabulü için üç hakemden ikisinin onayı gereklidir. Dergi, gönderilen taslaklarda düzeltme yapma, yayımlama ya da yayımlamama haklarına sahiptir.

Dergiye gönderilen makale taslakları yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanmış makalelerin yayın hakları Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine aittir. Yazarlara telif ücreti ödenmez. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde makale yayımlama süreçlerinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.*

Makale taslakları ve yazılar Microsoft Word dosyası şeklinde DergiPark üzerinden <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nisantasisbd> adresine yüklenmelidir. Tüm değerlendirme süreçleri DergiPark üzerinden yürütülecek olup, yazarların bu ortamı takip etmeleri gerekmektedir. Ayrıca bilgi edinmek için sbd@nisantasi.edu.tr adresinden e-posta yoluyla ulaşılabilir.

Gönderilecek makalelerin formatı şu şekilde olmalıdır: Cambria yazı tipi, 11 punto ve 1 satır aralığı. Sayfa kenarlarında soldan 3 cm sağdan 2 cm, alt ve üstlerden 2 cm boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi verilmemelidir.

Metin düzeni aşağıdaki gibi olmalıdır: İlk sayfada; başlık, yazar isim(ler)i, bağlantılı kurumun açık adresi, irtibat telefonu, e-posta adresi, Türkçe ve İngilizce özet (abstract) yer almalı, devam eden sayfalarda metnin ana bölümü (iki yana dayalı), varsa dipnotlar, kaynaklar, tablolar ve şekiller bulunmalıdır. Tablolar ve şekiller numaralandırılmalı, tabloların açıklamaları tabloların üstünde ve şekillerin açıklamaları şekillerin altında verilmelidir.

Metnin ana başlığı tümü büyük harflerle yazılmalıdır (ortalanmış olarak). Makale içinde yer alan giriş, sonuç (tartışma ve sonuç, sonuç ve öneriler) ve kaynaklar numaralandırılmaz, gelişme bölümünde yer alan 1. ve 2. derece başlıklar numaralandırılır. Tüm başlıklar sola dayalı, bütün kelimelerin ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

Makale taslağı toplam 20 sayfayı geçmemeli, Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri en fazla 200 kelime olmalı, altlarında yer alacak olan anahtar kelime sayısı altıyı geçmemelidir.

Özette makalenin konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve ulaşılan sonuçlar hakkında kısaca bilgi verilmelidir.

Makaleler TURNİTİN programı vasıtasıyla İNTİHAL kontrolüne tabi tutulur. İntihal tespit edilen makaleler doğrudan reddedilir. Benzerlik oranı %10'un altında olmalı ve benzerlik gösteren yerler için muhakkak kaynak gösterilmiş olması gerekmektedir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Metin içinde referans verilmeyen kaynaklar, Kaynakça kısmına eklenemez.

Kaynak gösterirken, metin içi kaynak gösterme (APA) yöntemi kullanılmalıdır. Yani kullanılan kaynaklar ana metinde, parantez içinde, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numaraları ile belirtilir: (Soyad, Yayın yılı: Sayfa numarası).

İçeriğe veya herhangi bir konuya ilişkin bir açıklama gerekli olduğu takdirde, bunların dipnotları sayfa altında verilmelidir. Metnin içinde numaralandırılan bu dipnotlar, sayfa altında numara sırası ile verilmelidir. Yanında açıklamayla verilecek olan bu tür dipnotlarda da metin içi referans yöntemi (APA) kullanılır.

Bir kaynaktan yapılan doğrudan alıntı metin içinde çift tırnak içinde gösterilir.

Referans gösterirken, yazar ismi metin içinde geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve kaynağın basım yılı belirtilir: (Wallerstein, 2000).

Belli bir sayfa söz konusuysa, soyad ve yayın tarihine ek olarak sayfa numarası da yazılır: (Foucault, 1999: 13).

Yazar adı metin içinde geçiyorsa, parantez içinde yalnızca kaynağın basım yılı ve sayfa numarası yazılır: (1997: 42).

Referans gösterirken birbirini takip etmeyen sayfalar virgülle ayrılarak belirtilir: (Beck, 1999: 32, 54 ve 62). Birbirini takip eden sayfalar şu şekilde belirtilir: (Berman, 2001: 34-39 ve 43-47).

Çift yazarlı kaynaklarda her iki yazarın soyadı da belirtilir: (Hardt ve Negri, 2001: 24).

İkiden fazla yazarlı kaynaklarda "vd." ifadesi kullanılır: (Huisman vd., 2002).

Aynı yazarın, aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılıyorsa, ayrımı belirtmek için basım yılının sonuna sırasıyla a, b, c gibi harfler eklenir: (Zizek, 1991a), (Zizek, 1991b) gibi.

Aynı konuda birden fazla kaynak referans gösterilecekse kaynaklar birbirinden noktalı virgül ile ayrılır: (Habermas, 2002: 27; King, 1991: 19).

Bir kurum referans gösterilecekse metin içerisinde kısaltmayla verilmelidir: (DPT, 1989: 145). Kısaltma hakkındaki açıklama ilk defa referans gösterilirken sayfanın altında verilmelidir.

Kaynaklar listesinde, sadece metin içerisinde referans gösterilen kaynaklara yer verilmeli ve bunlar soyada göre alfabetik sırada dizilmelidir. Kaynaklarda bir yazarın birden fazla eseri yer alacaksa, basım yılına göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap: Aktaş, A.M., (2006). *Aile içi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması*. Ankara: Elma Yayınevi.

İki Yazarlı Kitap: Keat, R. ve Urry, J., (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev. Nilgün Ç, Ankara: İmge Yayınları.

Çeviri Kitap: Bauman, Z., (1995). *Yasak Koyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal A., İstanbul: Metis Yayınları.

Dergide Makale: İrem, N., (1999). "Muhafazakar Modernlik, 'Diğer Batı' ve Türkiye'de Bergsonculuk", *Toplum ve Bilim*, 82 (22), 141-179.

Derleme Kitapta Çeviri Makale: Hall, S., (1998). "Eski ve Yeni Kimlikler", Anthony D.K., (der.) içinde, Çev. Gülcan S. ve Ümit H.Y., İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 63-96.

Tez: Karadişoğulları, E., (1995). *Dergâh Mecmuası*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazete Yazısı: "30 Yaş Üstünün Oyunlara İlgisi Koronavirüsle Birlikte Arttı", *Hürriyet*, 24.05.2020.

İnternette Yazarı Belli Olan Yazı: Dikeçligil, B., (2007). "Benlik Üzerine",
<http://www.dibace.net/beylu-dikecligil/benlik-uzerine/>, 02.11.2019.

İnternette Yazarı Belli Olmayan Yazı: "Gram Altın Vadeli Sözleşmesi Nedir?", (2019).
<https://www.integralviop.com/gram-altin-vadeli-sozlesmesi-nedir/>, 29.11.2019

Kurum Yayınları: DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994, Ankara.

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Saygıdeğer Okurları,

Yayın hayatımızda 10. Yıla ulaşmanın gururunu yaşıyoruz. İlk sayıdan bu yana akademik ve etik hassasiyetler göz önünde bulundurularak hazırlanan özgün bilimsel çalışmaları, siz değerli araştırmacılara sunuyoruz. İlerlediğimiz bu yolda, Danışma ve Yayın Kurulu, alan editörlerimiz ve değerli hakemlerimizin katkısı büyüktür. Dergimizi nitelikli çalışmalarıyla güçlü bir akademik bir dergi seviyesine taşıyan yazarlarımıza ise her zaman minnettarız.

10. yılımıza tekabül eden bir diğer güzel gelişme ise TÜBİTAK ULAKBİM (TR-DİZİN) yayın listesinde artık yer almaya hak kazanmamızdır. Tüm kriterleri eksiksiz biçimde yerine getiren, emeğini ortaya koyan tüm çalışma arkadaşlarımıza da teşekkür ediyoruz. Yıllardan bu yana dergimizin güçlenerek akademik camiada kendine daha iyi bir yer edinmiş ve bir başvuru kaynağı haline geldiğimizin önemli bir kanıtıdır. En temel amacımız bu kararlılığımızı devamlılıkla sürdürmektir.

Dergimizin bu sayısında birbirinden değerli araştırma ve derleme makaleler yer almaktadır. Makaleler, farklı disiplinlerden alan editörlerinin denetiminden geçerek hakemlerin onayına sunulmuş, önerileri doğrultuda revize edilerek siz değerli araştırmacıların çalışmalarına katkı sunması amaçlanmıştır. Farklı alanlarda ve disiplinlerarası çalışmalarıyla katkıda bulunan yazarlarımıza sonsuz teşekkür ederiz. Yapmış oldukları katkı, sadece dergimize değil, kendibilim camiaları, öğrencileri, akademisyenler ve ilgi duyan herkesedir.

Sizleri dergimiz ile baş başa bırakırken, sonraki sayılarımızda hakem veya yazar olarak katkılarınızı beklediğimizi belirtmek isteriz.

Prof. Dr. Uğur YOZGAT
Nişantaşı Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

BU SAYININ HAKEMLERİ
REFREES OF THIS ISSUE

Unvan	Hakem Adı Soyadı	Kurum
PROF. DR.	CEVDET KILIÇ	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ/EDEBİYAT FAKÜLTESİ/FELSEFE BÖLÜMÜ/TÜRK İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ ANABİLİM DALI/
PROF. DR.	CİHAN IŞIKHAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ/GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ/MÜZİKOLOJİ BÖLÜMÜ/MÜZİK TEKNOLOJİSİ ANABİLİM DALI/
PROF. DR.	FERHAT SAYIM	YALOVA ÜNİVERSİTESİ/YALOVA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İŞLETME BÖLÜMÜ/YÖNETİM VE ORGANİZASYON ANABİLİM DALI/
PROF. DR.	MUSTAFA GÜRBÜZ	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/LOJİSTİK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/LOJİSTİK PR. /
PROF. DR.	RAGIP KUTAY KARACA	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/PILOTAJ BÖLÜMÜ/PILOTAJ PR. /
PROF. DR.	SERAP İNCAZ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ/ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK BÖLÜMÜ/ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK ANABİLİM DALI/
PROF. DR.	VECLAL GÜNDÜZ	BAHÇEŞEHİR KIBRIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR.	AHMET İLKAY CEYHAN	İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK BÖLÜMÜ/HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK PR.
DOÇ. DR.	DERVİŞ KIRIKKALELİ	LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/BANKACILIK VE FİNANS BÖLÜMÜ/FİNANS VE BANKACILIK PR. /
DOÇ. DR.	EMİN ARSLAN	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ/ZİLE DİNÇERLER TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK YÜKSEKOKULU/GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI BÖLÜMÜ/GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	ERSAN ERSOY	UŞAK ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ/MUHASEBE VE FİNANS YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE FİNANS YÖNETİMİ ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	ERSİN DİKER	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM FAKÜLTESİ/HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM BÖLÜMÜ/HALKLA İLİŞKİLER ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	MELİK ERTUĞRUL	GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İŞLETME BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	MURAT BELKE	BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İKTİSAT BÖLÜMÜ/İKTİSAT TEORİSİ ANABİLİM DALI/

DOÇ. DR.	SERDAR ORHAN	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ/SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ/ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BÖLÜMÜ/İŞ HUKUKU ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	YILMAZ DAŞLI	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ/SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	ZÜHAL FİDAN BARİTÇİ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM FAKÜLTESİ/HALKLA İLİŞKİLER VE REKLAMCILIK BÖLÜMÜ/HALKLA İLİŞKİLER ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	AHMET ÇAĞLAR ÖZDOĞAN	YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ/EĞİTİM FAKÜLTESİ/EĞİTİM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ/EĞİTİMDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ALİ ÖZCAN	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BÖLÜMÜ/TURİZM İŞLETMECİLİĞİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ALİCAN UMUT	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/MUHASEBE VE FİNANS YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE FİNANS YÖNETİMİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	EBRU HANÇER	İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ/MESLEK YÜKSEKOKULU/PAZARLAMA VE DIŞ TİCARET BÖLÜMÜ/HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ELİF ACUNER	RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ/ARDEŞEN TURİZM FAKÜLTESİ/TURİZM İŞLETMECİLİĞİ BÖLÜMÜ/TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ENGİN AYTEKİN	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ/TURİZM FAKÜLTESİ/TURİZM REHBERLİĞİ BÖLÜMÜ/TURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	HAKAN KAYA	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İKTİSAT BÖLÜMÜ/İKTİSAT TEORİSİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	HAZAL KORAY ALAY	İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ/İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ BÖLÜMÜ/YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	İBRAHİM MAVİ	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ	İLKER DURGUT	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ/ALAPLI MESLEK YÜKSEKOKULU/FİNANS-BANKACILIK VE SİGORTACILIK BÖLÜMÜ/BANKACILIK VE SİGORTACILIK PR./
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MEHMET ANIL SAYINER	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU/REKREASYON BÖLÜMÜ/REKREASYON PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MEHMET ÇİÇEK	NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ BÖLÜMÜ/YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MEHMET FATİH İŞİK	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ/FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ/FELSEFE BÖLÜMÜ/FELSEFE TARİHİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MERİ TAKSİ DEVECİYAN	İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT TOPRAK

ŞİİRT ÜNİVERSİTESİ/FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ/SOSYOLOJİ
BÖLÜMÜ/UYGULAMALI SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI/

DR. ÖĞR. ÜYESİ PARLA ONUK

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER
FAKÜLTESİ/FİNANS VE BANKACILIK BÖLÜMÜ/FİNANS VE
BANKACILIK PR. /

DR. ÖĞR. ÜYESİ RAGIP ÜMİT YALÇIN

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ/KAZIM KARABEKİR EĞİTİM
FAKÜLTESİ/EĞİTİM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ/REHBERLİK VE PSİKOLOJİK
DANIŞMANLIK ANABİLİM DALI/

DR. ÖĞR. ÜYESİ SEFA CEYHAN

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER
FAKÜLTESİ/HAVACILIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/HAVACILIK YÖNETİMİ
PR. /

DR. ÖĞR. ÜYESİ SONAT BAYRAM

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ/FİNANS
VE BANKACILIK BÖLÜMÜ/FİNANS VE BANKACILIK ANABİLİM DALI/

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÜLKÜHAN BİKE ESEN

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ/SAĞLIK BİLİMLERİ
FAKÜLTESİ/SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/SAĞLIK EKONOMİSİ
ANABİLİM DALI/

İÇİNDEKİLER (Cilt 10, Sayı 2: 2022)
CONTENTS

- 1 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SIKINTIYA DAYANMA DÜZEYİ VE TOLERANS İLİŞKİSİ: ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE KESİTSEL BİR ARAŞTIRMA
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF DISTRESS TOLERANCE AND TOLERATION: A CROSS-SECTIONAL STUDY ON CALL CENTER EMPLOYEES
ADEVİYE ERDOĞAN 242-258
- 2 *Araştırma Makalesi / Research Article*
WHO FEELS MORE DEPRIVED: THE EFFECT OF AGE AND EDUCATION ON PERCEPTION OF DEPRIVATION
KİM DAHA YOKSUN HİSSEDİYOR: YAŞ VE EĞİTİMİN YOKSUNLUK ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
HASAN YENİÇIRAK 259-271
- 3 *Araştırma Makalesi / Research Article*
THE PROBLEMS DURING THE COVID-19 PERIOD: THE DIFFICULTIES FACED BY PUBLIC SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS
THE PROBLEMS DURING THE COVID-19 PERIOD: THE DIFFICULTIES FACED BY PUBLIC SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS
HATİCE KARAHOCA KARAMANO, NURDAN OZRECBEROĞLU 272-285
- 4 *Araştırma Makalesi / Research Article*
KADIN GİRİŞİMCİ PROFİLİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ
AN ANALYSIS OF WOMEN ENTREPRENEURS' PROFILES: THE CASE OF AMASYA PROVINCE
ŞÜKRAN SİRKINTIOĞLU YILDIRIM, TUĞBA ŞENCAN KUKUŞ 286-300
- 5 *Araştırma Makalesi / Research Article*
A COMPARATIVE RESEARCH ON CUSTOMER EXPECTATIONS AND QUALITY PERCEPTIONS OF NORTHERN CYPRUS' LOW COST CARRIERS
KUZEY KIBRIS'IN DÜŞÜK MALİYETLİ TAŞIYICILARI İÇİN MÜŞTERİ BEKLENTİLERİ VE KALİTE ALGILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA
ŞÜKRÜ UMARBEYLİ, NALAN GELİRLİ 301-315
- 6 *Araştırma Makalesi / Research Article*
DÖNÜŞTÜRÜCÜ VE OTANTİK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL YARATICILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYENİN ARACI ROLÜ: HAVA KARGO TAŞIMACILIĞI SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA
THE MEDIATING ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CAPITAL IN THE EFFECT OF TRANSFORMATIVE AND AUTHENTIC LEADERSHIP ON ORGANIZATIONAL CREATIVITY: A RESEARCH IN THE AIR CARGO TRANSPORTATION INDUSTRY
ÜMİT KANMAZ, TUĞBA KARABULUT 316-344
- 7 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SAĞLIK KURUMLARINDA DIŞ KAYNAK KULLANIMI YOLUYLA HİZMET ALIMI: SİSTEMATİK BİR İNCELEME
SERVICE PROCUREMENT BY OUTSOURCING IN HEALTH INSTITUTION: A SYSTEMATIC REVIEW
HAZAL KORAY ALAY, TUĞBA KIZILYER 345-362
- 8 *Araştırma Makalesi / Research Article*
COVID-19 SALGINININ KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN PERFORMANSINA ETKİSİNİN MEREC-PSI-MAIRCA MODELİYLE İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF THE COVID-19 OUTBREAK ON THE PERFORMANCE OF THE PARTICIPATION BANKING SECTOR WITH THE MEREC-PSI-MAIRCA MODEL
ÖZCAN IŞIK 363-385

- 9 *Araştırma Makalesi / Research Article*
FİNANSAL PERFORMANSIN RASYO YÖNTEMİYLE ANALİZİ: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE YER ALAN VE İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN BİR FİRMA ÜZERİNE UYGULAMA
THE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE WITH RATIO ANALYSIS: AN IMPLEMENTATION ON A FIRM BELONGING TO THE CONSTRUCTION SECTOR AND OPERATING IN ISTANBUL
CEVDET KIZIL 386-409
- 10 *Araştırma Makalesi / Research Article*
YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARININ ARTTIRILMASINA YÖNELİK OPTİMAL POLİTİKALARIN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE ÜZERİNE DEMATEL YÖNTEMİYLE BİR ANALİZ
DEFINING OPTIMAL POLICIES FOR INCREASING RENEWABLE ENERGY INVESTMENTS: AN ANALYSIS ON TURKEY BY DEMATEL METHOD
ESRA SEREZLİ, SERHAT YÜKSEL, HASAN DİNÇER, İDİL TAMER 410-423
- 11 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SAĞLIK HARCAMALARININ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ
ANALYSIS OF THE IMPACT OF HEALTH SECTOR SPENDING ON MACROECONOMIC INDICATORS
ŞULENUR KEMALOĞLU, ERDEM BAĞCI 424-436
- 12 *Araştırma Makalesi / Research Article*
NALLİHAN TURİZMİ İÇİN BİR DESTİNASYON YÖNETİM MODELİ ÖNERİSİ
A DESTINATION MANAGEMENT MODEL PROPOSAL FOR NALLİHAN TOURISM
AHMET TAYFUN, MELİS UÇAR, GÜNAY AHMADLI 437-453
- 13 *Araştırma Makalesi / Research Article*
ELEŞTİREL KURAM BAĞLAMINDA YENİDEN YORUMLANAN HEGEMONYA: SİVİL TOPLUM, İKTİDAR VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ
HEGEMONY REINTERPRETED IN THE CONTEXT OF CRITICAL THEORY: THE RELATION BETWEEN CIVIL SOCIETY, POWER, AND CULTURE
SEDA GÜREL, MEHMET AKİF OKUR 454-466
- 14 *Araştırma Makalesi / Research Article*
YENİ DÜNYA DÜZENİNDE KAOS: ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ
CAOS IN A NEW WORLD ORDER: CASE STUDY
MERVE KARAVAR 467-477
- 15 *Araştırma Makalesi / Research Article*
EXTERNALITY AND THE PROBLEM OF OPTIMUM PRODUCTION OF THE COVID 19 VACCINE
DIŞSALLIK VE COVID 19 AŞISININ OPTİMUM ÜRETİM SORUNU
TUĞBA DAYIOĞLU, YILMAZ AYDIN 478-493
- 16 *Araştırma Makalesi / Research Article*
THE RISE OF AUDIO-BASED COMMUNICATION TECHNOLOGIES: A RESEARCH ON PODCAST, CLUBHOUSE AND AUDIOBOOK APPLICATIONS
SESE DAYALI İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN YÜKSELİŞİ: PODCAST, CLUBHOUSE VE SESLİ KİTAP UYGULAMALARINA DAİR ARAŞTIRMA
GÜL ESRA ATALAY, KUMSAL KINAY, SENA ÖZŞİRİN, EDA AZAP 494-519

- 17 *Derleme Makale / Review Article*
TEKNOLOJİDEKİ DÖNÜŞÜMLER ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL GAZETELERDE İTİBAR YÖNETİMİ
REPUTATION MANAGEMENT IN DIGITAL NEWSPAPERS WITHIN THE FRAMEWORK OF TRANSFORMATIONS IN TECHNOLOGY
EBRU HANÇER 520-527
- 18 *Araştırma Makalesi / Research Article*
MEVLANA'DA AŞK FELSEFESİ VE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME
THE PHILOSOPHY OF LOVE AND SELF-REALIZATION IN MEVLANA
BUKET KAYIŞLI, MEHMET ÖNAL 528-541
- 19 *Derleme Makale / Review Article*
KARİYER DANIŞMANLIĞINDA YOL GÖSTERİCİ UNSURLAR: ETİK İLKE VE STANDARTLAR
GUIDING ELEMENTS IN CAREER COUNSELING: ETHICAL PRINCIPLES AND STANDARDS
N. KEMAL HASPOLAT, MURAT AĞIRKAN 542-555

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1127433

SİKINTIYA DAYANMA DÜZEYİ VE TOLERANS İLİŞKİSİ: ÇAĞRI MERKEZİ
ÇALIŞANLARI ÜZERİNE KESİTSEL BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Adeviye ERDOĞAN*

*Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Meslek
Yüksekokulu, Çağrı Merkezi Hizmetleri Pr.e-posta:
adeviyeerdogan@isparta.edu.tr

ORCID 0000-0002-5996-7334

ÖZ

Çalışmada, çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeyleri ve toleransları arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Çağrı merkezi çalışanları birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu çalışmalar çağrı merkezi çalışanlarının yoğun stres altında olduğunu, iş yükleri ile çalışma sürelerinin fazla olduğunu ve uzun süreli kurdukları iletişimden dolayı da "sıkıntı" yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Sıkıntıya dayanma düzeyi fazla olan çalışanların toleranslarının da yüksek olacağı düşüncesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Alan yazında sıkıntıya dayanma düzeyi ile toleransı birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın stres düzeyi yüksek olan çağrı merkezi çalışanları üzerinde yapıyor olmasının da anlamlı olduğu değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında verilerin toplanması için geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış olan "Sıkıntıya Dayanma Ölçeği" ve "Tolerans Ölçeği" ve demografik özelliklerin belirlendiği sorular kullanılmıştır. Araştırmada 293 çağrı merkezi çalışanına ulaşılmıştır. Örneklem bağlamında yapılan analizler sonucunda çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeyleri ve toleransları arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki bulunmuştur. Araştırmanın alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu araştırma için Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 14/01/2022 tarih ve 85/01 sayılı karar numarası ile Etik Kurul Onayı alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıkıntı, Sıkıntıya Dayanma, Tolerans**Jel Kodları:** I19, J24, L89, M1.THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF DISTRESS TOLERANCE AND
TOLERATION: A CROSS-SECTIONAL STUDY ON CALL CENTER EMPLOYEES

ABSTRACT

In this study, the relationship between distress tolerance and tolerance of call center employees is investigated. Call center workers have been the subject of many studies. Studies reveal that call center employees are under intense stress, have high workloads and working hours, and experience "distress" due to long-term communication. The idea that the tolerance of the employees with high distress tolerance will also be high is the starting point of this study. No study has been found in the literature that deals with the level of distress tolerance and tolerance together. The fact that the study was conducted on call center employees with high stress levels is also considered to be significant. Within the scope of the study, "Distress Tolerance Scale" and "Tolerance Scale", whose validity and reliability studies were carried out, and questions in which demographic characteristics were determined were used to collect data. In the research, 293 call center employees were reached. As a result of the analyzes made a positive and low-level relationship was found between the distress tolerance and tolerance of call center employees.

Keywords: Distress, Distress Tolerance, Toleration**Jel Codes:** I19, J24, L89, M1**Geliş Tarihi/Received:** 07.06.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 08.11.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022**Kaynak Gösterme:** Erdoğan, A., (2022). Sıkıntıya Dayanma Düzeyi ve Tolerans İlişkisi: Çağrı Merkezi Çalışanları Üzerine Kesitsel Bir Araştırma". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 242-258

GİRİŞ

Çağrı merkezleri müşteri memnuniyeti elde etme, kar etme ve rekabet avantajı kazanma amaçlarıyla çalışanların uyması gereken politikalar geliştirmişlerdir ve çalışanları sürekli kontrol altında tutmaktadırlar (Özkan, 2011). Bu çalışmada -taşıdığı özellikler göz önünde bulundurulduğunda- alan yazında çok fazla üzerinde çalışılmış olan çağrı merkezi çalışanları ele alınmaktadır (Atlandı, 2010; Başbuğ, 2010; Keser, 2006; Yavuz ve Leloğlu, 2011). Yapılan araştırmalar incelendiğinde çağrı merkezi çalışanlarının iş yükü ve stres düzeylerinin fazla olması ve sürekli iletişim halinde olmalarından kaynaklı olarak “sıkıntı” yaşadıkları görülmektedir (Çiğdem ve Deniz, 2021; Çiper, 2006; Gülsevi ve Bayraktar, 2021).

Alan yazında sıkıntıya dayanma düzeyinin fiziksel ve psikolojik yönden insanları olumlu (Simon ve Gaher, 2005) ya da olumsuz (Gross ve Munoz, 1995; McHugh ve Otto, 2011) olarak etkilediği yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Tolerans alan yazında yapılan araştırmalarda insanları oldukları gibi kabul etme, saygılı olma ve kimsenin özgürlük alanına girmeme olarak tanımlanmaktadır (Sönmez ve Aksan, 2019). Çağrı merkezi çalışanlarının çalışma koşulları ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde sıkıntıya dayanma düzeylerinin yüksek olması durumunda toleranslarının da yüksek olabileceği ve bu durumda da psikolojik açıdan daha iyi koşullarda çalışabilecekleri kanaatine varılmıştır. Buradan yola çıkarak bu çalışmada çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeylerinin toleransa etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır.

Çalışma kapsamında araştırmaya katılan çağrı merkezi çalışanlarından toplanan veriler değerlendirilerek sıkıntıya dayanma ve tolerans düzeyleri ilişkisi ve çağrı merkezi çalışanlarının demografik özelliklerinin ilgili değişkenlerle aralarındaki farklılıklar ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular ışığında önemli sonuçlar elde edildiği ve konuyla ilgili çalışacak olan araştırmacılara, çağrı merkezi sektörüne ve ilgililere katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Çağrı Merkezi Hizmetleri

Çağrı merkezleri zamanın en değerli olduğu sektörler arasındadır. Çağrı merkezleri basit bir tanımla, iletişim kurulmak istenilen tüm unsurlarla (müşteriler, tedarikçiler, bayiler vs.) tüm iletişim araçları kullanılarak iletişim kurulan merkezlerdir (Özkan, 2010).

Çağrı merkezleri giderek büyüyen bir sektördür (Çatal, 2021). 2020 yılında 10,9 milyar TL olan Pazar büyüklüğü %41,3 oranında artarak 2021 yılında 15,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Türkiye Çağrı Merkezi Pazarı 2020 yılında toplam 123 bin 345 kişiye istihdam sağlamışken 2021 yılında %15 artışla bu sayı 142 bin 20'ye ulaşmıştır. Bu sayı sadece müşteri temsilcilerini göstermektedir. Destek personel ve yönetici kadroları da dahil edildiğinde bu sayı 160 bin 483'e ulaşmıştır (Çağrı Merkezi Derneği/2022).

Çağrı merkezleri, birçok kuruluşun müşteri hizmetlerinin önemli bir parçasıdır. Operasyonel açıdan bakıldığında, çoğu çağrı merkezi, belirli hizmet kalitesi kısıtlamalarına uymak zorundayken, çağrılardaki belirsizlikler ve hizmet süreleri gibi ortak zorluklarla karşı karşıyadır. (Deslauriers vd., 2007).

Çağrı merkezi çalışanlarının uzun saatler boyunca sabit bir şekilde bir ya da birden çok ekrandan bilgi kontrolü sağlamak adına oturarak çalışmak zorunda olmaları, dinlenme sürelerinin oldukça kısıtlı olması, aynı zamanda da sırada bekleyen müşteri sayısının kontrolünü sağlamaları gibi birçok işten dolayı kendilerine zaman ayıramamaları ve yaşadıkları stres ve yorgunluktan dolayı da psikolojik olarak kendilerini kötü hissedebilmektedirler (Ağraş ve Genç, 2018).

Çağrı merkezi çalışanlarının fiziksel ve zihinsel olarak verdikleri çabaların yanında duygusal anlamda da bir çaba sarf ettikleri görülmektedir. Köse ve Güllüpınar (2022) çağrı merkezi çalışanlarının yabancılaşma, duyarsızlaşma, robotikleşme ve stres duygularının özel hayatlarına da yansıdığını belirterek, çalışanların özel hayat ve iş hayatı arasında bir denge kuramadıklarını ifade etmektedirler.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2013 yılı içerisinde Çağrı Merkezlerinin çalışma şartlarının iyileştirilmesi aynı zamanda çalışan ve işverenlerin farkındalıklarının artması için hazırlanmış olduğu bir teftiş programı vardır. Bu programda işyeri psikoloğuna başvuru yapan müşteri temsilcilerine ait veriler yer almaktadır. Bu verilere göre, psiko-sosyal rahatsızlıklar %26 oranında arkadaş/sevgili uyum sorunları, %17 oranında depresyon, %15 oranında evlilik/aile problemleri, %15 oranında konversiyon, %13 oranında öfke nöbetleri, %7 oranında strese bağlı beslenme sorunları ve %7 oranında diğer problemler olarak dağılım göstermektedir (ÇSGB, 2013: 52-53). Aynı raporda, bu rahatsızlıkların ortaya çıkmasının sebepleri olarak müşteri temsilcilerinin şikâyet ve hakaretlere maruz kaldıkları zaman çalıştıkları şirketlerin uyguladıkları politikalarından dolayı istedikleri tepkileri verememelerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Doğal tepki veremeyen insan vücudunun bu duruma, çeşitli fiziksel problemlerle (baygınlık, kasılma, kramp vb.) reaksiyon gösterdiği ve bu çalışanların kontrol sürecinden sonra psikoloğa sevk edildiği tespit edilmiştir. Tüm bunlara dayanarak çağrı merkezlerinde iki yıldan fazla çalışılmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca psikoloğa başvurunun çalışanlar arasında hoş karşılanmaması nedeniyle müracaat sayısının gerçek şikâyeti olanların sayısından az olduğu da belirtilmiştir (ÇSGB, 2013: 52-53).

Bu problemlerin başlıca sebepleri arasında; 7/24 hizmet verilmesi, çalışanların büyük çoğunluğunun 26-28 yaş aralığında ve %70 oranında kadınlardan oluşması, çalışma sürelerinin çok uzun olması, gece mesailerinin olması, günlük çalışma saatlerinin sürekli olarak değişiyor olması, gelen çağrı miktarına bağlı olarak ara dinlenmelerin olmaması, takım liderinin izni olmadan veya yerine çalışacak olan kişi bulunmadan zorunlu ihtiyaçlar için bile görev yerinden ayrılamamaları, kanunda yer alan çalışma sürelerinin aşılması, performansa dayalı ücret sistemi kullanılmasından dolayı çalışanların daha fazla çağrı cevaplamak zorunda olmaları, sürekli sabit olduklarından dolayı postür bozuklukları, aynı hareketleri yapmalarından dolayı fiziksel rahatsızlıklar, sürekli konuşma sonrası ses telleri ve kulaklıktan kaynaklanan işitme problemleri, ekrana sürekli bakmaktan kaynaklanan görme problemleri yer almaktadır (ÇSGB, 2013: 13).

Bu araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde çağrı merkezi çalışanlarının çok zor şartlarda çalıştıkları ve alan yazında içsel ve çevresel unsurlardan kaynaklanan insan hayatının her döneminde karşılaşılabildiği psikolojik bir durum (Öcal, 2011) olarak tanımlanan "sıkıntı" olgusunu yaşadıkları görülmektedir.

1.2. Sıkıntıya Dayanma

Sıkıntı, içsel ve çevresel unsurlardan kaynaklanan, bireyin hayatının her döneminde karşılaşılabileceği psikolojik bir durumdur. Günlük hayatta karşılaşılan ekonomik krizler, hastalıklar, meslekte karşılaşılan problemler, doğal afetler, aile ve çevre ile yaşanan sorunların yanında kişilerin gelecek kaygıları, umutsuzluk ve mutsuzlukları, korkuları da sıkıntıya yol açabilen durumlardır (Öcal, 2011). Bunun yanında bireylerin fiziksel rahatsızlıkları da sıkıntıya yol açabilmektedir (McHugh ve Otto, 2012). Bireyin meydana gelen bu psikolojik durumla baş edebilme konusundaki algılanan yeteneği ise sıkıntıya dayanma düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Birgün ve Özen, 2021). Yani, sıkıntıya dayanma, bireyin zorlu ve sıkıntılı olaylar ve zihinsel durumlarla karşılaşma ve bunlara dayanma kapasitesini ifade eder (Rahman vd., 2022).

Sıkıntıya dayanma düzeyleri düşük olan bireylerin, genellikle kaçınmacı davranışlarda bulunarak (Gross ve Munoz, 1995; McHugh ve Otto, 2011) yani olumsuz duyguya yol açan durumlardan kaçınarak, sıkıntı veren durumlara maruz kalmayı en aza indirmeye çalıştıkları ve bu bireylerin zor koşullarla başa çıkma yeteneklerinin daha az olduğu ve sıkıntıya dayanma düzeyinin düşük olmasının stres (Hayes vd., 2004), depresyon (Campbell-Sills ve Barlow, 2007), kaygı bozuklukları, madde kullanımı (Williams, 2012) ve çeşitli psikolojik rahatsızlıklara yol açtığı ortaya çıkmıştır (Leyro, vd., 2010; Williams, vd., 2013). Sıkıntılıdan hızlı bir şekilde kaçınmak ve olumsuz etki deneyimini azaltmak isteyen bireyler olumsuz pekiştirme ve sürekli olumsuz davranışlarda bulunma eğilimine girerler (Conway vd, 2021).

Sıkıntıya dayanma düzeyi yüksek olan bireyler ise kaçınmacı davranışlar sergilemek yerine sıkıntılarla yüzleşerek, sıkıntıya sebep olan durumu tespit ederek bu durumu gidermenin yollarını ararlar (Simon ve Gather, 2005).

Buradan hareketle çalışmanın birinci hipotezi şu şekildedir

H1. Araştırmaya katılan çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma süreleri) ile sıkıntıya dayanma düzeyleri arasında farklılık vardır.

1.3. Tolerans

Tolerans hoş görme ve müsamaha gösterme olarak tanımlanmaktadır (Pazarcıkcı ve Efe, 2018). Bireyler arası iletişimde insanları oldukları gibi kabul etmek, saygılı olmak ve her ne sebeple olursa olsun özgürlük alanlarına müdahale etmemek tolerans kapsamına girmektedir (Sönmez ve Aksan, 2019). "Tolerans" terimi -Latince tolerare: katlanmak, göz yumma, izin verme, boyun eğme, tahammül etmek veya acı çekmek- genellikle birinin yanlış olduğunu düşündüğü ama yine de "tolere edilebilir" olduğu düşünülen inançlara, eylemlere veya uygulamalara koşullu kabul etme veya müdahale etmeme anlamlarına gelmektedir (Forst, 2012). Birleşmiş Milletler'in "Tolerans İlkeleri Bildirgesi"nde tolerans (Madde 1.1.) kültürel çeşitliliğe ve insan olma biçimlerine "saygı, kabul ve takdir" olarak tanımlanmaktadır (Verkuyten, vd., 2019). Tolerans gösteren kişinin tolerans gösterdiği kişiyle aynı duygu, düşünce ve inançları paylaşmasa da hoşgörü göstermesi gerekir (Ayverdi, 2011). Bu durum kötü bir olaya ya da kişiye katlanılması sonucunda kötü bir sonucun ortaya çıkmasının engellenmesini sağlar (Ölmez, 2008).

Tolerans kavramı değerlendirildiğinde iki taraf karşımıza çıkmaktadır. Bu taraflardan biri tolerans gösteren diğeri ise tolerans gösterilen taraftır. Örneğin, ebeveynler ve çocuklar arasında, arkadaşlar arasında, dini bir topluluğun üyeleri arasında, vatandaşlar arasında ve hatta bunların hiçbirini paylaşmayan "yabancılar" arasındaki ilişkiler toleransa taraf olabilmektedir. Bu taraflar göz önünde bulundurulduğunda toleransın nedenleri ve sınırları farklı olabilir. Tolerans kavramı için, tolerans gösterilen inançların veya uygulamaların yanlış veya kötü olduğuna karar verilmesi esastır (Forst, 2012). Bu durumda tolerans, onaylamamaya rağmen kabul etmeyi içerir ve böylece olumsuz tutum ve inançların olumsuz eylemlere dönüşmesini engeller (Verkuyten vd., 2019). Tolerans kavramı, itiraz etme, kayıtsızlık ya da onaylama tutumlarını içerir (Drerup, 2021). Tolerans kavramı bir de içerisinde saygı kavramını barındırmaktadır. Toleranslı olan tarafların birbirlerine karşı bir anlamda saygı duyduğu söylenebilir. Onaydan farklı olarak saygı tüm insanların eşitliğine dayanır. İnsanlara saygı duymak, görüşlerinin yanlış, karışık, mantıksız veya kötü olduğunu düşünseler dahi kabullenmek anlamına gelmektedir (Crane, 2017).

Nicholson (1985) toleransın bir görev olduğunu ve insanların tolerans göstermeme hakkının olmadığını belirtmektedir. Toleransın yapısal özellikleri yedi maddede açıklanmaktadır. Bunlar; sapma, önem, kınama, güç, reddetmeme, iyilik, tahammül/katlanma olarak sıralanmaktadır (Özeser Kaymak, 2020).

Sapma: Kişinin karşısındakinin hoşuna gitmeyen davranış ya da söylemine karşı olan tutumu ile asıl düşüncesi arasındaki farkı gösterir.

Önem: Kişi karşısındakinin davranış ya da söylemine karşı hoşgörülü davranmak istemezse yani tolerans göstermezse baskı altına alma ya da engelleme eğilimine girer. Önem vermezse de kayıtsız kalmayı tercih eder. Yani önem; davranış ya da söyleme ve bunları yapan kişiye verilen değeri gösterir.

Kınama: Kişinin sapmayı ahlak bakımından doğru bulmaması buna rağmen tolerans göstermesi durumunda kınama söz konusu olur (Aslan, 2001).

Güç: Kişinin karşısındakinin engelleme, karşı çıkma ve önleme gücünün olması ve bu gücü istediği zaman kullanabileceğinin de farkında olmasıdır. Zira kişinin engelleme gücünün olmadığı bir duruma karşı tolerans göstermesi mantık dışıdır (McKinnon, 2006).

Reddetmeme: Kişinin karşısındakine tolerans göstererek kendi gücünü göstermemesi ve yapılan şeyin devam etmesine izin vermesidir (McKinnon 2006).

İyilik: Tolerans göstermenin doğru ve gerekli olduğu ve tolerans gösteren kişinin iyi ve erdemli olarak görüldüğünü ifade etmektedir (McKinnon 2006).

Tahammül, katlanma: Kişi bir olay karşısında tolerans gösterirken, kendi içinde zorlayıcı bir duygu yaşadığı için zorlayıcı duyguyu (gücü) devre dışı bırakarak, onay vermediği ve hoşlanmadığı davranış, olay veya objelere karşı tahammül göstermek ve katlanmak zorunda kalmaktadır (Aslan 2001).

Bahsedilen konular ışığında araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H2: Araştırmaya katılan çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma süreleri) ile toleransları arasında farklılık vardır.

Çağrı merkezleri, dünya çapında milyonlarca temsilci çalıştıran ve birçok farklı sektördeki firmalar için müşteriye yönelik birincil kanal olarak hizmet veren, günümüz iş dünyasının giderek daha önemli bir parçası haline gelmiştir (Jeon ve Yoon, Yang, 2022). Çağrı merkezleri dünyada ve Türkiye’de yaşanan koşullar (pandemi, ekonomi vb.) nedeniyle insanların daha çok tercih ettiği ve insanların hayatını kolaylaştıran, sorunlarını çözen, talep ve şikayetlerini karşılayan, işletmeler için ise rekabet avantajı sağlayan ve gelirlerinin artmasına katkı sağlayan birimlerdir. Tüm bunları gerçekleştirirken çağrı merkezlerinin tercih ettiği strateji, verdikleri hizmetin kalitesi ve standart operasyon prosedürleri başarılı olmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu faktörlerden belki de en önemlisi ise hizmet kalitesidir (Tunçay, 2004; Çiper, 2006).

Hizmet kalitesinin artırılması için devreye sokulabilecek en önemli unsurlardan birisinin ise sıkıntıya dayanma düzeyleri olduğu düşünülmektedir. Müşteri ile birebir iletişim halinde olan müşteri temsilcilerinin özellikle sıkıntıya dayanma gücü ve buna bağlı olarak da tolerans düzeylerinin yüksek olması müşteri memnuniyetini direk olarak etkileyebilecektir.

Bu bağlamda araştırmanın üçüncü hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H3: Araştırmaya katılan çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeyleri ile toleransları arasında ilişki vardır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma korelasyonel araştırma olarak tasarlanmıştır. Korelasyonel araştırmalar değişkenler arasındaki ilişkinin değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk, vd., 2008). Bu araştırma için Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 14/01/2022 tarih ve 85/01 sayılı karar numarası ile Etik Kurul Onayı alınmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çağrı merkezi hizmetleri çalışanları alan yazında bulunan birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bu çalışmalar çağrı merkezi çalışanlarının yoğun stres altında olduğunu, iş yüklerinin ve çalışma sürelerinin fazla olduğunu ve uzun süreli kurdukları iletişimden dolayı da “sıkıntı” yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Sıkıntıya dayanma düzeyi fazla olan çağrı merkezi çalışanlarının toleranslarının da buna bağlı olarak yüksek olacağı düşüncesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Alan yazında sıkıntıya dayanma düzeyi ile toleransı birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın stres düzeyi yüksek olan çağrı merkezi çalışanları üzerinde yapıyor olmasının da anlamlı olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeplerle de araştırmanın alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Çağrı Merkezinde çalışan müşteri temsilcileri ve takım liderleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise LinkedIn kullanıcısı olan çağrı merkezi müşteri temsilcileri ve takım liderleri oluşturmaktadır. LinkedIn üzerinde hesabı bulunan 666 kişiye ulaşılmaya çalışılmıştır. LinkedIn üzerinden tek tek mesaj gönderilen çağrı merkezi çalışanlarından araştırmaya gönüllü olarak katılanların sayısı 293'tür. Araştırmada seçkisiz örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi (Büyüköztürk, Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012) kullanılmıştır. Örneklem sayısının hesaplanmasında G-Power 3.1.9.7 güç analizi programından yararlanılmıştır. Buna göre, testin gücü (Power (1-β err prob) 0,95; anlamlılık seviyesi (α err prob) 0.01; ve etki büyüklüğü 0,19 olduğunda uygun örneklem sayısı 291 olarak hesaplanmıştır (Bilek, 2022). Bu durum araştırmaya katılanların sayısının araştırma evrenini istatistiksel olarak yeterli düzeyde temsil ettiğini göstermektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada Simons vd. (2005) geliştirdiği Sargın vd. (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış olan "Sıkıntıya Dayanma Ölçeği" ve Eranlı (2014) tarafından geliştirilen ve geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmış olan "Tolerans Ölçeği" ve demografik özelliklerin belirlendiği sorular kullanılmıştır.

Sıkıntıya Dayanma ölçeği ve Tolerans ölçeği için tekrar faktör analizi yapılmış ve Sıkıntıya Dayanma ölçeği KMO değeri=,893 ve Tolerans Ölçeği KMO değeri=,885 olarak bulunmuştur. Bu değerler ilgili çalışmalarda bulunan değerlere yakın değerlerdir.

Sıkıntıya Dayanma Ölçeği Sargın vd. (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 15 maddeden oluşturulmuş sıkıntıya dayanma düzeyindeki kişisel farklılıkları ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek maddelerinden 6. madde ters puanlanmış, onun dışındakiler 1-5 arasında puanlandırılmıştır.

Eranlı (2014) tarafından oluşturulan ve 11 maddeden oluşan Tolerans Ölçeği bireylerin tolerans düzeylerini ölçmektedir. Ölçekte bireyin davranışlarını ne ölçüde yansıttığını belirtmek için üçüncü madde dışındaki tüm maddeler 1-5 arasında ters olarak puanlanmaktadır. Ölçekte tolerans ölçeğinden alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar sırasıyla 11 ve 55'tir. Yüksek puan bireyin tolerans düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. 11 maddeden oluşan ölçme aracında 3. Madde dışındaki maddeler ters puanlanarak değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında ölçek maddelerine ait alt boyutlar hipotezlere dahil edilmemiştir.

2.4. Ölçek Güvenirliği

Araştırma kapsamında kullanılan iki ölçme aracına ait güvenilirlik değerlerinin bulunmasında Cronbach α değeri hesaplanmıştır. Buna göre sıkıntıya dayanma ölçeğine ait hesaplanan cronbach α= ,880; tolerans ölçeğine ait hesaplanan cronbach alpha= ,806 olarak bulunmuştur. Bu durumda her iki ölçeğinde (0,80 ≤ α < 1,00) yüksek derecede güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Kalaycı, 2014: 405).

2.5. Verilerin Toplanması

Araştırmada sosyal bir platform olan LinkedIn üzerinden araştırmaya katılmayı onaylayan çağrı merkezi çalışanlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

2.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Toplanan veriler istatistik analiz programı ile çözümlenmiştir. Verilerin normallik testi Shapiro Wilk ile incelenmiştir. Ölçek maddelerinin toplamının ortalaması alınarak yapılan Shapiro-Wilk testi sonucunda sıkıntıya dayanma ölçeğinde ve tolerans ölçeğinde p=,000 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda sıkıntıya dayanma ölçeği ve tolerans ölçeğinde yapılan çarpıklık ve

basıklık değerlerinin hesaplanması sonucunda Sıkıntıya dayanma ölçeğinde skewness=-,465 kurtosis=-,117 tolerans ölçeğinde ise skewness=,914 kurtosis=1,066 olarak bulunmuştur. Bu verilere (Tabachnick, Fidell, 2013) dayanarak çalışmada verilerin normal dağılımları görülmektedir. Veriler normal dağılıma uygun olduğundan dolayı verilerin analizinde yüzde hesaplama, t testi ve Anova kullanılmıştır. Korelasyon analizi yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Çağrı Merkezi Çalışanlarının Demografik Özelliklerine Ait Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmada çağrı merkezi çalışanlarının demografik bilgilerini tespit etmek amacıyla kendilerine 5 adet soru yöneltilmiştir. Bu bilgilere ait bulgular şu şekildedir:

Tablo 1: Çağrı Merkezi Çalışanlarının Demografik Özelliklerine Ait Tanımlayıcı Bulgular

Demografik Özellikler		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	129	44,0
	Erkek	164	56,0
	Toplam	293	100,0
Yaş	18-24	61	20,8
	25-34	142	48,5
	35-44	81	27,6
	45 ve üzeri	9	3,1
	Toplam	293	100,0
Medeni Durum	Bekar	154	52,6
	Evli	139	47,4
	Toplam	293	100,0
Eğitim Durumu	Lise Mezunu	19	6,5
	Üniversite Öğrencisi	64	21,8
	Üniversite Mezunu	182	62,1
	Lisansüstü	28	9,6
	Toplam	293	100,0
Çalışma Süresi	1 yıldan az	34	11,6
	1-5 yıl	72	24,6
	6-10 yıl	77	26,3
	11-15 yıl	52	17,7
	16 yıldan fazla	58	19,8
	Toplam	293	100,0

Araştırmaya katılan çağrı merkezi çalışanlarının demografik özelliklerini belirlemek amacıyla oluşturulan sorulara verdikleri cevapların dağılımı Tablo 1’de görüldüğü gibidir. Buna göre katılımcılar cinsiyet değişkenine göre %44 (129) oranında “kadın”, %56 (164) oranında “erkek”; yaş değişkenine göre %20,8(61) oranında “18-24”, %48,5 (142) oranında “25-34”; %27,6 (81) oranında “35-44”; %3,1 (9) oranında “45 ve üzeri” yaş aralığında; %52,6 (154) oranında “bekar”, %47,4 (139) oranında “evli”; eğitim durumu değişkenine göre %6,5 (19) oranında “lise mezunu”, %21,8 (64) oranında “üniversite öğrencisi”, %62,1 (182) oranında “üniversite mezunu”, %9,6 (28) oranında “lisansüstü mezun”; çalışma süresi değişkenine göre %11,6 (34) oranında “1 yıldan az”, %24,6 (72) oranında “1-5 yıl”, %26,3 (77) oranında “6-10 yıl”, %17,7 (52) oranında “11-15 yıl”, %19,8 (58) oranında “16 yıldan fazla” olarak dağılım göstermektedir.

3.2. Fark ve Korelasyon Analizi Bulguları

Çalışmada kullanılan değişkenlerin (sıkıntıya dayanma ve tolerans) ortalamalarının araştırmaya katılan çağrı merkezi çalışanlarının demografik özelliklerine göre farklılığının olup olmadığını

ortaya koyabilmek adına verilerle yapılan Bağımsız örneklem t Testi ve tek yönlü varyans analizi (anova) sonucunda tolerans değişkeni ile yaş arasında farklılık tespit edilmiştir ($F=3,366$; $p<.05$). Tespit edilen farklılığın hangi yaş grupları arasında ortaya çıktığını belirlemek için Tukey testi yapılmıştır ve 25-34 ve 35-44 anlamlı olarak farklılaşmaktadır ve 35-44 yaş aralığında olan çağrı merkezi çalışanlarının tolerans düzeyleri ($Ort=2,28$, $SS=.63$) 25-34 yaş aralığında olan çağrı merkezi çalışanlarının tolerans düzeylerinden ($Ort=2,05$, $SS=.57$) daha yüksektir.

Sıkıntıya dayanma ve tolerans düzeyleri arasındaki ilişkinin düzeyini belirlemek için toplanan veriler korelasyon analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 2: Sıkıntıya Dayanma ve Toleransın Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayısı Değerleri

	Ortalama	SS	Sıkıntıya Dayanma	Tolerans
Sıkıntıya Dayanma	3,34	0,76949	1	0,079
Tolerans	2,13	0,61014	0,079	1

Tablo 2’de verilen Pearson korelasyon katsayıları incelendiğinde sıkıntıya dayanma ve tolerans arasında düşük düzeyli ve pozitif yönlü bir ilişki ($0<r=,079<1$) (Gürbüz ve Şahin, 2018) olduğu görülmektedir.

3.3. Araştırma Hipotezlerine Ait Bulgular

Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezlerden ilki olan “çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri ile sıkıntıya dayanma düzeyleri arasında farklılık vardır.” hipotezi yapılan analizler sonucunda reddedilmiştir. Çalışanların demografik özellikleri ile sıkıntıya dayanma düzeyleri arasında farklılık bulunmamıştır.

Oluşturulan ikinci hipotez olan “çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri ile toleransları arasında farklılık vardır.” hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Tolerans ve yaş arasında farklılık bulunmuştur.

Çalışmada sınanan üçüncü hipotez olan “çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeyleri ile toleransları arasında ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir. Sıkıntıya dayanma ve tolerans arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan araştırmalar ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın (ÇSGB, 2013) yayınladığı rapora göre çağrı merkezi sektörü çalışanlar açısından en çok strese (Köse ve Güllüpinar, 2022) ve sıkıntıya maruz kalınan (Derry, vd., 2013) ve çalışma şartları (monotonluk, uzun mesai saatleri, sınırlı yükselme olanakları, işgören devir hızının yüksek olması) olarak da en zor (Das, vd., 2013) olan sektörlerden birisidir. Bu durumda çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeylerinin belirlenmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Aynı zamanda işlerinin odak noktasının iletişim olduğu düşünüldüğünde müşterilere karşı gösterdikleri/gösterecekleri toleransın seviyesi de ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeyleri ve toleransları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Sıkıntıya dayanma gücü alan yazında; belirsizliğe ve muğlaklığa dayanma gücü, hayal kırıklığına dayanma gücü, olumsuz duyguya dayanma gücü ve fiziksel rahatsızlığa dayanma gücü olarak kategorilendirilmiştir (Leyro vd., 2010). Yabancı literatürde sıkıntıya dayanma “distress tolerance” olarak kullanılmaktadır. Yani aslında sıkıntıya dayanma ve tolerans birbirine yakın kavramlar olarak görülmektedir. Bu çalışmada tolerans başkalarına karşı gösterilen hoşgörü ve müsamaha düzeyi olarak ele alınmıştır (Sönmez ve Aksan, 2019).

Araştırmada en hızlı büyüyen sektörlerden biri olan çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma ve tolerans düzeyleri arasındaki ilişki ve değişkenlerin demografik özellikler ile olan ilişkisini incelemek için 293 çağrı merkezi çalışanından veri toplanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma düzeyleri ile demografik özellikleri arasında farklılık bulunamamıştır. Bu durumun çağrı merkezi sektöründe uygulanan şirket politikaları nedeniyle çalışanların “robotikleşmesi” (Köse ve Güllüpinar, 2022) durumundan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Çağrı merkezlerinde çalışanlar yoğun duygusal emek göstermektedirler (Kim ve Choo, 2017). Duygusal emek, gözlemlenebilir davranışlar ortaya koyabilmek için duyguların yönetilmesi olarak ifade edilmektedir (Hochschild, 2003). Konu özelinde ifade edilecek olursa, duygusal emek, duyguların örgütsel hedeflere göre şekillendiği bir düzenleme sürecidir ve duygusal emeğin iki türünün olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; yüzeysel oyunculuk ve derin oyunculuktur. Yüzeysel oyunculuk, duygu oluşturulduktan sonra duygusal tepkileri engelleyen tepki odaklı bir duygu düzenleme biçimidir. Derin oyunculuk, duyguyu ayarlamak için bir duruma ilişkin algıları değiştiren öncül odaklı bir duygu düzenleme biçimidir (Kim ve Choo, 2017). Bu tanımlardan hareketle çağrı merkezlerinde çalışanların adeta kendilerine verilen tüm direktifleri yerine getirmek ve duygularını buna göre düzenlemek zorunda olan bir başka deyişle yoğun duygusal emek harcayan çalışanlar olduğu, bu durumun da “robotikleşmeye” sebep olduğunu değerlendirmek mümkündür. Nitekim; Yücesan Özdemir (2014) çağrı merkezi çalışanlarının fiziksel olarak olmasa da zihinsel olarak bir montaj hattında çalışanlara benzediklerini ifade etmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucu olarak çağrı merkezi çalışanlarının tolerans düzeyleri ile demografik özellikleri arasında sadece yaş değişkeni ve tolerans düzeyi arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. 35-44 yaş grubu çalışanların 25-34 yaş grubu çalışanlara oranla tolerans düzeylerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun çağrı merkezlerindeki çalışma koşullarından dolayı işgören devir hızının (turnover) yüksek olmasından (Çelik, 2016; Tekin ve Akgemci, 2017) aynı zamanda çalışma süresi arttıkça ve yaş ilerledikçe çalışanların işlerine daha fazla yoğunlaşabilmelerinden ve adanmışlık duygularının artmasından (Kartal vd., 2015) kaynaklandığı düşünülmektedir. Rod ve Ashill (2013) çalışmalarında yaş değişkeninin duygusal yorgunluk ve duygusal tükenmeyle ilişkisini ortaya koymuştur. Buna göre, çağrı merkezi çalışanlarından daha yaşlı olanların daha az yorgunluk algıladıkları ve daha az duygusal tükenme ortaya koydukları görülmektedir. Bu sonuçlar bu araştırmada bulunulan sonuçları destekler niteliktedir.

Araştırmanın çıkış noktası olan “çağrı merkezi çalışanlarının sıkıntıya dayanma ve tolerans düzeyleri arasındaki ilişki”nin belirlenmesi için yapılan korelasyon analizi neticesinde pozitif yönlü düşük düzeyli bir ilişki bulunmuştur. İki değişkenin birlikte ele alındığı başka bir çalışmaya alan yazında rastlanmadığı için bu durum ile ilgili karşılaştırma yapılamamaktadır. Ancak ilişki düzeyinin bu denli düşük bulunmuş olmasının çağrı merkezlerindeki çalışma koşulları ve çalışanların işlerini yaparken gerçek duygularını yansıtamamaları ve rol yapıyor olmalarından kaynaklandığı (Özkan, 2015) değerlendirilmektedir. Burada çalışma koşulları ile kastedilen, çağrı merkezlerinde uygulanan tüm iş ve iletişim süreçlerinin belli kurallar dahilinde yapılma zorunluluğudur. Hangi durumda müşteriye nasıl cevap verileceği belirlenmiş ve buna uyma zorunluluğu getirilmiştir (Turan, 2007). Müşteri temsilcilerinin gün içerisinde yaptıkları tüm görüşmelerin kayıt altına alınıyor olması ve diğer ölçümlenmeler yoluyla kontrol altında tutuluyor olmaları ve şirket politikalarında belirtilen duyguların müşteriye yansıtılması zorunluluğu (Holman, vd., 2002) gibi etkenlerin bu araştırmanın sonucunun bu şekilde çıkmasında etken olduğu değerlendirilmektedir.

Kişilerin gün içerisinde açlık tokluk, yorgunluk veya çeşitli olaylardan yani günlük hayattaki iniş çıkışlardan kaynaklı olarak sıkıntıya dayanma düzeyleri farklılık gösterebilmektedir (Veilleux, vd., 2022). Bu çalışmada çalışmaya katılanların verdikleri anlık cevaplar değerlendirilmektedir. Ve sıkıntıya dayanma düzeylerinde yaşanabilecek olası değişiklikler bu araştırmanın kısıtları arasındadır. Aynı zamanda yukarıda bahsi geçen çağrı merkezlerinde yürütülen şirket politikalarının çalışanların duygu durumlarını etkileyebilme olasılığı araştırmanın bir diğer kısıtı olarak görülmektedir. Çalışmanın belli bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiş olması da kısıtlar arasındadır. Çalışma kapsamında yapılan faktör analizi sonrası elde edilen alt boyutlarla yapılan korelasyon, regresyon, t testi ve anova testleri sonunda anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Etki ve ilişki gücünün ise çok düşük seyrettiği görülmüştür. Bunun sonucunda araştırma ölçeklerin alt boyutları dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir.

Çağrı merkezlerinin kar odaklı yürüttükleri prosedürlerin müşteri memnuniyetini artırma, maliyet düşürme ve rekabet avantajı elde etme gibi amaçları vardır (Dorman ve Zijlstra, 2003). Bazı çalışmalarda çağrı merkezlerinde yapılan işlerin çok fazla vasıf gerektirmemesi dolayısıyla basit bir iş olması, aşırı iş bölümüne dayalı olması gibi özelliklerinden dolayı Taylorizm'e benzetildiği görülmüştür (Grebner, vd., 2003). Tüm bu araştırma sonuçları değerlendirildiğinde çağrı merkezi çalışanlarının çalışma şartlarının düzenlenmesi önerilmektedir. Bu araştırmanın, diğer araştırmacıların çağrı merkezi çalışanları ile ilgili yapacakları araştırmalarda referans niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağraş, S. ve Genç, E. (2018). Örgütsel bağlılık ve tükenmişlik sendromu ilişkileri: çağrı merkezi çalışanlarına yönelik nitel bir araştırma. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-55.
- Aslan Ö. (2001). Hoşgörü ve tolerans kavramlarına etimolojik açıdan analitik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 357-380.
- Atlandı, D. (2010). *Çağrı merkezi çalışanlarında tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin incelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Ayverdi İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük. 3. Baskı*, İstanbul.
- Başbuğ, G. (2010). Duygusal emeğin iş memnuniyetine etkisi: çağrı merkezi çalışanlarına yönelik bir çalışma. In *Journal of Social Policy Conferences*, (58), 253-274.
- Bilek, G. (2022). *İstatistiksel güç analizi ve r uygulamaları*. Sosyal Bilimler Alanında Teori, Uygulama, Tarihsel ve Güncel Tartışmalar.
- Birgün, A., ve Özen, G. (2021). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin covid-19 pandemi sürecinde fiziksel aktivite düzeyi ve sıkıntıya dayanma kapasitelerinin incelenmesi. *Aksaray University Journal of Sport and Health Researches*, 2(1).
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2012). *Örnekleme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (2.Basım). Ankara: Pegem Akademi
- Campbell-Sills, L., ve Barlow, D. H. (2007). Incorporating emotion regulation into conceptualizations and treatments of anxiety and mood disorders. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of Emotion Regulation* (542-559). New York: Guilford Press.
- Conway, C. C., Naragon-Gainey, K., ve Harris, M. T. (2021). The Structure of Distress Tolerance and Neighboring Emotion Regulation Abilities. *Assessment*, 28(4), 1050-1064. <https://doi.org/10.1177/1073191120954914>
- Crane, T. (2017). *The meaning of belief: religion from an atheist's point of view*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Çağrı Merkezi Derneği (<https://www.teknotalk.com/wp-content/uploads/2021/04/2020-Turkiye-Cagri-Merkezi-Pazar-Arastirmasi.pdf>).
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı (2013). *Çağrı merkezlerinde çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve sosyal tarafların bilinçlendirilmesine yönelik programlı teftiş sonuç raporu*, Ankara. https://www.csqb.gov.tr/medias/6017/2013_58.pdf
- Çatal, Ö. (2021). Türkiye’de çağrı merkezi işletmelerinin koronavirüs (covid-19) pandemisi deneyimleri:“yeni normal” üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 83-95.
- Çelik, N. (2016). Türkiye çağrı merkezi sektörü sorunlarının çözümüne yönelik bir karar destek sistemi geliştirme. *Journal of International Social Research*, 9(42).
- Çiğdem, K.ve Deniz, A. (2021). Çağrı merkezlerinde iş yükünün işte tükenmişlik duygusu üzerindeki etkisi. *Journal of Life Economics*, 8(1), 81-92.
- Çiper, A. (2006). *Tükenmişlik sendromunun hizmet kalitesine etkisi ve çağrı merkezi uygulaması* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Das, D., Nandialath, A. ve Mohan, R. (2013). Feeling unsure: quit or stay? Uncovering heterogeneity in employees' intention to leave in Indian call centers. *The international journal of human resource management*, 24(1), 15-34.

- Deslauriers, A., L'Ecuyer, P., Pichitlamken, J., Ingolfsson, A., ve Avramidis, A. N. (2007). Markov chain models of a telephone call center with call blending. *Computers and operations research*, 34(6), 1616-1645.
- Dormann, C., Zijlstra, F. (2003). "Call centres: high on technology-high on emotions", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 12 (4), 305-310.
- Drerup, J. (2021) Education, epistemic virtues, and the power of toleration, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 24:1, 108-131, DOI: 10.1080/13698230.2019.1616883
- Ersanlı E. (2014) The validity and reliability study of tolerance scale. *Journal of Basic and Applied*;4(1):85-89.
- Forst, R. (2012). *Toleration*. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- Grebner, S., Semer, N.K., Faso, L.L., Gut, S., Gut, K.W. ve Elfering, A. (2003). "Working conditions, well-being, and job-related attitudes among call center agents", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 12(4), 341-365
- Gross, J. J., ve Muñoz, R. F. (1995). Emotion regulation and mental health. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2(2), 151-164.
- Gülsevgi, E. B., ve Bayraktar, O. (2021). Duygusal emeğin bireysel performans algısına etkisi. *Working Paper Series*, 2(2), 23-31.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hayes, S.C., Strosahl, K., Wilson, K.G.(2004) . Measuring experiential avoidance: A preliminary test of a working model. *Psychol Rec* 54, 553-578.
- Hochschild A. R. (2003). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. London, England: University of California Press.
- Holman, D., Chissick C. ve Totterdell, P. (2002). The effects of performance monitoring on emotional labour and well-being in call centers. *Motivation and Emotion*, 26(1), 57 - 81.
- Jeon M-K, Yoon H. ve Yang Y. (2022). Emotional dissonance, job stress, and intrinsic motivation of married women working in call centers: the roles of work overload and work-family conflict. *Administrative Sciences*. 12(1):27. <https://doi.org/10.3390/admsci12010027>
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kartal, H., İşler, I. ve Bilişli, Y. (2015). Örgütsel bağlılık ve işle bütünleşmenin işten ayrılma niyetine etkisi: çağrı merkezi örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges- Kasım 14.Bürokon Özel Sayısı*
- Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumunu ilişkisinin araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 100-119.
- Kim, H. J., Choo, J. (2017). Emotional labor: Links to depression and work-related musculoskeletal disorders in call center workers. *Workplace Health and Safety*, 65(8), 346-354.
- Köse, H.ve Güllüpinar, F. (2022). Bilgisayar, telefon ve kulaklık üçgeninde çağrı merkezinde duygusal emek süreçleri: bir saha çalışmasının sonuçlarıyla yüzleşmek. *Çalışma ve Toplum*, 72(1).
- Leyro TM., Zvolensky MJ. ve Bernstein A. (2010). Distress tolerance and psychopathological symptoms and disorders: a review of the empirical literature among adults. *Psychological bulletin*, 136(4), 576
- McHugh, R. K., ve Otto, M. W. (2011). Domain-general and domain-specific strategies for the assessment of distress intolerance. *Psychology of addictive behaviors*, 25(4), 745.
- McHugh, R. K., ve Otto, M. W. (2012). Refining the measurement of distress intolerance, *Behavior Therapy*, 43(3), 641-651, ISSN 0005-7894.

- Nicholson, P. P. (1985). Toleration as a moral ideal. *Aspects of Toleration. Philosophical Studies*. London: Methuen.
- Öcal O. (2011). Sıkıntı kavramı ve bir küçük burjuvanın gençlik yılları romanı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 28, 151-164.
- Ölmez Atalay, Y. (2008). *Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Özkan, F. (2010). *Bekleme hattı (kuyruk) modelleri ve bir çağrı merkezi uygulaması* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Özkan, G. (2015). *Duygusal emek gerektiren mesleklerde örgütsel iletişim doyumunun duygusal emeğe bağlı iş doyumuna etkisi: Çağrı merkezlerinde bir uygulama örneği* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).
- Özsezer Kaymak, G. (2020). *Hemşireler ve hemşirelik öğrencilerinde kültürlerarası tolerans ve ilişkili faktörlerin saptanması*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı
- Pazarcıkcı F. ve Efe, E. (2018). Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerinin tolerans düzeyleri ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *1st International Health Sciences and Life Congress*, 655-662.
- Rahman, A., Sánchez, M., Bursac, Z., Whiting, C. Y., Dios, M. A., Cano, M. ve Cano, M. Á. (2022). Ethnic discrimination and psychological stress among Hispanic emerging adults: Examining the moderating effects of distress tolerance and optimism. *International Journal of Intercultural Relations*, 86, 217-226.
- Rod, M. ve Ashill, N.J. (2013), "The impact of call centre stressors on inbound and outbound call-centre agent burnout", *Managing Service Quality: An International Journal*, Vol. 23 No. 3, pp. 245-264. <https://doi.org/10.1108/09604521311312255>
- Sargın, A. E., Özdel, K., Utku, Ç., Kuru, E., Alkar, Ö. Y., ve Türkçapar, M. H. (2012). Sıkıntıya dayanma ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 152-161.
- Simons JS, Gaher RM (2005) The distress tolerance scale: Development and validation of a self-report measure. *Motivation and Emotion*, 29, 83-102
- Sönmez, Ö. A. ve Aksan, G. (2019). Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin farklı değişkenlerle ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 302-316.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (sixth ed.) Pearson, Boston.
- Tekin, İ. Ç. ve Akgemci, T. (2017). The effect of emotional labor on turnover intention. *Innovation and global issues in social sciences extended abstracts*, 363.
- Tunçay, Nadire. (2004). *Çağrı merkezleri ve insan kaynakları*, 1-3.
- Turan, Ö. (2007). *Çağrı merkezi çalışanlarının iş tatminlerinin performans etkisi ve iletişim sektöründe bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Veilleux, Hyde ve Clift (2022). When is your distress harder to tolerate? A qualitative analysis of situations in which distress tolerance is impaired and strengthened, *Journal of Contextual Behavioral Science*, 23, 85-91, Issn 2212-1447.
- Verkuyten, M., Yogeewaran, K. ve Adelman, L. (2019), Intergroup toleration and its implications for culturally diverse societies. *Social Issues and Policy Review*, 13, 5-35. <https://doi.org/10.1111/sipr.12051>
- Williams A. D. (2012) Distress tolerance and experiential avoidance in compulsive acquisition behaviours, *Australian Journal of Psychology*, 64(4), 217-224.
- Williams, A. D., Thompson J. ve Andrews G., (2013). The impact of psychological distress tolerance in the treatment of depression, *Behaviour Research and Therapy*, 51(8), 469-475, Issn 00057967, <https://doi.org/10.1016/j.brat.2013.05.005>.

Yavuz, U.ve Leloglu, H. (2011). Müşteri ilişkileri yönetiminde çağrı merkezlerinin yeri: çağrı merkezi örneği. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 15(1).

Yücesan-Özdemir, G. (2014). *İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*. İstanbul: Yordam Kitap. 304 sayfa. ISBN: 978-605-4836-73-4

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF DISTRESS TOLERANCE AND TOLERATION: A CROSS-SECTIONAL STUDY ON CALL CENTER EMPLOYEES**

Introduction and Research Purpose: Call center services employees have been the subject of many studies in the literature. These studies reveal that call center employees are under intense stress, have high workloads and working hours, and experience "distress" due to long-term communication. The starting point of this study is the thought that the tolerance level of call center employees who have a high level of endurance to distress will be higher accordingly.

No study has been found in the literature that deals with the level of distress tolerance and tolerance together. The fact that the study was conducted on call center employees with high stress levels is also considered to be significant. For these reasons, it is anticipated that the research will make an important contribution to the literature.

Literature Review: Call centers have developed policies that must be followed by employees with the aim of achieving customer satisfaction, making profit and gaining competitive advantage, and they keep employees under control (Özkan, 2011). In this study, call center employees, who have been studied a lot in the literature, are discussed. When the researches are examined, it is seen that the call center employees experience "distress" due to their high workload and stress levels and their constant communication (Çiğdem and Deniz, 2021; Çiper, 2006; Gül Sevgi and Bayraktar, 2021).

There are studies in the literature that the level of resilience to distress affects people physically and psychologically positively (Simon & Gaher, 2005) or negatively (Gross & Munoz, 1995; McHugh & Otto, 2011).

Methodology and Findings:

The research was designed as a correlational research. The universe of the research consists of customer representatives and team leaders working in the Call Center. The number of those who voluntarily participated in the research via LinkedIn is 293. G-Power 3.1.9.7 power analysis program was used to calculate the number of samples.

The idea that the tolerance of the employees with high distress tolerance will also be high is the starting point of this study. No study has been found in the literature that deals with the level of distress tolerance and tolerance together. Within the scope of the study, "Distress Tolerance Scale" and "Tolerance Scale", whose validity and reliability studies were carried out, and questions in which demographic characteristics were determined were used to collect data.

The first of the hypotheses created within the scope of the study was rejected as a result of the analysis. No difference was found between the demographic characteristics of the employees and their level of distress tolerance.

The second hypothesis was partially accepted. Differences were found between tolerance and age.

The third hypothesis tested in the study, hypothesis was accepted. A low level of positive correlation was found between resilience and tolerance.

Conclusions and Recommendation:

According to the results of the research, no difference was found between the level of endurance of call center employees and their demographic characteristics. It is thought that this situation may have arisen from the "roboticization" of employees (Köse and Güllüpinar, 2022) due to company policies implemented in the call center sector.

As another result of the study, it has been revealed that the tolerance levels of the 35-44 age group employees are higher than the 25-34 age group employees.

It is thought that this situation is due to the high employee turnover rate due to the working conditions in the call centers, as well as the fact that the employees can concentrate more on their work and the sense of dedication increases as the working time increases.

As a result of the correlation analysis conducted to determine the "relationship between distress tolerance and tolerance levels of call center employees", which is the starting point of the research, a positive low-level relationship was found. Since no other study in which the two variables are discussed together has been found in the literature, a comparison cannot be made regarding this situation. However, the fact that the level of relationship was found to be so low is considered to be due to the working conditions in the call centers and the fact that the employees cannot reflect their real feelings while doing their jobs and they are pretending.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Adeviye ERDOĞAN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Sıkıntıya Dayanma Düzeyi ve Tolerans İlişkisi: Çağrı Merkezi Çalışanları Üzerine Kesitsel Bir Araştırma			
Tarih <i>Date</i>	26/12/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Adeviye ERDOĞAN	%100	-	Araştırmaya katılan çalışanlara teşekkür ediyorum

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1160432

WHO FEELS MORE DEPRIVED: THE EFFECT OF AGE AND EDUCATION
ON PERCEPTION OF DEPRIVATION

Dr. Öğr. Üyesi Hasan YENİÇIRAK*

*Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü

e-posta: hasanyenicirak@klu.edu.tr

ORCID 0000-0001-8769-6669

ABSTRACT

Who feels more deprived in Turkey? What is the role of demographic factors in this perception of deprivation? This study is a search for an answer to these questions. Accordingly, we first examined four models of relative deprivation perception. We considered Davis's, Runciman's, Gurr's, and Crosby's models of explaining relative deprivation. The common point addressed by all four models is that the perception of relative deprivation is based on social comparisons that occur at the individual or group level. Therefore, the perception of deprivation refers to a state of mind and occurs when a person is at a disadvantage when comparing himself/herself to a reference point. In Turkey, one of the most important reference points in social comparisons is the type of political party supported. Secondly, we examined the effect of age and education level on the perception of individual-based relative deprivation, which varies according to the type of political party in Turkey. The results obtained in the present analyses show that the perception of relative deprivation varies according to the age level but does not differ depending on educational level. Participants aged 18-24 who did not experience the 2002 crisis feel more deprived and unhappy. However, older respondents who experienced the 2002 crisis and the preceding 80s and 90s feel less deprivation and discontent than younger people.

Keywords: The Perception of Relative Deprivation, Age, Education, Political Party, Turkey

KİM DAHA YOKSUN HİSSEDİYOR: YAŞ VE EĞİTİMİN YOKSUNLUK ALGISI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ÖZ

Türkiye'de kim kendisini daha yoksun hissediyor? Bu yoksunluk algısının ortaya çıkmasında demografik etkenlerin rolü nedir? Bu çalışma en temelde bu sorulara bir cevap arayışındadır. Bu doğrultuda ilk olarak, görelî yoksunluk algısının dört modelini inceledik. Sırasıyla, Davis'in, Runciman'ın, Gurr'un ve Crosby'nin yoksunluğu açıklama modellerine yer verdik. Dört modelin de değindiği ortak nokta, görelî yoksunluk algısının en temelde bireysel veya grup düzeyinde meydana gelen sosyal karşılaştırmalara dayanması olmuştur. Yoksunluk algısı bir zihin durumunu ifade eder ve kişinin kendisinin ya da ait olduğu bir grubun bir referans noktasıyla karşılaştırıldığında dezavantajlı olduğu durumda ortaya çıkar. Türkiye'de insanlar arasında yapılan karşılaştırmalardaki en önemli referans noktalarından biri ise desteklenen siyasi parti türüdür. İkinci olarak, Türkiye'de siyasi parti türüne göre ortaya çıkan görelî yoksunluk algısının oluşumunda yaş ve eğitimin etkisi inceledik. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, siyasi parti türüne göre ortaya çıkan görelî yoksunluk algısı yaş düzeyine bağlı olarak farklılaşmaktayken, eğitim düzeyine bağlı olarak farklılaşmamaktadır. 2002 krizini yaşamamış, 2002-2013 yılları arasındaki ekonomik gelişmeye tanık olmuş 18-24 yaş arası katılımcılar kendilerini daha yoksun ve mutsuz hissediyorlarken, 2002 krizini ve öncesindeki 80'li ve 90'lı yılları yaşamış olan daha yaşlı katılımcılar, gençlere göre daha az yoksunluk ve hoşnutsuzluk hissediyorlar.

Anahtar Kelimeler: Görelî Yoksunluk Algısı, Yaş, Eğitim, Siyasi Parti, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 10.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 24.12.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Yeniçirak, H. (2022). "Who Feels More Deprived: The Effect of Age and Education on Perception of Deprivation". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 259-271.

INTRODUCTION

Relative deprivation is commonly used concept in the social sciences. It has attracted the attention of political scientists, sociologists, economists, psychologists, and historians. We can point to Gurr (1968a, 1968b) as the most important of the political scientists concerned with relative deprivation. Relative deprivation has also attracted the attention of sociologists such as Davis (1959), Runciman (1966), and Merton and Rossi (1957). While Tilly (1978) is the most important of historians dealing with relative deprivation, Psychologist Crosby (1976) is one of the most important names in relative deprivation.

A central way by which humans obtain information about themselves and their social standing in society is through social comparisons, and relative deprivation describes a negative evaluation resulting from this (Kunst and Obaidi 2020). Therefore, deprivation is relative. Subjective feelings of relative deprivation do not necessarily reflect objective conditions (Chambers et al. 2014). What makes relative deprivation so useful is the recognition that those who should feel deprived by objective standards often do not feel deprived and those who are not objectively deprived often feel that they are (Smith et al. 2012). Because deprivation is relative, it is often true that those who are the most deprived in an objective sense are not the ones most likely to experience deprivation (Crosby, 1976). A person's poverty is measured not by what he has now, but by what he had previously or what others have (Sorokin, 1925).

The original conceptualization of relative deprivation was done by Stouffer and his colleagues. Stouffer and colleagues (1949) observed that "army personnel in rapidly promoted units are less satisfied than personnel in slow moving units". Merton and Rossi (1957) makes a famous critique of the concept, but it was Davis (1959) who tried to put a theoretical system in a relatively formal fashion. There are four standard models of the theory of relative deprivation conceptualized by Stouffer and his colleagues and criticized by Merton and Rossi (Davis, 1959; Runciman, 1966; Gurr, 1970; Crosby, 1976).

1. Four Models of Relative Deprivation

Davis was the first theorist to develop a formal theory of relative deprivation. According to Davies (1969), a person who lacks a desired good or opportunity (X) experiences a sense of injustice whenever he perceives that similar others possess (X). It may be wiser to turn to Crosby to understand Davis' formulation. As Crosby (1966) clearly stated, three determinants are required for the emergence of deprivation in Davis' theory. If one of these is missing, deprivation does not occur. According to Davis, the necessary determinants of deprivation are that the individuals who lack X,

- (a) must perceive that a similar other has X
- (b) want X
- (c) feel entitled to X. (Crosby, 1976)

The second model of the theory of relative deprivation belongs to Runciman (1966). According to Runciman, "the magnitude of a relative deprivation is the extent of the difference between the desired situation and that of the person desiring it... The degree of a relative deprivation is the intensity with which it is felt" (Runciman, 1966, 10). According to Runciman, the necessary determinants of deprivation are that the individuals who lack some desired good or opportunity (X),

- (a) want X
- (b) compare themselves with better-off others
- (c) feel they deserve X
- (d) think it feasible to attain (Runciman, 1966, 11).

After Runciman (1966) determines what are the conditions necessary for deprivation to occur, he divides relative deprivation into its types: egoistical and fraternal deprivation. Egoistical relative deprivation is a type of personal discontent that occurs when an individual compares his or her own situation to that of others (in-group or out-group members, whereas fraternal relative deprivation is a more social discontent that occurs when and individual compares the situation of his or her group as a whole to that of an out-group (Runciman, 1966).

In contrast to Davis and Runciman, Gurr claimed that an individual experiences deprivation only when he thinks that it is not feasible to obtain X. Gurr defined relative deprivation as actors' perceptions of the discrepancy between their value expectations and their value capabilities (Gurr, 1968a). "Value expectations are the goods and conditions of life to which people believe they are justifiably entitled. The referents of value capabilities are to be found largely in the social and physical environment: They are conditions that determine people's perceived chances of getting or keeping the values they legitimately expect to attain" (Gurr, 1968b).

These three models we mainly mentioned overlap, but there are some differences among them. This difference arises according to the feasibility factors. Crosby (1976) reveals the difference among these three models as follows: For Runciman, deprivation exists when the perceived feasibility of obtaining X is high; for Gurr, deprivation exists when the perceived feasibility is low; while for Davis, feasibility is irrelevant.

After Crosby (1976) noted the differences among three models of the theory of relative deprivation, he built his own standard model of the theory of relative deprivation. According to Crosby (1976), five preconditions are required for relative deprivation to occur. If one or more of the elements is lacking, relative deprivation does not occur. The person who lacks X must

- (a) see that someone else (other) possess X,
- (b) want X,
- (c) feel entitled to X,
- (d) think it feasible to obtain X, and
- (e) lack a sense of personal responsibility for not having X (Crosby, 1976)

1.1 Aims of the Study

From the mid 20th century, in Europe, the relative deprivation theory has been very commonly used in many areas. Relative deprivation theory was applied to social injustice (Xu et al. 2017), social inequality (Kim et al. 2018; Sagioglu et al. 2018), economic disparity (Nieuwenhuis et al. 2017), income and wealth (Rauscher et al. 2017), violent extremism (Kunst and Obaidi 2020; Chen et al. 2018), civic and political protest (Ostby et al. 2009; Walker and Mann 1987), and economic voting (Lewis-Beck and Nadeau 2011; Ohmura 2018). However, studies examining the relationship between relative deprivation perception and age and education are limited. Callan et al. (2015) examined age-related differences in social comparison orientation and personal relative deprivation. Callan, Kim, and Matthews's (2015) findings provide evidence that older adults report lower levels of social comparison tendency that, in turn, relate to lower levels of personal relative deprivation. Mishra and Carleton (2015) also measured potential objective source of relative deprivation. Mishra and Carleton (2015) reached that subjective feelings of personal relative deprivation were significantly and positively associated with age while relative deprivation was significantly and negatively associated with education level.

In Turkey, relative deprivation theory has been rarely used in some areas (Özdemir 2018; Özdemir et al. 2019; Özdemir and Özkan 2020). Özdemir's (2018) study examined perceptions of individual based-relative deprivation according to the type of political party supported. In the current study, we examined the effect of age and education level on the perception of individual-based relative deprivation, which varies according to the type of political party. Accordingly, the research hypotheses are as follows:

H1- The perception of relative deprivation will differ according to the age level.

H2- The perception of relative deprivation will differ according to education level.

2. Method

2.1 Participants

The data were collected from 127 participants (65 men and 62 women; age range: 18-54 years). The snowball sampling method was used. Participants were informed about the research to be conducted in advance and consent to voluntarily participate in the study was obtained from each

participant. The distribution of the participants according to demographic variables is given in Table 1.

Table 1: The distribution of participants by demographic variables

Variable	Group	N	N%
Gender	Female	62	48.8
	Male	65	51.2
Age	18-24	29	22.8
	25-34	64	50.4
	35-54	34	26.8
Education Level	Primary and Secondary education	32	25.2
	Undergraduate	62	48.8
	Graduate	33	26
Absolute Income	4.000 TL and less (low level)	52	40.9
	4.001 – 8.000 TL (medium level)	40	31.5
	8.001 TL and above (high level)	35	27.6
Perceived Income	Low	40	31.5
	Medium	67	52.8
	High	20	15.7
Supported Political Party	AKP	33	26
	CHP	39	30.7
	MHP	12	9.4
	İYİ Party	14	11
	HDP	12	9.4
	Other	17	13.4

2.2 Instruments

2.2.1 Demographic Information Form

The demographic information form includes information about gender, age, education level, housing, perceived and absolute income level, type of supported political party.

2.2.2 Individual-based Relative Deprivation Scale

In the current study, the individual-based relative deprivation scale developed by Runciman (1966) and adapted by Özdemir et al. (2019) was used. The relative deprivation scale aims to make a judgment about the situation that the person is in by asking them to compare themselves with other people. These comparisons were made at the party level they supported. The participants were asked to compare themselves with other party supporters based on their economic, social, and political opportunities and indicate how much individual-based relative deprivation they felt. Some items of the scale used in the study are as follows: “When I compare myself with X party supporters, I am aware that X party supporters have better economic, social, and political opportunities than me”; “When I compare myself to the X party supporters, the economic, social, and political opportunities I have are not satisfied me”; “I think that I deserve the economic, social, and political opportunities that X party supporters have”.

2.2.3 Procedure. The data were collected online via Google Forms from participants who volunteered to participate after reading the informed consent form. The participants were informed about the research, and the research link was sent to those who agreed to participate.

3. Results

All analyses were conducted using IBM SPSS Statistics Version 20 (IBM Corp., Armonk, NY, USA). To evaluate the differences in perception of individual-based relative deprivation, a series of one-way analysis of variance (ANOVA) was conducted, followed by separate post hoc comparisons for the AKP, CHP, MHP, and İYİ Party individual-based relative deprivation subscales. In post hoc comparisons Tukey’s HSD test was used for equal variances and the Games-Howell test was used for non-equal variances. Since the HDP subscale violated the assumption of normality, the Kruskal-Wallis test, which is the non-parametric version of one-way ANOVA, was applied.

3.1 Descriptive Statistics on Individual-Based Relative Deprivation According to Type of Political Party Being Compared

Before examining how perceptions of individual-based relative deprivation differ in each subscale according to the type of political party supported and perceived and/or absolute income level, we begin by looking at the descriptive statistical data to see how the perception of individual-based relative deprivation differs according to the type of political party being compared. The perception of individual-based relative deprivation is highest when participants compare themselves with AKP supporters (MAKP=24.68). This is followed by comparisons with MHP supporters, CHP supporters, and İYİ Party supporters, respectively (MMHP=20.41; MCHP=18.07; MİYİ Party=16.84). The perception of individual-based relative deprivation is lowest when participants compare themselves with HDP supporters (MHDP=12.31) (see Table 2).

Table 2. Descriptive statistics of individual-based relative deprivation according to type of political party being compared

Type of Political Party Being Compared	N	Min.	Max.	M	SD
AKP	127	5	35	24.68	7.33
CHP	127	5	35	18.07	7.37
MHP	127	5	35	20.41	7.82
İYİ Party	127	5	35	16.84	8.02
HDP	127	5	35	12.31	7.92

3.2 Perception of Individual-based Relative Deprivation According to Age Level

A series of one-way between-groups ANOVAs for AKP, CHP, MHP, İYİ Party individual-based relative deprivation subscales, and the Kruskal-Wallis test for HDP subscale was conducted to explore the impact of the age level on the perception of individual-based relative deprivation. Participants were divided into three groups according to their age level (Group 1: 18-24, Group 2: 25-34, Group 3: 35-54).

For AKP subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three age level groups: $F(2, 124) = 1.21, p = .300$. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at table 6. Perceived individual-based relative deprivation means according to age level are shown at Table 3.

For CHP subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was a statistically significant differences at the $p < .001$ level in individual-based relative deprivation scores for the three age level groups: $F(2, 124) = 8.95, p = .000$ The effect size, calculated using eta squared, was $.13 (\eta_p^2 = .13)$. Post-hoc comparisons using the Games-Howell test indicated that participants ages between 18-24 ($M = 22.86, SD = 7.99$) indicated greater individual-based deprivation than participants ages between 25-34 ($M = 16.61, SD = 5.73$) and participants ages between 35-54 ($M = 16.73, SD = 8.02$) when they compared themselves with CHP supporters. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at table 6. Perceived individual-based relative deprivation means according to age level are shown at Table 3.

For MHP subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three age level groups: $F(2, 124) = 3.51, p = .033$ The effect size, calculated using eta squared, was $.05 (\eta_p^2 = .05)$. Post-hoc comparisons using the Tukey HSD test indicated that

participants ages between 18-24 ($M= 23.45$, $SD= 8.04$) indicated greater individual-based deprivation than participants ages between 35-54 ($M= 18.38$, $SD= 7.52$) when they compared themselves with MHP supporters. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at table 6. Perceived individual-based relative deprivation means according to age level are shown at Table 3.

For İYİ Party subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was a statistically significant differences at the $p < .001$ level in individual-based relative deprivation scores for the three age level groups: $F(2, 124) = 8.49$, $p= .000$) The effect size, calculated using eta squared, was .12 ($\eta_p^2= .12$). Post-hoc comparisons using the Tukey HSD test indicated that participants ages between 18-24 ($M= 21.93$, $SD= 8.14$) indicated greater individual-based deprivation than participants ages between 25-34 ($M= 15.22$, $SD= 6.50$) and participants ages between 35-54 ($M= 15.56$, $SD= 8.90$) when they compared themselves with İYİ Party supporters. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at table 6. Perceived individual-based relative deprivation means according to age level are shown at Table 3.

For HDP subscale, according to Kruskal-Wallis results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three age levels: $H(2) = 2.53$, $p= .283$) Medians and post-hoc comparisons are shown at Table 3.

3.3 Perception of Individual-based Relative Deprivation According to Education Level

A series of one-way between-groups ANOVAs for AKP, CHP, MHP, İYİ Party individual-based relative deprivation subscales, and the Kruskal-Wallis test for HDP subscale was conducted to explore the impact of the education level on the perception of individual-based relative deprivation. Participants were divided into three groups according to their education level (Group 1: Primary and Secondary Education, Group 2: Undergraduate, Group 3: Graduate).

For AKP subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three education level groups: $F(2, 124) = 0.67$, $p= .512$. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at Table 4.

For CHP subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three education level groups: $F(2, 124) = 1.78$, $p= .174$. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at Table 4.

For MHP subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three education level groups: $F(2, 124) = 0.12$, $p= .889$. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at Table 4.

For İYİ Party subscale, according to one-way between-groups ANOVA results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three education level groups: $F(2, 124) = 2.04$, $p= .134$. Means, standard deviation and post-hoc comparisons are shown at Table 4.

For HDP subscale, according to Kruskal-Wallis results there was not a statistically significant differences at the $p < .05$ level in individual-based relative deprivation scores for the three education levels: $H(2) = 3.11$, $p= .211$) Medians and post-hoc comparisons are shown at Table 4.

Table 3: Summary of individual-based relative deprivation results for age level

Age Level	Individual-based Relative Deprivation										
	AKP Subscale		CHP Subscale		MHP Subscale		İYİ Party Subscale		HDP Subscale		
	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Md	Comparisons
18-24	26.41 (6.96)		22.86 (7.99)	18-24 > 25-34*** 18-24 > 35-54**	23.45 (8.04)	18-24 > 35-54*	21.93 (8.14)	18-24 > 25-34*** 18-24 > 35-54**	14.79 (9.60)	12.0	
25-34	24.48 (7.55)		16.61 (5.73)		20.11 (7.58)		15.22 (6.50)		10.97 (6.57)	8.0	
35-54	23.59 (7.17)		16.73 (8.02)		18.38 (7.52)		15.56 (8.90)		12.71 (8.38)	11.50	

*** p< .001, ** p< .01, * p< .05

Table 4: Summary of individual-based relative deprivation results for education level

Education Level	Individual-based Relative Deprivation										
	AKP Subscale		CHP Subscale		MHP Subscale		İYİ Party Subscale		HDP Subscale		
	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Comparisons	M (SD)	Md	Comparisons
Primary and Secondary Education	24.47 (6.84)		17.19 (8.09)		20.50 (8.30)		17.97 (8.70)		13.66 (9.36)	11.0	
Undergraduate	25.39 (7.29)		19.31 (7.25)		20.66 (7.58)		17.53 (8.23)		12.98 (8.0)	11.0	
Graduate	23.58 (7.92)		16.61 (6.65)		19.85 (8.01)		14.45 (6.54)		9.73 (5.56)	8.0	

4. Discussion and Conclusion

In this study, we examined the effect of age and education level on the perception of individual-based relative deprivation, which varies according to the type of political party in Turkey. First, we looked at how the perception of individual-based relative deprivation differed according to the type of political party being compared. We found that the perception of individual-based relative deprivation was highest when participants compared themselves with AKP supporters. This was followed by comparisons with MHP supporters, CHP supporters, and İYİ Party supporters, respectively. The perception of individual-based relative deprivation was lowest when participants compared themselves with HDP supporters.

We then separately examined the effect of age and education level on the perception of individual-based relative deprivation. The results obtained in the present analyses show that the perception of individual-based relative deprivation varies according to the age level (hypothesis 1). When participants in the 18-24 age range compared themselves with CHP and İYİ Party supporters, they felt more relative deprivation than participants in both the 25-34 and 35-54 age ranges. In addition to that, when participants in the 18-24 age range compared themselves with MHP supporters, they only felt more relative deprivation than participants in the 35-54 age range. In other words, the results obtained in the study show that young people feel more deprived compared to the middle and older age groups. This result is also consistent with Callan, Kim, and Matthews's (2015) findings.

This result obtained in the study become more understandable when evaluated together with the economic data of the last 20 years in Turkey (Yeniçirak, 2022). Before 2002, there was deep unrest in society. GNI per capita was very low. With the AKP coming to power in 2002, significant progress had been made in the economic sphere. This progress in the economic sphere had also been related to the political and cultural spheres (Tuğal 2009; Turam 2007). This progress had continued until 2013 and had reached its peak in 2013. GNI per capita, which was \$3,660 in 2002, had risen to \$10,931 in 2008 and had reached its peak at \$12,519 in 2013. This economic progress, which had reached its peak in 2013, has been replaced by a recession since 2014. This recession in the economic sphere has also been related to the political and cultural spheres (Öniş 2015; Özsoy Boyunsuz 2016). GNI per capita, which saw its peak in 2013 at \$12,519, dropped to \$8,599 in 2020.

Economic progress between 2002 and 2013 gave way to the economic recession since 2014. This situation explains why the perception of relative deprivation occurs more in young people than in the elderly. Participants between the ages of 18-24 who did not experience the 2002 crisis but had witnessed the economic progress between 2002 and 2013. They then experienced the post-2014 decline. Therefore, when assessing today's data, those aged 18-24 always have the period of economic progress in mind, so they feel more deprived and dissatisfied. However, older participants who have experienced the 2002 crisis and before, consider the 80s and 90s when evaluating today's data. Therefore, they feel less deprivation and discontent than young people, although they are unsatisfied with today's conditions.

In comparisons made with AKP supporters and HDP supporters, there was no statistical difference depending on age level. When compared with AKP supporters, the relative deprivation scores of participants in all age groups are high. When compared with HDP supporters, the relative deprivation scores of participants in all age groups are low. In other words, while all age groups felt deprivation against AKP supporters, no age group felt deprivation against HDP supporters. The results obtained in the present analyses show that the perception of individual-based relative deprivation does not vary according to the education level.

To sum up, in the present study, we examined the effect of age and education level on the perception of individual-based relative deprivation, which varies according to the type of political party in Turkey. The results showed that the perception of relative deprivation varied according to the age level. However, the perception of relative deprivation did not differ

depending on educational level. The most important contribution of this study is to examine the relationship between the theory of relative deprivation and demographic variables related to the individual characteristics of the participants (age and education).

KAYNAKÇA

- Callan, M. J., Kim, H., and Matthews, W. J., (2015). "Age Differences in Social Comparison Tendency and Personal Relative Deprivations", *Personality and Individual Differences* 87: 196-199
- Chambers, J. R., Swan, L. K., and Heesacker, M., (2014). "Better of than we know: Distorted perceptions of incomes and income inequality in America", *Psychological Science*. 25(2): 613-618
- Chen, X-Y., Wang X-Q., Liu, J-P., Dong, S-H., Zhu, J-C., and Huo, J-C., (2018). "Effects of Relative Deprivation on Intention to Rebel: A Multiple Mediation Model", *Journal of Pacific Rim Psychology* 12. doi: 10.1017/prp.2017.25.
- Crosby, F., (1976). "A Model of Egoistical Relative Deprivation", *Psychological Review* (83):85-113.
- Davis, J. A., (1959). "A Formal Interpretation of the Theory of Relative Deprivation", *Sociometry* 22(4):280-96. doi: 10.2307/2786046.
- Gurr, T. R., (1968a). "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices", *The American Political Science Review* 62(4):1104-24. doi: 10.2307/1953907.
- Gurr, T. R., (1968b). "Psychological Factors in Civil Violence", *World Politics* 20(2):245-78. doi: 10.2307/2009798.
- Kim, H., Callan, M. J., Ana I. G., and William J. S., (2018). "Social Comparison Processes in the Experience of Personal Relative Deprivation", *Journal of Applied Social Psychology* 48(9):519-32. doi: 10.1111/jasp.12531.
- Kunst, J. R., and Obaidi, M., (2020). "Understanding Violent Extremism in the 21st Century: the (Re)emerging Role of Relative Deprivation", *Current Opinion in Psychology*, 35: 55-59.
- Lewis-Beck, M. S., and Nadeau, R., (2011). "Economic Voting Theory: Testing New Dimensions", *Electoral Studies* 30(2):288-294. doi: 10.1016/j.electstud.2010.09.001.
- Merton, R., and Alice, R., (1957). "Contributions to the Theory of Reference Group Behavior", in *Social Theory and Social Structure*, edited by R. Merton. New York: Free Press.
- Mishra, S., and Carleton R. N., (2015), "Subjective Relative Deprivation is Associated with Poorer Physical and Mental Health", *Social Science & Medicine* 147: 144-149
- Nieuwenhuis, J., van Ham, M., Yu, R., Branje, S., Meeus, W., and Hooimeijer, P., (2017). "Being Poorer than the Rest of the Neighborhood: Relative Deprivation and Problem Behavior of Youth", *J Youth Adolescence*. 46: 1891-1904. doi:10.1007/s10964-017-0668-6
- Ohmura, H., (2018). "Economic Voting Using Egotropic Evaluation as an Information Cue: How Absolute and Relative Income Affects Socio-Economic Evaluations and Retrospection", *Behaviormetrika* 45(1): 57-89. doi: 10.1007/s41237-017-0040-x.
- Öniş, Z., (2015). "Monopolising the Centre: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy", *The International Spectator*, 50(2), 22-41. doi:10.1080/03932729.2015.1015335
- Østby, G., Nordås, R., and Rød, J. K., (2009). "Regional Inequalities and Civil Conflict in Sub-Saharan Africa" *International Studies Quarterly* 53(2): 301-24

- Özdemir, F., (2018). "The Fusion of Individual and Group Levels: The Case of Political Party Supporters within Extreme Pro-Group Action Process". Middle East Technical University, unpublished doctoral thesis.
- Özdemir, F., and Özkan, T. (2020). "Birey-Temelli ve Grup-Temelli Süreçlerin Kaynaşımı: Aşırı Fedakâr Grup-Yanlı Davranış Sergileme Eğilimini Yordama", *Türk Psikoloji Yazıları* 23(45): 78-93. doi: 10.31828/tpy1301996120200413m000019.
- Özdemir, F., Tekeş, B., and Öner-Özkan, B. (2019). "Birey Düzeyinde Göreli Yoksunluk ve Öznel Esenlik Arasındaki Dolaylı İlişki", *Türk Psikoloji Dergisi* 34(84): 37-49. doi: 10.31828/tpd1300443320180811m000009.
- Özsoy Boyunsuz, Ş. (2016). "The AKP'S proposal for a "Turkish type of presidentialism" in comparative context", *Turkish Studies*, 17(1), 68–90. doi:10.1080/14683849.2015.1135064
- Rauscher, E., Friedline, T., and Banerjee, M. (2017). "We're not rich, but we're definitely not poor: Ypung children's conceptions of social class", *Children and Youth Services Review* 83: 101-111
- Runciman, W. G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century England*. Berkeley: University of California Press.
- Sagioglu, C., Forstmann, M., and Greitemeyer, T. (2019). "Belief in Social Mobility Mitigates Hostility Resulting from Disadvantaged Social Standing", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(4):541-556, doi:10.1177/0146167218789073
- Smith, H. J., Pettigrew, T. F., Pippin, G. M., and Bialosiewicz, S. (2012). "Relative Deprivation: A Theoretical and Meta-Analytic Review", *Personality and Social Psychology Review*, XX(X): 1-30, doi: 10.1177/1088868311430825
- Sorokin, P. A. (1925). *The Sociology of Revolution*. J.B. Lippincott
- Stouffer, S. A., Edward A. S., Leland C. D., Shirley A. S., and Robin M. W. (1949). *The American Soldier: Adjustment during Army Life. (Studies in Social Psychology in World War II), Vol. 1*. Oxford, England: Princeton Univ. Press.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House
- Tuğal, C. (2009). *Passive Revolution: Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Turam, B. (2007). *Between Islam and the State*. California: Stanford University Press.
- Walker, I., and Mann, L. (1987). "Unemployment, Relative Deprivation, and Social Protest", *Personality and Social Psychology Bulletin* 13(2): 275-283
- Xu, G., Shen, H., and Bock, C. (2017). "Perceived Violation of Rights and Interests and Collective Action Participation in China", *Social Behavior and Personality*. 45(5): 719-732. doi:10.2224/sbp.5872
- Yeniçirak, H. (2022). "The J-Curve Model: An Alternative Way of Understanding Collective Discontent in Turkey", *İmgelem*, 6 (10): 205-220.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

**KİM DAHA YOKSUN HİSSEDİYOR:
YAŞ VE EĞİTİMİN YOKSUNLUK ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Birey-temelli görelî yoksunluk kuramına göre yoksunluğun asıl kaynağı kişilerin yaptıkları karşılaştırmalardır. Görelî yoksunluk algısı karşılaştırmalarla başlar. Bu yüzden yoksunluk mutlak değildir, aslında bir zihin durumunu yansıtır. Stouffer ve arkadaşları tarafından kavramsallaştırılan görelî yoksunluğun dört modeli vardır. Sırasıyla, Davis, Runciman, Crosby ve Gurr tarafından ileri sürülen dört modelin de bize sunduğu şey görelî yoksunluk algısını ortaya çıkaran temel noktanın karşılaştırmalar olduğu gerçeğidir. Karşılaştırmalarda pek çok referans noktaları olabilir. Etnik köken, yerleşim yeri, meslek vs. Bunlardan biri de, özellikle ülkemiz açısından düşündüğümüzde, desteklenen siyasi parti türüdür. Kişiler bağlı oldukları siyasi parti türüne göre kendilerini diğer parti destekçileriyle karşılaştırmaktadırlar. Çalışmanın amacı da desteklenen siyasi parti türüne göre ortaya çıkan birey-temelli görelî yoksunluk algısında yaşın ve eğitimin etkisini incelemektir. Hipotezlerimiz şunlardır:

- 1- Birey temelli görelî yoksunluk algısı yaşa göre değişmektedir.
- 2- Birey-temelli görelî yoksunluk algısı eğitim seviyesine göre değişmektedir.

Kavramsal/kuramsal çerçeve: Avrupa'da 20.yy'ın ortalarından itibaren görelî yoksunluk teorisi üzerine pek çok alanda çalışıldı. Görelî yoksunluk teorisi toplumsal eşitsizlik, gelir düzeyi, şiddet olayları, politik protesto, ekonomik oylama gibi pek çok bağlamda incelendi. Buna karşın görelî yoksunluk algısı ile yaş ve eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Callan ve ark (2015) ve Mishra ve Carleton (2015) görelî yoksunluk algısının ortaya çıkmasında yaşın etkili olduğunu göstermiştir. Türkiye'de ise bu alandaki çalışmalar çok sınırlı kalmıştır. Bu çalışmanın en önemli katkısı, görelî yoksunluk teorisi ile katılımcıların bireysel özelliklerine (yaş ve eğitim) ilişkin demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Yöntem ve Bulgular: Çalışmadaki veriler 65'i erkek 62'si kadın olmak üzere toplamda 127 kişiden toplanmıştır. 29 kişi 18-24 yaş aralığında; 64 kişi 25-34 yaş aralığında; 34 kişi de 35-54 yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim seviyesine baktığımızda; 32'si ilk ve orta öğretim, 62'si lisan, 33'ü lisansüstü. Runciman tarafından geliştirilen, Özdemir ve ark. tarafından uyarlanan birey-temelli görelî yoksunluk ölçeği kullanıldı. Birey-temelli görelî yoksunluk ölçeği, kişinin kendilerini ekonomik, sosyal ve politik imkanlar açısından diğer siyasi parti destekçileriyle karşılaştırmalarına dayanmaktadır.

Birey-temelli görelî yoksunluk algısının ortaya çıkmasında yaşın etkili olduğu görülmüştür. CHP alt ölçeğinde üç yaş grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Katılımcılar kendilerini CHP destekçileriyle karşılaştırdıklarında, 18-24 yaş arasındaki katılımcılar, 25-34 ile 35-54 yaş arasındaki katılımcılara göre daha fazla yoksunluk hissetmişlerdir.

İYİ Parti alt ölçeğinde de benzer şekilde üç yaş grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Katılımcılar kendilerini İYİ Parti destekçileriyle karşılaştırdıklarında, 18-24 yaş arasındaki katılımcılar, 25-34 ile 35-54 yaş arasındaki katılımcılara göre daha fazla yoksunluk hissetmişlerdir.

MHP alt ölçeğinde de yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Katılımcılar kendilerini MHP destekçileriyle karşılaştırdıklarında, 18-24 yaş arasındaki katılımcılar, 35-54 yaş arasındaki katılımcılardan daha fazla yoksunluk hissetmişlerdir.

AKP alt ölçeğinde ve HDP alt ölçeğinde ise üç yaş grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Görelî yoksunluk algısının oluşumunda eğitimin etkisi incelendiğinde, hiçbir parti alt ölçeğinde eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Sonuç ve Öneriler: Yaşın etkisini incelerken; Katılımcılar kendilerini AKP destekçileriyle karşılaştırdıklarında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmadı çünkü bütün yaş gruplarındaki katılımcılar kendilerini AKP destekçileriyle karşılaştırdıklarında çok yüksek düzeyde yoksunluk hissetmektedir. HDP destekçileriyle yapılan karşılaştırmalarda da farklılık ortaya çıkmadı çünkü bütün yaş gruplarındaki katılımcılar kendilerini HDP destekçileriyle karşılaştırdıklarında çok düşük düzeyde yoksunluk hissetmektedir. CHP, İYİ Parti ve MHP destekçileriyle yapılan karşılaştırmalara baktığımızda, 18-24 yaş arasındaki katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha fazla yoksunluk hissetmektedirler. Bu sonuçlar Türkiye'nin son 20 yılındaki ekonomik koşullarla birlikte değerlendirildiğinde çok daha kolay anlaşılabilir. 2002 ve öncesinde Türkiye'de derin bir toplumsal hoşnutsuzluk vardı. 2002 ile birlikte ekonomik alanda ilerlemeler kaydedilmiştir. 2013'de zirve noktasına ulaşan bu ekonomik ilerleme, 2014'den itibaren yerini gerilemeye bırakmıştır. Bu durum görelî yoksunluk algısının niçin yaşlılardan çok gençlerde daha fazla ortaya çıktığını açıklamaktadır. 2002 krizini yaşamamış, 2002-2013 yılları arasındaki ekonomik gelişmeye tanık olmuş 18-24 yaş arası katılımcılar kendilerini daha yoksun ve mutsuz hissediyorlarken, 2002 krizini ve öncesindeki 80'li ve 90'lı yılları yaşamış olan daha yaşlı katılımcılar, gençlere göre daha az yoksunluk ve hoşnutsuzluk hissediyorlar.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Hasan Yeniçırak			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Who Feels More Deprived: The Effect of Age And Education on Perception of Deprivation			
Tarih <i>Date</i>	10/08/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Research Article			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Hasan Yeniçırak	%100	Çıkar Çatışması Bulunmamaktadır.	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1146690

THE PROBLEMS DURING THE COVID-19 PERIOD: THE DIFFICULTIES
FACED BY PUBLIC SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS

Uzm. Hatice KARAHOCA KARAMANO*

*Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi

e-posta:
hatic_85@windowslive.com

ORCID 0000-0002-8266-3240

Doç. Dr. Nurdan OZRECBEROGLU**

**Lefke Avrupa Üniversitesi

e-posta:
nozrecberoglu@eul.edu.tr

ORCID 0000-0002-3509-9317

ABSTRACT

In this study, the school administrators describe the problems caused by the changing education system brought about by the covid -19 epidemic and the methods they use to solve them. A qualitative research method used in the study was the screening model. This research consists of twelve people selected by random sampling. The sample was chosen from school principals and administrators working in public secondary and high schools. Data were collected with a semi-structured interview form. After obtaining the approval of the ethics committee, data were collected between March 1st and 15th, 2021. During the epidemic, school administrators encountered problems, including anxiety and panic, teacher-student absenteeism, not being ready for distance learning, and unsuitable school environments. According to observations, the Ministry also provides hygiene materials to each school as a precaution. In addition, it establishes organizations to relay information regarding the steps to be taken when a positive case arises among students. In this process, it was determined that education administrators simultaneously provided support to school administrators. On the other hand, it was determined that financial, technical, and expert support was sufficient to solve the problems caused by the epidemic.

Keywords: Covid-19, Education Problems, School Administrator**Jel Codes:** I26, I28, I29COVID - 19 SALGIN SÜRECİNDE KAMU ORTAOKUL İDARECİLERİNİN KARŞILAŞTIĞI
OLUMSUZLUKLAR

ÖZ

Bu çalışmada covid -19 salgını ile değişen eğitim sisteminin neden olduğu sorunların, okul idarecilerinin bakış açıları üzerinden tanımlanması ve bu sorunları çözmeye kullandıkları yöntemler ele alınmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu rastgele örneklem yöntemiyle belirlenen on iki kişi oluşturmaktadır. Çalışma grubu kamu ortaokul ve liseler de görev yapan okul müdürü ve muavinleri arasından seçilerek belirlenmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler, etik kurul izni alındıktan sonra 1-15 Mart 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Elde edilen görüşler doğrultusunda okul idarecilerinin salgın sürecince karşılaşılan sorunları; endişe ve panik durumunun olması, öğretmen-öğrenci devamsızlığı, internet üzerinden yapılan uzaktan eğitimlerde hazır bulunmama ve salgın sürecine uygun olmayan okul ortamlarının bulunması şeklinde gruplandırdıkları görülmüştür. Bakanlığın da önlem olarak her okula gerekli hijyen malzemelerini gönderdiği, ayrıca bu süreçte okullarda ortaya çıkabilecek pozitif vaka durumunda izlenecek aşamalara ilişkin bilgi akışını sağlayacak organizasyonlar oluşturduğu görülmüştür. Bu süreçte eğitim yöneticilerinin de eş zamanlı olarak okul yöneticilerine destek sağladıkları belirlenmiştir. Öte yandan salgının neden olduğu sorunların çözümünde maddi, teknik ve bilirkişiye ulaşma desteğinin uygulandığı ve bunun da yeterli olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Eğitim Problemleri, Okul Yöneticileri**Jel Kodları:** I26, I28, I29**Geliş Tarihi/Received:** 21.07.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 31.12.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022**Kaynak Gösterme:** Karamano K. H ve Ozrecberoglu, N., (2022). "Covid - 19 Salgın Sürecinde Kamu Ortaokul İdarecilerinin Karşılaştığı Olumsuzluklar". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 272-285.

INTRODUCTION

Considering that the crisis processes have a complex structure, it is known that educational institutions are at the forefront of the measures taken to prevent the chaos and epidemic crisis caused by the covid-19 experienced in the last two years (Kahraman, 2020). In the event that the duration of the measures taken is prolonged, the importance of creating structures where students can continue their education uninterruptedly and safely is emphasized (Külekçi and Çakın, 2020). For example, it is seen that the distance education services put into practice in our country as well as all over the world are one of the urgent measures. Distance education, which was tried to be given via the internet and television at the first stage in our country, was carried out synchronously (synchronously) or asynchronously (asynchronously) in order to bring together teachers and students in different environments (Saykılı, 2020). Although this situation is seen as a different experience in education, it has brought with it various problems.

1. The Importance of in Education During the Covid-19 Period

The school, which is an indispensable element of the education system, is considered as a social and open system that raises individuals suitable for the predetermined educational goals for the development and continuity of a country. School principals, on the other hand, are responsible for the effective formation and continuity of this system and meeting the needs of the environment. In addition, school principals are expected to identify problems in case of a crisis and produce solutions to these problems (Çelik, 2014). According to the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) Teachers Law, the school administration consists of the school principal, assistant principal and assistant principals. Within the scope of the relevant law, school principals are accepted as responsible managers to the department heads of the school they work for Principals, while carrying out the administrative affairs of the school, are also responsible for ensuring, supervising, supervising and regulating the performance of the duties of the teachers working at the school... The duties of the chief assistant and assistant principals are responsible to the principal of the school they are in, assisting the principal in the execution of the administrative works and fulfilling their duties, and performing the duties and tasks assigned by her. Assistant principals and assistant principals represent them in the absence of the principals of the schools they attend. In the absence of the assistant principal, the most senior assistant principal in that school acts as the principal (Öğretmenler Yasası, 2020). The school is a structure consisting of teachers, students, other personnel and tools and equipment that come together to realize the educational goals, taking into account the needs of the community and place (Yetim and Toprakçı, 2020). This structure is affected by many elements of the environment, such as socio-economic and tradition. A good school principal should determine the vision and mission of education in a way that includes all the stakeholders of education for an effective education management. For this reason, school administrators should identify an effective communication channel between the school and families, which is another pillar of the school, and act together and keep up with the innovations and changes in education together (Sönmez, 2019).

In this research, the problems faced by the school administrators responsible for the functioning of our schools, which are the most important part of the education system, while fulfilling their responsibilities and duties during the epidemic; the problems brought by the urgently applied distance education; It is aimed to determine the problems experienced by students, teachers and parents during the epidemic process and the solution strategies used in the face of these negativities. For this purpose, the data to be obtained from the research is considered important as it will set an example for the plans to be created in the field of education in case of possible health crises and will contribute to the field. In the research, attention was paid to draw attention to the problems in the education process that started with the covid-19 epidemic and to determine and evaluate the methods for eliminating these problems. Thus, answers to the following research questions were sought in order to set an example for future crises and guide practitioners:

During the pandemic process of school administrators,

- What are the problems they have experienced with teachers and the solutions they have developed for these problems?
- What are the problems they experience with students and the solutions they develop for these problems?
- Problems with parents, what are the solutions they have developed for these problems?
- What are the problems they have experienced with education administrators (ministry / ministry officer / department managers, etc.) and what are the solutions they have developed for these problems?

2. Method

2.1. Research Model

In this study, the scanning model, which is one of the qualitative research methods, was discussed in order to express the opinions and suggestions of school administrators about the difficulties they experienced during the covid-19 process. Qualitative research refers to a subjective-interpretive process to reveal known or unrecognized problems and to realistically handle natural phenomena related to the problem (Baltacı, 2019). The descriptive survey model, on the other hand, is considered as a survey conducted on a group of samples in order to reach a general judgment about the universe covered by the studies (Karasar, 2019).

2.2. Working Group

The sample of the research consists of 12 administrators working in public secondary schools affiliated to the TRNC Ministry of National Education and Culture and determined by simple random sampling method. The administrators, consisting of the principal, chief assistant and assistants, were chosen from among different schools with a large population. The participants were informed about the study and signed informed consent forms during the research process. The study was approved on January 1, 2021, by the ethics committee of Cyprus Health and Social Sciences University.

Demographic characteristics of the study group are shown in Table 1. Necessary explanations about the table are given below the table.

Table 1. Demographic Characteristics of the Study Group

Demographic features		f	%
Gender	Female	7	58,33
	Male	5	41,67
Age	35-40	2	16,67
	41-46	3	25
	47-52	5	41,67
	53-58	1	8,33
	59-64	1	8,33
Professional Seniority	10-15 year range	2	16,67
	16-21 year range	2	16,67
	22-27 year range	5	41,67
	28-33 year range	2	16,67
	34-39 year range	1	8,33

As can be seen in Table 1, the study group of the research consists of 12 administrators, consisting of the principal, chief assistant and assistants. The sample consists of 7 females and 5 males; their ages range from 47 to 52 with a rate of 41.67% of the participants being between

these ages; and they have a professional seniority of 22-27 years with a rate of 41.67% of the participants.

2.3. Data Collection Tool

Research questions and demographic information were collected by the researchers using semi-structured interview forums. In the semi-structured interview form, the interviewer prepares his/her questions about the subject in advance, provides flexibility to the participant during the interview, and allows rearrangement of the questions and discussion on the subject if necessary. Thus, an environment where participants have a say in the research process is created (Berg and Lune, 2019; Büyüköztürk et al., 2020). The data of the research were collected in March 2021 with the permission of the Ministry of National Education General Secondary Education Department. The forms were sent to the participants via e-mail and were collected back within 1-2 days.

2.4. Analysis of Data

Content analysis was used in the analysis of the data. It enables the systematic analysis of written texts with content analysis (Fraenkel & Wallen, 2006). With this method Codes are formed by collecting related expressions and then the categories that best represent these codes. While the results of the research were supported by the findings, the views of the participants were included in the transfer of the findings with coding as M1, M2, M3, ...

3. Findings

In this part of the research, the findings of the data are included.

Table 2. Problems faced by school administrators while fulfilling their duties and responsibilities during the Covid-19 epidemic process

Category	Theme	f	%
Problems faced by school administrators during the Covid-19 epidemic process	having a panic state M9, M11	2	16,67
	Teacher-student absenteeism M8	1	8,33
	Not being ready for distance education on the Internet. M1, M2, M5, M6, M7, M10, M12	7	58,33
	School environments that are not suitable for the epidemic process M3, M4	2	16,67
TOTAL		12	100

As can be seen in the table, 7 administrators representing the majority of school administrators who expressed their opinions stated that both they and the teachers and students of the school they were in as administrators were not ready for distance education on the internet during the epidemic process. It has been stated by many school administrators that the information and tools required for the education made on the Internet are not sufficient or are incomplete The participant with the code M6 emphasized the problem in terms of education by stating that "It was a great loss that many of our students did not have equipment such as devices and internet during the distance education period". In a different study, the participants in the category of Technical Inadequacy also expressed the same problem many times (Külekçi and Çakın, 2020). School administrators, who drew attention to the panic experienced during the epidemic process, also stated that the school conditions were not suitable for this period. Participating with the code M3 expressing his opinion on the subject, "Especially as school administrators working in vocational high schools, it has been more difficult than ever to determine reliable workplaces where 12th grade students will do their internship, to ensure that our students are

accepted from these workplaces, to ensure their continuity in internship, and to follow their work." He brought a different perspective to the school conditions that are not suitable for the epidemic process.

Table 3. Difficulties faced by school administrators in maintaining teacher motivation and cooperation during the Covid-19 epidemic

<u>Category</u>	<u>Theme</u>	<u>f</u>	<u>%</u>
The difficulties faced by administrators in providing teacher motivation and cooperation during the epidemic process	The fact that the teachers are unfamiliar with the training they will do on the internet, they do not have enough tools and information M1, M3, M5, M6, M8, M12	6	50
	Problems caused by students and parents not showing enough attention and student absenteeism M2, M10	2	16,67
	No difficulties encountered M4, M7, M9, M11	4	33,33
TOTAL		12	100

In Table 3, the problems experienced by school administrators are indicated within the framework of cooperating with teachers and providing motivation. The biggest problem was the lack of knowledge and equipment arising from the teachers' first experience of online training. In a similar study, according to school principals, the main concern of teachers regarding distance education-teaching initiated during the epidemic period is that they have not experienced distance education (Keleş, Atay, & Karanfil, 2020). In another study on the subject, it was determined that many teachers were caught unprepared for using technological devices, teaching field skills through distance education, and making student assessments (Kimmel, Carpinelli, Spak, and Rockland 2020).

In this study, while many of the participants stated that they did not have any problems with the teachers, Participant M9 stated that "I did not have any problems with the teachers. Everyone teaches under all conditions".

Table 4. Difficulties faced by school administrators in maintaining student motivation and cooperation during the Covid-19 epidemic

<u>Category</u>	<u>Theme</u>	<u>f</u>	<u>%</u>
Difficulties experienced by administrators with students during the epidemic	Students are unfamiliar with online education, do not have sufficient equipment and knowledge M1, M4, M5, M6, M7, M12	6	50
	The new arrangement in the arrival and departure of students to school and the length of the break in education M3, M8, M11	3	25
	False news and information heard by students M2, M9, M10	3	25
TOTAL		12	100

In Table 4, the problems faced by the school administrators in terms of students are discussed and it is stated that there are mostly problems in terms of students being unfamiliar with online education and not having sufficient equipment and information. In parallel with the school administrators, who stated that the students mostly have problems with the education given over the internet, participant M1: "The students' lack of computers and internet, which is

necessary for online education, caused a decrease in motivation." expressed opinion. Parallel to this, in a study conducted by the Turkish Medical Association under the title of Return to School from the Perspective of Child and Adolescent Mental Health, problems such as inequality of opportunity, technological resource and access problems are more prominent in public schools, but they are an important problem that exists in all schools. (TBB, 2020). Another result obtained in the study is that the new regulations made on the arrival and departure of students to school and the wrong information that students hear from outside the school are among the problems experienced by school administrators. The findings of a different study, especially that students have problems with information, practice, financial resources, and lack of appropriate internet providers regarding the training provided over the internet (Agormedah, Henaku, Ayite, & Ansah, 2020) support the findings of this study.

Table 5. Methods used by school administrators to raise awareness of parents and ensure cooperation with parents during the Covid-19 epidemic process

Category	Theme	f	%
Methods used by school administrators to raise awareness of parents and ensure cooperation	Phone call and send sms M4, M11	2	16,67
	Calling and sending messages over the Internet M1, M2, M5, M9, M10, M12	6	50
	Calling and sending messages over both the phone and the internet M3, M6, M7, M8	4	33,33
TOTAL		12	100

In Table 5, the methods used by school administrators to cooperate with teachers and students, as well as parents, and to solve various problems in raising awareness during the epidemic are given. In particular, it has been determined that school principals cooperate by sending messages to parents using whatsapp over the internet in order to prevent information pollution, to raise parents' correct awareness during the covid-19 epidemic process and to organize school life. In the studies conducted by Sarı and Nayır (2020), it has been revealed that one of the main reasons for the problems arising from the stakeholders during the covid-19 epidemic process is that families limit the education process only to school and that they do not have enough information about their own individual developments and their children's learning processes and skill developments. Similarly, in the study of Çetin (2019), it was seen that the problems of school principals with parents were discussed. Both studies support the importance of the methods followed in ensuring cooperation with parents and raising awareness of parents, by reminding the importance of school-family cooperation and communication, especially during the epidemic process. In this research, participant M2 said, "1- We have constantly informed our parents about the whatsapp groups created for each class by our Class Teachers. 2- We explained what should be done to prevent them from being affected by these events. 3- Guidance studies were conducted on how to spend time with them productively. 4- For our parents, information about covid-19 and distance education, which can be accessed via the school website and school social media accounts, was shared at regular intervals". In another study on the subject, it was determined that students and parents were faced with a system in which formal education is given through distance education for the first time, and in order to adapt to this system, communication between teachers, assistants and principals, who are the representatives of education services in schools, and students and parents should not be interrupted (Yılmaz, Güner, Mutlu and Arın Yılmaz, 2020).

Table 6. The measures taken by the Ministry of National Education during the Covid-19 epidemic and the level of competence

A		f	%
Category	Theme		
Measures taken by the Ministry of National Education during the epidemic process	Sending materials to be used in the epidemic process to schools M4, M5, M6, M9	4	33,33
	Establishing organizations that will inform schools and provide information flow M1, M2, M3, M7, M8, M10, M11	8	66,67
TOTAL		12	100
B		f	%
Category	Theme		
The adequacy level of the measures taken by the Ministry of National Education during the epidemic process	Sufficient M2, M3, M4, M7, M8, M12	6	50
	Insufficient M1, M5, M6, M9, M10, M11	6	50
TOTAL		12	100

Table 6A and Table 6B indicate the measures taken by the Ministry of National Education during the epidemic and the sufficient of these measures. Table 6A shows the measures taken by the Ministry in 2 themes. These themes were formed in line with the common statements of school administrators who expressed their opinions. The Ministry has ensured that the materials (cleaning materials, disinfectants, etc.) to be used in the process are sent as a precaution during the pandemic period, and established organizations that will guide the process and provide information in case there is a positive individual at the school with information about the pandemic and epidemic. While 66.67% of the participants stated that the most obvious measure taken by the Ministry of National Education during the epidemic process was to create organizations that will provide information and information flow to schools, the remaining 33.33% of the participants stated that the materials (mask, disinfectant, etc.) They stated that it was sent. In Table 6B, it is seen that the opinions of school administrators on whether the measures taken are sufficient or not are equally distributed. M12, who participated in the research and gave his opinion, said, "Covid 19 has adversely affected not only our country but also the world in every aspect. At this point, a platform was created for the Ministry to follow their lessons to support children through the state channel in the process initiated with distance education. Currently, education continues in diluted form. Although this situation has some risks in itself, it was a close step that could be taken in this period." In this way, he expressed the measures and sufficient of the ministry during the epidemic process. On the other hand, M11, one of the participants, said, "Seminars were held on cleaning-hygiene. Cleaning-hygiene materials continue to be sent. We don't find it Sufficient." emphasized both the measures taken and the insufficient of these measures.

In another study emphasizing the importance of management in crisis processes experienced in this way, crisis management was defined as a critical process that an organization avoids, tries to prevent or manage (by planning, directing and supervising) while ensuring continuity, and stress management is emphasized in particular (Twinkle and Kavita 2021).

Table 7. Support provided by education administrators (Ministry / inspector / ministry managers / etc.) to schools regarding the solution of problems during the Covid -19 epidemic process

<u>Category</u>	<u>Theme</u>	<u>f</u>	<u>%</u>
Support provided by education administrators to schools	The financial, technical and expert support to be used in solving the problems caused by the epidemic was provided by the education administrators.	4	33,33
	The financial, technical and expert support to be used in solving the problems caused by the epidemic was not adequately provided by the education administrators.	8	66,67
TOTAL		12	100

Table 7 shows the adequacy level of the support provided by the education administrators (Ministry of National Education / inspector / ministry directors / etc.) to the school administrators regarding the solution of the problems experienced during the epidemic process. These supports provided to school administrators are grouped as financial, technical (especially computer-internet) and reaching an expert, that is, the person who will solve the problem in any case, in line with the opinions expressed by the interviewees. The majority of school administrators, with a rate of 66.67%, did not find the support provided by education administrators to be sufficient. Commenting on the subject, participant M8 said, "There was no technical support other than disinfectant mask support. In practice, the meb.net education portal has made the infrastructure ready for a possible closure with the educational materials uploaded by our own teachers on a teacher basis for each school." This situation is discussed in the General Comment made by the Committee on Economic, Social, and Cultural Rights in April 2020, which mentions that scientific and technological developments have an impact on health, education, and food rights. As a result, governments should ensure that science and technology contribute equally to all. States must balance intellectual property and patent regulation with people's right to education, health and food. In short, states are as responsible as protecting the intellectual property and patent rights of individuals for the right to education, ensuring that the necessary educational materials and technologies are accessible to everyone at an equal and reasonable price (Bingöl, 2020).

Table 8. Teachers' problems and solution methods solved by school administrators during the Covid-19 epidemic process

<u>Category</u>	<u>Theme</u>	<u>f</u>	<u>%</u>
Teacher problems and solution methods solved by school administrators during the epidemic process	Providing information and technical support about the trainings made over the Internet M1, M5, M6, M7, M8, M12	6	50
	Supporting teachers in solving problems with students M2, M4	2	16,67
	To guide and show understanding in the solution of the problems faced by the teacher during the epidemic. M3, M9, M10, M11	4	33,33
TOTAL		12	100

Table 8 shows the problems experienced by school administrators and teachers during the epidemic process and the methods of solving these problems. Half of the school administrators who contributed to the research stated that various technical support was provided to the teachers regarding the problems experienced in the trainings made over the internet during the epidemic process. Regarding this, M5 of the participants was "In-service or one-to-one training support was given to support online education." M6 said, "We gave teachers courses at school for distance education. We also gave a laptop to a teacher for on-line course support".

Similarly, in the research of Gündüz, Türker, Karabekir and Altun (2020), it was stated that not only educational environments and technological support should be provided to teachers and students, but also education should be made quality and enjoyable by using materials in online in-service trainings for school administrators and teachers.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The results obtained in this study are exemplary for guiding school administrators and other stakeholders of education in a possible epidemic process. In this context, one of the most important problems faced by school administrators during the covid-19 epidemic process is the problems brought about by distance education, which is urgently implemented by the Ministry of National Education and carried out over the internet. Another result obtained from the research is that students and many teachers have little or no experience with this type of teaching, some students and teachers cannot communicate well, and students have difficulties in understanding some lessons or topics. Despite all this, the fact that distance education allows students to work whenever they want, does not spend time getting ready and going to school every day, and brings convenience such as homework being done and sent over the internet can be considered as the positive aspects of this epidemic.

The difficulties experienced by school administrators with school teachers and students during the epidemic are similar. The most important problem experienced with both groups It has been seen that it is related to distance education on the internet. The lack of equipment and knowledge required for distance education reveals that school administrators have various problems with both teachers and students. Despite this, it was also found in the study that there were school administrators who did not have any problems with teachers during the epidemic.

Another problem experienced by school administrators during the pandemic process was handled as cooperation with parents and raising awareness, and it was determined that school administrators used the method of communicating with parents over the internet and sending messages to them more in solving these problems. The Covid-19 epidemic, along with the internet, has caused the use of social media both as a form of communication and as a public education tool about the epidemic. This situation also makes us think that the positive communication between the teacher and the student will provide convenience in reaching the targeted education. With this research, it has been revealed that the methods chosen by school administrators to cooperate with parents and raise awareness are not limited to school walls, but have duties and responsibilities related to the school environment and stakeholders.

During the research, the adequacy levels of the measures taken by the Ministry of National Education were also discussed and some issues were determined as a precaution. During the pandemic process, measures such as sending the materials to be used in the epidemic to schools and creating organizations that will provide information and information flow to schools have emerged. It should not be forgotten that in our changing world, it has become a normal situation to encounter crises such as the creature of the corona virus. In such crisis situations, especially important institutions of the state should use crisis management methods instead of ordinary management styles. In terms of education administrations, crisis management should have features such as having a plan in place, defining who will do what, and making applications for a large number of events.

The problems related to the process of the teachers, which were solved by the school administrators during the Covid-19 epidemic process, are to provide information and technical

support about the trainings made over the internet, to support the teachers in solving the problems experienced by the students, and to guide and show understanding in the solution of the problems faced by the teacher during the epidemic process. In line with the findings, it was revealed that school administrators mostly applied the method of providing information and technical support to their teachers about the trainings made over the internet.

In order to prevent losses that may occur in an important field such as education, especially in the disruptions experienced during the Covid-19 period, backup plans, formations and resources should be available within the Ministry. The Ministry of National Education should develop alternative solutions to offer students who lack access to technology and information to be trained on the Internet. The necessary financial resources should be created by the Ministry, especially in order to bring together the equipment suitable for distance education and internet providers with students. In order to ensure the continuity of face-to-face education in case the process is prolonged or sets an example, necessary financial resources should be created for the rearrangement and restructuring of school spaces. For example, physical conditions such as paying attention to the square meter of indoor areas in the arrangement of school spaces, the fact that the benches and chairs to be used by students are suitable for single-person use, the increase of course equipment, the arrangement of ventilation, heating and cooling systems should be re-examined.

A very good management of the educational process is very important in achieving the targeted educational success. Educational administration, which is a form of sub-management of administrations, is important in this respect. For this reason, it is thought that a commission should be established that will provide guidance on what to do in a possible pandemic, not only when there is an epidemic, but also in our age. This commission to be formed can be supported not only in the field of education but also in the fields of health through in-service trainings at certain intervals. School administrators, who are responsible for the integrity of all these elements and the provision of targeted quality education, can be expected to keep school needs up to date depending on environmental needs. Especially in crisis processes such as pandemics, school administrators are expected to have the ability to manage the crisis well so that they can fulfill their duties and responsibilities without any problems. In this process, school principals can create structures that will provide especially internet infrastructure systems, tools and information flow for crisis management. In addition, Ministry commissions can be established to provide guidance to school administrators on the subject. Based on the studies on the subject, the necessary deficiencies in terms of teachers and students can be determined and necessary actions can be taken. They should also develop measures for other crises that may occur in the future. For example, by placing cameras and projectors in classrooms in all schools, a hybrid system can be used to record lectures. With this system, an environment can be created where the student can listen to the lesson again outside of school, and also the lesson repeats can be watched in order for families to help their children with their homework.

It should not be forgotten that school administrators are not only responsible within the boundaries of the school they are concerned with, and they should remember that they are responsible for ensuring the integrity and continuity of the school. In addition, school administrators have to cooperate with the school's stakeholders and employees by informing them in case of any crisis. The school administration should develop the ability to obtain information from its stakeholders and its environment and to synthesize this information well.

REFERENCES

- Agormedah, E. K., Henaku, E. A., Ayite, D. M. K., & Ansah, E. A. (2020). Online learning in higher education during covid-19 pandemic: a case of Ghana. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 3(3),183-210.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Berg, B. & Lune, H. (2019) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2nd ed., Eğitim Yayınevi. Konya.
- Bingöl Schrijer, B. (2020). COVID-19 salgını süresince eğitim hakkı, fırsat eşitliği ve sınavlara ilişkin temel problemler. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78(2) , 837-884.
- Büyüköztürk. Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara): Pegem Akademi
- Çelik, V. (2014). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi* (Ankara): Pegem Akademi
- Çetin, Ş. (2019). Okul müdürlerinin karşılaştığı sorunlar: nitel bir inceleme. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 1637-1648.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). How to design and evaluate research in education (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill. 478-504
- Gündüz, V., Türker, G., Karabekir, H. & Altun, H. (2020). K.K.T.C. ortaöğretim kurumlarında 2020-2025 yılları arasında olası pandemi sürecinde öngörülen stratejik plan çalışması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı. 229-243
- Kahraman, M. E.(2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel Tasarım dersi örneği. *MÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*,1(6), 44-56.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Keleş, H. N., Atay, D. & Karanfil, F. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde okul müdürlerinin, öğretim liderliği davranışlar. *Millî Eğitim*, 1(49), 155-174.
- Kimmel, H. S., Carpinelli, J. D., Spak, G. T. & Rockland, H.(2020). *Educational Practices during the COVID-19 Viral Outbreak: International Perspectives* (Editörler: İ. Şahin, ve S. Mack) (A.B.D): ISTES Organization Monument, CO.
- Külekçi Akyavuz. E. & Çakın, M. (2020). Covid-19 salgınının eğitime etkisi konusunda okul yöneticilerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 723-737.
- Öğretmenler Yasası (2020). http://khk.kamunet.net/docs/ogr_2009/25-1985.pdf
- Sarı, T. & Nayır, F. (2020). Pandemi Dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975.
- Saykılı, A. (2018). Distance education: Definitions, generations, key concepts and future directions. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 5(1), 2-17.
- Sönmez, V. (2019). *Eğitim bilimine giriş* (Ankara): Anı Yayıncılık.
- Türk Tabipleri Birliği (2020). Pandemide okul sağlığına ilişkin uzman görüşleri.

- Twinkle, Kavita D. (2021). Crisis Management during Covid-19 Pandemic. *Int.J.Curr.Microbiol.App.Sci.* 10(1),675-680. doi: <https://doi.org/10.20546/ijcmas.2021.1001.081>
- Yetim, G. & Toprakçı, E. (2020). Göreve yeni başlayan okul yöneticilerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 13-32.
- Yılmaz, E., Güner, B., Mutlu, H. &Yılmaz, D. (2020). Farklı öğrenim kademelerindeki öğrencilere verilen uzaktan eğitim hizmetinin veli görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Millî Eğitim*, 1(49), 477-503.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****THE PROBLEMS DURING THE COVID-19 PERIOD: THE DIFFICULTIES FACED BY PUBLIC
SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS**

Giriş ve Çalışmanın Amacı (Introduction and Research Purpose): Kriz süreçleri karmaşık bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde, son iki yıldır yaşanan covid-19'un yarattığı karmaşa ve salgın krizinin önlenmesi için alınan önlemlerin başında eğitim kurumlarının yer aldığı bilinmektedir (Kahraman, 2020). Bu araştırmada eğitim sisteminin en önemli parçası olan okullarımızın işleyişinden sorumlu okul yöneticilerinin, salgın süresinde ele alınan sorumluluk ve görevlerini yerine getirirken karşılattığı sorunlar; acil bir şekilde uygulanan uzaktan eğitimin getirdiği sorunlar; salgın sürecinde öğrenci, öğretmen ve velilerin yaşadığı sıkıntılar ile bu olumsuzluklar karşısında kullanılan çözüm stratejilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmadan elde edilecek veriler, olası sağlık krizlerinde eğitim alanında oluşturulacak planlamalara örnek teşkil edeceği ve alana katkı sağlayacağından ötürü önemli görülmektedir. Bu bağlamda ele alınan çalışmada covid -19 salgını ile değişen eğitim sisteminin neden olduğu sorunların, okul idarecilerinin bakış açıları üzerinden tanımlanması ve bu sorunları çözmeye kullandıkları yöntemler ele alınmıştır. Böylece aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

Okul yöneticilerinin pandemi sürecinde,

- öğretmenlerle yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözümler nelerdir?
- öğrencilerle yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözümler nelerdir?
- velilerle yaşadıkları sorunlar bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözümler nelerdir?
- eğitim yöneticileri (bakanlık / bakanlık görevlisi/ daire müdürleri vb.) ile yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözüm önerileri nelerdir?

Kavramsal/kuramsal çerçeve (Literature Review): Eğitim sisteminin vazgeçilmez ögesi olan okul, bir ülkenin gelişmesi ve devamlılığı için önceden belirlenmiş eğitim amaçlarına uygun bireyler yetiştiren sosyal ve açık bir sistem olarak ele alınmaktadır. Okul müdürleri ise bu sistemin etkin oluşumu, devamlılığı ve çevrenin ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılamakla yükümlüdür. Ayrıca okul müdürlerinin herhangi bir kriz durumunda sorunları tespit edip, bu sorunlara çözüm üretmesi beklenmektedir (Çelik, 2014).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Öğretmenler Yasası'na müdürler, okulun yönetim işlerini yürütürken ayrıca okulda görevli öğretmenlerin, görevlerinin yerine getirilmesini sağlamak, gözetmek, denetlemekten sorumludurlar. Baş muavin ve müdür muavinlerinin görevleri ise buldukları okulun müdürüne karşı sorumlu olup, yönetim işlerinin yapılmasında ve görevlerinin yerine getirilmesinde müdüre yardımcı olmaktır. Bu nedenle salgın gibi kriz anlarında gerek okul yöneticilerinin gerekse ilgili alt yapının hazır olarak bu sürecin sorunsuz yürütülmesi için rutin işleyişler arasında bu uygulamalara da yer verilmelidir.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): İlgili çalışma var olan durumdaki davranışların karşılaştırılıp değerlendirilmesi üzerine nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu ise rastgele örneklem yöntemiyle belirlenen on iki kişi oluşturmaktadır. Çalışma grubu kamu ortaokul ve liseler de görev yapan okul müdürü ve muavinleri arasından seçilerek belirlenmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilip alanında uzman görüşü alındıktan sonra son şeklini alan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler, etik kurul izni alındıktan sonra 1-15 Mart 2021 tarihleri arasında toplanmıştır.

Sonuç ve Öneriler (Conclusions and Recommendation):

Elde edilen görüşler doğrultusunda okul idarecilerinin salgın sürecince karşılaşılan sorunları; endişe ve panik durumunun olması, öğretmen-öğrenci devamsızlığı, internet üzerinden yapılan uzaktan eğitimlerde hazır bulunmama ve salgın sürecine uygun olmayan okul ortamlarının bulunması şeklinde gruplandırdıkları görülmüştür. Öte yandan salgının neden olduğu sorunların çözümünde maddi, teknik ve bilirkişiye ulaşma desteğinin uygulandığı ve bunun da yeterli olduğu saptanmıştır. Bu nedenle sadece salgın olduğu zamanlarda değil artık çağımızda olası bir pandemide yapılması gerekenlere ilişkin rehberlik sağlayacak bir komisyonun oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Bu süreçte okul müdürleri kriz yönetimi için özellikle internet altyapı sistemleri, araçları ve bilgi akışını sağlayacak yapılar oluşturabilirler. Ayrıca ileride oluşabilecek diğer krizler için de önlemler geliştirmelidirler. Örneğin tüm okullardaki sınıflara kamera ve projeksiyon yerleştirilerek, ders kayıtlarının alınabileceği hibrit sisteme geçilebilir. Bu sistem ile birlikte öğrencinin okul dışında dersi yeniden dinleyebileceği bir ortam yaratılabilir, ayrıca ailelerin çocuklarına ödevlerinde yardımcı olabilmeleri amacıyla ders tekrarları izlenebilir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Nurdan OZRECBEROGLU			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	THE PROBLEMS DURING THE COVID-19 PERIOD: THE DIFFICULTIES FACED BY PUBLIC SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS			
Tarih <i>Date</i>	02/08/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	HATİCE KARAHOCA KARAMANO	%50	Yoktur	
2	NURDAN OZRECBEROGLU	%50	Yoktur	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1122138

KADIN GİRİŞİMCİ PROFİLİ ÜZERİNE BİR ANALİZ: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Şükran SİRKİNTİOĞLU
YILDIRIM****Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü

e-posta: ssirkintioglu@kastamonu.edu.tr

ORCID 0000-0002-3578-4074

Öğr. Gör. Tuğba ŞENCAN KUKUŞ***

***Amasya Üniversitesi, Merzifon Meslek Yüksekokulu,
Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü

e-posta: tugba.kukus@amasya.edu.tr

ORCID 0000-0001-6582-7648

ÖZ

Girişimciliğin çok yönlü olarak geliştirilmesi tüm ülkelerin öncelik verdiği konular arasında bulunmaktadır. Meydana gelen siyasi ve ekonomik gerçekler sadece erkek nüfusunun çalışmasının yetersizliğini ortaya çıkarmış böylece kadınların da mevcut işgücüne katılımını zorunlu kılmıştır. Kadın girişimciliğinin önünün açılması sayesinde sadece toplumsal ve ekonomik sorunlara çözüm bulunması sağlanmamış, aynı zamanda kendilerine ait özel işletmelere sahip olmaları nedeniyle ekonomik bağımsızlıklarını ve özgüvenlerini elde ederek toplumsal statülerinin daha da yükselmelerine imkân sağlanmıştır. Bu çalışma ile Amasya il merkezi ve ilçelerinde kayıtlı kadın girişimcilerin profillerinin belirlenmesi, mevcut çalışma koşullarının incelenmesi, kadınları girişimciliğe iten nedenler ve özelliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 116 kadın girişimciden anket yoluyla veri toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda; kadın girişimcilerin kendi işletmelerini kurmada ve faaliyetlerini sürdürme aşamasında karşılaştıkları sorunların başında; "sermaye temini" ve "vergi yükü" nün geldiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Amasya'daki Kadın Girişimci Profili**Jel Kodları:** M13, M19

AN ANALYSIS OF WOMEN ENTREPRENEURS' PROFILES: THE CASE OF AMASYA PROVINCE

ABSTRACT

All countries place a high priority on the multifaceted growth of entrepreneurship. The political and economic realities that resulted highlighted the inadequacies of working just for men, demanding the inclusion of women in the current labor. By opening the path for women's entrepreneurship, they were able to not only solve social and economic problems, but they also had the potential to raise their social position even higher by acquiring economic independence and self-confidence as owners of own enterprises. The purpose of this study is to assess the profiles of women entrepreneurs registered in Amasya city center and its areas, to examine present working circumstances, and to uncover the motivations and characteristics that encourage women to become entrepreneurs. Data was acquired from 116 women entrepreneurs using surveys for these goals. As a consequence of the analyses conducted, it was determined that "capital supply" and "tax burden" were present at the outset of the issues experienced by women entrepreneurs in establishing and maintaining their firms.

Keywords: entrepreneurship, women's entrepreneurship, profile of women entrepreneurs in Amasya.**Jel Codes:** M13, M19**Geliş Tarihi/Received:** 27.05.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 28.09.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022**Kaynak Gösterme:** Sirkintioğlu Yıldırım, Ş. ve Şencan Kukuş, T., (2022). "Kadın Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz: Amasya İli Örneği". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 286-300.

* Bu çalışma, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Programı kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Şükran SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM danışmanlığında yazılan "Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Amasya İli Örneği" başlıklı tezden üretilmiştir.

GİRİŞ

Her türlü mal ve hizmet üretimini yapabilmek amacıyla çeşitli üretim unsurlarını en kazançlı koşullar altında bir araya getirmeyi başaran kişiye girişimci denmektedir. Girişimci, bu çerçevede doğabilecek tüm riskleri üstlenerek iş fikrini hayata geçirmeye çalışandır. Girişimci bu çabası ile hem para kazanmakta ve bir ekonomik değer üretmekte hem de başka insanlara istihdam sağlamaktadır. Ekonomik mal ile hizmet üretimi için ortaya çıkan fırsatların hem değerlendirildiği hem de yepyeni değerlere dönüştürüldüğü, aynı anda tüm üretim unsurlarının bir araya getirildiği faaliyetler de girişimcilik kavramını tanımlamaktadır. Girişimci ve girişimcilik kavramları, ekonomik refaha yönelik her alanda ilgi gören ve pozitif katkı sağlayan zengin bir içeriğe sahip olmaları nedeniyle çok farklı alanlardaki bilim dallarının da elbette ilgisini çekmiş olup, pek çok araştırmaya konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Hızla ilerleyen teknoloji ve iletişim imkânlarının etkisiyle küresel dünya ekonomilerinde girişimci ve girişimcilik kavramları rekabet ortamında önemli bir konuma yükselmiş, gelişmişlik seviyeleri çok farklı da olsa her ülkede farklı ölçeklerde ortaya çıkan işsizlik, ekonomik durgunluk gibi olumsuz koşulların üstesinden gelebilmek adına önemli bir başvuru sahası haline gelmiştir. Aynı şekilde, sürdürülebilir bir ekonomik gelişim açısından gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler tarafından teşvik sistemleri yönüyle yoğun ilgi görmektedir. Hangi yönüyle incelenirse incelenirse ekonomik kalkınma için girişimci ve girişimcilik konuları artan bir ivme ile ilgi görmeye devam etmektedir. Diğer taraftan girişimcilik, ekonomik yapı içerisinde hem işletmeler hem de kurumlar için gelecekteki refah artışına da katkı sağlamaktadır (Pehlivan ve Efeoğlu, 2019: 1490-1491).

Girişimci ve girişimcilik kavramlarını genel hatlarıyla incelerken önümüze çıkan bir diğer kavram da “kadın girişimci” ve “kadın girişimciliği” konusudur. Kadınlar ülkemizde ve dünya genelinde nüfusun yarısını oluşturmalarına karşın, girişimcilik sahasında ve ekonomik hayatta istenilen seviyelerde bulunmaması nedeniyle kadın girişimciliği ayrı bir başlık olarak incelenmektedir. Kadın girişimciliği sayesinde atıl durumdakipotansiyel harekete geçirilerek, ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerine daha fazla ulaşılması amaçlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kadın girişimciliği üzerine yapılan araştırma ve çalışmalar 1970’lerden, ülkemizde ise 1990’lı yıllardan itibaren başlamıştır.

Kadın girişimciliği için bir milat belirlenmesi gerekirse; bunun sanayi devrimi olarak belirtilmesi doğru olacaktır. 18’inci yüzyılda İngiltere’de başlayan sanayi devrimi öncesinde kadınların ev işleri ile beraber büyük oranda tarım iş kolunda çalıştıkları görülmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte toplumsal dinamikler de değişmeye başlamış ve kadınlar da erkekler gibi sanayi iş kollarında çalışmaya başlamıştır (Soysal, 2010: 85; Tütüncü ve Zengin, 2020:2). Sanayi devriminin ardından kadınların aktif çalışma hayatına katılım oranlarında da hızla artışlar meydana geldiği görülmektedir. Zaman içerisinde gelişmiş ülkelerde bu artış oranlarının neredeyse erkek çalışan oranlarına yaklaştıklarını söylemek mümkündür. 1980 yıllarında Amerika Birleşik Devletlerinde fiili işgücünün %42’si, İngiltere’de %40’ı, Kanada’da %42’sini kadın çalışanların oluşturdukları kaydedilmiştir. Aynı yıllarda küresel dünya ekonomik sistemi açısından 1980’li yıllarla birlikte uluslararası rekabette görülen hızlı artışlar ülkelerin ayakta kalabilmek, büyüebilmek ve kemikleşmiş problemlere çözüm üretebilmek amacıyla girişimciliğin genel hatlarıyla desteklenmesi politikaları özelinde özellikle kadın girişimcilerin teşvik edilmelerine yönelik ilave tedbirler ve sosyal politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Ülkelerin bu yaklaşımlarının yanı sıra bu dönemde artık kadınların da düşük gelirli vasıfsız işler yerine kendilerini gerçekleştirebilecekleri, ekonomik bağımsızlıklarını kazanacakları, kendi işlerinin patronu olabilecekleri bu tür girişimcilik uygulamalarına yönelmeye başladıkları görülmektedir (Narin, Marşap ve Gürol, 2006: 67-70).

2002 yılı istatistiklerinin incelendiği bir çalışmada ABD’ de tüm işletmelerin yaklaşık %28 oranına kadın girişimcilerin sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu işletmelerde dokuz milyondan fazla insana istihdam yaratıldığı görülmektedir. Bu işletmelerin ülke ekonomisine sağladığı maddi katkının ise bir trilyon doları aştığı bilinmektedir (Zimmerer ve Scarborough, 2005: 16). Artış oranının kısa sürede ne kadar hızlı olduğunu göstermesi açısından rakamlar incelendiğinde 1970 yıllarında ABD’de de kadın işletmecilerin tüm işletmeciler içindeki payı %5’den daha az durumdayken 2014 yılında %36,8 seviyesini çıktığı ifade edilmektedir (Fairlie, Morelix, Reedy ve Russell, 2015: 11). Diğer bazı gelişmiş ülkelerden örnekler vermek gerekirse; kadın girişimci oranlarının İsveç için %28, Fransa için %25, Norveç için %29, Almanya için %25 ve Hollanda için %20 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Kanada’da tüm küçük işletmelerin üçte biri kadınlar tarafından kurulup işletilmektedir (Güney, 2008: 246).

Gelişmiş ülkelerde durum böyle iken Türkiye’de nasıl diye araştırıldığında maalesef çok iç açıcı rakamlarla karşılaşılmadığı söylenebilir. Türkiye’de 2021 yılı TÜİK istatistiklerine göre toplam 84 milyon 680 bin 273 kişilik genel nüfusun % 49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır. 2021 yılında istihdam edilenlerin sayısı 28 milyon 797 bin kişi olup, istihdam oranı ise %45,2’dir. Bu oran erkeklerde %62,8 iken kadınlarda %28,0 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılın işgücü verilerine baktığımızda; işgücünün toplamda 32 milyon 716 bin kişinin oluşturduğu, işgücüne katılma oranının ise %51,4 olarak gerçekleşmiş olduğu, işgücüne katılma oranının erkeklerde %70,3 iken, kadınlarda ise bu oranın %32,8 olarak gerçekleştiği göze çarpmaktadır. TÜİK tarafından 2020 yılında yapılan bir araştırmaya göre; kendi hesabına veya işveren olarak toplamda 5 milyon 633 bin çalışanın sadece 873 bini kadın olup işveren ve kendi hesabına çalışan kadınların toplam çalışan kadınlar içindeki oranı %10,4 olarak gerçekleşmiştir (Durukan, 2021: 22).

Bu çalışma kapsamında, Amasya merkez ve ilçelerinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin profilleri, girişimciliğin hangi özelliklerini taşıdıkları, kuruluş ve devam eden faaliyetlerinde ne tür problemlerle karşılaştıkları üzerine bir araştırmanın ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde girişimcilik ve kadın girişimciliği kavramları üzerinde durulacaktır. Metodoloji bölümünde ise; araştırmanın içeriğini oluşturan Amasya il merkezi ve ilçelerinde Ticaret ve Sanayi Odalarına resmi olarak kayıtlı bulunan ve fiilen faaliyet gösteren toplam 116 girişimci kadına yapılan anket uygulaması sonucu elde edilen veriler, analizler ve bulgulara yer verilecektir. Sonuç ve öneriler kısmında; elde edilen veriler ışığında yapılan genel değerlendirmelerin yanı sıra kadın girişimciliğinin geliştirilmesi, kadın girişimci sayısının nitelik ve nicelik yönüyle artırılması ve genel olarak ön plana çıkan problemlere yönelik çözümler sunulacaktır.

1. Literatür Taraması: Kadın Girişimciliği

Dünyada birçok ülke gelişme ve ekonomik kalkınmada girişimciliğin önemini fark ettiklerinden dolayı bu yönde hem nicelik hem de nitelik artırıcı uygulama ve politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Tüm nüfusun yarısını oluşturmalarına karşın kadınların maalesef aynı oranda iş ve ekonomi dünyasında yer aldıkları pek söylenemez. Bu kadar büyük bir nüfus potansiyelinin atıl bırakılmaması rasyonel düşüncenin bir sonucudur. Kadın girişimciliği, atıl vaziyetteki işgücünü harekete geçirerek istihdamı arttırmakta ve kadın girişimciler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlayan aktörler olarak nitelendirilmektedir (Durukan, 2021: 18). Kadınların devlet destekli girişimciliğe teşvik edilmeleri sayesinde ekonomik hayata kazandırılmaları için büyük gayretler sarf edilmektedir. Emeğe ve fiziksel güce dayalı sanayi yerine bilgi teknolojilerinin önem kazandığı bir döneme geçilmektedir. Bu dönüşüm toplumun yarısını oluşturan kadınların iş hayatında daha fazla yer almasını kolaylaştırmıştır. Bilgi toplumu olmanın pozitif sonuçları içerisinde; kadınların iş

hayatında daha fazla oranlarda yer almaları, yönetici olmaları ve girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaları yer almaktadır (Güney, 2008: 241).

Kadınları girişimciliğe sevk eden etkenler arasında; ekonomik bağımsızlık elde edilmesi, ailelerine maddi destek sağlama arzusu, kişisel özgürlüğünü elde etme duygusu ve kendini gerçekleştirme güdüsü yer almaktadır (Liman, 1993: 54). Tüm dünyada sosyal, ekonomik, teknolojik ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmeler doğrultusunda kadınların bu süreçte kendilerine duydukları özgüvenlerinin gelişmesine neden olmuş ve kadın girişimciliği kendini kabul ettirmeye başlamıştır. Kadın girişimciliğinde; ABD, İngiltere gibi dünyanın gelişmiş ülkelerinin yine her zaman olduğu gibi başı çektiği görülmektedir (Onural, 1993: 25).

Ülkemizde kadın girişimciliğinin 1980'li yıllardan itibaren önem kazanmasında ekonomik olarak uygulanan ithal ikame politikaları sonucunda karşılaşılan problemlerin bertaraf edilebilmesi amacıyla yerli kaynakların kullanılarak yurtdışına olan bağımlılığının azaltılmasına yönelik politikalar etkili olmuştur. Bu sayede hem gittikçe artan işsizlik sorununa çözüm bulunması hedeflenmiş, hem de ekonomik büyüme için küçük işletmeler bazında girişimciliğin artırılması hedeflenmiştir. 1990'lı yıllar itibariyle büyük bir işgücü potansiyeline sahip kadın nüfusunun girişimci olması teşvik edilmeye ve desteklenmeye başlanmıştır (Yetim, 2002: 79-80). Kadınların bu şekilde iş hayatında daha fazla önemli roller üstlenmesi ve girişimcilikte etkili olmaları hem ülkedeki istihdam seviyesinin hem de toplumsal refahın yükseltilmesinde önemli katkılar sunmaktadır (Arat, 1993: 1). Ülkemizde ve diğer ülkelerde kadın girişimciliğine yönelik dezavantajlarla dolu sosyal bakış açılarına rağmen; büyük mücadeleler verilerek gelinen bu seviyenin diğer kadınları da motive etmek adına kadın girişimciliğinin genel girişimcilikten ayrı başlıklarda incelenmesi ve buna yönelik politikalar üretilmesi önem kazanmaktadır (Güney, 2008: 241). Türkiye'de kadın girişimcilere yönelik teşvik politikalarına On Birinci Kalkınma Planı başta olmak üzere; Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi'nde ve Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda yer verilmiştir (Durukan, 2021: 27-27).

Girişimci kadın kategorisine tam olarak hangi kadınları dahil etmek gerektiği üzerine (genel girişimcilik kavramında da benzer durum mevcuttur) fikir birliği sağlanamadığı görülmektedir. Girişimci kadınlar grubuna örneğin kendi evinde üretim yaparak satış yapan ve kayıt dışı ekonomi alanına giren faaliyetleri icra eden kadınların dahil edilip edilemeyeceği tartışmalı bir konudur. Yine adına tescil edilmiş bir işletme olmasına rağmen sadece isminin kullanıldığı işletmede hiçbir faaliyette bulunmayan kadınların durumu da aynı şekilde tartışmalıdır (Ecevit, 1993: 19- 20). Bir diğer görüşe göre kadın girişimci tanımına uymak için resmi işlemleri yerine getirerek kendi işinin fiili sahibi olmak gerekmektedir (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 35). Çelebi (1993: 35-36) girişimci kadını; kendi bağımsız iş yerine sahip, kendi hesabına çalışan, iş ile ilgili tüm sorumlulukları üstlenen, işin süreçlerinde fiilen bulunan kadın olarak tanımlamaktadır.

Kadın girişimci profili üzerine çalışmalar yapmış olan Schreier (1975) ve Schwartz (1976) kadın girişimcileri "geleneksel kadın girişimci" ve "modern kadın girişimci" olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Geleneksel kadın girişimcilerin 35-55 yaşları arasında ve genellikle evli oldukları, iyi bir eğitim seviyesine sahip oldukları, aile üyelerinden birinin kendi işyerine sahip olduğu, genel olarak ilk defa girişimde buldukları, iş tecrübesi fazla sayılmayacak seviyede buldukları, başlangıç sermayesini kendi tasarrufları ile karşıladıkları, ailelerine ilave gelir sağlama amacını taşıdıkları belirtilmektedir. Modern kadın girişimcilerin ise; mesleki, teknik ve ekonomi bilgisine sahip oldukları, başlangıç sermayesini dış kaynaklardan sağladıkları, erkeklerin daha fazla etkin oldukları sektörlerde varlık gösterdikleri düşünülmektedir (Moore, 1990: 277).

Her girişimcinin önce insan olduğundan hareketle çevrenin, kişisel ve psikolojik özelliklerin girişimciyi ve alacağı kararlarını etkileyeceği göz önünde tutulmalıdır. Kadınları da elbette girişimciliğe yönelten nedenler içinde buldukları sosyo-kültürel ve ekonomik ortamdaki gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkilidir (Özdemir, 2010: 122). Her girişimci adayı kendi işini

kurma, birilerine bağımlı olmaktan kurtulma, sosyal yaşamda bir başarı hikayesine sahip olma, ekonomik rahatlık, risk eğilimi, yeni bir trend yaratma ve bir akım başlatma arzusu nedenleriyle girişimciliği tercih etmektedir (Güney, 2008: 245). Kadınların girişimciliği “itme ve çekme” faktörleri açısından incelendiğinde karşımıza şu tablonun çıktığı görülmektedir: Ekonomik koşullar, aile, çalışma ortamı ve koşullar, erkek çalışanlara nazaran ücret ve terfide negatif ayrımcılıklar kadınları girişimci olmamaya iten sebepler arasında iken; kimseye bağımlı kalmadan yaşama duygusu, başarılı olma ve kendini kanıtlama dürtüsü gibi pozitif etkiler de kadınları girişimciliğe çekmektedir (Keskin, 2014: 74). Kadınların öğrenim düzeyleri yükseldikçe daha fazla oranda iş hayatına atıldıkları görülmektedir. Mevcut çalıştıkları şirketlerde üst düzey yöneticilikten ziyade orta sınıf yöneticilik düzeyinde kendilerine ancak yer bulabilmeleri, şirketlerden personel çıkartılma zorunluluğu durumlarında önce kadın çalışanların tercih edilmesi eğilimi, gün geçtikçe başarı hikâyesi ile öne çıkan kadın girişimcilerin artması ve rol model olarak öne çıkması, işyerlerinde erkek egemen kültür nedeniyle cinsiyetçi yaklaşımların çalışma koşullarını zorlaştırması, kadınları kendilerine ait bir iş kurmaya yönlendirmektedir (Gürol ve Marşap, 2007: 100).

2. Amasya'daki Kadın Girişimci Profiline Analizi

2.1. Araştırmanın Örneklem ve Sınırlılıkları

Dünyada kadın girişimci sayısı artmakta ve bu durum toplumsal gelişme ve sürdürülebilir kalkınma açısından ülkelere ciddi katkılar sunmaktadır. Girişimci kadın profiline ait mevcut gerçeklerin ortaya konması, problem sahalarının ve çözüm önerilerinin gerçekçi ölçeklerle belirlenmesi, bu konuda yapılması gereken düzenlemelerin ve atılması gereken adımların da doğru atılması gerekmektedir. Amasya ilinde faaliyetlerine devam etmekte olan ve TSO'na kayıtlı kadın girişimci araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Kadın girişimcilerin adres ve bilgilerinin belirlenebilmesi için TSO ile görüşülmüştür. Buna göre; kayıtlı 256 kadın girişimci olduğu tespit edilmiştir. Anakütlenin tamamına ulaşılmıştır fakat kadın girişimcilerden 116'sı çalışmaya dâhil olmayı kabul etmiştir. Girişimciler ile yüz yüze görüşmeler yapılarak, anket formları doldurulmuştur. Araştırmanın kısıtlılıkları; çalışma Amasya'da faaliyet gösteren ve faaliyetini sürdüren kadın girişimciler ile sınırlandırılmıştır. Zaman kısıtı, maliyet faktörü ve TSO'na kayıtlı kadın girişimcilerin pek çoğunda araştırma yapıldığında ilgili işletmelerde resmiyette sigortalı çalışan olmaması ve hatta girişimcinin dahi başka işletmelerde kendini sigortalı göstermesi göz önünde bulundurularak sadece TSO' na kayıtlı kadın girişimci çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada verilerin toplanabilmesi için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu altı bölümden ve 63 adet sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde girişimcilik özelliklerini ölçen 11 adet soru, üçüncü bölümde girişimci olma nedenlerini ölçen 17 adet soru, dördüncü bölümde işletme kurarken karşılaşılan sorunları ölçen sekiz adet soru, beşinci bölümde işletme faaliyette iken karşılaşılan sorunları ölçen 11 adet soru, altıncı bölümde ise aile yaşamında karşılaşılan sorunları ölçen altı adet soru bulunmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler Ahmet Merih ÖZYILMAZ'ın “Türkiye’de Kadın Girişimciliği ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma” konulu yüksek lisans tez çalışmasında yer alan ifadelerin gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi yöntemiyle yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Çalışmanın Etik Kurul izni Kastamonu Üniversitesinden alınmıştır. Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri

Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 25.12.2020 tarihli 4/36 karar sayılı etik kurul onay belgesi alınmıştır. Ölçekte yer alan ifadelerde beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.

2.3. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde öncelikle tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Daha sonra örneklem setinin yeterliliğini test etmek amacıyla KaiserMeyer Olkin değeri ve Barlett test değerleri incelenmiştir. Ölçeklerde bulunan ifadelerin geçerliliğini test etmek amacıyla faktör analizi yapılmış ve değişkenler arasındaki ilişkileri görmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilecektir.

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Örnekleme yer alan kadın girişimcilere ait demografik özellikler ve işletmelerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Girişimci Kadınların Demografik Özellikleri ve İşletmelerine İlişkin Bilgilerin Dağılımı

Değişkenler	Gruplar	n	%
Eğitim Durumu	İlköğretim	30	25,9
	Orta öğretim	39	33,6
	Üniversite	47	40,5
Medeni Durum	Evli	101	87,1
	Bekâr	15	12,9
İşletmenin Hukuki Yapısı	Şahıs şirketi	66	56,9
	Limited şirket	44	37,9
	Anonim şirket	6	5,2
İşletmenin Faaliyet Gösterdiği Sektör	Hizmet	44	37,9
	İmalat	14	12,1
	İnşaat	12	10,3
İşletmenin Sermaye Miktarı	Konaklama ve yiyecek hizmetleri	9	7,8
	Toptan ve perakende ticareti	29	25,0
	Diğer	8	6,9
Aylık Ortalama Kazanç	15.000 ve altı	30	25,9
	15.001-30.000	17	14,7
	30.001-45.000	18	15,5
	45.001-60.000	14	12,1
	60.001-75.000	5	4,3
Aylık Ortalama Kazanç	75.001 ve üzeri	32	27,6
	1.500 ve altı	11	9,5
	1.501-3.000	19	16,4
	3.001-4.500	16	13,8
Aylık Ortalama Kazanç	4.5001-6.000	21	18,1
	6.000 ve üzeri	49	42,2

Tablo 1’de görüldüğü gibi kadın girişimcilerin %40,5’i üniversite mezunudur, %87,1’i evlidir, girişimcilerin %56,9’u şahıs işletmesine sahiptir, %37,9’u hizmet sektöründedir, %27,6’sının sermayesi 75000 TL’nin üzerindedir ve aylık ortalama kazanç %42,2 6000 TL ve üzerindedir. Kadın girişimcilerin yaş ortalaması 42,36±9,96, çocuk sayısı 1,88±1,03, çalıştırdığı kişi sayısı 8,33±18,27 ve işletmelerinin faaliyet süresi 9,94±8,83 yıldır.

3.2. Ölçeklere İlişkin Faktör Analizi

Verilerin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett’s testleri uygulanmıştır.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin KMO ve Bartlett Testi Değerleri

		Girişimcilik Özelliği	Girişimci Olma Nedenleri	İşletme Kurarken Karşılaşılan Sorunlar	Faaliyet Sonrası Karşılaşılan Sorunlar	Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar
KMO		0,924	0,848	0,731	0,780	0,848
Bartlett Testi	Ki Kare	895,840	529,605	370,170	624,051	329,171
	p	000	000	000	000	000

Tablo 2’de görüldüğü üzere değişkenlere ilişkin KMO değeri sırasıyla 0,924; 0,848; 0,731; 0,780; 0,848 olarak saptanmıştır. Bu değer temel bileşenler analizi için uygun olduğu sonucunu göstermektedir. Aynı şekilde Bartlett testi sonuçları da verinin birbiri ile ilişkili olduğunu ve faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda değişkenlerde yer alan ifadelerin faktör yükleri 0,50’nin üzerindedir. Herhangi bir ifade analizden çıkarılmamıştır. Girişimcilik özellikleri ölçeğinin toplam açıklanan varyansı %60,451, girişimci olma nedenleri ölçeğinin %41,019, işletme kurarken karşılaşılan sorunlar ölçeğinin %47,502, faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ölçeğinin %46,732, aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeğinin %61,081’dir.

Tablo 3. Kullanılan Ölçeklere İlişkin Normallik Değerleri Tablosu

Değişkenler	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach α
Girişimcilik Özellikleri	0,57	-2,898	2,952	0,921
Girişimci Olma Nedenleri	0,67	-0,337	0,109	0,865
İşletme Kurarken Karşılaşılan Sorunlar	0,81	0,803	0,624	0,830
Faaliyet Sonrası Karşılaşılan Sorunlar	0,76	0,935	0,428	0,868
Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar	1,07	0,427	-1,092	0,869

Güvenilirlik ya da tutarlılık katsayısı olan Alpha (α) değeri; benzer şartlar altında benzer yanıtların alınması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Alpha (α) değerinin yüksekliği faktör analizine konu olan değişkenler grubu içindeki değişkenlerin araştırma amacına uygunluğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Alpha değerinin en az “0,70” olması Sosyal Bilimler alanında tercih edilmektedir (Ucla, 2006). Her bir araştırma sorusuna bağlı olarak üretilen önermelere verilen yanıtların güvenilirlik analizi sonuçları, yapılacak bir faktör analizinin sonuçlarının, güvenilir sayılacağını göstermektedir. Verilerin normal dağılım gösterip

göstermediğini bakmak için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Shao'ya (2010) göre değerler +3 ile -3 arasında bir değer alıyorsa, verilerin normal dağıldığı söylenebilir. Değerler +3 ile -3 arasında olduğu için veriler normal dağılım göstermektedir.

Çalışmada kullanılan ölçek puanları arasındaki ilişkiye ait bilgilerin yer aldığı korelasyon tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Tablosu

	1	2	3	4	5
1.Girişimcilik özellikleri ölçeği	1				
2.Girişimci olma nedenleri ölçeği	0,077	1			
3.İşletme kurarken karşılaşılan sorunlar ölçeği	-0,495	0,226	1		
4.Faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ölçeği	-0,455	0,183	0,765	1	
5.Aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçeği	-0,430	0,252	0,438	0,512	1

Tablo 4'de görüldüğü gibi girişimcilik özellikleri ölçek puanı ile işletme kurarken karşılaşılan sorunlar, faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ve aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve düşük düzeyli ilişki vardır ($p<0,05$). Girişimcilik özellikleri ölçek puanı arttıkça işletme kurarken karşılaşılan sorunlar, faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ve aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanları düşmektedir. Girişimcilik özellikleri ölçek puanı ile girişimci olma nedenleri ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$).

Girişimci olma nedenleri ölçek puanı ile işletme kurarken karşılaşılan sorunlar, faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ve aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve düşük düzeyli ilişki vardır ($p<0,05$). Girişimci olma nedenleri ölçek puanı arttıkça işletme kurarken karşılaşılan sorunlar, faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ve aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanları da artmaktadır. Girişimci olma nedenleri ölçek puanı ile girişimcilik özellikleri ölçek puanı arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$).

İşletme kurarken karşılaşılan sorunlar ölçek puanı ile girişimcilik özellikleri ölçek puanı arasında negatif yönlü düşük düzeyli, girişimci olma nedenleri ve aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanları ile pozitif yönlü, düşük düzeyli ve faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ölçek puanı ile pozitif yönlü yüksek düzeyli ilişki vardır ($p<0,05$). İşletme kurarken karşılaşılan sorunlar ölçek puanı arttıkça girişimcilik özellikleri ölçek puanı düşmekte, diğer ölçek puanları yükselmektedir.

Faaliyet Sonrası Karşılaşılan Sorunlar Ölçek puanı ile Girişimcilik Özellikleri ölçek puanı arasında negatif yönlü düşük düzeyli, Girişimci Olma Nedenleri ve Aile Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar Ölçek puanları ile pozitif yönlü, düşük düzeyli ve Faaliyet Sonrası Karşılaşılan Sorunlar ölçek puanı ile pozitif yönlü yüksek düzeyli ilişki vardır ($p<0,05$). Faaliyet Sonrası Karşılaşılan Sorunlar Ölçek puanı arttıkça Girişimcilik Özellikleri ölçek puanı düşmekte, diğer ölçek puanları yükselmektedir.

Aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanı ile girişimcilik özellikleri ölçek puanı arasında negatif yönlü düşük düzeyli, girişimci olma nedenleri, işletme kurarken karşılaşılan sorunlar ölçek puanları arasında pozitif yönlü düşük düzeyli ve faaliyet sonrası karşılaşılan sorunlar ölçek puanı ile pozitif yönlü ve orta düzeyli ilişki vardır ($p<0,05$). Aile yaşamında karşılaşılan sorunlar ölçek puanı arttıkça girişimcilik özellikleri ölçek puanı düşmekte, diğer ölçek puanları yükselmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumların geleceği ve iktisadi kalkınmanın sağlanması açısından "girişimcilik" ülke ekonomisinin en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel becerilerin kazanılması, kendi işinin patronu olma, ekonomik özgürlüğe kavuşma gibi birçok amacı kendi bünyesinde barındıran girişimcilik sebepleri insanları ilk fırsatta bu hayallerini gerçekleştirmeye sevk etmektedir. Bundan dolayı da özellikle Türkiye’de yakın bir tarihe sahip olan kadın girişimciliği erkek egemen bir toplumda kendine yer edinmeye başlamıştır. Yapılan literatür taramalarında genel olarak girişimcilik denildiğinde erkek bireylerin akıllara geldiği görülse de son zamanlarda dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın girişimciliği üzerine yapılan önemli çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu durum değişen ve gelişen dünya koşullarında özellikle küreselleşmenin etkisini hissettirmektedir. Ülkelerin gün geçtikçe artan bir oranda yoğunlaştıkları kadın rolünün ekonomik eylemlere dönüştürme çabasının bir sebebinin de bu olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan çalışmalar erkek girişimciler ile kadın girişimciler arasında birçok benzerliğin varlığını kanıtladığı gibi cinsiyete bağlı birçok farklı sonucu da ortaya koymuştur. Konunun yeni olması ve kadınların özellikle yerel piyasalarda kendine yer bulma gayreti kadınlara has farklı problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum son zamanlarda girişimcilik üzerine yapılan çalışmaların kadın girişimciliği üzerine yoğunlaşmasına da sebep olmuştur.

Birçok toplumda olduğu gibi Türkiye’de de iş sahasına kadın rolünün kazandırılması, özelliklede girişimcilik gibi önemli bir katılıma kadın elinin değmesini sağlamaktadır. Devlet destekleri, sivil toplum kuruluşları ve kadın-aile dayanışması sonucunda birçok kadın Türkiye’de başarılı bir girişimci olmayı başarabilmiştir. Başarıya ulaşabilmek için çevresel şartlara uyum sağlayabilen ve birçok problemle mücadele yoluna giden kadın girişimcilerin bu sorunlarına bir çözüm önerisi olabilmek adına; kadın girişimciliği ve cinsiyete bağlı sorunlar araştırılmıştır.

Araştırmada kadın girişimcilerin demografik özellikleri üzerinden profillerinin belirlenmesi, girişimci olma nedenleri, mesleki bilgi ve becerileri nasıl kazanıldığı, sermaye teminin nasıl sağlandığı, işletmelerinin mevcut durumları, girişimci özellikleri ile girişimcilerin hem işlerini kurarken hem de faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları sorunların bir bütün olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Ortaya çıkan çalışmada uygulanan anket çalışması sonucunda edinilen bilgiler istatistiki yöntemlerle değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar neticesinde Amasya il ve ilçelerinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Böylelikle hem literatüre katkı sağlanmış hem de kadın girişimcilerin ve kadın girişimciliğine katkı sağlayıcıların izlemesi gereken bir rehber oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada aşağıda yer alan sonuçlara ulaşılmıştır:

Amasya ili ve ilçelerinde Ticaret Odasına kayıtlı faaliyet gösteren kadın girişimcilerin demografik profillerine bakıldığında bu girişimcilerin, %40,5’inin üniversite mezunu, %87,1’inin evli, %56,9’unun şahıs işletmesine sahip olduğu görülmektedir. Bu girişimcilerin %37,9’unun hizmet sektöründe faaliyet gösterdiği, %27,6’sının sermayesinin 75.000 TL’nin üzerinde olduğu ve aylık ortalama kazançlarının da 6.000 TL ve üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Kadın girişimcilerin yaş ortalaması 42,36±9,96, çocuk sayısı 1,88±1,03, çalıştırdığı kişi sayısı 8,33±18,27 ve işletmelerinin faaliyet süresi 9,94±8,83 yıldır. Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında kadınların genç yaş olarak ifade edeceğimiz 30’lu yaş gruplarında girişimciliğe adım attıkları ve girişimcilik öncesi üniversite eğitimlerini tamamladıkları görülmüştür. Bu durum girişimcilik açısından ihtiyaç duyulan mesleki ve teknik bilgiler ile geçmişte edindikleri iş deneyimleri sonucunda elde edilen kazanımlarından hemen sonra kadınların hayalini gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Kadın girişimcilere ait işletmelerin karlılık durumları ve faaliyet süreleri incelendiğinde; kadın girişimcilere ait işletmelerin aylık ortalama net kazançlarının 6.000 TL ve üzeri olduğu ve

ortalama 10 yıldır faaliyette oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre; kadın girişimcilerin tecrübe sahibi oldukları ve karlılık oranlarının da iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bekâr kadınlara nazaran evli kadınların daha çok girişimci oldukları görülmektedir. Bu durum kadınların evlendikten sonra özellikle eşinin desteğini alarak girişimci olduklarını ortaya koymaktadır. Edinilen bir diğer bilgi ise kadınların daha çok hizmet sektörlerinde faaliyet gösterdikleridir. Bu durum kadınların girişimcilik alanını belirlerken; büyük sermayeler gerektirmeyen ve kendi kadınlık doğalarına uygun işlerle uğraştıklarını göstermektedir.

Ayrıca kadın girişimcilerin %50,9'unun meslekte deneyim sürelerinin 5 yıl ve daha fazla bir süreyi kapsadığı, %53,2'sinin ise mesleki deneyimini daha önce çalıştıkları iş hayatında öğrendikleri görülmüştür. Girişimci kadınların %89,7'sinin girişimcilik için aile üyelerini ikna etmek zorunda kalmadığı da görülmektedir. Bu kadınların % 47,7'si kuruluş sırasında eşlerinden destek görmüşlerdir ve %41,3'ü kuruluş sırasında sermaye teminini kendi birikimleri yoluyla sağlamışlardır. Bu bilgilerden yola çıkarak kadın girişimcilerin ailede girişimcilik açısından bir çatışma yaşamadığı ve kadına duyulan güvenin varlığından bahsedilebilir. Aynı zamanda sermaye teminin kendilerinin sağlama yoluna gittiği görülen kadın girişimciler yastık altı olarak tabir edilen birikimlerini ekonomiye kazandırmışlardır. Girişimcilik faaliyetleri sayesinde kadınların atıl durumda tutulan bir paranın da ekonomiye dâhil edilmesini sağladığı söylenebilir.

Kadın girişimcilerin işletmenin kuruluşu ve faaliyetleri sürecinde karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde; bu girişimcilerin işletmenin kuruluşu sırasında "ihtiyaç duyulan sermayenin temininde", kuruluş sürecindeki "bürokratik işlemlerde", "personel teminin sağlanmasında" ve kuruluş sürecindeki "bilgi eksikliği ve tecrübesizlik" gibi sorunları yaşadıkları görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılan kadınların girişimcilik faaliyetlerine başlamada gerek duyulan işlemleri nasıl yerine getirmeleri gerektiği ve bürokratik sürecin üstesinden nasıl gelecekleri konusunda yardıma ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca kalifiye personel bulmakta yaşanan zorluklara bir de kadınların faaliyet ve sektördeki tecrübesizlikleri eklendiğinde bu durumun kadın girişimcilerin genelini kapsayan bir "kuruluş süreci sorunu" haline dönüştüğü görülmektedir.

Kadın girişimcilerin işletmecilik faaliyetleri sürecinde karşılaştıkları sorunlara ait bulgular incelendiğinde kadınların sırasıyla; borç ödeme, uygun krediye ulaşamama, bürokratik işlemleri aşamama ve rekabete dayalı sorunları daha fazla yaşadıkları görülmektedir. Bu durum faaliyet süreci içerisinde kadın girişimcilerin daha çok maddi problem ve rekabete dayalı sektörel problemlerle baş etmek zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların girişimci olmaları sebebiyle kişisel ve ailesel bir takım sorunlar yaşadıkları da görülmektedir. *Kadın girişimcilerin aile ve kişisel yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde;* bu kadınların girişimci olmalarından dolayı kendilerine ve ailelerine yeterli zaman ayıramadıkları, fiziksel ve zihinsel yorgunluk yaşadıkları ve ev işlerinde çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Bu bilgiler ışığında kadınların aile maratonuna ek işletmecilik ve girişimcilik faaliyetine dâhil olmaları kadınlarda üstesinden gelmede zorlanılan sorunlara dönüşebilmektedir. Özellikle fiziksel ve zihinsel yorgunluğu yaşayan kadınların kendilerine zaman ayırmanın ötesinde, aile bireylerine yeterince zaman ayıramadığı ve bu durumun da aile içerisinde de çeşitli sorunlara sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Amasya ve ilçelerinde Ticaret Odasına kayıtlı olarak faaliyet gösteren kadın girişimciler üzerine yapılan çalışmada genel olarak yukarıda yer alan sonuçlara ulaşılmıştır. Literatür taramasında ülkemizde kadın girişimciliği üzerine yapılan araştırmalarla benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmüş ve Schreier (1975) ve Schwartz (1976) yaptıkları çalışmalar neticesinde girişimci kadınların "*geleneksel kadın girişimci*" kategorisinde yer aldıklarını ortaya koymuşlardır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar ve kadın girişimcilerden saha araştırması sırasında edinilen bilgi ve tecrübeler ışığında literatüre katkı sağlaması amacıyla çeşitli önerilerde bulunularak

araştırmanın temel amacına ulaşılabilir. *Bu bilgiler ışığında yapılacak öneriler aşağıdaki gibidir:* Türkiye’de kadın girişimcilerin genel olarak üniversite mezunu ve evli oldukları, ayrıca şahıs şirketi kurdukları görülmektedir. Üniversite mezunu olmayan ve girişimci olmak isteyen kadınların üniversiteler, KOSGEB ve Kalkınma Ajanslarının sağladığı girişimcilik eğitimlerine ayrı bir önem vermeleri kadın girişimciliğinin daha farklı kitlelere ulaşmasına imkân sağlayacaktır. Birçok kadın maddi imkânsızlıklardan dolayı girişimciliğe sıcak bakmamaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek adına kadına pozitif ayrımcılık güden ayrı bir kredilendirme sisteminin getirilmesi, sermaye temini sağlayamayan kadınların daha aktif girişimcilik yapmalarına imkân sağlayacaktır. Ayrıca ülke genelinde şahıs şirketi şeklinde kurulan işletmelerin bireysellik ihtiva etmesi söz konusudur. Bu da kadınların dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşlarından fazla yararlanmadığı bilgisiyyle örtüşmektedir. Bunun önüne geçebilmek adına kadınların birleşerek kooperatif ve benzeri şekilde güç birliği içerisinde çalışmalarını teşvik edilmelidir.

Kadın girişimcilerin büyük çoğunluğunun hizmet sektöründe faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Bu da kadın girişimciliğinin sanayi ve imalat gibi sektörlerden uzak bir girişimcilik faaliyeti sergilediğini göstermektedir. Özellikle erkek egemen bir yapıda bulunan sanayi ve imalat sektörüne kadın girişimcilerin de giriş yapmasının önü açılmalıdır. Bunun için de devlet teşviklerinde yeni stratejilerin ve politikaların üretilmesiyle beraber mevcuttakilerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Kadın girişimcilerin faaliyetleri sırasında en fazla karşılaştıkları sorunların vergi, sigorta gibi devlet keseneklerine ait ödemeler olduğu görülmektedir. Bu tür ödemelerin devlet tarafından ertelenmesi, taksitlendirilmesi, muaf tutulması veya indirimle gidilmesi gibi düzenlemeler kadın girişimciliğine taze kan niteliğinde olacaktır. Ayrıca kadın girişimcilere yönelik yeni iş kurmayı kolaylaştırıcı prosedürler geliştirilmelidir. Kredi ve teşvikler için bir takım kolaylıklar sağlanmalıdır. Gerek KOSGEB gibi devlet kurum/kuruluşlarının gerekse özel bankaların kadınlar için fon sağlamada pozitif ayrımcılık yapmaları sağlanmalıdır.

Stratejik açıdan önemli sayılan sektörler ile bölgedeki yatırım olanaklarının yer aldığı rehberler hazırlanmalı ve girişimcilik kurslarında bu rehberler kadın girişimci adaylarına sunulmalıdır. Kadın girişimcilerin genel olarak ev işleri ve çocuk bakımı gibi birçok işi yine kendilerinin yerine getirdiği ve bu konuda destek göremedikleri anlaşılmaktadır. Bu açıdan kadın girişimcilerin daha fazla kendilerine, ailelerine ve çocuklarına zaman ayırabilmelerinin önü açılmalıdır. Gündüz bakım evleri, sosyal etkinlikler ve internette pazarlamanın daha aktif kullanılması sağlanarak kadınların kendilerine ve ailelerine daha fazla zaman ayırmaları sağlanmalıdır.

Kadınların toplum, aile ve ekonomi açısından fikir üreten, çözüm arayan ve destek sunan bir konuma gelmeleri sağlanmalıdır. Özellikle Kent Konseyleri, Belediyeler ve Valiliklerin destekleri sayesinde çeşitli kariyer günleri toplantılarına katılımları sağlanmalıdır. Arica üniversitelerin yapmış olduğu kongre, sempozyum ve çalıştay benzeri organizasyonlara kadın girişimcilerin daha etkin katılımı sağlanmalı, gerekirse kadın girişimcilere katılım ücretsiz olmalıdır. Girişimci kadınların genel olarak faaliyet alanlarını genişletmek istedikleri görülmektedir. Bu da yatırım teşviklerisonucunda gerçekleşecek bir durumdur. Bundan dolayı devletin sunacağı teşviklerin ötesinde kadın girişimcilere yönelik bir destek modeli oluşturulması ve devlet garantisinde olan bir fon kurulması sağlanmalıdır.

Kuruluş ve faaliyetleri sürecinde bürokratik engellerle karşılaştıkları anlaşılan kadın girişimcilerin faaliyetlerini daha serbest hale dönüştürebilmek adına bu engeller en aza indirgenmelidir. Personel temini ve eleman yetiştirme konusunda sıkıntı yaşayan kadın girişimcilerin bu sorununu çözebilmek adına ara eleman açısından üniversite, halk eğitim ve meslek edindirme kurslarıyla ortak hareket edilmesi sağlanmalıdır. Rekabete dayalı sorunlarla sürekli iç içe olan kadın girişimciler reklam ve benzeri pazarlama iletişimi araçlarıyla desteklenmeli ve rekabet açısından önceliklerin belirlenmesi sağlanmalıdır. Kadın dayanışması

olarak da bildiğimiz kadın birlikteliği girişimcilik açısından kullanılmalı ve kadın girişimcilerin sektörde daha güçlü olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca girişimci kadınlara yönelik mevcutta uygulanan destek uygulamalarının tanıtımına yönelik ciddi çalışmaların gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Sivil toplum kuruluşu ve benzeri örgütlenme eksikliği yaşayan kadın girişimcilerin bu tür kuruluşlara etkin katılımı sağlanmalı ve daha bilinçli, çevreye hâkim ve toplumla daha etkileşim halinde olmaları teşvik edilmelidir. Yasal mevzuatların ve yasaların girişimci kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık içerecek şekilde düzenlenmesi önemlidir.

Amasya' da faaliyet gösteren girişimci kadınların profillerinin belirlendiği ve hali hazırdaki durumlarının incelendiği bu çalışma, faaliyetini halen sürdüren ve girişimci olma niyetinde olan kadınlara yönelik yapılan önemli bir çalışmadır. Bu çalışma, bundan sonra bölgede kadın girişimciliği üzerine yapılacak çalışmalara ve kadın girişimciliğinin geliştirilmesine yönelik mikro ve makro düzeyde uygulanacak politikalara veri olması bakımında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, T. (2014, 8 Aralık). Çevrimiçi, <http://www.dunya.com/ekonomi/calisma-hayati/kadin-girisimci-sayisi-ilk-kez-100-bini-asti-246772h.htm> (15 Kasım 2021).

Arat, N. (1993). Açılış konuşması. Türkiye'de Kadın Girişimcilik. Ankara: TES-AR Yayınları No:7, 1-5.

Çelebi, N. (1993). Kadın Girişimciliğini Özendirme ve Destekleme Konusunda Politikalar. Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli, Ankara: Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayın No: 74, 35-42.

Ecevit, Y. (1993). Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi, Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli, Ankara: Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayın No: 74, 15-34.

Durukan, L. (2021). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Desteklenmesinde KOSGEB'in Rolü. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7 (1), 17-37.

Fairlie, R. W., Morelix, A., Reedy, E. and Russell, J. (2015). *The Kauffman Index Startup Activity National Trends*, Ewing Marion Kauffman Foundation.

Güney, S. (2008). *Girişimcilik* (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Gürol, M. A. ve Marşap, A. (2007). Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın. *bilig*, (42), 95-109.

Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 71-94.

Liman, F. (1993). Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İngiltere'de Kadın Girişimciliğinin Gelişimi" Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli, Ankara: Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayın No: 74.

Moore, D. P. (1990). An Examination of Present Research on the Female Entrepreneur;

Suggested Research Strategies for the 1990's. *Journal of Business Ethics*, 9 (4/5), 275-281.

Müftüoğlu, T. & Durukan, T. (2004). *Girişimcilik ve KOBİ'ler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Narin, M., Marşap, A. ve Gürol, M. A. (2006). Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme: Uluslararası Arenada Örgütlenme ve Ağ Oluşturma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 65-78.

Onural, C. (1993). *Girişimci Kadın ve Yöneticilik Genel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Türkiye'de Kadın Girişimcilik, Ankara: TES-AR Yayınları.

Özdemir, A. A. (2010). Potansiyel Girişimci Olan Kadınların Motivasyon Faktörleri ve Eskişehir'de Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 10 (1), 117-139.

Pehlivan, C. ve Efeoğlu, R. (2019). Empirical Investigation of Technology-industry 4.0 Relation of the Effect on Trade: an Analysis on Turkey. *Turkish Studies Economics, Finance, Politics*, 14 (4), 1487-1502.

Shao, A. T. (2002). *Marketing Research: an Aid to Decision Making*. South Western: Thomson Learning.

Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65 (1), 83- 114.

Tütüncü, A. ve Zengin, H. (2020). E7 Ülkelerinde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16 (1), 1-16.

Ucla, (2006). Çevrimiçi, "What Does Cronbach' Alpha Mean?" <https://stats.idre.ucla.edu/spss/faq/what-does-cronbachs-alpha-mean/>, [26.09.2021]

Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin örneği. *Ege Akademik Bakış*, 2 (2), 79-92.

Zimmerer, T. W. and Scarborough, N. M. (2005). *Essentials of Entrepreneurship and Small Business Management*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***AN ANALYSIS OF WOMEN ENTREPRENEURS' PROFILES: THE CASE OF AMASYA PROVINCE**

Many countries are working to create methods and laws that will boost both quantity and quality of entrepreneurship because they recognize how important it is for both economic and social growth. Unfortunately, although making up half of the population, women do not participate in business and the economy at the same proportion as males. Reasonable thinking is responsible for the fact that such a big population potential is not wasted. Women's entrepreneurship boosts employment by utilizing the untapped labor force, and they are seen as key contributors to the long-term economic growth of both industrialized and developing nations (Durukan, 2021: 18). Many attempts are undertaken to integrate women into the economy, in part because they are encouraged to pursue state-supported entrepreneurship. A phase in which information technologies become more significant is now passing in place of a sector reliant on labor and physical force. This change has made it easier for women, who make up half of the population, to participate in the economic world. Being an information society has several benefits, one of which is that more women are participating in business, serving as managers, and starting their own businesses (Güney, 2008: 241).

Within the scope of this study, it is intended to present a research on the profiles of women business owners working in the heart of Amasya and its surrounding areas, their qualities as entrepreneurs, and the difficulties they face in starting up and running their businesses. For this reason, the study's initial section will concentrate on the ideas of entrepreneurship and women's entrepreneurship. The data, analyses, and conclusions from the questionnaire given to 116 businesswomen in Amasya city center and its surrounding areas who are properly registered with the Chambers of Commerce and Industry will be presented in the methodology section and form the basis of the research. In the conclusion and recommendations section, in addition to the overall assessments made in light of the data obtained, solutions for the growth of women's entrepreneurship, an increase in the number of women entrepreneurs in terms of quality and quantity, as well as the issues that emerge generally, will be presented.

It should be made sure that women have positions where they can contribute ideas, look for solutions, and provide support for the community, the family, and the economy. It is necessary to create guidelines and provide them to female entrepreneur candidates in entrepreneurship courses. These guidelines should cover investment prospects in the region as well as industries deemed strategically essential. It is acknowledged that most responsibilities related to childcare and housework are performed by women business owners themselves, and they are unable to receive support in this area. In this way, female business owners should have more time for their families, children, and themselves. By encouraging more active use of daycare facilities, social events, and internet marketing, it should be made sure that women spend more time with themselves and their family. Entrepreneurial women are typically seen wanting to diversify their business interests. Due to investment incentives, this circumstance will arise. As a result, in addition to the state's existing incentives, a model of support for female entrepreneurs should be developed, along with a fund that is guaranteed by the state.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	ŞÜKRAN SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Kadın Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz: Amasya İli Örneği			
Tarih <i>Date</i>	28.12.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	ŞÜKRAN SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM	MAKALEYE EŞİT ORANDA KATKI SAĞLANMIŞTIR.	ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR.	
2	TUĞBA ŞENCAN KUKUŞ	MAKALEYE EŞİT ORANDA KATKI SAĞLANMIŞTIR.	ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR.	

Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 25.12.2020 tarihli 4/36 karar sayılı etik kurul onay belgesi alınmıştır.

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1122320

A COMPARATIVE RESEARCH ON CUSTOMER EXPECTATIONS AND
QUALITY PERCEPTIONS OF NORTHERN CYPRUS' LOW COST CARRIERS

Dr. Şükrü UMARBEYLİ*

*Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Bölümü.e-posta:
sukruumarbeyli@csu.edu.tr

ORCID 0000-0001-7745-0606

Dr. Nalan GELİRLİ**

**Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Havaçılık Yönetimi Bölümü.e-posta:
nalangelirli@csu.edu.tr

ORCID 0000-0003-2391-4967

ABSTRACT

This study aimed to evaluate the services offered to passengers by airlines flying to the Turkish Republic of North Cyprus (TRNC) in terms of passengers. The absence of an airline based in the TRNC has caused two airlines to dominate the market, flying with the Turkey-based Low Cost Carrier model. An evaluation was made on the basis of the services provided by only these two airlines in the sector, and a survey was conducted on 400 passengers who had flight experience with these airlines. In the survey 44 questions were generated; 22 of these questions were designed to measure service expectation and the other 22 were designed to measure service perception. The service expectations and perceptions of the passengers were analyzed with the Servqual Scale method. According to the result, service perception of customers remained below customer expectations. Airlines need to review their service quality and take measures to improve service quality in order to make customer satisfaction.

Keywords: Low cost carrier, airlines, expectation, perception, Servqual Scale**Jel Kodları:** R40, R41, M16, M31KUZEY KIBRIS'IN DÜŞÜK MALİYETLİ TAŞIYICILARI İÇİN MÜŞTERİ BEKLENTİLERİ
VE KALİTE ALGILARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

ÖZ

Bu çalışma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ye uçan havayollarının yolculara sunduğu hizmetleri yolcular açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. KKTC merkezli bir havayolunun olmaması, Türkiye merkezli Low Cost Carrier modeliyle uçan iki havayolunun pazara hakim olmasına neden olmuştur. Sektörde sadece bu iki havayolunun verdiği hizmetler baz alınarak bir değerlendirme yapılmış ve bu havayollarıyla uçuş tecrübesi olan 400 yolcuya anket uygulanmıştır. Ankette toplam 44 soru oluşturulmuş olup bu soruların 22'si hizmet beklentisini, diğer 22'si ise hizmet algısını ölçmek için tasarlanmıştır. Yolcuların hizmet beklentileri ve algıları Servqual Ölçeği yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuca göre müşterilerin hizmet algısı müşteri beklentilerinin altında kalmıştır. Havayollarının müşteri memnuniyetini sağlayabilmesi için hizmet kalitesini gözden geçirmesi ve hizmet kalitesini artıracak önlemler alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Düşük maliyetli, hava yolları, beklenti, algı, Servqual Ölçeği**Jel Codes:** R40, R41, M16, M31**Geliş Tarihi/Received:** 01.01.2020**Kabul Tarihi/Accepted:** 01.01.2020**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2022**Kaynak Gösterme:** Umarbeyli, Ş., Gelirli N., (2022). "A Comparative Research On Customer Expectations And Quality Perceptions Of Northern Cyprus' Low Cost Carriers". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 301-315.

INTRODUCTION

In today's world, one can talk about the increasing of the race between airlines. Airlines perform diverse policies in order to adapt themselves into this fierce race. Most of them adjust renowned business approaches. Within the context of the airline market, Low-Cost Carriers (LCC), particularly, stand evolving as a robust contestant to traditional Full Service Network Carriers (FSNC) in terms of the race.

As Whyte, R. & Lohman, G. (2015) stated in their study, LCC' have been more active in short-distance, regional markets. In their study, they also give examples of achieving a market penetration of at least 25% in intra-Europe, South America and Asia-Pacific and local markets. Short range refers to approximately 1-2 flight hours, although some LCCs perform up to nine flight hours, which is called medium range (Umarbeyli., Gündüz. et al., 2020).

This Research is aimed at analysing and evaluating the service quality expectation of the LLC' customers being operational within the Turkish Republic of Northern Cyprus (thereafter it will be referred to as TRNC) and the quality awareness of the customer concerning the service acknowledged by the Servqual method. The service quality expected by passengers and their perceptions differs which has been a research subject by many airlines for years. Today, this issue still maintains its importance. This research, which uses a survey conducted with 400 low-cost airline passengers, will provide data for the development of aviation policies of the country, as it will reveal the customer expectancy and insight of the service received.

Within the framework of TRNC economy, education and tourism sectors are prioritized in terms of the service business. Especially in the TRNC economy, 50% of the GDP consists of only these two sectors. These sectors have a direct relationship with the airlines. Especially for students, since the airline price phenomenon is important, they tend to the airlines that provide this type of service in terms of the advantageous prices of low-cost airlines.

Customer expectations have become even more important during the pandemic and quarantine period. It has gained importance to be able to respond quickly to changing health procedures and to provide comfortable and safe service to the passengers as much as possible.

As in the world, the aviation industry is developing rapidly in the TRNC. Although there is no registered airline in the country, the airlines serving the country need to constantly improve their aircraft fleets and technologies, apprise the probable risks arising from environmental factors try to keep up with a dynamic environment. They need also monitoring the market constantly and according to changing conditions dividing the customer profile and implement their strategy.

Differentiation is an inevitable reality and is also necessary to meet customer expectations. Market research for customers and following all kinds of innovations and technologies are essential in order to provide better service quality in different aviation cultures and varying conditions in the industry. Providing customer loyalty, which is the collective outcome of all researches, is more advantageous and profitable than acquiring a new customer. Therefore, in this sector where cultural diversity is intense, studies aimed at customer needs are important.

This study is also included information about the low-cost airlines sector in the TRNC, as well as its supports to the economy, development, financial situation and employment.

The airline industry is one of the most prominent factor of the service industry. With technology and digitalization, many innovations are entering the sector and it is important to be able to follow it at the same time. In addition, airlines need to implement all these developments in order to increase their market share; otherwise, the leader airlines will either demolish the smaller ones or the small airlines may have to merge with other airlines in the coming years to increase their market share.

Airlines determine their market target preferences according to their infrastructures and strategic structures in the markets. An airline's performance in commercial marketing is measured by their profitability. Technologies should be able to bring together the demands and requirements of customers in competition in the aviation industry in terms of fast transactions and timing with its technological infrastructure and investments, that constitutes a noteworthy place which have an important role in achieving the service quality in terms of level customers satisfaction and obtaining great effect and shares.

Owing to the race between airlines in the TRNC, service quality has turned out to stand a considerable one. This business area, which proposes relaxed and also inexpensive services and charges to deliver viable benefit contingent upon quality, is going to endure its efforts in order for making available healthier customer pleasure with the expansion of technology, communicating channels, telephone applications as well as web pages.

The aviation business, which varied in such a way, has begun to convert into a fresh mode. Moreover, they have been working for the continuity of mobile ads and also additional customer-centred marketing activities by dynamically benefiting from social media.

The services presented is able to similarly be varied consistent with the demographic variety of the customers. Airlines, which introduced to advance numerous goods, apparatuses and services, have correspondingly instigated the marketing designs and tactics in the aviation sector to diverge in the quickly evolving know-how within the digital world. Within the context of this swiftly shifting and stimulating world, the marketing means and models of airlines have likewise expanded fresh impetus and progressed intensively. Mobile applications and also original marketing possibilities have augmented. Thanks to the emergence of fresh ways, arrangements stand completed as stated by the demographic and characteristics feature of the clients and client prospects stand advance, and it stays confirmed that the client stays stretched more efficiently. LCCs are trying to reach more customers by promoting advantageous products and prices that are flourished through advertisements, customer call centres and social media frequently.

Parasuraman et al. first used Servqual Service Quality model, which were established to measure and analyze service quality, in their study in 1985 to obtain more reliable results. Considering the changing conditions since then, other questions have been added to the Servqual Service Quality model questions to make the information to be obtained more reliable.

The results of this study will be useful for future research, as there has been no previous study on passenger satisfaction in the aviation sector in the TRNC. Moreover, for academics and researchers, it is crucial to understand and comprehend the dynamics of the connection amid customer satisfaction, quality of service, behaviour intentions of clients (Hasan, M., Khan, M. N., & Farooqi, R., 2019).

1. Literature Review

The literature review dealt with the determining factors of service eminence in the aviation business, professed quality of service and purchaser hopes, and the linkage amid the perception of quality-of-service quality as well as client pleasure.

Within this milieu;

Gures, N., Arslan, S., & Tun, S. Y. (2014). In their article titled "Customer expectation, satisfaction and loyalty relationship in Turkish airline industry", they stated that several researches concerning client prospects, pleasure and trustworthiness relationship within Turkey is relatively in a lesser degree despite the developing airline industry and drew attention to the necessity of studies in this field.

Adeola, M.M., and Adebisi, S.O., (2014), In their study titled "Service quality, professed worth and client pleasure as a determining factor of airline choice in Nigeria" they have emphasized importance in terms of continuous research concerning the evaluation of the determinant of airline selection, since the success of the airlines will be the ability to identify and bring together the wishes and needs of the customers and to provide quality service that will meet customer satisfaction.

Parasuraman et al., (1988), defined "customer expectations" as the requests or wishes of clients, that is to say, what they deliberate a service supplier ought to deliver more willingly than what it offers. They stated that service providers have to meet expectations and recognize customer requirements so as to attain client happiness within the framework of service they provide.

David Mc A, B. (2013), in his study comparing the quality of service and client pleasure within the airline business with traditional airlines and low-cost airlines, revealed the values that consumers seek when choosing airline services from a passenger perspective and other influencing factors. He defined passenger dissatisfaction as a purpose of distinction amid anticipated and professed service, and stated that when the supposed service surpasses the anticipated service, the customer pleasure becomes advanced. He underlined that since quality-of-service pleasure happens when users' hopes stand encountered or surpassed, making additional genuine consumer hopes on the aptitudes made by airlines can upsurge the perceived service quality stage, so airlines should offer the services they can offer.

Mahmud, A., & Kamaruzaman Jusoff, SH (2013), with their article titled "The effect of service quality and price on satisfaction and loyalty of customer of commercial flight service industry", have shown that is not compatible with customers' perceptions of the quality of services presented by the aviation services industry within the context of customer satisfaction.

Tanomsin, P., & Chen, C. (2018) examined the relationship between passenger satisfaction and loyalty in low-cost airlines in Thailand. They proved that there is a important and affirmative affiliation with quality of service, client pleasure and trustworthiness in terms of Low Cost Airlines. They noted that low-cost airlines should emphasize each quality of service, such as empathy, responsiveness along with reasonable pricing. They pointed out that this enables Low-cost airlines to contend with alternative low-cost carrier, and that an appropriate considerate of client satisfaction and loyalty is of exceptionally high monetary value to the Thai aviation industry in a competitive environment.

Curry, N., & Gao, Y. (2012) in their study from a managerial point of view that more effort should be made to improve service quality levels of low-cost airlines and that front-line personnel should be more responsive to customers' needs. They mentioned about the need for training. While management studies suggest that low-cost airlines permanently change customer behaviour by enabling them to impose lower levels of service at lower prices, they also find customer satisfaction very important for marketing planning, as it influences customers' repurchase intentions. They also recommended that airlines regularly measure customer expectations and satisfaction, as customer expectations change over time.

2. Customer Relationships and Customer Satisfaction In the Aviation Industry

The Gap Models existed explain the service quality gaps and the difference between the understanding of improving quality and the services they provide" the differences amid the services that clients assume and take from the service, taking into account their customers. It is explained by the "Gap Model" contingent on the services' quality professed by the clients."

Parasuraman et al. described four gaps shortly defined those key motives as the breach sandwiched between anticipated service and professed service, and found the fifth break which

stands the foundation of the Servqual Model. Quality is when this break stands constructive, that stands, when perceived service equals or exceeds service expectation. When the professed service stays lower than hopes, this state of affairs causes to a decrease in quality.

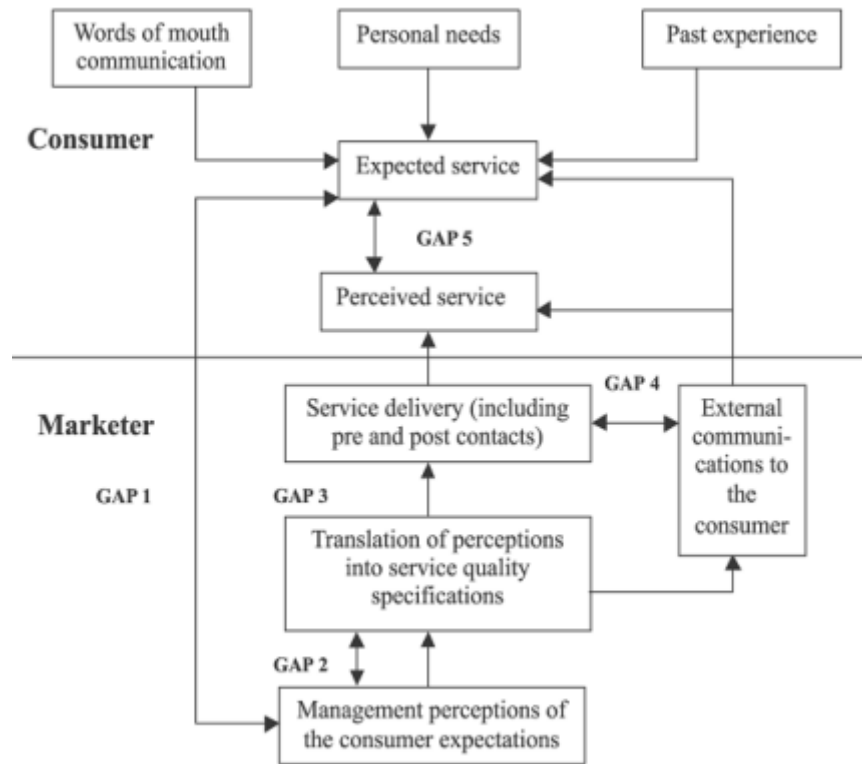

Figure 1. Service Quality Model (Source: Parasuraman et al.,1985).

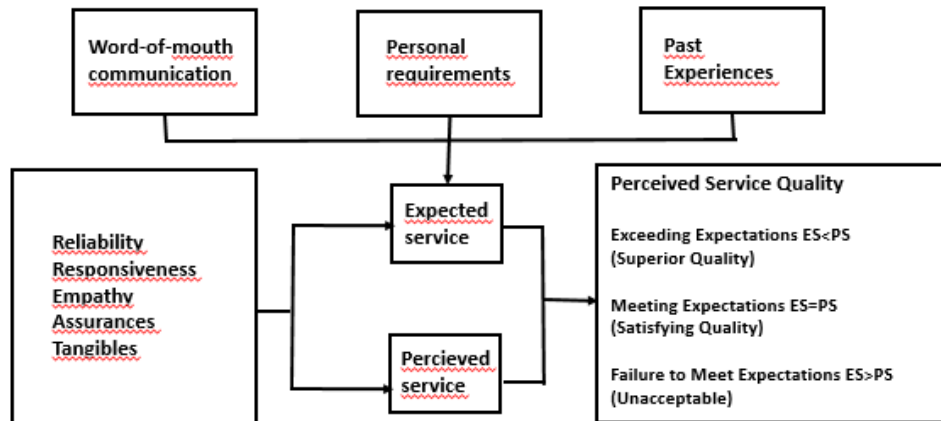
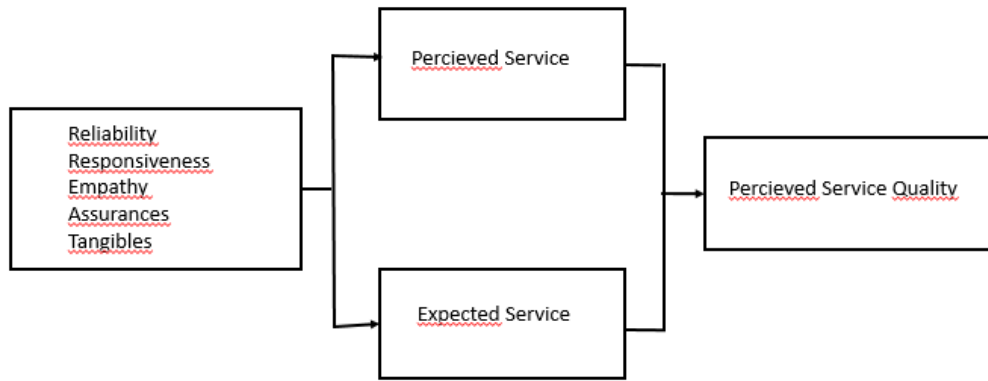

Figure 2. Analysis Model (Source: Eleren, Bektaş and Görmüş, 2007).

The factors affecting the expectations of customers from service quality, the impacts of quality of service dimensions concerning expected as well as perceived service, and also such results that can be obtained by measuring the perceived service quality are presented in Figure 2.

Figure 3. Measurement of the Servqual Model (Source: Brady, M. K., & Cronin Jr, J. J. 2001).

Due to their structure, airlines are the most significant interceders of the service industry. The notion of customer satisfaction is generally handled within the customer-oriented framework approach in the aviation industry, that is, within the customer relationship framework. In this content, customer satisfaction is considered as the only element and focused on providing the best service.

Service quality has 5 basic facets. These facets have excessive reputation when considered from the dissimilarity amid the hopes of customers and the services received by them. In brief, the personnel employed within the airlines may perhaps upsurge quality of service with attaching sui generis significance towards these dimensions.

Once the measurements stand employed prudently at the accurate time and in the accurate location, airlines will confidently achieve the finest service and preserve their satisfaction at the uppermost stage through marketing their products correctly and providing good service to their customers.

The five SERVQUAL aspects are:

1-Tangible Assets: View of personnel, physical equipment, communication supplies and facilities.

2-Consistency: Capability to achieve the assured service reliably and also truthfully.

3-Receptiveness: Inclination to assist clients as well as deliver rapid service.

4-Pledge: The information and politeness of staff and their communication capability ensure confidence and assurance.

5-Responsiveness: Precaution, the individual care that firm offers to its clients.

3. Methodology

According to which customer portfolio the airlines should serve; segmentation and demographic studies should be carried out, and airlines should determine which target policies they will follow within the context of market, where they are going to position themselves as well as wherein strategy they matter.

In order to obtain this informative data, measurable study stood directed vis-a-vis client pleasure, additionally there stand 22 questions with regard to client hopes and 22 questions over client observations within the SERVQUAL Scale questionnaire and survey including full 44

questions remained collected and examined for the fallouts uploaded to the SPSS program. SPSS remained benefited as the scrutiny database.

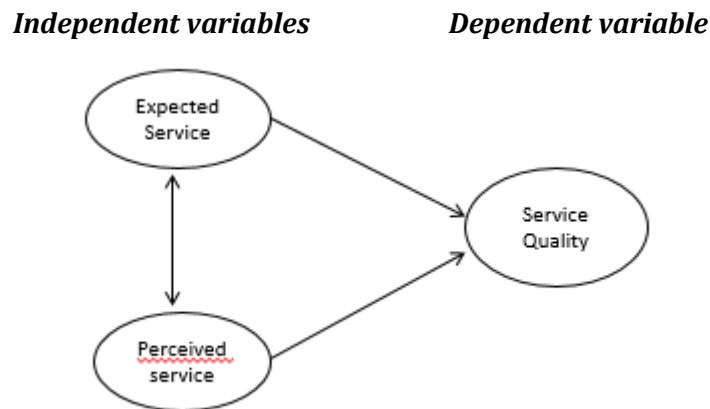
3.1 The Main Group and The Sample of the Research

The main group of the research is 400 people as a sample group to answer the questions chosen by completely random methods to all people that have who have voyaged with the low-cost airlines operating in TRNC.

Interviews were held with senior managers, and the ratios of services and needs in the sector were tried to be determined by using aviation data. It has been tried to be reliable, safe, open, clear and inexpensive in positioning

3.2. Measurement Methods and Analysis Used in the Research

The basic assumption of our research is to measure and make sense with the SERVQUAL scale, service quality dimension that will emerge with the expectation of positive or negative service quality by determining the variance amid the prospects of the clients about the service quality in general as well as service quality they perceive. There remain 3 variables in this study. Those have been the "SERVICE QUALITY" as a dependent variable, and "EXPECTED SERVICE" and "PERCEIVED SERVICE" as the additional two independent variables (Fig. 4). 22 queries remained benefited from measuring the quality of the services presented by low-cost airlines.

Figure 4. Conceptual Framework (Source: Compiled by the authors, 2022).

These questions were evaluated and scored with" a 5-point Likert scale. It was conducted as two separate surveys as "Perceived Service" and "Expected Service". Afterwards, the factors were analysed and their dimensions were calculated, their consistency and significance were measured and tested in various statistical analyses. The questionnaires were distributed by targeting people who had experience of flying with low-cost airlines. In addition, the Google Form survey method was also sent to people via e-mail.

The survey study was carried out to reach the result of measuring the perceived service quality depending on customer expectations and perceptions, taking into account the dimensions of the aviation service sector. Accordingly, the evaluation of aviation services examines the results of aviation and, accordingly, how these services reflect on customers and how they affect

perceptions, and reaches the expected service perception. Depending on the correlation and regression analysis, the relationship and effects were also examined using SPSS.

On account of these studies, it stands essential to acquire data concerning over what clients assume from airline workers and to increase consciousness in this course, for instance, to stand responsive, to identify with, to prioritize the client, etc. Researches stand perform to display that they had better concentrate on those subjects. Considering subjects for example spirits and opinions, client hopes stands one of the matters that has to be advanced in airline employees and remains a topic that has to be scrutinised (Ergun, 2010).

The propositions of the study remained shaped as:

H0 = There Remains Not any Important Variance Amid Low-Cost Airlines Customers' Service Quality Expectancy and Awareness Levels.

H1 = There Stands A Noteworthy Variance Amid Low-Cost Airlines Customers' Levels of Expectations and Perceptions Regarding Service Quality.

The data analysis within the milieu of the questionnaires was made with the SPSS program, and in descriptive analysis, techniques such as reliability analysis, frequency analysis and ANOVA were used.

3.3. Reliability Analysis

Consistency study stands examining the reliability between the substances within the measure and presents data with regard to the relationships between the objects. If there is no measurement error in the analysed data groups, the reliability coefficient is equal to "1", and if the variability in the scores is all due to the measurement error, the reliability coefficient emerges as equal to "0". Therefore, the reliability coefficient is always between 0 and 1. The most widely used internal reliability index for groups in questions is the Cronbach Alpha Test. Contingent upon the primary coefficient, the steadfastness of the measure was construed as the following:

"When $0.00 \leq \alpha < 0.40$, that measure stands defective,"

"When $0.40 \leq \alpha < 0.60$, that consistency of the measure stands little,"

"When $0.60 \leq \alpha < 0.80$, that measure remains moderately dependable,"

"When $0.80 \leq \alpha < 1.00$, that measure stays extremely steadfast."

Table 1. Reliability Analysis of Perceived Service Quality and Expectations

Number of Samples	C. Alpha Coefficient (Expectations)	C.Alpha Coefficient (Perceptions)
400	0,951	0,713

From the reliability analysis applied to the answers given to the SERVQUAL scale survey questions in our research, it has been revealed that the Cronbach Alpha Coefficient (0.713) is quite reliable in the questions asked about the service quality perceived by the customers. In the survey questions asked about the expectations of the customers, it was revealed in the test that the Cronbach Alpha Coefficient (0.951) was a highly reliable scale.

3.4. Determining Service Quality with SERVQUAL Scale

The servqual scale was applied to regulate the qualification of service within the low-cost airlines and the data obtained are presented in Table 2. In preceding SERVQUAL-grounded experimental researches with regard to the qualification of airline service, respondents' mean scores were constructed upon Likert scales (Aydin, K., & Yildirim, S. 2012).

Table 2. Expectation, Perception and SERVQUAL Scores

	N	PERCEPTION				EXPECTATION				SERVQUAL		
		Min	Max	Average	Std. Deviation	Min	Max	Average	Std. Deviation	Difference	Average	ServqualScore
Tangible Assets	1	93	2	5	4,302	0,791	1	5	4,570	0,839	-0,268	-1,0362
	2	93	2	5	4,367	0,743	2	5	4,435	0,844	-0,068	
	3	93	1	5	4,325	0,849	2	5	4,586	0,741	-0,261	
	4	93	2	5	4,312	0,807	1	5	4,521	0,802	-0,209	
Reliability	5	93	1	5	4,353	0,88	1	5	4,452	0,854	-0,099	-0,2015
	6	93	2	5	4,303	0,763	2	5	4,529	0,685	-0,226	
	7	93	1	5	4,302	0,918	1	5	4,338	0,97	-0,036	
	8	93	1	5	4,383	0,794	1	5	4,499	0,867	-0,116	
	9	93	2	5	4,482	0,716	1	5	4,538	0,815	-0,056	
Responsiveness	10	93	1	5	4,226	0,945	1	5	4,463	0,866	-0,237	-0,1066
	11	93	1	5	4,153	1,031	1	5	4,445	0,914	-0,292	
	12	93	1	5	4,171	0,939	2	5	4,591	0,74	-0,420	
	13	93	1	5	4,301	0,869	1	5	4,377	0,922	-0,076	
Assurance	14	93	1	5	4,406	0,81	1	5	4,463	0,973	-0,057	-0,2563
	15	93	1	5	4,408	0,837	1	5	4,423	1,086	-0,015	
	16	93	1	5	4,395	0,91	1	5	4,663	0,696	-0,268	
	17	93	1	5	4,441	0,786	2	5	4,673	0,574	-0,232	
Empathy	18	93	1	5	4,302	0,906	1	5	4,612	0,737	-0,310	-0,1430
	19	93	1	5	4,247	1,017	1	5	4,508	0,904	-0,261	
	20	93	1	5	3,774	1,43	1	5	4,238	1,219	-0,464	
	21	93	1	5	4,223	0,934	1	5	4,495	0,802	-0,272	
	22	93	1	5	4,227	0,968	1	5	4,564	0,84	-0,337	

Tangible Assets: Although the findings are examined in five dimensions, there are 4 questions for the tangible assets in the first dimension. In this dimension, the average of the answers given to the questions "the airlines are visually attractive" was -0.2015, and the physical aspect remained below the expectations, and customer satisfaction could not be achieved. All the propositions about tangible assets were realized as negative. "Airlines should have modern equipment," with the least satisfactory score of -0.268. has been.

Reliability: The reliability dimension consists of 5 questions. Considering the answers given to the questions, it was seen that the level of perceptions in customer expectations was again above the qualification of service. Accordingly, client pleasure could not be achieved in this dimension. The lowest score in the section was determined as "When the passengers have a problem, they should be willing and reassuring to solve these problems", which was found to be -0.226. The average of the servqual in this dimension is -0.1066, and the reliability dimension cannot be met according to perceptions, as expectations are not met.

Responsiveness: When the servqual scores consisting of 4 questions were examined, it was found that all of them were negative. The most unmet proposition of expectations was -0.420, "Airline employees do not always have to be willing to help passengers." has been a proposition. With an average of -0.2563 enthusiasm dimension, it could not meet the expectations in this dimension in the same way.

Assurance: Scores in the whole questionnaire in this group were also negative in relation to the analyses in other groups. The lowest score among the 4 question propositions in the dimension is -0.268, with "Airline employees should always be kind to their passengers." emerged as the servqual score of the assurance dimension was -0.1430, and the expectations were still not met.

Empathy: If it is looked at the analysis of the answers given to the 5 questions in the empathy group, the servqual scores of all propositions were again negative, as in all dimensions. With an average servqual score of -0.3288, it emerged as the group that did not meet the expectations most when all dimensions were examined. Thus, it has been observed that there is a problem with empathy. The lowest resulting score was -0.464, "Airline employees should not be expected to know what passengers' needs are." has been a proposition.

Customer Based on the Servqual scale, it has been concluded that the expectations of low-cost airlines and customers in all dimensions in the measurement of service quality have not been met, and Hypothesis 0 has been rejected depending on the available data.

CONCLUSION

According to the result, service perception of customers remained below customer expectations. Airlines need to review their service quality and take measures to improve service quality in order to make client happiness.

Competition is increasing and in-service marketing and it is important to think customer-oriented and provide quality service in accordance with customer behaviour and needs in a competitive environment.

Customers request their needs meet in a balance between suitable products and pricing, when this is provided, service and marketing will develop itself.

Accurate pricing is a crucial subject in marketing. In order to get a share from the competitive market, the pricing must be at an accurate and acceptable level.

While providing their services, the carriers should act quickly according to their performance and have an attitude that implements the decisions they take. Nowadays, it is important for the customer to achieve quick results. Therefore, being quick in feedback to the customer will remain advantageous for the carriers.

While responding the requests of their clients, LCCs should do their best to establish a long-term relationship with them. At the same time, they should seek innovative ideas to improve this relationship over time.

The physical factors (such as buildings, equipment, materials, and vehicles) that passengers encounter while receiving service are important.

For passengers, the principle of transparency, timely service and reliability are important. Carriers need to be very sensitive in this regard.

Employees should give confidence to their customers with their "knowledge and courtesy, and they should make customers happy by performing their services in the best possible way, completely and on time."

It is important for employees to empathize. Employees who can empathize are willing to find solutions and pay special attention to the customer. It helps to satisfy the customer and ensure their loyalty.

The attitude, behaviour, clothing and speaking style of the personnel also affect the customer's perception of the service provided.

Behaviours such as the staff not listening to the passenger and not paying attention to the passenger deteriorate the service quality.

Customers always expect special behaviour. The difficulty of meeting the expectations of an airline personnel due to the large quantity of clients also marks the qualification of service.

Profit margin is the critical issue for airlines. Airlines require high cost, high investments. This situation creates an obstacle to accomplish anticipated qualification of service.

Top management ought to analyse this carefully as well as consider the effects of such products and services on customers at the planning stage.

In the marketing approach shaped according to the principle of customer oriented, the customer decides the qualification regarding the goods or services. Therefore, the client remains the determining factor of the qualification of the service.

With this regard, airlines should create a strong, positive perception of quality at the cognitive level. Airlines are considered a service industry.

In recent years, airlines have determined strategies in order to keep their existing customers and add new customers, especially with the loyalty programs in the highly competitive sector. Being innovative and customer-oriented now seems like an inevitable necessity.

Unquestionably, in terms of strategies, the priorities must be set forth. When it comes to market segmentation, customer demands and expectations should be determined correctly.

Since only two airways were analysed, the study has some limitations. However, a unique result emerges as Northern Cyprus offers the first gap model for the aviation industry.

REFERENCES

Adeola, M. M., & Adebisi, S. O. (2014). Service quality, perceived value and customer satisfaction as determinant of airline choice in Nigeria. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 20(1), 66-80.

Aydin, K., & Yildirim, S. (2012). The measurement of service quality with servqual for different domestic airline firms in Turkey. *Serbian Journal of Management*, 7(2), 219-230.

Brady, M. K., & Cronin Jr, J. J. (2001). Some new thoughts on conceptualizing perceived service quality: a hierarchical approach. *Journal of Marketing*, 65(3), 34-49.

Curry, N., & Gao, Y. (2012). Low-cost airlines, A new customer relationship? An analysis of service quality, service satisfaction, and customer loyalty in a low-cost setting. *Services Marketing Quarterly*, 33(2), 104-118.

David Mc A, B. (2013). Service quality and customer satisfaction in the airline industry: A comparison between legacy airlines and low-cost airlines. *American Journal of Tourism Research*, 2(1), 67-77.

Eleren, A., Bektaş, Ç., & Görmüş, A. Ş. (2007). Hizmet sektöründe hizmet kalitesinin SERVQUAL yöntemi ile ölçülmesi ve hazır yemek işletmesinde bir uygulama. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44(514), 75-88.

Ergun, K. E. (2010). 1929 iktisadi bunalımının istanbul esham tevhitat kambiyo ve nukut borsasına etkisi. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.

Umarbeyli Ş., Gündüz V. (2020). "An Empirical Study of Service Quality Perception on Customer Satisfaction Perception in Northern Cyprus Commercial Banking Sector" Discussions Between Economic Agents: Socio-Economic Studies, Editor: Okyay UÇAN, IKSAD Publishing House, ISBN: 978-625-7279-47-5

Gures, N., Arslan, S., & Tun, S. Y. (2014). Customer expectation, satisfaction and loyalty relationship in Turkish airline industry. *International Journal of Marketing Studies*, 6(1), 66.

Hasan, M., Khan, M. N., & Farooqi, R. (2019). Service• Quality and Customer Satisfaction in Low-Cost Airlines: A Critical Review of Extant Literature. *Pacific Business Review International*, 11(9), 77-92.

Mahmud, A., & Kamaruzaman Jusoff, S. H. (2013). The effect of service quality and price on satisfaction and loyalty of customer of commercial flight service industry.

Parasuraman, A., Berry, L. L., & Zeithaml, V. A. (1993). More on improving service quality measurement. *Journal of retailing*, 69(1), 140-147.

Tanomsin, P., & Chen, C. (2018). Factors affecting customer satisfaction and loyalty towards low-cost airline in Thailand. *International Journal of Accounting*, 3(7), 104-114.

Whyte, R., & Lohmann, G. (2015). Low-cost long-haul carriers: A hypothetical analysis of a 'Kangaroo route'. *Case Studies on Transport Policy*, 3(2), 159-165.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***A COMPARATIVE RESEARCH ON CUSTOMER EXPECTATIONS AND QUALITY PERCEPTIONS OF NORTHERN CYPRUS' LOW COST CARRIERS**

This study aimed to evaluate the services offered by the airlines flying to the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) in terms of passengers. Because the TRNC is an unrecognized country under international embargo. Since it is a country recognized only by the Republic of Turkey, the airlines flying here are also airlines based in the Republic of Turkey. The absence of an airline based in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) has led to the dominance of the market by two Turkish-based airlines flying the Low Cost Carrier model. An evaluation was made based on the services provided by only these two airlines in the sector. Because only these airlines provide regular service. A questionnaire was applied to 400 passengers who had flight experience using these airlines. A total of 44 questions were formed in the survey, 22 of which were designed to measure service expectation and the other 22 to measure service perception. The service expectations and perceptions of the passengers were analyzed with the Servqual Scale method. In general, the Servqual scale tries to measure the difference between the customer's expectations of the service and the level of perception. The questions are also evaluated in five dimensions: Physical Characteristics, Reliability, Responsiveness, Confidence and Empathy. According to the result obtained in this study, the service perception of the customers remained below the customer expectations. In order for the airlines to ensure customer satisfaction, it is necessary to review the service quality and take measures to increase the service quality.

Conclusion and recommendation;

- ✓ Customers request their needs meet in a balance between suitable products and pricing, when this is provided, service and marketing will develop itself.
- ✓ Accurate pricing is a crucial subject in marketing. In order to get a share from the competitive market, the pricing must be at an accurate and acceptable level.
- ✓ While providing their services, the carriers should act quickly according to their performance and have an attitude that implements the decisions they take. Nowadays, it is important for the customer to achieve quick results. Therefore, being quick in feedback to the customer will remain advantageous for the carriers.
- ✓ While responding the requests of their clients, LCCs should do their best to establish a long-term relationship with them. At the same time, they should seek innovative ideas to improve this relationship over time.
- ✓ The physical factors (such as buildings, equipment, materials, and vehicles) that passengers encounter while receiving service are important.
- ✓ For passengers, the principle of transparency, timely service and reliability are important. Carriers need to be very sensitive in this regard.
- ✓ Employees should give confidence to their customers with their "knowledge and courtesy, and they should make customers happy by performing their services in the best possible way, completely and on time."
- ✓ It is important for employees to empathize. Employees who can empathize are willing to find solutions and pay special attention to the customer. It helps to satisfy the customer and ensure their loyalty.
- ✓ The attitude, behaviour, clothing and speaking style of the personnel also affect the customer's perception of the service provided.
- ✓ Behaviours such as the staff not listening to the passenger and not paying attention to the passenger deteriorate the service quality.
- ✓ Customers always expect special behaviour. The difficulty of meeting the expectations of an

---

airline personnel due to the large quantity of clients also marks the qualification of service.

- ✓ Profit margin is the critical issue for airlines. Airlines require high cost, high investments. This situation creates an obstacle to accomplish anticipated qualification of service.
- ✓ Top management ought to analyse this carefully as well as consider the effects of such products and services on customers at the planning stage.
- ✓ In the marketing approach shaped according to the principle of customer oriented, the customer decides the qualification regarding the goods or services. Therefore, the client remains the determining factor of the qualification of the service.
- ✓ With this regard, airlines should create a strong, positive perception of quality at the cognitive level. Airlines are considered a service industry.
- ✓ In recent years, airlines have determined strategies in order to keep their existing customers and add new customers, especially with the loyalty programs in the highly competitive sector. Being innovative and customer-oriented now seems like an inevitable necessity.
- ✓ Unquestionably, in terms of strategies, the priorities must be set forth. When it comes to market segmentation, customer demands and expectations should be determined correctly.

Since only two airways were analysed, the study has some limitations. However, a unique result emerges as Northern Cyprus offers the first gap model for the aviation industry.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Şükrü Umarbeyli			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	A COMPARATIVE RESEARCH ON CUSTOMER EXPECTATIONS AND QUALITY PERCEPTIONS OF NORTHERN CYPRUS' LOW COST CARRIERS			
Tarih <i>Date</i>	24/06/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Şükrü Umarbeyli	Makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	
2	Nalan Gelirli	Makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1171070

**DÖNÜŞTÜRÜCÜ VE OTANTİK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL YARATICILIK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNDE POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYENİN ARACI ROLÜ: HAVA KARGO
TAŞIMACILIĞI SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA****Öğr. Gör. Ümit KANMAZ**** Nişantaşı Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Sivil
Havacılık Kabin Hiz. Bölümüe-posta:
umit.kanmaz@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0003-2186-2737

Prof. Dr. A. Tuğba KARABULUT****İstanbul Ticaret Üniversitesi
İşletme Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümüe-posta:
tkarabulut@ticaret.edu.tr

ORCID 0000-0001-6414-8029

ÖZ

Bu çalışmada çağdaş yönetim yaklaşımlarından olan dönüştürücü ve otantik liderlik kavramlarının örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin (PPS) aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren 7 havayolu kargo işletmesinde çalışmanın araştırması gerçekleştirilmiştir. Havayolu kargo işletmelerinde çalışan 580 beyaz yakalı çalışandan veri toplanmıştır. Araştırmanın verilerine frekans dağılımı analizleri, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modeli (YEM) uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, dönüştürücü ve otantik Liderliğin PPS ve örgütsel yaratıcılık üzerinde anlamlı etkisi bulunmaktadır. PPS'nin örgütsel yaratıcılık üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu da belirlenmiştir. Ayrıca, dönüştürücü ve otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde PPS'nin kısmi aracılık etkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dönüştürücü ve Otantik Liderlik, Pozitif Psikolojik Sermaye, Örgütsel Yaratıcılık, Hava Kargo**Jel Kodları:** D23, M10, L20, L93**THE MEDIATING ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CAPITAL IN THE EFFECT OF
TRANSFORMATIVE AND AUTHENTIC LEADERSHIP ON ORGANIZATIONAL CREATIVITY: A
RESEARCH IN THE AIR CARGO TRANSPORTATION INDUSTRY****ABSTRACT**

In this article, it is aimed to examine the mediating role of positive psychological capital (PPC) in the effect of transformative and authentic leadership which are accepted contemporary management approaches, on organizational creativity. The research has been conducted in 7 airline cargo companies operating in Turkey. Data were collected from 580 white-collar employees working in air cargo companies. Frequency distribution analyses, explanatory and confirmatory factor analyses, reliability analysis, correlation analysis and structural equation modeling (SEM) were applied to the data. According to the findings of the research, transformative and authentic leadership have significant effects on PPC and organizational creativity. It has been determined that PPC has a significant effect on organizational creativity. In addition, the partial mediating effect of PPC was found in the effect of transformative and authentic leadership on organizational creativity.

Keywords: Transformative and Authentic Leadership, Positive Psychological Capital, Organizational Creativity, Air Cargo**Jel Codes:** D23, M10, L20, L93**Geliş Tarihi/Received:** 07.06.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 26.11.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Kanmaz, Ü., Karabulut, A. T., (2022). "Dönüştürücü ve Otantik Liderliğin Örgütsel Yaratıcılık Üzerindeki Etkisinde Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Hava Kargo Taşımacılığı Sektöründe Bir Araştırma". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10), 316-344.

GİRİŞ

Günümüzün iş ekosisteminde daha nitelikli, kendini devamlı güncelleyerek ortaya çıkan, yeni gelişmelere ayak uyduran, çalışanları ile empati kuran liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, çalışanları koordine etmek ve işletmeden maksimum verimin alınmasını sağlamakla yükümlü olan yöneticileri uygun liderlik rolünü oynamak için dönüşüme, çalışanları da sürekli öğrenerek, kendilerini geliştirmeye zorlamaktadır. İşletmedeki çalışanlara vizyon sağlayan, onları örgütsel amaçlar etrafında biraraya getiren ve onlara destek sağlayan dönüştürücü liderlere olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Dönüştürücü liderliğin tamamlayıcısı olarak görülen otantik liderlik ise, çalışanlar ile ilişkilerinde şeffaflığa önem veren, onların öz farkındalığını artıran etik liderlik olarak gözlenmektedir.

Günümüzde işletmelerin devamlılığı için fiziksel, teknolojik ve finansal sermayenin yanı sıra insan unsurunun verimliliğini de artıran PPS önem kazanmaktadır. İnsan kaynağını zor işleri başarabileceği konusunda ikna eden, öz yeterliliği yüksek, daha umutlu ve dayanıklı kılmayı amaçlayan pozitif psikoloji, bireylerin gelişimine ve örgütsel yaratıcılığa katkıda bulunmaktadır. Çalışanların pozitif psikolojiye sahip olmaları, işletmede olumlu iklim yaratarak işletmenin sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü elde etmesini sağlamakta ve onu zorlu pazar şartlarına karşı daha dayanıklı hale getirmektedir.

Bu çalışmada dönüştürücü ve otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde, pozitif psikolojik sermayenin (PPS) aracı rolü incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak; bağımsız değişkenler olan dönüştürücü ve otantik liderlik kavramları ve temel özellikleri, aracı değişken olan PPS kavramı ve temel özellikleri açıklanmıştır. Çalışmanın devamında bağımlı değişken olan örgütsel yaratıcılık kavramı ve temel özellikleri, araştırma uygulanan sektör olan havayolu kargo taşımacılığı kavramı ve temel özellikleri ile havayolu kargo taşımacılığının mevcut durumu ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, araştırmanın amacı, önemi, modeli, hipotezleri, ana kütlesi, örnekleme, araştırmada kullanılan analiz yöntemleri ve ölçekler ile araştırmanın bulguları açıklanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Dönüştürücü Liderlik

Dönüştürücü liderlik kavramı, ilk kez 20. yüzyılın sonunda ortaya atılmış ve zamanla önem kazanmıştır. Modern liderlik tiplerinden dönüştürücü liderliğin en önemli unsurları, vizyon sahibi kişiler olmaları, çalışanları örgütsel amaçlar etrafında bir araya getirmeleri ve çalışanlarla bireysel olarak ilgilenen süreçler oluşturmalarıdır.

Son 30 yılda pazar şartlarında gerçekleşen değişiklikler daha az işlem yaparak, dönüşüme daha çok odaklanan liderlere olan ihtiyacı gerektirmiştir (Pradhan vd., 2019: 32). Nicholls'a (2008) göre kavram liderlik literatürüne 1978'de Burns'ün yazdığı "Liderlik" isimli kitabında dönüştürücü liderlik kavramını kullanmasıyla girmiştir (Naktiyok, 2015: 10). Genç ve Halis'e (2006) göre, 1978'den sonra Burns ve Bass, geleneksel ve çağdaş liderlik yaklaşımlarını sentezleyerek dönüştürücü liderlik kavramını geliştirmişlerdir (Aksaraylı, 2015: 109). Dönüştürücü Liderlik 1980'lerden bu yana liderlik alanındaki çalışmaların odak noktası olmuştur (Liu, 2018: 372). Dönüştürücü liderlik, liderin takipçilerine ilham verme ve motive etme yeteneğini vurgulayan bir liderlik tarzı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca takipçilerinin liderlerine olan güven duygusuna dayanır (Scott Zimmer, 2021: 1).

Dönüştürücü liderler; vizyon oluşturmali, çalışanları geliştirmeli ve kendilerini kontrol etmeleri için güçlendirmeli, çalışanlara koçluk yapmalı ve örgüt kültürünü değiştirmelidirler. Dönüştürücü liderlikte liderin gücü, çalışanları anlamasından ve onlarda güven yaratmasından kaynaklanır (Mcmurray vd., 2010: 439). Dönüştürücü liderler; takipçilerinin potansiyelini artırabilir, inançlarını ve değerlerini değiştirebilir, hedeflerini yükseltebilir, performanslarını artırmak için onlara güven vererek onları etkileyebilirler (Liu, 2018: 372). Rhee vd.'ye (2010) göre, çalkantılı pazar şartlarında sürdürülebilir rekabeti ve yüksek performansı sağlayabilmek için yenilikçilik tetiklenmelidir. Bir örgütün rekabet avantajına sahip olması ve varlığını devam ettirmesi için yenilikçilik önkoşuldur. Özellikle sınırlı kaynakları olan küçük işletmeler için yenilikçilik hayati önemdedir (Karcioğlu ve Kargin, 2013: 103).

Burns'e (1978) göre, dönüştürücü liderler, takipçileri ile yüksek motivasyona ve ahlaki değerlere dayalı ilişkiler kurar, daha fazla takipçinin ihtiyacını karşılarlar. Baker'a (2001) göre, liderler örgütsel değişiklikler yapar; kendilerinin, takipçilerinin ve tüm paydaşların çıkarlarına hizmet eder. Burns'ün ekolünde liderlik, lider ile takipçilerinin ihtiyaçları ve değerleri arasındaki ilişki ve uyum ile belirlenen süreç olarak tanımlandığı için pozisyona bağlı değildir (Faupel ve Süß, 2019: 147). Nielsen ve Cleal'a (2011) göre, modern liderlik teorisinde dönüştürücü liderler, işletmelerinde inovasyon odaklı değişimi başlatmakta en etkili liderlik yaklaşımına sahiplerdir (Görker ve Erdil, 2018: 116). Dönüştürücü liderler, ayrıca örgütsel bağlılığı artırıcı bir etkide de bulunurken (Yang, 2022: 40); müşteriler tarafından algılanan hizmet kalitesi ile de güçlü ve pozitif bir ilişki içerisindedirler (Yang, 2022: 190). Aynı zamanda dönüştürücü liderler, vizyon, uyarlanabilir kültür, büyüme ve gelişme güdülerini aracılığıyla kurumu dijital açıdan olgun bir hale dönüştürmek için doğru liderliği sağlar (Effendy ve Arquisola, 2022: 128).

Sonuç olarak, dönüştürücü liderlik dinamik çevrede faaliyet gösteren örgütlerin ihtiyaç duyduğu bir liderlik yaklaşımıdır. Dönüştürücü liderler, çalışanlarına bireysel ilgi göstererek, onları motive eden, örgütsel amaçlar etrafında bir araya getiren, değişime katarak, değişimden kazançlı hale getiren kişilerdir.

1.2. Otantik Liderlik

Otantik liderlik kavramı, dönüştürücü liderlik kavramının en önemli tamamlayıcısıdır. Otantik liderlik, doğu kültürlerinde içselleştirilmiş bir kavram olduğu için, ülkemizdeki yöneticilerin ulusal kültürlerine paralel olarak otantik liderler oldukları söylenebilir.

Enron and Arthur Andersen şirketlerinin karışmış olduğu etik dışı durumlardan sonra, otantiklik bu krize karşı bir panzehir olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Bass ve Steidlmeier'a (1999) göre dönüştürücü liderlik bakış açısıyla otantiklik, dönüştürücü liderliğe ahlaki bir pusula görevi görür (Sparrowe, 2005: 420). Otantik kelimesi, liderlik açısından düşünüldüğünde; hakiki, özgün ve içten anlamındadır (Turhan, 2007: 36). Bu liderlik türü, pozitif örgütsel davranış ve pozitif psikoloji literatürleri yönünde kavramsallaştırılmış olup pozitif liderlik teorisine dayalıdır (Mrak ve Kvasic, 2021: 97). Otantik liderlik, Luthans ve Avolio (2003) tarafından "pozitif psikolojik kapasiteden ve gelişmiş örgütsel bağlamdan faydalanan, daha fazla öz farkındalık ve öz düzenleme içeren pozitif davranışlarla sonuçlanan, liderlerin ve takipçilerinin kişisel gelişimlerini teşvik eden bir süreç" olarak tanımlanmıştır (Avolio ve Gardner, 2005: 321). Diğer yandan, İllies vd., (2005) ile Wood vd.'ne (2008) göre, otantik liderlik açık, şeffaf, ve yalın bir süreçtir. Yazarlar otantik liderliği, takipçilere otantik lider hakkındaki bilgilere doğrudan ulaşabilme imkânı veren bir süreç olarak görmüşlerdir.

Otantik liderlerin, olumlu veya olumsuz yönleriyle kendilerinin farkında olduklarını; inançlarını, değerlerini ve ilkelerini temel alan bakış açısıyla, mevcudu ileriye götürme gayreti içinde olduklarını belirtmişlerdir (Kıyık Kıcırcı ve Paşaoğlu, 2014: 2). Aynı zamanda, otantik liderin oluşturduğu pozitif örgüt iklimi, şeffaflık üzerine kurulmuş ilişkiler ve takipçileri ile kurdukları güven ilişkisi örgütte olumlu değişikliklerin oluşmasına katkı sunmaktadır (Avolio ve Gardner, 2005: 327). Otantik liderlik, öz farkındalığın yüksek olmasını, içselleştirilmiş ahlaki bakış açısına sahip olmayı, takipçiler ile ilişkilerde şeffaf olmayı, pozitif kişisel gelişimi, bilgiyi dengeli değerlendirmeyi sağlamak için olumlu etik iklimi ve psikolojik kapasiteyi destekleyen bir liderlik davranışıdır (Walumbwa vd., 2008: 94). Ayrıca, otantik ve dönüştürücü liderliğin teşvik edildiğinde çalışanların canlılığını ve katılımını arttırdığı bulgulanmıştır (Zafra, Martos ve Denie, 2022: 1).

Özetle otantik liderlik davranışına sahip liderler; ilişkilerinde şeffaf olmaya özen gösteren, kendilerinin iyi ve kötü taraflarının farkında olan, karar verirken objektif olan, davranış ve düşünceleri ile tutarlı bir çizgi benimseyen bir liderlik tarzına sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca, otantik liderliğin, dönüştürücü liderliğin en önemli tamamlayıcısı olması ve dönüştürücü liderliğe etiksel açıdan katkı sağlaması otantik liderlik yaklaşımını fazlasıyla önemli hale getirmektedir.

1.3. Pozitif Psikolojik Sermaye (PPS)

Seligman ve diğerlerinin psikoloji alanındaki araştırmaları insanların daha mutlu ve üretken olmalarına, potansiyellerini ortaya çıkarmalarına yönlendirmeleri, PPS kavramının ve buna yönelik teorinin geliştirilmesini, ampirik araştırmaların yapılmasını sağlamıştır (Luthans, Youssef ve Avolio 2006: 9). Psikolojinin pozitif tarafına odaklanılması, çalışanların pozitif taraflarının görülmesini ve geliştirilmesini, örgütlerde daha huzurlu çalışma ortamını sağlamaktadır. PPS'nin temelinde pozitif duygular, bireyler ve örgütler bulunmaktadır.

Örgütlerin sadece ekonomik sermayeye sahip olmaları yeterli değildir, insan sermayesine de sahip olmaları gereklidir. Yöneticilerin, çalışanlarının güçlü taraflarını ortaya çıkarıp, yeteneklerinden maksimum düzeyde faydalanma istekleri psikolojik sermayeyi oluşturmuştur (Aydoğan ve Uğurlu Kara, 2015: 70). Kutanis ve Oruç'a (2014) göre pozitif psikoloji, zamanla pozitif psikolojik davranışa, oradan da PPS'ye evrilmiştir (Özüdoğru, 2022: 10). Psikolojik sermaye, pozitif örgütsel davranış yapısı olarak gelişmekte olan bir araştırma alanıdır. Luthans, vd.'ne (2007) göre, psikolojik sermaye çalışanları özgüven sahibi, umutlu, iyimser, dayanıklı gören pozitif bakış açısına sahip, dönüşmüş bir örgütsel ideoloji gerektirmektedir (Megeirhi, vd., 2018: 928).

Psikolojik sermaye, bireysel gelişimi ve performansı teşvik etmektedir. İyileştirilmiş çalışan performansı ile örgütsel yönetime yeni bir yaklaşım getirerek, örgütlerin performanslarını arttırarak rekabet avantajı kazandırmaktadır (Çetin ve Basım, 2012: 166). Ayrıca, PPS'nin alt boyutları olan; öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık alt boyutlarının her birine ayrı ayrı odaklanmaktansa bu alt boyutların birleşik etkisinin daha etkili olacağı belirtilmektedir. Örneğin "İyimser-Öz yeterliliğin" sadece "İyimser" veya sadece "Öz yeterlilikten" daha geniş ve daha etkili olacağı ifade edilmektedir (Luthans, vd., 2007: 550). Buna karşın, kötü niyetli yöneticiler, çalışanların psikolojik sermayesini azaltarak optimal olmayan sonuçlara yol açar (Avey, Agarwal ve Gill, 2022: 429).

Sonuç olarak PPS, çalışanların pozitif yönünü görmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Örgütlerde çalışanların pozitif yönlerine odaklanılarak hem verimlilikleri artabilmekte, hem de dolaylı olarak örgütlere rekabet avantajı sağlanmaktadır. Diğer bir ifade ile PPS; çalışanların

negatif taraflarını görmektense pozitif taraflarını görerek çalışanları motive eden, çalışanları kaybetmeyi değil kazanmayı tercih etmeyi çalışan uygulamaları hayata geçiren bir bakış açısı olarak görülmektedir.

1.4. Örgütsel Yaratıcılık

Örgütsel yaratıcılık, ulusal ve uluslararası literatürde farklı sektörler açısından incelenen bir kavramdır. Uluslararası literatürde genelde teknoloji şirketleri açısından incelenirken, ulusal literatürde genelde eğitim sektörü açısından incelenmiştir.

Rekabetçi olmak için, işletmeler aynı zamanda yenilikçi olmalı ve örgütsel yaratıcılığı çok önemli bir yetenek haline getirmelidir. Woodman, vd., (1993) göre örgütsel yaratıcılık ilk zamanlarda daha çok inovasyon (yenilik) çalışmalarının bir dalı olarak kabul edildi. Örgütsel yaratıcılığa ilişkin ilk çalışmalar, bireysel/kolektif düzey ve örgütsel bağlamsal düzeyde ele alınmıştır (Fetrati, Hansen ve Akhavan: 2022: 1). Örgütsel yaratıcılık, çalışanların yaratıcılığını kapsayarak kurumsal yapıda yenilikçi fikirlerin oluşmasına ortam sağlayacak araçların ortaya konulması sürecidir. Diğer bir ifade ile örgütsel yaratıcılık; karmaşık bir sosyal sistemde önceden keşfedilmemiş, farklı, kullanışlı, değerli, yeni bir ürünün veya hizmetin yaratılma sürecidir (Woodman, vd., 1993: 293). Yaratıcılık ise bir alanda yeni ve faydalı fikirlerin üretilmesi olarak tanımlanabilir. Yaratıcılığa yakın olarak görülen inovasyon kavramı da, yaratıcı fikirlerin uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin ve ekiplerin yaratıcılığı, inovasyon için başlangıç noktasıdır (Amabile vd., 1996: 1155). Diğer bir ifade ile yaratıcılık, birlikte çalışan bireysel veya küçük bir grup birey tarafından yeni ve yararlı fikirlerin üretilmesi olarak ifade edilmektedir (Amabile, 1988: 126). Aynı zamanda Levitt (1963) ise fikirlerin kullanılmadıkça işe yaramadığını belirtmektedir (Baer, 2012: 1102). Son olarak, sosyal bağlamda yaratıcılığı anlamak yaratıcı süreçlerin, yaratıcı ürünlerin, yaratıcı kişilerin ve yaratıcı durumların araştırılmasını gerektirir. Yararlı bir örgütsel yaratıcılık teorisi, bu dört bileşeni bütünleştirmenin gerekliliğini vurgulamaktadır (Woodman, vd., 1993: 317). Ayrıca, Amabile'ye (1996) göre örgütsel yaratıcılığın var olabilmesi için; çalışanların örgüt tarafından desteklenmesi gerektiğini, örgüt içerisinde çalışanların fikir özgürlüğüne ve yeterli kaynağa sahip olması gerektiği belirtilmektedir (Setiawan, vd., 2020: 308).

Özetle gelecekte örgütlerin en güçlü tarafı, yaratıcı çalışanlardan ve yenilikçi fikirlerden oluşan düşünsel sermaye olacaktır. Geleceğin başarılı örgütleri, çalışanlarını düşünsel açıdan geliştirmek için motive ederek, rakiplerinin önüne geçeceklerdir. Örgütler rekabet avantajlarına sahip olmak için örgütsel yaratıcılıklarını artırmalıdır. Bu yönde, yaratıcı çalışanlar istihdam etmeli, çalışanlarının yaratıcılık düzeylerini artırmalı ve yaratıcı kurum kültürü oluşturmalarıdır. Bunu yaparken de, yaratıcı durumların ve yaratıcı süreçlerin sistemselsel bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

1.5. Hava Kargo Taşımacılığı

Uluslararası, dinamik ve büyüyen bir sektör olan hava kargo sektörüne olan talep, ülkemizde ve dünyada her geçen gün artmaktadır. Hava kargo taşımacılığında artan bu talep, ülkemizde hem yeni hava kargo firmaların kurulmasına hem de istihdama pozitif olarak katkı sağlamaktadır.

Atag'a (2018) göre, havacılık sektörü, dünya için vazgeçilmez bir unsur olarak iş, ticaret, hizmet endüstrisi ve turizm açısından birçok olumlu katkısı olmuştur. Hava taşımacılığı, özellikle de gelişmekte olan ülkeleri ekonomik olarak büyütmede, pazara ve işgücüne erişimi kolaylaştırmada önemli bir rol oynamaktadır (Zaharia, vd., 2022: 1). Ekonomik açıdan hava kargo

sistemi talep ve arz bileşenlerinden oluşmaktadır. Belirli çıkış ve varış noktaları arasında taşınması talep edilen hava kargo gönderileri ile kapıdan kapıya ulaşım sağlayan arzı kapsar (Janic, 2019: 426). Hava kargo taşımacılığı için şu ürünler önemlidir: Yüksek katma değerli ürünler olan mücevherler, lüks otomobiller ve yarış atları; raf ömrü kısa ve zaman hassasiyeti olan ürünler olan taze yiyecekler, çiçekler, mevsimlik giysiler; elektronik ve otomobil parçaları, tıbbi malzemeler ve ilaçlar. Zaman birincil ve en önemli faktör olduğunda, hava taşımacılığı tercih edilen taşıma yöntemidir (Golicic, vd., 2003: 9).

Hava kargo, küresel anlamda pazarların bir birine bağlanmasını sağladığı için küresel ekonomi için oldukça önemli bir alan sağlamaktadır. Özellikle, hızlı ve güvenilir bir alternatif olması hava kargoyu çekici kılmaktadır. Ayrıca işletmeden tüketiciye e-ticaretin yaklaşık %90'ı havayolu ile taşınması hava kargoyu daha da önemli hale getirmektedir (International Air Transport Association [IATA], 2018: 51). Hava kargo, 2020 yılında kriz öncesi dönemlere kıyasla %10-15'lik bir artışla havayollarının toplam gelirlerinin yaklaşık %34'ünü temsil ederek yaklaşık 128 milyar dolar gelir elde ederken (IATA, 2021: 34); 2021'de ise havayollarının toplam gelirlerinin yaklaşık yarısını temsil ederek 155 milyar dolar gelir elde etmiştir (IATA, 2022: 37). Ayrıca 2020-2023 yılları arasındaki tahmini sonuçlara göre, Türkiye'deki hava kargodaki ortalama yıllık artış oranının %5 civarında olduğu tespit edilerek bu artış oranının IATA ve ICAO'nun çalışmalarıyla paralellik gösterdiği bulgulanmıştır (Önen, 2020: 49).

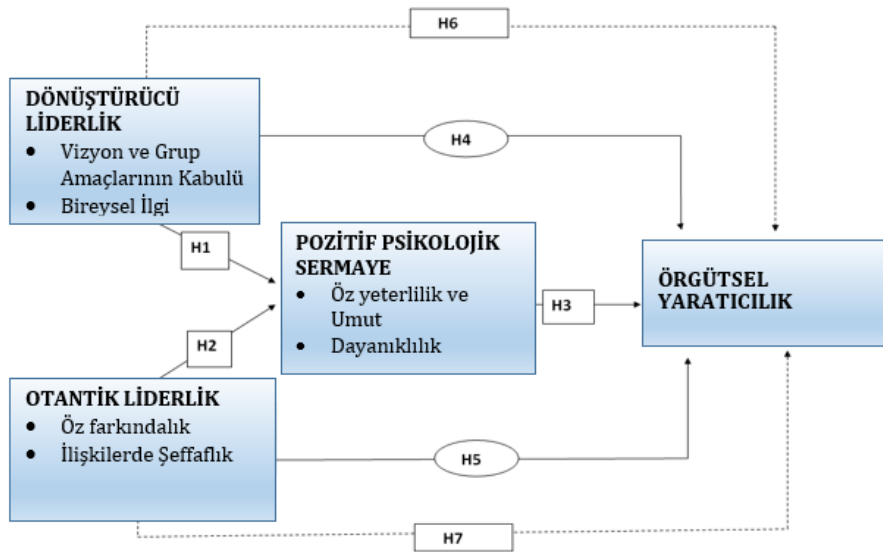
Sonuç olarak hava kargo sektörünün hızlı, güvenilir, müşterilerin taleplerini karşılayan bir sektör olduğu söylenebilir. Bu sektör; uluslararası ticarete, firmaların birbirleri ile yakın ilişkiler geliştirmelerine ve kritik bazı sektörlerle doğrudan katkılar sunmaktadır. Sektörden elde edilen verilere bakıldığında ise gelecek on yılda sektörün daha da büyüyeceği bu alana yapılan yatırımların daha da artacağı değerlendirilmesi yapılabilir.

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, dönüştürücü ve otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolünü tespit etmektir.

2.2. Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri aşağıda yer almaktadır:

H1: Dönüştürücü liderlik pozitif psikolojik sermayeyi etkilemektedir.

h1a: Vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağlama (VGAKS) alt boyutu öz yeterlilik ve umut alt boyutunu etkilemektedir.

h1b: Vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağlama alt boyutu dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.

h1c: Bireysel ilgi alt boyutu öz yeterlilik ve umut alt boyutunu etkilemektedir.

h1d: Bireysel ilgi alt boyutu dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.

H2: Otantik liderlik pozitif psikolojik sermayeyi etkilemektedir.

h2a: Öz farkındalık alt boyutu öz yeterlilik ve umut alt boyutunu etkilemektedir.

h2b: Öz farkındalık alt boyutu dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.

h2c: İlişkilerde şeffaflık alt boyutu öz yeterlilik ve umut alt boyutunu etkilemektedir.

h2d: İlişkilerde şeffaflık alt boyutu dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.

H3: Pozitif psikolojik sermaye örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

h3a: Öz yeterlilik ve umut alt boyutu örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

h3b: Dayanıklılık alt boyutu örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

H4: Dönüştürücü liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

h4a: Vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağlama alt boyutu örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

h4b: Bireysel ilgi alt boyutu örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

H5: Otantik liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

h5a: Öz farkındalık alt boyutu örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

h5b: İlişkilerde şeffaflık alt boyutu örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.

H6: Dönüştürücü liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır.

h6a: Vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağlama alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde özyeterlilik ve umut alt boyutunun aracı rolü vardır.

h6b: Vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağlama alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.

h6c: Bireysel ilgi alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde özyeterlilik ve umut alt boyutunun aracı rolü vardır.

h6d: Bireysel ilgi alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.

H7: Otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır.

h7a: Öz farkındalık alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde özyeterlilik ve umut alt boyutunun aracı rolü vardır.

h7b: Öz farkındalık alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.

h7c: İlişkilerde şeffaflık alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde öz yeterlilik ve umut alt boyutunun aracı rolü vardır.

h7d: İlişkilerde şeffaflık alt boyutunun örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.

2.4. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın ana kütlesi Türkiye'deki havayolu kargo taşımacılığı sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin beyaz yakalı çalışanları ve yöneticileri olup, örnekleme bu sektörde faaliyet gösteren 7 işletmenin toplam 580 adet beyaz yakalı çalışanları ve yöneticileridir.

2.5. Araştırmanın Analiz Yöntemleri

Araştırmanın verileri SPSS 20 ve AMOS istatistik programları ile analiz edilmiştir. Araştırma verilerine güvenilirlik analizi, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, korelasyon analizi, aracı değişken analizi ve YEM uygulanmıştır.

2.6. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Dönüştürücü liderlik ölçeği, Podsakoff vd., (1990) tarafından geliştirilmiş olup, ölçeğin Türkçeye uyarlaması İşcan (2002: 186) tarafından yapılmıştır. Otantik liderlik ölçeği, Walumbwa vd., (2008) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçeye uyarlaması Tabak vd., (2012: 97) tarafından yapılmıştır. Pozitif psikolojik sermaye ölçeği, Luthans vd., (2007) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçeye uyarlaması Çetin ve Basım (2012: 167) tarafından yapılmıştır. Örgütsel yaratıcılık ölçeği, Çavuş (2006: 154) tarafından örgütsel yaratıcılığa yönelik algının belirlenmesi için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak geliştirilmiştir.

2.7. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmada katılımcıların dönüştürücü ve otantik liderlik ile pozitif psikolojik sermaye algılarının ve örgütsel yaratıcılık düzeylerinin ölçümü araştırmada kullanılan anket formu ile yapılmıştır. Katılımcıların anket formundaki ifadelere doğru cevaplar verdikleri varsayılmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde Kovid-19 pandemisi devam ettiği için, katılımcılar anket formlarını online platformlardan doldurmuşlardır.

3. Analiz

3.1. Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Frekans Dağılımı Analizi

Araştırmada katılımcıların özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır:

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerinin Frekans Analizi

	Özellikler	N	%
Cinsiyet	Kadın	171	29,5
	Erkek	409	70,5
Toplam		580	100
Yaş	18-29 yaş	187	32,4
	30-39 yaş	272	46,9
	40-49 yaş	109	18,8
	50 yaş ve üzeri	12	1,9
Toplam		580	100
Eğitim Durumu	İlköğretim/Lise	58	10,0
	Önlisans / Lisans	378	65,0
	Lisansüstü	144	25,0
Toplam		580	100
İşletmede Çalışma Yılı	0-5 yıl	272	47,1
	6-10 yıl	154	26,9
	11-15 yıl	83	14,3
	16 yıl ve üstü	71	11,7
Toplam		580	100
Sektörde Çalışma Yılı	0-5 yıl	145	25,1
	6-10 yıl	154	26,6
	11-15 yıl	124	21,3
	16 yıl ve üstü	157	27,1
Toplam		580	100

Pozisyon	Çalışan	343	59,1
	İlk Kademe Yöneticisi	135	23,2
	Orta Kademe Yöneticisi	85	14,6
	Üst Kademe Yöneticisi	17	3,1
Toplam		580	100
Çalışılan İşletme	A İşletmesi	138	23,8
	B İşletmesi	107	18,4
	C İşletmesi	168	28,9
	D İşletmesi	42	7,3
	E İşletmesi	79	13,6
	F İşletmesi	26	4,5
	G İşletmesi	20	3,5
Toplam		580	100

Tablo 1'e göre katılımcıların %70,5'i erkek, %46,9'u 30-39 yaş arasında, %65,0'i önlisans/lisans mezunu, %47,1'i 0-5 yıldan bu yana mevcut işletmesinde çalışan, %27,1'i 16 yıl ve üstü yıldan bu yana sektörde çalışan, %59,1'i yöneticilik görevi olmayan çalışan kişilerdir.

3.2. Doğrulamalı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin açıklayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğinin kontrolü için doğrulamalı faktör analizi yapılarak, YEM analizi sonucunda oluşturulan model Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları

Soru	Kavramsal Değişken	Standart Faktör Yükleri	Standart olmayan Faktör Yükleri	Standart Hata	t-Değeri (Kritik Oran)
VGAKS2_9	VGAKS	0,771	1		
VGAKS5_15		0,817	1,115	0,045	19,387
VGAKS6_20		0,764	0,917	0,058	14,556
VGAKS7_21		0,839	1,127	0,067	19,591
VGAKS8_22		0,772	1,002	0,044	14,618
VGAKS9_23		0,809	1,107	0,043	18,417
Bİ1_2	Bireysel İlgi	0,662	1		
Bİ2_3		0,619	0,917	0,048	13,112
Bİ3_5		0,854	1,112	0,051	19,615
Bİ4_6		0,678	1,012	0,061	13,911
Bİ5_11		0,720	1,067	0,055	14,113
Bİ6_17		0,721	1,068	0,42	14,114
Ö1_9	Öz Farkındalık	0,814	1		
Ö2_11		0,859	1,117	0,056	20,415
Ö3_12		0,873	1,131	0,045	20,691
Ö4_13		0,888	1,145	0,058	21,002
Ö5_14		0,817	1,003	0,043	19,815
Ö6_5		0,860	1,118	0,065	20,420
Ö7_16		0,791	0,913	0,049	0,917
İŞ1_1	İlişkilerde Şeffaflık	0,743	1		
İŞ2_2		0,832	1,067	0,051	20,122
İŞ3_3		0,887	1,111	0,061	20,895
İŞ4_4		0,613	0,817	0,055	16,315
İŞ5_6		0,829	1,055	0,048	20,099
ÖÜ7_17	Öz Yeterlilik ve Umut	0,669	1		
ÖÜ8_18		0,691	1,091	0,061	14,117
ÖÜ9_20		0,762	1,147	0,055	15,819
ÖÜ10_21		0,714	1,125	0,054	15,115
ÖÜ11_22		0,658	0,913	0,045	13,902
ÖÜ12_23		0,564	0,788	0,041	12,255

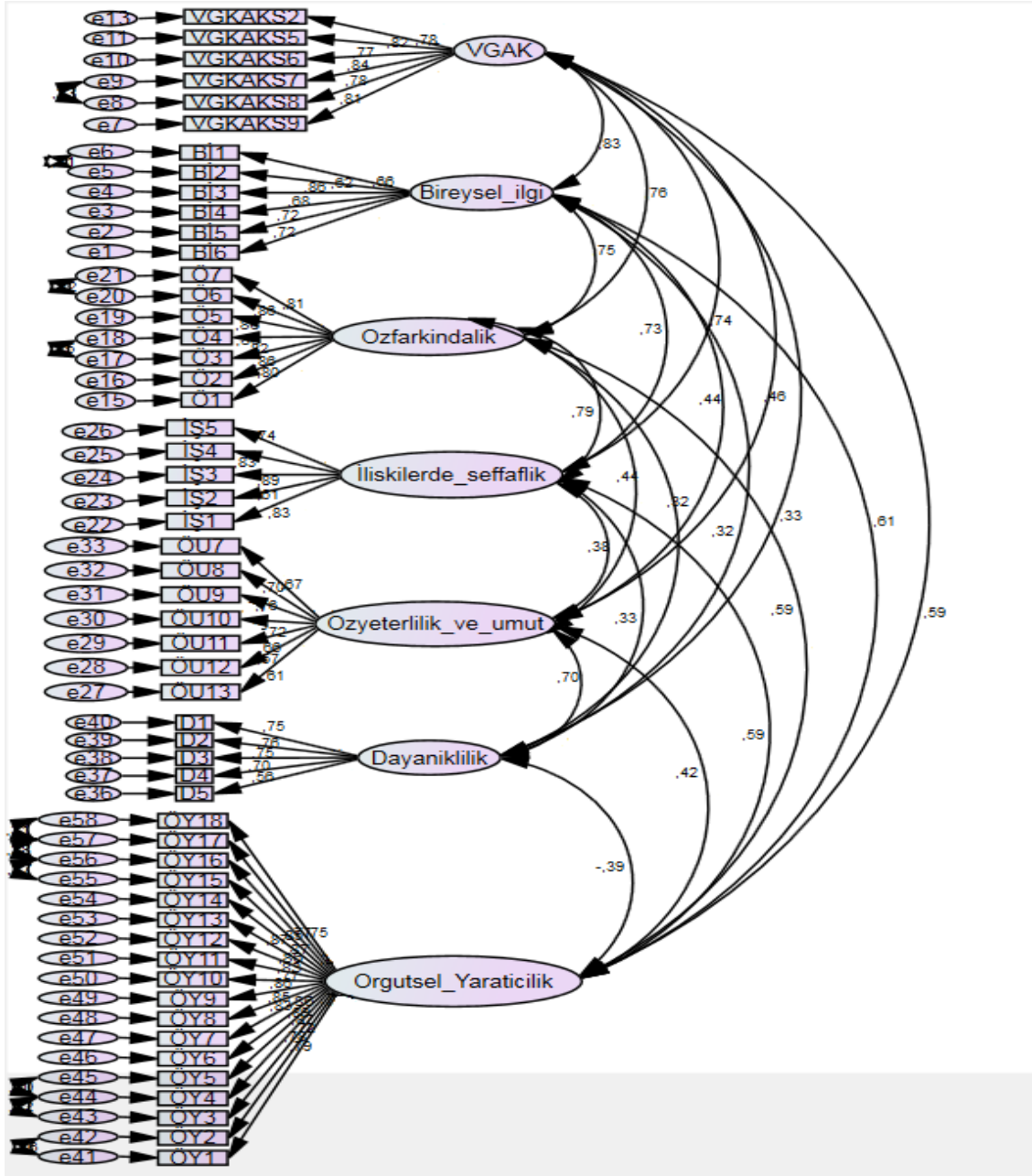
ÖU13_24		0,610	0,815	0,047	13,315
D1_3	Dayanıklılık	0,748	1	0,051	
D2_4		0,760	1,055	0,055	14,339
D3_5		0,754	1,050	0,039	14,239
D4_6		0,702	0,995	0,061	13,991
D5_7		0,559	0,711	0,051	12,022
ÖY1_1	Örgütsel Yaratıcılık	0,751	1		
ÖY2_2		0,779	1,051	0,045	14,445
ÖY3_3		0,853	1,117	0,044	16,123
ÖY4_4		0,871	1,121	0,061	16,295
ÖY5_5		0,888	1,129	0,066	16,351
ÖY6_6		0,904	1,215	0,057	19,295
ÖY7_7		0,776	1,047	0,057	14,443
ÖY8_8		0,773	1,045	0,051	14,442
ÖY9_9		0,859	1,118	0,056	16,159
ÖY10_10		0,830	1,107	0,067	16,015
ÖY11_11		0,851	1,115	0,061	16,120
ÖY12_12		0,873	1,122	0,060	16,307
ÖY13_13		0,884	1,126	0,047	16,391
ÖY14_15		0,866	1,120	0,051	16,191
ÖY15_17		0,874	1,122	0,052	16,308
ÖY16_18		0,873	1,121	0,061	16,307
ÖY17_19		0,724	0,985	0,059	13,855
ÖY18_20		0,786	1,053	0,047	14,549

Tablo 2’de standart faktör yüklerinin 0,50’nin üzerinde olması ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olması nedeniyle ölçeklerin yakınsama geçerliliği sağlanmıştır. İyi uyum değerlerinin düzenleme öncesi ve sonrası durumu Tablo 3’de sunulmaktadır.

Tablo 3. Modele Ait Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İndeksi	İlk model	Son model	İyi Uyum Aralığı	Kabul Edilen Aralık	Değerlendirme
χ^2 / df	3,815	3,005	$0 < \chi^2 / df < 3$	$0 < \chi^2 / df < 5$	Kabul
RMSEA	0,113	0,076	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,10$	Kabul
GFI	0,832	0,877	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 < GFI < 0,95$	Kabul
CFI	0,903	0,954	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	Kabul
NFI	0,874	0,909	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 < NFI < ,95$	Kabul

Tablo 3’de YEM ile sınanan modelinin iyi uyum değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olması nedeniyle ölçeğin yapı geçerliliğini sağlandığı söylenebilir. DFA modeli Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 2. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

3.3. Korelasyon Analizi

Katılımcıların dönüştürücü ve otantik liderlik ile PPS algıları ve örgütsel yaratıcılık özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi değerleri Tablo 4'de sunulmaktadır.

Tablo 4. Değişkenlerin Birbiri Arasındaki Korelasyon

		Vizyon ve Grup Amaçlarının Kabulünü Sağlama	Bireysel İlgisi	Öz farkındalık	İlişkilerde Şeffaflık	Öz yeterlilik ve Umut	Dayanıklılık	Örgütsel Yaratıcılık
Vizyon ve Grup Amaçlarının Kabulünü Sağlama	r	1,000						
	p							
Bireysel İlgisi	r	0,834	1,000					
	p	0,000						
Öz Farkındalık	r	0,764	0,749	1,000				
	p	0,000	0,000					
İlişkilerde Şeffaflık	r	0,743	0,729	0,790	1,000			
	p	0,000	0,000	0,000				
Öz Yeterlilik ve Umut	r	0,459	0,437	0,439	0,381	1,000		
	p	0,000	0,000	0,000	0,000			
Dayanıklılık	r	0,328	0,320	0,321	0,329	0,702	1,000	
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		
Örgütsel Yaratıcılık	r	0,591	0,571	0,607	0,590	0,421	-0,389	1,000
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	

VGAKS alt boyutu ile Öz yeterlilik ve Umut alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,459$), Dayanıklılık alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,328$), Örgütsel Yaratıcılık arasında ise pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,591$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Bireysel İlgisi alt boyutu ile Öz yeterlilik ve Umut alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,437$), Dayanıklılık alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,320$), Örgütsel Yaratıcılık arasında ise pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,571$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Öz farkındalık alt boyutu ile Öz yeterlilik ve Umut alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,439$), Dayanıklılık alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,321$), Örgütsel Yaratıcılık arasında ise pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,607$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

İlişkilerde Şeffaflık alt boyutu ile Öz yeterlilik ve Umut alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,381$), Dayanıklılık alt boyutu arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r=0,329$), Örgütsel Yaratıcılık arasında ise pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,590$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Özyeterlilik ve Umut alt boyutu ile Örgütsel Yaratıcılık arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,421$), Dayanıklılık alt boyutu ile Örgütsel Yaratıcılık arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ($r= -0,389$) anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

3.4. Aracı Değişken Analizi

Aracılık etkisinin olması için; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde, bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde, aracı değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisinin olması gerekmektedir. Aracı değişken modele eklendiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin tamamen anlamsız olması (tam aracı etki) veya bu etkinin bir önceki haline göre azalması (kısmi aracı etki) gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986: 1176).

Aracı değişkenler şartları gerçekleştirdikten sonra YEM analizi yapılmıştır. Tablo 5'de havayolu kargo personelinin VGAKS durumlarının Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 5. Öz yeterlilik ve Umut Düzeyinin, VGAKS ile Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
VGAKS → Örgütsel Yaratıcılık	0,318**	-	0,158**
VGAKS → Öz yeterlilik ve Umut	-	0,445*	-
Öz yeterlilik ve Umut → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	0,365**
R ²	0,563	0,667	0,583
Adjusted R ²	0,502	0,615	0,553
F	121,069	127,665	126,312

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 5'teki Model 3'te regresyon denkleminde Öz yeterlilik ve Umut değişkeni eklendiğinde VGAKS değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve katsayısının azaldığı görüldüğü için VGAKS değişkeninin örgütsel yaratıcılığa etkisinde Öz yeterlilik ve Umutun kısmi aracılık rolü olduğu bulunmuştur. H1a, H3a, H4a ve H6a hipotezleri doğrulanmıştır.

Tablo 6'da havayolu kargo personelinin VGAKS'ın Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Dayanıklılık düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 6. Dayanıklılık Düzeyinin VGAKS ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
VGAKS → Örgütsel Yaratıcılık	0,318**	-	0,212**
VGAKS → Dayanıklılık	-	0,017	-
Dayanıklılık → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	-0,213**
R ²	0,563	0,130	0,502
Adjusted R ²	0,502	0,080	0,498
F	121,069	1,119	65,336

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 6'daki Model 2'de yer alan regresyon denklemi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için VGAKS değişkeninin örgütsel yaratıcılığa etkisinde dayanıklılık değişkeninin aracı rolü olmadığı bulunmuştur. H3b ve H4a hipotezleri kabul edilmiş, H1b ve H6b hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 7'de havayolu kargo personelinin Bireysel İlgi düzeylerinin Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 7. Öz yeterlilik ve Umut Düzeyinin Bireysel İlgi ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
Bireysel İlgi → Örgütsel Yaratıcılık	0,310**	-	0,105**
Bireysel İlgi → Öz yeterlilik ve Umut	-	0,299*	-
Öz yeterlilik ve Umut → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	0,371**
R ²	0,556	0,546	0,551
Adjusted R ²	0,541	0,534	0,538
F	121,069	118,002	120,223

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 7'deki Model 3'te regresyon denkleminde Öz yeterlilik ve Umut değişkeni eklendiğinde Bireysel İlgi değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve katsayısının azaldığı görüldüğü için Bireysel İlgi değişkeninin Örgütsel Yaratıcılığa etkisinde Öz yeterlilik ve Umutun kısmi aracılık rolü olduğu bulunmuştur. Buna göre H1c, H3a, H4b ve H6c hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 8'de havayolu kargo personelinin Bireysel İlgi düzeylerinin Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Dayanıklılık düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 8. Dayanıklılık Düzeyinin Bireysel İlgi ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
Bireysel İlgi → Örgütsel Yaratıcılık	0,310**	-	0,103**
Bireysel İlgi → Dayanıklılık	-	0,413*	-
Dayanıklılık → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	-0,218**
R ²	0,556	0,642	0,585
Adjusted R ²	0,541	0,613	0,551
F	121,069	125,336	123,895

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 8'deki Model 3'te regresyon denkleminde Dayanıklılık değişkeni eklendiğinde Bireysel İlgi değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve katsayısının azaldığı görüldüğü için Bireysel İlgi değişkeninin Örgütsel Yaratıcılığa etkisinde Dayanıklılığın kısmi aracılık rolü olduğu bulunmuştur. H1d, H3b, H4b ve H6d hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 9'da havayolu kargo personelinin Öz farkındalık düzeylerinin Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 9. Öz yeterlilik ve Umut Düzeyinin Öz farkındalık ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
Öz farkındalık → Örgütsel Yaratıcılık	0,401**	-	0,250**
Öz farkındalık → Öz yeterlilik ve Umut	-	0,302**	-
Öz yeterlilik ve Umut → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	0,373**
R ²	0,633	0,549	0,555
Adjusted R ²	0,591	0,513	0,524
F	118,332	116,865	117,669

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 9'daki Model 3'te regresyon denkleminde Öz yeterlilik ve Umut değişkeni eklendiğinde Öz farkındalık değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve katsayısının azaldığı görüldüğü için, Öz farkındalık değişkeninin Örgütsel Yaratıcılığa etkisinde Öz yeterlilik ve Umutun kısmi aracılık rolü olduğu bulunmuştur. H2a, H3a, H5a ve H7a hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 10'da havayolu kargo personelinin Öz farkındalık düzeylerinin Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Dayanıklılık düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 10. Dayanıklılık Düzeyinin Öz farkındalık ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
Öz farkındalık → Örgütsel Yaratıcılık	0,401**	-	0,317*
Öz farkındalık → Dayanıklılık	-	0,019	-
Dayanıklılık → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	-0,115
R ²	0,633	0,137	0,236
Adjusted R ²	0,591	0,088	0,111
F	118,332	1,855	2,317

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 10'daki Model 2'de yer alan regresyon denklemi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için Öz farkındalık değişkeninin örgütsel yaratıcılığa etkisinde dayanıklılık değişkeninin aracı rolü olmadığı bulunmuştur. H3b ve H5a hipotezleri kabul edilmiş, H2b ve H7b hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 11'de havayolu kargo personelinin İlişkilerde Şeffaflık düzeylerinin Örgütsel Yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut düzeylerinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 11. Öz yeterlilik ve Umut Düzeyinin İlişkilerde Şeffaflık ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
İlişkilerde Şeffaflık → Örgütsel Yaratıcılık	0,648**	-	0,425*

İlişkilerde Şeffaflık → Öz yeterlilik ve Umut	-	0,012	-
Öz yeterlilik ve Umut → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	0,081
R ²	0,804	0,109	0,315
Adjusted R ²	0,715	0,056	0,219
F	139,223	1,655	81,336

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 11'e göre Model 2'de yer alan regresyon denklemi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için İlişkilerde Şeffaflık değişkeninin örgütsel yaratıcılığa etkisinde öz yeterlilik ve umut değişkeninin aracı rolü olmadığı bulunmuştur. H3b ve H5a hipotezleri kabul edilmiş, H2c ve H7c hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 12'de havayolu kargo personelinin İlişkilerde Şeffaflık düzeylerinin Örgütsel Yaratıcılık Düzeyleri üzerindeki etkisinde Dayanıklılık Düzeyinin aracı rolüne ait kavramsal model sunulmaktadır.

Tablo 12. Dayanıklılık Düzeyinin İlişkilerde Şeffaflık ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkideki Aracı Rolü

İlişkiler	Model 1	Model 2	Model 3
İlişkilerde Şeffaflık → Örgütsel Yaratıcılık	0,648**	-	0,402**
İlişkilerde Şeffaflık → Dayanıklılık	-	0,555**	-
Dayanıklılık → Örgütsel Yaratıcılık	-	-	0,224**
R ²	0,804	0,744	0,759
Adjusted R ²	0,715	0,681	0,715
F	139,223	125,955	128,336

*p<0,05 **p<0,01

Tablo 12'ye göre Model 3'te regresyon denkleminde Dayanıklılık değişkeni eklendiğinde İlişkilerde Şeffaflık değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve katsayısının azaldığı görüldüğü için, İlişkilerde Şeffaflık değişkeninin Örgütsel Yaratıcılığa etkisinde Dayanıklılığın kısmi aracılık rolü olduğu bulunmuştur. H2d, H3b, H5b ve H7d hipotezleri kabul edilmiştir.

3.5. Yapısal Eşitlik Modeli Analizi Sonuçları

Araştırmanın modeli AMOS istatistik programına çizilerek, modelin çalıştırılmasının ardından program çıktısında anlamsız çıkan (p>0,05) ilişkiler Tablo 13'deki sıra ile modelden çıkarılmıştır. Model her defasında tekrar çalıştırılmıştır. Bu süreç istatistiksel bakımdan anlamsız çıkan ilişkiler sonlanıncaya kadar sürmüştür.

Tablo 13. Etkinin Olmadığı Değişkenlerin AMOS Programı Kapsamında Modelden Çıkarılma Adımları

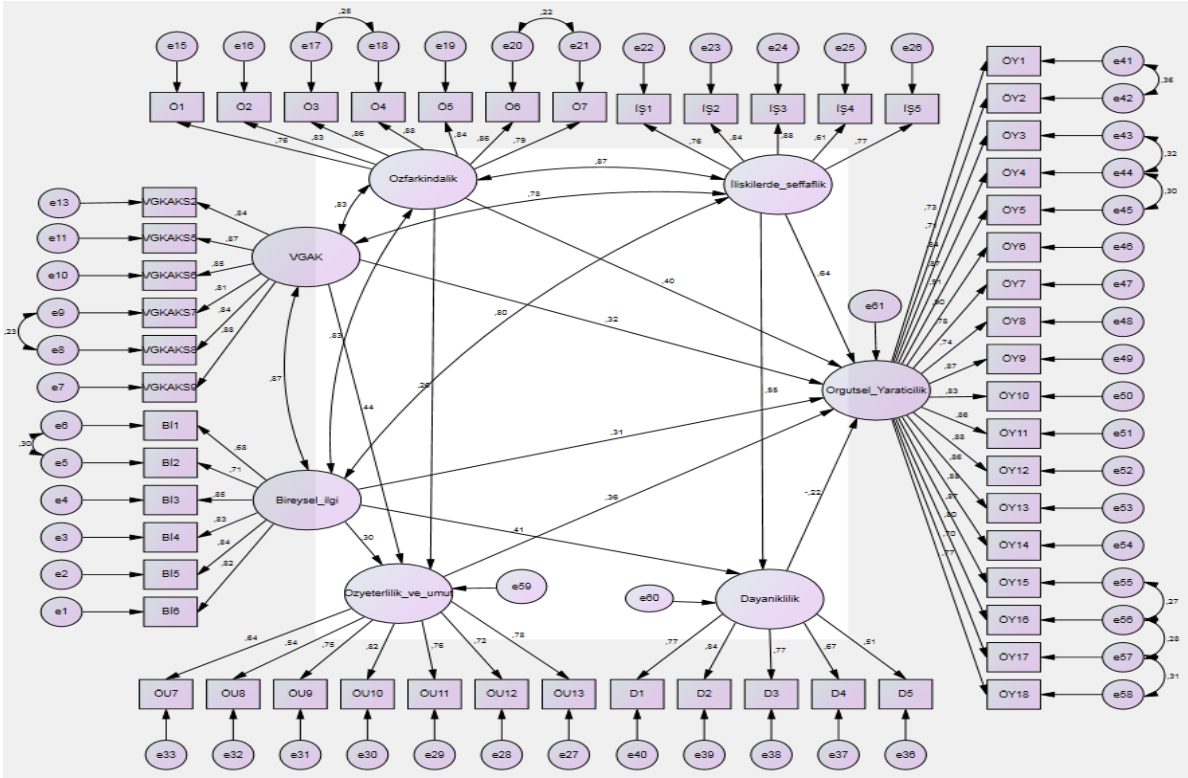
Sıra	Etki İlişkileri	p
1.	Öz farkındalık → Dayanıklılık	0,815
2.	VGAKS → Dayanıklılık	0,717
3.	İlişkilerde Şeffaflık → Özyeterlilik ve Umut	0,546

Tablo 13'de araştırmanın modelinde 3 adet etki ilişkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunarak, modelden çıkarılmıştır. Ardından modelin iyi uyum değerlerinin iyileştirilmesi için "modification" bölümünden en fazla katkısı olan ilişkiler kurularak, Tablo 14'deki modele ait iyi uyum değerleri sunulmuştur.

Tablo 14. Araştırma Modelinin İyi Uyum Değerleri

Uyum İndeksi	İyi Uyum Aralığı	Kabul Edilen Aralık	Değer	Sonuç
χ^2 / df	0-3	$0 < \chi^2 / df < 3$	$0 < 2,610 < 3$	İyi uyum
RMSEA	$< 0,05$	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < 0,055 \leq 0,10$	Kabul
GFI	0,90-1,00	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 < 0,889 < 0,95$	Kabul
NFI	0,95-1,00	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 < 0,910 < ,95$	Kabul
CFI	0,97-1,00	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq 0,958 < 0,97$	Kabul

Tablo 14'te araştırmanın modelinin son halinin iyi uyum değerlerinden χ^2 / df değeri iyi uyum aralığındadır. RMSEA, GFI, NFI ve CFI değerleri kabul edilebilir sınırlar arasındadır. Araştırmanın nihai modeli iyi uyum değerlerini sağlamıştır. Araştırma modelin son hali Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Araştırma Modelinin İyi Uyum Değerlerinin Sağlandığı Son Halinin Gösterimi

Araştırmanın modelindeki ilişkilerin standart regresyon katsayıları, t-test değeri, p anlamlılık değeri ve hipotezlerin sonuçları Tablo 15'te sunulmaktadır.

Tablo 15. Araştırmanın Nihai Modelinde Yer Alan İlişkilere Ait Değerler

	İlişkiler	Standart Yüklemler	t-test	p	Sonuç
H1	Dönüştürücü liderlik pozitif psikolojik sermayeyi etkilemektedir.				KABUL
h1a	VGAKS alt boyutu Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunu etkilemektedir.	0,445	2,229	0,026	KABUL
h1b	VGAKS alt boyutu Dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.	-	-	-	RET
h1c	Bireysel İlgî alt boyutu Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunu etkilemektedir.	0,299	2,229	0,024	KABUL
h1d	Bireysel İlgî alt boyutu Dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.	0,413	2,118	0,035	KABUL
H2	Otantik liderlik pozitif psikolojik sermayeyi etkilemektedir.				KABUL
h2a	Öz farkındalık alt boyutu Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunu etkilemektedir.	0,302	4,201	0,000	KABUL
h2b	Öz farkındalık alt boyutu Dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.	-	-	-	RET
h2c	İlişkilerde Şeffaflık alt boyutu Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunu etkilemektedir.	-	-	-	RET
h2d	İlişkilerde Şeffaflık alt boyutu Dayanıklılık alt boyutunu etkilemektedir.	0,555	3,647	0,000	KABUL
H3	Pozitif psikolojik sermaye örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.				KABUL
H3a	Öz yeterlilik ve Umut alt boyutu Örgütsel Yaratıcılığı etkilemektedir.	0,364	4,070	0,000	KABUL
H3b	Dayanıklılık alt boyutu Örgütsel Yaratıcılığı etkilemektedir.	-0,218	-2,561	0,009	KABUL
H4	Dönüştürücü liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.				KABUL
h4a	VGAKS alt boyutu Örgütsel Yaratıcılığı etkilemektedir.	0,318	3,868	0,000	KABUL
h4b	Bireysel İlgî alt boyutu Örgütsel Yaratıcılığı etkilemektedir.	0,310	4,123	0,000	KABUL
H5	Otantik liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir.				KABUL
h5a	Öz farkındalık alt boyutu Örgütsel Yaratıcılığı etkilemektedir.	0,401	3,855	0,000	KABUL
h5b	İlişkilerde Şeffaflık alt boyutu Örgütsel Yaratıcılığı etkilemektedir.	0,648	7,090	0,000	KABUL
H6	Dönüştürücü liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır.				KABUL
h6a	VGAKS alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunun aracı rolü vardır.	0,161	-	0,000	KABUL
h6b	VGAKS alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.	0,000	-	-	RET
h6c	Bireysel İlgî alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunun aracı rolü vardır.	0,108	-	0,000	KABUL
h6d	Bireysel İlgî alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.	-0,101	-	0,000	KABUL
H7	Otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır.				KABUL
h7a	Öz farkındalık alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunun aracı rolü vardır.	0,109	-	0,000	KABUL
h7b	Öz farkındalık alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.	0,000	-	-	RET

h7c	İlişkilerde Şeffaflık alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Öz yeterlilik ve Umut alt boyutunun aracı rolü vardır.	0,000	-	-	RET
h7d	İlişkilerde Şeffaflık alt boyutunun Örgütsel Yaratıcılık üzerindeki etkisinde Dayanıklılık alt boyutunun aracı rolü vardır.	-0,121	-	0,000	KABUL

H1: Dönüştürücü liderlik pozitif psikolojik sermayeyi (PPS) etkilemektedir: Araştırmada yöneticilerin “VGAKS” alt boyutu, çalışanların “Öz yeterlilik ve Umut” alt boyutunu % 44,5 oranında artırırken; bu boyut ile çalışanların “Dayanıklılık” alt boyutu arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Yöneticilerin “Bireysel İlgî” alt boyutu çalışanların “Öz yeterlilik ve Umut” alt boyutunu % 30 oranında artırırken, çalışanların “Dayanıklılık” alt boyutunu % 41 oranında artırmaktadır. Çalışanların yöneticilerinin bireysel ilgileri hakkındaki düşüncelerinin kendi öz yeterlilik ve umut düzeylerine pozitif yönde etkisinin olduğu, psikolojik sermaye kapsamında dayanıklılıklarını artırdığı bulunmuştur. Çalışmanın sonuçları literatürdeki bazı çalışmalarla benzerdir. Dönüştürücü liderliğin PPS’nin alt boyutlarını pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir (McMurray vd., 2010: 448) Diğer bir çalışmada, dönüştürücü liderliğin pozitif psikolojik sermayenin unsularını pozitif yönde artırdığı görülmüştür (Gooty vd., 2009: 363). Psikolojik sermayenin dönüştürücü liderlik ile çalışanların performansı arasındaki ilişki üzerinde yaklaşık %9 değerinde düzenleyici etkisi olduğu bulunmuştur (Baig, vd., 2021: 1096). Çalışmanın örneklemine benzer bir çalışmada, beyaz yakalı çalışanların dönüştürücü liderlik algılarının pozitif psikolojik sermayelerini pozitif yönlü etkilediği bulunmuştur (Şengüllendi ve Şehitoğlu, 2017: 123). Ayrıca, PPS’nin alt boyutları ile dönüştürücü liderlik arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Şen, 2021: 58). Dönüştürücü liderliğin, psikolojik sermaye ve sürdürülebilir rekabet avantajı arasında ise kısmi aracılık etkisi bulgulanmıştır (Khurram, vd., 2019: 42).

H2: Otantik liderlik pozitif psikolojik sermayeyi etkilemektedir: Yöneticilerin “Öz farkındalık” alt boyutu çalışanların “Öz yeterlilik ve Umut” alt boyutunu % 30 artırırken; çalışanların “Dayanıklılık” alt boyutu arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Çalışanların yöneticilerinin öz farkındalık düzeylerinin yüksek olduğuna dair algılarının kendi öz yeterlilik ve umut düzeylerine pozitif yönde etkisinin olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların yöneticilerinin “İlişkilerinde Şeffaflık” alt boyutu, kendilerinin “Dayanıklılık” alt boyutunu % 55,5 artırırken; bu boyut ile kendilerinin “Öz yeterlilik ve Umut” alt boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır. Bu çalışmanın sonuçları literatürdeki bazı araştırmalarla benzerdir. Girişimcilerin PPS’leri ile otantik liderlik algıları arasında pozitif ilişki olduğu ve girişimcilerin iyimserlik, dayanıklılık ve umut düzeylerinin, otantik liderlik algıları ile pozitif ilişkisi olduğu bulunmuştur (Jensen ve Luthans, 2006: 266). Otantikliğin, liderlerin sağlıklı psikolojik işleyişiyle sonuçlandığı ve işi pozitif etkilediği bulunmuştur (Toor ve Ofori, 2009: 299-307). Başka bir çalışmada, kadınlara kıyasla erkeklerde psikolojik sermaye ile otantik liderlik arasında daha güçlü ilişki bulunmuştur (Caza, vd., 2010: 63). Çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri ile otantik liderlik arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmuştur (Wang vd., 2014: 13). Ek olarak otantik liderlik tarzının, psikolojik sermayenin geliştirilmesinde ve mesleki stresin etkin şekilde yönetilmesinde olumlu rol oynadığı tespit edilmiştir (Ul Haque, vd., 2020: 59). Otantik liderliğin, psikolojik sermayeyi arttırdığına dair yaklaşım desteklenmiş; psikolojik sermayenin gelişiminin otantik liderlerin takipçilerinde yarattığı önemli değişiklik olabileceği ve bu değişikliğin otantik liderlerin çalışma ortamı üzerindeki etkisinin sonucu olduğu eklenmiştir (Woolley, vd., 2011: 444-446). Ayrıca, çalışanların duygusal zekâ ve PPS’nin otantik liderlik algısı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır (Soyman ve Kılıç, 2022: 89). PPS’nin, otantik liderlik tarzı ile çalışanların performansı arasındaki ilişkide kısmi aracılık etkisine sahip olduğu bulgulanmıştır (İraz ve Ata, 2020: 288).

H3: Pozitif psikolojik sermaye örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir: Çalışanların “Öz yeterlilik ve Umut” alt boyutu “Örgütsel Yaratıcılık” boyutunu % 36 artırmaktadır. Çalışanların “Dayanıklılık” alt boyutu “Örgütsel Yaratıcılık” boyutunu % 22 oranında azaltmaktadır. Katılımcıların PPS’leri kapsamında öz yeterlilik ve umut düzeylerinin, örgütsel yaratıcılık düzeyleri üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu, bununla birlikte katılımcıların PPS’leri kapsamında dayanıklılık

düzeylerinin örgütsel yaratıcılık düzeyleri üzerinde negatif yönlü etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, literatüre paralel ve literatürden farklı sonuçlara ulaşılmıştır. PPS'nin kişisel yaratıcılık üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur (Choi ve Chang, 2014: 3571). PPS'nin alt boyutları olan umut ve iyimserliğin yaratıcılık üzerinde doğrudan etkisinin olduğu, ancak öz yeterliliğin yaratıcılık üzerinde önemli etkisinin olmadığı bulunmuştur. Umudun yaratıcılık üzerinde nispeten güçlü etkiye sahip olduğu, dayanıklılığın, umudun ve iyimserliğin yaratıcılık üzerindeki etkisine aracılık ettiği (Yu vd., 2019: 431); öz yeterliliğin yaratıcılığı artırdığı ancak dayanıklılık ile örgütsel yaratıcılık arasında negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Bu çalışmaya paralel olan başka bir çalışmada, öz yeterlilik ve umut boyutları ile örgütsel yaratıcılık arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dayanıklılık boyutu ile örgütsel yaratıcılık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmezken (Kılınç, 2018: 91); bu çalışmada negatif ilişki bulunmuştur. Örgütsel yaratıcılık ve psikolojik sermaye arasındaki ilişkinin incelendiği diğer bir çalışmada, ana boyutlar arasında anlamlı fark bulunmamıştır; alt boyutlar özelinde incelendiğinde bu çalışmada paralel şekilde psikolojik sermayenin dayanıklılık alt boyutu ile örgütsel yaratıcılığın bireysel ilgi alt boyutu arasında negatif ilişki bulunmuştur. Buna karşın psikolojik sermayenin öz yeterlilik alt boyutu ile örgütsel yaratıcılığın yönetsel alt boyutu arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Son olarak, psikolojik sermayenin umut alt boyutu ile örgütsel yaratıcılık arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Bakırcı, 2019: 50).

H4: Dönüştürücü liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir: Yöneticilerin "VGAKS" alt boyutu çalışanların "Örgütsel Yaratıcılık" boyutunu %32 oranında artırmaktadır. Yöneticilerin "Bireysel İlgi" alt boyutunun "Örgütsel Yaratıcılık" boyutunu % 31 oranında artırdığı bulunmuştur. Çalışanların örgütsel yaratıcılık düzeyleri üzerinde pozitif yönde etkisi olan yöneticilerinin vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağladıklarına inanmaları ve yöneticilerin bireysel ilgileri olduklarına dair fikirlerinin olmasıdır. Bu çalışmanın sonuçları literatürdeki diğer çalışmalarla benzerdir. Dönüştürücü liderlik ile yaratıcılığın sonucu olan yenilikçilik arasında pozitif ilişki bulunmuştur; ayrıca dönüştürücü liderliğin, çalışanı güçlendirme yoluyla çalışanın bağlılığını ve yenilikçiliğini sağlayabileceği vurgulanmıştır (Shah vd., 2011: 8562-8565). Dönüştürücü liderlerin örgütsel yaratıcılık üzerinde doğrudan pozitif etkisi olduğu bulunmuştur (Allen, vd., 2013: 23; Paksoy, Kumral ve Pak, 2019: 69). Vizyona dayalı liderliğin yaratıcılık ve yenilik üzerinde etkisi olduğu bulunmuştur (Mumford, vd., 2002: 714). Diğer bir çalışmada ise, örgütsel yaratıcılığı en çok etkileyen liderlik tarzının vizyon odaklı liderlik olduğu bulunmuştur (Yılmaz ve Karahan, 2010: 145). Yapılan diğer bir çalışmada ise dönüştürücü liderliğin yaratıcılığı pozitif ve anlamlı olarak etkilediği bulgulanmıştır (Wang, 2022: 1).

H5: Otantik liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir: Araştırmada yöneticilerin "Öz farkındalık" alt boyutu çalışanların "Örgütsel Yaratıcılık" boyutunu % 40 oranında artırmaktadır. Yöneticilerin "İlişkilerde Şeffaflık" alt boyutu çalışanların "Örgütsel Yaratıcılık" boyutunu % 65 oranında artırmaktadır. Yöneticilerin öz farkındalık düzeylerinin çalışanların örgütsel yaratıcılıklarına etkisinin olduğu bulunmuştur. Yöneticilerin ilişkilerinde şeffaf olmalarının çalışanların örgütsel yaratıcılık düzeylerini artırdığı gözlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, literatürde yapılmış diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Otantik liderliğin, çalışanların yaratıcı davranışının önemli nedeni olduğu gözlenmiş (Fateh, vd., 2020: 59) ve Woolley, vd., (2011) otantik liderlik ile PPS arasında pozitif yönlü bir sonuca ulaşmışlardır. Otantik liderliğin psikolojik sermayeyi artırdığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, PPS'nin otantik liderlik ve çalışanların yenilikçiliği arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiğini tespit etmişlerdir.

H6: Dönüştürücü liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır: Çalışmada çalışanların yöneticilerinin vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağladıklarına dair olan inançlarının örgütsel yaratıcılıkları üzerindeki etkisinde çalışanların pozitif psikolojik sermaye kapsamında öz yeterlilik ve umut düzeylerinin pozitif dolaylı etkiye (kısmi aracı role) sahip olduğu bulunmuştur. Dönüştürücü lider olan yöneticilerin pozitif psikolojik sermayeleri yüksek çalışanlar ile iş yerlerinde daha fazla örgütsel yaratıcılık yeterlilikleri olduğu düşünülebilir. Yöneticilerin çalışanlarına yönelik bireysel ilgilerinin çalışanların örgütsel yaratıcılıklarına etkisinde çalışanların öz yeterlilik ve umut düzeylerinin

pozitif yönde kısmi aracı rolü olduğu gözlenmiştir. Yöneticilerin çalışanları ile birebir ilgilenmeleri ile çalışanların öz yeterliliklerinin ve geleceğe yönelik umut düzeylerinin örgütsel yaratıcılıklarını artırdıkları söylenebilir. Öte taraftan, yöneticilerin çalışanlarına yönelik bireysel ilgilerinin çalışanların örgütsel yaratıcılıklarına etkisinde çalışanlarının dayanıklılık düzeylerinin negatif yönde kısmi aracı rolü olduğu bulunmuştur. Bu durumda, çalışanların stresli ve zor şartlar altında çalışırken dayanıklılık ve örgütsel yaratıcılık düzeylerinin ters yönlü negatif ilişki içinde olduğu düşünülebilir. Yöneticilerin, çalışanların daha rahat ve konforlu iş ortamında çalışmalarını sağlamaları durumunda, çalışanların örgütsel yaratıcılıkları daha fazla gelişebilir. Çalışmanın sonuçları literatürdeki diğer çalışmalarla benzerdir. Dönüştürücü liderlik ve PPS arasında pozitif ilişki olduğu; yaratıcılık ile dönüştürücü liderlik arasında pozitif ilişki olduğu; PPS ile yaratıcılık arasında pozitif ilişki olduğu doğrulanarak, bu çalışmaya paralel olarak PPS'nin, dönüştürücü liderlik ve yaratıcılık arasında aracı etkisi olduğu bulunmuştur (Battal, vd., 2017: 16).

H7: Otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır: Yöneticilerin öz farkındalık düzeylerinin çalışanların örgütsel yaratıcılık düzeylerine etkisinde çalışanların öz yeterlilik ve umut düzeylerinin pozitif yönlü kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların örgütsel yaratıcılık düzeyleri yöneticilerin öz farkındalık düzeyleri ile ilgili olup, çalışanların öz yeterlilik ve umut düzeyleri örgütsel yaratıcılıklarına katkıda bulunmaktadır. Çalışanların yöneticilerinin ilişkilerde şeffaf olduğuna dair olan inançlarının kendi örgütsel yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde PPS kapsamında dayanıklılık düzeylerinin negatif yönlü dolaylı etkisi (kısmi aracı rolü) olduğu bulunmuştur. İlişkilerinde şeffaf olan otantik yöneticilerin ve dayanıklılık düzeyleri yüksek olan çalışanların iş yerlerinde daha az örgütsel yaratıcılık yeterliliği olduğu düşünülebilir. Çalışanların stresli ve zor şartlar altında çalışırken dayanıklılık ve örgütsel yaratıcılık düzeyleri arasında ters yönlü negatif ilişki olduğu sonucuna varılabilir. Bu çalışmanın sonuçları literatürdeki diğer çalışmalarla benzerdir. Otantik liderliğin doğrudan ve çalışanların psikolojik sermayesi aracılığıyla çalışanların yaratıcılığını etkilediği bulunmuştur. Otantik liderliğin çalışanların yaratıcılığının önemli nedeni olduğu, otantik liderlerin çalışanların yaratıcılığını teşvik ettiği ve çalışanların daha yüksek psikolojik sermaye sahip olarak daha yaratıcı oldukları bulunmuştur (Rego, vd., 2012: 435). Diğer bir çalışmada, otantik liderliğin, psikolojik sermaye, iş akışı ve çalışan yaratıcılığı ile pozitif ilişkisi olduğu vurgulanarak, otantik liderlik ve çalışan yaratıcılığı arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık ettiği sonucuna varılmıştır (Zubair ve Kamal, 2015: 150). Son olarak, bu çalışmanın bulgularını destekleyecek şekilde, otantik liderliğin, yaratıcılığı ve grup içindeki bireylerin psikolojik sermayelerini etkilediği tespit edilirken, psikolojik sermayenin yaratıcılık üzerinde etkisinin olmadığı bulunmuştur (Dinçer, vd., 2019: 111).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de havayolu kargo işletmelerinde çalışan beyaz yakalı çalışanlar üzerinde yapılan araştırmada, dönüştürücü ve otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin kısmi aracı rolü olduğu bulunmuştur. Çalışmada Türkiye'deki yerli ve yabancı sermayeli yedi havayolu kargo işletmesinde çalışan 580 beyaz yakalı çalışandan veri toplanmıştır. Araştırmaya katılanların, yöneticilerinin vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağladıklarına inandıkları, yöneticilerinin bireysel ilgilerinin mevcut olduğunu düşündükleri, yöneticilerinin öz farkındalık sahibi olduklarına inandıkları ve ilişkilerinde şeffaf olduklarını algıladıkları bulunmuştur. Ayrıca, araştırmaya katılanların PPS kapsamında öz yeterlilik sahibi ve umutlu oldukları, psikolojik unsurlar gereği dayanıklı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yöneticilerin dönüştürücü ve otantik liderlik özelliklerine sahip olmaları, çalışanların PPS algılarının yüksek olması örgütsel yaratıcılığı pozitif olarak etkilemektedir. PPS'nin bileşenlerinden olan dayanıklılık alt boyutu ile örgütsel yaratıcılık arasında bulunun negatif ilişkiyi yöneticilerin ve örgütlerin göz önünde bulundurması önemlidir. Çalışanlar kendilerini stres altında hissettiklerinde ve zor şartlarda çalışmak zorunda kaldıklarında yeterince yaratıcı olmadıkları gözlenmiştir.

Ayrıca, aşağıda yapılmış olan öneriler, hem yapılacak araştırmalar için hem de hava kargo alanında faaliyet gösteren işletmelerin insan kaynakları ve yönetim politikalarında farkındalık

oluşturacağı düşünülmektedir.

1. Öncelikle, PPS ölçeği başta olmak üzere diğer ölçeklerin de soru sayısının azaltılması ile geçerliliği ve güvenilirliği yüksek ölçekler geliştirilebilir. Ülkemizin kültürel boyutu dikkate alınarak dönüştürücü ve otantik liderlik bir araya getirilip bütüncül bir liderlik ölçeği geliştirilebilir.
2. Çevresel faktörlerin sürekli olarak değiştiği 21. yüz yılda, örgütlerin dönüştürücü ve otantik liderlik özelliklerine sahip yöneticileri istihdam etmesine ve bu konuda örgütsel bir kültürün yaratılmasına olanak tanınmalıdır. Ayrıca etik değerlere önem veren otantik liderlik anlayışına sahip liderlere olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.
3. İşletmeler kendilerini evrensel değerlere göre yeniden inşa etmeli, çalışanlarını merkeze alan insan kaynakları politikaları geliştirmelidir. Çalışanların pozitif taraflarını geliştirmeye yönelik uygulamaları hayata geçirmeleri, işletmelerin işe alım maliyetlerini azaltacağı gibi daha rekabetçi birer işletme olmalarına imkân sağlayacaktır.
4. İşletmelerin çalışanlarını yaratıcı olmaya teşvik ederek örgütsel yaratıcılığın artmasına yönelik adımlar atmalı ve bunu yaparken de gönüllü bir mekanizmanın çalışmasına imkân tanınmalıdır.
5. Hava kargo sektörüne daha fazla yatırım yapılmalı ve hava kargo sektörünün gelişmesini engelleyen kısıtlamalar küresel ve ulusal ölçekte ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca hava kargo sektöründe faaliyet gösteren aktörlerin teknoloji odaklı yaratıcı çözümler bulması bu sektörünün sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksaraylı, M., F., (2015). "Dönüştürücü Liderlik ve Değişimde Dönüştürücü Liderlik Paradigması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6 (12), 108-124.
- Allen, S., L., Smith, J., E., ve Da Silva, N., (2013). "Leadership Style in Relation to Organizational Change and Organizational Creativity: Perceptions from Nonprofit Organizational Members", *NonProfit Management and Leadership*, 24 (1), 23-42.
- Amabile, T., M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. ve Herron, M., (1996). "Assessing the Work Environment for Creativity", *Academy of Management Journal*, 39 (5), 1154-1184.
- Amabile, T., M., (1988). "A Model of Creativity and Innovation in Organization", *Research in Organizational Behavior*, 10 (1), 123-167.
- Aydoğan, E. ve Uğurlu Kara, A., (2015). "Pozitif Psikolojik Sermaye ile Bireysel Performans İlişkisi: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifi Merkez Birliği Örneği", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50 (1), 68-91.
- Avey, J.B., Agarwal, U. ve Gill, J.K., (2022), "How Does Abusive Supervision Hurt Employees? The Role of Positive Psychological Capital", *International Journal of Productivity and Performance Management*, Vol. 71 No. 2, 429-444. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-12-2019-0559>.
- Avolio, B. J. ve Gardner, W. L., (2005). "Authentic Leadership Development: Getting to the Root of Positive Forms of Leadership", *The Leadership Quarterly*, 16 (3), 315-338.
- Baer, M., (2012). "Putting Creativity to Work: The Implementation of Creativity Ideas in Organizations", *Academy of Management Journal*, 55 (5), 1102-1119.
- Baig, S., A., Iqbal, S., Abrar, M., Baig, İ., A., Amjad, F., Zia-ur-Rehman, M. ve Awan, M., U., (2021). "Impact of Leadership Styles on Employees' Performance with Moderating Role of Positive Psychological Capital", *Total Quality Management & Business Excellence*, 32 (9-10), 1085-1105.

Bakırcı, M., M., (2019). Psikolojik Sermaye ve Örgütsel Yaratıcılık İlişkisi: İstanbul'da Otelcilik Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir İnceleme, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Battal, F., Özden, E., A. ve Kılıçaslan, Ş., (2017). "Psikolojik Sermaye, Dönüştürücü Liderlik ve Çalışanların Yaratıcılığı Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Araştırılması", *Van Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 1-20.

Baron, R., M. ve Kenny, D., A., (1986). "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, And Statistical Considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Caza, A., Bogozzi, R., P., Woolley, L., Levy, L. ve Caza, B., B., (2010). "Psychological Capital and Authentic Leadership: Measurement, Gender, And Cultural Extension", *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 2 (1), 53-70.

Çavuş, M., F., (2006). İşletmelerde Personel Güçlendirme Uygulamalarının Örgütsel Yaratıcılık ve Yenilikçiliğe Etkileri Üzerine İmalat Sanayisinde Bir Uygulama, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, F. ve Basım, H. N., (2012). "Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması", *Amme İdaresi Dergisi*, 45 (1), 121-137.

Choi, I., S. ve Chang, Y., C., (2014). "Mediating Effects of Intrinsic Motivation on the Relationship between Positive Psychological Capital, Psychological Empowerment and Creativity", *Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society*, 15 (6), 3571-3586.

Diñçer, H., Tabak, A., ve Koçyiğit, Y., (2019). " Otantik Liderlik, Psikolojik Sermaye ve Yaratıcılık: Çok Düzeyli Analiz", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 111-134.

Effendy, M., Arquisola, M., J., (2022). "Do Transformational Leadership Traits Influence Indonesian Employees' Digital Maturity?", *International Journal of Research in Business & Social Science* 11 (8), 128-140.

Fateh, A., Mustamil, N., ve Aslam, M., Z., (2020). " Linking Authentic Leadership and Employee Creative Behavior: The Mediating Role of Autonomous Motivation and Job Complexity ", *Marketing and Management of Innovations*, 3, 59-74.

Faupel, S. ve Süß, S., (2019). "The Effect of Transformational Leadership on Employees during Organizational Change-An Empirical Analysis", *Journal of Change Management*, 19 (3), 145-166.

Fetrati, Mahdiah A., Hansen, D., ve Akhavan, P., (2022). "How to Manage Creativity in Organizations: Connecting the Literature on Organizational Creativity through Bibliometric Research", *Technovation* 115, <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2022.102473>

Golicic, S., L., Mccarthy, T., M. ve Mentzer, J., T., (2003). "Conducting a Market Opportunity Analysis for Air Cargo Operations", *Transportation Journal, Summer*, 5-15.

Gooty, J., Gavin, M., Johnson, P., D., Frazier, M., L., ve Snow, D., B., (2009). " In the Eyes of the Beholder: Transformational Leadership, Positive Psychological Capital, and Performance", *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15 (4), 353-367.

Görker, N. ve Erdil, O., (2018). "İnovasyon Sürecinde Örgütü Girişimsel ve Öğrenme Odaklılığa Yönlendirmede Dönüştürücü Liderlik Tarzının Etkisi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19 (2), 115-129.

International Air Transport Association (2018). *Annual Review*.

International Air Transport Association (2021). *Annual Review*.

International Air Transport Association (2022). *Annual Review*.

İraz, R. ve Ata, N., (2020). "Otantik Liderliğin Belediye Çalışanlarının Performansına Etkisinde Pozitif Psikolojik Sermayenin Rolü", *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (27), 288-318. DOI: 10.26466/opus.643236.

İşcan, Ö., F., (2002). Küresel İşletmecilikte Dönüştürücü Liderlik Anlayışı- Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Uygulama, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Janic, M., (2019). " Modeling the Resilience of an Airline Cargo Transport Network Affected by a Large Scale Disruptive Event", *Transportation Research Part D*, 77, 425-448.

Jensen, S., M. ve Luthans, F., (2006). " Relationship between Entrepreneurs' Psychological Capital and Their Authentic Leadership", *Journal Of Managerial Issues*, 18 (2), 254-273.

Karcioğlu, F. ve Kaygın, E., (2013). "Dönüştürücü Liderlik Anlayışının Yaratıcılığa ve Yeniliğe Etkisi", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (5), 99-111.

Khurram, W., Ikram, A., Jafri, S., K. ve Fiaz, M., (2019). "Positive Psychological Capital and Sustained Competitive Advantage of Born Global SMEs: Mediating role of Transformational Leadership", *8th International Conference on Information and Communication Technologies (ICICT)*, 42-47, doi: 10.1109/ICICT47744.2019.9001913.

Kılınç, S., (2018). Psikolojik Sermaye ve İşgören Güçlendirmenin Örgütsel Yaratıcılık Üzerindeki Etkisi, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kıyık Kıcır, G. ve Paşaoğlu, D., (2014). " Otantik Liderliğin Akademik Platformda Lider Boyutu Açısından İncelenmesi ", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 1-24.

Liu, P., (2018). " Transformational Leadership Research in China (2005–2015) ", *Chinese Education & Society*, 51: 5, 372–409.

Luthans, F., Youssef, C., M., ve Avolio, B., J., (2006). *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*. UK: Oxford University Press.

Luthans, F., Avey, James, B.; Avolio, Bruce, J., Norman, Steven, M., (2007). "Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction", *Personnel Psychology*, 60, 541-572.

McMurray, A. J., Pirola-Merlo, A., Sarros, J. C., ve Islam, M. M., (2010). "Leadership, Climate, Psychological Capital, Commitment, and Wellbeing in A Non-Profit Organization", *Leadership and Organization Development Journal*, 31 (5), 436–457.

Megeirhi, H., A., Kilic, H., Avci, T., Afsar, B., ve Abubakar, A., M., (2018). " Does Team Psychological Capital Moderate the Relationship between Authentic Leadership and Negative Outcomes: An Investigation in The Hospitality Industry ", *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31 (1), 927-945.

Mrak, M., K., ve Kvasic, S., G., (2021). " The Mediating Role of Hotel Employees' Job Satisfaction and Performance in the Relationship between Authentic Leadership and Organizational Performance", *Journal of Contemporary Management Issues*, 26 (1), 97-109.

Mumford, M., D., Scott, G., M., Gaddis, B. ve Strange, J., M., (2002). "Leading Creative People: Orchestrating Expertise and Relationship", *The Leadership Quarterly*, 13, 705–750.

Naktiyok, S., (2015). Dönüştürücü Liderlik ve Örgütsel Desteğin Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Örgütsel Güven Algısının Aracı Rolü. (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Önen, V., (2020). "Arıma yöntemiyle Türkiye'nin hava yolu kargo talep tahmin modellemesi ve öngörüsü", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18 (4), 29-53.

Özüdoğru, A. G., (2022). Psikolojik Sermayenin Üretim Karşıtı İş Davranışları Üzerindeki Etkisinde İşe Yabancılaşma Ve İş Ertelemenin Aracılık Rolü. (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul: Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Paksoy, M., Kumral, T., Sarp, P., (2019). "The Mediating Role of Knowledge Sharing in The Effect of Transactional Leadership and Transformational Leadership on the Organizational Creativity" *PressAcademia Procedia (PAP)*, 9, 69-73, <http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1068>.

Pradhan, S. ve Jena, K., L., (2019). "Does Meaningful Work Explains the Relationship between Transformational Leadership and Innovative Work Behavior ", *Vikalpa*, 44 (1), 1-9.

Rego, A., Sousa, F., Marques, C. ve Cunha, M., P., (2012). "Authentic Leadership Promoting Employees' Psychological Capital and Creativity ", *Journal of Business Research*, 65, 429-437.

Scott Zimmer, J.D., (2021). "Transformational Leadership" *Salem Press Encyclopedia*, 1-5.

Shah, T., A., Nisar, M., Rehman, U., K., Rehman, U., I., (2011). " Influence of Transformational Leadership on Employees Outcomes: Mediating Role of Empowerment", *African Journal of Business Management*, 5 (21), 8558-8566.

Sparrowe, R. T., (2005). "Authentic leadership and the narrative self", *The Leadership Quarterly*, 16 (3), 419- 439.

Soyman, T., Kılıç, K., C., (2022), "Çalışanların Otantik Liderlik Algısında Duygusal Zekâ ve Pozitif Psikolojik Sermayenin Rolü: Adana'da Aile İşletmelerinde Bir Çalışma", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (1), 89-104.

Setiawan, R., Eliyana, A., Suryani, T. ve Sugiharto, E., O., (2020). "The Roles of Work Climate and Knowledge Sharing: The Effect of Leader Creative Behavior to Organizational Creativity at Furniture Industries in Indonesia", *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11 (11), 306-314.

Şengüllendi, M., F. ve Şehitoğlu, Y., (2017). " Dönüşümcü Liderlik ve Pozitif Psikolojik Sermaye İlişkisinde Eğitim Düzeyinin Moderatör Rolü", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 112-126.

Şen, S., (2021). Psikolojik Sermaye ve Dönüşümcü Liderlik İlişkisinde Gelişime Açıklığın Düzenleyici Etkisinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Tabak, A., Polat, M., Coşar, S. ve Türköz, T., (2012). " Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması ", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14 (4), 89-106.

Toor, S., U., R. ve Ofori, G., (2009). " Authenticity and Its Influence on Psychological Wellbeing and Contingent Self-Esteem af Leaders in Singapore Construction Sector", *Construction Management and Economics*, 27, 299-313.

Turhan, M., (2007). Genel ve Mesleki Lise Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışlarının Okullardaki Sosyal Adalet Üzerindeki Etkisi, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ul Haque, A., Sher, A., ve Urbanski, M., (2020). " Is the Role of Authentic Leadership Effective in Managing Occupational Stress and Psychological Capital ", *Forum Scientiae Oeconomia*, 8 (2), 59-73.
- Yang, L., H., (2022). " Exploring the Relationship among Transformational Leadership, Employees' Commitment to an Organization, Clan Culture and Adhocracy Culture within Taiwan's Nurturing Foundation for the Disabled within Taiwan", *The International Journal of Organizational Innovation*, 15 (2), 30-45.
- Yang, L., H., (2022). "How Transformational Leadership Contributes to Perceived Service Quality by Customers via the Mediating Effect of Organizational Innovation within Taiwan Telecommunication Companies", *The International Journal of Organizational Innovation*, 15 (2), 190-211.
- Yılmaz, H. ve Karahan, A., (2010). "Liderlik Davranışı, Örgütsel Yaratıcılık ve İşgören Performansı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Uşak'ta Bir Araştırma", *Yönetim ve Ekonomi*, 17 (2), 145-158.
- Yu, X., Li, D., Tsai, C.-H. and Wang, C., (2019). "The Role of Psychological Capital in Employee Creativity", *Career Development International*, 24 (5), 420-437.
- Walumbwa, F., O., Avolio, B., J., Gardner, W., L., Wernsing, T., S. ve Peterson. S., J., (2008). " Authentic Leadership: Development and Validation of a Theory-Based Measure ", *Journal of Management*, 34 (1), 89-124.
- Wang, C., J., (2022). "Exploring the Mechanisms Linking Transformational Leadership, Perceived Organizational Support, Creativity, and Performance in Hospitality: The Mediating Role of Affective Organizational Commitment", *Behav. Sciences*, 12 (10), 1-17. <https://doi.org/10.3390/bs12100406>.
- Wang, H., U., I., Sui, Y., Luthans, F., Wang, D., ve Wu, Y., (2014)." Impact of Authentic Leadership on Performance: Role Of Followers' Positive Psychological Capital and Relational Processes", *Journal of Organizational Behavior*, 35 (1), 5-21.
- Woodman, R., W., Sawyer, J., E., ve Griffin, R., W., (1993). "Toward a Theory of Organizational Creativity", *Academy of Management Review*, 18 (2), 293-321.
- Woolley, L., Caza, A., ve Levy, L., (2011). "Authentic Leadership and Follower Development: Psychological Capital, Positive Work Climate and Gender ", *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 18 (4), 438-448.
- Zafra, E. L., Martos, M., P., ve Denie, D., C., (2022). "Vigor at Work Mediates the Effect of Transformational and Authentic Leadership on Engagement", *Scientific Report*, 1-10. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-20742-2>.
- Zaharia, S., E., Pietreanu, C.,V. ve Flăminzeanu, M., C., (2022). "Air Cargo Transport development in Central and Eastern Europe and Baltic countries", *2022 IEEE 6th International Conference on Logistics Operations Management (GOL) IEEE 6th. International Conference On*, 1-10 Jun. DOI 10.1109/GOL53975.2022.9820574. Erişim tarihi: 13 Kasım 2022.
- Zubair, A. ve Kamal, A., (2015). "Authentic Leadership and Creativity: Mediating Role of Work Related Flow and Psychological Capital", *Journal of Behavioural Sciences*, 25 (1), 150-171.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****DÖNÜŞTÜRÜCÜ VE OTANTİK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL YARATICILIK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNDE POZİTİF PSİKOLOJİK SERMAYENİN ARACI ROLÜ: HAVA KARGO TAŞIMACILIĞI
SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA****Çalışmanın Amacı:**

Çalışmada ilk olarak; bağımsız değişkenler olan dönüştürücü ve otantik liderlik kavramları ve temel özellikleri, aracı değişken olan PPS kavramı ve temel özellikleri açıklanmıştır. Çalışmanın devamında bağımlı değişken olan örgütsel yaratıcılık kavramı ve temel özellikleri, araştırma uygulanan sektör olan havayolu kargo taşımacılığı kavramı ve temel özellikleri ile havayolu kargo taşımacılığının mevcut durumu ele alınmıştır. Bu çalışmada çağdaş yönetim yaklaşımlarından olan dönüştürücü ve otantik liderlik kavramlarının örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin (PPS) aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal/kuramsal çerçeve:

Bu çalışmada ilk olarak dönüştürücü ve otantik liderlik kavramından bahsedilmiştir. Devamında ise, örgütsel yaşam için oldukça önemli olan pozitif psikolojik sermaye kavramına değinilmiş akabinde ise, örgütsel yaratıcılık kavramı incelenmiştir. Tüm bu kavramsal çerçevenin uygulama alanı olarak da hava kargo sektörü tercih edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak dönüştürücü liderlik kavramı incelenmiş olup Nielsen ve Cleal'a (2011) göre, modern liderlik teorisinde dönüştürücü liderler, işletmelerinde inovasyon odaklı değişimi başlatmakta en etkili liderlik yaklaşımına sahip olduğu belirtilmiştir (Görker ve Erdil, 2018: 116). Dönüştürücü liderlik, liderin takipçilerine ilham verme ve motive etme yeteneğini vurgulayan bir liderlik tarzı olarak ifade edilmiştir (Scott Zimmer, 2021: 1). İkinci olarak, otantik liderlik kavramı incelenmiş olup Luthans ve Avolio (2003) tarafından "pozitif psikolojik kapasiteden ve gelişmiş örgütsel bağlamdan faydalanan, daha fazla öz farkındalık ve öz düzenleme içeren pozitif davranışlarla sonuçlanan, liderlerin ve takipçilerinin kişisel gelişimlerini teşvik eden bir süreç" olarak tanımlanmıştır (Avolio ve Gardner, 2005: 321). Diğer yandan, İllies vd., (2005) ile Wood vd.'ne (2008) göre, otantik liderlik açık, şeffaf, ve yalın bir süreç olarak belirtilmiştir. Üçüncü olarak, psikolojik sermaye kavramı incelenmiş olup Luthans, vd.'ne (2007) göre, psikolojik sermaye çalışanları özgüven sahibi, umutlu, iyimser, dayanıklı gören pozitif bakış açısına sahip, dönüşmüş bir örgütsel ideoloji gerektiği belirtilmiştir (Megeirhi, vd., 2018: 928). Dördüncü olarak, örgütsel yaratıcılık, çalışanların yaratıcılığını kapsayarak kurumsal yapıda yenilikçi fikirlerin oluşmasına ortam sağlayacak araçların ortaya konulması sürecidir. Diğer bir ifade ile örgütsel yaratıcılık; karmaşık bir sosyal sistemde önceden keşfedilmemiş, farklı, kullanışlı, değerli, yeni bir ürünün veya hizmetin yaratılma sürecidir (Woodman, vd., 1993: 293).

Yöntem ve Bulgular:

Çalışmanın yürütülmesi için havayolu kargo sektöründe çalışan 580 beyaz yakalı personelden anket yolu ile veri toplanmış ve bu veriler SPSS 20 ve AMOS istatistik programları ile analiz edilmiştir. Araştırma verilerine güvenilirlik analizi, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, korelasyon analizi, aracı değişken analizi ve YEM uygulanmıştır.

H1: Dönüştürücü liderlik pozitif psikolojik sermayeyi (PPS) etkilemektedir: Araştırmada yöneticilerin "VGAKS" alt boyutu, çalışanların "Öz yeterlilik ve Umut" alt boyutunu % 44,5 oranında artırırken; bu boyut ile çalışanların "Dayanıklılık" alt boyutu arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Yöneticilerin "Bireysel İlgisi" alt boyutu çalışanların "Öz yeterlilik ve Umut" alt boyutunu % 30 oranında artırırken, çalışanların "Dayanıklılık" alt boyutunu % 41 oranında artırmaktadır.

H2: Otantik liderlik pozitif psikolojik sermayeyi etkilemektedir: Yöneticilerin "Öz farkındalık" alt boyutu çalışanların "Öz yeterlilik ve Umut" alt boyutunu % 30 artırırken; çalışanların "Dayanıklılık" alt boyutu arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Çalışanların yöneticilerinin öz farkındalık düzeylerinin yüksek olduğuna dair algılarının kendi öz yeterlilik ve umut düzeylerine pozitif yönde etkisinin olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların yöneticilerinin "İlişkilerinde Şeffaflık" alt boyutu, kendilerinin "Dayanıklılık" alt boyutunu % 55,5 artırırken; bu boyut ile kendilerinin "Öz yeterlilik ve Umut" alt boyutu arasında bir ilişki bulunmamıştır.

H3: Pozitif psikolojik sermaye örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir: Çalışanların "Öz yeterlilik ve Umut" alt boyutu "Örgütsel Yaratıcılık" boyutunu % 36 artırmaktadır. Çalışanların "Dayanıklılık" alt boyutu "Örgütsel Yaratıcılık" boyutunu % 22 oranında azaltmaktadır.

H4: Dönüştürücü liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir: Yöneticilerin “VGAKS” alt boyutu çalışanların “Örgütsel Yaratıcılık” boyutunu %32 oranında artırmaktadır. Yöneticilerin “Bireysel İlgî” alt boyutunun “Örgütsel Yaratıcılık” boyutunu % 31 oranında artırdığı bulunmuştur.

H5: Otantik liderlik örgütsel yaratıcılığı etkilemektedir: Araştırmada yöneticilerin “Öz farkındalık” alt boyutu çalışanların “Örgütsel Yaratıcılık” boyutunu % 40 oranında artırmaktadır. Yöneticilerin “İlişkilerde Şeffaflık” alt boyutu çalışanların “Örgütsel Yaratıcılık” boyutunu % 65 oranında artırmaktadır.

H6: Dönüştürücü liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır: Çalışmada çalışanların yöneticilerinin vizyon ve grup amaçlarının kabulünü sağladıklarına dair olan inançlarının örgütsel yaratıcılıkları üzerindeki etkisinde çalışanların pozitif psikolojik sermaye kapsamında öz yeterlilik ve umut düzeylerinin pozitif dolaylı etkiye (kısmi aracı role) sahip olduğu bulunmuştur. Yöneticilerin çalışanlarına yönelik bireysel ilgilerinin çalışanların örgütsel yaratıcılıklarına etkisinde çalışanların öz yeterlilik ve umut düzeylerinin pozitif yönde kısmi aracı rolü olduğu gözlenmiştir. Dönüştürücü lider olan yöneticilerin pozitif psikolojik sermayeleri yüksek çalışanlar ile iş yerlerinde daha fazla örgütsel yaratıcılık yeterlilikleri olduğu düşünülebilir.

H7: Otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü vardır: Yöneticilerin öz farkındalık düzeylerinin çalışanların örgütsel yaratıcılık düzeylerine etkisinde çalışanların öz yeterlilik ve umut düzeylerinin pozitif yönlü kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların örgütsel yaratıcılık düzeyleri yöneticilerin öz farkındalık düzeyleri ile ilgili olup, çalışanların öz yeterlilik ve umut düzeyleri örgütsel yaratıcılıklarına katkıda bulunmaktadır. Çalışanların yöneticilerinin ilişkilerde şeffaf olduğuna dair olan inançlarının kendi örgütsel yaratıcılık düzeyleri üzerindeki etkisinde PPS kapsamında dayanıklılık düzeylerinin negatif yönlü dolaylı etkisi (kısmi aracı rolü) olduğu bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler:

Türkiye'de havayolu kargo işletmelerinde çalışan beyaz yakalı çalışanlar üzerinde yapılan araştırmada, dönüştürücü ve otantik liderliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki etkisinde pozitif psikolojik sermayenin kısmi aracı rolü olduğu bulunmuştur.

Ayrıca, aşağıda yapılmış olan öneriler, hem yapılacak araştırmalar için hem de hava kargo alanında faaliyet gösteren işletmelerin insan kaynakları ve yönetim politikalarında farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Öncelikle, PPS ölçeği başta olmak üzere diğer ölçeklerin de soru sayısının azaltılması ile geçerliliği ve güvenilirliği yüksek ölçekler geliştirilebilir. Ülkemizin kültürel boyutu dikkate alınarak dönüştürücü ve otantik liderlik bir araya getirilip bütüncül bir liderlik ölçeği geliştirilebilir. İkinci olarak, çevresel faktörlerin sürekli olarak değiştiği 21. yüzyılda, işletmelerin dönüştürücü ve otantik liderlik özelliklerine sahip yöneticileri istihdam etmesine ve bu konuda örgütsel bir kültürün yaratılmasına olanak tanınmalıdır. Aynı zamanda işletmeler kendilerini evrensel değerlere göre yeniden inşa etmeli, çalışanlarını merkeze alan insan kaynakları politikaları geliştirmelidir. İşletmelerin çalışanlarını yaratıcı olmaya teşvik ederek örgütsel yaratıcılığın artmasına yönelik adımlar atmalı ve bunu yaparken de gönüllü bir mekanizmanın çalışmasına imkân tanımalıdır. Üçüncü olarak, hava kargo sektörüne daha fazla yatırım yapılmalı ve hava kargo sektörünün gelişmesini engelleyen kısıtlamalar küresel ve ulusal ölçekte ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca hava kargo sektöründe faaliyet gösteren aktörlerin teknoloji odaklı yaratıcı çözümler bulması bu sektörünün sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Ümit KANMAZ			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	The Mediating Role of Positive Psychological Capital in the Effect of Transformative and Authentic Leadership on Organizational Creativity: A Research in the Air Cargo Transportation Industry			
Tarih <i>Date</i>	26.10.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Ümit KANMAZ	%50	-	-
2	Ahu Tuğba KARABULUT	%50	-	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1177728

SAĞLIK KURUMLARINDA DIŞ KAYNAK KULLANIMI YOLUYLA HİZMET
ALIMI: SİSTEMATİK BİR İNCELEME*

Dr. Öğr. Üyesi Hazal Koray ALAY**

Uzm. Tuğba KIZILYER***

**İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim
Bilimleri Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü*** Esenyurt Devlet Hastanesi İdari ve Mali İşler
Müdür Yardımcısıe-posta:
hazalkorayalay@esenyurt.edu.tre-posta:
tugba.kizilyer@saglik.gov.tr

ORCID 0000-0002-6638-3089

ORCID 0000-0002-0912-4339

ÖZ

Bu çalışmada günümüzde sağlık kurumlarında yaygın bir şekilde kullanılan dış kaynak kullanımı uygulamalarının kurumsal yönetim ve maliyet stratejileri üzerindeki etkisine yönelik kapsamlı bir literatür taraması yapılmış amaçlanmaktadır. Dünyada sağlık kurumlarında farklı uzmanlık alanlarında uygulanan dış kaynak kullanımı uygulamalarının amaçları, kurumları dış kaynak kullanımına yönlendiren etkenler, stratejik yönetim kapsamında uygulanma süreci detaylandırmış ve bu kapsamda öncelikle bir SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın metodoloji kısmında ise meta analizi yönteminden yararlanılarak yerli ve yabancı alan yazında sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımına yönelik yapılmış birbirinden bağımsız birden çok araştırmanın sonuçları birleştirilmiştir. Ayrıca elde edilen bulgular alan yazına sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımının sağladığı avantaj ve dezavantajları bütüncül bir çerçevede halinde sunması sebebiyle önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Sektörü, Hizmet Alımı, Dış Kaynak Kullanımı, Sistematik İnceleme**Jel Kodları:** M1, L10, L21, M19.SERVICE PROCUREMENT BY OUTSOURCING IN HEALTH INSTITUTION: A
SYSTEMATIC REVIEW

ABSTRACT

The purposes of outsourcing practices applied in different fields of expertise in health institutions around the world, the factors that lead institutions to outsourcing, the implementation process within the scope of strategic management were detailed and a SWOT analysis was carried out in this context. In the methodology part of the research, the results of multiple independent researches made on the use of outsourcing in health institutions in the domestic and foreign literature were combined by using the meta-analysis method. The research findings obtained are important because they present the advantages and disadvantages of outsourcing to institutions in a holistic framework.

Keywords: Health Sector, Service Procurement Outsourcing, Systematic Review**Jel Codes:** M1, L10, L21, M19**Geliş Tarihi/Received:** 20.09.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 19.12.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022**Kaynak Gösterme:** Alay, H. K., ve Kızılyer, T., (2022). "Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı Yoluyla Hizmet Alımı: Sistematik Bir İnceleme". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 345-362.

* Bu çalışma İstanbul Esenyurt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Hazal Koray ALAY danışmanlığında Tuğba Kızılyer tarafından 2022 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

GİRİŞ

Ülkemizde sağlık kurumları birincil düzeydeki faaliyetlerini gerçekleştirirken ikincil düzey alanlarda ihtiyaç duydukları hizmetleri dış kaynak kullanımı yoluyla temin etmektedirler. Sağlık kurumları daha verimli, kaliteli, etkin ve ekonomik hizmet sunumu gerçekleştirmek amacı ile ihtiyaç duydukları ikincil düzeydeki faaliyetlerini bu konuda uzmanlaşmış olan başka gerçek veya tüzel kişiler aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Böylelikle yönetici ve personellerin birincil düzeydeki esas iş tanımı kapsamında yer alan tüm ana işlere optimum düzeyde konsantre olmaları sağlanabilmektedir. Ayrıca, sağlık kurumları böylelikle maliyet ve kaynak planlamasında daha gerçekçi adımlar atarak asıl faaliyetleri için avantaj sağlayabilmektedirler. Hizmet alımları bu avantajlar çerçevesinde sağlık kurumlarında birçok alanda uygulanarak idarelerin amaçlarını gerçekleştirmede daha başarılı olmalarını sağlamaktadır (Atasever ve Altınkaynak, 2017).

Sağlık çalışanlarının en temel amacı sağlık hizmetinin etkin ve verimli şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Bu hususta idareler, sağlık hizmetinin kesintisiz bir şekilde devamlılığının sağlanması için gerekli önlemleri almalı ve kontrolleri sağlamalıdır. Bu doğrultuda sağlık tesislerinin ve personelin güvenliği ile hizmet sunumunda kontrollerin günümüz değişen ve gelişen teknolojiye uygun teknolojik yöntemlerle sağlanması gerekliliği, hizmet alımlarının uygulanabilirliği noktasında önemli bir etken olmuştur. Her ne kadar hizmet alımlarının muhteviyatı ikincil düzeyde faaliyetler olarak bahsedilse de, laboratuvar ve radyoloji gibi pahalı cihaz ve maliyetli personel gücü gerektiren birincil düzeydeki tanı ve tedavi işlemleri için de hizmet alımları uygulanmaktadır. Dış kaynak kullanımı yoluyla temin edilen hizmet alımları uygulamaları ile hastanelerin farklı uzmanlık alanlarındaki ihtiyaçları yeterli personel ve teknolojik açıdan en yeni sistemler ile kaliteli hizmet sunumu gerçekleştirmesi amaçlanmaktadır (Mollahaliloğlu, vd., 2010).

Bu çalışmanın amacı, sağlık kurumları tarafından sözleşmeye bağlı olarak ihale edilen ve uygulanan dış kaynak kullanımı uygulamalarının mevzuatsal açıdan incelenmesi ve yapılan literatür taraması sonrası sistematik bir analiz gerçekleştirmektir. Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünde dünyada hızla gelişen teknolojinin sağlık sisteminde uygulanabilirliğinin temel şartlarından olan modern yönetimin sağlık kurumlarında daha etkin yol haritası oluşturması için kullandığı stratejilerden biri olan dış kaynaklı kullanımının tanımı ve özellikleri, stratejik yönetim bağlamında ne anlama geldiği ve hizmet alımı sürecini genel hatlarıyla belirtilmiştir. İkinci bölümde sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı yoluyla hizmet alımına yönelik SWOT Analizi yapılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde yerli ve yabancı alan yazından seçilen “sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı” başlıklı araştırmalara meta analizi uygulanarak sistematik inceleme yapılmıştır.

1. Dış Kaynak Kullanımı

1.1. Dış Kaynak Kullanımı Tanımı ve Özellikleri

Dış kaynak kullanımı temel olarak, bir sürecin uzmanına devredilerek, kalite ve değer oluşturmak amacıyla hizmet veya ürün alınması için işbirliği yapılması olarak adlandırılır (Ofloğlu ve Doğan, 2009). Dış kaynak kullanımı ile temin edilen hizmetler temelinde soyut olan ve sonucunda herhangi bir sahiplik durumu oluşmayan faaliyetler olan hizmetin; soyut performans olması, üretiminin ve tüketiminin ayrılmaz şekilde eş zamanlı olması, heterojen yapısı ile standardizasyonunu sağlamanın güç olması, dayanıklı olmadıklarından stoklanamamaları ve herhangi bir sahiplik oluşturmamaları gibi temel özellikleri mevcuttur (Tengilimoğlu, 2020).

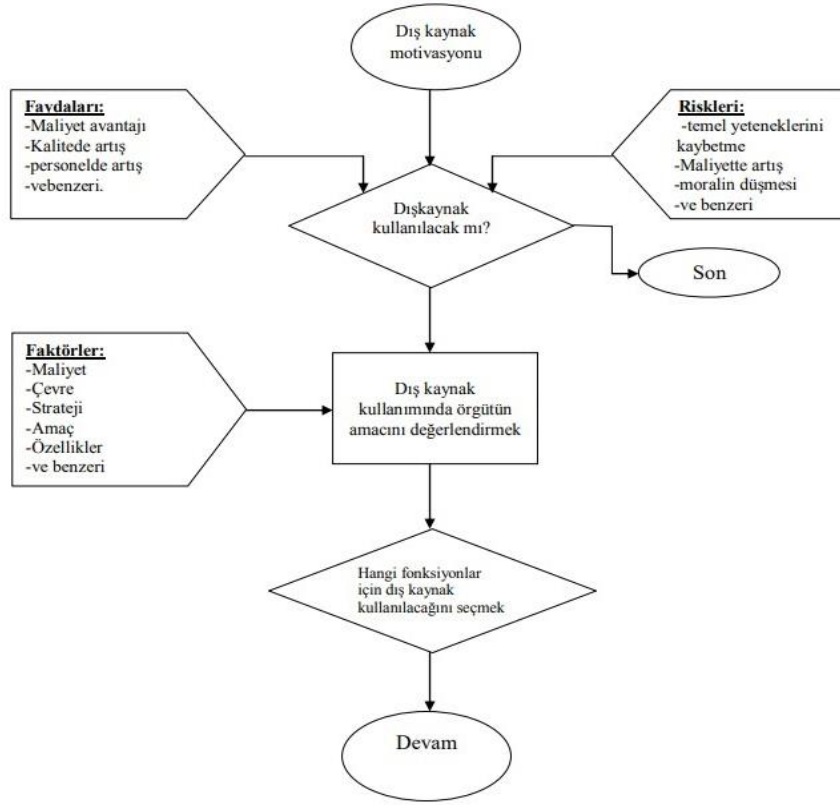
Dış kaynaklardan yararlanma, hizmeti gerçekleştiren tedarikçi ile hizmeti alan arasındaki stratejik işbirliğidir. Bu işbirliğinde risk iki taraf tarafından paylaşılmaktadır (Yavaş, 2011). İşletmelerin temel yeteneklerine odaklanması piyasa koşullarında rekabet avantajı sağlayarak maliyet bileşenlerini güçlendirmesi sebebiyle işletmenin varlığı ve sürekliliği açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda hizmet satın alma uygulamaları, şirketlerin uzmanlık alanı olmayan kalemleri o alanda uzmanlaşmış dış firmalara yaptırarak rekabet avantajı sağlayan faaliyetlere odaklanmasını sağlayan modern bir yönetim stratejisidir (Karahana, 2009).

Dış kaynak kullanımı ile temin edilen hizmet alımları ile idareler daha verimli, kaliteli, etkin ve ekonomik hizmet sunumu gerçekleştirmek için ikincil düzeydeki faaliyetlerini bu konuda uzmanlaşmış olan başka gerçek veya tüzel kişiler aracılığıyla gerçekleştirirler. Böylelikle idaredeki tüm yönetici ve personeller birincil düzeydeki esas iş tanımı kapsamında yer alan tüm ana işlere optimum düzeyde konsantre olabilirler (Atasever ve Altınkaynak, 2017). Sağlık kurumları kendi profesyonel kadrosu ile tıbbi hizmetler sunmaktadır. Ayrıca tıbbi olmayan gerekli prosedürleri taşeron şirketlerden temin ederek hasta memnuniyetini artırmayı hedeflemektedirler. Uzman firmalardan hizmet satın alarak dış kaynak kullanan ve ana faaliyet alanları dışında iş ve işlemleri olan hastanelerin kendi sınıfındaki diğer hastanelerden daha iyi performans göstermeleri beklenmektedir (Şahin, 2015). Bu durum, dış kaynak kullanımının tüm sağlık kurumlarında kurum yararını gözeten bir politika izlerken aynı zamanda hastalara en kaliteli ve en etkin hizmet sunumu gerçekleştirme amaçlandığı söylenebilir.

Dış kaynak kullanımı ile temin edilen hizmet alımı uygulamaları sayesinde kurumlar tarafından kendi çalışan personelinin gerçekleştirdiği birincil düzeydeki hizmetlerin yanı sıra ihtiyaç duyulan farklı uzmanlık dallarına ilişkin iş ve işlemleri alanında uzman kişiler ve kuruluşlardan temin edilebilir. Dış kaynak kullanımını gerçekleştiren kurumlar tarafından bu uygulama genellikle maliyet düşürücü bir etken olarak görülmekte ve maliyetlerin düşmesi ile kurumun tüm operasyonel süreçlerinde fayda sağlanması amaçlandığı anlaşılmaktadır.

1.2. Stratejik Yönetim Bağlamında Dış Kaynak Kullanımı

Ülkemizde sağlık sisteminde sürekli artan maliyetlere karşın sağlık hizmet kalitesinin sürekli arttırılmaya çalışılması durumu dış kaynak kullanımının bu konuda ciddi bir çözüm ögesi olmasına neden olmuştur. Çünkü sağlık hizmetlerinin hata ve belirsizliklere karşı oldukça duyarlı olması ve tolerans göstermemesi, bu doğrultuda sağlık kurumlarının imkânlarının sınırlı olması idarelerin daha verimli, kaliteli, etkin ve ekonomik hizmet sunumu gerçekleştirmek amacına ulaşmasını zorlaştırırken, sağlık kurumları etkin yol haritası oluşturmak adına tüm bunlara karşın hizmet alımı yöntemine başvurmaktadırlar (Şahin, 2015). Dış kaynak kullanımı süreci, genel itibariyle hastaneler için oldukça olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin gerek bütçe gerekse istihdam yetersizliğinden dolayı yemek, taşıma, görüntüleme ve birçok tıbbi işlemler hizmet alımı yöntemi ile daha ucuz ve verimli bir şekilde temin edilmektedir (Atasever vd, 2017). Kurumun temel yeteneği için stratejik açıdan önemli olmayan ve çalışan personel tarafından ifa edilmeyen ihtiyaçlar için, dış kaynak kullanımından faydalanılabilir. Ayrıca, kurumun temel yeteneği kapsamında stratejik açıdan önemi olan ve çalışan personel tarafından ifa edilen ihtiyaçlar kurum içinde kalmalıdır. Böylelikle, kurum temel yeteneği için stratejik açıdan önemi olan ve piyasada rekabet faydası sağlayan hizmetler üzerine odaklanmalı diğer hizmetler için dış kaynak kullanımından faydalanmalıdır (Çakıcı, 2006).

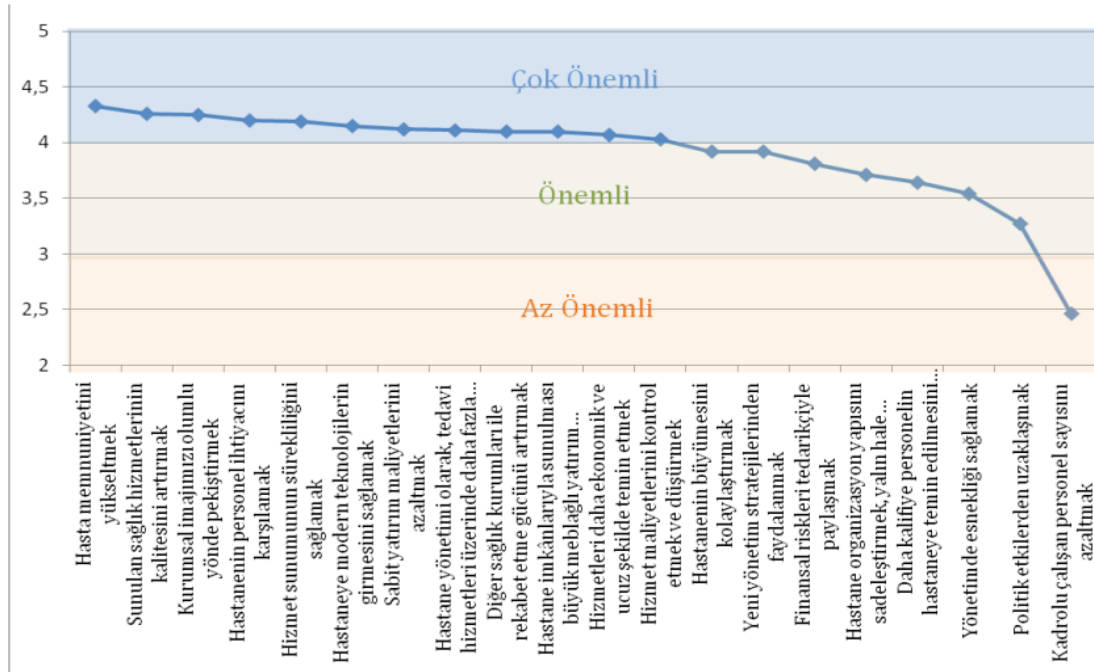
Şekil 1. Dış Kaynak Kullanım Karar Çerçevesi

Dış kaynak kullanımına başlamadan önce hangi işlerin hastane bünyesinde hangi işlerin yüklenici firma bünyesinde gerçekleştirileceği çok iyi tespit edilmelidir. Karmaşık ve titizlikle yürütülmesi gereken bir süreç olan hizmet alımı öncelikle ihtiyacın analiz edilmesiyle başlar. Stratejik bir süreç olan hizmet satın alma süreci, teklif değerlendirme ve seçim aşaması, sözleşme aşaması, uygulama ve takip aşaması ve yeniden değerlendirme aşamalarını takip eden bir sistemden oluşmaktadır (Mollahaliloğlu vd., 2010).

1.3. Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı Yoluyla Hizmet Alımı

Günümüzde Sağlık Bakanlığı bünyesinde hizmet sunan sağlık kurumları gelişmiş teknolojileri kullanan, alanında uzmanlaşmış sağlık personeli ve birçok hizmet süreç ve çıktılarının gerçekleştiği hizmet işletmesi konumundadır. Matriks organizasyon faaliyetleri olan hastaneler, farklı uzmanlık eğitimi almış, farklı becerilere sahip, birçok farklı mesleğin içinde bulunduğu kişi ve gruplardan oluşmaktadır (Çil Koçyiğit vd., 2019). Dış kaynak kullanımının en önemli amacı idaredaki tüm yönetici ve personellerin birincil düzeydeki esas iş tanımı kapsamında yer alan tüm ana işlerine optimum düzeyde konsantre olmaları sağlanarak daha verimli, kaliteli, etkin ve ekonomik hizmet sunumu gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Kurumların ihtiyaç duydukları ikincil faaliyetleri tamamlamak için kuruma bağlı olmayan herhangi bir dış kurumdan yardım alarak bu işleri gerçekleştirmesi, kurumların işgücü maliyetlerini önemli ölçüde azaltmasına yardımcı olmaktadır. İhtiyaca binaen seçilen alanında uzman dış kurumun ihtiyaç duyulan faaliyeti daha ekonomik gerçekleştirmesi, hizmet alımlarının temel faydalarından olup, dış kurumlar tarafından yapılan işin daha ekonomik olması ekipman ve teknolojik giderlerin daha düşük olmasına bağlıdır (Atasever vd, 2017). Dış kaynak kullanımı uygulamalarının sağladığı maliyet tasarruflarına ek olarak, kurumlar kendi işlerinin temel yönlerine odaklanarak kurumdaki verimliliği ve üretkenliği arttırmaktadır. Buna göre sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı aşağıda belirtilen nedenler dolayısıyla uygulanmaktadır:

Tablo 1. Hastanelerin DKK Nedenlerinin Önem Derecesine Göre Dağılımı

Kaynak: Öztürk, Y. E., Özata, M. (2010). Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı. Eğitim Kitabevi.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere, hastanelerde dış kaynak kullanımı nedenleri oldukça farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Hasta memnuniyetini yükseltmenin en önemli dış kaynak kullanım nedeni olarak kabul edilmesi ise, sağlık hizmet sunumunda kalitenin oldukça önemli bir parametre olmasıdır.

2. Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı ile Yoluyla Hizmet Alımına Yönelik SWOT Analizi

Sağlık hizmet sunumunun başarılı olması için hizmet alımlarının avantaj ve dezavantajlarını bütün yönleriyle dikkatli bir şekilde analiz etmek gerekmektedir. Tablo 1'de sağlık kurumlarında uygulanan hizmet alımları modellerine ait literatür taraması ile elde edilen tüm bulgular sonrası yapılan SWOT analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> -Maliyetleri düşürme -İhtiyaç duyulan hizmetin alanında yetkin uzman kişilerce gerçekleştirilmesinin sağlanması -Temel yeteneklere odaklanma -Yönetimde esnekliği sağlama -Yeni teknolojilerini takip etme -Riskli azaltma -İşletmeye değer kazandırma ve rekabet gücünü arttırma -Kaliteyi ve verimliliği arttırma -Hasta ve çalışan tatminini arttırma -Kaynak dağılımına imkan sağlayarak zamandan tasarruf sağlama -Modern yönetimi sağlama 	<ul style="list-style-type: none"> -Hizmet alımının yetenekleri itibari ile yetersiz bir yüklenici tarafından gerçekleştirilmesi -Talebe dayalı çalışma anlayışı -Kurum ve yüklenici firma arasında iletişim problemleri -Hizmet alımında çalışan personelin kıdem ve ihbar tazminat sorunları -Bilgi güvenliği hususunda aksaklıklara neden olması -Yüklenici firmalar üzerinde kontrolü tam sağlanamaması -Kurumun yeteneklerini kaybetmesi -Hizmet sunan yükleniciye bağımlılık
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> -Teknolojik gelişmelerin sağlık kurumlarında daha yoğun kullanımının sağlanması, -Sağlık kurumlarındaki hizmet alımlarının alanında yetkin personellere sahip yüklenicilere yaptırılması dolayısıyla 	<ul style="list-style-type: none"> -Ulusal ve uluslar arası mevzuat uyumsuzluğu -Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık -İdarelerce ihale edilen hizmet alımı talep miktarlarının hatalı olması

---

istihdamda kalite ve kapasitenin artmasının sağlanması -Türkiye’de ki genç nüfus yoğunluğunun fazla olması ve hizmet alımlarının yeni istihdam olanakları sağlaması -Özellikli ve nitelikli hizmet sunumu artması -Sağlık politikalarının, teknolojik alanlardaki gelişmeler ile birlikte daha yenilikçi gelişmeler kaydetmesi, -Sağlık kurumlarının hizmet alımı modellerini kullanarak sermayesi güçlü yüklenicilerle ortaklaşa başarılı, etkin ve verimli hizmet sunumu gerçekleştirme oranının yüksek olması	-Hizmet alımı alanında yetkin yükleniciler tarafından gerçekleştirilmesi -Sağlık politikalarında yaşanan değişimler
--	--

---

3. Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı ile Yoluyla Hizmet Alımı: Sistemik İnceleme

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sağlık kurumları diğer pek çok kurum ve kuruluşlardan çok daha fazla karmaşık yapıya sahiptir. Karmaşık yapısının en önemli iki nedeni ise sağlık kurumlarının çok çeşitli iş ve bölümlerden oluşması ve temelde asıl amacının insan sağlığı hizmeti sunmak olmasına rağmen farklı birçok amacının da olmasıdır. Bu bağlamda hastanelerin birbirinden farklı birçok iş bölümüne sahip olmaları bu bölümlerde uzman personel ve gelişmiş teknolojilerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de sağlık için ayrılan kaynakların büyük kısmının hastanelere tahsis edilmesinin nedeni hastanelerin kuruluşundan itibaren sürekli olarak yüksek maliyet ve teknoloji gerektirmesidir. Sağlıkta finansal sürdürülebilirliğin sağlanmasının en etkili yolu kaynakların büyük kısmının tahsis edildiği hastanelerin etkin ve verimli sağlık hizmeti sunmasıdır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, Türkiye’de sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı yoluyla gerçekleştirilen hizmet alımlarının fayda ve zararlarının ikincil kaynak taraması yapılarak bütüncül bir şekilde incelenmesidir. Böylece, bu araştırma ile sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı ile ilgili ampirik araştırmaların teoriye dayalı bir incelemesi sunulurken alan yazına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden ikincil kaynak taramasıdır. Bu kapsamda sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı başlığı ile yayınlanmış olan araştırmalar meta analiz ilkelerine uygun olarak sistemik olarak analiz edilmiştir. Sistemik analizler randomize kontrollü çalışmaların toplanarak sentezlendiği ikincil kaynak taraması çalışmalarıdır (Ata ve Urman, 2008). Araştırmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

- ✓ Araştırma metodolojisinin geliştirilmesi
- ✓ İlgili elektronik veri tabanının taranması
- ✓ Sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı başlıklı çalışmalarının sentezi.

Araştırma kapsamında konu ile ilgili yerli ve yabancı olmak üzere toplam 56 makale ve lisansüstü tez çalışması incelenmiştir. İncelemeye alınan bu çalışmalara uygulanan kısıtlar ve incelenen elektronik veri tabanlarına ait bigiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Elektronik Veritabanı Arama Sonucu

Veri Tabanının Adı	Aranan Anahtar Terimler	Ek Sınırlamalar	Bulunan Makale Sayısı
Web of Knowledge	Başlık: Sağlık Kurumları ve Dış Kaynak Kullanımı	1975-2021 Makale+İngilizce	33
DergiPark	Başlık: Sağlık Kurumları ve Dış Kaynak Kullanımı	Makale+İngilizce+Türkçe	11
Ulusal Tez Merkezi	Başlık: Sağlık Kurumları ve Dış Kaynak Kullanımı	Doktora/Yüksek Lisans Tezi + İngilizce+ Türkçe	12

3.3. Bulgular

İncelenen çalışmaların araştırma yöntemleri ve sayıları şu şekildedir: nitel (29), nicel (25), meta analizi (2). Bu bilimsel çalışmaların en sık kullanılan analiz grupları şunlardır: Hastanelerde çeşitli bölümlerde çalışan yöneticiler, diğer sağlık profesyonelleri, BT muayene örnekleri, kurum verileri. Yabancı yazında incelenen çalışmaların yapıldığı ülkeler incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri, Nijerya, Avusturalya, İran, İsveç ve Kanada yer almaktadır.

3.3.1. Yayın Alanına Dair Bulgular

Sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımını ile alakalı incelenen çalışmaların araştırma alanlarına ait bulgular Tablo 3 te yer almaktadır.

Tablo 3. Yayınların Bulunduğu Araştırma Alanları

Araştırma Alanının Adı	Yayın Sayısı
Yönetim	50
Tıp	4
Bilişim Teknolojileri	2

3.3.2. Yayınlanan Dergi ve Sayısına Dair Bulgular

Bu araştırma kapsamında incelenen akademik çalışmaların yayınlandığı dergilerin isimleri ve yayınlanan makale sayısı Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Yayınlanan Dergi ve Makale Sayısı

Dergi Adı	Makale Sayısı
Healthcare Informatics Research	4
BMC Health Services Research	2
Information Management	2
The International Journal Of Health Planning and Management	2
Health Economics, Policy and Law	1
Journal of Clinical Anesthesia	1
Journal of Health Economics	1
Health Information Management Journal	1
Journal of the Nursing School of the University of Sao Paulo	1
Emerald Insight	1
Nutrition Hospitalaria	1
Construction Management and Economics	1
Journal of Medical Systems	1
The Journal Of Nursing Administration	1
Social Science&Medicine	1
HealthCare Management Science	1
Urological Research	1
Journal of Productivity Analysis	1
Policy and Planning	1
Royal Australasian College of Surgeons	1
The College of Radiographers	1
The Service Industries Journal	1
HealthCare Management Review	1
The Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice	1

Journal of Educationand Health Promotion	1
Journal Of Pakistan Medical Association	1
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Dergisi	1
Sdü Sağlık Bilimleri Dergisi	1
Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi	1
Akademik Matbuat	1
Finans Politik & Ekonomik Yorumlar	1
Verimlilik Dergisi/Journal of Productivity	1
Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi	1
Sağlık Yönetimi Dergisi	1
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi	1

3.3.3. Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı Araştırmalarında Ele Alınan Teorilere Dair Bulgular

Dış Kaynak Kullanımı ile ilgili ana teoriler; kaynak temelli teori, işlem maliyeti teorisi, vekâlet teorisi, kaynak bağımlılık teorisi, olarak gruplanmaktadır. Teorileri ait detaylı bilgiler şu şekildedir:

Kaynak Temelli Teori: Günümüz rekabet ortamında şirketler sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Rekabet avantajını araştıran firmaların kaynak ve yeteneklerine dayanan kaynak temelli teori, ilk olarak Hunt ve Morgan (1995) tarafından tanımlanmıştır. Kaynak temelli teoriye göre; kaynaklar ve beceriler kuruluşlar arasında büyük farklılıklar gösterir ve bu farklılıklar sabit kalma eğilimindedir (Kahouei vd. 2016). Bir kuruluşun tüm kaynaklarının bir arada doğru kullanımı, bir kuruluşun rekabet avantajı kazanmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda kuruluşlar, sahip olmadıkları belirli kaynakların edinimini dışarıdan temin edebilecekleri konusunda tedarikçileriyle anlaşabilirler. Bu nedenle, dışarıdan temin edilmesi gereken süreçleri belirlemek ve en iyi kaynaklara sahip tedarikçileri belirlemek için kaynak temelli teori hizmet alımı hazırlık aşamasında ve tedarikçi seçim sürecinde uygulanmaktadır (Vaxevanou ve Konstantopoulos, 2014).

İşlem Maliyeti Teorisi: İşlem maliyet teorisi, kiralama sözleşmelerinde, işletmelerin diğer işletmeler ile entegrasyonunda, satın alma kararlarında, pazarlamada ve diğer çok çeşitli problemlerin analizi aşamasında kullanılmaktadır (Niknam vd., 2020). İşlem maliyeti analizleri, işletmenin pazarda en iyi ilişkiyi sağlaması için yönetim ile ekonomi teorilerini birleştirir. Bu durum işletmelerin satın alma süreçlerine ön hazırlık yapma imkanı sağlar (Steenbruggen ve Boven, 2019; Young vd., 2021; Olofsson vd., 2019; Jinhyung Lee, 2017). Dış kaynak kullanımı için en güçlü kavramsal çerçeve işlem maliyeti yaklaşımıdır. Dış kaynak kullanımı bir stratejik yönetim tekniği ve görüşü olarak kabul edilirse, şirketlerin rekabet avantajı elde edebilmeleri için günümüz piyasa koşullarında uzmanlık dışı faaliyetlerini tedarikçileri aracılığıyla yetkin bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlayacaktır (Ikediashi and Okwuashi, 2015; Park; 2014; Hayati vd., 2015).

Kaynak Bağımlılık Teorisi: İşletmeler faaliyetlerini yürütmek için çeşitli kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Bu durum işletmelerin çevreye bağımlı olmasına neden olmaktadır. Jeffrey Pfeffer ve Greal Salancik tarafından geliştirilen Kaynak Bağımlılığı Teorisine göre, bir organizasyonun riski başka bir şirkete devrederek daha yalın bir şekilde avantaj elde etmesi için, dış ortamdaki tehditleri kontrol etmeyi kolaylaştıracak ve şirketlerin stratejik yapılarını daha iyi korumasına imkan tanıyan dış kaynak kullanımı en uygun yol olarak görülmüştür. Bu bakış açısının şirket için bir avantaj olması kaçınılmazdır (Jelacic vd., 2017; Raeissi vd., 2017)

Vekalet Teorisi: Vekalet teorisi yaklaşımına göre organizasyon; hissedarlar, yöneticiler, çalışan personeller, yükleniciler, müşteriler olmak üzere farklı paydaşlar arasındaki sözleşmelerden oluşur (Ülgen ve Mirze, 2007). Bu teori, birbirleri ile işbirliği içinde olan paydaşların

motivasyonlarını, birbirlerini kontrol etme ihtiyaçlarını, bilgi akışını ve bu akıştan doğan problemlerin çözümünü anlatan bir teoridir. Bir iş veya faaliyet etkinleştirildiğinde, iş başka bir kişiye devredildiğinde vekalet kavramı ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2013). Yani, sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı yoluyla temin edilen hizmetleri sunan yükleniciler ile idareler arasında akdedilen sözleşmelerde belirlenmiş ihtiyaçlarının giderilmesi aşamasında oluşabilecek her türlü iş akış süreci vekalet teorisinin konusudur (Ergin ve Şahin,2005; (Kaya ve Narlıkaya, 2021).

3.3.4. Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımının İlişkilendirildiği Değişkenler Ve Çıktılar

Sağlık kurumlarından dış kaynak kullanımı ile alakalı akademik çalışmalarda ele alınan değişkenlerin odağını maliyet unsuru oluşturmakla birlikte, yalın ve etkin süreç yönetimi, verimlilik, hizmet kalitesi ele alınan başlıca konulardır.

Sağlık kurumlarından dış kaynak kullanımı ile alakalı akademik çalışmalarda ortaya konulan değişkenler ve elde edilen çıktılara ilişkin bilgiler şu şekilde özetlenebilir; *dış kaynak kullanımının stratejik bir yaklaşım olduğu* (Mujasi vd.,2019), *dış kaynak kullanımı ile ulaşılan hedefler ile bu yöntemin zorlukları ve tuzakları* (Raeissi vd., 2017), *dış kaynak kullanımı ile hastanelerde bilgi teknolojileri yatırımlarının firma, endüstri ve ülke düzeyindeki etkileri* (Jinhyung, 2017), *anestezide kullanılan ilaçların hazırlanmasının hastanelerin bütçesine göre en uygun yönteminin ne olduğu* (Jelacic vd., 2016), *kamu ve özel hastanelerin hizmetlerini dışarıdan temin etmede tutarlı ve önemli ölçüde farklılık gösterdiği* (Dalton ve Warren, 2016), *kurumsal esneklik, kuruluşların ek personel ve teknolojiye yatırım yapmak zorunda kalmadan temel güçlü yönlerine ve performanslarını artırmaya odaklanmasına izin vermesi* (Kahoueı vd., 2016), *etkili insan kaynakları politikası sağlamak* (Souza ve Mendes, 2015), *dış kaynak kullanımı yoluyla temin edilen hizmetlerde çalıştırılan personellerin iş sağlığı ve güvenliği üzerindeki olumsuz etkileri* (Siganporia vd., 2016), *dış kaynak kullanımına güven eksikliğinin olduğu ve karar verme mekanizmasını koordine etmenin önemli bir husus olduğu* (Ikediashi ve Ekanem, 2014), *performans standardını geliştirmek, hizmet kalitesini artırmak ve hizmetlerin zamanında teslim edilmesini iyileştirmek için etkili bir yöntem olduğu* (IkediashiandOkwuashi, 2014), *tesis bakım hizmetlerinin genel memnuniyetinin düşük olduğu, genel memnuniyetin yüksek olduğu hizmetlerin ise temizlik, güvenlik ve çevre düzenleme hizmetleri olduğu* (Ikediashi vd., 2014), *firmalarda deneyimsizlik ve gerekli becerilerin olmaması, tedarikçi tarafından dolandırıcılık olasılığı ve tedarikçi fırsatçılığı gibi risklerin olduğu* (Ikediashi ve Ogunlana, 2014), *dış kaynak kullanımı ile kanserli hastalara sunulan parenteral beslenmenin hastalar üzerinde daha olumlu bakım gerçekleştirdiği ve daha iyi hizmet sunumu sağladığı* (Candela vd., 2014), *hastanelerin yenilikçiliğinin, karar verme mekanizmaları ve organizasyonel özellikleri olumlu etkilendiği* (Park, 2014), *maliyetle, stratejiyle, kaliteyle, zamanla, sosyal faktörlerle, sistemle, hizmet kalitesi, ve entegrasyonu, profesyonellik ve ekonomi gibi hususlarda etkili olduğu* (Low ve Che, 2012; Diana, 2009), *dış kaynak kullanımı yoluyla çalıştırılan temizlik ve yemekhane personellerinin raporlaması ve sözleşmesindeki eksiklikler* (Zuberi ve Ptashnick, 2011), *etkili kalite yönetimi, hastane stratejik planlamasına faydaları* (Alvarez vd., 2011), *manyetik rezonans dış kaynak kullanımı ile azalan hasta bekleme süresi ve düşen maliyetler* (Tavakol vd., 2010), *taş kırma cihazları dış kaynak kullanımı ile azalan hasta bekleme süresi ve tedavi seanları, düşen maliyetler* (Huang vd., 2009), *tam zamanlı eşdeğer insan kaynakları sınırlaması, enerji tasarrufu, çalışan morali* (Hsiao vd., 2009), *daha az harcama davranışı oluşturduğu* (Carey ve Dor, 2007), *ölçülebilirlik, teknoloji, risk, işçilik, pazar özellikleri, hedef çatışması ve siyasi faktör* (Young, 2007), *uygun maliyet* (Augurzky ve Scheuer, 2007), *hastane giderleri, toplam giderler, nakit akış oranı, çalışma mesafesi veya toplam marj* (Menachemi vd., 2007), *dış kaynak kullanımına yönelik gerekçeler, hastanenin mali durumu, birinci basamak sağlık hizmetlerine odaklanma ve yer darlığı* (Steenbruggen ve Boven, 2019), *yasal, finansal ve siyasal zorluklar* (Niknam vd., 2020) *Radyoloji, Laboratuvar ve Hemşirelik Hizmetlerinde dış kaynak kullanım oranları* (Hayati vd., 2015), *hastane verimliliği artırıcı etkiler* (Karahan, 2009), *maliyet ilişkisi, rekabet avantajı* (Nazlıoğlu ve Yar, 2016), *verimlilik analizleri, girdileri minimize, çıktıları maksimize etmek* (Yiğit, 2020), *azalan maliyetler, verimlilik ile hizmetlerin kalitesinin artması* (Akbulut vd., 2012), *zaman ve maliyet avantajı, esneklik, kaynakların etkin ve verimli kullanımı, mal ve hizmet kalitesi* (Kaya ve Narlıkaya, 2021), *rekabet avantajı, işletmenin performansı, riskin paylaşımı* (Ömürgönülşen ve

Sarıgül, 2021), *hizmet kalitesini arttırma, hasta memnuniyetini sağlama, maliyetleri düşürme, esneklik sağlama, kaynak tasarrufu sağlama* (Aygen vd, 2019), *iş güvencesi, maliyetleri azaltmak* (Söyler ve Zekioğlu, 2017), *hizmet kalite algısı, hasta memnuniyetini sağlama, maliyetleri düşürme* (Biçer, 2019), *finansal kaynak yetersizliği, rekabet ortamı, kapsamlı ekonomik ve teknik performans* (Ergin ve Şahin, 2005), *hastanelerde mali verimlilik, işgücü kalitesi* (Şahin, 2015), *etkinlik ve verimlilik* (Topal, 2010), *işletmelerin rekabeti, rekabet üstünlüğü* (Yavaş, 2011), *hizmet kalitesi, ekonomik hizmet sunumu* (Yılmaz, 2006), *bilişim teknoloji, artan rekabet, küresel eğilimler, esnek işgücü* (Horasan, 2014), *hizmet kalitesinin verimliliği, kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması, sağlık işletmelerinin ekonomik ilkeleri* (Baç, 2019), *maliyet tasarrufu sağlama, riskleri paylaşma, verimliliği arttırma* (Duman, 2011), *iş kalitesi ve hedeflere ulaşma, motivasyonu yükseltme, iş disiplini ve etiğini sağlama* (Eriş, 2015), *maliyetleri düşürme, verimliliği artırma ve personel eksikliğini giderme* (Taştan, 2015), *Küresel rekabet, hasta ve çalışan memnuniyeti* (Yılmaz, 2013), *İş tatmini ve iş motivasyonu, örgüt kültürü* (Çengel, 2018), *yönetici deneyim süresi, tedarikçi seçimidir* (Elhaj, 2019).

Bu bağlamda incelenen çalışmalarda kullanılan ana değişkenler ve çıktılar Tablo 5'te özetlenmektedir:

Tablo 5. Değişkenler ve Çıktılar

Dış Kaynak Kullanımı İle İlişkili Değişkenler	Organizasyonel Çıktılar
Maliyet Analizi Motivasyonlar Fiyat Etkileri Rekabetçi İhaleler Maliyetler ve Kontrol Mekanizması Fayda ve zorluklar İstihdam Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Faktör ve Risk Analizi Kalite Yönetimi Hizmet Kalitesi Kullanıcı Memnuniyeti Kurumsal Yenilik Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Finansal Kaynaklar	Maliyet Modelinde Her Hastanın Maliyetinin Düşmesi Stratejik Bir Yaklaşım Ulaşılan Hedefler Ve Dış Kaynak Kullanımı Zorlukları Ve Tuzakları Rekabetçi İhaleler Sonrasında Özel Hastane İle Devlet Hastaneleri Arasında Oluşan Farklar Ve Gelişen Durumlar Kurumsal Esneklik, Kuruluşların Ek Personel Ve Teknolojiye Yatırım Yapmak Zorunda Kalmadan Temel Güçlü Yönlerine Ve Performanslarını Artırmaya Odaklanmasına İzin Vermesi İş Sağlığı Ve Güvenliği Üzerindeki Olumsuz Etkiler
Tıbbi Değişkenler	Tıbbi Çıktılar
Dış kaynak kullanımına dayalı BT örnekleri - Kurum içi gerçekleşen BT örnek grupları Anestezi İlaçlarının Hazırlanması, Evde parenteral besin, Malnütrisyon, Kanser Yardımcı Sağlık Hizmetleri	Bilgisayarlı Tomografi Dış Kaynak Kullanımında Azalan Hasta Bekleme Süresi, Anesteziye Kullanılan İlaçların Hazırlanmasının Hastanelerin Bütçesine Göre En Uygun Yöntemi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme ile beraber artan rekabet faktörü bazı yeni uygulamaların doğmasına neden olmuştur. Dış Kaynak Kullanım Stratejisi, bunlardan en çok kabul edilen ve yaygın kullanım sahası bulan yöntemlerden biridir (Kılıç ve Koç, 2016). Dış kaynak kullanımı uygulamalarında doğru seçilmiş bir tedarikçinin (yüklenicinin) kuruma ve hizmet alanlara ciddi faydalar sağladığı görülmektedir. Tüm hizmet alımlarının amacı uygulandığı kurumun işleyişine katkı sağlamak olduğundan, ihale dokümanları ile mevzuata uygun olarak gerçekleştirilen hizmet alımları sağlık kurumlarına dolayısı ile tüm kamuya ciddi yararlar sağlamaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergelerinden olan sağlık sisteminin dinamikliği, sistemdeki tüm aşamaların tam bir düzende işleyişi ile mümkündür (Atasever vd. , 2017). Bu bağlamda incelenen yerli ve yabancı çalışmaların sistematik analizi sonucu dış kaynak kullanımı uygulamaları ile;

- ✓ Sağlık kurumlarında dış kaynak kullanımı yoluyla hizmet alımlarının birçok ülkede yaygın olarak kullanıldığı,
- ✓ Hasta ve çalışan memnuniyetini arttığı,
- ✓ Teknolojide yaşanan gelişmelere yer verilerek yapılan dış kaynak kullanımı uygulamalarının hızlı ve çok yönlü değişikliklere neden olduğu,
- ✓ Dış kaynak kullanımı uygulamaları doğru yapıldığında hastane yönetimlerine maliyet avantajı sunduğu,
- ✓ Yönetimlerde olumlu bir etki yaratmada potansiyel itici güç olduğu,
- ✓ Günümüzde bu denli yaygın kullanılan dış kaynak kullanımı uygulamalarının, sağlık kurumlarında temizlik işleri, yemek vb. tıbbi olmayan hizmetler dahilinde oldukça sınırlı bir alanda başladığı ancak daha sonrasında kullanım alanları yaygınlaşarak bilgi işlem, danışmanlık, güvenlik, otomasyon, ameliyathane, laboratuvar, radyoloji vb. bir çok tıbbi ve tıbbi olmayan alanlarda kullanılmaya başlandığı, böylelikle bir çok alanda kullanılan dış kaynak kullanımının sağlık hizmeti sunumunun çok önemli bir faktörü haline geldiği,
- ✓ Maksimum personel verimliliği ve daha iyi bakım sonuçları elde etmek için, temel olmayan işlevlerin dış kaynak kullanımı yoluyla tedarikçiye devredilmesinin sağlık kurumları için pozitif bir etki yaratabileceği,
- ✓ Hastanelerin klinik teşhis, tıbbi bakım ve hemşirelik desteği gibi temel operasyonlarına ve hizmetlerine odaklanmalarına yardımcı olduğu,
- ✓ Sağlık kurumlarındaki tüm yönetici ve personellerin birincil düzeydeki esas iş tanımı kapsamında yer alan tüm ana işlere optimum düzeyde konsantre olmalarını sağladığı,
- ✓ Hem finansal hem de süreç olarak ciddi tasarruf sağladığı,
- ✓ Ülkemizde sağlık sisteminde sürekli artan maliyetlere karşın sağlık hizmet kalitesinde artırılması konusunda dış kaynak kullanımı yönetimin etkili bir çözüm yolu olduğu,
- ✓ Sağlık kurumlarının daha verimli, kaliteli, etkin ve ekonomik hizmet sunumu gerçekleştirmek için etkin yol haritası oluşturmak adına dış kaynak kullanımına başvurduğu,
- ✓ Sağlık kurumlarında hizmetin sürekliliği esasına göre birden çok uzmanlık gerektiren alanların koordinasyonunda dış kaynak kullanımının idarelere hizmet sürekliliğinin sağlanması açısından önemli katkılar sağladığı,
- ✓ Dış kaynak kullanımı ile sağlık kurumlarının uzun vadede yükleniciye aşırı bağlandığı, bu bağlılık sebebi ile esnekliği ve şeffaflığı kaybedebildikleri,
- ✓ Yüklenici üzerinde kontrol ve muayene işlevlerinin kaybedilme ihtimalinin olduğu,
- ✓ Yükleniciye duyulan aşırı güvenin sunulan hizmetin kontrol edilmemesine neden olduğu ve bu durumun temelde idareye ciddi zararlar verdiği,
- ✓ Sağlık kurumlarının bu yanlışa düşmemeleri için yüklenici ile aralarında tanzim edilen sözleşmelerin ve eklerinde yer alan maddelerinin açık ve net olması gerektiği,
- ✓ Yüklenicinin ifa ettiği hizmetin kontrolünde görev alan personellerin görevlerinde keyfiyete mahal vermemesi gerektiği,

- ✓ Dış kaynak kullanımı yoluyla temin edilen hizmetin yüklenicisine bağlı çalışan personellerin iş sağlığı ve güvenliği bağlamında olumsuz etkilerinin olduğu, gibi sonuçlara varılmıştır.

Yapılan swot analizi ve sistematik inceleme neticesinde; genel olarak dış kaynak kullanımının sağlık kurumları açısından yararlı olduğu kanatine varılmıştır. İncelenen yerli ve yabancı çalışmaların büyük kısmında dış kaynak kullanımının faydalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre dış kaynak kullanımı ile kurumlar tarafından gerçekleştirilmek istenen temel amaçların (maliyetin azaltılması, verimli, kaliteli ve yalın hizmet sunumu vb.) bir çoğunun gerçekleştiği, fakat bazı dış kaynak kullanımı uygulamalarının uzmanlık alanlarının hastane personeli tarafından gerçekleşmesi durumunda daha az maliyet ve fakat daha az kaliteli hizmet ortaya çıktığı (Jelacic vd., 2016) tespit edilmiştir. Ayrıca sağlık kurumlarının yöneticilerinin görev süreleri ile deneyimlerinin de dış kaynak kullanımında etkili bir unsur olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y., Terekli, G. ve Terekli, T. (2012) Türkiye'deki Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı: Sistematik Bir Analiz. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11 (2), 26-33.
- Alvarez, M.R., Kerr, B. J., Burtner, J., Ledlow, G. ve Fulton L. V. (2011). Use of Outsourced Nurses in Long-term Acute Care Hospitals Outcomes and Leadership Preferences. *The Journal Of Nursing Administration*, 41 (2), 90-96.
- Alvarez, M.R., Kerr, B. J., Burtner, J., Ledlow, G. ve Fulton, L.V.(2011). Effects of Outsourced Nursing on Quality Outcomes in Long-term Acute-Care Hospitals. *The Journal Of Nursing Administration*, 41 (3), 138-143.
- Ata, B. ve Urman, B. 2008. *Sistematik Derlemelerin Kritik Analizi*.Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi, 5 (4), 233- 240.
- Atasever, M. ve Altınkaynak, K. (2017). *Sağlık İşletmelerinde Tıbbi Laboratuvar Hizmet Alımları Yönetimi*. Ankara: Ayrıntı Basımevi
- Augurzky, B. ve Scheuer, M. (2007) Outsourcing in the German Hospital Sector, *The Service Industries Journal*, 27 (3), 263-277.
- Aygen, M., Şen, T. ve Arslan, M. (2019). Sağlık Hizmetlerinin Kalitesinin Artırılmasında Dış Kaynak Kullanımı: Teorik Açından Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-74.
- Baç, A. (2019). *Tekirdağ İli Kamu Hastaneleri Genel Sekreterliğine Bağlı Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı: Çorlu Devlet Hastanesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Biçer , E. B. (2019) . Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalite Algısı Üzerine Meta Analiz Çalışması. *Social Science & Medicine*, 20 (2), 22-47.
- Çakıcı, A. B. (2006). *Modern Yönetim Teknikleri ve Dış Kaynak (Outsourcing) Kullanımı: Bir Sağlık Kuruluşunda Uygulama Örneği*, Selçuk Üniversitesi.
- Candela, C. G.,Fuentes,M. M., Alamgir, H., Vázquez, N. G., Nicol, A., Yanguas, M. C., Catalán, A. L., Portillo, R. C. D. VE Milla, S.P.(2014)Twenty-five years of home parenteral nutrition outsourcing: the experience at Hospital Universitario La Paz, Madrid.*Nutr Hosp*, 1 (12), 302-1295.

- Carey, K. ve Dor, K. (2008) Expense Preference Behavior And Management “outsourcing”: a Comparison Of Adopters And Non - Adopters Of Contract Management İn U.S. Hospitals. *Journal of Productivity Analysis*, 29 (1), 61-75.
- Çengel, S. (2018). *Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) Yoluyla İstihdam Edilenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyi Ve Sığit Devlet Hastanesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
- Çil Koçyiğit, S. ve Kadı, Z. ve Sorucuoğlu, A. (2019). *Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin Dış Kaynaktan Yararlanma Durum Analizi: Ankara İli Örneği*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22 (2), 325-344.
- Dalton, C. M. ve Warren, P.L.(2016) Cost versus control: Understanding ownership through outsourcing in hospitals. *Journal of Health Economics*, 48 (7), 1-15.
- Diana, M. L. (2009). Exploring information systems outsourcing in U.S. hospital-based health care delivery systems. *Health Care Management*, 12 (1), 434-450.
- Duman, E. (2011). *Rekabet Üstünlüğü Sağlama Açısından İşletmelerin Temel Ve Yardımcı Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Özel Hastanelerde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Elhaj, S. A. M. (2019). Hastanelerde dış kaynaklardan yararlanma uygulamaları: Ürdün Haşimi Krallığı Hastaneleri'nde dış kaynaklardan yararlanma uygulamalarının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Ergin, G. ve Şahin , İ. (2005). Dış Kaynaklardan Yararlanma Aracı Olarak Hizmet İhaleleri: T.C. Sağlık Bakanlığı Hastane Yöneticilerinin Değerlendirmeleri Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8 (1), 52-68.
- Eriş, H. (2015). *Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı Yöntemiyle İstihdam Edilen Personelin Performansları Hakkında Yönetici Görüşleri: Şanlıurfa İli Kamu Hastaneleri İle Harran Üniversitesi Eğitim Ve Araştırma Hastanesinde Örnek Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Hayati, R., Setoodehzadeh, F., Heydarvand, S., Khammarnia, M., Ravangard, R., Sadeghi, A. ve Sobhani, G. (2015) The decision-making matrix of propensity to outsourcing hospital services in Bandar Abbas, Iran. *Journal of Pakistan Medical Association*, 65 (12), 94-1288.
- Horasan, C. (2014). *Outsourcing In Hospitals Field Survey On Public And Private Hospitals In Izmir*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi.
- Hsiao, C. T., Chiu, H. ve Pai, J.Y. (2009) The Study On The Outsourcing Of Taiwan's Hospitals: A Questionnaire Survey Research. *BMC Health Services Research*, 9 (1), 78.
- Huang, C., Chen, S.S. ve Chen, L.K. (2009) Comparison Of Two Diverent Running Models For The Shock Wave Lithotripsy Machine İn Taipei City Hospital: Self-Support Versus Outsourcing Cooperation. *Urological Research*, 37 (1), 247-251.
- Hunt, S. D., ve Morgan, R. M. (1995). The comparative advantage theory of competition. *Journal of marketing*, 59(2), 1-15.
- Ikediashi, D. I. ve Ekanem A. (2014). Outsourcing of facilities management (FM) services in public hospitals. *Journal of Facilities Management*, 13 (1), 85-102.

- Ikediashi, D. I. ve Okwuashi, O. (2015) Significant factors influencing outsourcing decision for facilities management (FM) services: A study on Nigeria's public hospitals. *Property Management*, 33 (1), 59-82.
- Ikediashi, D. I., Ogunlana, S.O. ve Odesola, I.A. (2014). Service quality and user satisfaction of outsourced facilities management (FM) services in Nigeria's public hospitals. *Built Environment Project and Asset Management*, 5 (4), 363-379.
- Jelacic, S., Craddick, K. S., Nair, B. G., Bounthavong, M., Yeung, K., Kusulos, D., Knutson, J. A., Somani, S. ve Bowdle A. (2017) Relative costs of anesthesiologist prepared, hospital pharmacy prepared and outsourced anesthesia drugs. *Journal of Clinical Anesthesia*, 36 (2), 178-183.
- Jinhyung, L. (2017) Strategic risk analysis for information technology outsourcing in hospitals. *Information & Management*, 54 (8), 1049-1058.
- Kahouei, M., Farrokhi, M., Abadi, Z.N. ve Karimi, A. (2016) Concerns and hopes about outsourcing decisions regarding health information management services at two teaching hospitals in Semnan, Iran. *Health Information Management Journal*, 45 (4), 36-44.
- Karahan, A. (2009). *Dış Kaynak Kullanımının Verimlilik Üzerine Etkisi Hastane Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 187-188.
- Kaya, E. ve Narlıkaya, Z. (2021). Sağlık Kurumlarında Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Önemi: *Teorik Bir Çalışma*. Akademik MATBUAT, 5 (1), 57-72.
- Kılıç, T. ve Koç, Ö. (2016) Hastaneleri Dış Kaynak Kullanımına Yönelten Nedenler Üzerine Bir Araştırma. *Aydın Sağlık Dergisi*, 2 (1), 67-81.
- Low, C. ve Che, Y. H. (2012) Criteria for the Evaluation of a Cloud-Based Hospital Information System Outsourcing Provider. *Journal of Medical Systems*, 36 (6), 53-3543.
- Menachemi, N., Burkhardt, R., Burke, D. ve Brooks, R. G. (2007) To outsource or not to outsource: Examining the effects of outsourcing IT functions on financial performance in hospitals. *Health Care Manage Review*, 31 (1), 46-54.
- Mollahaliloğlu, S., Gürsöz, H., ARI, H. N. ve Öncül, H. G. (2010). *Türk Sağlık Sistemi' nde Kurum Dışından Hizmet Alım Uygulamaları* (791). Ankara: Ermat Ofset Grafik Reklam.
- Mujasi, P. N. ve Nkosi Z. Z. (2019) Exploring perceptions, motivations, and practices regarding outsourcing support services by general hospitals in Uganda: A mixed methods study. *Int J Health Plann Manage*, 34 (2), 1272-1292.
- Nazlıoğlu, B. ve Yar, C.E. (2016). Hastane İşletmelerinde Dış Kaynak Kullanımı – Maliyet İlişkisi: Literatür Taraması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi Ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 2(3), 71-80.
- Niknam, N., Gorji, H. A. ve Langarizadeh, M. (2020) The challenge of outsourcing of hospital services in Iran: A qualitative study. *Journal Educ Health Promot.*, 72 (1), 907-911.
- Ofluoğlu, G. ve Doğan, Ş. (2009). *İşletmelerde Dış Kaynaklardan Yararlanma Yönteminin Organizasyon Yapısı İle Çalışma İlişkilerine Etkileri*. *Kamu-İş Dergisi*, 11(1), 139.
- Olofsson, P. T., Aspelin, P., Bohlin, J. ve Blomqvist, L. (2019) The impact of contracts on outsourcing computed tomography examinations from a Swedish public university hospital to a private radiology unit. *Radiography*, 25(2), 148-154.

- Ömürganülşen, M. ve Selvi Sarıgül, S.(2021) Tedarik Zinciri Yönetiminde Yöneticilerin Dış Kaynak Kullanımı Konusunda Algılarının Değerlendirilmesi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Verimlilik Dergisi/Journal of Productivity*, 1 (1), 17-34.
- Öztürk, Y. E., Özata, M. (2010).Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı. Eğitim Kitabevi.
- Park, J. S. (2014). Impacts of hospitals' innovativeness on information system outsourcing decisions. *Healthcare Informatics Research*, 20(2), 135-144.
- Raeissi, P.,Sokhanvar, M. ve Kakemam, E. (2018 Outsourcing in Iranian hospitals: Findings from a qualitative study.*Int J Health Plann Manage*, 33 (4), 1250-1261.
- Şahin, H. (2015). *Dış Kaynaklı Hizmet Alımlarının Hastanelerde Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Siganporia, P., Astrakianakis,G., Alamgir, H., Ostry, A., Nicol, A., N. Ve Koehoorn, M.(2016)Hospital support services and the impacts of outsourcing on occupational health and safety.*Int J Occup Environ Health*, 22 (9), 274-282.
- Souza, H. S. ve Mendes, A. N. (2016) Outsourcing and "dismantling" of steady jobs at hospitals.*Rev Esc Enferm USP*, 50 (4), 94-286.
- Söyler, S., ve Zekioğlu, A., (2017). Sağlık Hizmetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Bir Alan Araştırması. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1 (1), 11-20.
- Steenbruggen, R. ve Boven, H. (2018). Inside Outsourcing: Experiences of Outsourced Physical Therapy Services in Dutch Hospitals. *The Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice*, 17 (1), 1-10.
- Taştan, F. (2015). *Dış Kaynak Kullanımı (outsourcing) ve KKTC'deki Hastanelerde Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.
- Tavakol, P., Labruto, F., Bergstrand, L. ve Blomqvist, L. (2011) Effects Of Outsourcing Magnetic Resonance Examinations From A Public University Hospital To A Private Agent. *Acta Radiologica*, 52 (1), 81-5.
- Tengilimoğlu, D. (2020). *Sağlık Hizmetleri Pazarlaması* (5. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Topal, S. C. (2010). *Hastane Yöneticilerinin Dış Kaynaklı Hizmet Alımlarına İlişkin Görüşleri: Bir Anket Çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K., İşletmelerde Stratejik Yönetim, (10) İstanbul: Beta Basın Yayın. (2007).
- Vaxevanou, A., & Konstantopoulos, N. (2014). The implementation of outsourcing procedure in the light of organizational reality. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, 478-485.
- Yavaş, G. (2011). *İşletmelerin Rekabet Stratejilerinde Dış Kaynak Kullanımı: Dış Kaynak Kullanımını Motive Eden Faktörler Ve Riskleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Yavaş, G. (2011). *İşletmelerin Rekabet Stratejilerinde Dış Kaynak Kullanımı: Dış Kaynak Kullanımını Motive Eden Faktörler Ve Riskleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Yiğit, A. (2020). Türkiye'de Hastane Verimliliğinin Meta Analiz Yöntemiyle Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. *SdÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 24-32.

- Yılmaz, N. (2013). *Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) Ve Hastanelerde Dış Kaynak Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Yılmaz, Ö. (2006). *İşletmelerde Dış Kaynaklardan Yararlanma ve İşletme Performansı Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Young, E., Vissapragada, R., Bulamu, N. B., Raju, D.P. ve McDonald, C. R. (2021) Outsourcing robotic-assisted operations to private hospitals: Cost analysis of a retrospective cohort. *Royal Australasian College of Surgeons*, 91 (11), 2352-2359.
- Young, S. (2007) Outsourcing: Two Case Studies From The Victorian Public Hospital Sector. *Australian Health Review*, 31 (1), 140-9.
- Zuberi, D. M. ve Ptashnick, M.B. (2011) The deleterious consequences of privatization and outsourcing for hospital support work: The experiences of contracted-out hospital cleaners and dietary aids in Vancouver, Canada. *Social Science & Medicine*, 72 (1), 907-911.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****SERVICE PROCUREMENT BY OUTSOURCING IN HEALTH INSTITUTION: A
SYSTEMATIC REVIEW**

Giriş ve Çalışmanın Amacı (Introduction and Research Purpose): The aim of this study is to perform a systematic analysis after the literature review and the legislative examination of the outsourcing practices that are contractually contracted and applied by health institutions. In this context, in the first part of the research, the definition and characteristics of outsourcing, which is one of the strategies used by modern management, which is one of the basic conditions of the applicability of rapidly developing technology in the health system in the world, to create a more effective roadmap in health institutions, what it means in the context of strategic management and the service procurement process are outlined. In the second part, SWOT Analysis has been made for outsourcing service procurement in health institutions. Finally, in the third part, a systematic review was made by applying meta-analysis to the research titled “outsourcing in health institutions” selected from the domestic and foreign literature.

Kavramsal/kuramsal çerçeve (Literature Review): Today, health institutions providing services within the Ministry of Health; It has become a service business that uses advanced technology, specialized in the field of health personnel and many service processes and outputs. Hospitals with matrix organization activities consist of people and groups with different specialization training, different skills, and many different professions (Çil Koçyiğit et al., 2019). The most important purpose of outsourcing is within the scope of the primary job definition of all managers and personnel in the administration. It is to provide more efficient, quality, effective and economical service delivery by ensuring that they concentrate on all their main businesses at the optimum level. The fact that institutions perform these tasks by getting help from any external institution that is not affiliated with the institution to complete the secondary activities they need helps institutions to significantly reduce their labor costs. The fact that the foreign institution, which is selected based on the need, is an expert in its field, is one of the main benefits of service procurement, and that the work done by external institutions is more economical depends on the lower equipment and technological expenses (Atasever et al., 2017). In addition to the cost savings provided by outsourcing practices, it is understood that organizations provide a strategy to increase efficiency and productivity in the organization by focusing on the core aspects of their own business. This strategy can provide significant competitive advantage in all sectors.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): The method of the research is secondary literature review, one of the qualitative research methods. In this context, the studies published under the title of outsourcing in health institutions were analyzed systematically in accordance with the meta-analysis principles. Within the scope of the research, a total of 56 articles and graduate thesis studies were examined. The electronic databases examined are as Web Of Science, DergiPark, National Thesis Center. The research methods and numbers of the studies examined are as follows: qualitative (29), quantitative (25), meta-analysis (2). The analysis groups of these scientific studies are: Managers working in various departments in hospitals, other health professionals, IT examination samples, institution data. When the countries where the studies examined in the foreign literature are examined are the United States of America, Nigeria, Australia, Iran, Sweden and Canada. The resarch areas and numbers of these scientific studies are; management (50), medicine (4), information technology (2). The main theories about Outsourcing; resource-based theory, transaction cost theory, agency theory, resource dependency theory. The main dimension and outcomes about outsourcing from health institutions are as cost management, lean and effective process management, efficiency, service quality.

Sonuç ve Öneriler (Conclusions and Recommendation): As a result of the SWOT analysis and systematic review; outsourcing was considered beneficial in most of the domestic and foreign studies. Accordingly, it has been evaluated that most of the main objectives (cost reduction, efficient, quality and lean service delivery, etc.) desired to be achieved by institutions through outsourcing have been realized.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Dr. Öğr. Üyesi Hazal Koray ALAY			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Sağlık Kurumlarında Dış Kaynak Kullanımı Yoluyla Hizmet Alımı: Sistematik Bir İnceleme			
Tarih <i>Date</i>	09/09/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Hazal Koray ALAY	Eşit katkıda bulunulmuştur	Bulunmamaktadır	
2	Tuğba KIZILYER	Eşit katkıda bulunulmuştur	Bulunmamaktadır	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1167829

**COVID-19 SALGINININ KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN
PERFORMANSINA ETKİSİNİN MEREC-PSI-MAIRCA MODELİYLE
İNCELENMESİ****Özcan IŞIK**** Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara
Veysel Dursun UBYO, Finans ve
Bankacılık Bölümü

e-posta: ozcan@live.com

ORCID 0000-0003-2230-8738

ÖZ

Son yıllarda Türkiye'nin yanı sıra birçok ülkede yaygınlaşmaya başlayan katılım bankacılığı modelinin bankacılık sektörü içindeki payı hızla artmaya devam etmektedir. Bu çalışmada çeşitli Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleriyle Türk katılım bankacılığı sektörünün COVID-19 pandemi öncesindeki ve sırasındaki performansı karşılaştırılarak sektörün pandemi salgınından etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Bu kapsamda çalışmada katılım bankacılığı sektörünün performans değerlendirmesi için MEREC, PSI ve MAIRCA yaklaşımlarından oluşan bütünsel bir karar modeli önerilmiştir. Çalışmanın bulguları katılım bankacılığı sektörünün pandemi krizine karşı dayanıklı olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmanın sonuçları yöneticiler, yatırımcılar, düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar ve diğer paydaşlar açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, MEREC, PSI, MAIRCA, COVID-19 Pandemisi**Jel Kodları:** C30, C60, G21.**INVESTIGATION OF THE EFFECT OF THE COVID-19 OUTBREAK ON THE PERFORMANCE OF
THE PARTICIPATION BANKING SECTOR WITH THE MEREC-PSI-MAIRCA MODEL****ABSTRACT**

The share of the participation banking model, which has become widespread in many countries as well as Turkey in recent years, continues to increase rapidly in the banking sector. In this study, it is investigated whether the Turkish participation banking sector is affected by the pandemic outbreak by comparing the performance of the sector before and during the COVID-19 pandemic with various Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods. In this context, an integrated decision model consisting of MEREC, PSI and MAIRCA approaches has been proposed for the performance evaluation of the participation banking sector. The findings of the study indicate that the participation banking sector is resistant to the pandemic crisis. The results of this study offer important implications for managers, investors, regulatory and supervisory mechanisms and other stakeholders.

Keywords: Participation Banking, MEREC, PSI, MAIRCA, COVID-19 Pandemic.**Jel Codes:** C30, C60, G21.**Geliş Tarihi/Received:** 27.08.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 24.12.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022**Kaynak Gösterme:** Işık, Ö., (2022). "Covid-19 Salgınının Katılım Bankacılığı Sektörünün Performansına Etkisinin Mercec-Psi-Mairca Modeliyle İncelenmesi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 363-385.

GİRİŞ

Geliştirdiği yeni hizmet ve ürünlerle geleneksel bankacılık sistemine alternatif olarak ortaya çıkan katılım bankacılığı iş modeli Türkiye’de yaklaşık 40 yıllık Dünya’da ise yaklaşık 70 yıllık bir deneyime sahiptir.

Finansal aracılık sürecinde faizsiz bankacılık prensiplerine bağlı olarak topladığı fonları reel ekonominin ihtiyaçlarına yönelik olarak kullandıran katılım bankacılığı iş modeli para piyasalarında önemli aktörlerinden biri olup hem finansal sistemin istikrarının sağlanmasına hem de ülke ekonomisinin sürdürülebilir büyümesine önemli katkılar yapmaktadır (Iqbal ve Mirakhor, 2011; Özsoy, 2012).

Dünya’da İslami bankacılık Türkiye’de ise katılım bankacılığı olarak bilinen bankacılık modeli küresel düzeyde yayınlamaya ve büyümeye devam etmektedir. Son yıllarda katılım bankalarının sayısı sadece Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde değil, aynı zamanda Birleşik Krallık, Fransa, Lüksemburg, Avustralya, Singapur gibi Müslüman olmayan ülkelerde de artmaya devam etmektedir (Zulfahmi, 2021).

2019 yılının son aylarında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de büyük bir hızla yayılan COVID-19 salgını hem ekonomik hem de sosyal hayatı olumsuz yönde etkileyerek tüm dünyayı küresel bir krize sürüklemiştir. COVID-19 sürecinde hükümetler COVID-19 salgınının hem sağlık sistemi hem de ekonomik sistem üzerindeki negatif etkisini azaltabilmek amacıyla bir dizi kriz önleyici politika uygulamıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde uygulanan bu önleyici politikalar başta sağlık sektörü olmak üzere bankacılık sektörü de dahil birçok ekonomik sektörün işleyişinin önemli derecede değişmesine neden olmuştur (Marcu, 2021; Rizwan vd., 2022).

Bankacılık sektörünün özellikle de katılım bankacılığı sektörünün COVID-19 krizinden nasıl etkilendiği sorusu son zamanlarda politikacıların, uygulayıcıların ve araştırmacıların dikkatini çeken önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile Türk katılım bankacılığı sektörünün pandemi öncesi ve pandemi dönemi finansal performansı karşılaştırılmış ve sektörün pandemiden etkilenip etkilenmediği sorusuna cevap aranmıştır. Bu kapsamda çalışmada katılım bankacılığı sektörünün performans değerlendirmesi için MEREK (METHOD based on the Removal Effects of Criteria), PSI (Preference Selection Index) ve MAIRCA (Multi Atributive Ideal-Real Comparative Analysis) yaklaşımlarından oluşan bütünlük bir karar modeli önerilmiştir.

Mevcut çalışmanın literatüre ana katkıları ve çıkarımları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- i. Bu çalışmada MEREK ve PSI ağırlıklandırma prosedürlerinin beraber kullanılmasıyla daha kabul edilebilir objektif kriter ağırlıkları belirlenmiştir.
- ii. Bu çalışmada banka düzeyinden ziyade sektör düzeyinde performans analizi için MAIRCA prosedürünün uygulaması önerilmiştir.
- iii. Bu çalışmada önerilen yaklaşım çerçevesinde katılım bankaları için önemli olan performans göstergeleri belirlenmiştir.
- iv. Bu çalışma seçilen performans göstergelerine bağlı olarak katılım bankacılığı sektörünün COVID-19 krizinden etkilenip etkilenmediğini değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.
- v. Bu çalışma katılım bankacılığı sektörü paydaşlarının daha doğru karar almalarına yönelik olarak yeni bir hibrit ÇKKV yaklaşımıyla ilgili analitik bir çerçeve sunmaktadır.
- vi. Çalışmada önerilen modelin sağlam sonuçlar üretip üretmediği kapsamlı bir duyarlılık analizleri ile test edilmiştir.

Bu çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölümde COVID-19 salgınının etkisine ve performans değerlemede önerilen ÇKKV modelini oluşturan yöntemlere ilişkin literatür özeti sunulmuştur. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan ÇKKV prosedürleri teorik olarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde önerilen hibrit yaklaşımın uygulama sonuçlarına yer verilmiştir. Beşinci bölümde gerçekleştirilen kapsamlı duyarlılık analizi ile ulaşılan sonuçlar tartışılmış son bölümde ise genel bir değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

1. Literatür İncelemesi

Güncel literatürde COVID-19 salgınının performans üzerindeki etkisi gerek sektör düzeyinde gerekse de firma düzeyinde farklı analiz yöntemleri ile birçok çalışmada araştırılmıştır. ÇKKV

modelleri çerçevesinde COVID-19 etkisi bankacılık (Armağan vd., 2021; Köse vd., 2021; Coşkun vd., 2021; Gençtürk vd., 2021), sigortacılık (Meral, 2021), enerji (Keleş vd., 2021), futbol (Kırhasanoğlu ve Özdemir, 2022), bilişim (Öndeş ve Özkan, 2021), turizm (Altın, 2020; Özcan, 2021; Çilek, 2022; Güngör ve Çemberlitaş, 2022), havayolu (Kiracı ve Asker, 2021; Dağlı, 2021; Kurt ve Kablan, 2022), gıda (Kehribar vd., 2021; Ertaş ve Yetim, 2022) ve 13 farklı sektör (Yayla ve Özer, 2022) gibi birçok endüstride analiz edilmiştir.

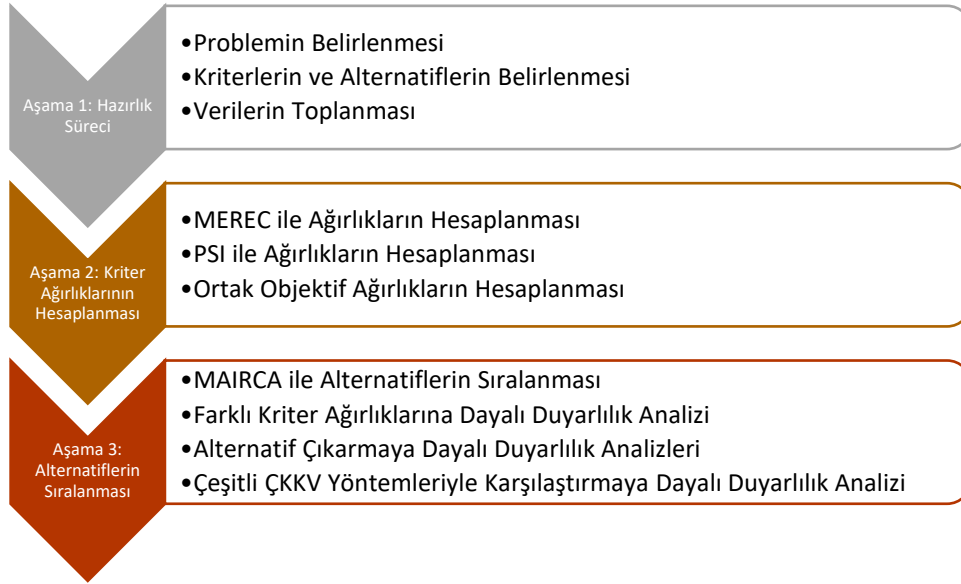
Önerilen karar verme modelinin bileşenleri (MEREK, PSI ve MAIRCA) farklı ÇKKV problemlerinin çözüm sürecine dahil edilmiştir. Örneğin MEREK yöntemi henüz yeni bir objektif kriter ağırlıklandırma yöntemi olmasına rağmen dağıtım merkezi konumlarının değerlendirilmesi (Ghorabae, 2021), toz karışımli elektrik deşarj işleme sürecinin değerlendirilmesi (Nguyen vd., 2022a), iç öğütme için işleme sürecinin değerlendirilmesi (Nguyen vd., 2022b), gıda atık arıtma teknolojisi seçimi (Rani vd., 2022), düşük karbonlu turizm stratejisi analizi (Mishra vd., 2022), yeşil yenilenebilir enerji kaynağı seçimi (Goswami vd., 2022) ve alternatif yakıtlı araçların değerlendirilmesi (Hezam vd., 2022) gibi farklı alanlarda çeşitli ÇKKV problemlerini çözmek için kullanılmıştır.

PSI yöntemi ÇKKV literatüründe araç seçimi (Sawant vd., 2011), üretim sistemi yaşam döngüsünün tasarımının değerlendirilmesi (Attri ve Grover, 2015), güneş enerjisi termal kollektörünün performans analizi (Chauhan vd., 2016), maden müteahhiti seçimi (Borujeni ve Gitinavard, 2017), personel seçimi (Tuş ve Adalı, 2018), ülkelerin turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi (Stanujkic vd., 2020), ürün tasarım konseptinin değerlendirmesi (Chen vd., 2021), optimal mekanik ve aşınma düzeylerine sahip kompozit seçimi (Reddy vd., 2021), performans değerlendirmesi (Işık, 2021; Demir, 2022), dış kompozit formülasyonun performans analizi (Yadav, 2022), bir atölye zamanlama probleminde sıralama kurallarının değerlendirilmesi (Bari ve Karande, 2022), öğrenci burs değerlendirmesi (Arifin ve Saputro, 2022) vb. gibi çeşitli karar verme problemlerini çözmek için kullanılmıştır.

MAIRCA sıralama prosedürü önceki literatürde mühimmat depolarının seçiminde (Gigović vd., 2016), çok modlu lojistik merkezi geliştirilmesinde (Pamucar vd., 2018a), güvenlik ekipmanına yatırım yapmak açısından hemzemin geçit seçiminde (Pamucar vd., 2018b), tedarikçilerin çevresel performansının değerlendirilmesinde (Chatterjee vd., 2019), COVID-19'un ülkelerin sürdürülebilir kalkınma düzeyine etkisinin değerlendirilmesinde (Kaya, 2020), finansal performansın analizinde (Ayçin ve Orçun, 2019; Günay ve Ecer, 2020; Aydın, 2020), mahalle seçiminde (Zolfani vd., 2020), ülkelerin makroekonomik performansının kıyaslanmasında (Belke, 2020), havayolu şirketlerinin operasyonel performansının karşılaştırılmasında (Bakır vd., 2020), bataryalı elektrikli araçların performans değerlendirmesinde (Ecer, 2021a), Türkiye'nin birleşme ve satın alma performansının analizinde (Aksoy, 2021), tedarikçi seçiminde (Ecer, 2021b), ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan turizm değerlendirmesinde (García Mestanza ve Bakhat, 2021), firmaların uluslararası entegre raporlama kılavuz ilkelerine uyum düzeylerinin değerlendirilmesinde (Tuğay ve Temel, 2022), COVID-19 aşısı seçiminde (Ecer, 2022) ve ılıman Akdeniz ikliminde sel duyarlılığının değerlendirilmesinde (Hadian vd., 2022) başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

2. Önerilen Performans Değerlendirme Modeli

Bu bölümde, COVID-19 öncesi ve sırasında Türk katılım bankacılığı sektörünün performansını ölçme ve değerlendirmede önerilen yaklaşımın ayrıntıları sunulmaktadır. Önerilen yaklaşım MEREK, PSI ve MAIRCA yöntemlerini içeren üç ana parçadan oluşmaktadır. İlk olarak, MEREK ve PSI yöntemleri ayrı alt bölümlerde anlatılmıştır. Daha sonra bu yöntemler MAIRCA yöntemi ile entegre edilerek hibrit bir yaklaşım geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında önerilen modelin genel çerçevesi Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Önerilen Metodolojinin Sistematik Adımları

2.1. MEREC Prosedürü

Kriter ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesinde her bir kriterin alternatiflerin performansı üzerindeki eksiltme etkisine dayanan MEREC prosedürüyle kriter ağırlıkları hesaplamak için aşağıdaki matematiksel adımlar takip edilmiştir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021: 7-9).

Adım 1-1: İlk adımda n tane alternatif ve m tane kriterden oluşan karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \cdots & x_{nm} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 1-2: Karar matrisi Eşitlik (2) kullanılarak normalize edilir.

$$n_{ij}^x = \begin{cases} \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}} & \text{eğer } j \in \text{Faydalı Kriter} \\ \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}} & \text{eğer } j \in \text{Faydasız Kriter} \end{cases} \quad (2)$$

Adım 1-3: Her bir alternatifin toplam performans değeri (S_i) Eşitlik 4 kullanılarak hesaplanır.

$$S_i = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_j |\ln(n_{ij}^x)| \right) \right) \quad (3)$$

Adım 1-4: Her bir kriter ayrı ayrı çıkarılarak alternatiflerin performansı (S'_{ij}) belirlenir. Bu hesaplama için Eşitlik (4) kullanılır.

$$S'_{ij} = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{m} \sum_{k, k \neq j} |\ln(n_{ik}^x)| \right) \right) \quad (4)$$

Adım 1-5: Bu adımda mutlak sapmaların toplamı (E_j) hesaplanır. E_j j . kriterin çıkarılma etkisini göstermek üzere, adım 1-3 ve adım 1-4'ten elde edilen değerlere dayalı olarak j . kriterin çıkarılma etkisi belirlenir.

$$E_j = \sum_i |S'_{ij} - S_i| \quad (5)$$

Adım 1-6: Bu adımda, her bir kriterin objektif ağırlığı (w_j) Adım 1-5'in çıkarılma etkileri (E_j) kullanılarak hesaplanır.

$$w_{j,merec} = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (6)$$

2.2. PSI Prosedürü

Maniya ve Bhatt (2010) tarafından literatüre kazandırılmış olan PSI yöntemi hem kriterlerin objektif ağırlıklarının belirlenmesinde hem de alternatiflerin sıralanmasında kullanılmaktadır (Maniya ve Bhatt, 2010: 1786; Işık, 2021:303-304): Bu yöntemde uygulanan matematiksel adımlar aşağıdaki gibidir;

Adım 2-1: ilk adımda Eşitlik (1)'de gösterilen başlangıç karar matrisi (X) düzenlenir.

Adım 2-2: Başlangıç karar matrisindeki değerler kriterlerin fayda ve maliyet özellikleri dikkate alınarak normalize edilir. Normalizasyon sürecinde Eşitlik (7)'den faydalanılır.

$$n_{ij}^x = \begin{cases} \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}} & \text{eğer } j \in \text{Faydalı Kriter} \\ \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}} & \text{eğer } j \in \text{Faydasız Kriter} \end{cases} \quad (7)$$

Adım 2-3: Bu adımda her bir kriter için tercih değişkenliği değerini (PV_j) hesaplanır.

$$PV_j = \sum_{i=1}^N (n_{ij}^x - \bar{n}_j^x)^2 \quad (8)$$

Burada $\bar{n}_j^x$ j . kriterin normalleştirilmiş değerinin ortalamasıdır ve $\bar{n}_j^x = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N n_{ij}^x$ şeklinde hesaplanmaktadır.

Adım 2-4: Her bir kriter için tercih değerindeki sapma (Θ_j) hesaplanır. Ardından ise her bir performans kriteri için ağırlık katsayısı olan w_j değerleri bulunur.

$$\Theta_j = 1 - PV_j \quad (9)$$

$$w_{j,psi} = \frac{\omega_j}{\sum_{j=1}^m \omega_j} \quad (10)$$

2.3. Ortak Ağırlıklandırma Prosedürü

ÇKKV problemlerinde ortak ağırlıklandırma prosedürü kullanılarak daha güvenilir bir karar modeli oluşturulabilir. Önerilen bu yöntemin uygulanmasıyla kriterler için daha makul objektif ağırlıklar hesaplanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, MEREK ve PSI prosedürlerinden elde edilen ağırlıklar Eşitlik (11) yardımıyla birleştirilerek her bir kritere ilişkin objektif ağırlıklar hesaplanmıştır (Zavadskas ve Podvezko, 2016: 8).

$$w_{j,ortak} = \frac{w_{j,merec} w_{j,psi}}{\sum_{j=1}^m w_{j,merec} w_{j,psi}} \quad (11)$$

2.4. MAIRCA Prosedürü

Belirli bir ÇKKV problemi için ideal ve gerçek değerlendirmeler arasındaki boşluğu tanımlamaya dayanan MAIRCA yönteminde belirlenen kriterler açısından her alternatif için bireysel boşluklar toplandıktan sonra toplam boşluk hesaplanır ve alternatifler boşluk değerlerinin artan sırasına göre sıralanır. Bu yöntemin matematiksel adımları aşağıdaki gibidir (Pamucar vd., 2014):

Adım 3-1: ilk adımda Eşitlik (1)'de gösterilen başlangıç karar matrisi (X) düzenlenir.

Adım 3-2: Her bir alternatif açısından öncelik değeri olarak ifade edilen P_{Ai} değeri Eşitlik (12) yardımıyla hesaplanır. Karar vericiler alternatifleri seçerken tarafsızdır bu da önerilen alternatiflerin hiçbirini tercih etmedikleri anlamına gelir. Dolayısıyla her bir alternatifin önceliği birbirine eşittir.

$$P_{Ai} = \frac{1}{n}; \sum_{i=1}^n P_{Ai} = 1 \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (12)$$

Burada n seçilen alternatif sayısını ifade etmektedir.

Adım 3-3: Kriterler için hesaplanan ağırlık katsayıları ile öncelik değerlerinin (P_{Ai}) çarpılması suretiyle teorik derecelendirme matrisi (T_p) elde edilir.

$$T_p = \begin{bmatrix} t_{p11} & t_{p12} & \dots & t_{p1m} \\ t_{p21} & t_{p22} & \dots & t_{p2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ t_{pn1} & t_{pn2} & \dots & t_{pnm} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} P_{A1}w_1 & P_{A1}w_2 & \dots & P_{A1}w_m \\ P_{A2}w_1 & P_{A2}w_2 & \dots & P_{A2}w_m \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ P_{An}w_1 & P_{An}w_2 & \dots & P_{An}w_m \end{bmatrix} \quad (13)$$

Adım 3-4: Gerçek değerlendirme matrisi (T_r) oluşturulur. T_r matrisinin elemanlarını belirlemek için T_p matrisinin elemanlarıyla normalize edilmiş matrisin (D) elemanları çarpılır. Normalize edilmiş matrisin elemanları bulunurken kriterlerin fayda ve maliyet özellikleri dikkate alınır. Bu adımda normalizasyon sürecinde fayda özelliği gösteren kriterler için Eşitlik (14) ve maliyet özelliği gösteren kriterler için Eşitlik (15) kullanılır.

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \quad (14)$$

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \frac{x_{ij} - x_i^+}{x_i^- - x_i^+} \quad (15)$$

Adım 3-5: Toplam boşluk matrisi olarak bilinen (G) matrisi (T_p) ile (T_r) arasındaki fark olarak bulunur.

$$G = T_p - T_r = \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} & \dots & g_{1m} \\ g_{21} & g_{22} & \dots & g_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ g_{n1} & g_{n2} & \dots & g_{nm} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} t_{p11} - t_{r11} & t_{p12} - t_{r12} & \dots & t_{p1m} - t_{r1m} \\ t_{p21} - t_{r21} & t_{p22} - t_{r22} & \dots & t_{p2m} - t_{r2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ t_{pn1} - t_{rn1} & t_{pn2} - t_{rn2} & \dots & t_{pnm} - t_{rnm} \end{bmatrix} \quad (16)$$

$$g_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{eğer } t_{pij} = t_{rij} \\ t_{pij} - t_{rij}, & \text{eğer } t_{pij} > t_{rij} \end{cases} \quad (17)$$

Adım 3-6: Her bir alternatif açısından kriter fonksiyonlarının nihai değerleri Q_i hesaplanır.

$$Q_i = \sum_{j=1}^m g_{ij} \quad (18)$$

Son adımda Q_i değerleri sıralandıktan sonra en küçük Q_i değerine sahip seçenек en iyi seçenек olarak belirlenir.

3. Önerilen Hibrit Modelin Uygulanması

Bu çalışmada amaç COVID-19 pandemisi öncesi (2019 Mart, 2019 Haziran, 2019 Eylül ve 2019 Aralık) ve sırasında (2020 Mart, 2020 Haziran, 2020 Eylül ve 2020 Aralık) Türk katılım bankacılığı sektörünün performansını ölçmek, sıralamak ve değerlendirmektir. Performans ölçümünde kullanılan değerlendirme kriterlerine ilişkin veriler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) aylık bankacılık sektörü verileri sayfasından derlenmiştir. Veri setine dahil edilen performans göstergelerinin hesaplama biçimleri ve bu göstergelerin karar verici otoriteler açısından taşıması gereken nitelikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Performans Değerlendirme Kriterleri

Sıra	Performans Değerlendirme Kriterleri	Kod	Amaç
1	Kar Payı Gelirleri/Ortalama Kar Getirili Aktifler	K-1	F
2	Kar Payı Giderleri/Ortalama Kar Payı Maliyetli Pasifler	K-2	M
3	Ücretler, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri/Ortalama Toplam Aktifler	K-3	F
4	Diğer Gelirler/Diğer Giderler	K-4	F
5	Ücretler, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri/Operasyonel Giderler	K-5	F

6	Vergi Öncesi Kar (Zarar)/Ortalama Toplam Personel Sayısı	K-6	F
7	Toplanan Fonlar/Ortalama Toplam Şube Sayısı	K-7	F
8	Krediler/Toplam Şube Sayısı	K-8	F
9	Toplam Personel Sayısı/Toplam Şube Sayısı	K-9	M
10	Toplanan Fonlar (Vadesiz)/Toplanan Fonlar	K-10	F
11	Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklar (Net)/ Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklar (Brüt)	K-11	M
12	Yabancı Kaynaklar/Toplam Özkaynak	K-12	M

Not: Tablodaki "F" ve "M" sembolleri sırasıyla değeri maksimize ve minimize edilmek istenen kriterleri ifade etmektedir.

Tablo 1'de yer alan performans göstergelerine dayalı olarak önerilen performans değerlendirme yaklaşımı (MEREK-PSI-MAIRCA) çerçevesinde katılım bankacılığı sektörünün 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin çeyrek dönemlik performans sonuçları bu bölümde rapor edilmiştir.

4.1. MEREK Prosedürü ile Ulaşılan Bulgular

Türk katılım bankacılık sektörünün 2019 Mart ile 2020 Aralık dönemini kapsayan 8 çeyrek dönemlik verilerden oluşan karar matrisi Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Karar Matrisi

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
2019 Mart	2.61	2.27	0.27	98.92	48.82	43.56	138489	114929	13.88	33.19	65.17	1117
2019 Haziran	5.22	4.47	0.52	98.92	51.40	99.79	152726	122129	13.86	33.67	64.86	1119
2019 Eylül	7.73	6.59	0.77	98.85	50.22	138.80	166282	120084	13.78	32.92	61.46	1156
2019 Aralık	9.97	8.18	1.01	99.20	50.27	200.48	188335	132308	13.60	33.53	61.13	1194
2020 Mart	1.97	1.21	0.22	99.79	42.64	59.02	206836	152106	13.63	37.72	61.30	1210
2020 Haziran	3.89	2.32	0.41	98.00	44.26	133.36	228373	176311	13.73	40.42	52.94	1309
2020 Eylül	5.97	3.45	0.60	98.11	47.24	224.01	262994	202084	13.68	42.87	52.81	1506
2020 Aralık	8.11	4.90	0.76	98.48	46.23	290.84	265935	200684	13.42	45.22	52.02	1469

Eşitlik (2) yardımı ile karar matrisinde yer alan değerler normalize edilmiştir. Normalize edilmiş değerleri içeren matris Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Normalize Karar Matrisi

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
2019 Mart	0.755	0.278	0.815	0.991	0.873	1.000	1.000	1.000	1.000	0.992	1.000	0.742
2019 Haziran	0.377	0.546	0.423	0.991	0.830	0.437	0.907	0.941	0.999	0.978	0.995	0.743
2019 Eylül	0.255	0.806	0.286	0.991	0.849	0.314	0.833	0.957	0.993	1.000	0.943	0.767
2019 Aralık	0.198	1.000	0.218	0.988	0.848	0.217	0.735	0.869	0.980	0.982	0.938	0.793
2020 Mart	1.000	0.148	1.000	0.982	1.000	0.738	0.670	0.756	0.982	0.873	0.941	0.804
2020 Haziran	0.506	0.284	0.537	1.000	0.963	0.327	0.606	0.652	0.989	0.814	0.812	0.870
2020 Eylül	0.330	0.422	0.367	0.999	0.903	0.194	0.527	0.569	0.986	0.768	0.810	1.000
2020 Aralık	0.243	0.599	0.289	0.995	0.922	0.150	0.521	0.573	0.967	0.728	0.798	0.976

Sonraki adımda, her bir alternatif için S_i değerleri elde edilmiştir. Örneğin birinci alternatif için bu değer Eşitlik (3) kullanılarak aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$S_1 = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{12} (|\ln(0.755)| + |\ln(0.278)| + |\ln(0.815)| + |\ln(0.991)| + |\ln(0.873)| + |\ln(1.000)| + |\ln(1.000)| + |\ln(1.000)| + |\ln(1.000)| + |\ln(0.992)| + |\ln(1.000)| + |\ln(0.742)|) \right) \right) = 0.170$$

S_1 değeri hesaplandıktan sonra $S_2, S_3, S_4, S_5, S_6, S_7$ ve S_8 değerleri sırasıyla 0.284, 0.332, 0.385, 0.246, 0.361, 0.428 ve 0.458 olarak hesaplanmıştır. Daha sonra her bir kriterin sıra ile çıkarılmasıyla tüm alternatifler için S'_{ij} değerleri hesaplanmıştır. Örneğin Eşitlik (4) ile S'_{11} değeri aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmıştır. Tablo 4 S'_{ij} değerlerinden oluşan matrisi göstermektedir.

$$S'_{11} = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{12} (|\ln(0.278)| + |\ln(0.815)| + |\ln(0.991)| + |\ln(0.873)| + |\ln(1.000)| + |\ln(1.000)| + |\ln(1.000)| + |\ln(1.000)| + |\ln(0.992)| + |\ln(1.000)| + |\ln(0.742)| +) \right) \right) = 0.150$$

Tablo 4. S'_{ij} Değerleri

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
2019 Mart	0.150	0.075	0.155	0.169	0.160	0.170	0.170	0.170	0.170	0.169	0.170	0.148
2019 Haziran	0.221	0.246	0.229	0.284	0.273	0.231	0.278	0.281	0.284	0.283	0.284	0.266
2019 Eylül	0.247	0.319	0.254	0.331	0.322	0.260	0.321	0.329	0.332	0.332	0.328	0.316
2019 Aralık	0.288	0.385	0.294	0.384	0.375	0.294	0.367	0.377	0.384	0.384	0.381	0.372
2020 Mart	0.246	0.113	0.246	0.245	0.246	0.226	0.220	0.228	0.245	0.237	0.242	0.232
2020 Haziran	0.320	0.285	0.324	0.361	0.358	0.293	0.331	0.335	0.360	0.349	0.348	0.352
2020 Eylül	0.366	0.380	0.372	0.428	0.422	0.335	0.393	0.397	0.427	0.414	0.417	0.428
2020 Aralık	0.380	0.430	0.390	0.457	0.453	0.352	0.423	0.428	0.456	0.441	0.446	0.456

Eşitlik (5)'teki sapmaya dayalı formül yardımıyla alternatiflerin genel performansı üzerindeki her bir kriterin kaldırma etkisi hesaplanmaktadır. Örneğin 1. kriterin çıkarılma etkisi E_1 aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmıştır:

$$E_1 = |0.150 - 0.170| + |0.221 - 0.284| + |0.247 - 0.332| + |0.288 - 0.385| + |0.246 - 0.246| + |0.320 - 0.361| + |0.366 - 0.428| + |0.380 - 0.458| = 0.445.$$

E_1 değeri belirlendikten sonra $E_2, E_3, E_4, E_5, E_6, E_7, E_8, E_9, E_{10}, E_{11}$ ve E_{12} değerleri sırasıyla 0.431, 0.399, 0.004, 0.053, 0.502, 0.161, 0.119, 0.006, 0.055, 0.047 ve 0.093 olarak bulunmuştur. Son adımda ise her bir kriter için objektif kriter ağırlıkları elde edilmiştir. Örneğin Eşitlik (6) vasıtasıyla 1. kriter için ağırlık katsayısı aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$w_1 = \frac{0.445}{2.314} = 0.192$$

$w_2, w_3, w_4, w_5, w_6, w_7, w_8, w_9, w_{10}, w_{11}$ ve w_{12} değerleri ise sırasıyla 0.186, 0.172, 0.002, 0.023, 0.217, 0.070, 0.051, 0.003, 0.024, 0.020 ve 0.004 olarak hesaplanmıştır.

4.2. PSI Prosedürü ile Ulaşılan Bulgular

PSI Prosedürünün ilk adımında Tablo 2'de gösterilen karar matrisi Eşitlik (7) kullanılarak normalize edilmiştir. Normalize edilmiş matris Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
2019 Mart	0.262	0.533	0.265	0.991	0.950	0.150	0.521	0.569	0.967	0.734	0.798	1.000
2019 Haziran	0.524	0.271	0.517	0.991	1.000	0.343	0.574	0.604	0.968	0.745	0.802	0.998
2019 Eylül	0.775	0.184	0.760	0.991	0.977	0.477	0.625	0.594	0.974	0.728	0.846	0.966
2019 Aralık	1.000	0.148	1.000	0.994	0.978	0.689	0.708	0.655	0.987	0.741	0.851	0.935
2020 Mart	0.197	1.000	0.216	1.000	0.830	0.203	0.778	0.753	0.985	0.834	0.849	0.923
2020 Haziran	0.390	0.524	0.407	0.982	0.861	0.459	0.859	0.872	0.978	0.894	0.983	0.853
2020 Eylül	0.599	0.351	0.594	0.983	0.919	0.770	0.989	1.000	0.981	0.948	0.985	0.742
2020 Aralık	0.813	0.247	0.751	0.987	0.899	1.000	1.000	0.993	1.000	1.000	1.000	0.760

Sonraki adımlarda Eşitlikler (8), (9) ve (10) kullanılarak her kriterle ilişkin sırasıyla PV_j, Θ_j ve w_j değerleri elde edilmiş ve bu değerler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Kriterlere İlişkin PV_j, Θ_j ve w_j Değerleri

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
PV_j	0.555	0.545	0.502	0.000	0.026	0.596	0.233	0.224	0.001	0.082	0.051	0.073
Θ_j	0.445	0.455	0.498	1.000	0.974	0.404	0.767	0.776	0.999	0.918	0.949	0.927
w_j	0.049	0.05	0.055	0.110	0.107	0.044	0.084	0.085	0.110	0.101	0.104	0.102

4.3. Ortak Ağırlıklandırma Prosedürü ile Ulaşılan Bulgular

Değerlendirme kriterlerine ilişkin daha makul objektif ağırlıkların hesaplanması amacıyla MEREC yönteminde elde edilen kriter ağırlıkları ile PSI yönteminde elde edilen kriter ağırlıkları Eşitlik (11) vasıtasıyla birleştirilmiştir. Ortak ağırlıklandırma prosedürü çerçevesinde elde edilen sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde katılım bankacılığı sektörünün performansına etki eden en önemli üç göstergenin sırasıyla K6 (vergi öncesi karın ortalama personel sayısına oranı), K3 (ücretler, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirlerinin ortalama toplam aktiflere oranı) ve kar payı gelirlerinin ortalama kar getirili aktiflere oranı (K1) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Birleştirilmiş Objektif Kriter Ağırlıkları

Kriter	w_{MEREK}	w_{PSI}	w_{ORTAK}	Sıra
K-1	0.192	0.049	0.158	3
K-2	0.186	0.050	0.156	4
K-3	0.172	0.055	0.159	2
K-4	0.002	0.110	0.003	12
K-5	0.023	0.107	0.041	8
K-6	0.217	0.044	0.162	1
K-7	0.070	0.084	0.099	5
K-8	0.051	0.085	0.074	6
K-9	0.003	0.110	0.005	11
K-10	0.024	0.101	0.040	9
K-11	0.020	0.104	0.036	10
K-12	0.040	0.102	0.069	7

4.4. MAIRCA Prosedürü ile Ulaşılan Bulgular

Kriter ağırlıklarına ilişkin hesaplamalardan sonra alternatifler MAIRCA prosedürüne göre değerlendirilmiştir. Tablo 2'de yer alan karar matrisinden hareketle öncelikli olarak Eşitlik (12) ile her alternatif açısından P_{Ai} değerleri bulunmuştur. bu değerler $P_{A1}, \dots, P_{A8} = 1/8 = 0.125$ olarak hesaplanmıştır. Daha sonra Eşitlik (13) yardımı ile teorik derecelendirme matrisi (T_p) oluşturulmuştur. T_p matrisi Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. T_p Matrisi

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
2019 Mart	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2019 Haziran	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2019 Eylül	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2019 Aralık	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2020 Mart	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2020 Haziran	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2020 Eylül	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009
2020 Aralık	0.020	0.020	0.020	0.000	0.005	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.009

T_p matrisini oluşturduktan sonra gerçek derecelendirme matrisi (T_r) hesaplanmıştır. Tablo 9 da sunulan T_r matrisi Eşitlikler (14) ve (15) kullanılarak normalize edilen matris ile T_p matrisinin çarpımı sonucu elde edilmiştir.

Tablo 9. T_r Matrisi

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12
2019 Mart	0.002	0.017	0.001	0.000	0.004	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.009
2019 Haziran	0.008	0.010	0.008	0.000	0.005	0.005	0.001	0.001	0.000	0.000	0.000	0.009
2019 Eylül	0.014	0.004	0.014	0.000	0.004	0.008	0.003	0.001	0.000	0.000	0.001	0.008
2019 Aralık	0.020	0.000	0.020	0.000	0.004	0.013	0.005	0.002	0.000	0.000	0.001	0.007
2020 Mart	0.000	0.020	0.000	0.000	0.000	0.001	0.007	0.004	0.000	0.002	0.001	0.007
2020 Haziran	0.005	0.016	0.005	0.000	0.001	0.007	0.009	0.006	0.000	0.003	0.004	0.004
2020 Eylül	0.010	0.013	0.010	0.000	0.003	0.015	0.012	0.009	0.000	0.004	0.004	0.000
2020 Aralık	0.015	0.009	0.014	0.000	0.002	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.001

MAIRCA prosedürünün sonraki adımında Eşitlikler (16) ve (17) yardımıyla toplam boşluk matrisi (G) hesaplanmıştır. T_p ile T_r matrislerinin arasındaki fark alınarak oluşturulan G matrisi ile Eşitlik (18) yardımıyla hesaplanan performans değerleri (U_i) Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Toplam Boşluk Matrisi ile Nihai Kriter Fonksiyon Değerleri

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-6	K-7	K-8	K-9	K-10	K-11	K-12	U_i	Sıra
2019 Mart	0.018	0.003	0.019	0.000	0.002	0.020	0.012	0.009	0.001	0.005	0.004	0.000	0.093	8
2019 Haziran	0.012	0.009	0.012	0.000	0.000	0.016	0.011	0.008	0.001	0.005	0.004	0.000	0.078	6
2019 Eylül	0.006	0.015	0.006	0.000	0.001	0.012	0.010	0.009	0.000	0.005	0.003	0.001	0.068	5
2019 Aralık	0.000	0.020	0.000	0.000	0.001	0.007	0.008	0.007	0.000	0.005	0.003	0.002	0.052	3
2020 Mart	0.020	0.000	0.020	0.000	0.005	0.019	0.006	0.005	0.000	0.003	0.003	0.002	0.083	7
2020 Haziran	0.015	0.003	0.015	0.000	0.004	0.013	0.004	0.003	0.000	0.002	0.000	0.004	0.064	4
2020 Eylül	0.010	0.006	0.010	0.000	0.002	0.005	0.000	0.000	0.000	0.001	0.000	0.009	0.045	2
2020 Aralık	0.005	0.010	0.006	0.000	0.003	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.008	0.032	1

Tablo 10'daki sıralama sonuçlarına göre katılım bankacılığı sektörünün belirlenen performans göstergeleri açısından en başarılı olduğu dönemin 2020 Aralık olduğu bununla beraber en başarısız olduğu dönemin ise 2019 Mart olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak Tablo 10'da rapor edilen sonuçlar COVID-19 salgınından önceki dönemi kapsayan 2019 yılında Mart, Haziran, Eylül ve Aralık dönemlerinde sektör performansının giderek iyileştiğini gözlenmektedir. Ancak, COVID-19 salgınının etkili olmaya başladığı 2020 Mart döneminde performansın sert bir biçimde düştüğü ardından da sektör tarafından uygulanan risk önleyici politikalar sayesinde performansın iyileşme başladığını ifade edilebilir. Sonuç olarak Tablo 10'da rapor edilen sonuçlar katılım bankacılığı sektörünün krizlere karşı dayanıklılığına işaret etmektedir.

4. Duyarlılık Analizi

Bu çalışmada performans değerlendirilmede önerilen hibrit modelin ürettiği sonuçların güvenilirliğini, sağlamlığını ve geçerliliğini test etmek amacıyla kapsamlı bir duyarlılık analizi yapılmıştır. Duyarlılık analizi üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada farklı ağırlık değerlerinin sıralama sonuçlarına etkisi incelenmiştir. İkinci aşamada sıra ters çevirme probleminin sıralama sonuçlarına etkisi incelenmiştir. Üçüncü ve son olarak önerilen hibrit modelden elde edilen sıralama sonuçları çeşitli ÇKKV tekniklerinden elde edilen sıralama sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

4.1. Farklı ağırlık değerlerinin sıralama sonuçlarına etkisinin analizi

Duyarlılık analizi yapmanın amacı performans değerlendirilmede en etkili olan kriterin önerilen hibrit modelin sıralama performansı üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Kirkwood (1997) ve Kahraman (2002)'nin önerileri doğrultusunda duyarlılık analizi sırasında ağırlıkların orantılılığını gösteren Eşitlik (19) tanımlanmıştır.

$$w_c = (1 - w_s) \times \left(\frac{w_c^o}{W_c^o} \right) = w_c^o - \Delta x \times \alpha_c \quad (19)$$

Burada w_c duyarlılık analizindeki kriterlerin ağırlıklarındaki değişimi, w_s en önemli kriterin ağırlığını, w_c^o kriterlerin ağırlıklarının orijinal değerlerini ve W_c^o ise değiştirilen kriterlerin ağırlıklarının orijinal değerlerinin toplamını göstermektedir. Yukarıdaki eşitlikte yer alan ağırlık esneklik katsayısı α_c en önemli kriterin ağırlığındaki değişikliklerle ilgili olarak ağırlık katsayılarının diğer değerlerinin görelî dengesini ifade etmektedir. α_c parametresi Eşitlik (20) kullanılarak hesaplanmıştır.

$$\alpha_c = \left(\frac{w_c^o}{W_c^o} \right) \quad (20)$$

Duyarlılık analizinin uygulanmasıyla ilgili olarak en önemli kritere ait α_s değerinin "1" olduğu ve duyarlılık analizi boyunca değişken ağırlıkların oranının ise sabit olduğu varsayılır (Kahraman, 2002).

Δx parametresi ise ağırlık esneklik katsayılarına bağlı olarak ağırlık setine uygulanan değişiklik miktarını ifade etmektedir. Ancak en önemli kriterin ağırlığı negatif değerler alırsa bu durumda ağırlık orantılılık kısıtlaması ihlal edilebilir. Bu nedenle en önemli kriterin ağırlığındaki değişkenlik sınırlandırılmalıdır.

Δx parametresi görece anlamlılıkta bir artışa işaret eden pozitif veya görece anlamlılıkta bir azalmaya işaret eden negatif değerler olabilir. Δx için sınırlar negatif ve pozitif yönde en önemli kriterin ağırlığındaki en büyük değişiklik olarak tanımlanır. Δx için sınır değerleri Eşitlik (21) kullanılarak belirlenmektedir (Stević vd., 2020).

$$-w_s^0 \leq \Delta x \leq \min\{w_c^0/\alpha_c\} \quad (21)$$

Δx için limitler tanımlandıktan sonra, duyarlılık analizi için önceden tanımlanmış parametrelere göre yeni kriter ağırlıkları hesaplanır. En önemli kriterle ait ağırlık katsayıları Eşitlik (22) uygulanarak diğer kriterlere ilişkin ağırlık katsayıları ise Eşitlik (23) uygulanarak hesaplanır.

$$w_s = w_s^0 + \alpha_s \times \Delta x \quad (22)$$

$$w_c = w_c^0 - \alpha_c \times \Delta x \quad (23)$$

Burada w_s^0 duyarlılık analizi ile ilgili kriterin orijinal ağırlığını, w_c^0 ise değişken ağırlıkların orijinal değerini temsil etmektedir. Bu yeni kriter seti ağırlık katsayılarının evrensel orantılılık durumunu ($\sum w_s + \sum w_c = 1$) her zaman karşılamalıdır (Ecer vd., 2019).

Bu çalışmada 0.162 ağırlık değeriyle en yüksek ağırlık katsayısına sahip olan K6 kriteri en önemli kriter olarak belirlenmiştir. Sonraki adımda en önemli kriterin ağırlık esneklik katsayısının α_s bir olduğu varsayılmış ve diğer kriterler için esneklik katsayısı (α_c) ise tahmin edilmiş ve Tablo 11’de sunulmuştur. Ardından en önemli kriterin ağırlık katsayısını değiştirme limitleri Δx tanımlanmıştır. Tablo 11’de görüldüğü gibi K6 kriterinin limit değerleri $-0.162 \leq \Delta x \leq 0.838$ olarak elde edilmiştir. Bu sınırların ötesinde k6 kriterine ilişkin ağırlık katsayıları negatif değerler almaktadır. En önemli kriterin ağırlık katsayısını değiştirmek için tanımlanan limitlere dayalı olarak, duyarlılık analizi için senaryolar (SR) belirlenmiştir. $-0.162 \leq \Delta x \leq 0.838$ aralığı 22 senaryoya bölünmüştür. Eşitlik (22) ve (23) vasıtasıyla Tablo 12’de rapor edildiği gibi 22 senaryo için yeni ağırlık katsayılarından oluşan setler hesaplanmıştır. Tablo 12’de görüldüğü gibi Δx “sıfır” değerini aldığı anda kriter ağırlıkları orijinal ağırlık setine eşit olmaktadır. Örneğin, Δx parametresine -0,15 değerini verildiğinde Eşitlik (22) ve (23)’ün uygulanması ile elde edilen K1, K2 ve K3 kriterlerine ait yeni ağırlıklar aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmıştır.

$$K1 \text{ kriteri için } w_1 = 0.158 - 0.188 \times (-0.15) = 0.186$$

$$K2 \text{ kriteri için } w_2 = 0.156 + 0.186 \times (-0.15) = 0.184$$

$$K3 \text{ kriteri için } w_3 = 0.159 + 0.189 \times (-0.15) = 0.187$$

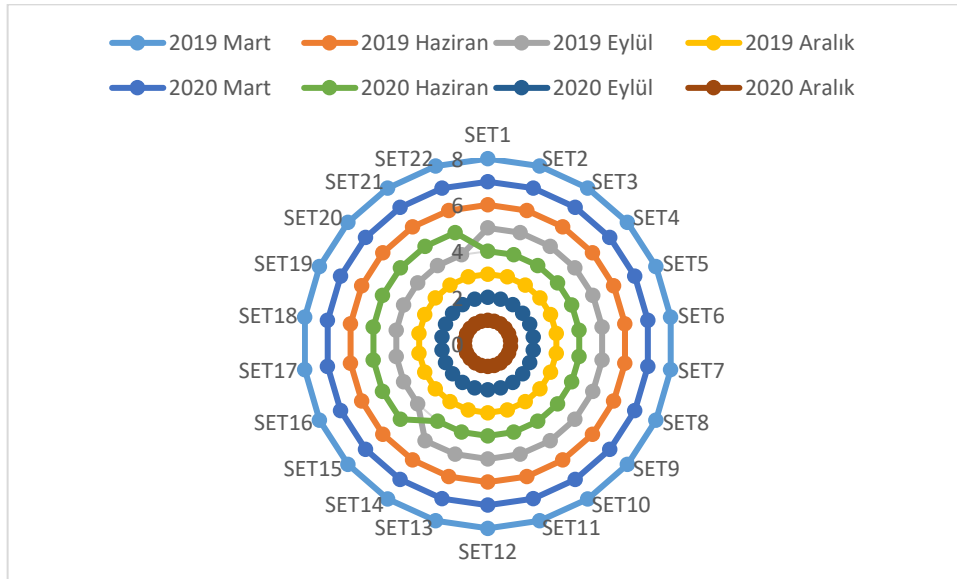
Tablo 11. Ağırlıkları Değiştirmek için Ağırlık Esneklik Katsayısı

Kriterler	Orjinal Ağırlıklar	α_c	Δx
K-6	0.162	1.000	
K-1	0.158	0.158 / (1-0.162)=0.188	0.158/0.188=0.838
K-2	0.156	0.156 / (1-0.162)=0.186	0.156/0.186=0.838
K-3	0.159	0.159 / (1-0.162)=0.189	0.159/0.189=0.838
K-4	0.003	0.003 / (1-0.162)=0.004	0.003/0.004=0.838
K-5	0.041	0.041 / (1-0.162)=0.049	0.041/0.049=0.838
K-7	0.099	0.099 / (1-0.162)=0.118	0.099/0.118=0.838
K-8	0.074	0.074 / (1-0.162)=0.088	0.074/0.088=0.838
K-9	0.005	0.005 / (1-0.162)=0.006	0.005/0.006=0.838
K-10	0.040	0.040 / (1-0.162)=0.048	0.040/0.048=0.838
K-11	0.036	0.036 / (1-0.162)=0.042	0.036/0.042=0.838
K-12	0.069	0.069 / (1-0.162)=0.082	0.069/0.082=0.838

Tablo 12. Her bir Senaryo İçin Üretilen Yeni Ağırlık Katsayıları

SR	Δx	w_1	w_2	w_3	w_4	w_5	w_6	w_7	w_8	w_9	w_{10}	w_{11}	w_{12}
SR-1	-0,161	0.188	0.186	0.189	0.004	0.049	0.000	0.118	0.088	0.006	0.048	0.042	0.082
SR-2	-0,15	0.186	0.184	0.187	0.004	0.048	0.012	0.116	0.087	0.006	0.048	0.042	0.081
SR-3	-0,1	0.176	0.175	0.177	0.004	0.046	0.062	0.110	0.082	0.005	0.045	0.040	0.077
SR-4	-0,05	0.167	0.165	0.168	0.003	0.043	0.112	0.104	0.078	0.005	0.043	0.038	0.073
SR-5	0	0.158	0.156	0.159	0.003	0.041	0.162	0.099	0.074	0.005	0.040	0.036	0.069
SR-6	0,05	0.148	0.147	0.149	0.003	0.038	0.212	0.093	0.069	0.005	0.038	0.033	0.065
SR-7	0,1	0.139	0.138	0.140	0.003	0.036	0.262	0.087	0.065	0.004	0.036	0.031	0.061
SR-8	0,15	0.129	0.128	0.130	0.003	0.034	0.312	0.081	0.060	0.004	0.033	0.029	0.056
SR-9	0,2	0.120	0.119	0.121	0.002	0.031	0.362	0.075	0.056	0.004	0.031	0.027	0.052
SR-10	0,25	0.111	0.110	0.111	0.002	0.029	0.412	0.069	0.052	0.003	0.028	0.025	0.048
SR-11	0,3	0.101	0.100	0.102	0.002	0.026	0.462	0.063	0.047	0.003	0.026	0.023	0.044
SR-12	0,35	0.092	0.091	0.092	0.002	0.024	0.512	0.057	0.043	0.003	0.024	0.021	0.040
SR-13	0,4	0.082	0.082	0.083	0.002	0.021	0.562	0.052	0.039	0.003	0.021	0.019	0.036
SR-14	0,45	0.073	0.072	0.073	0.001	0.019	0.612	0.046	0.034	0.002	0.019	0.016	0.032
SR-15	0,5	0.064	0.063	0.064	0.001	0.016	0.662	0.040	0.030	0.002	0.016	0.014	0.028
SR-16	0,55	0.054	0.054	0.055	0.001	0.014	0.712	0.034	0.025	0.002	0.014	0.012	0.024
SR-17	0,6	0.045	0.044	0.045	0.001	0.012	0.762	0.028	0.021	0.001	0.012	0.010	0.020
SR-18	0,65	0.035	0.035	0.036	0.001	0.009	0.812	0.022	0.017	0.001	0.009	0.008	0.015
SR-19	0,7	0.026	0.026	0.026	0.001	0.007	0.862	0.016	0.012	0.001	0.007	0.006	0.011
SR-20	0,75	0.017	0.016	0.017	0.000	0.004	0.912	0.010	0.008	0.001	0.004	0.004	0.007
SR-21	0,8	0.007	0.007	0.007	0.000	0.002	0.962	0.005	0.003	0.000	0.002	0.002	0.003
SR-22	0,839	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	1.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Tablo 12’de verilen ağırlık katsayılarının yeni değerlerinin alternatif dönemlerin sıralaması üzerindeki etkisi Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. 22 senaryo aracılığıyla alternatif dönemlerin duyarlılık analizi

Şekil 2’de rapor edilen sonuçlar üretilen senaryolara göre kriterlere atanan farklı ağırlık değerlerinin belirli alternatiflerin sıralamasında değişimine yol açtığını ve bunun da modelin ağırlık katsayılarındaki değişikliklere duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar incelendiğinde 6 alternatifin (2020 Aralık, 2020 Eylül, 2019 Aralık, 2019 Haziran, 2020 Mart ve 2019 Mart dönemlerinin) tüm senaryolarda sıralamadaki yerlerini korudukları gözlenmektedir. Ancak, 2 alternatifin (2019 Eylül ve 2020 Haziran) sıralamadaki yeri üretilen senaryolara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle, 2019 Eylül dönemi ilk 14 senaryoda 5. sırada, 14. senaryodan sonra 4. sırada yer almaktadır. Tersine, 2020 Haziran dönemi ise ilk 14 senaryoda 4. sırada, 14. senaryodan sonra ise 5. sırada kendisine yer bulmaktadır. Bu nedenle, alternatiflerin sıralama konumlarındaki genel sonuçları değiştirmeyen biraz değiştirildi. Sonuç

olarak, elde edilen sıralama sonuçları önerilen hibrit modelin geniş bir ölçekte tutarlı ve kararlı olduğunu ve önerilen ÇKKV çerçevesinin etkinliğini, sağlamlığını ve uygulanabilirliğini doğrulamaktadır.

4.2. Sıra ters çevirme probleminin sıralama sonuçlarına etkilerinin analizi

Karar matrisine yeni bir alternatifin girmesi ya da karar matrisinden mevcut bir alternatifin çıkarılması gibi karar matrisinin belirli parametrelerinin değiştirilmesi sıralama sonuçlarında değişikliğe yol açabilir (Stević vd., 2020). Bu nedenle, önerilen modelin tutarlılığını test etmek için bu bölümde karar matrisinin elemanlarının değişiminin simüle edildiği 7 senaryo oluşturulmuştur. Senaryolar, her senaryoda en kötü alternatif sonraki değerlendirmeden elenecek şekilde oluşturulur. Ayrıca, her senaryo için kalan alternatifler yeni başlangıç karar matrisi dikkate alınarak sıralanır (Ecer, 2021). Burada amaç en kötü alternatifi eleyerek 7 farklı senaryo oluşturmak ve buna bağlı olarak sıralama sonuçlarındaki değişkenliği incelemektir.

Önerilen modelin sıralama sonuçları 2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık > 2020 Haziran > 2019 Eylül > 2019 Haziran > 2020 Mart > 2019 Mart şeklindedir. Bu sıralamaya dayalı olarak en etkili alternatif 2020 Aralık iken en kötü alternatif ise 2019 Mart'tır. İlk senaryoda 2019 Mart alternatifi karar matrisinden çıkarılmış ve sonraki senaryolarda elde edilen sıralama sonuçlarını dikkate alarak en kötü alternatifler sırasıyla karar matrislerinden çıkarılmıştır. Oluşturulan 7 senaryo çerçevesinde elde edilen sonuçlar Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13. Alternatiflerin Oluşturulan Senaryolara Göre Yeni Sıralaması

Senaryo	Sıralama
Orjinal	2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık > 2020 Haziran > 2019 Eylül > 2019 Haziran > 2020 Mart > 2019 Mart
SR-1	2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık > 2020 Haziran > 2019 Eylül > 2019 Haziran > 2020 Mart
SR-2	2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık > 2020 Haziran > 2019 Eylül > 2019 Haziran
SR-3	2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık > 2020 Haziran > 2019 Eylül
SR-4	2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık > 2020 Haziran
SR-5	2020 Aralık > 2020 Eylül > 2019 Aralık
SR-6	2020 Aralık > 2020 Eylül
SR-7	2020 Aralık

Tablo 13'te rapor edilen sonuçlar incelendiğinde tüm senaryolar için 2020 Aralık alternatifinin en iyi seçenek olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bu sonuç önerilen hibrit modelin sağlamlığını ve geçerliliğini onaylamaktadır. Sonuçta önerilen model maksimum düzeyde kararlı ve tutarlı olarak kabul edilebilir.

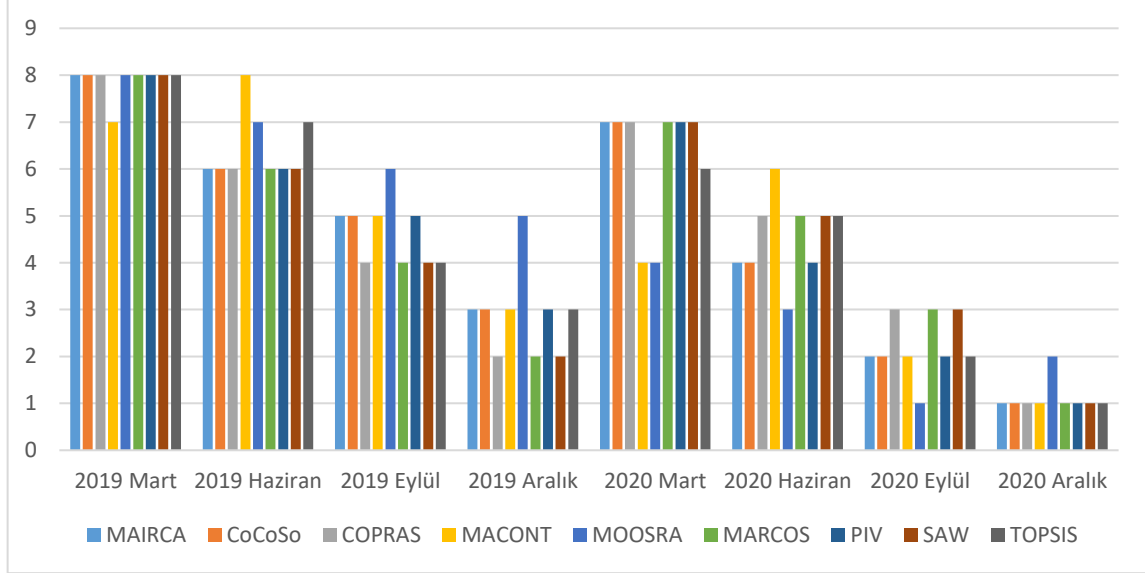
4.3. Önerilen hibrit modelin çeşitli ÇKKV yaklaşımlarıyla karşılaştırılmasının analizi

Önerilen hibrit model kullanılarak elde edilen sonuçlar, çeşitli ÇKKV teknikleri (CoCoSo, COPRAS, MACONT, MOOSRA, MARCOS, PIV, SAW ve TOPSIS) uygulanarak elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmış ve elde edilen karşılaştırma sonuçları Şekil 3'te verilmiştir. MAIRCA yönteminde olduğu gibi CoCoSo, COPRAS, MACONT, MARCOS, PIV, SAW ve TOPSIS yöntemlerinde de katılım bankalarının finansal açıdan en başarılı olduğu dönemin Aralık 2020 olduğunu gözlenmektedir. MOOSRA yönteminde ise katılım bankalarının en başarılı olduğu dönem Eylül 2020'dir.

Önerilen modelin sonuçları ile uygulanan diğer yaklaşımlar kullanılarak bulunan sonuçlar arasındaki korelasyon katsayısı, Spearman korelasyon katsayısı yaklaşımı uygulanarak hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 15'te verilmiştir. MAIRCA yöntemi ile MACONT ve MOOSRA yöntemleri arasındaki Pearson korelasyon katsayısı 0.786 olarak bulunmuştur. Bu değer, MAIRCA yönteminin sonuçları ile MACONT ve MOOSRA yöntemlerinin sonuçları arasında yüksek bir korelasyon olduğunu göstermektedir. MAIRCA yöntemi sonuçları ile COPRAS, MARCOS, SAW ve TOPSIS yöntemleri sonuçları arasındaki Pearson korelasyon katsayısı 0.952 olarak hesaplanmıştır. Buna ilaveten, MAIRCA yöntemi sonuçları ile CoCoSo ve PIV yöntemleri

sonuçları arasındaki Pearson korelasyon katsayısı ise 1.000 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar göstermektedir ki MAIRCA yönteminin sonuçları ile CoCoSo, COPRAS, MARCOS, PIV, SAW ve TOPSIS yöntemlerinin sonuçları arasında çok yüksek bir korelasyon bulunmaktadır. Sonuç olarak, Tablo 15'te rapor edilen sonuçlar uygulanan tüm ÇKKV yaklaşımları arasında ortalama olarak 0.923'lük yüksek bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Bu da önerilen modelin maksimum düzeyde kararlı ve sağlam bir teknik olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 3. Çeşitli ÇKKV yaklaşımları ile elde edilen alternatif sıralamalar

Tablo 15. Farklı ÇKKV Yaklaşımlarıyla Sıralamalar İçin Spearman Korelasyon Değerleri

	CoCoSo	COPRAS	MACONT	MOOSRA	MARCOS	PIV	SAW	TOPSIS	Ortalama
MAIRCA	1.000	0.952	0.786	0.786	0.952	1.000	0.952	0.952	0.923

SONUÇ

Finansal piyasalarda fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri sunan ve faizsiz bankacılık prensibine dayalı olarak finansal aracılık görevi icra eden katılım bankacılığı ortaya çıktığı günden beri tüm dünyada hızla gelişmeye devam eden dinamik bir iş modelidir.

Günümüzde mevduat bankaları ve yatırım ve kalkınma bankaları ile birlikte Türk bankacılık endüstrisinde faaliyet gösteren üçüncü bir bankacılık türü olan katılım bankaları faizsiz finansman prensipleri çerçevesinde kredi sisteminin etkin bir biçimde çalışmasına, finansal piyasalarda istikrarın sağlanmasına ve reel sektörün gelişmesine ve büyümesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmada MEREC, PSI ve MAIRCA yaklaşımlarından oluşan bütünleşik bir ÇKKV modeli yardımıyla COVID-19 öncesi ve sırasında Türk katılım bankacılığı sektörünün performansının ölçülmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak değerlendirme kriterlerine ait objektif ağırlıkları hesaplanmıştır. Bu kapsamda MEREC ve PSI prosedürlerinden faydalanılmıştır. Ardından her iki prosedür yardımıyla hesaplanan ağırlıklar birleştirilerek her bir kritere ilişkin daha makul objektif ağırlıklar belirlenmiştir. Değerlendirme kriterlerine ilişkin objektif önem ağırlıklarının belirlenmesinin ardından mevcut alternatifler MAIRCA yöntemine göre sıralanmıştır.

Çalışmada ilk olarak geçmiş literatür doğrultusunda 12 adet performans kriteri seçilmiştir. Seçilen performans kriterleri sırasıyla kar payı gelirleri / kar getirili aktifler ortalaması, kar payı giderleri / ortalama kar payı maliyetli pasifler, ücretler, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirleri / ortalama toplam aktifler, diğer gelirler / diğer giderler, ücretler, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirleri / operasyonel giderler, vergi öncesi kar (zarar) / ortalama toplam personel sayısı, toplanan fonlar / ortalama toplam şube sayısı, krediler / toplam şube sayısı, toplam personel sayısı / toplam şube sayısı, vadesiz toplanan fonlar / toplanan fonlar, toplam risk ağırlıklı

varlıklar (net) / toplam risk ağırlıklı varlıklar (brüt) ve yabancı kaynaklar / toplam özkaynak göstergeleridir.

Çalışmada önerilen bütünleşik yaklaşım çerçevesinde hesaplanan kriter ağırlıklarına ilişkin hesaplanan katsayılar katılım bankacılığı sektörünün performansına etki eden en önemli performans göstergesinin vergi öncesi kar (zarar) / ortalama toplam personel sayısı göstergesi olduğunu bununla birlikte performans üzerinde etkisi en az olan göstergenin ise diğer gelirler / diğer giderler göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. MAIRCA prosedürü çerçevesinde ise elde edilen bulgular sektörünün finansal açıdan en başarılı olduğu dönemin Aralık 2020 olduğunu en başarısız olduğu dönemin ise Mart 2019 olduğuna işaret etmektedir. Uygulanana model sonuçları dikkatli bir şekilde değerlendirildiğinde, katılım bankacılığı sektörünün performansının COVID-19 öncesi dönemde çeyreklik dönemler itibari ile istikrarlı olarak iyileşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ancak, COVID-19'u kapsayan çeyreklik dönemlerde ise performansın öncelikle sert bir şekilde düştüğünü ardından kısa bir sürede sektörün toparlandığını ve Aralık 2020 döneminde de performansın zirveye çıktığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, COVID-19 döneminde performansta gözlemlenen iyileşme hızın COVID-19 öncesi döneme kıyasla daha yüksek olması katılım bankacılığının kriz yönetimindeki başarısına işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmadan elde edilen sonuçlar katılım bankacılığı sektörünün kriz karşısında gösterdiği başarılı performansın hem paydaşlar hem de düzenleyici mekanizmalar tarafından daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayarak sektörün geleceği açısından fayda sağlayabilir.

Çalışmada önerilen hibrid model uygulandıktan sonra, bu modelden elde edilen sonuçların geçerliliği ve güvenilirliği iki aşamada test edilmiştir. İlk aşamada kriter ağırlık katsayılarının değişimine dayalı olarak gerçekleştirilen duyarlılık analizi yapılmıştır. 22 farklı ağırlık seti kullanılarak gerçekleştirilen duyarlılık analizleri önerilen model sonucunda elde edilen alternatiflerin sıralamasının büyük ölçüde değişkenlik göstermediğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle duyarlılık analizi sonuçları bu çalışmada önerilen modelin ağırlık katsayılarındaki değişkenliklere karşı duyarlı olmadığını doğrulamaktadır. İkinci aşamada ise önerilen hibrit model kullanılarak elde edilen sonuçlar CoCoSo, COPRAS, MACONT, MOOSRA, MARCOS, PIV, SAW ve TOPSIS gibi çeşitli ÇKKV teknikleri uygulanarak elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma analizinden elde edilen sonuçlar önerilen modelle diğer 8 ÇKKV modeli ile arasında ortalama olarak 0.923 korelasyon olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu sonuç yine bu çalışmada önerilen model yardımıyla elde edilen sıralama sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın birtakım kısıtları vardır. Çalışmadan elde edilen sonuçların bankacılık sektörünün tamamı için geçerli olmaması çalışmanın ilk kısıtı olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma için seçilen zaman dönemi de çalışmanın bir diğer kısıtı olarak değerlendirilebilir. Buna ilaveten, önerilen hibrid model ileriki çalışmalarda diğer finans ve finans dışı sektörlerle ya da firmalara uygulanabilir. Ayrıca, ileriki çalışmalarda finansal olmayan değerlendirme kriterlerinin de analiz sürecine dahil edilmesiyle çalışmaya derinlik kazandırılabilir. Son olarak, gelecekte yapılacak çalışmalarda ÇKKV yöntemleri çerçevesinde farklı ağırlıklandırma ve sıralama prosedürleri kullanılarak araştırma konusu detaylı olarak analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E., (2021). An analysis on turkey's merger and acquisition activities: MAIRCA method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(1), 1-11.
- Altın, H. (2020). Türkiye’de 1969-2020 Yılları Turizm Sektör Performansının Waspas Yöntemiyle Analizi: Covid 19 Etkisi. *Turkish Studies–Economics, Finance, Politics*, 1141-1161.
- Arifin, N., & Saputro, P. H. (2022). Selection Index (PSI) Method in Developing a Student Scholarship Decision Support System. *International Journal of Computer and Information System*, 3(1), 12-16.
- Armağan, İ. Ü., Özdağoğlu, A., & Keleş, M. K. (2021). Covid-19 Salgınının Banka Performanslarına Etkisinin SECA Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 114-124.
- Attri, R., & Grover, S. (2015). Application of preference selection index method for decision making over the design stage of production system life cycle. *Journal of King Saud University-Engineering Sciences*, 27(2), 207-216.

- Ayçin, E., & Orçun, Ç. (2019). Mevduat bankalarının performanslarının ENTROPİ ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(42), 175-194.
- Aydın, Y. (2020). Bütünleşik CRITIC ve MAIRCA Yöntemleri İle Kamu Sermayeli Bankalarının Performans Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 829-841.
- Bakır, M., Akan, Ş., Kiraci, K., Karabasevic, D., Stanujkic, D., & Popovic, G. (2020). Multiple-criteria approach of the operational performance evaluation in the airline industry: Evidence from the emerging markets. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 23(2), 149-172.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2022). Aylık Bülten. <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık>
- Bari, P., & Karande, P. (2022). Ranking of sequencing rules in a job shop scheduling problem with preference selection index approach. *Journal of Decision Analytics and Intelligent Computing*, 2(1), 12-25.
- Belke, M. (2020). CRITIC ve MAIRCA Yöntemleriyle G7 Ülkelerinin Makroekonomik Performansının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Temmuz 2020 (Özel Ek)), 120-139.
- Borujeni, M. P., & Gitinavard, H. (2017). Evaluating the sustainable mining contractor selection problems: An imprecise last aggregation preference selection index method. *Journal of Sustainable Mining*, 16(4), 207-218.
- Chatterjee, K., Pamucar, D., & Zavadskas, E. K. (2018). Evaluating the performance of suppliers based on using the R'AMATEL-MAIRCA method for green supply chain implementation in electronics industry. *Journal of cleaner production*, 184, 101-129.
- Chauhan, R., Singh, T., Thakur, N. S., & Patnaik, A. (2016). Optimization of parameters in solar thermal collector provided with impinging air jets based upon preference selection index method. *Renewable energy*, 99, 118-126.
- Chen, Z., Zhong, P., Liu, M., Sun, H., & Shang, K. (2021). A novel hybrid approach for product concept evaluation based on rough numbers, shannon entropy and TOPSIS-PSI. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 1-13.
- Çilek, A. (2022). Entegre CRITIC-COPRAS Yaklaşımıyla Covid-19 Salgınının Borsa İstanbul Turizm Endeksinde İşlem Gören Şirketlerin Finansal Performansına Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 263-281.
- Coşkun, B., Öncü, M. A., Çömlekçi, İ., & Hiçyılmaz, E. (2021). Covid-19'un Banka Finansal Performanslarına Etkisinin ENTROPİ Ve WASPAS Yöntemiyle Analizi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 5(2), 810-828.
- Dağlı, D. (2021). Havayolu İşletmelerinin Covid-19 Öncesi ve Covid-19 Sürecindeki Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2242-2255.
- Demir, G. (2022). Hayat Dışı Sigorta Sektöründe Kurumsal Performansın PSI-SD Tabanlı MABAC Metodu İle Ölçülmesi: Anadolu Sigorta Örneği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 112-136.
- Ecer, F., Pamucar, D., Zolfani, S. H., & Eshkalag, M. K. (2019). Sustainability assessment of OPEC countries: Application of a multiple attribute decision making tool. *Journal of Cleaner Production*, 241, 118324.
- Ecer, F. (2021a). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 110916.
- Ecer, F. (2021b). Sustainable supplier selection: FUCOM subjective weighting method based MAIRCA approach. *Journal of Economics and Administrative Sciences Faculty*, 8(1), 26-47.

- Ecer, F. (2022). An extended MAIRCA method using intuitionistic fuzzy sets for coronavirus vaccine selection in the age of COVID-19. *Neural Computing and Applications*, 1-21.
- Eda, K, Eren, F. Y., Özdağoğlu, A., & Bekci, İ. (2021). Katılım bankalarına ait Camels oranlarının Maut yöntemi ile analizi: Covid-19 öncesi ve sürecinde bir karşılaştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 991-1005.
- Ertaş, F. C., & Yetim, A. (2022). Covid-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemiyle İncelenmesi: BIST Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (93), 53-74.
- García Mestanza, J., & Bakhat, R. (2021). A Fuzzy AHP-MAIRCA Model for Overtourism Assessment: The Case of Malaga Province. *Sustainability*, 13(11), 6394.
- Gençtürk, M., Senal, S., & Aksoy, E. (2021). COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünleşik CRITIC-MARCOS Yöntemi İle İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 139-160.
- Ghorabae, M. K. (2021). Assessment of distribution center locations using a multi-expert subjective-objective decisionmaking approach. *Scientific Reports*, 11(1), 1-19.
- Gigović, L., Pamučar, D., Bajić, Z., & Milićević, M. (2016). The combination of expert judgment and GIS-MAIRCA analysis for the selection of sites for ammunition depots. *Sustainability*, 8(4), 372.
- Goswami, S. S., Mohanty, S. K., & Behera, D. K. (2022). Selection of a green renewable energy source in India with the help of MEREC integrated PIV MCDM tool. *Materials Today: Proceedings*, 52, 1153-1160.
- Günay, F., & Ecer, F. (2020). Cash flow based financial performance of Borsa İstanbul tourism companies by Entropy-MAIRCA integrated model. *Journal of multidisciplinary academic tourism*, 5(1), 29-37.
- Güngör, H. Y., & Çemberlitaş, İ. (2022). Ekonomik, Siyasi Faktörler ve Covid-19'un Turizm Firmalarının Finansal Performanslarına Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 122-143.
- Hadian, S., Shahiri Tabarestani, E., & Pham, Q. B. (2022). Multi Attributive Ideal-Real Comparative Analysis (MAIRCA) method for evaluating flood susceptibility in a temperate Mediterranean climate. *Hydrological Sciences Journal*, 67(3), 401-418.
- Hezam, I. M., Mishra, A. R., Rani, P., Cavallaro, F., Saha, A., Ali, J., ... & Štreimikienė, D. (2022). A Hybrid Intuitionistic Fuzzy-MEREC-RS-DNMA Method for Assessing the Alternative Fuel Vehicles with Sustainability Perspectives. *Sustainability*, 14(9), 5463.
- Iqbal, Z., & Mirakhor, A., (2011). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice, Second Edition. John Wiley & Sons, Vol. 687.
- Işık, Ö. (2021). Akbank'ın 2009-2019 dönemi finansal performansının PSI yöntemi ile değerlendirilmesi. Y. Aydın (Ed.), *Ekonomi ve Finans Çalışmaları içinde* (s. 299-312). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kahraman, Y.R. (2002). Robust Sensitivity Analysis for MultieAttribute Deterministic Hierarchical Value Models. Storming Media, Ohio.
- Kaya, S. K. (2020). Evaluation of the Effect of COVID-19 on Countries' Sustainable Development Level: A comparative MCDM framework. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 3(3), 101-122.
- Kehribar, Ö., Karademir, F., & Evcı, S. (2021). İşletmelerin COVID-19 pandemisi sürecindeki finansal performanslarının Entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi: BIST gıda, içecek endeksi örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(1), 200-214.
- Keleş, M. K., Armağan, İ. Ü., & Özdağoğlu, A. (2021). Elektrik Enerjisi Üreten Şirketlerin Covid-19 Salgın Ortamındaki Finansal Performanslarının ROC ve SMART Bütünleşik Yaklaşımı ile Analizi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 227-235.

- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MEREK). *Symmetry*, 13(4), 525.
- Keskin, Z.B., Delice, E.K. (2022). Nesnel, Öznel ve Bütünleşik Kriter Ağırlıklandırma Yöntemlerinin Karşılaştırılması: COVID-19 Uygulaması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (34), 579-584.
- Kiraci, K., & Asker, V. (2021). Havada Kriz: Kovid-19 Pandemisinin Havayolları Performansı Üzerindeki Etkisinin Çok Boyutlu Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 58(657), 33-60.
- Kırhasanoğlu, Ş., & Özdemir, M. (2022). BİST'te İşlem Gören Futbol Kulüplerinin Covid-19 Dönemi Finansal Performanslarının IDOCRIW Temelli Analizi. *Enderun*, 6(1), 44-65.
- Kirkwood, C.W. (1997). *Strategic Decision Making: MultieObjective Decision Analysis with Spreadsheets*. Duxbury Press, Belmont.
- Kondak, G. N. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Bist Yıldız Pazarda İşlem Gören Gıda Şirketlerinin Mali Performanslarının Değerlendirilmesi, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 5(2), 154-168.
- Köse, E., Yörük Eren, F., Özdağoğlu, A., & Bekci, İ. (2021). Katılım Bankalarına Ait Camels Oranlarının MAUT Yöntemi İle Analizi: Covid-19 Öncesi ve Sürecinde Bir Karşılaştırma. *Omer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 991-1005.
- Kurt, G., & Kablan, A. (2022). Covid-19'un, BIST Ulaştırma Endeksinde Faaliyet Gösteren Havayolu İşletmelerinin Finansal Performansı Üzerindeki Etkilerinin, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Analizi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(1), 16-33.
- Maniya, K., & Bhatt, M. G. (2010). A Selection of Material Using a Novel Type Decision-Making Method: Preference Selection Index Method. *Materials & Design*, 31(4), 1785-1789.
- Marcu, M. R. (2021). The impact of the covid-19 pandemic on the banking sector. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 9(2), 205-223.
- Meral, H. (2021). Covid-19 Türk Sigorta Sektörünü Nasıl Etkiledi?. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 443-458.
- Meral, H. Covid-19 Türk Sigorta Sektörünü Nasıl Etkiledi?. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 443-458.
- Mishra, A. R., Saha, A., Rani, P., Hezam, I. M., Shrivastava, R., & Smarandache, F. (2022). An integrated decision support framework using single-valued-MEREK-MULTIMOORA for low carbon tourism strategy assessment. *IEEE Access*, 10, 24411-24432.
- Nguyen, H. Q., Le, X. H., Nguyen, T. T., Tran, Q. H., & Vu, N. P. (2022b). A Comparative Study on Multi-Criteria Decision-Making in Dressing Process for Internal Grinding. *Machines*, 10(5), 303.
- Nguyen, H. Q., Nguyen, V. T., Phan, D. P., Tran, Q. H., & Vu, N. P. (2022a). Multi-Criteria Decision Making in the PMEDM Process by Using MARCOS, TOPSIS, and MAIRCA Methods. *Applied Sciences*, 12(8), 3720.
- Öndeş T. & Özkan T. (2021). Bütünleşik CRITIC-EDAS yaklaşımıyla Covid-19 pandemisinin bilişim sektörü üzerindeki finansal performans etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 506-522.
- Özcan, M. (2021). COVID 19 pandemisinin turizm ve ulaştırma işletmelerinin finansal performansına etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3542-3567.
- Özsoy, Ş. (2012). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş, Bilnet Matabaacılık, İstanbul.
- Pamucar D, Vasin L, Lukovac L. (2014). Selection of railway level crossings for investing in security equipment using hybrid DEMATEL-MARICA model. In: XVI international scientific-expert conference on railway, railcon; 89-92.

- Pamucar, D. S., Pejcic Tarle, S., & Parezanovic, T. (2018a). New hybrid multi-criteria decision-making DEMATEL MAIRCA model: sustainable selection of a location for the development of multimodal logistics centre. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 31(1), 1641-1665.
- Pamučar, D., Lukovac, V., Božanić, D., & Komazec, N. (2018b). Multi-criteria FUCOM-MAIRCA model for the evaluation of level crossings: case study in the Republic of Serbia. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 1(1), 108-129.
- Rani, P., Mishra, A. R., Saha, A., Hezam, I. M., & Pamucar, D. (2022). Fermatean fuzzy Heronian mean operators and MEREC-based additive ratio assessment method: An application to food waste treatment technology selection. *International Journal of Intelligent Systems*, 37(3), 2612-2647.
- Reddy, P. V., Reddy, R. M., Rao, P. S., Krishnuudu, D. M., Reddy, R. S., & Kumar, A. E. (2021). Parameters Selection for Enhanced Mechanical and Wear Properties of Natural Fiber Reinforced Hybrid Composites Using PSI Technique. *Journal of Natural Fibers*, 1-15.
- Rizwan, M. S., Ahmad, G., & Ashraf, D. (2022). Systemic risk, Islamic banks, and the COVID-19 pandemic: An empirical investigation. *Emerging Markets Review*, 100890.
- Sawant, V. B., Mohite, S. S., & Patil, R. (2011). A decision-making methodology for automated guided vehicle selection problem using a preference selection index method. In K. Shah, V. R. Lakshmi Gorty, & A. Phirke (Eds.), *Communications in Computer and Information Science: Vol. 145. Technology systems and management* (pp. 176–181). Springer.
- Stanujkic, M., Stanujkic, D., Karabasevic, D., Sava, C., & Popovic, G. (2020). Comparison Of Tourism Potentials Using Preference Selection Index Method. *QUAESTUS Multidiscip. Res. J.*, 177-187.
- Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A., & Chatterjee, P. (2020). Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement of alternatives and ranking according to COMpromise solution (MARCOS). *Computers & Industrial Engineering*, 140, 106231.
- Tekinay, O.N. (2022). Covid-19 Salgın Dönemi G7 Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performans Sıralaması ve Karşılaştırılması, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1-25.
- Tuğay, O., & Temel, F. (2022). Türkiye'de Çimento Sektöründeki Şirketlerin Uluslararası Entegre Raporlama Kılavuz İlkelerine Uyum Düzeylerinin CRITIC VE MAIRCA Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 45-57.
- Tuş, A., & Adalı, E. A. (2018). Personnel assessment with CODAS and PSI methods. *Alphanumeric Journal*, 6(2), 243-256.
- Yadav, R. (2022). Fabrication, characterization, and optimization selection of ceramic particulate reinforced dental restorative composite materials. *Polymers and Polymer Composites*, 30, 1-10.
- Yayla, F., & Özer, G. (2022). COVID-19 Salgınının BIST-100 Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerine Etkisi: Veri Zarflama Analizi Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 15-29.
- Zavadskas, E. K., & Podvezko, V. (2016). Integrated determination of objective criteria weights in MCDM. *International Journal of Information Technology and Decision Making*, 15(2), 267–283.
- Zolfani, S. H., Ecer, F., Pamučar, D., & Raslanas, S. (2020). Neighborhood selection for a newcomer via a novel BWM-based revised MAIRCA integrated model: a case from the Coquimbo-La Serena conurbation, Chile. *International Journal of Strategic Property Management*, 24(2), 102-118.
- Zolfani, S. H., Görçün, Ö. F., & Küçükönder, H. (2021). Evaluating logistics villages in Turkey using hybrid improved fuzzy SWARA (IMF SWARA) and fuzzy MABAC techniques. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(6), 1582-1612.
- Zulfahmi, R.H. (2021). Participatory Banking (PB) Taking Measures Against Covid-19 in Turkey, *Turkish Journal of Islamic Economics*, 8(Islamic Social Finance and Pandemic CrisisSpecial Issue), 445-467.

EKLER

Ek 1. Çeşitli ÇKKV Tekniklerinin kullanılmasıyla elde edilen sıralama sonuçları

	Dönemler	CoCoSo	Sıra	COPRAS	Sıra	MACONT	Sıra	MOOSRA	Sıra
COVID-19 ÖNCESİ	2019 Mart	1.296	8	50.11769	8	-0.293	7	2.098	8
	2019 Haziran	2.161	6	64.46932	6	-0.320	8	2.271	7
	2019 Eylül	2.204	5	76.75164	4	-0.040	5	2.298	6
	2019 Aralık	2.465	3	91.8604	2	0.172	3	2.480	5
COVID-19 DÖMENİ	2020 Mart	1.754	7	54.66618	7	0.044	4	2.803	4
	2020 Haziran	2.266	4	69.98884	5	-0.180	6	3.290	3
	2020 Eylül	2.571	2	86.9045	3	0.396	2	3.565	1
	2020 Aralık	2.877	1	100	1	0.502	1	3.562	2

	Dönemler	MARCOS	Sıra	PIV	Sıra	SAW	Sıra	TOPSIS	Sıra
COVID-19 ÖNCESİ	2019 Mart	0.427	8	0.273	8	0.089	8	0.3517	8
	2019 Haziran	0.527	6	0.229	6	0.110	6	0.3844	7
	2019 Eylül	0.614	4	0.194	5	0.128	4	0.4751	4
	2019 Aralık	0.719	2	0.145	3	0.150	2	0.5623	3
COVID-19 DÖMENİ	2020 Mart	0.477	7	0.248	7	0.099	7	0.3925	6
	2020 Haziran	0.574	5	0.193	4	0.119	5	0.4616	5
	2020 Eylül	0.691	3	0.132	2	0.144	3	0.6150	2
	2020 Aralık	0.781	1	0.091	1	0.162	1	0.6993	1

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****INVESTIGATION OF THE EFFECT OF THE COVID-19 OUTBREAK ON THE PERFORMANCE OF THE PARTICIPATION BANKING SECTOR WITH THE MEREK-PSI-MAIRCA MODEL****Introduction and Research Purpose:**

The participation banking business model, which has emerged as an alternative to the traditional banking system with the new services and products it has developed, has an experience of approximately 40 years in Turkey and approximately 70 years in the world.

The participation banking business model, which uses the funds it collects in line with the principles of interest-free banking in the financial intermediation process, to meet the needs of the real economy, is one of the important actors in the money markets and makes significant contributions to both the stability of the financial system and the sustainable growth of the country's economy (Iqbal and Mirakhor, 2011; Özsoy, 2012).

The banking model known as Islamic banking in the world and participation banking in Turkey continues to expand and grow at the global level. In recent years, the number of participation banks continues to increase not only in countries with a Muslim majority, but also in non-Muslim countries such as the United Kingdom, France, Luxembourg, Australia and Singapore (Zulfahmi, 2021).

The COVID-19 epidemic, which emerged in the city of Wuhan, China in the last months of 2019 and spread rapidly in Turkey as well as all over the world, negatively affected both economic and social life and dragged the whole world into a global crisis. During the COVID-19 process, governments have implemented a series of anti-crisis policies in order to reduce the negative impact of the COVID-19 epidemic on both the health system and the economic system. These preventive policies implemented in both developed and developing economies have led to significant changes in the functioning of many economic sectors, including the banking sector, especially the health sector (Marcu, 2021; Rizwan et al., 2022).

The question of how the banking sector, especially the participation banking sector, has been affected by the COVID-19 crisis has been an important research topic that has recently attracted the attention of politicians, practitioners and researchers. Therefore, in this study, Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods were compared with the financial performance of the Turkish participation banking sector before and during the pandemic, and an answer was sought to the question of whether the sector was affected by the pandemic. In this context, an integrated decision model consisting of MEREK (METHod based on the Removal Effects of Criteria), PSI (Preference Selection Index) and MAIRCA (Multi Atributive Ideal-Real Comparative Analysis) approaches has been proposed for the performance evaluation of the participation banking sector.

Literature Review:

In the current literature, the effect of the COVID-19 outbreak on performance has been investigated in many studies with different analysis methods, both at the sector level and at the firm level. Within the framework of MCDM models, the impact of COVID-19 on banking (Armağan et al., 2021; Köse et al., 2021; Coşkun et al., 2021; Gençtürk et al., 2021), insurance (Meral, 2021), energy (Keleş et al., 2021), football (Kırhasanoğlu and Özdemir, 2022), informatics (Öndeş and Özkan, 2021), tourism (Altın, 2020; Özcan, 2021; Çilek, 2022; Güngör and Çemberlitaş, 2022), airline (Kiracı and Asker, 2021; Dağlı, 2021); Kurt and Kablan, 2022), food (Kehribar et al., 2021; Ertaş and Yetim, 2022) and 13 different sectors (Yayla and Özer, 2022).

Methodology and Findings:

In this study, while the MEREK and PSI methods are employed to determine the objective weighting coefficients of the criteria, the MAIRCA method was employed to rank the sector performance. In addition, whether the model proposed in the study produces robust results is tested with an extensive sensitivity analysis.

Conclusions and Recommendation:

Participation banking, which provides fund raising, fund disbursement and banking services in financial markets, and which acts as a financial intermediary based on the principle of interest-free banking, is a dynamic business model that has been developing rapidly all over the world since its inception. Today, participation banks, which are a third type of banking operating in the Turkish banking industry together with deposit banks and investment and development banks, make significant contributions to the effective functioning of the credit system, ensuring stability in financial markets, and the

---

development and growth of the real sector within the framework of interest-free financing principles. The coefficients calculated for the criteria weights calculated within the framework of the integrated approach proposed in the study reveal that the most important performance indicator affecting the performance of the participation banking sector is the profit (loss) before tax / average total number of personnel. Within the framework of the MAIRCA procedure, the findings indicate that the most financially successful period of the sector is December 2020, and the most unsuccessful period is March 2019. Therefore, the results obtained from this study may benefit the future of the sector by contributing to a better understanding of the successful performance of the participation banking sector in the face of the crisis by both stakeholders and regulatory mechanisms. After applying the hybrid model proposed in the study, the validity and reliability of the results obtained from this model were tested in two stages. In the first stage, sensitivity analysis based on the change of criterion weight coefficients is performed. Sensitivity analyzes using 22 different weight sets reveal that the ranking of the alternatives obtained as a result of the proposed model does not vary greatly. In the second stage, the results obtained using the proposed hybrid model are compared with the results obtained by applying various MCDM techniques such as CoCoSo, COPRAS, MACONT, MOOSRA, MARCOS, PIV, SAW and TOPSIS. The results obtained from the comparison analysis reveal that the ranking results obtained with the help of the model proposed in this study are reliable.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Özcan IŞIK			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	COVID-19 SALGINININ KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNÜN PERFORMANSINA ETKİSİNİN MERIC-PSI-MAIRCA MODELİYLE İNCELENMESİ			
Tarih <i>Date</i>	20.08.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Özcan IŞIK	%100	Bulunmamaktadır	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1145893

FİNANSAL PERFORMANSIN RASYO YÖNTEMİYLE ANALİZİ: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE YER ALAN VE İSTANBUL'DA FAALİYET GÖSTEREN BİR FİRMA ÜZERİNE UYGULAMA**Doç.Dr.Cevdet KIZIL****İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal
Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

e-posta: cevdet.kizil@medeniyet.edu.tr

ORCID 0000-0003-0196-2386

ÖZ

Bu çalışmada inşaat sektöründe yer alan ve İstanbul'da faaliyet gösteren İNŞ İşletmesi'nin finansal analizi gerçekleştirilmiştir. Uygulama kapsamında, İNŞ İşletmesi'nin 31.12.2020 tarihli bilançosu ve gelir tablosu üzerinde oran analizi (rasyo analizi) gerçekleştirilmiştir. İşletmenin rasyo analizi kapsamında likidite, mali yapı, faaliyet ve karlılık oranları hesaplanmış, analize tabi tutulduktan sonra yorumlanmıştır. Aynı zamanda, firmanın ait olduğu inşaat sektörüne ilişkin olarak T.C. Merkez Bankası tarafından ilan edilen 2009-2020 yılları arasında 127.050 inşaat sektörü firmasının bilanço ve gelir tablosu tutarlarının ortalamasından oluşan referans değer (sektör ortalaması) kullanılmıştır. İşletmenin finansal performansı, rasyoların çoğu değerlendirildiğinde iyi bir seviyededir. Buna karşın, sınırlı sayıda rasyoya göre arzu edilmeyen finansal performans sonuçları da mevcuttur. Araştırmada, İNŞ İşletmesi'nin aktiflerinin çoğunun dönen varlıklardan oluştuğu tespit edilmiştir. Çalışma, literatürde Çalış (2013) çalışmasıyla benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Finans, Finansal Analiz, Oran Analizi, İnşaat Sektörü**Jel Kodları:** M40, M41, F65.**THE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE WITH RATIO ANALYSIS: AN IMPLEMENTATION ON A FIRM BELONGING TO THE CONSTRUCTION SECTOR AND OPERATING IN ISTANBUL****ABSTRACT**

In this study, a financial analysis of İNŞ Company operating in the construction sector and operating in Istanbul was carried out. In the context of implementation, ratio analysis was carried out on the balance sheet and income statement of İNŞ Enterprise. Within the scope of ratio analysis of enterprise, liquidity, financial structure, activity and profitability ratios were calculated and interpreted after being analyzed. At the same time, regarding the construction sector to which the company belongs, the reference value (industry average) consisting of the average balance sheet and income statement sums of 127,050 construction sector companies between the years 2009-2020 announced by the Central Bank of the Republic of Turkey was used. The financial performance of the enterprise is at a good level when most of the ratios are evaluated. On the other hand, there are also undesirable financial performance results according to a limited number of ratios. It has been determined that most of the assets of the İNŞ Enterprise consist of current assets. Study reached similar results with the study of Çalış (2013) in literature.

Keywords: Accounting, Finance, Financial Analysis, Ratio Analysis, Construction Sector**Jel Codes:** M40, M41, F65.**Geliş Tarihi/Received:** 20.07.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 26.12.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Kızıl, C.,(2022).“Finansal Performansın Rasyo Yöntemiyle Analizi:İnşaat Sektöründe Yer Alan ve İstanbul'da Faaliyet Gösteren Bir Firma Üzerine Uygulama”.*Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 386-409.

GİRİŞ

Finansal analiz, işletmelerin finansal tablolarının incelendiği ve inceleme sonucunda ileriye yönelik tahminlerin yürütüldüğü bir alandır. Mali değerler içeren işlemlerin, süreç ve sonuçların teyit edilmesi anlamına gelmektedir. Finansal analizin, işletme için alınacak bir karar üzerinde doğrudan etkisi vardır. İşletmelerin büyümesi için stratejiler belirleme hususu, ihtiyaçları tespit etme yönü ve kredi verilen işletmenin borç ödeme gücünü tespit etme perspektifi başta olmak üzere birçok nedenden ötürü finansal analiz büyük bir öneme sahiptir (Kaya, 2020).

Aynı zamanda finansal analiz, işletmelerin ulaşmak istediği hedefe ne kadar ulaştığını göstermektedir. Böylece hem hedefe ulaşmaya sebep olan faktörler, hem de hedefe ulaşmaya engel olan faktörler kolayca anlaşılabilir. İşletmelerin hedeflerine ulaşmasına engel olan faktörlerin tespit edilmesiyle de erken bir şekilde önlemler alınabilmektedir. Bu açıdan da finansal analizin her işletmede önemli olduğu söylenebilir (Chabotar, 1989: 188).

Finansal analiz amacına göre, kapsadığı döneme göre ve kimin için yapıldığına göre olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Amacına göre finansal analiz türünde işletmelerde yönetim, kredi ve yatırım esaslı faaliyetler ele alınır. Yönetim analizinde, işletmenin geçmişi ve mevcut durumu değerlendirilir. Daha sonra da verimliliği ve etkililiği artıracak stratejiler belirlenir. Kredi analizinde, kısa vade için bir kuruma borç verilmeden önce o kurumun genel borçlarını ödeyip ödemediği hususu değerlendirilmektedir. Yatırım analizinde ise, daha uzun vadeler ele alınır. Uzun vadeli yatırım yaparken kar etme, güvenlik ve yeterlilik esasları incelenmektedir (Kaya, 2020).

Kapsadığı döneme göre finansal analiz türünde statik ve dinamik hususlar incelenmektedir. Statik analizde, belirli bir tarihin mali tabloları kendi aralarındaki ilişki üzerinden değerlendirilmektedir. Örnek vermek gerekirse, dikey analiz bir statik analiz çeşididir. Dinamik analizde ise, iki veya daha fazla döneme ait mali tablo baz alınmaktadır. Baz alınan dönemler ise birbirleriyle karşılaştırılmaktadır. Örneğin, yatay analiz ve trend analizi bir dinamik analiz çeşididir. Daha sade bir ifadeyle; statik analiz bir dönemi ele alırken dinamik analiz birden fazla dönem için karşılaştırma yapmaktadır. Hiç şüphesiz, finansal analiz kapsamında oran (rasyo) analizinin de yapıldığını vurgulamakta fayda vardır (Gündoğdu, 2017: 128-129).

Kimin için yapıldığına göre finansal analiz ise dış ve iç analiz olmak üzere iki kategoride incelenir. İç analiz işletmenin kendi çalışanları ile yöneticileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Planlama ve denetim açısından iç analiz oldukça önemlidir. Dış analiz ise üçüncü kişi ve kurumlar tarafından, kamuoyuna sunulmak üzere yapılmaktadır. İç ve dış analizi birbirinden ayıran temel bir nokta mevcuttur. İç analiz işletmenin kendi çalışanları tarafından yapıldığı için daha detaylı bilgilere erişilmektedir. Ancak, dış analize üçüncü kişilerin ve kurumların dahil edilmesi nedeniyle tüm belgelere ve kayıtlara erişilmesi her zaman söz konusu değildir. Finansal analizin işletmelerde uygulanmasıyla gözle görülen bir takım faydalı ve olumlu sonuçların doğduğu bilinmektedir. Öncelikle, finansal analiz tekniği sayesinde işletme belirlediği hedefin neresinde olduğunu görebilmektedir. Pozitif bir yönde ilerliyorsa ve gelişme kaydediyorsa, bunu sürdürebilir. Ancak yanlış giden bir şeyler varsa, buna da müdahale edebilir. Bunun yanında, işletme belirlediği amaca ulaşamıyorsa buna neden olan faktörleri finansal analiz ile tespit edebilmektedir. Benzer şekilde, finansal analiz tekniği ile işletmenin başarısı derecelendirilmektedir. Böylece, işletmelerde çalışmak veya yatırım yapmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler işletmeye dair genel başarı durumunu kolay bir şekilde anlayabilmektedir. Ek olarak, finansal analiz işletmelerin üretim ve fiyatlandırma politikalarını değerlendirdiği için birçok işlemde kolaylık sağlamaktadır. Aynı zamanda, finansal analizin sistematik ve düzenli olarak gerçekleştirilmesinden ötürü işletmeler rahatlıkla kontrol edilebilmektedir. Finansal analiz detaylı ve donanımlı bir sistem olduğu için işletmelerin geçmişi ve mevcut durumu hakkında pek çok bilgi de elde edilebilir. Bundan dolayı, gelecek öngörüsünde ve planlama aşamasında kolaylık sağlaması da finansal analizin uygulanmasının faydaları arasında sayılmaktadır (Kaya, 2020).

İnşaat sektöründen bahsetmek gerekirse, inşaat sektörü güçlü bir ülkenin uluslararası piyasalarda iş yapması, yatırımda bulunması ve bir anlamda ihracatçı kimliğine bürünerek döviz

girişi sağlaması da mümkün olmaktadır. Türk firmalarının yurtdışında inşaat ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinde bulunduğu bilinmektedir. Aynı zamanda, savaş sonrası yapılandırma ve yeniden inşa faaliyetleri hususunda da inşaat sektörü önem arz etmektedir. Küreselleşmenin inşaat sektörü üzerinde belirgin bir etkisi olurken, Türk firmaları da küresel sisteme haliyle entegre olmuşlardır (Eşkinat ve Tepecik, 2012: 30).

Türkiye’de inşaat sektörünün tarihçesinden, genel ve özel durumundan bahsetmek gerekirse, öncelikle demiryolu hatları ve sonra da su projeleriyle kendini gösterdiğini belirtmemiz gerekir. İnşaat sektörünün temeli 1920’li yıllarda Ankara’da atılmıştır. İnşaat sektörünün durumu, 2. Dünya Savaşı’ndan sonraki döneme kadar normal bir şekilde seyretmiştir. Özellikle 1950’ler ve 1960’lı yıllarda inşaat sektörü daha da ivme kazanmıştır. Bu noktada özellikle kamu yatırımları etkin rol oynamıştır. 1958 yılında İmar İskan Bakanlığı kurulmuştur (Gerede Harita Mühendislik, 2022). Takip eden yıllarda ise inşaat sektörü NATO ihaleleri, barajlar, hidroelektrik santralleri ve karayolu inşaatları ile tecrübesini artırmıştır. 1980-1988 yılları arasında inşaat sektöründe büyük bir gelişme gözlemlenmiş, bahse konu olan gelişme 1988 yılından sonra ise azalmıştır. 1984 yılında TOKİ kurulmuştur. 1988 yılında artan faizlerin yatırım maliyetlerini tırmandırması inşaat sektörünün hızını kesmiştir. 1993-2003 arası dönemde ise Türkiye ekonomisi büyüme gösterse de, inşaat sektöründe kamu inşaat yatırımlarının azalması sonucunda daralma ortaya çıkmıştır. İnşaat sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içerisindeki payı 1998 yılında %7,5, 2002 yılında %4,6, 2005 yılında %4,2, 2008 yılında %16, 2014 yılında %6 ve 2015 yılında %5,8 olmuştur (Koç, Kaya ve Şenel, 2017: 644). 2016 yılı itibarıyla, Türk müteahhitler 70 ülkede sayıları 500 civarında 130 milyar Amerikan dolar tutarlı proje tamamlamış durumdadırlar (Gold Yapı İnşaat, 2016). 2017 yılında, Dünya’nın En Büyük 250 Uluslararası Müteahhidi listesine Türkiye’den 46 firma girmeyi başararak Dünya’da bu alanda Çin Halk Cumhuriyeti’nden sonra 2.lık elde edilmiştir (Çınar, 2018: 4). 2022 yılı itibarıyla ise, Türkiye’de inşaat sektörü 250 farklı sektörü etkileyen , doğrudan 1,8 milyon ve dolaylı 6 milyon kişinin istihdamına etki eden bir endüstri haline gelmiştir. Aynı zamanda, inşaat sektörünün GSYİH içerisindeki payı 2022 yılı itibarıyla %4,7’dir (Aslanhan, 2022).

İNŞ İşletmesi’nin tarihçesinden, genel ve özel durumundan bahsetmek gerekirse, ilk olarak İstanbul’da iki ortaklı bir firma olarak faaliyetlerine başladığını ve ilgili faaliyetlerini hala bu yapıda sürdürdüğünü vurgulamak isabetli olacaktır. İNŞ İşletmesi, 1997 yılında iki ortağın özel sektörde kendi profesyonel yönetici pozisyonlarından ayrılarak kurdukları bir firmadır. İNŞ İşletmesi kurulduğu ilk yıl olan 1997 ve takip eden sene 1998’de çok fazla faal olmasa da, 17 Ağustos 1999 depremi sonrası faaliyetleri artmıştır. İstanbul başta olmak üzere İzmir, Antalya ve Muğla illerinde İNŞ İşletmesi tarafından çeşitli projeler tamamlanmış ve teslim edilmiştir. Firma sadece üretim ve imalat faaliyetlerinde bulunmamakta, ayrıca inşaat sektörüyle ilgili danışmanlık da yapmaktadır. İNŞ İşletmesi’nin 1997-2022 arası faaliyetlerini yoğunlaştırmasından ötürü, otel ve lokanta (restaurant) gibi yan iştirakleri de faaliyete başlamış, ancak bu çalışmanın uygulama kısmına konu olan finansal performansın rasyo yöntemiyle analizine iştirak firmaları dahil edilmemiştir.

Muhasebe ile inşaat sektörü her ne kadar birbirinden oldukça ayrı gibi gözükse de, aslında aralarında sıkı bir ilişki mevcuttur. Tarih boyunca çeşitli yapıların inşası süreçlerinde maliyet analizleri, tahminleri ile planlamalar yapılmıştır. Eski medeniyetlerden günümüzün modern devletlerine kadar muhasebe yapıların maliyet, kayıt ve bütçeleme hususlarında katkılar sağlamıştır. Günümüzde inşaat, mimarlık ile tasarım firmalarının muhasebe ile teşviklerden yararlanma işlemlerinin yanında, sürdürülebilir rekabetçilik açısından ve fiyatlandırma konusunda da muhasebeye her zaman başvurulmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Giriş kısmı sunulmuş, daha sonra ise Literatür Taraması kısmına yer verilmiştir. Takibinde, Uygulama kapsamında İstanbul’da faaliyet gösteren bir inşaat sektörü firmasının finansal analizi, oran (rasyo) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Son olarak ise, araştırma kapsamında Sonuç ve Öneriler belirtilmiştir.

1. Literatür Taraması

Kızıl, Muzır ve Ataman tarafından 2020 yılında yapılan “İşletmelerin Kredi Talebi Sürecinde Bankalar Tarafından Uygulanan Mali Analiz Teknikleri (Bir Gıda Firması Örneği)” başlıklı çalışmada, firmanın bilançosu ve gelir tablosu incelenmiştir. Bunun yanı sıra, baz alınan dönemlerin mizan kayıtlarından da yararlanılmıştır. Aktifler, pasifler ve gelir tablosu düzenlenerek önemli bulgular elde edilmiştir. En dikkat çekici bulgu olarak, kasa hesabının yüksek seyirde işlediği tespit edilmiştir. Bununla beraber, faturalandırılmayan ortaklara ait giderlerden dolayı bazı değerlendirmelerde engeller söz konusu olmuştur. Bu engellerden ötürü, firma kendi özvarlığından tenzil etmek durumunda kaldığını belirtmiştir (Kızıl, Muzır ve Ataman, 2020: 119-149).

Gündoğdu tarafından 2019 yılında yapılan “Uygulamalı Finansal Tablolar Analizi” başlıklı çalışmada, bankaların konsolide finansal analizi gerçekleştirilmiştir. Bankaların nakit tutarlarının fazla olduğuna vurgu yapılmıştır. Ancak, bankaların tüm varlıklarını nakit olarak elde tutmadıklarından söz edilmiştir. Kredilerin büyük bir kısmının canlı kredilerden oluştuğu ifade edilmiştir. Kredilerin coğrafi dağılımı incelendiğinde, büyük bir kısmının yurtiçi kredilerden meydana geldiği belirtilmiştir. Bankaların karı, genellikle kredi faizlerinden elde ettiği vurgulanmıştır (Gündoğdu, 2019).

Güleç ve Özkan tarafından 2018 yılında yapılan “Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Finansal Performansın Değerlendirilmesi: BİST Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmada Gri İlişkisel Analiz Yöntemi (GİA Yöntemi) kullanılmıştır. 2005-2016 yılları baz alınarak 16 çimento işletmesi ele alınmıştır. Genellikle işletmelerin kar elde ettikleri ve etkili oldukları belirtilmiştir. Aynı zamanda, Buy And Hold Yöntemi ile hisse senedi getirileri hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda GİA Yöntemi ile hisse senedi arasında güçlü bir ilişki olmadığı gözlemlenmiştir. İncelenen işletmeler arasında dikkat çekebilecek büyüklükte değişikliklere rastlanmamıştır (Güleç ve Özkan, 2018: 77-96).

Bülüç, Özkan ve Ağırbaş tarafından 2017 yılında yapılan “Oran Analizi Yöntemiyle Özel Hastane Finansal Performansının Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada, BİST’e kote olan bir hastanenin 2013-2016 yılları arasındaki bilanço ve gelir tablosu analiz edilmiştir. İşletmenin varlıklarının yaklaşık %50’sini yabancı kaynaklarla, %50’sini öz kaynaklarla finanse ettiği vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, hastane 2015 yılına kadar kısa vadeli yükümlülüklerini gittikçe daha kolay ödeyebilmiştir. Ancak, 2015 yılından sonra bir düşüş söz konusu olmuştur. Nakit oranda iniş çıkışlar gözlemlenmiştir. Uzun Vadeli Yabancı Kaynak (UVYK) yıl geçtikçe artış göstermiştir. Karlılık oranının ise olumlu yönde hareket ettiği saptanmıştır. Ayrıca, stok devir hızının artması da olumlu bulgular arasında yer almaktadır (Bülüç, Özkan ve Ağırbaş, 2017: 4-72).

Teker, Teker ve Güner tarafından 2016 yılında yapılan “Finansal Performansın En İyi 20 Havayolu Şirketi” başlıklı çalışmada, Reuters Databank ile havayolu şirketlerinin finansal performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Şirketlerin performans incelenmesi karlılık, likidite ve verimlilik unsurları üzerinde yapılmıştır. Finansal analizin yanında, uçakların hangi kaynaklardan istihdam edildiği de çalışmada araştırılmıştır (Teker, Teker ve Güner, 2016: 603-610).

Örs, Takıl ve Altın tarafından 2015 yılında yapılan “Borsa İstanbul Teknoloji Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmada 11 işletmenin finansal performansı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, oran (rasyo) analizi tekniği kullanılmıştır. Endeksteeki işletmelerin cari oranlarının 2’den düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Stok dışı dönen varlıkların yeterli olduğu söylenmiştir. Kısa vadeli yükümlülüklerden kaynaklı borç yükünün ağır olduğu iletilmiştir. Bu yükü azaltmak için işletmelerin öz kaynaklarının artırılması gerektiği tavsiye edilmiştir (Örs, Takıl ve Altın, 2015: 62-81).

Karadeniz ve Kahiloğulları tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen “Akdeniz Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Finansal Analiz Tekniklerinin Kullanımı”

başlıklı çalışmada, Akdeniz Bölgesi'ndeki 191 otelin finansal analizi merccek altına alınmıştır. İnceleme sonucunda önemli bulgulara ulaşılmıştır. Faaliyet oranlarının yoğun olarak kullanıldığı ve bu oranlara oteller tarafından sıkça başvurulduğu neticesine ulaşılmıştır (Karadeniz ve Kahiloğulları, 2014: 73-90).

Çalış tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen "Bilançolar ile Türk İnşaat Sektörünün Finansal Yapısının Değerlendirilmesi" başlıklı araştırmada, inşaat sektörünün heterojen yapısı nedeniyle finansal analizle ilgili bu alandaki ve endüstrideki çalışmaların sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından 2001-2011 yıllarını kapsayan dönemde yayınlanan toplam 8.844 inşaat firmasının bilançosu merccek altına alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, Türkiye'de faaliyet gösteren inşaat sektörü firmalarının aktif yatırımları yüksek değildir. Aynı zamanda, inşaat sektörü firmalarının dönen varlıkları aktiflerinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Araştırmada, inşaat sektörünün riskli bir sektör olduğunun da altı çizilmiştir (Çalış, 2013: 18-19).

Karadeniz tarafından 2012 yılında yürütülen "Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Finansal Analiz Tekniklerinin Kullanımı: Akdeniz Bölgesi'nde Bir Araştırma" başlıklı çalışmada, işletmeler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Turizm sektöründe yer alan ve Akdeniz Bölgesi'nde bulunan beş yıldızlı oteller üzerinde finansal analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, ilgili işletmeler tarafından en çok borçlanma oranına önem verildiği saptanmıştır (Karadeniz, 2012).

Özyürek ve Erdoğan tarafından 2011 yılında yapılan "Finansal Kurumlarda Mali Analiz ve Bir Uygulama" başlıklı çalışmada, Finansbank'ın 2009-2010 yıllarına ait finansal analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, BİST'den (eski adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası - İMKB) yararlanılarak bilanço yapısı ve gelir-gider işlemleri incelenmiştir. Bir takım önemli bulgular elde edilmiştir. Örneğin, Finansbank'ın karlılık ve sermaye yapısı gittikçe güçlenmiştir. Dolayısıyla, firmada büyüme gözlemlenmiştir. Finansbank'ın kredi hacmindeki artışla müşterilere destek olduğu da vurgulanmıştır (Özyürek ve Erdoğan, 2011: 229-238).

Gürkan tarafından 2009 yılında yapılan "Basın İşletmelerinin Finansal Sorunları ve Bir Finansal Analiz Uygulaması" başlıklı çalışmada, iki şirketin bilançosu incelenmiştir. Kısa vadede işletmelerin birinin banka kredisini, diğerinin ticari krediyi tercih ettiği görülmüştür. Ancak, uzun vadede iki işletmenin de banka kredisini tercih ettiği vurgulanmıştır. İşletmelerin duran varlıklarının, dönen varlıklarına göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Karlılık oranı üzerine yapılan çalışmada işletmelerin olumsuz durumlar yaşadığı (zararla kapattığı dönemler olduğu) görülmüştür. Araştırma sonucunda, işletmelerin son yıllara doğru kısa vadeli borçlanmayı tercih ettiği dikkat çekmiştir (Gürkan, 2009: 23-52).

Gülgör ve Gülgör tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen "Tekirdağ İlinde Faaliyette Bulunan Çeşitli Gıda Sanayi İşletmelerinin Ekonomik Yapıları ve Karşılaştırmalı Finansal Analizleri" başlıklı çalışmada, bir un sanayi işletmesinin bilançosu dikkate alınmıştır. İşletmenin 2005 yılında büyümesiyle beraber kar oranının arttığı gözlemlenmiştir. Varlıklar açısından değerlendirildiğinde ise, duran varlıklara yapılan yatırımın düştüğü sonucuna varılmıştır (Gülgör ve Gülgör, 2008).

Ataman ve Tolga tarafından 2003 yılında yapılan "Ankara'da Yer Alan Özel Bir Sağlık İşletmesinin Finansal Tablolarının Oran Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmada, mikro ve makro çevrede rekabet ortamı üzerinde durulmuştur. Sağlık sektöründe olup Ankara merkezli olan bir firmanın finansal analizi gerçekleştirilmiştir. Rekabet ortamının, işletmelerin risk seviyesini maksimize ettiğinin altı çizilmiştir (Ataman ve Tolga, 2003: 293-314).

Feng ve Wang tarafından 2000 yılında yapılan "Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios" başlıklı çalışmada, havayolu firmalarının finansal analiz performansları değerlendirilmiştir. Tayvan'daki 5 havayolu şirketi baz alınmıştır. Bu çalışma TOPSIS metoduyla yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, bir işletmenin verimli olup olmadığını

ölçmek için kullanılması gereken en etkili yöntemin oran (rasyo) analizi yöntemi olduğu söylenmiştir (Feng ve Wang, 2000, 133-142).

2. Uygulama

Çalışmanın uygulama kısmı kapsamında, inşaat sektöründe yer alan ve İstanbul'da faaliyet gösteren İNŞ İşletmesi'nin 31.12.2020 tarihli bilançosu ve gelir tablosu üzerinde oran analizi (rasyo analizi) gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, işletmenin oran analizi (rasyo analizi) kapsamında likidite, mali yapı, faaliyet ve karlılık oranları ayrı ayrı hesaplanmış, analize tabi tutulduktan sonra yorumlanmıştır. Aynı zamanda, firmanın ait olduğu inşaat sektörüne ilişkin olarak T.C. Merkez Bankası tarafından ilan edilen 2009-2020 yılları arasında 127.050 inşaat sektörü firmasının bilanço ve gelir tablosu tutarlarının ortalamasından oluşan referans değer (sektör ortalaması) kullanılmıştır. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesi'nin oran analizi (rasyo analizi) hesaplanıp yorumlanırken, finansal analizde referans değer (sektör ortalaması) da dikkate alınmıştır.

İNŞ İşletmesi Likidite Oranları

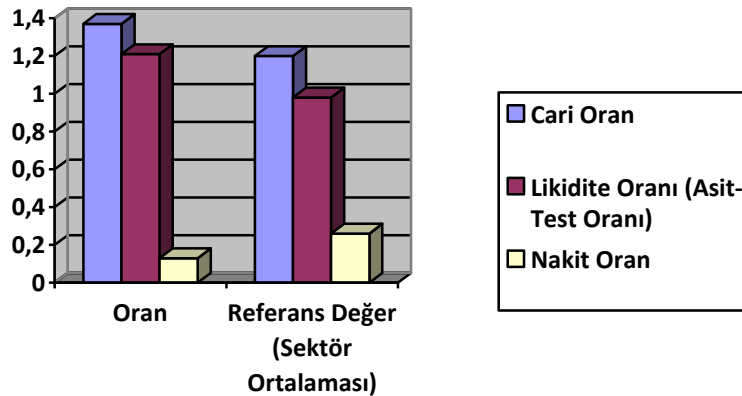
Araştırmanın uygulama bölümünde, İNŞ İşletmesi'nin oran analizine (rasyo analizine) likidite oran analizinden başlanmıştır. İNŞ İşletmesi'nin likidite oranları, aşağıda yer alan tabloda gösterilmektedir:

Tablo 1. İNŞ İşletmesi Likidite Oranları

Oran Adı	Oran	Referans Değer (Sektör Ortalaması)
Cari Oran	1,37	1,2
Likidite Oranı (Asit-Test Oranı)	1,21	0,98
Nakit Oran	0,13	0,26

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi'nin likidite oranlarının referans değer (sektör ortalaması) likite oranlarıyla karşılaştırmasını gösteren grafik ise aşağıda yer almaktadır:

Şekil 1. İNŞ İşletmesi Likidite Oranlarının Referans Değer (Sektör Ortalaması) Likidite Oranlarıyla Karşılaştırılması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi Cari Oran

Cari Oran, işletmenin dönen varlıklarının kısa vadeli yabancı kaynakları karşılayabilip karşılayamadığını gösterir.

Cari oran, aşağıda yer alan formül vasıtasıyla hesap edilir:

Cari Oran = Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

İNŞ İşletmesi'nin cari oranı ise aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Cari Oran = 7.066.704,75 TL / 5.141.572,89 TL = 1,37

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 1,2

Cari oranın genel itibariyle değer olarak 1,5 - 2 arasında olması beklenmektedir. Bunun nedeni sektöre, ülkeye, konjonktüre, döneme, geçmiş dönemlere, rakip firmalara ve sektör ortalamasına göre bütüncül bir yorum ile değerlendirme yapılması gerekliliğidir. Cari oranın çok yüksek olması işletmenin atıl kaynaklara ve fona sahip olduğunu, fırsat maliyeti ile karşı karşıya olduğunu gösterirken, cari oranın çok düşük olması ise işletmenin sermayesinin yetersiz olduğunu ve dönen varlıklarının kısa vadeli borçlarını karşılayamadığını göstermektedir.

İNŞ İşletmesi'nin cari oranı 1,37'dir. Dolayısıyla, ideal cari oran olan 1,5 - 2 seviyesinin altındadır. Ancak, referans değer (sektör ortalamasının) 1,2 olduğu dikkate alındığında İNŞ İşletmesi'nin cari oranını tamamen olumsuz bir şekilde yorumlamak mümkün değildir.

İNŞ İşletmesi Likidite Oranı (Asit-Test Oranı)

Likidite oranı (asit-test oranı), işletmenin stokları hariç dönen varlıklarıyla kısa vadeli yabancı kaynaklarını ödeme gücünü göstermektedir. Likidite oranının genel olarak en az 1 olması kabul göstermektedir.

Likidite Oranı (Asit-Test Oranı) aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Likidite (Asit-Test) Oranı = (Dönen Varlıklar - Stoklar) / Kısa Vadeli Y.K.

İNŞ İşletmesi'nin likidite oranı (asit-test oranı) ise aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Likidite Oranı (Asit-Test Oranı) = (7.066.704,75 TL - 845.401,55 TL) / 5.141.572,89 TL = 1,21

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,98

İNŞ İşletmesi'nin likidite oranı (asit-test oranı) 1'in üzerindedir. Dolayısıyla, bu noktada olumlu bir yorumda bulunulmalıdır. Aynı zamanda, İNŞ İşletmesi'nin likidite oranı (asit-test oranı) referans değer (sektör ortalamasının) da üzerindedir. Bu husus da İNŞ İşletmesi açısından avantajlıdır.

İNŞ İşletmesi Nakit Oran

Nakit Oran, aşağıda yer alan formüller vasıtasıyla hesap edilir:

Formül #1:

Nakit Oran = Hazır Değerler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Formül #2:

Nakit Oran = (Hazır Değerler + Menkul Kıymetler) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Bu çalışmanın uygulama kapsamında nakit oran için Formül #2 kullanılmıştır.

İNŞ İşletmesi'nin nakit oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Nakit Oran} = 692.797,93 \text{ TL} / 5.141.572,89 \text{ TL} = 0,13$$

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,26

Nakit oranın 0,2 - 1 arasında olması beklenir. İNŞ İşletmesi'nin nakit oranı 0,13'tür. Dolayısıyla, bu noktada olumlu bir yorumda bulunulamaz. Zira, görüldüğü üzere 0,2'nin de altında bir oran söz konusudur. Aynı zamanda, İNŞ İşletmesi'nin nakit oranı referans değer (sektör ortalamasının) de altındadır. Bu husus da İNŞ İşletmesi açısından dezavantajlıdır.

İNŞ İşletmesi Mali Yapı Oranları

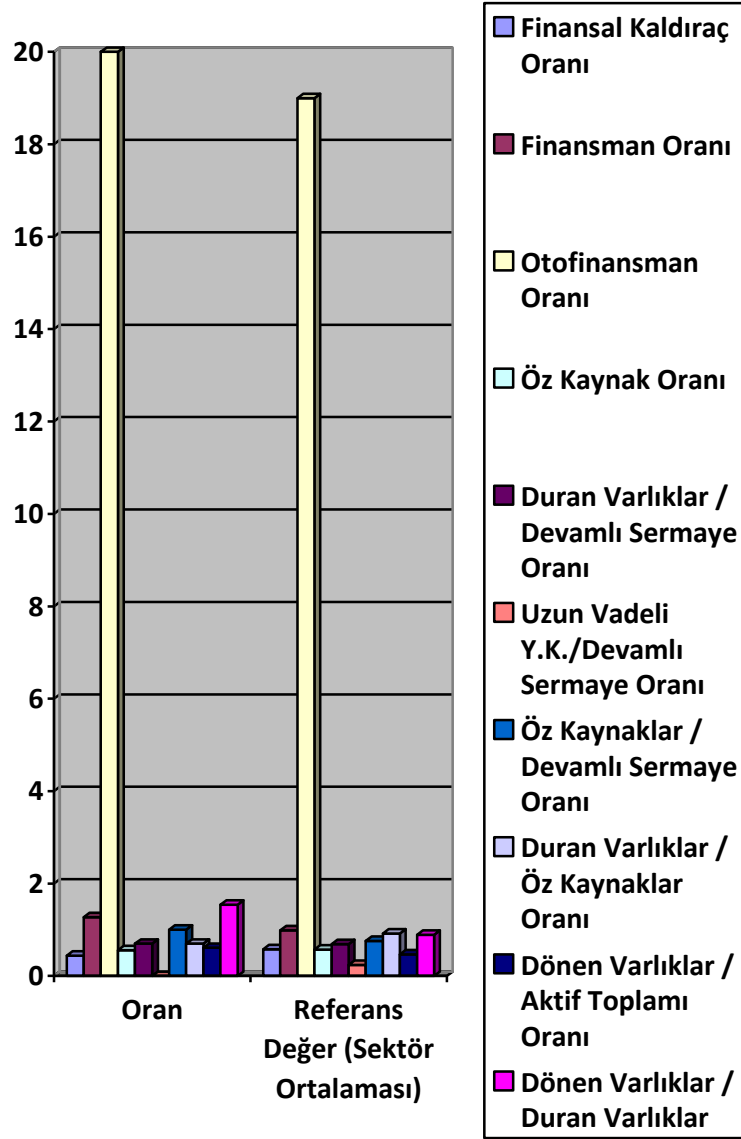
İNŞ İşletmesi'nin mali yapı oranları, aşağıda yer alan tabloda gösterilmektedir:

Tablo 2. İNŞ İşletmesi Mali Yapı Oranları

Oran Adı	Oran	Referans Değer (Sektör Ortalaması)
Finansal Kaldıraç Oranı	0,44	0,58
Finansman Oranı	1,27	0,99
Otofinansman Oranı	20	19
Öz Kaynak Oranı	0,56	0,57
Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı	0,70	0,69
Uzun Vadeli Y.K./Devamlı Sermaye Oranı	0	0,24
Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı	1,00	0,76
Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı	0,70	0,92
Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranı	0,61	0,47
Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı	1,54	0,89

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi'nin mali yapı oranlarının referans değer (sektör ortalaması) mali yapı oranlarıyla karşılaştırmasını gösteren grafik ise aşağıda yer almaktadır:

Şekil 2. İNŞ İşletmesi Mali Yapı Oranlarının Referans Değeri (Sektör Ortalaması) Mali Yapı Oranlarıyla Karşılaştırılması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi Finansal Kaldıraç Oranı

Bahse konu olan oran aktiflerin yüzde kaçının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir.

Finansal Kaldıraç Oranı, aşağıdaki formül yardımıyla hesap edilir:

$$\text{Finansal Kaldıraç Oranı} = \text{Toplam Borçlar} / \text{Aktif Toplamı}$$

İNŞ İşletmesi'nin finansal kaldıraç oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Finansal Kaldıraç Oranı} = 5.141.572,89 \text{ TL} / 11.658.568,64 \text{ TL} = 0,44$$

$$\text{Referans Değer (Sektör Ortalaması)} = 0,58$$

Gelişmiş ülkelerde oranın %50'nin üzerine bulunması tehlikelidir. Fakat, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde oran genelde %60'dan daha fazladır. Özellikle enflasyonist dönemlerde finansal kaldıraç oranı yükselebilmektedir.

İNŞ İşletmesi'nin finansal kaldıraç oranı 0,44'tür. İlgili oran 0,5'den ve 0,6'dan düşük olduğundan firma için avantaj söz konusudur. Aynı zamanda, referans değer de (sektör ortalaması) 0,58 olduğundan İNŞ İşletmesi'nin finansal kaldıraç oranı arzu edilir düzeydedir.

İNŞ İşletmesi Finansman Oranı

Firmanın mali bağımlılık derecesine işaret eden finansman oranı, mali yeterliliğinin mercək altına alınmasını sağlar. Mali yapı oranları içerisinde yer alan bir orandır. Finansal analizde sıkça kullanılan oranlardandır.

Finansman Oranı, aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Finansman Oranı} = \text{Öz Sermaye} / \text{Toplam Yabancı Kaynaklar}$$

İNŞ İşletmesi'nin finansman oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Finansman Oranı} = 6.516.995,75 \text{ TL} / 5.141.572,89 \text{ TL} = 1,27$$

$$\text{Referans Değer (Sektör Ortalaması)} = 0,99$$

Gelişmiş ülkelerde finansman oranının minimum 1 olması arzu edilir. Oranın 1'den küçük olması, firma finansmanında daha çok yabancı kaynak kullanıldığına işaret eder. Oranın 1'den büyük olması toplam kaynaklar içinde öz sermayenin daha çok olduğu anlamını taşımaktadır.

İNŞ İşletmesi'nin finansman oranı 1,27'dir. Dolayısıyla, firmanın bu noktada bir problemi yoktur. Aynı zamanda, referans değer (sektör ortalamasının) 0,99 olduğu dikkate alındığında, İNŞ İşletmesi'nin finansman oranının arzu edilir seviyede olduğunu belirtmek gerekir.

İNŞ İşletmesi Otofinsman Oranı

Otofinsman Oranı, aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Otofinsman Oranı} = (\text{Kar Yedekleri} - \text{Geçmiş Yıl Zararları}) / \text{Ödenmiş Sermaye}$$

İNŞ İşletmesi'nin otofinansman oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Otofinsman Oranı} = 3.211.738,91 \text{ TL} / 159.068,20 \text{ TL} = 20$$

$$\text{Referans Değer (Sektör Ortalaması)} = 19$$

Otofinsman oranı, firmanın, işletme faaliyetleri sonucu firma içi yarattığı kaynaklar hususunda görüş sunar. Bahse konu olan oranın yüksek olması, işletmenin faaliyetleri sonrasında iç kaynak yaratabildiğini gösterir. Otofinsman oranı ne derece yüksek olursa o derece iyidir. İNŞ İşletmesi'nin otofinansman oranı 20'dir. Referans değer (sektör ortalaması) olan 19'dan yüksek olması avantajlı bir husustur.

İNŞ İşletmesi Öz Kaynak Oranı

Öz kaynak oranı, aktiflerin ne kadarlık bir kısmının firma sahipleri tarafından finanse edildiğine işaret eder ve aşağıda yer alan formül ile hesaplanır:

$$\text{Öz Kaynak Oranı} = \text{Öz Sermaye} / \text{Aktif Toplamı}$$

İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Öz Kaynak Oranı} = 6.516.995,75 \text{ TL} / 11.658.568,64 = 0,56$$

$$\text{Referans Değer (Sektör Ortalaması)} = 0,69$$

İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak oranı 0,56 ile ideal beklenen oran olan 0,5'in üzerindedir. Bundan ötürü İNŞ İşletmesi için bir avantaj söz konusudur. Aynı zamanda İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak

oranı, referans değer (sektör ortalaması) olan 0,57'den sadece %1 düşüktür. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak oranı hemen hemen referans değer (sektör ortalaması) ile eşittir. Bu doğrultuda, İNŞ İşletmesi için öz kaynak oranı hususunda endişe duyulacak bir durum söz konusu değildir. Buna karşın, İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak oranı sektör ortalaması olan referans değerinin altındadır.

İNŞ İşletmesi Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı

İlgili oran, duran varlıkların ne oranda devamlı sermaye ile finanse edildiğine işaret etmektedir. Devamlı sermaye, öz kaynaklar ile uzun vadeli yabancı kaynakların toplamıdır.

Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı, aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Duran Varlıklar/ Dev. Sermaye = Duran Varlıklar/ (Öz Kaynaklar + Uzun Vadeli YK)

İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar / devamlı sermaye oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı = 4.591.863,89 TL / 6.516.995,75 TL = 0,70

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,57

İNŞ İşletmesi'nin Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı 0,7 olup 1'in altındadır. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesinin Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı kabul edilebilir düzeydedir. Ancak, referans değer (sektör ortalamasının) bu noktada daha iyi olduğu gözlemlenmektedir.

İNŞ İşletmesi Uzun Vadeli Yabancı Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı

Bahse konu olan oran, uzun vadeli yabancı kaynakların devamlı sermayenin ne kadarlık bir kısmını meydana getirdiğini işaret eder. Devamlı sermaye, öz kaynaklarla uzun vadeli yabancı kaynakların toplamına denktir. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı, aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

Uzun Vad. Y.K/ Devamlı Sermaye= Uzun Vad. YK/ (Öz Kaynaklar + Uzun Vad. YK)

İNŞ İşletmesi'nin uzun vadeli yabancı kaynaklar / devamlı sermaye oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Uzun Vadeli YK/ Devamlı Sermaye Oranı= 0 TL/ 6.516.995,75 TL= 0

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,24

Bahse konu olan oranın sınai firmalarında 1/3' ün altında; hizmet firmalarında ise % 50'nin altında olması arzu edilir. Oran yükseldikçe yabancı kaynakların firmada yüksek oranda kullanıldığı anlaşılır ve riskin varlığı söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nde Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı %0'dır. Dolayısıyla, bu oran hususunda İNŞ İşletmesi açısından bir risk bulunmamaktadır ve arzu edilir bir seviye söz konusudur. Referans değer (sektör ortalaması) dikkate alındığında bu durum daha da açıktır.

İNŞ İşletmesi Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı

Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Öz Kaynaklar/ Devamlı Sermaye = Öz Kaynaklar/ (Öz Kaynaklar + Uzun Vadeli YK)

İNŞ İşletmesi'nin öz kaynaklar / devamlı sermaye oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Öz Kay./ Devamlı Sermaye Oranı = 6.516.995,75 TL/ 6.516.995,75 TL = 1

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,76

İlgili oranın en az %75 civarında seyretmesi arzu edilir. İNŞ İşletmesi'nin Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı 1'dir ve bu hususta firma için herhangi bir risk söz konusu değildir. İNŞ İşletmesi'nin Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı, referans değerinde (sektör ortalamasının da) üzerindedir.

İNŞ İşletmesi Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı

İlgili oran, duran varlıkların öz kaynaklarla karşılanma oranına işaret etmektedir. Finansal analizde başvurulan başlıca oranlardan biridir. Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı = Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar

İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar / öz kaynaklar oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Duran Var. / Öz Kaynaklar Oranı = 4.591.863,89 TL / 6.516.995,75 TL = 0,70

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,92

Oranın %100'ün altında olması iyi yorumlanır. İNŞ İşletmesi için Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı 0,70'dir (%70'dir). Dolayısıyla, bu hususta İNŞ İşletmesi için bir risk söz konusu değildir. Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı kabul edilebilir seviyededir. Aynı zamanda, referans değer (sektör ortalaması) ile karşılaştırma yapıldığında da avantaj söz konusudur.

İNŞ İşletmesi Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranı

İlgili oran, dönen varlıkların aktif toplamı içerisindeki oranına işaret etmektedir. Finansal analizde en çok kullanılan oranlardan biridir. Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Dönen Varlık / Aktif Toplamı Oranı = Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı

İNŞ İşletmesi'nin dönen varlıklar / aktif toplamı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranı = 7.066.704,75 TL / 11.658.568,64 TL = 0,61

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,47

Genel olarak Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranının %50'nin yukarında olması arzu edilir. İNŞ İşletmesinin Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranı 0,61'dir (%61'dir). Dolayısıyla, İNŞ İşletmesinin Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranı arzu edilir seviyededir ve bir risk söz konusu değildir. Aynı zamanda, referans değer (sektör ortalaması) ile karşılaştırma yapıldığında da avantaj söz konusudur. Bu durumda, aynı zamanda İNŞ İşletmesi'nin aktiflerinin büyük kısmının dönen varlıklardan oluştuğu görülmektedir.

İNŞ İşletmesi Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı

Bahse konu olan oran, finansal analizde en çok bilinen oranlardan biridir. Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı = Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar

İNŞ İşletmesi'nin dönen varlıklar / duran varlıklar oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı = 7.066.704,75 TL / 4.591.863,89 TL = 1,54

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,89

İlgili oranın, hizmet işletmelerinde 1'in (%100'ün) üstünde olması arzulanır. Üretim işletmelerinde ve sınai sektör firmalarında ise bu oranın 1'in (%100'ün) altında olması normal karşılanır. Dolayısıyla, dönen varlıklar / duran varlıklar oranı hususunda sektörün genel

durumu göz önüne alınmalıdır. İNŞ İşletmesi hem bir hizmet işletmesi, hem de bir üretim (sınai) işletme özelliği taşımaktadır. Zira, İNŞ İşletmesi imalat ve üretim yapmasının yanında danışmanlık gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır. İNŞ İşletmesi'nin Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı'nın 1,54 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, işletmenin dönen varlık yatırımlarının duran varlık yatırımlarından fazla olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. İNŞ İşletmesi'nin aktifleri dönen varlık ağırlıklıdır.

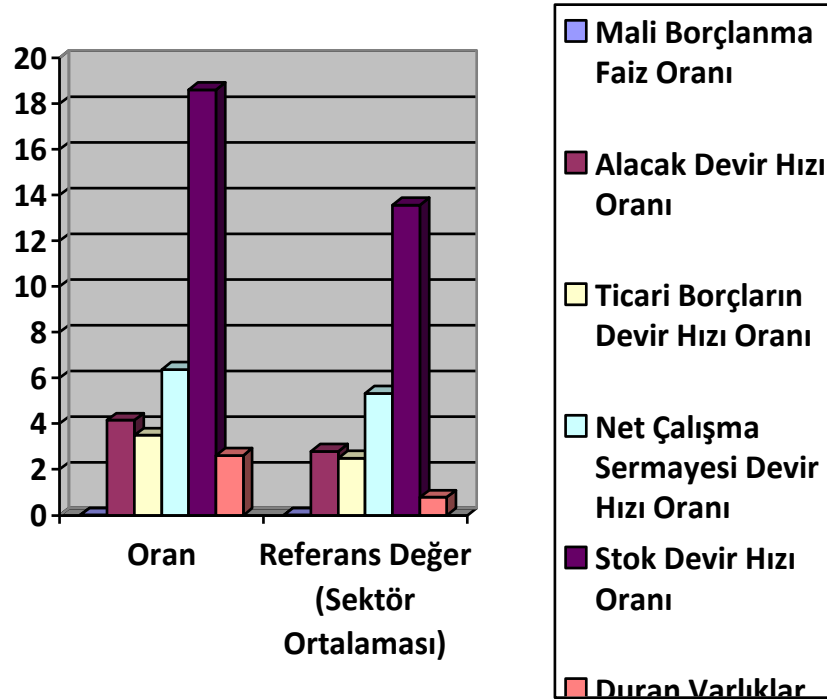
İNŞ İşletmesi Faaliyet Oranları

Tablo 3. İNŞ İşletmesi Faaliyet Oranları

Oran Adı	Oran	Referans Değer (Sektör Ortalaması)
Mali Borçlanma Faiz Oranı	0,01	0,01
Alacak Devir Hızı Oranı	4,15	2,79
Ticari Borçların Devir Hızı Oranı	3,50	2,50
Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı Oranı	6,38	5,33
Stok Devir Hızı Oranı	18,61	13,57
Duran Varlıklar Devir Hızı Oranı	2,61	0,78

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi'nin faaliyet oranlarının referans değer (sektör ortalaması) faaliyet oranlarıyla karşılaştırmasını gösteren grafik ise aşağıda yer almaktadır:

Şekil 3. İNŞ İşletmesi Faaliyet Oranlarının Referans Değeri (Sektör Ortalaması) Faaliyet Oranlarıyla Karşılaştırılması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi Mali Borçlanma Faiz Oranı

Bu oran, net satışların faiz giderlerini ne ölçüde karşıladığına işaret eder. Mali yapı borçlanma faiz oranı, özellikle yabancı kaynak maliyetlerinin tespitinde kullanılır. Mali Borçlanma Faiz Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Mali Borçlanma Faiz Oranı = Finansman Giderleri / Net Satışlar

İNŞ İşletmesi'nin mali borçlanma faiz oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Mali Borçlanma Faiz Oranı = 90.909,51 TL / 12.276.560,79 TL = 0,01

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,01

Mali borçlanma faiz oranının, karlılık oranından daha düşük olması arzu edilir. Ters durumda, firmanın bütün karını faize yatırdığı anlaşılır. Bu oran hesaplanırken finansman gideri kapsamında sadece gelir tablosundaki tutarlar dikkate alınmaz. Bunun yanında, varlıkların maliyetine eklenmiş finansman giderleri de dikkate alınmalıdır.

İNŞ İşletmesi'nin mali borçlanma faiz oranı 0,01'dir. Dolayısıyla, firmanın net satışlarının finansman giderlerini karşılaması hususunda bir sorun yoktur. İNŞ İşletmesi'nde, finansman giderleri net satışlar içerisinde oldukça düşük bir tutara sahiptir. Referans değer (sektör ortalaması) da İNŞ İşletmesi'nin oranı ile aynı düzeydedir.

İNŞ İşletmesi Alacak Devir Hızı Oranı

Alacak Devir Hızı Oranı, firma tarafından alacakların yılda kaç kez tahsil edildiğine işaret eder. Alacak Devir Hızı Oranı aşağıda yer alan formül yardımıyla hesaplanır:

Alacak Devir Hızı Oranı = Net Satışlar / Ortalama Ticari Alacaklar

İNŞ İşletmesi'nin alacak devir hızı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Alacak Devir Hızı Oranı = 12.276.560,79 TL / 2.957.187,62 TL = 4,15

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 2,79

Ortalama ticari alacaklar ise aşağıdaki şekilde hesap edilir:

Ortalama Ticari Alacaklar = (Dönem Başı Ticari Alacaklar + Dönem Sonu Ticari Alacaklar) / 2

İNŞ İşletmesi'nde alacak devir hızı 4,15 gözükmektedir, ortalama tahsil süresi ise 365 gün / 4,15 = 87,92 gündür. Alacakların devir hızı yüksek ise, işletmenin alacak politikasının iyi bir şekilde yönetildiği anlaşılmaktadır. Alacak devir hızının yüksek olması arzu edilmektedir.

İNŞ İşletmesi'nin Alacak Devir Hızı Oranı'nın 4,15 olduğu gözükmektedir. İşletmenin sektördeki başlıca rakipleri ve geçmiş yıl performansları ile karşılaştırma yapılması gerekmele birlikte, firmanın oranının referans değer (sektör ortalaması) olan 2,79'dan yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Alacak Devir Hızı Oranı hususunda İNŞ İşletmesi perspektifinden bir sorun göze çarpmamaktadır.

İNŞ İşletmesi Ticari Borçların Devir Hızı Oranı

Ticari borçların devir hızı oranı, firmanın ticari borçlarının yılda kaç defa ödendiğini ortalama bir şekilde ortaya koyan rasyodur. Finansal analizde popüler olan oranlardan biridir. Bu oran aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Ticari Borçlar Devir Hızı Oranı = Satılan Malın Maliyeti / Ortalama Ticari Borçlar

İNŞ İşletmesi'nin ticari borçlar devir hızı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Ticari Borçlar Devir Hızı Oranı = 7.999.010,29 TL / 2.288.495,66 TL = 3,50

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 2,50

Ortalama ticari borçlar ise aşağıdaki şekilde hesap edilir:

Ortalama Ticari Borçlar = (Dönem Başı Ticari Borçlar + Dönem Sonu Ticari Borçlar) / 2

Ticari borçların devir hızı oranının yüksek olması, firmanın ticari borçlarını ödeyebilme gücünün yüksek olduğuna işaret eder. İNŞ İşletmesi'nin Ticari Borçlar Devir Hızı Oranı'nın 3,50 olduğu gözükmektedir. İşletmenin sektördeki başlıca rakipleri ve geçmiş yıl performansları ile karşılaştırma yapılması gerekmele birlikte, firmanın oranının referans değer (sektör ortalaması) olan 2,50'den yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Ticari Borçlar Devir Hızı Oranı hususunda İNŞ İşletmesi perspektifinden bir sorun göze çarpmamaktadır. Firma açısından riskli bir durum yoktur.

İNŞ İşletmesi Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı Oranı

Bahse konu olan oran firmanın net çalışma sermayesinin, satışlarla yılda kaç defa karşılanabildiğine işaret eder. Finansal analizde, faaliyet oranları içerisinde sıkça başvurulan oranlardan bir tanesidir. Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı Oranı = Net Satışlar / Net Çalışma Sermayesi

Net çalışma sermayesi ise şu şekilde hesaplanmaktadır:

Net Çalışma Sermayesi = Dönen Varlıklar - Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

İNŞ İşletmesi'nin net çalışma sermayesi devir hızı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Net Çal. Ser. Devir Hızı Oranı = 12.276.560,79 TL / 1.925.131,86 TL = 6,38

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 5,33

İNŞ İşletmesi'nin net çalışma sermayesi devir hızı oranı 6,38 olup, referans değer (sektör ortalaması) olan 5,33'ten yüksektir.

İNŞ İşletmesi Stok Devir Hızı Oranı

Stok devir hızı oranı, stokların yıl içinde kaç defa satıldığına, bir başka ifadeyle yılda kaç defa yenilendiğine işaret eder. Finansal analizde en çok başvurulan oranlardan bir tanesidir. Stok Devir Hızı Oranı aşağıda yer alan formül vasıtasıyla hesap edilir:

Stok Devir Hızı Oranı = Satılan Malın Maliyeti / Ortalama Stoklar

İNŞ İşletmesi'nin stok devir hızı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Stok Devir Hızı Oranı = 7.999.010,29 TL / 429.775,22 TL = 18,61

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 13,57

Ortalama stoklar ise aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Ortalama Stoklar = (Dönem Başı Stoklar + Dönem Sonu Stoklar) / 2

İNŞ İşletmesi stoklarını 365 / 18,61 = 19,61 günde bir devretmektedir. Stok devir süresi bir işletmede ne kadar düşükse, işletmenin stok yönetimi o derece başarılıdır. Stok devir hızı oranının yüksekliği, rekabetçiliği de yükseltir. Stok devir hızı oranının düşük olması ise bir takım problemleri beraberinde getirir.

İNŞ İşletmesi'nin stok devir hızı oranı 18,61'dir. Bu oran, referans değer (sektör ortalaması) olan 13,57'den yüksektir. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesi açısından stok devir hızı oranı hususunda negatif

bir durum söz konusu değildir. Hatta, İNŞ İşletmesi'nin stok devir hızı oranının referans değerden (sektör ortalamasından) yüksek olması avantajlıdır.

İNŞ İşletmesi Duran Varlıklar Devir Hızı Oranı

Bir işletmenin duran varlıklarını ne derece etkili ve verimli kullandığını ölçen bir orandır. Net satış tutarının net duran varlık tutarına oranlanması ile hesap edilir. Duran Varlıklar Devir Hızı Oranı aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

Duran Varlıklar Devir Hızı Oranı = Net Satışlar / Net Duran Varlıklar

İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar devir hızı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Duran Varlıklar Devir Hızı Oranı= 12.276.560,79 TL/ 4.711.201,44 TL= 2,61

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,78

Duran varlıklarda beklenmedik bir dalgalanma varsa ise ortalama tutar hesap edilmelidir. Ortalama duran varlıklar aşağıda görüldüğü şekilde hesap edilir:

Ortalama Duran Varlıklar = (Dönem Başı Duran Varlıklar + Dönem Sonu Duran Varlıklar) / 2

Duran Varlıklar Devir Hızı Oranı'nın düşük çıkması, duran varlıkların fazlalığına işaret etmektedir. Bu oranın düşme eğilimine sahip olması kapasite kullanım oranının düştüğüne ve atıl kapasitenin bulunduğu işaret etmektedir. Bunun tersi durumda ise duran varlıkların verimli ile etkin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Genel olarak üretim firmalarında (sınai firmalarda) duran varlık devir hızı oranının 2 olması uygundur.

İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar devir hızı oranı 2,61'dir. Bu oran, görüldüğü üzere 2'nin üzerindedir. Aynı zamanda, İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar devir hızı oranı referans değerinin de (sektör ortalamasının) üzerindedir. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesi açısından duran varlıkların devir hızı oranı hususunda endişe duyulacak bir husus söz konusu değildir.

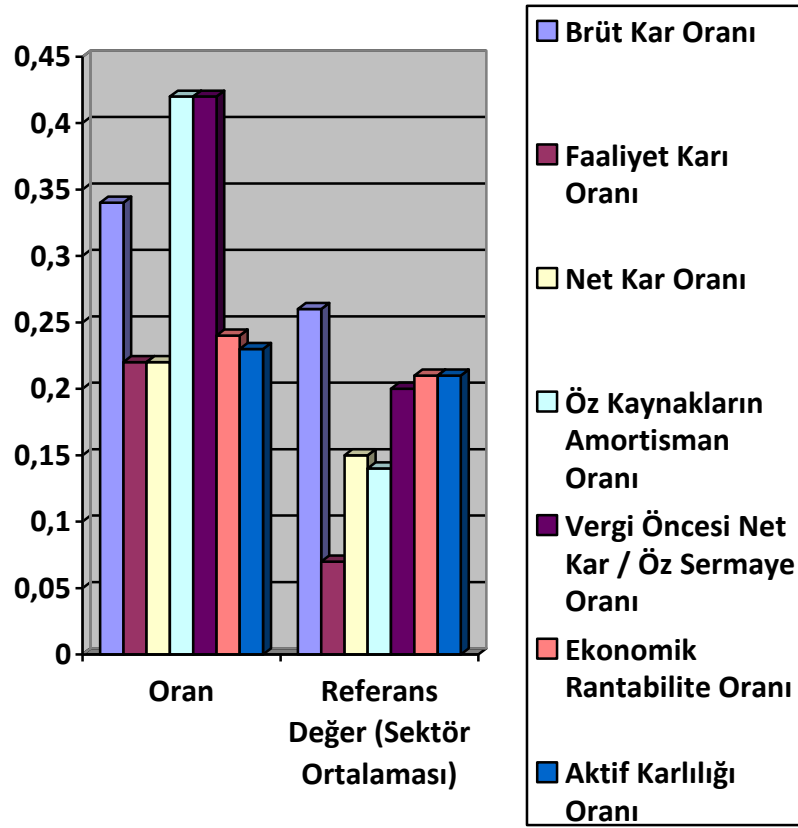
İNŞ İşletmesi Karlılık Oranları

Tablo 4. İNŞ İşletmesi Karlılık Oranları

Oran Adı	Oran	Referans Değer (Sektör Ortalaması)
Brüt Kar Oranı	0,34	0,26
Faaliyet Karı Oranı	0,22	0,07
Net Kar Oranı	0,22	0,15
Öz Kaynakların Amortisman Oranı	0,42	0,14
Vergi Öncesi Net Kar / Öz Sermaye Oranı	0,42	0,20
Ekonomik Rantabilite Oranı	0,24	0,21
Aktif Karlılığı Oranı	0,23	0,21

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi'nin karlılık oranlarının referans değer (sektör ortalaması) karlılık oranlarıyla karşılaştırmasını gösteren grafik ise aşağıda yer almaktadır:

Şekil 4. İNŞ İşletmesi Karlılık Oranlarının Referans Değer (Sektör Ortalaması) Karlılık Oranlarıyla Karşılaştırılması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İNŞ İşletmesi Brüt Kar Oranı

Brüt Kar Oranı aşağıda yer alan formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Brüt Kar Oranı} = 1 - (\text{Satılan Malın Maliyeti} / \text{Net Satışlar})$$

İNŞ İşletmesi'nin brüt kar oranı aşağıda görüldüğü gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Brüt Kar Oranı} = 1 - (7.999.010,29 \text{ TL} / 12.276.560,79 \text{ TL}) = 0,34$$

$$\text{Referans Değer (Sektör Ortalaması)} = 0,26$$

Brüt kar marjı, firmaya ait satışların brüt kar durumuna işaret etmektedir. Oranın yüksek olması arzu edilir. İNŞ İşletmesi'nin brüt kar oranının 0,34 olduğu gözükmemektedir. Bir başka ifadeyle, %34'lük bir brüt kar söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin geçmiş dönemlerdeki performansına ve başlıca rakiplerinin brüt kar oranlarına bakmak gerekli olmakla birlikte, firmanın referans değerden (sektör ortalamasından) daha yüksek bir orana sahip olması olumlu bir şekilde yorumlanmalıdır.

İNŞ İşletmesi Faaliyet Karı Oranı

Faaliyet Karı Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Faaliyet Karı Oranı} = \text{Faaliyet Karı} / \text{Net Satışlar}$$

Faaliyet karı şu formül vasıtasıyla hesap edilir: Faaliyet Karı = Brüt Kar - Faaliyet Giderleri

Brüt kar ise şu formül vasıtasıyla hesap edilir: Brüt Kar = Net Satışlar - Satılan Malın Maliyeti

İNŞ İşletmesi'nin faaliyet karı oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Faaliyet Karı Oranı} = 2.720.072,38 \text{ TL} / 12.276.560,79 \text{ TL} = 0,22$$

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,07

İNŞ İşletmesi'nin faaliyet karının 0,22 olduğu gözükmemektedir. Bir başka ifadeyle, %22'lik bir faaliyet karı söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin geçmiş dönemlerdeki performansına ve başlıca rakiplerinin faaliyet karı oranlarına bakmak gerekli olmakla birlikte, firmanın referans değerden (sektör ortalamasından) daha yüksek bir orana sahip olması olumlu bir şekilde yorumlanmalıdır.

İNŞ İşletmesi Net Kar Oranı

Net Kar Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Net Dönem Karı} = \text{Dönem Net Karı} / \text{Net Satışlar}$$

İNŞ İşletmesi'nin net kar oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Net Kar Oranı} = 2.741.494,21 \text{ TL} / 12.276.560,79 \text{ TL} = 0,22$$

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,15

İNŞ İşletmesi'nin net kar oranı 0,22'dir. Bir başka ifadeyle, %22'lik bir net kar oranı söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin geçmiş dönemlerdeki performansına ve başlıca rakiplerinin net kar oranlarına bakmak gerekli olmakla birlikte, firmanın referans değerden (sektör ortalamasından) daha yüksek bir orana sahip olması olumlu bir şekilde yorumlanmalıdır.

İNŞ İşletmesi Öz Kaynakların Amortisman Oranı

Bu oran aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Öz Kaynakların Amortisman Oranı} = \text{Dönem Net Karı} / \text{Öz Kaynaklar}$$

İNŞ İşletmesi'nin öz kaynakların amortisman oranı aşağıdaki gibidir:

$$\text{İNŞ İşletmesi Öz Kaynakların Amortisman Oranı} = 2.741.494,21 \text{ TL} / 6.516.995,75 \text{ TL} = 0,42$$

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,14

Üretim (sınai) firmalarında bu oranın %13 ile %15 arasında olması normal olarak görülmektedir. Bir başka ifadeyle, üretim (sınai) firmalarının kendilerini 8-9 yılda amorti etmeleri beklenmektedir. Oranın düşük çıkması yönetimin başarısızlığı olarak kabul edilmektedir.

İNŞ İşletmesi'nin öz kaynaklar amortisman oranı 0,42'dir. Bir başka ifadeyle, %42'lik bir öz kaynaklar amortisman oranı söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin geçmiş dönemlerdeki performansına ve başlıca rakiplerinin öz kaynaklar amortisman oranlarına bakmak gerekli olmakla birlikte, firmanın referans değerden (sektör ortalamasından) daha yüksek bir orana sahip olması olumlu bir şekilde yorumlanmalıdır.

İNŞ İşletmesi Vergi Öncesi Net Kar / Öz Sermaye Oranı

Vergi Öncesi Net Kar / Öz Sermaye Oranı aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

$$\text{Vergi Öncesi Net Kar / Öz Sermaye Oranı} = (\text{Dön. Net Karı} + \text{Ver. ve Diğer Yas. Yük.}) / \text{Öz Sermaye}$$

İNŞ İşletmesi'nin vergi öncesi net kar / öz sermaye oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşl. Ver. Ön. Net Kar/ Öz Ser. Oranı= 2.741.494,21 TL/ 6.516.995,75 TL= 0,42

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,20

Üretim (sınai) firmalarında ilgili oranın %16 ile %20 arasında olması beklenmektedir.

İNŞ İşletmesinin vergi öncesi kar / öz sermaye oranı 0,42'dir. Bir başka ifadeyle, %42'lik bir vergi öncesi kar / öz sermaye oranı söz konusudur. Bu kabul gören orandan da referans değerden de (sektör ortalamasından da) daha yüksektir. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesi için vergi öncesi kar / öz sermaye oranı hususunda bir problem yoktur.

İNŞ İşletmesi Ekonomik Rantabilite Oranı

Bu orana firmaya yatırılan fonların getirisini ölçme amaçlı başvurulmaktadır. Ekonomik Rantabilite Oranı aşağıda yer alan formül vasıtasıyla hesap edilir:

Ekonomik Rantabilite Oranı = Vergi Öncesi Kar + Finansman Giderleri

İNŞ İşletmesi'nin ekonomik rantabilite oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Ekonomik Rantabilite Oranı = 2.832.403,72 TL / 11.658.568,64 TL = 0,24

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,21

İNŞ İşletmesinin ekonomik rantabilite oranı 0,24'dür. Bir başka ifadeyle, %24'lük bir ekonomik rantabilite oranı söz konusudur. Bu oran, referans değerden (sektör ortalamasından) daha yüksektir. İNŞ İşletmesinin % 24 olan ekonomik rantabilite oranı, %42 olan öz kaynakların amortisman oranından (mali rantabilite oranından) daha düşüktür. Bu noktada İNŞ İşletmesi için ekonomik rantabilite oranı hususunda herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

İNŞ İşletmesi Aktif Karlılığı Oranı

Bu oran aşağıdaki formül vasıtasıyla hesap edilir:

Aktif Karlılığı = Dönem Net Karı / Toplam Aktifler

İNŞ İşletmesi'nin aktif karlılığı oranı aşağıdaki gibidir:

İNŞ İşletmesi Aktif Karlılığı Oranı = 2.741.494,21 TL / 11.658.568,64 TL = 0,23

Referans Değer (Sektör Ortalaması) = 0,21

Bahse konu olan oran, işletmede aktiflerin ne kadar verimli kullanıldıklarını gösterir. İlgili oranın işletmenin geçmiş dönemlerine kıyasla veya sektördeki emsal oranlar değerlendirildiğinde düşük bulunması, vergisel risklere işaret eder. Böyle bir senaryoda, bahse konu olan firmanın aktiflerinin fiktif olup olmadığı veya kayıt dışı üretim/ticaret yapıp yapmadığı ele alınmalıdır. İNŞ İşletmesi'nin aktif karlılığı oranı 0,23'tür. Bir başka ifadeyle, %23'lük bir aktif karlılığı oranı söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin geçmiş dönemlere ait ve sektörde başlıca rakiplerinin aktif karlılığı oranlarına bakılması gerekmele birlikte, ilgili %23'lük oranın referans değerden (sektör ortalamasından) yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, İNŞ İşletmesi açısından aktif karlılığı oranı hususunda herhangi bir sorun göze çarpmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre, uygulamaya konu olan İNŞ İşletmesi'nin cari oranı ideal cari oran olan 1,5 - 2 seviyesinin altındadır. Ancak, sektör ortalaması üzerinde bir orana sahip olması olumludur. İNŞ İşletmesi'nin likidite oranı (asit-test oranı) ideal oran olan 1'in üzerindedir. Aynı zamanda, İNŞ İşletmesi'nin likidite oranı (asit-test oranı) sektör ortalamasının da üzerindedir.

Bunlar olumlu göstergelerdir. İNŞ İşletmesi'nin nakit oranı 0,2'nin altındadır. Aynı zamanda, İNŞ İşletmesi'nin nakit oranı sektör ortalamasının da altındadır. Bu durum, İNŞ İşletmesi açısından olumsuzdur.

İNŞ İşletmesi'nin finansal kaldıraç oranı konusunda firma için avantaj söz konusudur. Aynı zamanda, finansal kaldıraç oranı bakımından sektör ortalamasına göre de avantajlı bir durum söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin finansman oranı hususunda bir problemi yoktur. Bunun yanında, sektör ortalaması da dikkate alındığında, İNŞ İşletmesi'nin finansman oranının arzu edilir seviyede olduğu vurgulanmalıdır. İNŞ İşletmesi'nin otofinansman oranının sektör ortalamasından yüksek olması da olumludur. İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak oranı, ideal oranın üzerindedir. Bundan ötürü İNŞ İşletmesi için öz kaynak oranı hususunda bir avantaj söz konusudur. Buna karşın, İNŞ İşletmesi'nin öz kaynak oranı sektör ortalamasının çok az da olsa altındadır. Genel olarak ise, İNŞ İşletmesi için öz kaynak oranı hususunda bir tehlike söz konusu değildir. İNŞ İşletmesi'nin Duran Varlıklar / Devamlı Sermaye Oranı kabul edilebilir düzeydedir. Ancak, sektör ortalamasının bu oran bazında daha iyi konumda olduğu gözlemlenmektedir. İNŞ İşletmesi'nde Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı bir risk bulunmamaktadır. Sektör ortalaması dikkate alındığında da bu belirtilmelidir. İNŞ İşletmesi'nin Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı konusunda herhangi bir finansal risk söz konusu değildir. İNŞ İşletmesi'nin Öz Kaynaklar / Devamlı Sermaye Oranı, sektör ortalamasının da üzerindedir. Duran Varlıklar / Öz Kaynaklar Oranı konusunda İNŞ İşletmesi için bir finansal risk yoktur, kabul edilebilir düzeydedir. Sektör ortalaması ile karşılaştırma yapıldığında da İNŞ İşletmesi açısından avantaj söz konusudur. İNŞ İşletmesinin Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı Oranı arzu edilir seviyededir. Aynı zamanda, sektör ortalaması ile karşılaştırıldığında da avantaj söz konusudur. İNŞ İşletmesi'nin Dönen Varlıklar / Duran Varlıklar Oranı mercek altına alındığında ise, firmanın dönen varlık yatırımlarının duran varlık yatırımlarından fazla olduğu görülmektedir.

İNŞ İşletmesi'nin mali borçlanma faiz oranına odaklanıldığında, işletmenin net satışlarının finansman giderlerini karşılaması hususunda bir problem mevcut değildir. İNŞ İşletmesi'nde, finansman giderleri net satışlar içerisinde oldukça düşük bir tutara sahiptir. Sektör ortalaması da İNŞ İşletmesi'nin oranı ile aynı seviyededir. İNŞ İşletmesi'nin Alacak Devir Hızı Oranı'nın firmanın sektördeki başlıca rakiplerinin oranları ve firmanın geçmiş yıl performansları ile karşılaştırılması gerekmele birlikte, işletmenin Alacak Devir Hızı Oranı, sektör ortalamasının üzerindedir. İNŞ İşletmesi'nin Ticari Borçlar Devir Hızı Oranı'nın firmanın sektördeki başlıca rakiplerinin oranları ve firmanın geçmiş yıl performansları ile karşılaştırılması gerekmele birlikte, firmanın oranının sektör ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bunların yanında, İŞL İşletmesi'nin net çalışma sermayesi devir hızı oranı sektör ortalamasından yüksektir. İNŞ İşletmesi'nin stok devir hızı oranı, sektör ortalamasından yüksektir. İNŞ İşletmesi'nin stok devir hızı oranının sektör ortalamasından yüksek olması olumludur. İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar devir hızı oranı ideal oranın üzerindedir. Aynı zamanda, İNŞ İşletmesi'nin duran varlıklar devir hızı oranı sektör ortalamasından yüksektir.

İNŞ İşletmesi'nin brüt kar oranı, faaliyet karı oranı, net kar oranı, öz kaynakların amortisman oranı, vergi öncesi net kar / öz sermaye oranı ve aktif karlılığı oranı hususlarında geçmiş dönemlerdeki performansına ve başlıca rakiplerinin oranlarına bakmak gerekli olmakla birlikte, işletmenin belirtilen oranlar hususunda sektör ortalamasından daha yüksek oranlara sahip olması olumludur. İNŞ İşletmesinin ekonomik rantabilite oranı, öz kaynakların amortisman oranından (mali rantabilite oranından) daha düşüktür. Bu noktada İNŞ İşletmesi için ekonomik rantabilite oranı hususunda bir problem mevcut değildir.

Araştırma kapsamında, konuyla ilgili birçok yerli ve uluslararası kaynak incelenmiş, literatür mercek altına alınmıştır. Türkiye'de inşaat sektörü üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar yabancı literatüre göre daha sınırlıdır. Aynı zamanda, çalışmada oran analizi kapsamında birçok rasyo ele alınmıştır. Dolayısıyla, çalışmanın bu açıardan literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları, Çalışın (2013) çalışmasının sonuçlarına benzer bulgulara ulaşmıştır.

Son olarak, bu çalışma finansal analiz İstanbul'da faaliyet gösteren bir inşaat sektörü firması üzerinde gerçekleştirildiğinden bundan sonraki çalışmalar daha fazla işletmeyi araştırma kapsamına dahil edebilir ve araştırma farklı iller ile bölgeleri kapsayacak şekilde de geliştirilebilir. Bunun yanında, bu çalışmada finansal performansın ölçülmesi için finansal analiz tekniklerinden oran (rasyo) analizine yer verilmiştir. Bundan sonraki çalışmalar oran (rasyo) analizi haricinde diğer finansal analiz tekniklerinden de yararlanabilir. Benzer şekilde, gelecek çalışmalar sektörler ve ülkeler arası karşılaştırmaları içerecek şekilde genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- Akıncıtürk, N. (2003). Yapı tasarımında mimarın deprem bilinci. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 8(1), 189-201.
- Aslanhan, U. (2022). İnşaatın etkilediği 250 sektörün istihdamı 6 milyonu geçiyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/insaatin-etkiledigi-250-sektorun-istihdami-6-milyonu-geciyor/2589163> (Erişim Tarihi: 06.08.2022).
- Ataman, G. ve Tolga, M. (2003). Küreselleşme Sürecindeki Kaotik Yapı ve Havayolu Taşımacılığı Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt XVIII. Sayı:1, 293-314.
- Bülüş, F., Özkan, O., ve Ağırbaş, İ. (2017). Oran analizi yöntemiyle özel hastane finansal performansının değerlendirilmesi. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*. 3(11), 4-72.
- Chabotar, K. J. (1989). Financial ratio analysis comes to nonprofits. *The Journal of Higher Education*; 60(2), 188-208.
- Çalış, G. (2013). Bilançolar ile Türk inşaat sektörünün finansal yapısının değerlendirilmesi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 2(3), 1-19.
- Çınar, M. C. (2018). *Türk inşaat sektörü ve Türk inşaat sektörünün ülke ekonomisine katkıları*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Eşkinat, R. ve Tepecik, F. (2012). İnşaat sektörüne küresel bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 14(1), 25-41.
- Feng, C.M. ve Wang, R.T. (2000). Performance evaluation for airlines including the consideration of financial ratios, *Journal of Air Transport Management*, 133-142.
- Gerede Harita Mühendislik. (2022). Türkiye'de inşaat sektörü. *Gerede Harita Mühendislik Websitesi*. <http://www.ghm.com.tr/turkiyede-insaat-sektoru/> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- Gold Yapı İnşaat. (2016). İnşaat sektörünün Türkiye'deki gelişimi. *Gold Yapı İnşaat Websitesi*. <http://www.goldyapi.com.tr/insaat-sektorunun-turkiye39deki-gelisimi.html> (Erişim Tarihi: 05.08.2022).
- Güleç, Ö. F., Özkan, A. (2018). Gri ilişkisel analiz yöntemi ile finansal performansın değerlendirilmesi: BİST çimento şirketleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*. Cilt: 54, 77-96.
- Gülgör, G. ve Gülgör F.T. (2008). *Tekirdağ ilinde faaliyette bulunan çeşitli gıda sanayi işletmelerinin ekonomik yapıları ve karşılaştırmalı finansal analizleri*. Namık Kemal Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.

- Gündoğdu, A. (2017). *Finansal analiz. temel teoriler ve açıklanmalı örnekler*. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Gündoğdu, A. (2019). *Uygulamalı finansal tablolar analizi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Karadeniz E. (2012). *Beş yıldızlı otel işletmelerinde finansal analiz tekniklerinin kullanımı: Akdeniz bölgesinde bir araştırma*. Mersin Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Karadeniz, E. ve Kahiloğulları, S. (2014). Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde finansal analiz tekniklerinin kullanımı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 73-90.
- Kaya, A. (2020). Finansal analizin (mali analiz) tanımı amacı ve önemi. *MuhasebeTR Webstiesi*. <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/alparslankaya/003/> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- Kızıl, C., Muzır, E., Ataman, Y. (2020). *İktisadi ve idari bilimlerde akademik çalışmalar kitabı içerisinde işletmelerin kredi talebi sürecinde bankalar tarafından uygulanan mali analiz teknikleri (bir gıda firması örneği)* kitap bölüm yazarlığı. Editörler: Zafer Gölen, Yüksel Akay Unvan, Sevilay Özer. IVPE Yayınevi. Mart 2020. Karadağ, 119-149.
- Koç, E., Kaya, K., Şenel, M. C. (2017). Türkiye'de inşaat sanayi sektörünün gelişimi – temel inşaat sanayi göstergeleri. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 643-660.
- Örs, T., Takıl, D., Altın, M. (2015). Borsa İstanbul teknoloji endeksinde faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies (JAFAS)*. 1(1), 62-81.
- Öz, Y. ve Yavuz, H. (2015). İşletme yönetiminin aldığı kararlarda muhasebe bilgi sisteminin etkisi ve önemi: Küçük ve orta ölçekli işletmelerde bir araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 16(1), 228.
- Özyürek, H., Erdoğan, E. (2011). Finansal kurumlarda mali analiz ve bir uygulama. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 3(2), 229-238.
- Teker, S., Teker, D., Güner, A. (2016). Financial performance of top 20 airlines. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*. 235, 603-610.
- Topak, M.S. (2010). *Finansal tablolar analizi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ekonometri Programı Ders Notu. İstanbul, 193.
- Yenisu, E. (2019). Finansal tabloların oran analizi ile incelenmesi: Adese örneği. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED)*. 3(1), 20-43.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****THE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE WITH RATIO ANALYSIS: AN IMPLEMENTATION ON A FIRM BELONGING TO THE CONSTRUCTION SECTOR AND OPERATING IN ISTANBUL**

Introduction and Research Purpose: The main aim of this research was to conduct financial analysis on a construction sector company located in Istanbul. In other words, in this study, financial analysis of İNŞ Company belonging the construction sector and operating in Istanbul was run. Concerning the implementation, ratio analysis was run using the balance sheet and income statement of İNŞ Company. In regards to ratio analysis of enterprise, liquidity, financial structure, activity and profitability ratios were computed and commented.

Literature Review: Within the scope of the research, the literature was examined. Studies on the construction sector in Turkey are more limited than in the foreign literature. In the study titled "İşletmelerin Kredi Talebi Sürecinde Bankalar Tarafından Uygulanan Mali Analiz Teknikleri (Bir Gıda Firması Örneği)" conducted by Kızıl, Muzir and Ataman in 2020, the company's balance sheet and income statement were examined. In addition, trial balance records of the periods taken as the basis were also used. As the most striking finding, it was determined that the cash account was operating at a high course. However, there were obstacles in some evaluations due to the expenses of non-billing partners. Due to these obstacles, the company stated that it had to deduct from its own equity (Kızıl, Muzir and Ataman, 2020). The Gray Relational Analysis Method (GIA Method) was used in the study titled "Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Finansal Performansın Değerlendirilmesi: BİST Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma" conducted by Güleç and Özkan in 2018. Based on the years 2005-2016, 16 cement enterprises were taken into consideration. Generally, it is stated that businesses make profits and are effective. At the same time, stock returns were calculated with the Buy And Hold Method. As a result of the calculation, it has been observed that there is no strong relationship between the GIA Method and the stock (Güleç and Özkan). In the research titled "Bilançolar ile Türk İnşaat Sektörünün Finansal Yapısının Değerlendirilmesi" conducted by Çalış in 2013, within the scope of the study, the balance sheets of 8,844 construction companies published by the Central Bank of the Republic of Turkey in the period covering the years 2001-2011 were examined. According to the results of the study, the active investments of the construction sector companies operating in Turkey are not high. At the same time, the current assets of the construction sector companies constitute two-thirds of their assets. In the research, it was also underlined that the construction sector is a risky sector (Çalış, 2013). The results of the research reached similar findings to the results of Çalış's (2013) study.

Methodology and Findings: Considering the construction sector to which the firm belongs, the reference value (industry average) including the average balance sheet and income statement sums of 127.050 construction sector firms between the years 2009-2020 reported by the Central Bank of the Republic of Turkey was utilized. The financial performance of the enterprise is at a good level when most of the ratios are evaluated. On the other hand, there are also undesirable financial performance results according to a limited number of ratios. In the research, it has been determined that most of the assets of INS Enterprise consist of current assets.

Conclusions and Recommendation: The financial analysis of this study was carried out on a construction sector company operating in Istanbul. Future studies can include more businesses in the scope of the research and the research can be developed to cover different provinces and regions. In addition, in this study, ratio analysis, one of the financial analysis techniques, is used to measure financial performance. Future studies can also benefit from other financial analysis techniques besides ratio analysis. Similarly, future studies can be extended to include cross-sectoral and cross-country comparisons.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	CEVDET KIZIL			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Finansal Performansın Rasyo Yöntemiyle Analizi: İnşaat Sektöründe Yer Alan ve İstanbul'da Faaliyet Gösteren Bir Firma Üzerine Uygulama			
Tarih <i>Date</i>	20.07.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	CEVDET KIZIL	100	-	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1122679

YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARININ ARTTIRILMASINA YÖNELİK
OPTİMAL POLİTİKALARIN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE ÜZERİNE
DEMATEL YÖNTEMİYLE BİR ANALİZ

Esra SERİZLİ*

* İstanbul Medipol Üniversitesi
Doktora
e-posta: esra.serezli@hotmail.com

ORCID 0000-0003-1844-7487

Doç. Dr. Serhat YÜKSEL*

* İstanbul Medipol Üniversitesi
e-posta:
serhatyuksele@medipol.edu.tr

ORCID 0000-0002-9858-1266

Prof. Dr. Hasan DİNÇLER*

* İstanbul Medipol Üniversitesi
e-posta:
hdincer@medipol.edu.tr

ORCID 0000-0002-9858-1266

Doç. Dr. İdil TAMER*

* İstanbul Medipol Üniversitesi
e-posta:
itamerm@medipol.edu.tr

ORCID 0000-0002-6604-3412

ÖZ

Yenilenebilir enerji kaynaklarının birçok avantajı olmasına rağmen kullanılabilmesi için başlangıç maliyeti oldukça yüksektir. Öncelikle tasarımı, inşası ve işletilmesi için çok donanımlı ve kalifiye işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Belirtilen bu hususlar da yenilenebilir enerji projelerinin gelişiminin önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, temiz enerji projelerinin gelişimi için doğru politikaların belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda, farklı kriter setleri dikkate alınarak gerçekleştirilen yeni bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki yenilenebilir enerji projelerinin artırılması için gerekli olan en uygun stratejinin belirlenmesidir. Bu bağlamda, ilk olarak, geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve beş farklı kriter tespit edilmiştir. Daha sonra, DEMATEL yöntemiyle bir analiz gerçekleştirilmiş ve en optimal stratejinin tespit edilmiştir. Bu çalışmanın literatüre en büyük katkısı ülkelerin sürdürülebilir kalkınması için önem arz eden temiz enerji projelerinin geliştirilmesi için gerekli olan doğru politikaların belirlenmesidir. Sonuç olarak, faiz oranlarının düşürülmesi yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılmasında en fazla önem arz eden kriterdir. Araştırma ve geliştirme çalışmalarının artırılması da bu bağlamda önem arz etmektedir. Öte yandan, bankacılık sisteminin etkin olması, kalifiye personel yetiştirilmesi ve vergi indirimi sağlanması daha düşük önem ağırlığına sahiptirler. Netice itibarıyla, politika yapıcılarının faiz indirimine öncelik vermesi gerektiği belirlenmiştir. Faiz oranı indirimi sayesinde, yatırımcılar daha düşük maliyetle kredi kullanabilme imkanına sahip olmaktadır. Bu durum da bu projelerin karlılığının artmasına yardımcı olmaktadır. Bunun sonucunda da yatırımcılar bu alana yönelmede istekli olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Yatırımları; Finansman Kaynakları; Strateji; DEMATEL

DEFINING OPTIMAL POLICIES FOR INCREASING RENEWABLE ENERGY
INVESTMENTS: AN ANALYSIS ON TURKEY BY DEMATEL METHOD

ABSTRACT

Although renewable energy sources have many advantages, the initial cost to be used is quite high. For instance, a well-equipped and qualified workforce is needed for its design, construction and operation. These issues are also an obstacle to the development of renewable energy projects. Therefore, it is very important to determine the right policies for the development of clean energy projects. In this context, there is a need for a new study that takes into consideration different sets of criteria. The aim of this study is to determine the most appropriate strategy for increasing renewable energy projects in Turkey. In this context, firstly, a comprehensive literature review was conducted, and five different criteria were determined. Then, an analysis was carried out with the DEMATEL method, and the most optimal strategy was determined. The biggest contribution of this study to the literature is the determination of the right policies for the development of clean energy projects, which are important for the sustainable development of countries. As a result, lowering interest rates is the most important criterion for increasing renewable energy investments. Increasing research and development studies is also important in this context. On the other hand, the efficiency of the banking system, the training of qualified personnel and the provision of tax reductions are of lower importance. As a result, it has been determined that policy makers should give priority to interest rate cuts. Thanks to the interest rate reduction, investors have the opportunity to use loans at lower costs. This helps to increase the profitability of these projects. As a result, investors will be willing to turn to this field.

Keywords: Renewable Energy Investments; Financial Resources; Strategy; DEMATEL

Geliş Tarihi/Received: 30.05.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 12.06.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Serezli, E. vd., (2022). "Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Arttırılmasına Yönelik Optimal Politikaların Belirlenmesi: Türkiye Üzerine DEMATEL Yöntemiyle Bir Analiz". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 410-423.

GİRİŞ

Enerji, günümüzde vazgeçilmez gerekliliklerden birisidir. İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan yemek, içmek, giyinmek ve barınmak gibi birincil ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır. Enerji, hayatın daha iyi imkanlarla devam edebilmesine yarayan, vazgeçilmeyen bir olgudur. Enerji, kullanım bakımından hayati bir gerekliliktir. Ayrıca, enerji kullanımının insan yaşamına olan etkileri de önem verilmesi gereken bir unsurdur. Enerji ısı meydana getirmek olarak da tanımlanmaktadır (Olabi ve Abdelkareem, 2022). Bunun anlamı, enerjinin yakılma eylemiyle ortaya çıkmasıdır. Enerji, üretim açısından yaşamsal değere sahiptir ve günlük hayatın kesintisiz işleyebilmesi için de çok önemlidir. Enerji, üretim, iletişim, ulaşım, savunma gibi toplumsal ve modern yaşamın her alanında önemli bir yere sahiptir.

Enerji kaynaklarını “yenilenebilir enerji kaynakları” ve “yenilenemez (fosil) enerji kaynakları” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Yenilenemez enerji kaynakları, adından da anlaşılacağı gibi tükenen ve doğadaki rezervleri kadar kullanabilen kaynaklardır. Bunlar; petrol, kömür, nükleer enerji ve doğalgaz gibi dünyada yoğun bir şekilde kullanılan ve stratejik önemi olan kaynaklardır. Yenilenebilir enerji ise, kaynağını doğadan alan, tükenmeyen, aynı zamanda doğayı kirletmeyen, sürdürülebilir potansiyel enerji kaynaklarıdır. Bunlar, rüzgâr enerjisi, deniz akımları enerjisi, güneş enerjisi, biokütle enerjisi, jeotermal enerji ve hidrolik enerji gibi doğal kaynaklardır. Bu kaynakların kullanımının hem yaşam kalitesini artırdığı literatürde kabul görmekte hem de sonsuz kaynak olması nedeniyle sürdürülebilir olmasının avantajları ile enerji arzını artırmada ve dışa bağımlılığa son vermede devletlere çok önemli üstünlükler sağlamaktadır (Mujtaba vd., 2022).

Yenilenebilir enerjinin birçok avantajlarından bahsedebilmek mümkündür. Doğada potansiyel olarak mevcut bulunan, kaynağı tükenmeyen, yakılarak elde edilmediğinden dolayı doğaya karbon gazı salmayan ve bu nedenle çevreyi kirletmeyen enerji kaynaklarıdır. Kaynağının sınırsız olması, yenilenemez enerji kaynakları gibi tükenmiyor olması, sürdürülebilirliği ve ekolojik sisteme zarar vermemesi nedeniyle fosil enerji kaynakları ile kıyaslandığında birçok avantajlara sahiptir. Çevre dostu olan yenilenebilir enerji, kaynağını doğadan almakta, enerji elde etmek ya da kullanmak için kömür ya da doğalgaz gibi yanıcı olmamakta, rüzgârın gücü, güneşin sıcaklığı, dalgaların şiddeti gibi doğa olayları, enerjinin gücünü oluşturmaktadır (Kebede vd., 2022). Karbon salınımının insan sağlığına verdiği hasarın önlenmesi ile sosyal fayda, bu zararın önlenmesinin iş gücüne olumlu yansımaları ile üretimin artması ve aynı zamanda devletin vatandaşları için üstlenmek zorunda kalmadığı tedavi masrafları ile ekonomik anlamda topluma katkı sağlanmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının birçok avantajı olmasına rağmen kullanılabilmesi için başlangıç maliyeti oldukça yüksektir. Öncelikle tasarımı, inşası ve işletilmesi için çok donanımlı ve kalifiye işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ulaşılabilmesi için gerekli olan ham madde ve ara malların ülke içerisinde üretilmiyor olması, ithalat bağımlılığının yarattığı riskleri doğurmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımcı bulmak için de birçok taahhüt ile ekonomik ve politik anlamda tavizler verilmesi söz konusu olabilmektedir. Enerjinin sağlanmasında yararlanılan bu kaynaklar, doğa aracılığı ile daimî olarak yenilenmektedir (Żywiołek vd., 2022). Dünyamızın en büyük sorunlarından biri olan çevre kirliliğinin önlenmesine köklü çözümler sağlayabilecek olan yenilenebilir enerji kullanımının özellikle maliyet dezavantajına sahip olması nedeniyle tüm dünyada fosil yakıtların yerine kullanımına geçilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Ayrıca iklim şartlarının da her coğrafya için uygunluğu farklıdır. Bu enerji kaynaklarının sağladığı enerji sürekli olmadığından depolama gerekliliği, maliyetini ciddi ölçüde artıran bir faktördür.

Bu çalışmada yenilenebilir enerji projelerinin arttırılması için gerekli olan en uygun stratejinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, ilk olarak, geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve beş farklı kriter tespit edilmiştir. Bunun ardından, DEMATEL yöntemiyle bir analiz gerçekleştirilmiş ve en optimal stratejinin tespit edilebilmesi mümkün olabilmektedir. Bu çalışmanın literatüre en büyük katkısı ülkelerin sürdürülebilir kalkınması için önem arz eden temiz enerji projelerinin geliştirilmesi için gerekli olan doğru politikaların belirlenmesidir. Öte yandan, analiz sürecinde DEMATEL yönteminin kullanılması da kurulan modele birtakım avantajlar sağlamaktadır. DEMATEL yöntemi sayesinde hem kriter ağırlıkları belirlenebilecek hem de faktörler arasındaki nedensellik ilişkisi ortaya çıkartılabilecektir.

Bu çalışmada beş farklı bölüm bulunmaktadır. İkinci bölümde literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde DEMATEL yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde analiz sonuçları paylaşılmıştır. Son bölümde de elde edilen bulgulara yönelik strateji önerileri paylaşılmıştır.

1. Literatür Taraması

Sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında en temel girdi olan enerjiye her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Fosil enerji kaynaklarının çevre kirliliği, tükenen ve homojen olmayan kaynak dağılımı gibi dezavantajları nedeni ile ülkeler enerji politikalarında yeni düzenlemelerle yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla ilgi göstermeye yönelmiştir. Her kıt kaynak gibi, enerji ekonomisi üzerinde de özellikle son yıllarda pek çok araştırma yapılmıştır (Tutak ve Brodny, 2022). Enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar yenilenebilir enerjinin önem kazanması ile de çeşitlendirilmiştir. Yenilenebilir enerji yatırımları sayesinde “Doğrudan Yabancı Yatırımların Artması” ve “Net İhracat Rakamlarının Artması” ile ekonomik büyümenin sağlanabileceği açıklanacaktır (Adebayo, 2022). Globalleşen dünyada, kıt kaynaklar, hızla artan nüfus ve tüketim ile birlikte, ulusların refah seviyelerinin artmasının yolu sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bunun için ise yenilenebilir ve doğa dostu temiz kaynaklara ihtiyaç bulunmaktadır (Zhang vd., 2022). Yenilenebilir enerjiye yatırım yaparak temiz enerji kullanan uluslar, çevreye zarar vermeden; insan hayatını, hayvan türlerini ve doğal yaşamı koruyarak refah seviyelerini artırabilir (Gyimah vd., 2022). Kendi enerjilerini üretmeleri ile enerjide dışa bağımlılıktan kurtularak ekonomik istikrar sağlamaktadır. Net ihracatın artması, sadece ihracat gelirlerinin artması yolu ile değil, ithalatın azaltılması ile de mümkündür. Enerji ihtiyacının yüzde doksanına yakını ithal eden Türkiye açısından; yenilenebilir enerji kaynakları zengin olan ülkemizde, enerji üretimini bu kaynaklar aracılığı ile sağlayarak net ihracat rakamlarını arttırmak ve ekonomik büyümeye gözle görülür katkı sağlamak mümkündür (Chen vd., 2022). Doğru politikalarla yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılması, Türkiye'nin ihtiyacından fazla üretim sağlayabileceği gibi, enerji ithalatı olanaklarını da karşımıza çıkarabilecektir.

Alternatif enerji kaynaklarında yenilenebilir enerjiye ağırlık verilmesi, enerji verimliliğinin artmasına, enerji tüketiminin çevresel zararlarının azalmasına, enerji arz güvenliğinin sağlanmasına olanak sağlar. Böylece, ekonomik istikrar ve istihdam üzerinde olumlu etkileri olmaktadır (Rehman vd., 2022). Yenilenebilir enerji yatırımları ile enerji üretim tesislerinde iş gücü ihtiyacı meydana gelmektedir. Bu sayede yeni iş olanaklarının ortaya çıkması ve işsizlik rakamlarına olumlu etki etmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca, yenilenebilir enerji üretimi ile birlikte enerji üretim kapasitesi artmaktadır. Böylece enerjinin sanayi üretimi için kullanılması ile sanayi üretim kapasitesi de artış göstermektedir. Bu durum da istihdam olanakları yaratan unsurlardandır (Zahedi vd., 2022). Yenilenebilir enerji sektöründe piyasa payı artırılarak hem teknolojik gelişmeler sayesinde rekabet üstünlüğüne sahip olunurken, üretim artışı sayesinde

ihracat imkanları ile istihdam artışı sağlanacaktır (Liv vd., 2022). Yenilenebilir enerji yatırımlarının artması ile kurulan üretim tesisleri bölge halkı için yeni iş imkanları doğurmaktadır. Yenilenebilir enerji üretimi sayesinde enerji arzında çeşitlendirmeye gidilmesi mümkün olmaktadır (Abba vd., 2022). Bu sayede bölgesel olarak kalkınma şartları meydana gelmekte ve bu fırsatların sosyoekonomik anlamda birçok katkısı bulunmaktadır. Dünya genelinde yenilenebilir enerji istihdamında ilk iki sırada üç milyon altı yüz beş bin ile güneş enerjisi ve iki milyon altmış üç bin ile biokütle enerjisi gelmektedir (Mukhtarov vd., 2022). Yenilenebilir enerji üretim tesislerinde meydana gelen istihdam imkanlarının yanı sıra, enerji maliyetlerinin azalması ile birlikte tüm ulusu kapsayan üretim artışı yaşanmakta, teknolojik gelişmeler ile birlikte yeni iş olanakları ortaya çıkmaktadır (Rasool vd., 2022).

Globalleşme ile birlikte ülkeler arasındaki sermaye devriminin hızlanması sonucunda cari işlemlerin yoğunluğu gün geçtikçe artmaktadır. Böylelikle cari işlem açığı veren ülkelerin sayısı da özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında çoğalmış ve bu ülkelerin dış şoklar karşısında dayanıklılığını zayıflatmıştır (Kostis vd., 2022). Ekonomik krizlerin temel göstergesi olan cari açıklar, ekonomik istikrar sağlamak açısından ülkeler açısından çok önemli bir konu haline gelmiştir (Kirikkaleli vd., 2022). Cari işlemler dengesi üzerinde etkili olan dışa bağımlılık ve bütçe açığı, yenilenebilir enerji yatırımları sayesinde azalabilir. Yenilenebilir enerji yatırımları ile ülkelerin yerli enerji üretimi yapması ve dışa bağımlılıktan kurtulması ve cari açığın kapatılması mümkündür (Luderer vd., 2022). Enerjinin yerli üretiliyor olması enerji ithalatının azaltılmasının yanı sıra, doğru yatırımlarla ihracat imkanlarının da doğmasına ve bu sayede cari açığın kapanmasına olanak sağlayacaktır (Dong vd., 2022). Ayrıca döviz kurlarının oynaklığı maliyetleri yükseltmekte ve cari işlemler dengesini en çok etkileyen kalemler arasında yer almaktadır. Bu durum da ülkenin küresel rekabet gücünü ve siyasi anlamda diğer ülkelere karşı olan konumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Saleem Jabari vd., 2022). Yapılan akademik çalışmalar enerji ithalatı ile cari işlemler dengesi arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye ekonomisi ithalata bağımlı, özellikle enerjide çok yüksek oranlarda dışa bağımlı bir ekonomiye sahiptir. Bu yapının değişmesi için ise yerli üretim kaynaklarının değerlendirilmesi ve enerji arz güvenliğinin sağlanması önemli bir stratejidir (Mansouri vd., 2022). Yenilenebilir enerji kaynakları açısından oldukça zengin olan ülkemizin bu alana yönelerek cari işlemler açığının kapatılması yönünde politikalar uygulaması şarttır.

Kamusal iktisadi gelir-gider dengesi göstergesi olan bütçede özel kesim harcama ve gelirleri yer almamaktadır. Bütçe hazırlanırken öncelikle gider kaleminde en temel ihtiyaçların karşılanması temel husustur. Giderlerin gelirlerden fazla olması durumunda ise "bütçe açığı" kavramı ortaya çıkmaktadır (Hasselqvist vd., 2022). Başka bir ifade ile bütçe açığı, devletin gelirlerinin mali değerinden giderlerinin mali değerinin çıkarılması neticesinde ortaya çıkan geçerli nakit akışının durumunu göstermektedir (Dinçer vd., 2022). Bütçe açıklarının gerek cari açıklar üzerinde gerekse diğer makroekonomik değişkenler üzerinde kritik etkileri bulunmaktadır. Bütçe açıkları, tüm toplumu ilgilendiren makroekonomik, siyasi ve sosyal anlamda olumsuz etkiler yaratmaktadır (Bugheda vd., 2022). Ayrıca açık bütçe, zaman içerisinde dengeye getirilemediği durumda, açığın kontrolü mümkün olmayacak boyutlara ulaşmaktadır. Kalıcı bütçe açığı sermaye birikimi ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkelerin sahip olduğu en önemli makroekonomik sorunlar arasında yer almaktadır (Fell vd., 2022). Bütçede denge sağlanabiliyor olması, ekonomik büyüme, adil gelir dağılımı, ekonomik ve sosyal istikrar açısından çok olumlu etkiler yaratmaktadır (Dalala vd., 2022). Yenilenebilir enerji yatırımları ile temiz enerji kullanımı yoluyla sağlık harcamalarının azalması; ithalat rakamlarının düşmesi sonucunda ise ithalat giderleri ve ithalat kur farkından oluşan giderlerin azalması ile bütçe açığının kapanması sağlanabilir (Kou vd., 2022).

Ayrıca sağlıklı ve uzun ömürlü bireyler, uzun vadeli iş gücü sermayesi anlamına gelmektedir. Sağlık harcamalarının bu olumlu etkisi, literatürde “sağlığa bağlı büyüme” kavramıyla yer bulmuştur. Bu bağlamda sağlık harcamalarını yatırım harcamaları olarak tanımlamak mümkündür. Sağlığa verilen önem ile birlikte toplumda ekonomik, sosyal, politik, kültürel, çevresel faktörlerde iyileşme gerçekleşmektedir. Bu nedenlerle sağlığın teşvikinin sadece sağlık sektörünün mesuliyetinde olmadığına bilincinde olmak önemlidir (Singh vd., 2022). Ülkelerde sağlık harcamalarına ayrılan bütçe gelişmişlik seviyesine göre artış göstermektedir. Fosil yakıtların insan sağlığına ve çevreye vermiş olduğu büyük zarar ve sonradan tedavi edilmesi güç ve masraflı hastalıklara sebebiyet vermesi açısından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi de devletlerin halkına sağlayabileceği en özverili sağlık hizmetleri arasında yer almaktadır (Li ve Ullah, 2022). Ayrıca temiz enerji kullanımı uzun vadede sağlık harcamalarının iyileştirilmesini sağlamakta ve bütçe açığının kapanmasına olumlu olarak etki etmektedir (Zhao vd., 2022). Öte yandan, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılarak enerjide dışa bağımlılığın azalması, yurtdışı enerji fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkilerini azaltacaktır (Wang vd., 2022). Öncelikle İthal enerji fiyatlarının döviz kuru ile sürekli yükselen maliyetinin yarattığı enflasyonist baskı ortadan kalkarken, diğer taraftan yerli üretimin artması sonucunda enerji talebinin yerli üretimden karşılanabilmesi ile talep enflasyonu baskısı olmayacaktır (Juaidi vd., 2022).

Döviz kurlarında ortaya çıkan etkilerin yurtiçi fiyatlar genel seviyesine yansımaları “Döviz Kuru Geçiş Etkisi” olarak adlandırılmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler ithal edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilerken bir yandan da yerli üretilen ve ithal girdili mal ve hizmetlerin fiyatlarına da dolaylı olarak yansımaktadır (Samour ve Pata, 2022). Enerji fiyatları büyük oranda global pazarlarda arz ve talebe göre döviz fiyatları ile belirlenmektedir. Bu nedenle enerji fiyatlarında yaşanan tüm fiyat değişimlerinin yurt içi fiyatlar genel seviyesine yansımaları kaçınılmazdır. Enerjide dışa bağımlı olan ülkeler açısından ise enflasyonist baskının yoğunluğu fazla, ekonomi kırılabilir ve dış şoklara karşı dayanıksızdır (Ehigiamusoe ve Dogan, 2022). Yerli üretim gerçekleştirilemeyen, dışa bağımlı olan ekonomilerde enflasyonist baskı yüksek olarak hissedilmektedir. Bunun birinci nedeni talebin üretimle karşılanamamasından kaynaklanan talep enflasyonu yaşanmasıdır. Talebin ithalat yolu ile karşılanması sonucu ise döviz kurlarının genel fiyatlar seviyesine yansımaları sonucu oluşan arz enflasyonu meydana gelecektir. Bu sebeple, bir ekonomide yerli üretimin yetersiz kalması, dışa bağımlı olunması enflasyonist baskıyı tetikleyen en önemli unsurların başındadır (Krupnik vd., 2022). Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, tüm mal ve hizmetlerin girdisi enerjidir. Yerli enerji üretiminin gerçekleşmesi hem emtia fiyatları hem de mal ve hizmet fiyatları üzerinde istikrar sağlayacaktır. Ülkemiz fosil enerji kaynaklarında yeterliliğe sahip değildir. Yenilenebilir enerji kaynakları açısından ise iç talebi karşılamaya yanı sıra ihracat yapabilecek kadar yüksek potansiyele sahip bulunmaktadır (Amjith ve Bavanish, 2022). Dolayısıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılarak yerli üretimin desteklenmesi ile birlikte yaşanan enflasyonist baskıların ortadan kalkması ve ekonomik istikrar sağlanması mümkündür (Yüksel vd., 2022).

Yapılan literatür analizinde birtakım sonuçlara ulaşabilmek mümkündür. Öncelikle, temiz enerji kaynakları ülke ekonomileri için hayati önem arz etmektedir. Özellikle ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeleri için bu projelere ağırlık verilmesi şarttır. Buna karşın, yenilenebilir enerji kaynaklarının birçok avantajı olmasına rağmen kullanılabilmesi için başlangıç maliyeti oldukça yüksektir. Öncelikle tasarımı, inşası ve işletilmesi için çok donanımlı ve kalifiye işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Belirtilen bu hususlar da yenilenebilir enerji projelerinin gelişiminin önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, temiz enerji projelerinin gelişimi için doğru politikaların belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda, farklı kriter setleri dikkate alınarak

gerçekleştirilen yeni bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hususa paralel olarak, bu çalışmada yenilenebilir enerji projelerinin arttırılması için gerekli olan en uygun stratejinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmanın literatüre en büyük katkısı ülkelerin sürdürülebilir kalkınması için önem arz eden temiz enerji projelerinin geliştirilmesi için gerekli olan doğru politikaların belirlenmesidir. Öte yandan, analiz sürecinde DEMATEL yönteminin kullanılması da kurulan modele birtakım avantajlar sağlamaktadır.

2. Metodoloji

DEMATEL yöntemi çok kriterleri karar verme tekniklerinden biridir. Bu yöntemde temel olarak farklı kriter seti içerisinde en fazla önem arz edenlerin belirlenmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla, bir konu üzerinde etkili olan çok sayıda kriter arasından en optimal olanın belirlenmesinde bu yaklaşım dikkate alınabilmektedir. DEMATEL yönteminde sayısal veriler kullanılabilir gibi, sayısal veri setine sahip olmayan değişkenler kullanılarak da bu tekniği kullanabilmek mümkündür. Bu çalışmada da sayısal olmayan veri seti dikkate alınarak DEMATEL analizi gerçekleştirilmektedir (Bhuiyan vd., 2022). Bu bağlamda, DEMATEL yönteminin analiz süreçlerine aşağıda yer verilmiştir.

Adım 1: Uzman Görüşlerinin Elde Edilmesi

Bu süreçte ilk olarak bir uzman ekibi oluşturulmaktadır. Uzmanlar kriterler ile ilgili değerlendirmeler yapacaklardır. Bu yüzden uzmanların konuya yönelik yeterli bilgi birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Aksi durumda, elde edilecek analiz sonuçlarının doğruluğu sorgulanacaktır. Uzman görüşü verecek kişiler yeterli tecrübeye sahip sektör çalışanı veya konuya yönelik çalışmaları olan akademisyenlerden oluşabilirler. Bahsi geçen uzman kişiler elde edilen kriterlere ilişkin hazırlanan sorulara ilişkin görüş bildirirler. Bu süreçte, farklı değerlendirme skalaları dikkate alınabilmektedir. Bu çalışmada "0 – etki yok", "1 – az etkili", "2 – orta düzey etkili", "3 – fazla etkili" ve "4 – çok fazla etkili" şeklinde beş skalalı değerlendirme ölçeği dikkate alınmıştır (Yüksel ve Dinçer, 2022).

Adım 2: Direk İlişki Matrisinin Oluşturulması

Bu süreçte, elde edilen uzman görüşleri dikkate alınarak direk ilişki matrisi oluşturulmaktadır. Bu çerçevede, elde edilen farklı görüşlerin ortalaması kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, tüm uzman görüşleri öncelikle toplanıp, daha sonra da uzman görüşüne bölünmektedir.

Adım 3: Normalize Matrisin Oluşturulması

Daha sonraki süreçte elde edilen direk ilişki matrisi normalize edilmektedir. Bu sayede, çok daha etkin bir analiz gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, direk ilişki matrisi içerisindeki tüm satırların toplamı hesaplanmaktadır. Bunun akabinde, direk ilişki matrisindeki tüm değerlerin en yüksek satır toplamı değerine bölünmektedir (Wu vd., 2022).

Adım 4: Toplam İlişki Matrisinin Oluşturulması

Normalize matrisinin elde edilmesinin ardından toplam ilişki matrisi oluşturulmaktadır. Bu süreçte " $X(I-X)^{-1}$ " değeri hesaplanmaktadır. Bu bağlamda, "X" normalize matrisi, "I" ise birim matrisi temsil etmektedir.

Adım 5: Kriter Ağırlıklarının Oluşması

Elde edilen toplam ilişki matrisindeki değerler kriter ağırlıklarının hesaplanması için dikkate alınmaktadır. Bu matristeki hem satırların hem de sütunların toplamı hesaplanmaktadır. Bu

hesaplamalar sonucunda her bir kriter için satır ve sütun toplamı (D ve R) setine ulaşılmış olmaktadır. Akabinde, “D+R” değerleri hesaplanmaktadır. Her bir kriter için var olan değerler toplam “D+R” değerine bölünerek kriterlerin önem ağırlıkları belirlenmektedir (Haiyun vd., 2021).

3. Analiz Sonuçları

Bu çalışmada temiz enerji yatırımlarının arttırılabilmesi için gerekli olan en uygun politikanın belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, DEMATEL tekniği yarımıyla Türkiye için bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte ilk olarak, üç farklı kişiden oluşan bir uzman ekibi oluşturulmuştur. Söz konusu kişiler yenilenebilir enerji şirketlerinde çalışan üst düzey yöneticilerden ve enerji yatırımları konusunda bilimsel makaleleri olan öğretim üyesinden oluşmaktadır. Bahsi geçen kişiler minimum 18 yıllık iş tecrübesine sahiptir. Tablo 1’de çalışmanın analiz sürecinde yer alan kriter listesine yer verilmiştir.

Tablo 1. Kriter Listesi

Kriter Listesi	Literatür
Araştırma ve Geliştirme Çalışmalarının Arttırılması (K1)	Zhang vd. (2022)
Bankacılık Sisteminin Etkin Olması (K2)	Kevede vd. (2022)
Kalifiye Personel Yetiştirilmesi (K3)	Dalala vd. (2022)
Yatırımcılara Vergi İndirimi Sağlanması (K4)	Juaidi vd. (2022)
Faiz Oranlarının Düşürülmesi (K5)	Bughneda vd. (2022)

Öte yandan, elde edilen uzman görüşlerine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Uzman Görüşleri

Uzman 1					
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0	3	4	4	4
K2	2	0	2	1	2
K3	4	3	0	3	3
K4	3	3	2	0	3
K5	4	3	4	4	0
Uzman 2					
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0	4	3	3	4
K2	1	0	2	2	2
K3	4	3	0	3	4
K4	2	3	3	0	3
K5	3	4	4	4	0
Uzman 3					
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0	4	4	4	4
K2	1	0	1	1	2
K3	3	3	0	3	3
K4	2	3	4	0	4
K5	3	4	3	3	0

Bunun ardından, değerlendirmelerin ortalamaları alınarak direk ilişki matrisi elde edilmiştir. Bahsi geçen matris Tablo 3’te detaylandırılmıştır.

Tablo 3. Direk İlişki Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0	3,666667	3,666667	3,666667	4
K2	1,333333	0	1,666667	1,333333	2
K3	3,666667	3	0	3	3,333333
K4	2,333333	3	3	0	3,333333
K5	3,333333	3,666667	3,666667	3,666667	0

Daha sonra, direk ilişki matrisinin satırlarının toplamı hesaplanmıştır. Bu matristeki tüm değerlerin en yüksek satır toplamına bölünmüştür. Bu sayede, normalize matris elde edilmiştir. Normalize matrisin detaylarına Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Normalize Matris

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0	0,244444	0,244444	0,244444	0,266667
K2	0,088889	0	0,111111	0,088889	0,133333
K3	0,244444	0,2	0	0,2	0,222222
K4	0,155556	0,2	0,2	0	0,222222
K5	0,222222	0,244444	0,244444	0,244444	0

Analizin bir sonraki aşamasında, “ $X(I-X)^{-1}$ ” formülü dikkate alınarak toplam ilişki matrisi hesaplanmıştır. Bu matrisin detayları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Direk İlişki Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0,711	1,057	0,979	0,959	1,028
K2	0,423	0,411	0,473	0,447	0,505
K3	0,836	0,939	0,703	0,852	0,916
K4	0,709	0,861	0,797	0,615	0,840
K5	0,861	1,020	0,944	0,925	0,781

Direk ilişki matrisinin satır ve sütun toplamları kriter ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılmaktadır. Kriter ağırlıklarının detaylarına Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Kriter Ağırlıkları

Kriter Listesi	Kriter Ağırlıkları
Araştırma ve Geliştirme Çalışmalarının Arttırılması (K1)	0,211124
Bankacılık Sisteminin Etkin Olması (K2)	0,167072
Kalifiye Personel Yetiştirilmesi (K3)	0,207811
Yatırımcılara Vergi İndirimi Sağlanması (K4)	0,194475
Faiz Oranlarının Düşürülmesi (K5)	0,219518

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere faiz oranlarının düşürülmesi yenilenebilir enerji yatırımlarının arttırılmasında en fazla önem arz eden kriterdir. Araştırma ve geliştirme çalışmalarının arttırılması da bu bağlamda önem arz etmektedir. Diğer üç kriter de bu ikisine kıyasla daha düşük kriter ağırlıklarına sahiptir. Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere, yenilenebilir enerji yatırımlarının gelişebilmesi için politika yapıcılar faiz oranının düşürülmesine öncelik vermelidir. Bu sayede, temiz enerji şirketleri daha düşük maliyetle kredi kullanabileceklerdir. Bu durum da yenilenebilir enerji projelerinin en büyük dezavantajı olan yüksek maliyet sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada yenilenebilir enerji projelerinin arttırılması için gerekli olan en uygun stratejinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede, ilk olarak, geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve beş farklı kriter tespit edilmiştir. Daha sonra, DEMATEL yöntemiyle bir analiz gerçekleştirilmiş ve en optimal stratejinin tespit edilebilmesi mümkün olabilmektedir. Bu süreçte, konuya yönelik üç farklı uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, faiz oranlarının düşürülmesi yenilenebilir enerji yatırımlarının arttırılmasında en fazla önem arz eden kriterdir. Araştırma ve geliştirme çalışmalarının arttırılması da bu bağlamda önem arz etmektedir. Öte yandan, bankacılık sisteminin etkin olması, kalifiye personel yetiştirilmesi ve vergi indirimi sağlanması daha düşük önem ağırlığına sahiptirler.

Çalışmada elde edilen bulgular dikkate alındığında, politika yapıcıların faiz indirimine öncelik vermesi gerektiği belirlenmiştir. Yenilenebilir enerji projelerinin ülke ekonomisine hem sosyal hem de ekonomik anlamda çok ciddi faydaları bulunmaktadır. Bu yüzden, bu projelerin gelişmesi ülke ekonomilerinin sürdürülebilirliği için çok önemlidir. Buna karşın, yüksek maliyetler bu projelerin ilerlemesi önünde engel teşkil etmektedir. Bu yüzden, yatırımcılar bu projelere yönelik olarak isteksiz davranabilmektedir. Faiz oranının düşürülmesi de bu projelerin maliyet avantajı sağlayabilmesine katkı sağlamaktadır. Faiz oranı indirimi sayesinde, yatırımcılar daha düşük maliyetle kredi kullanabilme imkanına sahip olmaktadır. Bu durum da bu projelerin karlılığının artmasına yardımcı olmaktadır. Bunun sonucunda da yatırımcılar bu alana yönelmede istekli olabilecektir.

Bu çalışmanın literatüre en büyük katkısı ülkelerin sürdürülebilir kalkınması için önem arz eden temiz enerji projelerinin geliştirilmesi için gerekli olan doğru politikaların belirlenmesidir. Buna karşın, bu çalışmada uzman görüşleri sadece Türkiye için toplanmıştır. Dolayısıyla, bu durum çalışmanın en büyük limitasyonu olarak kabul edilmektedir. Bunun en temel nedeni analiz sonuçlarının ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceğidir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı ülke veya ülke grupları dikkate alınabilir. Belirtilen hususlara ek olarak,

analiz sürecinde DEMATEL yönteminin kullanılması da kurulan modele birtakım avantajlar sağlamaktadır. DEMATEL yöntemi sayesinde hem kriter ağırlıkları belirlenebilecek hem de faktörler arasındaki nedensellik ilişkisi ortaya çıkartılabilecektir. Bununla birlikte, gelecekte yapılacak çalışmalarda AHP ve ANP gibi farklı yöntemler dikkate alınabilir. Böylece, farklı çalışmalarının sonuçlarının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Abba, Z. Y. I., Balta-Ozkan, N., & Hart, P. (2022). A holistic risk management framework for renewable energy investments. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 160, 112305.

Adebayo, T. S. (2022). Renewable Energy Consumption and Environmental Sustainability in Canada: Does Political Stability Make a Difference?. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-16.

Amjith, L. R., & Bavanish, B. (2022). A review on biomass and wind as renewable energy for sustainable environment. *Chemosphere*, 293, 133579.

Bhuiyan, M. A., Dinçer, H., Yüksel, S., Mikhaylov, A., Danish, M. S. S., Pinter, G., ... & Stepanova, D. (2022). Economic indicators and bioenergy supply in developed economies: QROF-DEMATEL and random forest models. *Energy Reports*, 8, 561-570.

Bughneda, A., Salem, M., Nazari, M. A., Ishak, D., Kamarol, M., & Alatai, S. (2022). Resonant Power Converters for Renewable Energy Applications: A Comprehensive Review. *Front. Energy Res*, 10, 846067.

Chen, H., Shi, Y., Xu, M., & Zhao, X. (2022). Investment in renewable energy resources, sustainable financial inclusion and energy efficiency: A case of US economy. *Resources Policy*, 77, 102680.

Dalala, Z., Al-Omari, M., Al-Addous, M., Bdour, M., Al-Khasawneh, Y., & Alkasrawi, M. (2022). Increased renewable energy penetration in national electrical grids constraints and solutions. *Energy*, 246, 123361.

Dinçer, H., Yüksel, S., & Martínez, L. (2022). Collaboration enhanced hybrid fuzzy decision-making approach to analyze the renewable energy investment projects. *Energy Reports*, 8, 377-389.

Dong, W., Zhao, G., Yüksel, S., Dinçer, H., & Ubay, G. G. (2022). A novel hybrid decision making approach for the strategic selection of wind energy projects. *Renewable Energy*, 185, 321-337.

Ehigiamusoe, K. U., & Dogan, E. (2022). The role of interaction effect between renewable energy consumption and real income in carbon emissions: Evidence from low-income countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 154, 111883.

Fell, H., Gilbert, A., Jenkins, J. D., & Mildenerger, M. (2022). Nuclear power and renewable energy are both associated with national decarbonization. *Nature Energy*, 7(1), 25-29.

Gyimah, J., Yao, X., Tachega, M. A., Hayford, I. S., & Opoku-Mensah, E. (2022). Renewable energy consumption and economic growth: New evidence from Ghana. *Energy*, 248, 123559.

Haiyun, C., Zhixiong, H., Yüksel, S., & Dinçer, H. (2021). Analysis of the innovation strategies for green supply chain management in the energy industry using the QFD-based hybrid interval valued intuitionistic fuzzy decision approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 110844.

- Hasselqvist, H., Renström, S., Håkansson, M., & Strömberg, H. (2022, April). Exploring Renewable Energy Futures through Household Energy Resilience. In *CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-18).
- Juaidi, A., Anayah, F., Assaf, R., Hasan, A. A., Monna, S., Herzallah, L., ... & Jeguirim, M. (2022). An overview of renewable energy strategies and policies in Palestine: Strengths and challenges. *Energy for Sustainable Development*, 68, 258-272.
- Kebede, A. A., Kalogiannis, T., Van Mierlo, J., & Berecibar, M. (2022). A comprehensive review of stationary energy storage devices for large scale renewable energy sources grid integration. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 159, 112213.
- Kirikaleli, D., Güngör, H., & Adebayo, T. S. (2022). Consumption-based carbon emissions, renewable energy consumption, financial development and economic growth in Chile. *Business Strategy and the Environment*, 31(3), 1123-1137.
- Kostis, P., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2022). Knowledge-Based Energy Investments of European Economies and Policy Recommendations for Sustainable Development. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-33.
- Kou, G., Yüksel, S., & Dinçer, H. (2022). Inventive problem-solving map of innovative carbon emission strategies for solar energy-based transportation investment projects. *Applied Energy*, 311, 118680.
- Krupnik, S., Wagner, A., Koretskaya, O., Rudek, T. J., Wade, R., Mišík, M., ... & von Wirth, T. (2022). Beyond technology: A research agenda for social sciences and humanities research on renewable energy in Europe. *Energy Research & Social Science*, 89, 102536.
- Li, J., Yüksel, S., Dinçer, H., Mikhaylov, A., & Barykin, S. E. (2022). Bipolar q-ROF hybrid decision making model with golden cut for analyzing the levelized cost of renewable energy alternatives. *IEEE Access*, 10, 42507-42517.
- Li, W., & Ullah, S. (2022). Research and development intensity and its influence on renewable energy consumption: evidence from selected Asian economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-8.
- Luderer, G., Madeddu, S., Merfort, L., Ueckerdt, F., Pehl, M., Pietzcker, R., ... & Kriegler, E. (2022). Impact of declining renewable energy costs on electrification in low-emission scenarios. *Nature Energy*, 7(1), 32-42.
- Mansouri, S. A., Ahmarinejad, A., Nematbakhsh, E., Javadi, M. S., Nezhad, A. E., & Catalão, J. P. (2022). A sustainable framework for multi-microgrids energy management in automated distribution network by considering smart homes and high penetration of renewable energy resources. *Energy*, 245, 123228.
- Mujtaba, A., Jena, P. K., Bekun, F. V., & Sahu, P. K. (2022). Symmetric and asymmetric impact of economic growth, capital formation, renewable and non-renewable energy consumption on environment in OECD countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 160, 112300.
- Mukhtarov, S., Yüksel, S., & Dinçer, H. (2022). The impact of financial development on renewable energy consumption: Evidence from Turkey. *Renewable Energy*.
- Olabi, A. G., & Abdelkareem, M. A. (2022). Renewable energy and climate change. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 158, 112111.
- Rasool, S. F., Chin, T., Wang, M., Asghar, A., Khan, A., & Zhou, L. (2022). Exploring the role of organizational support, and critical success factors on renewable energy projects of Pakistan. *Energy*, 243, 122765.

- Rehman, A., Ma, H., Ozturk, I., & Radulescu, M. (2022). Revealing the dynamic effects of fossil fuel energy, nuclear energy, renewable energy, and carbon emissions on Pakistan's economic growth. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-11.
- Saleem Jabari, M., Aga, M., & Samour, A. (2022). Financial sector development, external debt, and Turkey's renewable energy consumption. *Plos one*, 17(5), e0265684.
- Samour, A., & Pata, U. K. (2022). The impact of the US interest rate and oil prices on renewable energy in Turkey: a bootstrap ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-10.
- Singh, U., Rizwan, M., Malik, H., & García Márquez, F. P. (2022). Wind energy scenario, success and initiatives towards renewable energy in India—A review. *Energies*, 15(6), 2291.
- Tutak, M., & Brodny, J. (2022). Renewable energy consumption in economic sectors in the EU-27. The impact on economics, environment and conventional energy sources. A 20-year perspective. *Journal of Cleaner Production*, 345, 131076.
- Wang, Q., Dong, Z., Li, R., & Wang, L. (2022). Renewable energy and economic growth: new insight from country risks. *Energy*, 238, 122018.
- Wu, X., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2022). Analysis of crowdfunding platforms for microgrid project investors via a q-rung orthopair fuzzy hybrid decision-making approach. *Financial Innovation*, 8(1), 1-22.
- Yüksel, S., & Dinçer, H. (2022). Identifying the strategic priorities of nuclear energy investments using hesitant 2-tuple interval-valued Pythagorean fuzzy DEMATEL. *Progress in Nuclear Energy*, 145, 104103.
- Yüksel, S., Dinçer, H., Mikhaylov, A., Adalı, Z., & Eti, S. (2022). Key Issues for the Improvements of Shallow Geothermal Investments. In *Sustainability in Energy Business and Finance* (pp. 183-194). Springer, Cham.
- Zahedi, R., Zahedi, A., & Ahmadi, A. (2022). Strategic study for renewable energy policy, optimizations and sustainability in Iran. *Sustainability*, 14(4), 2418.
- Zhang, Y., Zhang, Y., Gong, C., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2022). An integrated hesitant 2-tuple Pythagorean fuzzy analysis of QFD-based innovation cost and duration for renewable energy projects. *Energy*, 248, 123561.
- Zhao, Y., Korsakienė, R., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2022). Identifying Significant Points of Energy Culture for Developing Sustainable Energy Investments. *SAGE Open*, 12(1), 21582440221087262.
- Żywiołek, J., Rosak-Szyrocka, J., Khan, M. A., & Sharif, A. (2022). Trust in Renewable Energy as Part of Energy-Saving Knowledge. *Energies*, 15(4), 1566.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***DEFINING OPTIMAL POLICIES FOR INCREASING RENEWABLE ENERGY INVESTMENTS: AN ANALYSIS ON TURKEY BY DEMATEL METHOD**

Although renewable energy sources have many advantages, the initial cost to be used is quite high. For instance, a well-equipped and qualified workforce is needed for its design, construction and operation. These issues are also an obstacle to the development of renewable energy projects. Therefore, it is very important to determine the right policies for the development of clean energy projects. In this context, there is a need for a new study that takes into consideration different sets of criteria. The aim of this study is to determine the most appropriate strategy for increasing renewable energy projects in Turkey. In this context, firstly, a comprehensive literature review was conducted, and five different criteria were determined. Then, an analysis was carried out with the DEMATEL method, and the most optimal strategy was determined. The biggest contribution of this study to the literature is the determination of the right policies for the development of clean energy projects, which are important for the sustainable development of countries. As a result, lowering interest rates is the most important criterion for increasing renewable energy investments. Increasing research and development studies is also important in this context. On the other hand, the efficiency of the banking system, the training of qualified personnel and the provision of tax reductions are of lower importance. As a result, it has been determined that policy makers should give priority to interest rate cuts. Thanks to the interest rate reduction, investors have the opportunity to use loans at lower costs. This helps to increase the profitability of these projects. As a result, investors will be willing to turn to this field.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	SERHAT YÜKSEL			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARININ ARTTIRILMASINA YÖNELİK OPTİMAL POLİTİKALARIN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE ÜZERİNE DEMATEL YÖNTEMİYLE BİR ANALİZ			
Tarih <i>Date</i>	30.05.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	ESRA SERİZLİ	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması yoktur.	-
2	SERHAT YÜKSEL	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması yoktur.	-
3	HASAN DİNÇLER	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması yoktur.	-
4	İDİL TAMER	Eşit oranda katkı sağlanmıştır.	Çıkar çatışması yoktur.	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1133758

SAĞLIK HARCAMALARININ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ*

Şulenur KEMALOĞLU**

**MEF Üniversitesi.

e-posta:

sulenurkemaloglu@gmail.com

ORCID 0000-0003-3847-6058

Doç. Dr. Erdem BAĞCI***

*** Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

e-posta:

dr.erdembagci@gmail.com

ORCID 0000-0003-1856-3517

ÖZ

Bu çalışmanın amacı sağlık harcamalarının makroekonomik göstergelerle ilişkisini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu çerçevede, seçilen ülkeler AB üyeliğine sahip 2019 yılı GSYİH değeri en yüksek 5 ülke; Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, İspanya olarak belirlenmiştir. Makroekonomik göstergelerden, gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, tüketici fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi, büyüme oranı, işsizlik ve işgücüne katılım oranı bağımsız değişkenlerdir ve ilgili veriler 1992-2019 yılını kapsamaktadır. Panel veri analiz yöntemine göre yapılan çalışmada, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 6 ülkede sağlık harcamalarında meydana gelen artıştan en çok etkilenen değişken gayri safi yurt içi hasıladır ve negatif olarak etkilendiğini söylemek mümkündür. Yalnızca Türkiye'de sağlık harcamalarının tüketici fiyat endeksi üzerinde etkisi anlamlı ve pozitifdir. İşsizlik değişkeninin sağlık harcamalarıyla uzun dönem ilişkisi tüm panelde anlamlı ve pozitifdir. Tüm panel incelendiğinde sağlık harcamalarının; gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, işsizlik, büyüme oranı, tüfe ve sanayi üretim endeksi ile anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. İşgücüne katılım oranı ile de anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Harcamaları, Panel Veri, Makroekonomik Göstergeler, Avrupa Birliği Ülkeleri, Türkiye

Jel Kodları: C23, C33, P36, H51.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF HEALTH SECTOR SPENDING ON MACROECONOMIC
INDICATORS

ABSTRACT

The aim of this study is to comprehensively reveal the relationship between health expenditures and macroeconomic indicators. In this framework, the selected countries are the 5 countries with the highest GDP in 2019 with EU membership; Germany, France, the Netherlands, Italy, Spain. Among the macroeconomic indicators, gross domestic product, per capita gross domestic product, consumer price index, industrial production index, growth rate, unemployment and labor force participation rate are independent variables and the related data covers the years 1992-2019. In the study conducted according to the panel data analysis method, the variable most affected by the increase in health expenditures in 6 countries including Turkey is the gross domestic product and it is possible to say that it is negatively affected. The effect of health expenditures on the consumer price index is significant and positive only in Turkey. The long-term relationship between the unemployment variable and health expenditures is significant and positive in the whole panel. When the whole panel is examined, health expenditures; It has a significant relationship with gross domestic product, gross domestic product per capita, unemployment, growth rate, CPI and industrial production index. An insignificant relationship was also found with the labor force participation rate.

Keywords: Health, Health Expenditures, Panel Data, Macroeconomic Indicators, European Union Countries, Turkey

Jel Codes: C23, C33, P36, H5.

Geliş Tarihi/Received: 21.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 24.12.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Kemaloğlu, Ş. ve Bağcı E., (2022). "Sağlık Sektörü Harcamalarının Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisinin Analizi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 424-436.

*Doç. Dr. Erdem Bağcı danışmanlığında MEF Üniversitesinde hazırlanan "Sağlık Sektörü Harcamalarının Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisinin Analizi: Avrupa'nın Önde Gelen 5 Ülkesi ve Türkiye Üzerine Bir Analiz" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sağlık, insanların hayatını devam ettirebilmesi için geçmişten bugüne dek en önemli konulardan biri olmuştur. Maslow'un Teorisine göre, fizyolojik gereksinimlerden biri sağlıklı metabolizmaya sahip olmaktır. Sağlıklı metabolizmaya sahip olmayan birey, bir üst kategorideki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmeyecektir. Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi esasında 5 temel ihtiyacı anlatır. Bunlar; fizyolojik, güvenlik, ait olma, değer ve kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Piramidin en üst noktasına kendini taşıyan birey bedensel, ruhsal ve sosyal yönden bilinç düzeyi ve yaşam kalitesi artacaktır.

Gelişen teknoloji ve uzayan yaşam süreleri sağlık harcamalarını arttırmaktadır. Dijital çağa ve yaşlanan dünyaya uyum sağlamak isteyen devletler ise sağlıklı toplumlar oluşturarak geleceğe yatırım yapmayı hedeflemektedir. Sağlıklı toplumlar, üretim yapan ve her alanda güçlü dinamikleri olan yapıyı beraberinde getirmektedir. Ekonomik büyüme ve sosyal refahın şartı sağlıktan geçmektedir. Bu sebeple sağlığın korunması ve geliştirilmesi için politikalar önemli bir araçtır. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler koruyucu sağlık hizmetlerinin politikaları noktasında ayrılmaktadır. Gelişmiş ülkeler koruyucu sağlık hizmetlerine daha çok önem verirken gelişmekte olan ülkelerde koruyucu sağlık hizmetleri istenilen düzeyde değildir.

Bu çalışmada 1992-2019 yılları arasında Avrupa Birliği ülkeleri arasından seçilen 5 ülke ve Türkiye'nin sağlık harcamalarının gayri safi yurt içi hasıladaki oranının arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizde sağlık harcamalarıyla birlikte makroekonomik göstergelerden olan sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi, gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına milli hasıla, büyüme oranı, işsizlik ve işgücü oranıyla ilgili veriler kullanılmıştır. Analiz, sağlık sektörüne ayrılan fonların hangi makroekonomik göstergeler üzerinde anlamlı etkiler yarattığını incelemiştir. Ülkemizin gelişmekte olan ülkeler arasında yer alması ve Avrupa Birliği'ndeki gelişmiş ülkelerin araştırmaya dahil olması, sağlık harcamalarının makroekonomik göstergelerle ilişkisini kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı amaçlanmıştır.

Çalışmada sağlık sektörü ve sağlık harcamaları genel hatlarıyla açıklanmıştır. Sağlık harcamaları ve seçili değişkenlerle ilgili literatür taraması özetlenmiştir. Son bölümde ampirik analize yer verilmiştir. Serilere önce yatay kesit bağımlılığı testi ve durağanlık analizi yapılmıştır. Sonrasında bağımlı değişkenlerle toplamda 7 model kurulmuştur. Nedensellik testi yapıldıktan sonra AMG Tahmincisi ile değişkenlerin sağlık harcamalarıyla uzun dönemdeki ilişkilerine ve birlikte paralel hareket edip etmediklerine karar verilmiştir.

1. Seçili Avrupa Ülkelerinde Sağlık Harcamaları

2. Dünya savaşından sonra "sağlık" temel bir insan hakkı olarak görülmüştür. Sosyalist ülkeler, bu dönemde halk sağlığı faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Dönemin refah devletleri herkesin sağlığa erişebilmesi için ulusal sağlık sistemleri geliştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası sağlık hizmetlerinin kamulaştırılması yönünde büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. İlerleyen yıllarda yeniden metalaşan sağlık, sağlık harcamalarını arttırmıştır. Bunun sebebi, tedavi edici hizmetlerin ön plana çıkması, ilaç ve tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ve koruyucu sağlık hizmetlerinin ikinci plana düşmesinden kaynaklanmaktadır. Sağlık alanındaki teknolojik gelişmeler de harcamaları arttırmıştır. Sağlık hizmetinin kamulaştırıldığı dönemde bile ilaçlar özel sektör tarafından satılmaktaydı. 1970'lerin sonlarından itibaren, ekonomik kriz ve siyasi tercihlerdeki değişimler, kamusal sağlık hizmetlerindeki harcamaları tartışmaların odağı haline getirmiştir. (Yılmaz ve Yentürk, 2015: 1) 2019 yılında 5 Avrupa ülkesi ve Türkiye'nin sağlık harcamalarının GSYİH'deki payı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sağlık Harcamalarını Oluşturan Finansman Biçimlerinin
Ülkelere Göre Değerlendirilmesi

Ülkeler	Hükümet/Zorunlu Sağlık Hizmeti Ödeme Planı	Gönüllü Sağlık Hizmeti Ödeme Planı	Cepten Sağlık Hizmeti Ödeme Planı
Almanya	9.9	1.8	1.5
Fransa	9.3	1.8	1
Hollanda	8.4	1.8	1.1
İspanya	6.4	2.7	2
İtalya	6.4	2.3	2
Türkiye	4.3	1	0.7

Ülkelerin sağlık harcamaları hükümet, gönüllü ve cepten ödemeler planına göre oluşturulmuştur. Tablo 1'e göre Almanya'nın sağlık harcamalarına ayırdığı toplam pay 13.2'dir. Fransa ise Almanya'yı takip ederek 12.1 oranında sağlık harcamalarına pay ayırmaktadır. Hollanda 11.3, İspanya 11.1, İtalya 10.7 oranında pay ayırmaktadır. Türkiye'de ise seçili 5 AB ülkelerinin seviyesinin altında kalarak sağlık harcamalarına en düşük pay ayıran ülke olmaktadır. Almanya zorunlu plana ayırdığı payla en yüksek orana sahiptir. İspanya'nın İtalya'ya göre ayırdığı toplam pay yüksek olmasına karşın, İtalya zorunlu plana İspanya'dan daha fazla pay ayırmaktadır. İtalya'da hanehalkı ve gönüllü ödemeler planı için ayrılan paylar birbirine çok yakındır. Zorunlu sağlık hizmeti için ayrılan pay tüm ülkelerde fazlayken gönüllü hizmetler ve cepten ödemeler için ayrılan paylar ise birbirine çok yakındır.

2. Ampirik Literatür

Literatürde sağlık harcamalarıyla, gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, ekonomik büyüme değişkenleri arasında yapılan çalışmalar ağırlıktadır. Bunun dışında analize dahil edilen diğer değişkenlere de yer verilmiştir. Yılmaz ve Akdede (2016), kamu sağlık harcamalarının etkililiğini panel veri yöntemiyle incelemiştir. 149 ülkenin 2001-2012 yılları arasındaki sağlık üretim fonksiyonunun verisini kullanmıştır. Kamu sağlık harcamalarının sağlık sonuçlarını iyileştirmede yönetim seviyesi yüksek ülkelerde daha etkili olduğu görülmüştür. Sağlık harcamalarının yüksek olmasının, sağlık sonuçlarını iyileştireceğini garanti etmediğini göstermektedir. Zengin ve Özkan (2018), 21 OECD ülkesinin 2000-2015 yıllarındaki kişi başına GSYİH, toplam ilaç satışları ve kişi başına sağlık harcamaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Nedensellik testi sonucunda ise kişi başına GSYİH, kişi başına sağlık harcamalarına çift yönlü nedensellik; kişi başına sağlık harcamaları, toplam ilaç satış tutarı arasında tek taraflı nedensellik ilişkisinin olduğu rapor edilmiştir. Güven vd. (2018), panel veri analizi yöntemleriyle, 2000-2015 yılları arasında MENA ülkelerinde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Yapılan analize göre MENA ülkelerinde sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğuna varılmıştır. Şaşmaz vd. (2019), panel veri analizi kullanılarak, 2000-2015 yılı arasındaki 34 OECD ülkesi için sağlık harcamalarının kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sağlık harcamaları ile kalkınma arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır ve kalkınma üzerinde sağlık harcamalarının pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan sağlık harcaması ile kalkınma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dumrul (2019), Çevre ve insan sağlığı arasındaki ilişki incelenmiştir. ASEAN-5 ülkelerinin 2000-2014 dönemi panel bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir. Çevre kirliliği, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkinin olduğu ortaya konmuştur. Alp ve Peker (2018), Muğla, Aydın, Denizli illerinde yapılan çalışmada eşbütünleşme yöntemiyle, 2006Q1:2015Q4 dönemini analiz etmiştir. Seriler yapılan araştırma sonucunda seriler eşbütünleşik çıkmıştır. Sağlık harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya pozitif yönde katkı sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Arslan vd. (2016), sağlık ile refah düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1975-2012 dönemindeki veriler kullanılmıştır. Ampirik analiz sonucunda sağlık göstergeleriyle kalkınma arasında pozitif ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ergün ve Polat (2018), Türkiye'de Düzey 2 bölgesi üzerine sağlık harcamalarının eğilimleri ve belirleyicileri

panel veri yöntemi ile incelenmiştir. İstatistiksel olarak sağlık harcamaları ile nüfus, enflasyon oranı ve vergi oranı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bebek ölüm hızı ve okuryazarlık oranının sağlık harcamaları ile istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki olduğuna varılmıştır. Yardımcıoğlu (2012), 25 OECD ülkesinin 1975- 2008 dönemi için sağlık ve ekonomik büyüme arasındaki uzun ilişkisini araştırmıştır. Kullanılan eşbütünleşme testi sonucuna göre iki değişken eşbütünleşik yapıda çıkmıştır. Ayrıca sağlık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ortaya konmuştur. Karasaç ve Sağın (2018), 34 OECD ülkesinin beşeri sermayesini oluşturmasında önemli rol oynayan sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analizde, panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre OECD ülkeleri için sağlık harcamaları ile GSYİH arasında doğrusal bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Şen ve Bingöl (2018), Türkiye’de sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme analizini Q1:2006-Q4:2017 dönemleri arasında incelenmiştir. Gösterge olarak ilaç harcamaları, sağlık amaçlı transferler, genel tedavi sağlık malzemesi giderleri seçilmiştir. Sağlık harcaması ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur ve birbirleri arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Uslu (2018), Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki ülkesinde 1995-2017 dönemi 36 OECD ülkesinde dinamik panel veri analizi ile incelenmiştir. Seriler eşbütünleşme testiyle incelenerek serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır ve uzun dönemde birlikte hareket ettikleri belirlenmiştir. Panel nedensellik testi ise OECD ülkelerinde sağlık harcamaları, ekonomik büyüme ve sabit sermaye stoku arasında karşılıklı ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. İşleyen (2019), 1998-2016 dönemindeki ekonomik kalkınma, sağlık harcamaları ve çevre kirliliği verilerinin arasındaki ilişkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda ekonomik kalkınmadan sağlık harcamalarına çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Saraçoğlu ve Songur (2017), 10 Avrasya ülkesi ve Türkiye’nin 1995-2014 dönemi için kişi başına sağlık harcamalarıyla kişi başına milli gelir arasındaki ilişki incelemiştir. Analiz sonucunda kişi başına yapılan sağlık harcamalarıyla kişi başına milli gelir arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Caner ve Sülkü (2011), 1984-2006 dönemi arasındaki Türkiye’de kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına sağlık harcamaları ve nüfus artış hızı arasındaki uzun vadeli ilişkiyi araştırmıştır. Analiz sonucunda ise kişi başı GSYİH’de % 10’luk bir artış, kişi başına toplam sağlık harcamalarında % 8,7’lik bir artışa neden olduğu şeklindedir. Tülüce vd. (2015), 1995-2012 ve 1997-2009 dönemleri için 25 yüksek gelirli, 19 düşük gelirli ülkelerle çalışma yapmıştır. Panel veri metodolojisini kullanarak bulduğu sonuca göre kısa vadede sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı ilişki rapor etmiştir.

Yetim vd. (2020), sağlık harcamalarını belirleyen unsurları 2000-2017 dönemini kapsayan bir panel veri analizi yapmıştır. Ulaşılan bulgular ise sağlık harcamalarını etkileyen en önemli unsurun gelir ve eğitim olduğudur. İşsizlik ve bağımlılık oranının sağlık harcamaları üzerinde statik olarak anlamlı bir etkisi olmadığı rapor edilmiştir. Çetin ve Ecevit (2010), sağlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz etmek üzere 5 OECD ülkesinin 1990-2006 dönemine ait yıllık verilerini kullanmıştır. Panel veri analizine göre, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin anlamlı olmadığı sonucu rapor edilmiştir. Hayaloğlu ve Bal (2015), sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 2000-2013 yıllarını kapsayan dönemde incelemiştir. 54 üst orta gelirli ülke panel veri yöntemiyle test edilmiştir. Toplam sağlık harcamalarıyla birlikte kamu ve özel sektör sağlık harcamalarının da ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kamu, özel ve toplam sağlık harcamalarındaki artış, ortalama gelir seviyesinde ve üzerinde olan ülkelerde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Badi Baltagi H. ve Francesco Moscone (2010), sağlık harcamaları ve gelir arasındaki ilişkiyi uzun vadede açıklamak için 1971-2004 dönemindeki verileri analiz etmiştir. Kullanılan yöntemler durağanlık ve eş bütünleşme testidir. Uzun vadede değişkenler arası ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amiri ve Linden (2016), GSYİH ile toplam sağlık harcamaları arasındaki ilişkisi nedensellik testiyle analiz edilmiştir. 1970-2012 döneminde test edilen 34 OECD ülkesinden oluşan örneklem sonucunda OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunda ikili ilişkinin baskın olduğu ülkeler olduğu rapor edilmiştir. Gerdtham ve Lothgren (2000), 1960-1997 dönemindeki veriler için 21 OECD ülkesinden örneklem oluşturmuştur. Sağlık harcamaları ve GSYİH’nin birim köklerini ve eşbütünleşme ilişkisini incelenmiştir. Birim kök ve trend durağanlık sonuçlarına göre GSYİH ve sağlık harcamaları sabit olmadığına; sağlık harcamaları ile GSYİH eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kar ve Taban (2000) Türkiye’nin 1970-2000 yılları arasındaki

Türkiye'nin ekonomik büyüme, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları üzerine çalışma yapmıştır. Bulunan sonuçlara göre ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin negatif olduğuna ulaşılmıştır.

3. Ampirik Bulgular

Bu çalışmada kullanılan makroekonomik göstergeler; Sağlık Harcamaları, Tüketici Fiyat Endeksi, Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Sanayi Üretim Endeksi, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İşsizlik, İşgücüne Katılım Oranı ve Büyüme Oranını kapsayan 8 adet değişkenden meydana gelmektedir.

Tablo 3. Veri Seti

Değişkenin Adı	Değişkenin Birimi	Değişkenin Kısaltması
Sağlık Harcamaları	GSYİH'nin %'si	SH
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Cari, ABD Doları (Milyon Dolar, 2015 Sabit Fiyatlar)	GSYIH
Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	Cari, ABD Doları	KBGSYIH
Sanayi Üretim Endeksi	2015=100	SUE
Tüketici Fiyat Endeksi	Bir önceki yıla göre ortalama değişimin %'si	TUFE
İşsizlik	Toplam işgücünün yüzdesi	ISS
İşgücüne Katılım Oranı	15-64 yaş arası toplam nüfusun yüzdesi	ISKO
Büyüme Oranı	Bir önceki yıla göre değişim, %	BUO

Analizde; panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı testi, nedensellik kullanılmıştır. Öncelikle yatay kesit bağımlılığına bakılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı sonucuna ulaşıldığı için birinci nesil testlerle beraber ikinci nesil testler kullanılmıştır.

Panel veri analiziyle 7 model kurulmuştur:

- Model 1: $SH_{it}=a+b_{it}GSYIH_{it} + e_{it}$ (1)
 Model 2: $SH_{it}=a+b_{it}KBGSYIH_{it} + e_{it}$ (2)
 Model 3: $SH_{it}=a+b_{it}TUFE_{it} + e_{it}$ (3)
 Model 4: $SH_{it}=a+b_{it}BUO_{it} + e_{it}$ (4)
 Model 5: $SH_{it}=a+b_{it}ISS_{it} + e_{it}$ (5)
 Model 6: $SH_{it}=a+b_{it}ISKO_{it} + e_{it}$ (6)
 Model 7: $SH_{it}=a+b_{it}SUE_{it} + e_{it}$ (7)

Çalışmada SH, GSYIH, KBGSYIH, TUFE BUO ISS ISKO VE SUE değişkenleriyle 7 model, panel veri metodolojisiyle incelenmiştir.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığının durumuna göre kullanılan birim kök testleri de farklılaşmaktadır. Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testlerine göre birim kök testlerinde kritik değerler kıyaslanarak birim köklere ulaşılmaktadır. H_0 ve H_1 hipotezleri ile Pesaran tarafından iki önermeyle açıklanmaktadır. (Oral ve Kurt, 2016:11)

H_0 : Yatay kesit bağımlılığının yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonucu

Testler	Breusch-Pagan LM		Pesaran Scaled LM		Bias-corrected scaled LM		Pesaran CD	
	İstatistik Değeri	Olasılık	İstatistik Değeri	Olasılık	İstatistik Değeri	Olasılık	İstatistik Değeri	Olasılık
SH	283.21	0.0000	48.968	0.0000	48.857	0.0000	16.389	0.0000
GSYIH	333.68	0.0000	58.183	0.0000	58.072	0.0000	18.103	0.0000
KBGSYIH	383.43	0.0000	67.266	0.0000	67.155	0.0000	19.571	0.0000

TUFE	166.41	0.0000	27.645	0.0000	27.533	0.0000	12.312	0.0000
SUE	148.36	0.0000	24.349	0.0000	24.238	0.0000	6.5578	0.0000
ISS	98.913	0.0000	15.320	0.0000	15.209	0.0000	1.7503	0.0000
SKO	246.34	0.0000	42.237	0.0000	42.126	0.0000	12.443	0.0000
BUO	177.10	0.0000	29.596	0.0000	29.485	0.0000	11.658	0.0000

Tablo 4'teki test sonuçları incelendiğinde olasılık değeri olan p değeri 0.05'ten küçük olduğu için yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilirken H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Çalışmada ikinci nesil birim kök testleri de kullanılacaktır.

3.2. Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır. Bu testler, birinci nesil birim kök testlerine göre birimler arası korelasyona daha fazla önem vermektedir. (Mammadov, 2016:75) Pesaran (2006) geliştirdiği CADF(Cross-sectional Augmented Dickey Fuller) testinin genişletilmiş hali CIPS istatistiğidir.

Tablo 5. CIPS Testi İstatistik Değerleri (Düzye Değerler)

Düzye Değeri				
Sabitli			Sabitli ve Trendli	
	Gecikme Sayısı:0	Gecikme Sayısı:1	Gecikme Sayısı:0	Gecikme Sayısı:1
SH	-0.4(0.312)	-1.2(0.108)	0.8(0.808)	-0.3(0.353)
BUO	-4.4(0.000)	-2.1 (0.016)	-3.4(0.000)	-1.3(0.086)
SKO	0.7(0.769)	0.6(0.748)	2.4(0.993)	1.3(0.906)
KBGSYIH	0.6(0.727)	-0.8(0.211)	2.5(0.994)	1.2(0.892)
ISS	1.4(0.922)	-0.4(0.322)	0.9(0.830)	-0.9(0.183)
TUFE	-3.4(0.000)	-3.7(0.000)	-3.1(0.001)	-4.3(0.000)
SUE	2.6(0.996)	1.2(0.903)	1.1(0.871)	-0.03(0.487)
GSYIH	1.7 (0.956)	-0.63(0.262)	-0.38(0.352)	-1.8(0.033)

Tablo 6. CIPS Testi İstatistik Değerleri (1. Farklar)

1.Fark Değeri		
	Sabitli	Sabitli ve Trendli
SH	-6.457(0.000)	-5.440(0.000)
SKO	-5.940(0.000)	-5.852(0.00)
KBGSYIH	-5.909(0.000)	-4.797(0.000)
ISS	-2.964(0.002)	-1.516(0.065)
SUE	-2.861(0.002)	-2.039(0.021)
GSYIH	-2.129(0.017)	-1.893(0.029)

Değişkenlerin 1. farkı alınarak yeniden test edilmiştir. Schwarz bilgi kriterine göre 1 gecikme uzunluğu seçilmiştir ancak 0 ve 1 olmak üzere iki tahmin sonucu elde edilmiştir. 0 gecikme uzunluğunda hem sabit; hem sabit ve trend olmak üzere iki modelde durağan hale geldiği için yalnızca 0 gecikmeye yer verilmiştir. Tufe ve buo değişkeni düzey değerinde durağandır. Bundan dolayı yeniden fark alma işlemi yapılmamıştır.

3.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Granger nedensellik testi, aynı seviyede durağan olma şartı içermesi nedeniyle ekonometrik olarak birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Farklı seviyelerde durağan olan ve eşbütünleşme şartı istemeyen değişkenlerde Toda-Yamamoto (1995) testi tercih edilmektedir. Bu test için, standart bir VAR modeli kurulur. VAR modelinde gerçek mertebesi k modeli kurarken yeterli değildir. Maksimum entegre olunan mertebe gecikmeli değer(dmax) eklenerek model oluşturulmaktadır. Entegre olunan mertebenin VAR modelinde kullanılan gerçek mertebeden yüksek olmaması prosedürde izlenmesi gereken önemli bir noktadır. (Akar,2008:155)

7 model için Toda-Yamamoto Nedensellik analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonucu

Modeller	Nedenselliğin Yönü	Gecikme Uzunluğu	Test İstatistiği	Olasılık
Model 1	DSH⇒DGSYIH	3	8.870	0.0309
	DGSYIH⇒DSH		9.802	0.0203
Model 2	DSH⇒DKBGSYIH	6	35.771	0.0000
	DKBGSYIH⇒DSH		36.017	0.0000
Model 3	DSH⇒TUFEE	6	10.956	0.0897
	TUFEE⇒DSH		817.24	0.0000
Model 4	DSH⇒BUO	2	4.099	0.1288
	BUO⇒DSH		20.513	0.0000
Model 5	DSH⇒DISS	3	5.5184	0.1375
	DISS⇒DSH		40.3152	0.0000
Model 6	DSH⇒DISKO	7	6.3964	0.4943
	DISKO⇒DSH		13.1512	0.0685
Model 7	DSH⇒DSUE	3	9.1575	0.0273
	DSUE⇒DSH		4.0669	0.2543

Anlamlılık oranı %5 olan değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını belirten boş reddedilmektedir. Değişkenler incelendiğinde;

Model 1’de yer alan DGSYIH değişkeni DSH değişkeni arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Model 2’de yer alan DSH değişkeninden DKBGSYIH değişkeniyle çift taraflı nedensellik bulunmaktadır.

Model 3’de DSH değişkeninden TUFEE değişkenine arasında çift taraflı nedensellik bulunmaktadır.

Model 4’de DSH değişkeninden BUO değişkeni arasında tek taraflı bir nedensellik söz konusudur. Büyüme Oranı sağlık harcamalarına ayrılan fonlardan etkilenmektedir.

Model 5’te DSH değişkeni ile DISS arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. İşsizlik oranındaki değişme sağlık harcamalarına ayrılan fonları etkilemektedir.

Model 6’da DSH değişkeni ile DISKO değişkeni arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. İşgücüne katılım oranındaki değişme sağlık harcamalarına ayrılan fonları etkilemektedir.

Model 7’de DSH değişkeni ile DSUE değişkeni arasında tek taraflı nedensellik ilişki tespit edilmiştir. Sağlık harcamalarına ayrılan fonlardaki değişmeden Sanayi Üretim Endeksi etkilenmektedir.

3.4. AMG Uzun Dönem Tahmincisi

Eberhardt ve Teal (2010) tarafından AMG Uzun Dönem Tahmincisi geliştirilmiştir. Değişkenler arası uzun dönem ilişkisi AMG Tahmincisine göre incelenmiştir.

Tablo 8. AMG Uzun Dönem Tahmin Sonucu

Ülkeler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Almanya	-2.45 (0.000)	-0.0002 (0.009)	-0.04 (0.264)	-0.08 (0.000)	0.01 (0.63)	0.01 (0.841)	-0.03 (0.00)

Fransa	-3.41 (0.019)	-5.70 (0.722)	0.04 (0.423)	-0.06 (0.049)	0.05 (0.36)	-0.11 (0.471)	-0.01 (0.25)
Hollanda	-6.82 (0.024)	-7.09 (0.541)	0.07 (0.138)	0.04 (-0.04)	0.05 (0.25)	-0.005 (0.92)	0.01 (0.92)
İspanya	-1.96 (0.046)	-3.53 (0.808)	0.01 (0.570)	-0.03 (0.023)	0.03 (0.01)	0.02 (0.600)	-0.01 (0.00)
İtalya	-5.81 (0.460)	-0.0001 (0.128)	0.005 (0.79)	-0.008 (0.61)	-0.008 (0.9)	0.08 (0.11)	-0.006 (0.3)
Türkiye	-2.14 (0.030)	-0.0005 (0.303)	0.003 (0.02)	-0.04 (0.037)	0.04 (0.411)	-0.03 (0.40)	-0.01 (0.03)
Tüm Panel	-2.89 (0.001)	-0.0001 (0.019)	0.01 (0.318)	-0.04 (0.000)	0.032 (0.000)	-0.004 (0.873)	-0.01 (0.002)

Uzun dönemde sağlık harcamalarının makroekonomik göstergeler üzerinde etkisi değerlendirildiğinde Almanya'da sağlık harcamalarının, Model 1 (gsyih), Model 2(kbgsyih), Model 4(buo), Model 7(sue) üzerinde anlamlı ve negatif ilişkisinin olduğu görülmektedir. Fransa'da sağlık harcamalarının, Model 1(gsyih) ve Model 4(buo) üzerinde anlamlı ve negatif ilişkisi bulunmaktadır. Hollanda'da sağlık harcamalarının Model 1(gsyih) ve Model 4 üzerinde anlamlı negatif ilişkisi bulunmaktadır. İspanya'da sağlık harcamalarının, Model 1(gsyih), Model 4(buo), Model 5(iss) ve Model 7(sue) üzerinde anlamlı bir ilişkisi vardır. İtalya'da sağlık harcamalarının makroekonomik göstergeler üzerinde anlamlı bir ilişkisi tespit edilememiştir. Türkiye'de sağlık harcamalarının, Model 1(gsyih), Model 3(tüfe), Model 4(buo), Model 7(sue) üzerinde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Türkiye'de negatif ve anlamlı olarak en çok etkilenen değişken tüfe olarak belirlenmiştir. Tüm panel değerlendirildiğinde işgücüne katılım oranı istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Kurulan modeller içinde sağlık harcamalarından en çok etkilenen model, Model 1 (gsyih) olarak gözlemlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık harcamalarının makro ekonomik değişkenler üzerinde etkisi incelendiğinde en çok GSYİH değişkeninin etkilendiği ve bu etkinin negatif yönde olduğu görülmüştür. Bu değişimden en çok etkilenen ülke ise Hollanda'dır. Sonrasında ise; İtalya, Fransa, Almanya, Türkiye ve İspanya olarak takip etmektedir. Bununla birlikte; kişi başına GSYİH, büyüme oranı ve sanayi üretim endeksi ile sağlık harcamaları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Seçili ülkeler içinde yalnızca Türkiye'de sağlık harcamaları ile tüfe arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkiye ulaşılmıştır. Sağlık harcamaları ile işgücüne katılım oranının arasında ise bir ilişki tespit edilememiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde ön testler uygulanmıştır. Test sonucuna göre tüfe değişkeni düzeyde durağan çıkmıştır. Serilerin yatay kesit bağımlılığı da test edilerek serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı ikinci nesil birim kök testleri de uygulanmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinden CADF testine göre tüfe ve büyüme oranı değişkeni durağan çıkmıştır. Sağlık harcamaları, GSYİH, kişi başına GSYİH, işsizlik, işgücüne katılım oranı ve sanayi üretim endeksi ise birinci farkta durağan olduğu test edilmiştir.

Nedensellik analizine göre sağlık harcamalarına ayrılan fonlarla; gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıl ve tüketici fiyat endeksi arasında çift taraflı nedensellik tespit edilmiştir. Büyüme oranı, işsizlik, işgücüne katılım oranı ve sanayi üretim endeksinde ise tek taraflı bir nedensellik tespit edilmiştir. Yani toplam 7 modelde en az tek taraflı bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Çalışmanın genel ampirik sonuçları incelendiğinde, kabul edilen hipotezler şu şekilde olmuştur; H1₁: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile gayri safi yurt içi hasıla arasında anlamlı bir ilişki vardır. H2₁: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile kişi başına gayri safi yurt içi hasıla arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3₁: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile tüketici fiyat endeksi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4₁: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile büyüme oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5₁: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile işsizlik oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6₀: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile işgücüne katılım oranı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H7₁: Sağlık sektörüne ayrılan fonlar ile sanayi üretim endeksi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Sağlık harcamaları ve makroekonomik değişkenler içinde en fazla etkiye sahip olan değişken GSYİH değişkeni olarak belirlenmiştir. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve negatiftir. Literatürde yer alan görüşlerden farklı olarak negatif ilişki tespit edilmiştir ve bunu destekleyen görüşlerde bulunmaktadır. Chakroun (2010) çalışmasında, 17 OECD ülkesi kapsamında milli gelir ve sağlık harcamalarını 1975-2003 yılları verileriyle eşik regresyon modeline göre analiz etmiştir. Bulunan ampirik sonuçlara ise, sağlık harcamalarıyla gelir arasında doğrusal bir ilişkinin bulunmadığı yönündedir. Yumuşak ve Yıldırım (2009) sağlık göstergeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 1980-2005 yılları arasında Türkiye'nin verileri üzerinden çalışma yapmıştır. Ampirik sonuçlara göre, sağlık harcamaları ve GSMH ilişkisinin tek taraflı ve negatif yönde olduğu yönündedir.

Sağlık harcamalarıyla kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir ancak çok düşük orandadır. Saraçoğlu ve Songur (2017), çift yönlü nedensellik tespit etmiştir.

Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki literatürde sıkça yer almaktadır. Literatürde yer alan olumlu yaklaşımların aksine bu çalışmada yer alan ampirik bulgularda negatif ve anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Güven vd. (2018), Tülüce vd. (2015), Kar ve Taban (2000) çalışmaları bulunan sonuçları desteklemektedir.

Sağlık harcamaları ve işsizlik arasında tek taraflı nedensellik ilişkisinin olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca uzun dönemde anlamlı ve pozitif etkilendiği söz konusudur. Literatürde işsizlik ve sağlık harcamalarıyla ilgili çalışmaya rastlanılmamıştır. Çıraklı (2019) çalışması desteklemektedir.

Sağlık harcamaları ve işgücüne katılım oranı arasında tek taraflı nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Ancak uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiden söz edilemez.

Sağlık harcamaları ve sanayi üretim endeksi arasında tek taraflı nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Uzun dönemde negatif bir ilişki ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar sağlık göstergeleri eksenindedir. Dolayısıyla sağlık harcamaları ve makroekonomik verilerle yapılan bu çalışmadaki bulguları karşılaştırma olanağı yoktur.

Bulunan bulgulara göre, GSYİH ve ekonomik büyüme değişkenlerinin İtalya hariç diğer ülkelerde uzun dönemde sağlık harcamalarıyla negatif ilişkisi tespit edilmiştir. Buna yönelik olarak, gayri safi yurt içi hasıladaki artışı etkileyen en önemli faktörlerden biri kamu harcamalarıdır. Kamu harcamaları, maliye politikası aracıdır. Ekonomik büyümeyi sağlamak için maliye politikası aracı olan kamu harcamalarına genişleyici maliye politikaları uygulandığında ekonomik büyümenin de sağlanacağı öngörülmektedir. Sağlık sektörü hizmetler sektörünün bir parçasıdır. Kamunun, hizmetler sektörünü tercih etmesi sonucu ekonomik büyümenin negatif yönde olacağına ulaşılmıştır.

Bu çalışmada yalnızca işsizlik değişkeniyle sağlık harcamaları arasında uzun dönem ilişki anlamlı ve pozitifdir. Bu durum değerlendirildiğinde, kamu harcamalarının artışı sektör tercihinine bağlı olarak ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Aksi halde yapılan harcamalar bütçe açığına neden olmaktadır. Bütçe açığını devlet iç borçlanma senetleriyle piyasadan finanse edilmektedir. Bu durum sektörde dışlama etkisi yaratmaktadır. Sektörde dışlama etkisine bağlı olarak istihdamın azalması sonucu işsizliğin artacağı tespit edilmiştir. Aynı zamanda kamu harcamaları bütçe açığına yol açtığında ise vergiyle finanse edilecektir. Vergiyle finanse edildiğinde ise sektör üzerine bir yük getirecektir.

KAYNAKÇA

Akar, C., (2008). "Hisse Senedi Fiyatlarıyla Yabancı İşlem Hacmi Arasında Nedensellik: Toda-Yamamoto Yaklaşımı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 37, 151-162.

Alp, M. Ve Peker, O., (2018). "Türkiye'de Sağlık Harcamalarının Gelir Üzerindeki Etkisi: Tr32 Bölgesi Örneğinde Eşbütünleşme Analizi", *The Journal of International Scientific Researches*, 3(1), 85-95.

- Amiri, A. ve Linden, M., (2016). "Income And Total Expenditure on Health in OECD Countries: Evidence From Panel Data And Hsiao's Version Of Granger Non-Causality Tests", *Economics and Business Letters*, 5(1), 1-9.
- Arslan, İ., Eren M. V. ve Kaynak, S., (2016). "Sağlık ile Kalkınma Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 287-310.
- Baltagi, B. ve Moscone F., (2010). "Health Care Expenditure And Income In The Oecd Reconsidered: Evidence From Panel Data", *Economic Modelling*, 27(4), 804-811.
- Chakroun, M., (2010). "Health Care Expenditure And Gdp: An International Panel Smooth Transition Approach", *International Journal of Economics*, 4(1), 189-200.
- Çetin, M. Ve Ecevit, E., (2010). "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 166-182.
- Çıraklı, Ü., (2019). "Türkiye'de Makroekonomik Faktörler ile Sağlık Harcamaları ve Sağlık Bakanlığı Bütçesi Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile İncelenmesi." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 581-596.
- Dumrul, Y., (2019). "Sağlık Harcamaları Ve Çevre Kirliliği: Asean-5 Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi." *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 396-407.
- Eberhardt, M., ve Teal, F. (2010). "Productivity Analysis in Global Manufacturing Production", <https://ideas.repec.org/p/oxf/wpaper/515.html>, 18.06.2022.
- Ergün, S. Ve Atay, P., (2018). "Türkiye'de Bölgeler Düzeyinde Sağlık Harcamalarını Etkileyen Unsurların Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi", *Business and Management Studies: An International Journal*, 6(4), 1285-1309.
- Gerdtham U. ve Lothgren M., (2000). "On Stationarity And Cointegration of International Health Expenditure and Gdp", *Journal of Health Economics*, 19(4), 461-475.
- Güven, D., Şimşek, T. ve Güven A., (2018). "Sağlık Yönetimi Kapsamında Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Mena Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi." *Sosyoekonomi*, 26(37), 33-55.
- Hayaloğlu, P. ve Bal, H., (2015). "Üst Orta Gelirli Ülkelerde Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 35-44.
- İşleyen, Ş., (2019). "Sağlık Harcamaları, Çevre Kirliliği Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: 1998-2016 Oecd Ülkeleri Örneği" *Van YYÜ İİBF Dergisi*, 4(7), 63-79.
- Karasaç, F. ve Sağın, A., (2018). "OECD Ekonomilerinde Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(1), 72-84.
- Kar, M. ve Taban, S., (2003). "Kamua Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 145-169.
- Mammadov O., (2016), "Dış Ticaret-İktisadi Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oral O. ve Kurt Ü. (2016). "Yasal Kurum İstikrarı Döviz Kuru İlişkisi: NIC Ülkeleri İçin Ampirik Analiz", *The International New Issues In Social Sciences*, 2(2), 7-18.

- Peseran, M. H. (2006), "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Crosssection Dependency", *Cambridge Working Papers in Economics*, 0346.
- Peseran, M.H. (2007). "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence", *Journal Of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Saraçoğlu, S. ve Songur, M., (2017). "Sağlık Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Avrasya Ülkeleri Örneği", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(16), 353-372.
- Sülkü, N. ve Caner, A., (2011). "Health Care Expenditures and Gross Domestic Product: The Turkish Case", *The European Journal of Health Economic*, 12(1), 29-38.
- Şaşmaz, M., Odabaş, H. ve Yayla, Y., (2019). "OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları İle Kalkınma Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi." *Yönetim ve Ekonomi*, 26(3), 851-866.
- Şen, A. ve Bingöl, N., (2018). "Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(1), 89-106.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto T., (1995). "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal Of Econometrics*", 66(1-2), 225-250.
- Tülüce, N.S., Doğan, İ. ve Dumrul, C., (2015). "Is Income Relevant For Health Expenditure and Economic Growth Nexus" *International Journal of Health Economics and Management*, 16(1), 23-49.
- Uslu, H., (2012). "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Dinamik Panel Veri Analizi." *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 99-116.
- Yardımcıoğlu, F., (2012). "OECD Ülkelerinde Sağlık Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Bir İncelemesi" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 27-47.
- Yetim, B., İlgün, G., Çilhoroz, Y., Demirci, Ş. ve Konca, M., (2020). "The Socioeconomic Determinants Of Health Expenditure In OECD: An Examination On Panel Data", *International Journal of Healthcare Management*, 14(2), 1-5.
- Yılmaz, S. ve Akdede, H., (2016). "Kamu Sağlık Harcamalarının Etkililiği: Panel Veri Analizi", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 85-110.
- Yılmaz, V. ve Yentürk, N., (2015). "Türkiye'de Sağlık Harcamalarına Tarihsel Bir Bakış", <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/11/08/saglikHarcamalari.pdf>, 18.06.2022.
- Yumuşak İ.G. ve Yıldırım D. Ç., (2009). "Sağlık Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 4(1), 57-70.
- Zengin, G. ve Özkan, G., (2018). "Sağlık Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi (2000-2015)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 365-380.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****ANALYSIS OF THE IMPACT OF HEALTH SECTOR SPENDING ON MACROECONOMIC INDICATORS**

This study, the long-term effects of statistically significant relationships were tried to be revealed by looking at the relationship between health expenditures and macroeconomic indicators. The effect of funds allocated to health on macro variables will guide policy makers. Yumuşak and Yıldırım (2009) state that the relationship between health expenditures and GNP is one-sided and negative. Saraçoğlu and Songur 2017 found bidirectional causality with health expenditures and per capita gross domestic product. Güven et al. (2018), Tulice et al. (2015), Kar and Taban (2000) studies support the results found. Çıraklı (2019) study shows that there is a linear relationship between unemployment and health expenditures. Since the study was conducted by taking into account the share of health expenditures in the gross domestic product, the 5 countries with the highest GDP value of the EU were selected. Germany accounts for about a quarter of the EU's GDP, ie 24.7%. France 17.4%, Italy 12.8%, Spain 8.9% and the Netherlands 5.8%, 69.6% of the total GDP of EU countries are produced by these 5 countries. Tests used in econometric analysis; Stasis Analysis Pesaran (2006), Cross Section Dependency Test Pesaran (2007) Westerlund, Gengenbach and Urbain Cointegration Analysis, Westerlund & Edgerton (2007) AMG Long Term Estimator Eberhardt and Teal (2010) were used. By testing the cross-sectional dependence of the series, it was concluded that there is a cross-sectional dependence in the series. Therefore, second generation unit root tests were applied. The Share of Health Expenditures in Gross Domestic Product (SH) and the macroeconomic indicators Unemployment (ISS), Employment Rate (ISKO), Gross Domestic Product (GSYIH), GDP Per Capita (KBGSYIH), Growth Rate (BUO), Consumer The relationship between the Price Index (TUFİ) and Industrial Production Index (SUE) variables was examined by panel data analysis method. A total of 7 models have been established to determine the relationship with health expenditures and macroeconomic indicators. In each model, the dependent variable is health expenditures and its relationship with other variables has been comprehensively evaluated. For each model, 14 hypotheses were formed about whether there was a statistically significant relationship. There is no statistically significant long-term relationship between health expenditures and labor force participation rate. A statistically significant and long-term negative relationship was found between health expenditures and industrial production index. Therefore, it is not possible to compare the industrial production index. The variable that has the most impact among health expenditures and macroeconomic variables has been determined as the GDP variable. This relationship is statistically significant and negative. When the findings are examined, it has been determined that the variables of GDP and economic growth have a negative relationship with health expenditures in the long run in other countries except Italy. In this regard, one of the most important factors affecting the increase in gross domestic product is public expenditures. Public expenditure is a fiscal policy tool. It is predicted that economic growth will be achieved when expansionary fiscal policies are applied to public expenditures, which are a fiscal policy tool to ensure economic growth. The healthcare industry is part of the services industry. It has been reached that the economic growth will be negative as a result of the public's preference for the services sector. The element that distinguishes this study from other studies; The long-term relationship between the unemployment variable and health expenditures is significant and positive. When this situation is evaluated, the increase in public expenditures affects economic growth depending on the sector preference. Otherwise, expenditures cause a budget deficit. The budget deficit is financed from the market by government domestic debt securities. This situation creates an exclusion effect in the sector. It has been determined that unemployment will increase as a result of the decrease in employment due to the exclusion effect in the sector. At the same time, when public expenditures lead to a budget deficit, they will be financed by taxes. When financed by tax, it will impose a burden on the sector.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	ŞULENUR KEMALOĞLU			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	SAĞLIK SEKTÖRÜ HARCAMALARININ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ			
Tarih <i>Date</i>	26/12/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Şulenur KEMALOĞLU	%50	Çıkar çatışması yoktur.	-
2	Erdem BAĞCI	%50	Çıkar çatışması yoktur.	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1148345

NALLIHAN TURİZMİ İÇİN BİR DESTİNASYON YÖNETİM MODELİ
ÖNERİSİ

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN*

*Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Turizm İşletmeciliği Bölümü

e-posta: ahmet.tayfun@hbv.edu.tr

ORCID 0000-0003-0002-2472

Arş. Gör. Melis UÇAR*

*Nişantaşı Üniversitesi, Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu, Turizm Rehberliği
Bölümü

e-posta: melis.ucar@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-0367-2107

Günay AHMADLI*

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Turizm
İşletmeciliği Bölümü, Doktora Öğrencisi

e-posta: ehmedli.gunay@hbv.edu.tr

ORCID 0000-0002-6035-8552

ÖZ

Destinasyon yönetim örgütü (DYÖ), turizm paydaşları arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Nallıhan'da turizmi geliştirmeye yönelik bir destinasyon yönetim modeli önerisi sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, Nallıhan turizminde yaşanan sorunların tespit edilmesi için turizmde etkin rol oynayan paydaşlarla görüşmeler yapılmış ve belirlenen sorunlara yönelik muhtemel çözüm önerileri geliştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada, katılımcılarla yapılan görüşmelerde derinlemesine bilgi edinmek için yarı-yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Görüşmeye katılan katılımcılar, Nallıhan'da turizmi geliştirmek için örgütlü çalışmaların yapılmadığı konusunda hemfikir olmuşlardır. Nallıhan'da oluşturulacak bir destinasyon yönetim örgütü, turizm ile ilgili mevcut sorunların çözümünde yardımcı olurken aynı zamanda destinasyonda turizmin daha rekabetçi ve sürdürülebilir hale gelmesinde önemli bir rol oynayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon Yönetimi, Destinasyon Yönetim Modeli, Destinasyon Yönetim Örgütü, Turizm, Nallıhan.

Jel Kodları: L83, M39, M19, C89, O53

A DESTINATION MANAGEMENT MODEL PROPOSAL FOR NALLIHAN TOURISM

ABSTRACT

The destination management organization (DMO) plays a very important role in ensuring cooperation and coordination among tourism stakeholders. The aim of this study is to propose a destination management model for developing tourism in Nallıhan. In the achievement of this aim interviews were held with tourism stakeholders in order to determine the problems in Nallıhan tourism. In this study qualitative research method was used. In the interviews with the participants, a semi-structured interview form was preferred to obtain in depth information. The data obtained were analyzed descriptively. Those who participated in the interview agreed that there have been no organized work to develop tourism in Nallıhan. If a destination management organization is to be established in Nallıhan will be able to help solve the current problems related to tourism. In addition, it will can play an important role in making tourism more competitive and sustainable in the destination.

Keywords: Destination Management, Destination Management Model, Destination Management Organization, Tourism, Nallıhan.

Jel Codes: L83, M39, M19, C89, O53

Geliş Tarihi/Received: 25.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 31.10.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Tayfun, A., Uçar, M. ve Ahmadli, G. (2022). "Nallıhan Turizmi için Bir Destinasyon Yönetim Modeli Önerisi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10), 437-453.

GİRİŞ

Destinasyon, “çeşitli amaçlarla yaşadıkları yer dışında seyahat edenlerin, ziyaret ettikleri yerler içerisinde yerel ve turistik toplumun bir arada yaşadığı ve turistik kaynakların kümelenildiği coğrafi bir yer” olarak tanımlanmaktadır (Öztürk vd., 2013: 3-4). Turistler, destinasyonu bütünleşik bir deneyim veya destinasyon ürünü sunan bir birim olarak algılarken, bu deneyim veya ürün bireysel aktörler tarafından üretilmekte ve oluşturulmaktadır. Destinasyondaki genel turist deneyimi, çeşitli turizm arz aktörlerinin, yerel turizm organizasyonlarının, otellerin, ulaşım şirketlerinin, seyahat acentelerinin, özel konaklama sağlayıcılarının vb. ortak eylemlerinin bir sonucudur (Đurašević, 2011: 82). Daha genel olarak, Buhalis (2000) bir turizm destinasyonunu, turizmin bölgesel düzeydeki etkisini değerlendirmeye ve tüm paydaşlar için faydaları en üst düzeye çıkarmak amacıyla arz ve talebi yönetmek olarak tanımlamaktadır. Turizm destinasyonları genellikle farklı ürün ve hizmetler sunmaktan sorumlu, farklı hedef ve stratejilere sahip şirketlerden ve diğer paydaşlardan oluşmaktadır (Wang ve Xiang, 2007: 75). Turizm destinasyonu için önemli bir görev, bir dizi farklı aktör arasında dağıtılan kaynakları ve yetkinlikleri sürekli olarak entegre etmek ve bu konfigürasyonları müşteriler tarafından talep edilen ürün ve hizmetlere dönüştürmektir (Rodríguez-Díaz ve Espino-Rodríguez, 2008).

Bir ziyaretçi, yaşadığı yerden farklı bir turistik destinasyona seyahat ederken gideceği bölgeye özgü bazı deneyimler yaşamayı hedeflemektedir. Buradan hareketle, bir destinasyon ziyaretçilere cazip gelecek ürün ve hizmetleri sunmalıdır. Bir destinasyon, her ne kadar fiziki açıdan sınırları olan bir alan ya da bölge olarak değerlendirilse de sunulan hizmetler, sahip olunan nitelikler ve turistlerin zihninde oluşan değerler sebebiyle destinasyonu her zaman coğrafi bakımdan sınırları olan bir mekân olarak ele almak doğru değildir (Kotler vd., 2018). Turizm destinasyonunun doğasını anlamak, onu analiz etmek, planlamak, yönetmek ve izlemek sistemli ve disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirmektedir. Destinasyon geliştirme, çok sayıda firmayı, yerel ve bölgesel yetkililer gibi aktörleri içerisine alarak stratejiler geliştirmeyi gerektirmektedir (Haugland vd., 2011: 273).

Bu çalışma, Nallıhan’da turizmi geliştirmeye yönelik bir destinasyon yönetim modeli önerisi sunmayı amaçlamaktadır. Nallıhan, güçlü bir turizm arz potansiyeli barındırmasına rağmen turizm açısından pek fazla gelişme gösterememiş bir ilçedir. Nallıhan’ın sahip olduğu turistik potansiyeli fiilen kullanamıyor olması ve buna katkı sağlayacağı düşüncesi çalışmada Nallıhan’ın seçiminde önemli bir etken olmuştur.

Yapılan literatür taramasında; Nallıhan Beydili Köyü’nün somut olmayan kültürel mirası, Beydili Köyü’nün kültürel peyzaj bileşenleri, Nallıhan-Hoşbebe orman içi dinlenme yerinin rekreasyon kaynaklarının geliştirilmesi, Nallıhan iğne oyasının miras olma serüveni (Ayan, 2015; Gökçe ve Açıksöz, 2015; Korkmaz ve Karadeniz, 2004; Karabaşa ve Kara, 2022) gibi çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, Nallıhan’da Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Projesi” adında bir proje gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında, 2011 senesinde Nallıhan Kırsal Turizm Stratejisi, 2023 raporu yayınlanmıştır. Proje ile, Nallıhan’da bulunan mevcut değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması, ilçenin korunması, tanıtılması ve ilçede yapılacak kalkındırma çalışmaları için yerel halkın turizm bilincinin artırılması ve kırsal kesimden kentlere yönelik oluşan göçler ile nüfus kaybının önlenmesi ya da azaltılması amaçlanmıştır (Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi, 2011).

Literatürde, Nallıhan’da turizmin gelişmesi ile ilgili yeterli sayıda bilimsel çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Nallıhan’da destinasyon yönetimine dair ise herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada önerilen destinasyon yönetim modelinin, Nallıhan turizminin daha rekabetçi ve sürdürülebilir hale gelmesinde önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Nallıhan

Ankara ilinin bir ilçesi olan Nallıhan, Ankara'nın batı ucunda konumlanmıştır. Ankara'ya karayolu ile 160, Bolu'ya 100 ve Eskişehir'e 120 km mesafede yer almaktadır. Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi ile Kuzeybatı Anadolu Bölgesi sınırı üzerinde yer almaktadır (Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi, 2011). Nallıhan, doğudan Beypazarı, kuzeybatıdan Göynük, kuzeyden Mudurnu-Seben, batıdan Sarıcakaya, güneyden Eskişehir ve Mihaliççık ile çevrilidir. Dört bir yanı dağ ve tepelerle çevrili olan Nallıhan'ın dağları meşeliklerle ve çam ormanları ile kaplıdır. Bölgenin en büyük akarsuyu Sakarya olmakla beraber ilçe topraklarından çıkan Pınarbaşı, Sofulu, Nallıhan Çayı belli başlı akarsularıdır. 2020 yıl verilerine göre Nallıhan'ın toplam nüfusu 27.579'dur (T.C. Nallıhan Kaymakamlığı, 2022). Toplamda 75 köyü olan ilçenin ekonomisi tarım, hayvancılık, ticaret ve kamu sektörü ile Çayırhan ve Sarıyar kasabalarında yer alan madencilik ve enerji sektöründeki istihdama bağlı olarak şekillenmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

1.2. Nallıhan'ın Turizm Potansiyeli

Nallıhan, özgün kırsal kimliği ile kültürel yapısını koruyabilmiş ve turizm potansiyeli açısından da zengin bir ilçedir (Gökçe, 2018: 32). Nallıhan'ın kırsal turizm potansiyelinde en büyük avantajı konumundan kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, ilçenin iklimsel çeşitliliği ve verimli toprak yapısı da kırsal turizm için önemli fırsatlar sağlamaktadır. Dağları çam ormanları ve meşeliklerle kaplı olan Nallıhan'ın arazisinin toprak yapısı farklılıklar göstermektedir. Hem jeomorfolojik hem de toprak yapısının farklılığı ile ilçe, 230 ile 1720 metre arasında değişen yükseklikte sahip olduğu su kaynakları ve göletlerin varlığı ile oldukça zengin biyolojik çeşitliliğe sahiptir (Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi, 2011).

Alternatif turizm türleri, kültürel zenginlikleri, evleri, doğası, türbeleri ve sahip olduğu tarihi yapılarıyla Nallıhan zengin turizm potansiyeline sahip bir ilçedir (Nallıhan Belediyesi, 2022). Nallıhan Kuş Cenneti, Ardıç ormanları, Anıt ağaçları, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Asarlık tepeleri ve Ilıca şelalesi ilçenin önemli turistik çekim merkezleridir. Ayrıca ilçe, Sarıçalı Dağı Milli Parkı, Saçak Milli Parkı, Emremsultan Milli Parkı, Asarlık Tepeler Milli Parkı ve Davutoğlu Milli Parkına sahiptir. İğne oyaları, kilim, halı ve bez dokumacılığı, bindallı işleri ve telkâri gibi el sanatları alanında da ilçe ön plana çıkmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Nallıhan, günümüzde tarihi dokusunu önemli oranda korumakta ve sahip olduğu bu dokuyu turizm açısından değerlendirmektedir (Ankara Bölge Planı, 2015: 42). Nallıhan'da ipek böceğinin ve ürünlerinin gelişmesi turizm açısından oldukça önemlidir (Nallıhan Belediyesi, 2022).

Nallıhan; yayla turizmi, kuş gözlemciliği turizmi, botanik turizmi, avcılık ve balıkçılık, trekking, dağcılık, karavan, bisiklet, yamaç paraşütü, kürek ve su sporları, orienteering, paintball ve foto-safari olmak üzere çeşitli kırsal turizm değerlerine sahiptir. İlçede trekking, en çok yapılan turizm türlerinden biridir. Günü birlik veya iki gün süreli olarak düzenlenen turlar, Kültür ve Doğa Turizmi ağırlıklı olarak gerçekleştirilmektedir. İlçe gerek jeolojik oluşumlar gerekse yüksekliğin çeşitlilik göstermesi ile dağcılık tırmanma potansiyeline de sahiptir. Sarıçalı, 1720 metre yüksekliği ile Nallıhan'ın en yüksek dağıdır. İlçe, özellikle foto-safari için oldukça büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Bölgenin gerek karasal gerek sulak ekosistem varlığının zenginliği ve çeşitliliği gerek jeomorfolojik yapısı foto-safaride kullanılacak çoğu öğelerin ilçede yer almasına olanak sağlamaktadır (Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi, 2011).

Nallıhan kırsal turizm potansiyelinin yanı sıra inanç turizmi ile de öne çıkmaktadır. Tapduk Emre Türbesi'nin Nallıhan'da olması, geçmişte burada yaşamış olduğunun bilinmesi Nallıhan'ın inanç turizminde değerini arttırmaktadır (Gökçe, 2018: 214). İlçe toprakları, çağlar boyunca Hititlerin, Friglerin, Bitinya Krallığı'nın, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hakimiyeti altında kaldığı için zengin ve uzun bir tarihe sahiptir. Bu durum, ilçeye arkeolojik açıdan değerli pek çok eserin armağan edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu eserlerden kuşkusuz en önemlisi ise Juliopolis nekropolüdür (Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi, 2011).

SWOT analizi ile; destinasyonun güçlü ve zayıf yönleri ve destinasyona yönelik olası fırsat ve tehditleri birlikte değerlendirme ve potansiyelini ortaya çıkarma mümkün olacaktır. Bu sayede destinasyonun potansiyelleri göz önünde bulundurularak destinasyona yönelik daha sağlıklı kararlar alınabilecektir (Dülgeroğlu vd., 2019). Nallıhan turizminin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditlerinin analizi aşağıdaki gibidir (Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi, 2011):

Tablo 1. Nallıhan'ın SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Kültürel ve tarihi değerlerin çokluğu, Doğal güzellikleri ve endemik zenginliği, İklimin turizm için uyumlu olması, Tarımsal ürün çeşitliliği, İnanç turizmi açısından zenginliği, Kültür turizminde kullanılacak yerel kültür (mutfak, yerel giyim) öğelerine sahip olması, Büyükşehirlerin keşişim noktasında bulunması (...)	Ürünlerde markalaşma olmaması, Örgütlenme yetersizliği, Ulaşım sorunu, Yerel medyanın zayıf olması, Reklam, tanıtım ve eğitimde eksiklik, Hizmet sektörünün yetersizliği, Turizm konusunda halkın bilgi eksikliği, Hediyelik eşya sektörünün gelişmemiş olması,
Fırsatlar	Tehditler
Yolların keşiştiği bir noktada bulunması, Farklı turizm alternatiflerinin geliştirilebileceği potansiyellere sahip olması, Kuş göç yolları üzerinde olması (...)	Ekonomik kriz, Dış medyadaki imaj sorunu.

1.3. Destinasyon Yönetim Örgütü ve Modeller

Destinasyon yönetiminin temel amacı, destinasyonun sunduğu ürün ve hizmetler gibi tüm destinasyon varlıklarının yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirerek ziyaretçilere unutulmaz bir turizm deneyimi yaşatmaktır (Pearce ve Schänzel, 2013). Bir DYÖ, “çeşitli yetkilileri, paydaşları ve profesyonelleri kapsayabilen ve ortak bir destinasyon vizyonuna yönelik ortaklıkları kolaylaştıran lider organizasyonel varlıktır” (CTC, 2017). Destinasyon yönetim örgütünü görev ve işlev açısından tam olarak tanımlayan ilk yazarlardan biri olan Gartrell, rollerini genel olarak ‘şehirlerin satışı’ olarak tanımlamaktadır (Gartrell, 1988: 8).

Destinasyon yönetim örgütleri, destinasyonun sahip olduğu zenginliği gelecek nesillere aktarmak amacıyla, turizmin yol açtığı olumsuz etkileri en az seviyeye indirerek doğal kaynakları korumalı, destinasyon imajını sürdürülebilir ve çevre dostu olarak konumlandırılmalı, ziyaretçilerin müşteri memnuniyetini sağlayarak sürdürülebilir ürünlere olan ilgisini artırmalı, yerel halk, kamu ve özel sektörden oluşan destinasyon paydaşlarının refahını koruyarak rekabetçi ve zorlu ekonomik, sosyal ve çevresel hedefler arasında doğru dengeyi sağlamalıdır (Klimek, 2013). Destinasyondaki lider organizasyonel varlık olarak DYÖ’nün, hareket eden tüm paydaşların desteğini alması ve destinasyonda turizmin yönetimine liderlik etmek için kurumsal, yasal ve operasyonel olarak meşrulaştırılmış varlık olarak görülmesi gerekir. Destinasyon yönetim örgütleri turizm gelişmelerinin gerçekleştirilmesi için katalizörler ve kolaylaştırıcılar olarak hareket ederek “destinasyon geliştiricileri” olarak daha fazla öne çıkmaktadırlar (Presenza, 2005: 3).

Coğrafi kapsam ve turizm altyapısının gelişme derecesi açısından, kendilerini gösteren çeşitli yönetim seçenekleri vardır. Daha küçük bir coğrafi alan veya şehir/kasaba temelinde turizmin yönetiminden ve/veya pazarlamasından sorumlu bölgesel destinasyon örgütleri mevcuttur (Varghese ve Paul, 2014: 83). Rekabet edebilirliği sağlamak için destinasyon pazarlaması, ortak tanıtım ve ortak turistik ürünler alanındaki birkaç belediyenin çabalarını koordine etmek amacıyla, en iyi çözüm olarak kabul edilen her yerde Bölgesel Turizm Örgütü’nün kurulması, entegre olmaları koşuluyla tüm bölge düzeyinde olması gerekmektedir. Ancak, bu organizasyon düzeyi söz konusu olduğunda, Bölgesel Turizm Örgütü’nün mevcut bir Yerel Turizm Örgütü’nün birleştirilmesiyle oluşturulması halinde, bu yeni yapının destinasyon yönetiminin gereksinimlerini karşılayamama riskinin olacağı akılda tutulmalıdır (Silvana, 2015: 92). Destinasyon yönetim örgütünün gelecekte destinasyonlar için bir iletişim merkezi, stratejik

kararlarda bir kaynak ve tüm destinasyon yönetim sisteminde en baskın yapı olacağı ön görülmektedir (Varghese, 2013:51).

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında, yazarlar tarafından oluşturulan farklı destinasyon yönetim modellerinin yer aldığı görülmektedir. İlgili çalışmalara aşağıda yer verilmektedir:

Presenza ve diğerleri (2005), destinasyon yönetim örgütlerinin rolleri ve faaliyetlerine yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, destinasyonun pazarlanması ve geliştirilmesine yönelik destinasyon yönetim örgütlerinin faaliyetlerini tanımlayan bir model geliştirmişlerdir. Önerilen model, öncelikle destinasyon yönetim örgütlerinin zaman içerisindeki faaliyetlerini analiz etmek için kullanılabilir. Ayrıca model, destinasyon pazarlamacıları veya yöneticileri tarafından destinasyon denetimini gerçekleştirmelerinde fayda sağlayabilecektir. Bu şekilde DYÖ, destinasyonun rekabet gücünü ve sürdürülebilirliğini en üst düzeye çıkarmak için hangi paydaşların dâhil edilmesi gerektiğini ve destinasyonu gerçekten başarılı kılmak için ne gerektiğini anlama konusunda donanımlı hale gelebilecektir.

Sainaghi (2006) tarafından yapılan çalışma, DYÖ'nün bölge üzerinde strateji geliştirmek için fayda sağlayacağı yönetim süreçlerini tanımlayan dinamik bir destinasyon yönetim modelini önermektedir.

Aleksandrov (2013), turizm destinasyonun sürdürülebilir kalkınmasına yönelik yönetim modeli çalışmasında, destinasyonun geliştireceği uygun bir yönetim modelinin doğru kullanımının topluma ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Niekerk (2014) tarafından yapılan çalışma, turizm destinasyon yönetiminde kamu sektörünün rollerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Güney Afrika'daki Mbombela yerel belediyesi bağlamında incelenmiştir. Çalışma bulguları, entegre bir destinasyon yönetiminin, paydaşların katılımı için en uygun olacağını göstermekte ve destinasyon yönetimi için önerilerde bulunmaktadır.

Coban ve Yıldız'ın (2019) çalışmasında, Kapadokya turizmini daha sürdürülebilir ve rekabetçi hale getirebilecek Kapadokya için bir destinasyon yönetim modeli geliştirilmiştir. Çalışmaya göre iyi kurulmuş bir destinasyon yönetim örgütü, destinasyonun daha rekabetçi hale gelmesine yardımcı olurken aynı zamanda sürdürülebilirliği sağlayarak mevcut ve potansiyel sorunları ortadan kaldıracak veya en aza indirebilecektir.

Dinç, Kömür ve İlban (2021) tarafından Ayvalık ilçesinde sürdürülebilir destinasyon yönetimi için bir model önerisi yapılmıştır. Yazarlar, destinasyon yönetimini oluşturan paydaşların ürün geliştirme, rekabet gücü elde etme, kriz yönetimi, piyasa düzenlemesi ve finansal kaynak sağlama gibi işlevlerin yerine getirilmesi ve ortak kararların alınması için örgütlenmenin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada, geliştirdikleri modelin uygulanması halinde gerek Ayvalık gerekse diğer destinasyonlar için yapılacak çalışmalarda yardımcı olabileceğini ifade etmişlerdir.

1.4. Destinasyon Yaşam Döngüsü

Destinasyonlardaki zamansal değişiklikleri anlamak için genellikle Butler'ın (1980) Turizm Yaşam Döngüsü (TALC) modeline başvurulur (Adamiak, 2020: 212). Yaşam döngüsü, birçok çalışmada gelişim ve değişimin aşamalarını göstermek için kullanılmıştır. Başlangıçta, görsel olarak çekici bir S eğrisinde, bir turizm bölgesi evrimi için varsayımsal bir model olarak önerilen model, ürün yaşam döngüsü teorisini destinasyon bağlamına uyarlayarak (Rodriguez ve diğerleri, 2008), bir turizm bölgesinin altı tanımlanabilir aşamadan geçtiğini öne sürmektedir. Bu aşamaların her biri belirli özelliklere sahiptir: Keşif, geliştirme, büyüme, doygunluk ve durgunluk ardından düşüş (genellikle) veya canlanma gelir (Zhang ve Xiao, 2014: 217). Butler'ın yaşam döngüsü modeli dikkate alındığında Nallihan'ın durumu için keşif ve geliştirme aşamalarından bahsetmek mümkündür.

Destinasyon yaşam döngüsü modeli, destinasyonlardaki geçmişteki büyük ölçekli veya yüksek seviyeli değişiklikleri tanımlamak için kullanılabilir. Belirli turistik yerler için yürütülen yaşam döngüsü modelinin önemli ölçüde uygulanması, geçmiş turizm destinasyonu gelişimini geriye

dönük olarak tanımlamak için bir yapı sağlamada modelin genel geçerliliğini göstermektedir (Breakey, 2005: 70).

Buhalis'e (2000) göre destinasyonlar gelişim aşamalarında çeşitli çevresel ve sosyokültürel etkiler yaşamaktadır. Bir turizm bölgesinin gelişiminin bireysel aşamalarını karakterize eden bir dizi özellik geliştirilmiştir. Destinasyon yaşam döngüsünün her aşaması için destinasyonun özellikleri, pazarlama stratejileri ve ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere ilişkin destinasyon yaşam döngüsü aşaması tahminleri üzerinden kısa bir özet çıkarılabilmektedir (Buhalis, 2000).

Destinasyon geliştirme, karmaşık ve çok yönlü bir konudur ve süreci ve sonuçlarını yerelden ulus ötesine farklı seviyelerde araştıran birçok turizm araştırmasının merkezinde yer almaktadır. Destinasyon geliştirme çeşitli yönleri kapsamakla beraber gelişmenin gerçekleşmesini sağlamak için belirli faktörlerin gerekli olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır ve söz konusu unsurların bulunmaması ciddi zayıflıklara yol açarak destinasyonun zenginleşmesi ve potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyebilecektir (Henderson, 2008).

2. YÖNTEM

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların gerçekçi bir biçimde doğal ortamlarında incelendiği araştırma olarak tanımlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013 :45). Nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu çalışmada, Nallıhan turizminde yaşanan sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri getirilmesi amacıyla Nallıhan'da turizm paydaşlarıyla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler betimsel olarak ele alınırken yer yer doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırmanın evrenini Nallıhan'da turizm faaliyetlerini etkileyen aynı zamanda turizmden etkilenen paydaşlar oluştururken, örnekleme ise görüşme yapılabilen turizm paydaşları oluşturmaktadır. Çalışmaya hız ve pratiklik sağlaması açısından çok amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmıştır. Bu kapsamda Nallıhan ilçesinde turizm yönetiminde etkili olduğu/olacağı düşünülen kentin önde gelen seçilmiş, atanmış yöneticileri, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, turizm ile ilgili esnaf ve sanatkarlar olmak üzere toplam 15 kişi ile görüşme talebinde bulunulmuş ve olumlu dönüş yapan 9 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde derinlemesine bilgi edinmek amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu, Nallıhan turizmi için bir destinasyon yönetim modeli geliştirme düşüncesinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Görüşme formunda yer alan bazı sorular literatür taraması ile ilgili çalışmalardan faydalanılarak (Çiçek, 2016; Coban ve Yıldız, 2019) ve araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırmada kullanılan soru formu aşağıda yer almaktadır:

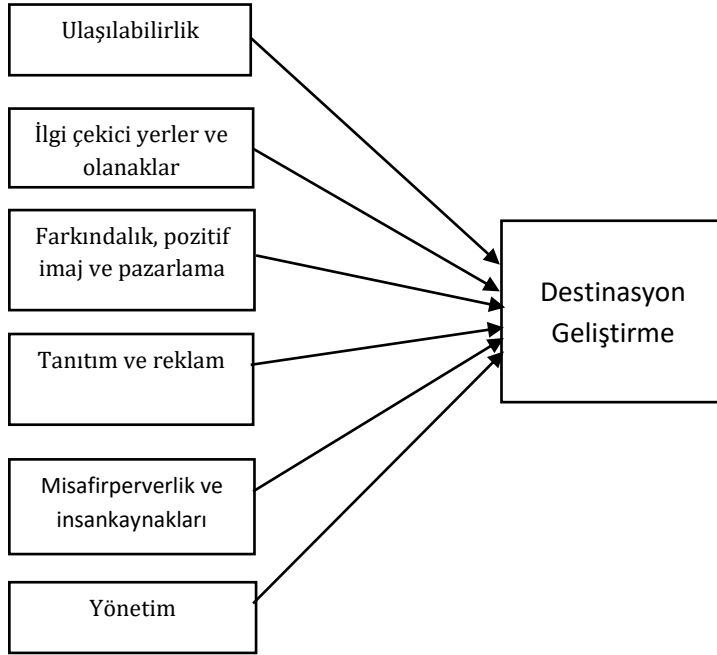
1. Nallıhan destinasyon yönetim örgütüne kimler dâhil edilmelidir?
2. Nallıhan'da paydaşlar arasında örgütlü çalışmalar yapılmakta mıdır?
3. Nallıhan'da bulunan turizm paydaşlarının iş birliği nasıl olmalıdır?
4. Nallıhan'da turizmin tanıtımına yönelik sorunlar/zorluklar nelerdir? Nedeni açıklayınız.
5. Nallıhan destinasyon yönetim örgütünün sürdürülebilirliği ve finansal kaynağı nasıl sağlanmalıdır?
6. Nallıhan destinasyon yönetim örgütünün liderliğini hangi kuruluş üstlenmelidir? Nedeni açıklayınız.
7. Nallıhan'da turizmi geliştirmek için örgütsel çalışmalar mevcut mudur?
8. Nallıhan'da turizmi geliştirmek için neler yapılmalıdır?
9. Nallıhan'ın turistik çekim merkezi haline gelmesi için yapılması gereken faaliyetler nelerdir?

Görüşme formu hazırlandıktan sonra görüşme yapılacak katılımcılarla iletişime geçilip randevu alınmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan 3 STK, 2 yönetici ve 4 esnaf ile 13.06.2022 tarihinde görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sohbet şeklinde gerçekleştirilmiş olup görüşme süresi ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler, katılımcıların

izni ile ses kayıt cihazı ile kayıt altına alındıktan sonra yazıya dökülmüştür. Yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen verilerin tekrarlandığı ve doygunluğa ulaştığı düşüncesiyle görüşmeler tamamlanmıştır. Katılımcılar (K1, K2...) şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler, betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilen verilerin daha öncesinden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2013: 256).

Destinasyon geliştirme her ne kadar çeşitli yönleri kapsayan karmaşık bir konu olsa da yaygın olarak öne çıkan belirleyiciler vardır. Bunlar: Pazarlamaya yönelik ilgi çekici yerlerin ve olanakların varlığı (Gunn, 2004), ulaşılabilirlik (Prideaux, 2000), farkındalık ve pozitif imaj (Johns ve Mattson, 2005) olarak sayılabilir (Henderson, 2008). Tanıtım ve reklam, misafirperverlik ve insan kaynakları destinasyon gelişiminde rol oynayan diğer unsurlardır. Bir destinasyonu başarılı, rekabetçi ve sürdürülebilir kılmak için destinasyon geliştirme modeline ihtiyaç vardır. Paydaşlar arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanmasında destinasyon yönetim örgütünün rolü çok önemlidir (Coban ve Yıldız, 2019).

Betimsel analizin ilk aşaması, araştırma için bir çerçevenin oluşturulmasıdır. Bu çerçeveye göre, verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013: 256). Buradan hareketle yukarıda belirtilen belirleyicilerden yola çıkılarak elde edilen araştırma verilerinin dayandırılacağı, destinasyon geliştirme için gerekli olacağı düşünülen belirleyicilerin yer aldığı model Şekil 1’de yer almaktadır:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Modelde bir destinasyonun gelişmesi için yaygın olarak kabul edilen belirleyiciler yer almaktadır. Son aşamada, katılımcılardan elde edilen verilerin toparlanarak yorumlanması, modelde (Şekil 1) yer alan temalar altında şekillenmektedir. Katılımcılardan elde edilen veriler ise aşağıda yer alan bulgular başlığı altında verilmektedir.

3. BULGULAR

Araştırma için oluşturulan soru formu ve katılımcıların verdikleri yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

1. Nallıhan destinasyon yönetim örgütüne kimler dâhil edilmelidir?

Katılımcıların hepsi destinasyon yönetim örgütüne mutlaka belediye, yerel halk, sivil toplum kuruluşları, Turizm Gönüllüleri Derneği, kaymakamlık ve esnafların dâhil edilmesi gerektiğini

söylemiştir. Diğerlerinden farklı olarak (K1) üniversite hocaları ve yöresel gıda üreticilerinin ve (K3) ise emniyet, jandarma ve orman işletmeleri gibi kuruluşların destinasyon yönetim örgütünde yer alması gerektiğini belirtmişlerdir.

2. Nallıhan'da paydaşlar arasında örgütlü çalışmalar yapılmakta mıdır?

Katılımcıların çoğu, paydaşlar arasında örgütlü çalışmaların yapılmadığını ve paydaşların iletişim halinde olmamasından ötürü örgütlenme konusunda sıkıntı yaşandığını ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra (K4), örgütlü çalışmalar yapılırsa mevcut durumun daha iyi olacağını belirterek fuarlar olduğunda her zaman esnafların çağrılmadığını, belediyenin esnafları yeterince desteklemediğini ayrıca esnaflar arasında rekabet ortamı olması nedeniyle fiyat dengesizliği yaşandığını söylemiştir. (K1), Nallıhan'da örgütlü çalışmaların kısmen yapılmakta olduğunu paydaşlarla toplantılar gerçekleştirildiğini söylemiştir. Bir katılımcı ise şu sözlerle ifade etmiştir:

"Paydaşlar arasında iş birliği yapılıyor ancak bazen durum kontrolden çıkıyor. Burada yerel halk çok misafirperverdir. İlçeye gelenlere müşteri gibi değil misafir gibi yaklaşırlar. Turizm Gönüllüleri Derneği tarafından esnaflara turizm ile ilgili broşür paylaşımları yapılmaktadır." (K5)

3. Nallıhan'da bulunan turizm paydaşlarının iş birliği nasıl olmalıdır?

Katılımcılar, Nallıhan'da bulunan turizm paydaşlarının iletişim halinde olmadıklarını söylemişlerdir. Katılımcılara göre, kurumlar birbirlerinden haberdar olmalı ve faaliyetleri hakkında bilgi edinmelidir. Eğer doğru yönetim olursa paydaşlar arasında iş birliğine yönelik çalışmaların olabileceğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise şöyle ifade etmiştir:

"Eskiden Nallıhan'a turlar geldiğinde belediyelere, kaymakamlara malumat veriyorlardı. Son birkaç yıldır koordineli çalışmalar eskisi kadar yapılmıyor. Turizmden sorumlu dernek, turlar gelmeden esnaflara haber vermelidir. Sivil toplum örgütleri ile bir araya gelerek konuşulmalıdır. Son zamanlarda iletişimde kopukluk yaşanıyor. Eskiden Nallıhan'a gelen öğretmenlere, doktorlara, öğrencilere Nallıhan'ın tanıtılmasına yönelik çalışmalar yapılıyordu. Bu çalışmalar devam etmelidir." (K5)

4. Nallıhan'da turizmin tanıtımına yönelik sorunlar/zorluklar nelerdir? Nedeni açıklayınız.

Katılımcılarla yapılan görüşmede, turizmin tanıtımına yönelik tespit edilen sorunların; ulaşılabilirlik, altyapı, tanıtım ve reklam eksikliği, tesislerin yeterli düzeyde olmaması ve halkın turizm konusunda bilinçli olmamasından kaynaklandığı görülmektedir. Bazı katılımcılar turizmin tanıtımına yönelik sorunları şu şekilde ifade etmişlerdir:

"En büyük sıkıntı ulaşılabilirliktir. Ulaşılabilirlik zor olduğu için insanlar burayı tercih etmiyorlar. Yapılandırma ve ulaşımın geliştirilmesi gereklidir. Diğer sorun ise tanıtımın yeterli düzeyde olmamasıdır. Buraya günde 2-3 otobüs gelebiliyor. Bu sayı fazla olunca ilçenin imkanları insanları ağırlamak için yeterli olmuyor." (K1)

"Yeterli konaklama yeri ve restoran yok. Tesisler yetersiz. Bu sebeple tanıtım konusunda çekingen davranılıyor. Konaklama yeri olmadığı için turistler Beypazarı'nda konaklama yapıyorlar. Altyapıda eksiklikler giderilmeli." (K5)

"Nallıhan konum itibarıyla oldukça elverişli olsa da yol sorunu var. Burası sadece geçiş güzergahlarında kalıyor, civarda gidilecek noktalar uzak mesafelerde. En önemlisi burada bir turizm bürosu yok ve yerel halk Nallıhan'ı çok iyi bilmiyor. Öncelikle halk turizm konusunda bilinçlendirilmelidir." (K3)

Diğer katılımcılardan farklı olarak bir katılımcı Nallıhan turizminin tanıtımının önündeki sorunu şu sözlerle açıklamaktadır:

"Nallıhan turizminin en büyük problemi devlet desteğinin eksikliğidir. Buraya yeni atanan yöneticilerin ilçeyi tanımadan ilçe hakkında karar vermeleri ilçenin gelişmesinin önüne önemli bir sekte vurmuştur. Nallıhan'da turizmin tanıtımı için bölgesel rehberler, gönüllüler mevcuttur ama önlerine engeller çıkmaktadır." (K6)

5. Nallıhan destinasyon yönetim örgütünün sürdürülebilirliği ve finansal kaynağı nasıl sağlanmalıdır?

Nallıhan destinasyon yönetiminin sürdürülebilirliği ve finansal kaynağının sağlanması noktasında paydaşlar en fazla yerel yönetimlerin rol oynadığını bunun dışında projeler yapılırsa kırsal kalkınma ajansından bir karşılama olabileceğini söylemişlerdir. Diğerlerinden farklı olarak (K3), finansal kaynak için kalkınma ajansı tarafından hibe verildiğini eğer sağlanan finansman iyi yönetilebiliyorsa turizme katkı sağlanacağını belirterek kalkınmayı sağlamanın en iyi yolunun Nallıhan Turizm Gönüllüleri Derneği olacağını söylemiştir.

6. Nallıhan destinasyon yönetim örgütünün liderliğini hangi kuruluş üstlenmelidir? Nedeni açıklayınız.

Katılımcıların çoğu, destinasyon yönetim örgütünün liderliğini belediyenin üstlenmesi gerektiğini söylemiştir. Belediye koordinasyonu sağlamalı ve esnafların sorunlarıyla ilgilenmelidir. Diğerlerinden farklı olarak (K3), belediyenin iş gücü çok fazla olduğundan dolayı liderliği Turizm Gönüllüleri Derneği üstlenmeli derken; (K6) ise köy muhtarının liderliği üstlenmesi gerektiğini söylemiştir.

7. Nallıhan'da turizmi geliştirmek için örgütsel çalışmalar mevcut mudur?

Katılımcıların çoğu, Nallıhan'da turizmi geliştirmek için örgütsel çalışmaların yeteri kadar yapılmadığı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bazı katılımcılar şu sözlerle ifade etmiştir:

"Örgütsel çalışmalar çok yapılmıyor. İnsanlar dışarıdan geldiklerinde şehirde caddelerin, sokakların iyi durumda olduğunu görmeli aksi halde turizm gelişmiyor. Bunun için altyapıya yönelik çalışmalar yapılıyor. Restorasyon ve cephe iyileştirmelerinin yapılması gerekmektedir. Devlet desteği yetersiz olduğu için bütün yükü yerel yönetim üstlenmek zorunda kalıyor." (K1)

"Örgütsel çalışmalar yapılmıyor. Sadece belediye ve kaymakamlıklar uğraşiyor ancak esnaf ve yerel halk kordine olamıyorlar. Halk, turizm potansiyelini bilmiyor." (K4)

Diğer katılımcılardan farklı olarak iki katılımcı (K3, K5), Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi 2023'e yönelik bir çalışma yapıldığından bahsederek, Turizm Gönüllüleri Derneği tarafından kırsal turizm ile ilgili eğitimler verildiğini belirtmişlerdir.

8. Nallıhan'da turizmi geliştirmek için neler yapılmalıdır?

Nallıhan'da turizmi geliştirmek için yapılması gerekenlerde katılımcıların hepsi, öncelikle ulaşım ve altyapıdaki eksikliğin giderilmesi olmak üzere, reklam ve tanıtıma ağırlık verilmesi, konaklama ve yeme-içme tesislerinin yeterli hale getirilmesi ve yerel halkın turizm konusunda bilinçlendirilmesinin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar turizmi geliştirmek için yapılması gerekenleri şöyle ifade etmişlerdir:

"Nallıhan tarihi İpekyolu üzerinde bulunmaktadır. Tek handikapı merkeze uzak olması ve günü birlik turların Nallıhan'a kadar ulaşmamış olmasıdır. En önemli konu ulaşılabilirliktir. İnanç turizmi burada çok yaygındır. Turizm potansiyeli vardır ama potansiyelin olmasının yanı sıra alt yapının olması gerekmektedir. Turizmin gelişmesi için ulaşım ve altyapı geliştirilmelidir. Karavan turizmi, dağ turizmi gibi alternatif turizm türlerinden de yararlanmak gerekir. İl Turizm Müdürlüğü'nün yeterli desteği sağlanmadığı için bütün yük yerel yönetime düşmektedir. Ayrıca burada festivallerin yapılması ilçeler için çok önemlidir." (K1)

"Öncelikle altyapıdaki eksiklikler giderilmelidir. Esnaflara, halka etkinlikler düzenlenmelidir. İlçede işe yeni başlayanlara Nallıhan'ın tanıtımı yapılmalıdır. Reklam ve tanıtım çok önemli. Tapduk Emre Türbesi gibi ünlü yerlerden halkın çoğunun haberi yok. Gelen turistlere nereye geldikleri anlatılmalı. Yerli halk için Nallıhan'ı daha iyi bilmeleri amacıyla turların yapılması gerekiyor. Halk eskiye nazaran şimdi esnafları daha iyi biliyor. Burada el sanatları ile ilgili bölümler açılabilir." (K5)

"Kocahan düzenlenmeli, buraya gelen turistlerin tepkisi "Koskoca Kocahan burası mı?" oluyor. Dükkanlar çok temiz ancak bakımsız durumda, tamirat yapılmalı." (K4)

9. Nallıhan'ın turistik çekim merkezi haline gelmesi için yapılması gereken faaliyetler nelerdir?

Katılımcıların hepsi, Nallıhan'ın turistik çekim merkezi haline gelmesi için öncelikle altyapının iyileştirilerek tanıtım ve reklamın yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Bazı katılımcılar şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Altyapı, tanıtım ve reklam önemlidir. Ancak altyapı en önemlisi. Altyapı tamamlanırsa turizm kendiliğinden gelişecektir. Turistik yerlerde yiyecek-içecek mekanlarının ve temel ihtiyaçlar için mekanların olması gerekiyor. Nallıhan'a tesisler yapılmalı. Nallıhan'ın yemek ve tatlıları meşhurdur. Yerel ürünlerin ön plana çıkarılarak tanıtılması gereklidir. Çayırhan Gölü'nde turizme katkı sağlamak amacıyla tekne turları düzenlenmektedir." (K1)

"Billboardlar yapılmalı. İlçe merkezinde yöresel ürünlerin tanıtımı olmalı ve stantlar açılarak köylülerin ürettikleri ürünler burada satılmalı." (K3)

"Öncelikle altyapının geliştirilmesi ve buranın tanıtımı için buraya özgü fotoğrafların hazırlanması gerekmektedir. Gelen turistlere burayı iyi bilenler tarafından tanıtım yapılmalıdır. Turizm Gönüllüler Derneği, Fotoğrafçılar Derneği tarafından buna yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Nallıhan, Tapduk Emre Türbesi, Göl kenarı, Anıt ağaçları, Uyuzsuyu Şelalesi ile tanınmaktadır. Köy okullarının müze ve restoranlara çevrilmesi turistik çekim merkezi haline gelme açısından çok önemli olacaktır." (K6)

Ek olarak (K5), belediye ya da kaymakamlık tarafından rehberler yetiştirilmesini gerektiğini belirterek alan rehberlerin önüne engeller konulmamasını, sonuç itibarıyla ilçeyi en bilenlerin yaşanmışlıkları olduğu için onlar olacağını söylemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Nallıhan'da yapılan saha araştırmasında, ilçede turizm yönetiminde etkili olduğu/olacağı düşünülen kentin önde gelen seçilmiş, atanmış yöneticileri, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, turizm ile ilgili esnaf ve sanatkârlar ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşme ve mevcut durumun incelenmesi sonucunda Nallıhan'da turizmin gelişmesine yönelik altyapı, üstyapı, ulaşılabilirlik, tesislerin yetersizliği, reklam ve tanıtımın azlığı, yerel halkın turizm konusunda bilinçsizliği gibi birçok sorunun olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, turizm paydaşlarının yönetimine katılımlarının istenilen düzeyde olmadığı ve paydaşlar arasında iş birliği ve koordinasyonun sağlanamadığı görülmektedir. En büyük problemlerden birisi ise devlet desteğinin eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet desteği yeterli olmadığı için bütün yükün yerel yönetim tarafından üstlenildiği görülmektedir.

Nallıhan, genel itibarıyla ana ulaşım güzergahlarında kalan bir ilçedir. Hafta sonu tatilleri ve kısa süreli doğaya kaçış için gerek iklimi gerek ise konumu olarak oldukça elverişlidir. Buradan hareketle, bölgenin iklimi, ormanı, su kaynakları ve gölleriyle sahip olduğu kaynaklar bilhassa doğa severlere iyi bir şekilde tanıtılmalıdır. Bölgenin tarihini, kültürel ve doğal güzelliklerini, sahip olduğu turizm potansiyelini tanıtmaya yönelik stratejiler geliştirilebilir. Nallıhan'ın tanıtımının önemli bir eksikliği ise güçlü bir internet sitesinin olmamasından kaynaklı olabilir. İnternet sitesi, destinasyonlar için etkili bir pazarlama ve iletişim aracıdır. İnternet sitesinin yanı sıra, sosyal medyanın da aktif bir şekilde kullanılması, ilçeye özgü profesyonel fotoğrafların çekilip paylaşılması bölgenin tanıtımı için oldukça önemli olacaktır. Nallıhan'a özgü "Ankara'nın Denizi Çayırhan- İpek Yolunun İncisi" sloganlarının olduğu billboardların çoğaltılması bölge farkındalığının artırılması için önemli olabilecektir. Nallıhan'da alışveriş yapılacak yerlerin de oldukça az olduğu görülmektedir. Bu noktada, alışveriş olanaklarının çoğaltılması, hediyelik eşya satışına ağırlık verilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Tarihi ipek yolu üzerinde yer alan Nallıhan'da, iğne oyaları üretimi ve kullanımı oldukça yaygındır. İpek iğne oyacılığı ilçede 720

kadına istihdam sağlamaktadır. Buradan hareketle, ilçede el sanatları ile ilgili bölümlerin açılması ve sertifikalar verilmesi faydalı olabilecektir.

Ayrıca, Nallıhan'da konaklama ve yeme-içme tesislerinin yetersiz olması nedeniyle katılımcıların turizmin gelişmesi yönünde çekimser davrandıkları görülmektedir. İlçeye gelen ziyaretçilerin sayıca fazla olması durumunda ilçe imkânları, gelenlerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple, ilçede taşıma kapasitesine ve turistik ihtiyaçlara göre altyapı ve üstyapı sorunlarının çözülmesine yönelik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Köy okullarının müze ve restoranlara çevrilmesi, Nallıhan'ın turistik çekim merkezi haline gelmesi açısından da önemli olabilecektir. Ulaşımın zor olması da ilçenin ziyarette daha az tercih edilmesine neden olmaktadır. Ulaşımında yaşanan sıkıntıların giderilmesine yönelik yürütülen çalışmalara ağırlık verilmesi, ilçenin daha fazla ziyaretçiye ev sahipliği yapmasına olanak tanyabilecektir.

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşme sonucunda, ilçede yer alan esnafların bölgeye gelen ziyaretçilere nazik ve misafirperver yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Ancak, Nallıhan'da yerel halkın sahip olduğu turizm varlıkları konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Bu sebeple, yerel halk ve esnaflar için bir gezi rotası programının düzenlenmesi ve bölgede yaşayanların turizm konusunda bilinçlendirilmeleri gerekli olacaktır. Ayrıca ilçeye turlar gelmeden önce esnaflara haber verilmeli, fuarlara esnafların katılımları sağlanmalıdır. Festivallerin yapılması da ilçe için oldukça önemli olacaktır. İlçe merkezinde, yöresel ürünlerin tanıtımı yapılmalı ve stantlar açılarak köylülerin ürettikleri yerel ürünlerin satışı yapılmalıdır.

Nallıhan, alternatif turizm potansiyellerine sahip olan bir ilçedir. Buradan hareketle ilçede, birkaç günlük foto-safari, orienteering, trekking, kamp, karavan gibi çeşitli turlar geliştirilebilir. Ayrıca, Nallıhan'ın benzersiz varlığını öne çıkaran bir marka değerinin oluşturulması, imaj yaratarak ilçenin akıllarda kalması açısından önemli olacaktır. Tapduk Emre Türbesi, Nallıhan Kuş Cenneti, yöresel ürünler, ipek iğne oyaları vb. oluşturulabilecek marka değerleri arasında örnek olarak gösterilebilir.

Destinasyonlar arasında artan rekabet ortamı, destinasyonları yönetim ve pazarlamada yeni yollar aramaya zorunlu hale getirmektedir. Bölge ne kadar turizm potansiyeline sahip olursa olsun yönetim ve pazarlama stratejileri geliştirilemediği takdirde turizm varlıkları yeterli olmayacaktır. Başta yerel halk olmak üzere tüm paydaşlar turizmden yararlanmalı ve alınan kararlarda sürece dâhil edilmelidir. Nallıhan'da turizmi geliştirmeye yönelik orta ve uzun vadeli planlama çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bölgede turizm ile ilgili kamu ve özel kuruluşlara daha fazla yetki verilmesi, turizmin gelişimine katkı sağlayabilecektir.

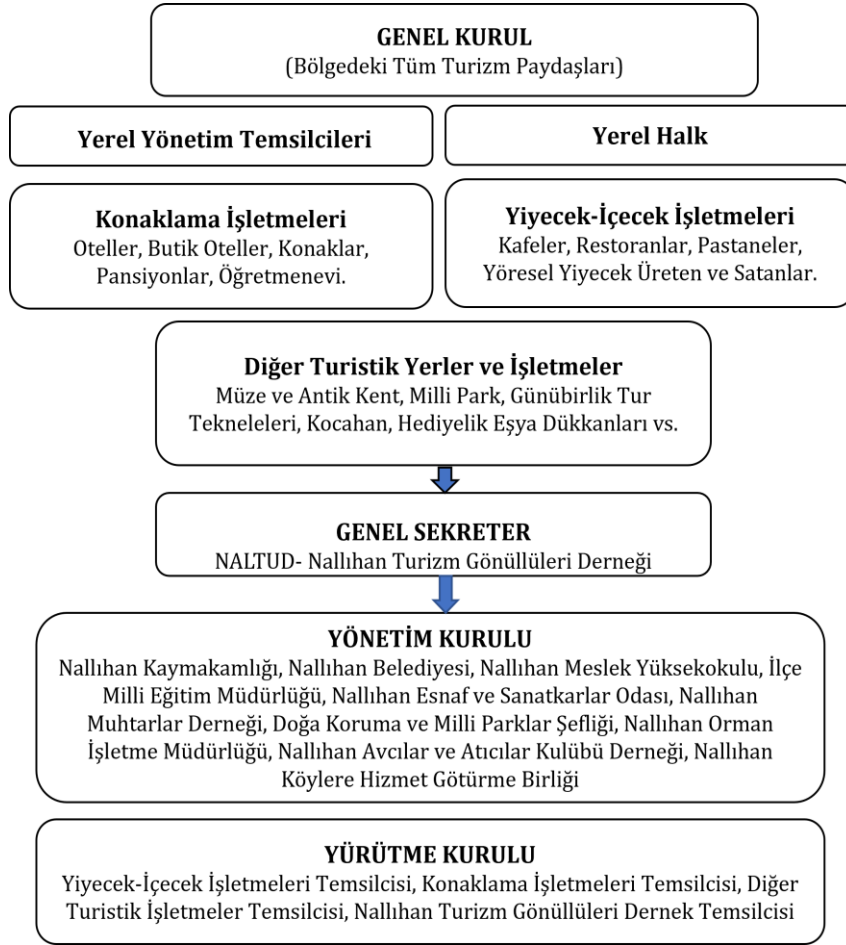
Çalışma, elde edilen verilerden yola çıkarak bölgede turizmin geliştirilmesi için merkezi ile yerel yönetime, tüm paydaşlara önerilerde bulunmaya çalışmıştır. Yönetim kurulu tarafından paydaşlara yönelik eğitimler, bilgilendirme toplantılarının yapılması, yerel turizm farkındalığının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilecektir. Bölge özelinde tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin planlanması yapılabilir. Yönetim ve yürütme kurulu iş birliği sonucunda destinasyonda bir eylem planı geliştirebilir. Bu plan ve turist sayısı göz önüne alındığında, buraya gelen turistlerin gününbirlik turlar şeklinde değil birkaç gün burada kalmaları için konaklama tesislerinin yapılması sağlanabilir.

Görüşmeye katılan tüm katılımcılar, ilçede bir destinasyon yönetim örgütünün kurulamadığını ve bu yönde oluşturulacak bir örgütün turizm çalışmaları için oldukça önemli olacağını ifade etmişlerdir. Çalışma, katılımcılar ile görüşmelerden elde edilen verilerden, yapılan gözlemlerden ve literatürden yola çıkılarak Nallıhan için destinasyon yönetim örgütü modeli önerisi sunmaktadır. Önerilen destinasyon yönetim örgütü modeli, paydaşların doğru ve koordineli bir şekilde organize olmalarında bir rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Destinasyon yönetim örgütü önerisi oluşturulurken Dinç ve diğerlerinin (2021: 4390) çalışmasında yer alan Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi İçin Örgütlenme Modelinden (Şekil 2) yararlanılmıştır. Geliştirilen model, bölgenin özellikleri ve bölgeye özgü koşullar göz önünde

bulundurulardan oluşturulduğundan dolayı genellemesi sınırlıdır ancak yapılacak sonraki çalışmalarda destinasyon yönetim örgütüne dair çıkarımların yapılmasında bir örnek olabilir.

Şekil 2. Nallıhan Turizmi İçin Destinasyon Yönetim Modeli Önerisi

Destinasyon yönetim örgütünün, tüm işleyişinin koordinasyonun sorumlu olan Genel Sekreter, Nallıhan Turizm Gönüllüleri Derneği olabilir. Nallıhan Turizm Gönüllüleri Derneği; kültür, turizm ve doğal varlıkların korunmasını, geliştirilmesini ve tanıtılmasını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren bir dernektir. Dernek, yerel yönetimden turizm faaliyetleri ile ilgili gerekli desteği sağladığında çalışmaları daha verimli bir şekilde yürütebilecektir. Bunun yanı sıra ilçede turizm bürosunun açılması ve turizm bürosundan çalışmalarla ilgili destek alınması gerekmektedir. Ayrıca ilçede bulunan Nallıhan Meslek Yüksekokulu'nda turizm ilgili bölümlerin açılması ve üniversitenin destinasyon yönetim örgütüne dâhil edilmesi önerilebilir. Bu sayede turizm akademisyenlerinin ilçeye gelmesi bölgede turizm konusunda bir farkındalık yaratarak örgüt içerisinde yapılan iş birliği ile turizmin gelişmesine katkı sağlayabilecektir.

Nallıhan'da turistik arz kaynaklarının tek bir yerde toplanmaması, farklı yerleşim alanlarına dağılması sebebiyle destinasyon yönetim örgütünde Nallıhan Muhtarlar Derneği yer almalıdır. Ayrıca ilçede, Nallıhan Kuş Cenneti ve milli parkların bulunması nedeniyle, destinasyon yönetim örgütünde Doğa Koruma ve Milli Parklar Şefliği ile Nallıhan Orman İşletme Müdürlüğü'nün yer alması önemli olacaktır. Bölgede oluşturulan destinasyon yönetim örgütünün finansal kaynakları ise kamu kurumları ve özel sektör tarafından sağlanabilir. Destinasyon yönetim örgütü, belirli aralıklarla toplantılar düzenleyerek, stratejik ve sürdürülebilir bir turizm planı hazırlamalıdır. İlçedeki tüm mevcut sorunların çözülmesi ancak destinasyonda kurulacak bir yönetim örgütü ile mümkün olabilecektir. Örgütünün liderliğini üstlenen kuruluş ise belediye olabilir. Yerel yönetimler, gerek turizmin geliştirilmesine dair yapılacak planlamalarda karar alma gerekse uygulayıcılar olarak turizm paydaşları arasında en çok etkisi olan oyunculardır (Godfrey, 1998). Sahip oldukları görev ve sorumlulukları itibariyle belediyeler, destinasyonun

doğru ve stratejik olarak pazarlanmasında, tanıtım faaliyetlerin yürütülmesinde ve destinasyonun markalaşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Ertaş, Çelebi ve Can, 2020).

Ayrıca, nüfusu elli binin altında olan küçük yerleşim yerleri için çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla, 1999 yılında İtalya'da Cittaslow (Yavaş Şehir) hareketi başlatılmıştır. Yavaş şehir hareketinin kuruluşundaki amaç, yerleşimlerin kendi kimliklerine sahip çıkması ve küreselleşme sonucunda ortaya çıkan kentlerin birbirine benzemesinin önüne geçilmesidir. Bölgelerin yönetiminde; yerel yemeklerine, göreneklerine, yöresel mimarisine, geleneklerine, zanaatlarına, esnafına sahip çıkılması ve desteklenmesi, birliğin üye kentler için ortaya koyduğu kriterler aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır (Cittaslow, 2022). Böyle bir organizasyona dâhil olmak, ilçeye daha farklı bir bakış açısı kazandırarak uluslararası bir farkındalık geliştirebilecektir. Buradan hareketle, kriterlere uyum sağladığı düşünüldüğünde Nallıhan için bir Cittaslow hareketi önerisi yapılabilir.

KAYNAKÇA

Adamiak, C. (2020). Peer-to-peer Accommodation in Destination Life Cycle: The Case of Nordic Countries. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20 (3), 212-226.

Aleksandrov, K. (2013). A Management Model for Sustainable Development of the Tourist Destination. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 13 (2), 21-26.

Ayan, T. (2015). Beydili Köyünün (Ankara-Nallıhan) Somut Olmayan Kültürel Mirası Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ankara Bölge Planı. (2015). "Ankara Bölge Planı 2014-2023", <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/ankara-bolge-plani-2014-2023/1396/>, 01.06.2022.

Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, 21 (1), 97-116.

Butler, R. W. (1980). The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. *The Canadian Geographer*, 24(1), 5-12.

Breakey, N., M. (2005). Tourism Destination Development, PhD Thesis, The University of Queensland.

Coban, G., ve Yildiz, O. S. (2019). Developing a Destination Management Model: Case of Cappadocia. *Tourism Management Perspectives*, 30 (4), 117-128.

Committee on Tourism and Competitiveness (CTC). (2017). The 22nd Session of the General Assembly of the UNWTO, Chengdu, China (A/RES/684(XXII)).

Cittaslow (2022). <https://www.cittaslow.org/content/philosophy/>, 01.07.2022.

Çiçek, B. (2016). Başarılı Bir Destinasyon Oluşturma Sürecinde Kastamonu Örneği (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Đurašević, S. (2011). Uspostavljanje Funkcije Destinacijskog Menadžmenta u Crnoj Gori. Paper presented at The roundtable- NGO Tourism Forum. Bečići: NVO Turistički forum.

Dülgaroğlu, O., Aydemir, B. ve Avcıkurt, C. (2019). Turizm Sektöründe Destinasyon Pazarlaması Üzerine Yeni Bir Yaklaşım. *Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3 (3), 400-410.

- Dinç, Y., Kömür, T., ve İlban, M. O. (2021). Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi İçin Bir Model Önerisi: Ayvalık Örneği, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (37), 4376-4399.
- Ertaş, M., Kaygalak-Çelebi, S., ve Kırlar-Can, B. (2020). Şehir Turizminde Belediyelerin Rolü: Büyükşehirlerin Web Sitelerinin İncelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (2), 1076-1091.
- Gartrell, R. B. (1988). *Destination Marketing for Convention and Visitor Bureaus*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishing Company.
- Gunn, C. (2004). *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*. London. Taylor and Francis.
- Godfrey, K.B. (1998), "Attitudes Towards Sustainable Tourism in the UK: A View from Local Government", *Tourism Management*, 19 (3), 213- 224.
- Gökçe, G. C. (2018). Kültürel Peyzaj-Turizm İlişkinine Yönelik Kırsal Kimlik Koruma Modeli: Nallıhan-Beydili Örneği (Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Gökçe, G. C. ve Açıksöz, S. (2015). Kültürel Peyzaj Bileşenleri ve Turizm İlişkisinde Görsel Peyzaj Analizi: Nallıhan-Beydili Köyü Örneği. *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators (EITOC-2015)*, 409-419.
- Haugland, S. A., Ness, H., Grønseth, B. O., ve Aarstad, J. (2011). Development of Tourism Destinations: An İntegrated Multilevel Perspective. *Annals of Tourism Research*, 38 (1), 268-290.
- Henderson, J. C. (2008). Tourism Destination Development: The Case of Malaysia. *Tourism Recreation Research*, 33 (1), 49-57.
- Johns, N., ve Mattson, J. (2005). Destination Development Through Entrepreneurship: Acomparison of Two Cases. *Tourism Management*, 26 (4), 605-616.
- Karabaşa, S., ve Kara, Ç. (2022). Oyanın Mirası Nallıhan İğne Oyasının Miras Olma Serüveni. *Folklor/Edebiyat*, 28 (110), 499-522.
- Korkmaz, N., ve Karadeniz, N. (2004). Nallıhan-Hoşbebe Orman İçi Dinlenme Yerinin Rekreasyon Kaynaklarının Geliştirilmesi. *Journal of Agricultural Sciences*, 10 (01), 24-30.
- Kotler, P., Bowen, J. T., Makens, J. C., ve Baloglu, S. (2018). *Marketing for Hospitality and Tourism* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Klimek, K. (2013). Destination Management Organisations and their Shift to Sustainable Tourism Development. *European Journal Of Tourism, Hospitality And Recreation*, 4 (2), 27-47.
- Niekerk, M. V. (2014). The Role of the Public Sector in Tourism Destination Management from a Network Relationship Approach, *Tourism Analysis*, 19 (6), 701-718.
- Nallıhan Turizm Gelişim Stratejisi. (2011). "Nallıhan Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Projesi", https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/35_nallihan-turizm-gelisim-stratejisi-2023.pdf /., 05.05.2022.
- Nallıhan Belediyesi. (2022). "Nallıhan'da Turizm", <https://www.nallihan.bel.tr/>, 15.05.2022.
- Pearce D. G. ve Schänzel H. A. (2013). Destination Management: The Tourists Perspective. *Journal of Destination Marketing & Management*, 2 (3), 137-145.

- Prezenza, A., Sheehan, L., ve Ritchie, J.R.B. (2005). Towards a Model of the Roles and Activities of Destination Management Organizations, *American Journal of Industrial and Business Management*, 6 (2), 1-17.
- Prideaux, B. (2000). The Role of the Transport System in Destination Development. *Tourism Management*, 21 (1), 53-63.
- Rodríguez-Díaz, M., ve Espino-Rodríguez, T. F. (2008). A Model of Strategic Evaluation of A Tourism Destination Based on Internal and Relational Capabilities, *Journal of Travel Research*, 46 (4), 368-380.
- Sainaghi, R. (2006). From Contents to Processes: Versus a Dynamic Destination Management Model (DDMM). *Tourism Management*, 27 (5), 1053-1063.
- Silvana, Đ. (2015). Tourism in Montenegro: A Destination Management Perspective, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 63 (1), 81-96.
- T.C. Nallıhan Kaymakamlığı (2022). "Nüfus", [http://www.nallihan.gov.tr/nufus /](http://www.nallihan.gov.tr/nufus/), 04.06.2022.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). "Nallıhan", <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152779/nallihan.html> /, 10.06.2022.
- Öztürk, Y., Kozak, M., Yeşiltaş, M., Özel, H. Ç., ve Aksöz, O. (2013). Destinasyon Tanımı ve Özellikleri: Destinasyon Yönetimi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Varghese, B. (2013). Intervention of Destination Management Organization's in Tourist Destinations for Branding, Image Building and Competitiveness – A Conducive Model for Karnataka. *Journal of Investment and Management*, 2(3), 50-56.
- Varghese, B., ve Paul, N.I.J. (2014). A Literature Review on Destination Management Organization (DMO), *ZENITH International Journal of Multidisciplinary Research*, 4 (12), 82-88.
- Wang, Y., ve Xiang, Z. (2007). Toward a Theoretical Framework of Collaborative Destination Marketing. *Journal of Travel Research*, 46 (1), 75-85.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Zhang, C., ve Xiao, Honggen. (2014). Destination Development in China: Towards an Effective Model of Explan, *Journal of Sustainable Tourism*, 22 (2), 214-233.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****A DESTINATION MANAGEMENT MODEL PROPOSAL FOR NALLIHAN TOURISM**

Introduction and Research Purpose: The destination management organization (DMO) plays a very important role in ensuring cooperation and coordination among tourism stakeholders. The aim of this study is to propose a destination management model for developing tourism in Nallıhan. In the achievement of this aim interviews were held with tourism stakeholders in order to determine the problems in Nallıhan tourism. The data were collected through the combination through the combination of literature review and 9 in-depth interviews with including the leading managers of the city, which is thought to be effective in Nallıhan tourism, representatives of non-governmental organizations, tradesmen and craftsmen.

Literature Review: This study aims to propose a destination management model for developing tourism in Nallıhan. Although Nallıhan has a strong tourism supply potential, it is a district that has not made much progress in terms of tourism. Nallıhan district cannot use its tourism potential. Nallıhan was chosen in the study to contribute to this. There is a significant gap within the literature on Nallıhan's touristic potential. No studies on destination management could be found in Nallıhan. For this reason, it is thought that the study will contribute to the literature. It is thought that the destination management model proposed in the study can play an important role in making Nallıhan tourism more competitive and sustainable.

Methodology and Findings: In this study qualitative research method was used. In the interviews with the participants, a semi-structured interview form was preferred to obtain in depth information. The data obtained were analyzed descriptively. The interview form was prepared to develop a destination management model for Nallıhan tourism. After the interview form was prepared, the participants to be interviewed were contacted and an appointment was made. Interviews were held on 13.06.2022 with 3 non-governmental organizations, 2 managers and 4 tradesmen who voluntarily participated in the research. Interviews with the participants were conducted in the form of chat, and the duration of the interview lasted an average of 30 minutes. Those who participated in the interview agreed that there have been no organized work to develop tourism in Nallıhan. If a destination management organization is to be established in Nallıhan will be able to help solve the current problems related to tourism. In addition, it will can play an important role in making tourism more competitive and sustainable in the destination. In the study, it has been revealed that there are many problems such as infrastructure, superstructure, accessibility, inadequacy of facilities, lack of advertising and promotion, unconsciousness of local people about tourism in Nallıhan.

Conclusions and Recommendation: Relying on the interviews conducted under the scope of this research, we argue that it is seen that the participation of the tourism stakeholders in the management is not at the desired level and cooperation between the stakeholders cannot be achieved. Increasing competition between destinations makes it necessary for destinations to seek new ways in management and marketing. No matter how much tourism potential the region has, tourism assets will not be sufficient if management and marketing strategies cannot be developed. All stakeholders, especially the local people, should benefit from tourism and be included in the decisions taken. It is seen that there is a need for medium and long-term planning studies to develop tourism in Nallıhan. Giving more authority to public and private institutions related to tourism in the region will contribute to the development of tourism. Based on the data obtained, the study tried to make suggestions to the central and local government and all stakeholders for the development of tourism in the region. The study offers a destination management organization model proposal for Nallıhan, based on the data obtained from the interviews with the participants, the observations made and the literature. It is thought that the proposed destination management organization model can play a role in the correct and coordinated organization of the stakeholders. The generalization of the developed model is limited since it was created by considering the characteristics of the region and the conditions specific to the region. However, it can be an example in making inferences about the destination management organization in future studies.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Melis UÇAR			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Nallıhan Turizmi İçin Bir Destinasyon Yönetim Modeli Önerisi			
Tarih <i>Date</i>	25.07.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Ahmet TAYFUN	Eşit oranda katkı sağlanmıştır	Bulunmamaktadır	-
2	Melis UÇAR	Eşit oranda katkı sağlanmıştır	Bulunmamaktadır	-
3	Günay AHMADLI	Eşit oranda katkı sağlanmıştır	Bulunmamaktadır	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1204029

ELEŞTİREL KURAM BAĞLAMINDA YENİDEN YORUMLANAN HEGEMONYA: SİVİL TOPLUM, İKTİDAR VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Seda GÜREL*

*Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Pr.

e-posta: seda.gurel@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0003-2991-7819

Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR*

*Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset bilimi ve Uluslararası İlişkiler Pr.

e-posta: maokur@yildiz.edu.tr

ORCID 0000-0001-5095-6113

ÖZ

İletişim çağında uluslararası politikanın kültürel çekicilik gibi parametrelerle kurduğu ilişki, en az ekonomik, politik ve askeri güç unsurlarıyla olan ilişkisi kadar önem arz etmektedir. Devlet aygıtının aktif rıza temeline dayanma ihtiyacının artması anlamına gelen bu durum iktidar ile sivil toplum arasındaki ilişkinin doğasını anlamaya yönelik çalışmaları daha da önemli kılmaktadır. Bu çalışmada hegemonik iktidarın inşasında kültürün bir araç vazifesi gördüğü ön kabulünden hareket edilerek sivil toplum ile kültür ilişkisinin doğasına odaklanılmaktadır. Bu çerçevede Antonio Gramsci ve Robert Cox tarafından hegemonik iktidarın kaynağının ne olduğu, hegemonik düzenin nasıl tesis edildiği ve hegemonyanın nasıl sürdürülebilir kılındığı üzerine yürütülen tartışmalar ve bu tartışmalar ışığında ortaya konulan kavramlar mercek altına alınmaktadır. Neticede gerek Gramsci'nin gerekse Cox'un perspektifinden hegemonik sistemlerin devletler arası ilişkilerle sınırlandırılmadığı, iktidarın köklerini sivil toplumdan aldığı, rıza üzerine kurulduğu ve aydınların yürüttükleri kültürel faaliyetlerle kritik bir rol üstlendikleri sonucuna varılmaktadır. En nihayetinde ortaya çıkan kavramsal çerçeve ile literatüre katkı sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Kültürel Hegemonya, Eleştirel KuramHEGEMONY REINTERPRETED IN THE CONTEXT OF CRITICAL THEORY: THE
RELATION BETWEEN CIVIL SOCIETY, POWER, AND CULTURE

ABSTRACT

In the communication age, the relationship of international politics with parameters such as cultural attractiveness becomes more of an issue at least as significant as its relation to economic, political, and military power elements. This situation means that the need for the state to rely on the active consent of civil society has increased and makes studies to understand the nature of the relation between power and civil society even more important. This study focuses on the nature of the relationship between civil society and culture, based on the pre-admission that culture can be considered as a tool in the construction of hegemonic power. In this context, the debates led by Antonio Gramsci and Robert Cox, related to the source of hegemonic power, the construction of hegemonic order, and the continuity of hegemony besides the concepts put forward in the light of those discussions are examined. As a result, it is concluded that hegemonic systems are not limited to interstate relations, potency takes its roots in civil society and is based on consent, and intellectuals play a critical role via cultural activities. All in all, the study contributes to the literature through the revealed conceptual framework.

Keywords: Hegemony, Cultural Hegemony, Critical Theory

Geliş Tarihi/Received: 14.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 18.12.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Gürel, S. ve Okur M. A., (2022). "Eleştirel kuram bağlamında Yeniden Yorumlanan Hegemonya: Sivil Toplum, İktidar ve Kültür İlişkisi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 454-466.

GİRİŞ

İletişim çağında uluslararası politikanın ekonomik, politik ve askeri güç unsurları ile ilişkisinin yanında kültür gibi çeşitli parametrelerin çekiciliğine dayanan unsurlar ile ilişkisi de ön plana çıkmaktadır. Devlet aygıtının gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde artış gösteren rıza üretme kapasitesi bağlamında iktidar ile sivil toplum arasındaki ilişkinin doğasına dair çalışmalar önem kazanmış durumdadır. Devlet iktidarının köklerini sivil toplumda arayan bu çalışma, kültürün sivil toplumda üretilen bir iktidar inşa etme aracı olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Bu çerçevede devlet, hegemonik iktidar, sivil toplum ve kültür arasındaki ilişkinin doğasının ne olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

Eleştirel kuram perspektifinden kaleme alınan bu çalışmada Antonio Gramsci, Robert Cox ve ardıllarının hegemonik düzenin tesis edilmesi, sürdürülmesi ve bu süreçte aydınlar tarafından üstlenilen kültürel faaliyetler hakkındaki analizleri etraflıca incelenmektedir. Bu bağlamda öncelikle gerek felsefi gerekse siyasal gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak sivil toplum, hegemonya ve iktidar kavramlarının sınırları çizilmektedir. Daha sonra hegemonik düzenin devamlılığında kritik önem atfedilen aydınlar, kamuoyu ve kültürel hegemonya kavramlarına odaklanılmaktadır. Takiben sivil toplumdaki muhtelif gruplar arasındaki rekabetin ve iktidar mücadelesinin bir uzantısı olan dil, kültür ve felsefe savaşına ayrı bir parantez açılmaktadır. Ayrıca dünya düzeninin yapısal özelliklerini belirlemek amacıyla devlet ve sivil toplum kompleksi, maddi kabiliyetler, fikirler ve kurumlar mercek altına alınmaktadır. Son olarak dünya hegemonu modeli bağlamında tarihsel blok tarafından üstlenilen kültürel faaliyetlere ve oluşturulan evrensel vizyona dikkat çekilmektedir.

Neticede bu çalışmada hegemonik sistemlerin yalnızca devletler arası ilişkiler olarak görülmediği, devlet, devletler ya da devlet-özel aktörler koalisyonuna denk gelebileceği, hegemonyanın evvela hâkim grubun sivil toplumunda doğup devletini denetim altına aldığı, akabinde sınır dışına doğru yayılarak ikincil devletlerin sivil toplumları nezdinde müttefikler edindiği ve hegemonik iktidar mücadelesinde aydınların yürüttüğü kültürel faaliyetlerin etkili bir araç olduğu ifade edilerek aşamalı bir süreç tarifi yapılmaktadır. En nihayetinde hegemonya kavramının eleştirel kuram bağlamında yeniden yorumlandığı bu çalışmada araştırmacılar için bir kavramsal çerçeve ortaya konularak literatüre katkı sağlanmaktadır.

1. Sivil Toplum, Hegemonya ve İktidar

İktidar-sivil toplum ilişkisinin doğasını anlamaya yönelik çalışmaların özünde hâkim grubun gücünün kaynağının ne olduğu ve mevcut konumunu nasıl sürdürülebilir kıldığı sorularına yanıt aranmaktadır. Bir toplumda belirli grupların nasıl güç kazanıp da hâkim konuma geldiğinin anlaşılması, muhalif grupların iktidara gelmek için benzer adımlar izlemesine olanak sağlaması hasebiyle önem arz etmektedir (Ransome, 2011: 17). Nitekim bu durumun anlaşılması, esasen sivil toplum üzerinde iktidar mücadelesi veren muhtelif gruplar için bir yol haritası oluşturulmasına imkân sağlamaktadır.

Sivil toplum kavramının sınırları çizilirken etkili olan düşünce akımları çeşitlilik göstermektedir. Bazı düşünürler sivil toplumu, özel çıkarların ve burjuvazinin alanı olarak, bazı düşünürler ise devletten ve sermayeden ayrı sosyal güçlerin özgürleştirici faaliyet alanı olarak tanımlamaktadır. Gramsci, sivil toplumu hem burjuvazinin hegemonyasının sürdürüleceği bir zemin hem de özgürleştirici karşı hegemonyanın inşa edilebileceği bir zemin şeklinde tanımlayarak her iki anlamı da benimsediğini ortaya koymaktadır (Cox, 1999: 3).

Felsefi ve siyasal bir gelişim sürecinden geçen hegemonya kavramının kökeninde liderlik ve hakimiyet anlamları yer almaktadır. Kavram genel olarak bir devletin bir başka devlet üzerinde kurduğu siyasal hakimiyeti, üstünlüğü ve baskıyı anlatmak için kullanılmaktadır (Altay, 1983: 175). Gramsci için hegemonya, belirli toplumlarda güç ilişkilerinin doğasını ortaya koymak için

kullanılan bir kavramdır. Hegemonik düzen kavramıyla ise, belirli gruplar arasındaki ve sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkilerin zor unsurlarından ziyade rıza unsurlarına dayandığı bir düzen kastedilmektedir (Gill ve Law, 1989: 476). Biraz daha detaylandırmak gerekirse, Gramsci'nin perspektifinden hegemonyanın "zor unsurlarıyla bezeli bir zırh ile muhafaza edilen bir tür uzlaş" olduğu sonucuna varılmaktadır (Robinson, 1996: 615-665; Okur, 2015: 138). Bir başka ifadeyle hegemonik düzende zorlama unsurları ve ikna unsurları bir çatı altında toplanmaktadır.

Hegemonik düzenin tesis edilmesi ve sürdürülebilmesi için hâkim grubun benimsediği değerlerin, yaşam biçiminin, fikirlerin ya da kültürün diğer gruplar tarafından içselleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda toplumu ahlaki ve politik manada yönlendiren hâkim grubun sosyo-politik liderliğinin muhalif grupların geniş bir kesimi tarafından fikir birliğiyle kabul edilmesi beklenmektedir. Hâkim grubun lider pozisyonunu kazanması ve sürdürmesi ise belirli şartlara bağlanmaktadır.

Evvela bir grubun hâkim pozisyonunu kazanması, üretim tarzlarında takındığı kilit rolle ilişkilendirilmektedir. Ekonominin gruplar arasındaki mücadelede etkin bir motivasyon kaynağı olduğunun altı çizilmektedir. Dolayısıyla hâkim gruba destek veren muhalif grupların, bunun karşılığında kendi sosyo-politik ve ekonomik çıkarlarının gözetilmesini beklediği anlaşılmaktadır (Augelli ve Murphy, 1993: 130). Ne var ki hâkim grubun muhalif grupların beklentilerine karşılık verebilmesi için öncelikle kendi çıkarlarını ve amaçlarını anlaması gerekmektedir. Bir grubun hegemon olma potansiyeli, üstlendiği role dair geliştirdiği öz farkındalığa dayanmaktadır. Ancak bu türden bir kavrayışla diğer gruplarla ilişki kurulabileceği, ortak çıkarlar tesis edilebileceği hatta ortak amaçlar doğrultusunda birlikte hareket edilebileceği ifade edilmektedir (Augelli ve Murphy, 1993: 131).

Öte yandan hâkim grubun lider pozisyonunu sürdürmesi, ahlaki ve entelektüel temelinin sağlamlığı ile bağdaştırılmaktadır. Bu bağlamda ortaya konan ideolojinin ve inşa edilen kurumların altını doldurması gereken bir evrensellik iddiasının olduğu ifade edilmektedir (Forgacs, 2000: 193). Hâkim grubun kendi hayati çıkarlarını korurken muhalif grupların çıkarlarını görmezden gelmemesi, taviz gibi görünse de özünde çok katmanlı ve aktif bir rıza zemini oluşturması hasebiyle anlamlıdır.

Gramsci, aktif rıza temelinden yoksun düzenleri "hükmetme" şeklinde adlandırmaktadır. Aldatmaca üzerinde kurulan ve toplumları hüküm altına alan bu gibi düzenlerin meşruiyetinin sorgulanmaya açık olduğu, istikrarsız bir duruş sergilediği ve zor unsurları ile desteklenmeye ihtiyaç duyduğu dile getirilmektedir (Gramsci, 1971: 506). Zor unsurlarının baskın hale gelmesi ise zayıflık olarak nitelendirilmektedir. Hegemonyanın sürdürülebilir kılınması için zor ve ikna unsurlarının dengelenmesi ve fiziki güç uygulanması halinde bunun dahi mümkünse halkın çoğunluğunun rızasına dayanması ve gazete gibi organlarla duyurulması gerektiğinin altı çizilmektedir (Merrinton, 1968: 155).

Hâkim grubun ikincil grupları yanına çekmesiyle Gramsci'nin tabiriyle bir "tarihsel blok" oluşturulması amaçlanmaktadır. Tarihsel blok kavramı, mevcut sosyo-politik ve ekonomik şartlar altında bir araya gelen, şartların değişmesi halinde ortadan kalkma potansiyeline sahip ve istikrarlı denilebilecek koalisyonları içermektedir (Gramsci, 2014: 140). Hegemonyanın vazifeleri arasında hem böyle bir tarihsel bloğun inşası hem de böyle bir tarihsel bloğun inşa edildiği maddi şartlara imkân sağlayan sosyal yapıların üretimi yer almaktadır. Hegemonik iktidarın başarısı, sosyal ve yapısal süreçler arasında dengeli bir ilişki kurmasına bağlanmaktadır (Joseph, 2002: 125).

Gramsci, devlet aygıtının hegemonik iktidarın kaynakları vasıtasıyla harekete geçme ve hegemonik iktidara yakın durma eğilimi sergilediği bir tarihsel süreç tarifi yapmaktadır (Gramsci, 2014: 193). Gramsci'nin devleti ne toplumun üzerine konumlandığı ne de toplumdan ayırdığı görülmektedir (Augelli ve Murphy, 1993: 129). Tarihsel blok, sivil

toplumdaki siyasi yapılanmanın ayakta kalmasını sağlayan bir “istinat duvarına” benzetilirken; basın gibi toplumların davranış kalıplarının biçimlenmesinde etkili olan ve hegemonun beklentileriyle uyumlu hareket eden kuruluşlar ise “çimentoya” benzetilmektedir (Cox, 1983: 164).

2. Aydınlar, Kamuoyu ve Kültürel Hegemonya

Gramsci, devlet kavramına yalnızca baskı unsurlarının ön plana çıktığı negatif bir anlam değil, aynı zamanda kitle iletişim araçları ve basın gibi eğitici organları olan pozitif bir anlam yüklemektedir (Robinson, 1996: 28). Bu bağlamda devletin, hegemonun beklentileriyle uyumlu ahlaki, etik ve siyasal prensiplerin çatısı altında toplanan, temsil gücü ve çekici etkisi yüksek olan entelektüeller ya da aydınlar ile özdeşleştirilmesi anlam kazanmaktadır (Gramsci, 2014, 244).

Peki hegemonyanın devamlılığı noktasında kritik önem atfedilen aydınlar kavramı ile ne kastedilmektedir? Bir yandan tarihsel süreklilikleri olan aydınlar olabileceği dile getirilirken, diğer yandan her toplumsal grubun kendi siyasetçisini ve iktisatçısını yarattığından bahisle bağımsız bir aydınlar grubu olamayacağı ifade edilmektedir. Dahası “modernleşen” dünyada aydınlar kavramıyla kastedilen grubun sınırlarının ve etkinlik alanlarının genişletildiği görülmektedir (Gramsci, 2012b: 218-220). Aydınlar, hegemonik düzen içerisinde değişim nüvesine sahip toplumlar için “bir rol model olma” (Gramsci, 2012b: 221-222) ya da “açıklama-meşrulaştırma uzmanı” olma vazifesi atfedilmektedir (Gramsci, 2012a, 166; Merrinton, 1968: 154).

Gramsci, tarihsel bağlamda gelişimlerini göz önüne aldığı aydınları, geleneksel aydınlar ve organik aydınlar biçiminde tasnif etmektedir. Geleneksel aydınların gelişimleri bakımından aralarında önemli farklar olmakla birlikte Avrupa’ya özgü olduğu ifade edilmektedir (Gramsci, 2012b: 226). Organik aydınlar tabiri dönemsel olmayan, yapısal ve görece kalıcı anlamlarında kullanılmaktadır (Cox, 1983: 169). Nitekim Gramsci, organik aydınlardan bahsederken ABD örneğine başvurmaktadır. Bu bağlamda kültürel ve ulusal kökenleri farklı olsa da bir ulusal çatı altında toplanan ve gerek doğrudan gerekse dolaylı biçimde diğer ulusları etkilemek suretiyle üzerlerinde çekici etki yaratmayı arzulayan bir grubun sözünü etmektedir (Gramsci, 2012b: 226).

Gramsci’ye göre sosyal sınıfların hegemonya üzerine verdiği mücadelenin başlaması, rızanın tesisi ve güç kullanımı arasında bir noktada konumlanan modern anlamdaki kamuoyunun ortaya çıkışıyla paralellik göstermektedir. Devletin, kimi zaman popülerlikten uzak bir eylem gerçekleştirmesi için kamuoyunun desteğini tesis etmesi ve bunun için geç kalmadan harekete geçmesi gerekmektedir. Devlet, sivil toplumda öne çıkan unsurları bir araya getirip örgütlemeyi ve negatif karşılama ihtimali olan siyasal iradesini kamu nezdinde anlamlı kılarak pozitive çevirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle bir merkezde toplanan gücün tetikleyici etkisinin öncelikle kamuoyunda ve ardından bütün ulusun siyasal iradesi üzerinde belirleyici olduğu ve dahi muhalif grupları sınırlandırdığı ifade edilmektedir. Muhtelif grupların eğitim, basın, gazete ve dergi gibi organlar üzerinde hakimiyet kurmak için verdiği mücadele, tam da bu bağlamda anlam kazanmaktadır (Gramsci, 2014: 76).

Gramsci, insanların normal şartlar altında irrasyonel düşüncelere sahip olduğuna inanmakta ve insanları, karmaşık varlıklar şeklinde tanımlamaktadır. İnsanları motive edenin kısa vadeli bireysel çıkarlar ile sosyal sınıflarıyla ilintili uzun vadeli, kolektif ve büyük amaçlar olduğunu dile getirmektedir. İnsanların bahis konusu çıkar ve amaçları idrak etmesini diğerleriyle girdiği karşılıklı etkileşim ile ilişkilendirmektedir. Öte yandan siyasi liderlerin nesiller boyu aktarılan “tutarsız bilinci” süzgeçten geçirerek kolektif çıkarların menfaatine yönlendirebilmek için eğitim gibi merkezi roller üstelenme eğilimi gösterdiğine dikkat çekmektedir (Augelli ve Murphy, 1997: 37).

Bilincin biçimlenmesi bir süreç olarak görülmektedir. Bu sürecin şöyle bir seyir izlediği ifade edilmektedir: Bilginin zihne erişimi, zihinde şekillenmesi ve yeniden dağıtımına sokulması. Bilgi üretim teorisini çıkarlar ve kimlikler bağlamında yorumlayan Gramsci'ye göre her teori bir ihtiyaç doğrultusunda üretilmektedir. Bir başka ifadeyle bilgi bireysel olmaktan ziyade kolektif bir ürün olarak değerlendirilmektedir. Hâkim grup ile muhalif gruplar arasında gerek ahlaki gerekse kültürel zeminin inşasında etkili olan bilginin form, içerik ve geçerlilik bakımından kendi çıkarlarına ve amaçlarına uygun olarak belirlenmesi için çetin bir mücadele verilmektedir (Mannheim, 2003: 239-22).

Hem hegemonun dünya görüşüyle uyumlu bilginin hem de bütünlüklü bir felsefenin, siyaset teorisinin yahut ekonominin üretilmesi ve dahası tüm bunların toplumun çıkarlarıyla uyumlu olduğunun kanıtlanması, hâkim grubun aydınlarına ait bir sorumluluktur (Gramsci, 1971: 403). Hâkim grubun aydınları, ikna etme potansiyeli yüksek teoriler geliştirip bilgi üretirken, kendi yaşam biçimlerini, dünya görüşlerini ve amaçlarını öncelemektedir. Bu süreçte bir yandan toplumun kendi öncelikleri doğrultusunda bir nevi asimile olmasını sağlarken, diğer yandan muhalif grupların aydınları karşısında üstünlük kurması gerekmektedir. Zira hâkim grubun başarılı olması, aydınların desteğine ve muvaffakiyetine bağlanmaktadır (Augelli ve Murphy, 1993: 131).

3. Sivil Toplumda Dil, Kültür ve Felsefe Savaşı

Hâkim grubun kamuoyu üzerinde doğrudan ya da dolaylı biçimde belirleyici olduğu ideolojik sistemde basın organına etkin bir rol verilmektedir (Gramsci, 2012b: 66). Aydınlar tarafından üstlenilen faaliyetler arasında kültürel faaliyetleri, gazete ve dergi gibi yayıncılık faaliyetlerini, eğitim alanındaki faaliyetleri ve cadde mimarisi gibi şehircilik faaliyetlerini saymak mümkündür. Hegemonun aydınları tarafından yürütülen entelektüel faaliyetler hem kendilerine özgü kültürel ortamı tesis etmeye yöneliktir ve hem de kendi içlerinde barındırdıkları bütünlük, ahenk ve dayanışma hissiyle hareket etme eğilimindedir (Gramsci, 2012b: 220-229).

Kendi döneminde askeri bağlamda yaşanan güç kaybının kültürel bağlamda etkilerine şahitlik eden Gramsci, kültür merkezinin İngiltere'den ABD'ye doğru bir değişim gösterdiğine dikkat çekmektedir. Gramsci, entelektüel faaliyet alanındaki dönemsel gelişmeleri hem kültürel merkezin ABD'ye kayması hem de kültürel kitapların içerik bakımından yaşadığı değişim başlıkları altında ele almaktadır. Kültürel ürünlerin içerik bakımından toplumsal hayatın nüvelerini taşıdığını ve hâkim grup ile muhalif gruplar arasındaki ilişkiden bağımsız olmadığını ifade etmektedir (Gramsci, 2012b: 284). Neticede yaşam biçimleri üzerinden verilen mücadelede hâkim grubun mevziileri güçlendirdiği ve aydınların hegemonyayı sürdürmek için kültürel faaliyetler üstlendiği vurgulanmaktadır (Gramsci, 2012a: 151-153).

Gramsci tarafından siyaset, hegemonya mücadelesinin ya da savaşın bir tür uzantısı olarak yeniden yorumlanmaktadır (Okur, 2015: 50). Savaş tabiriyle muhtelif siyasal önderlikler arasında cereyan eden rekabet ve çatışmalar işaret edilmektedir. Müttefiklerin kimi zaman birlik kurduğuna kimi zamansa ya birliği tesis edemediğine ya da dağıttığına dikkat çekilirken, bu durum siyasetin doğasına bağlanmaktadır (Gramsci, 2011: 416). Siyasi mücadelenin askeri savaşla mukayese edildiğinde daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Zira askeri bir savaş mevzu bahis olduğunda düşman askerlerin mağlubiyeti, orduların yok oluşu, belirli bölgelerin işgali ya da barışın tesisi gibi savaş halinin son bulduğunu anlatan işaretlere rastlanmaktadır. Oysa siyasi mücadele düşman ordunun silahsızlandırılması ya da fethin nihayete ermesi halinde bile sürmektedir (Gramsci, 2011: 261).

Gramsci, savaş stratejilerini ele alırken yer altı savaşı, manevra savaşı ve mevzi savaşı ayrımına başvurmaktadır. Yeraltı savaşı, gizlice toplanan silahlı grupların verdiği mücadeleyle (Gramsci, 2011: 261); manevra savaşı, devletin hegemonya kaynakları ile harekete geçemediği ve başarı sağlayamadığı noktada devam eden ve zor unsurlarının öne çıktığı mücadeleyle (Gramsci,

2012a: 250); mevzi savaşı ise, hegemonyanın tesisi için ortaya konan, ikna unsurlarının öne çıktığı ve bir dizi siperden oluşan ideolojik mücadeleyle (Gramsci, 2014: 27) özdeşleştirilmektedir.

Sivil toplumdaki ortak düşünce, inanış ve fikir ya da geniş kitleler tarafından benimsenen düşünce sağduyu kavramıyla açıklanmaktadır (Colucci, 1999: 154). Mevzubahis kavramı gerek sözlük anlamı gerekse metaforik anlamda geliştirmek maksadını taşıyan Gramsci, dile kültür ve felsefenin taşıyıcılarından biri olma misyonunu yüklemekte ve bir sipere benzettiği dili, sivil toplumdaki mevzi savaşına konu etmektedir (Ives ve Lacorte, 2010: 293-294). Zira insanların kalplerini ve zihinleri kazanarak rıza unsurlarına dayalı hegemonik bir düzen inşa etme sürecinde manevra savaşlarından ziyade dil gibi bir dizi siperden oluşan mevzi savaşları ön plana çıkmaktadır. Esasen bazı gruplar tarafından kaçınılmaz olarak görülen manevra savaşına imkân sağlayanın dahi hegemonya mücadelesinin bir tür uzantısı olan siyasetin ta kendisi olduğuna dikkat çekilmektedir (Gramsci, 2011: 260).

Birbiriyle uyumlu ve dayanışma halindeki hâkim grubun çözülmesi durumunda bunun ardında yatan nedenlerin ne olduğu ve kültürel hegemonyanın yeniden nasıl inşa edileceği gibi sorular gündeme gelmektedir. Bu bağlamda hegemonyanın stratejik inşasında rol oynayan mevzi savaşına örnek teşkil eden kavramlardan biri olan ve pasif veyahut apolitik konumdaki kitlelerin harekete geçmesi anlamında kullanılan “pasif devrim” kavramına ayrı bir parantez açılmaktadır. Esasen pasif devrim kavramının, hâkim grubun yükselen muhalefetin vadettiği programı kısmen benimseyerek iktidarını koruması anlamını da kapsayacak biçimde farklı noktalarda birden fazla anlamda kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ancak bu çalışmada mevzi savaşına örnek teşkil eden yönüyle ele alınmaktadır (Gramsci, 2014: 74). Bu doğrultuda muhalif siyasal iradenin güçlenerek büyümesi sonucu mevcut gücü azalan ve hegemonik iktidarını kaybeden taraf kendini bir diğerrinin gelişimini izlerken bulmaktadır. Muhakkak ki bu tarz durumlar, devletlerin tüm kaynaklarını ortaya koymak suretiyle yürüttüğü dünya savaşları gibi geniş çaplı hadiseler neticesinde yaşanmaktadır (Gramsci, 2014: 179).

4. Devlet ve Sivil Toplum Kompleksi

Gramsci'nin hegemonya üzerine düşünceleri, Cox tarafından yeniden yorumlanmış ve uluslararası ilişkiler alanına uyarlanmıştır. Cox, devleti sadece devlet aygıtı ile sınırlandırmayarak devlet ve sivil toplum kompleksine dair farklı formları, çeşitli ifade biçimlerini ve yeni sınırları ön plana çıkarmaktadır (Cox, 1981: 127-128). Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiye odaklanan Cox'a göre kavramlar arasındaki geleneksel denilebilecek ayırım hem uluslararası ve ulusal düzeyde yaratılan yapay ayırma zemin hazırlamakta hem de sistemik-yapısalcı bakış açısını desteklemektedir (Bouillon, 2004: 241).

Hâkim grubun sivil toplum ve devlet üzerinde etkinliğini arttırıp hegemonyanın kaynağı olma niteliği uluslararası boyut kazandığında iktidarı kurumsallaşmakta ve oluşturduğu yapılar düşünce biçimleri üzerinde belirleyici olmaktadır (Okur, 2015: 56). Gramsci'nin perspektifine benzer biçimde sivil toplumun bir yandan şekillendirme yönünün öne çıktığı otonom bir yapısı olduğu, diğer yandan ise zor ve rıza unsurlarının iç içe geçtiği devlet tarafından şekillendirilmeye açık bir yapısı olduğu dile getirilmektedir. Bir başka ifadeyle diyalektik, sivil toplumun doğasına içkin bulunmaktadır. Ayrıca sivil topluma istikrar, yeniden üretim ve dönüşüm misyonları yüklenmektedir (Cox, 1999: 4-5). Nitekim ekonomik, politik ve sosyal yapıların meydana gelişine dair politik analizlerinde Cox, sivil toplumun da sürece dahil olduğu bir tasniften yanadır. Bu bağlamda devletleri tek-tipleştirmeyerek (Okur, 2015: 55) devlet biçimlerine veya devlet biçimlerinin kimi zaman dünya düzeni tarzı üstten kimi zamansa sivil toplum gibi alttan gelen baskılar karşısındaki değişimine odaklanmaktadır (Cox ve Sinclair, 1996: 3).

Sivil toplum, kamusal hayatın biçimlenmesinde belirleyici olmak için muhtelif gruplar arasında verilen güç mücadelesine zemin teşkil etmektedir (Cox, 1999: 27). Siyasal otorite, sivil toplum zayıf olduğu takdirde dışlayıcı ve gizli politikalara; geniş katılımcılı olduğu takdirde kapsayıcı, açık ve sorumluluğu arttırıcı politikalara yönelmektedir (Cox, 1999: 14-15). Zira sivil toplum, fikirlerin mücadele halinde olduğu, biçimlendiği ya da dönüştüğü ve yeni düşünce biçimlerinin doğduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır (Cox, 1999: 10). Düşünce biçimindeki dönüşümün doğrudan ve bilinçli olarak gerçekleştirilmesine yönelik çabalar ise ideoloji ile ilişkilendirilmektedir (Cox, 1981: 128-130).

Cox'un devletler arası ilişkileri analiz ederken başvurduğu kavramlardan biri hakimiyettir. Güçlü addedilen bir devletin kurduğu hakimiyetin hegemonyanın bir parçası olduğu ancak hegemonyayı tarif etmek için yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Hegemonya tabiri gerek devlet gerekse devlet dışı aktörler üzerinde etkili olan düzenin doğası ile ilgili değerlerin, düşüncelerin ve davranışların yapısı anlamında kullanılmaktadır. Hegemonik bir düzen söz konusu olduğunda bahis konusu değerlerden istikrar ve kesinlik göstermesi beklenmektedir. Dahası bu biçimdeki değerlerin yapısı, çoğunlukla hâkim devletteki hâkim grupların, ikincil devletlerdeki hâkim grupların rızasını tesis etme potansiyeli taşıyan ve meşrulaştırma işlevi gören değerler, düşünceler ve davranışlar bulunmaktadır. Neticede hâkim grubun diğerleri üzerinde çekici etki yaratan faaliyetleri hem hegemonyanın genişlemesine hem de varlığını sürdürmesine yol açmaktadır (Cox ve Sinclair, 1996: 139, 151).

En nihayetinde Cox tarafından hegemonyanın sınırları çizilirken, hâkim grubun elindeki maddi güç kaynakları ile muhalif gruplar üzerinde oluşturduğu zorlamayı, ortak çıkarlar ve büyük amaçlar etrafında toplanan rıza ile desteklemesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bir devletin "dünya hegemonu" olması, gücünün yayılmasının hem kendi devletindeki hem de ikincil devletlerdeki vatandaşların çıkarlarıyla ve amaçlarıyla uyumlu olduğuna ilişkin güvence verebilmesine bağlanmaktadır (Arrighi, 1993:150-151). Dahası hegemonyayı diğer hakimiyet türlerinden ayırmakla kalmayan Cox, tarihsel yapılar üzerinde etkili üçlü bir kavram seti sunmaktadır: Maddi kabiliyetler, fikirler ve kurumlar.

5. Maddi Kabiliyetler, Fikirler ve Kurumlar

Maddi kabiliyetler potansiyel olarak hem yıkıcı hem de yıkıcı olma özelliklerini içinde barındırmaktadır. Dinamik bir forma, teknolojik ve örgütsel yeteneklere ve bunların doğal kaynaklarına sahiptir. Yapıların özünde, zorlama unsurlarının her an kullanıma hazır olduğu maddi güç ilişkilerinin olduğu düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle yapılar tarif edilirken zayıf olana güçlü olan tarafından had bildirilebileceğinin altı çizilmektedir. Ne var ki güç ilişkilerinin zayıf olanların nazarında meşrulaştırılmasına çıkan yol yalnızca zorlama unsurlarından geçmemektedir. Zayıf olanların rızasının sağlanması ve kendilerinden beklenen eylemi ortaya koyması için güçlü olanın hegemonik bir düzen kurmaya yönelmesi, liderliğini yalnızca ferdi çıkarlarını gözetecek biçimde sınırlandırmayıp, evrensel ve ortak çıkarları gözetecek ve gerektiğinde taviz verecek biçimde genişletmesi beklenmektedir (Cox, 1981: 136-137).

Fikirler, genel olarak iki farklı biçimde kategorize edilmektedir. İlk olarak özneler arası anlamlar ve davranışlara akseden alışkanlıkların yahut beklentilerin devamına imkân kılan yani sosyal ilişkilerin doğasıyla ilgili kavramlar kastedilmektedir. Modern dünya siyasetinin bir parçası olan kavramlar dizisinden bahsedilirken "insanların organize halde ve sınırları belli bir alanda otoriteyi elinde bulunduran devletin kontrolünde hareket ettiğinden, devletler arası ilişkilerin diplomatik temsilcilikler aracılığıyla tesis edildiğinden, ilişkilerin devamlılığında devletlerin ortak çıkarına hizmet eden katı kuralların belirleyici olduğundan, devletler arasında yaşanan

anlaşmazlıkların evvelden saptanan kurallar ve yöntemler çerçevesinde ele alındığından" bahsedilmektedir (Cox, 1981: 136).

İkinci olarak, muhtelif gruplarca desteklenen sosyal yapı içerisindeki düzenin kolektif imajları kastedilmektedir. Belirli toplumlarda güç ilişkilerinin doğası ve meşruiyeti, adalet ve toplumun yararı gibi mefhumların ele alınış biçimi farklılık arz etmektedir. Özneler arası anlamlar, belirli tarihsel yapılarda çoğunlukla ortak çatı altında toplanmakta ve sosyal söylem için ortak bir temel inşa etmektedir. Bir başka ifadeyle bireylerin bir çok parçadan oluşan düşüncelerinin derlenmesiyle oluştuğunu söylemek mümkündür. Kolektif imajlar ise, yeniden inşa süreçlerinde etkili olan grupların ve bu grupların aydınlarının düşünce biçimleriyle uyum arz eden zihni inşalardan geçmektedir. Muhtelif grupların kolektif imajlar üzerinden yürüttüğü mücadele alternatif yapıların mümkün olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Cox, 1981: 136, 153).

Kurumsallaşma hem çatışmayı önleme hem de düzeni ve istikrarı tesis etme kabiliyeti bağlamında hegemonya ile özdeşleştirilen bir kavramdır (Cox, 1987: 65). Kurumların kendi düşünce biçimleri ile uyumlu güç ilişkilerinin devam etmesinde etkin rol oynadığı veyahut kendi düşünce biçimlerine uygun kolektif imajları desteklediği ifade edilmektedir. Belirli bir düşünce biçimi üzerine inşa edilen kurumlar, muhtelif eğilimler arasında yürütülen mücadeleler için bir zemin teşkil etmektedir. Ayrıca muhtelif eğilimlerin yön verdiği rakip kurumların ortaya çıkmasına imkân sağlama potansiyeli taşımaktadır. Neticede kurumların, maddi kabiliyetlerin ve fikirlerin gelişim aşamasında rol aldığı ve bu iki kavramın karışımı olduğu dile getirilmektedir (Cox, 1981: 136-137).

Dünya düzeninin yapısal özelliklerini belirleme ihtiyacından ortaya çıkan maddi kabiliyetler, fikirler ve kurumlar arasında uyum vardır. Üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği toplumsal güçler, bu uyumun kaynakları arasında sayılmaktadır. Toplumsal güçlerin devletlere mahsus olmadığı ve belirli zamanlarda devletin sınırlarını aşabildiği dile getirilmektedir. Cox'a göre güç, toplumsal süreçler sonucunda oluşmaktadır (Cox, 1981: 141). En nihayetinde Cox'un üçlü kavram setinin bilhassa dahili olan çatışmaları çözüme bağlarken güç kapasitesini minimum düzeye indirme konusunda işaret ettiği usullere bakıldığında, Gramsci'nin tarif ettiği hegemonya kavramıyla benzer bir yol izlediği anlaşılmaktadır (Cox, 1981: 136-137).

6. Evrensel Vizyon ve Dünya Hegemonu

Hegemonik iktidarın hâkim sosyal gruplarda karşılık bulduğu durumlarda devlet, tarihsel bloğun üstlendiği ortak kültür propagandası aracılığıyla hem uyumu tesis etmekte hem de halihazırdaki kimliğini muhafaza etmektedir (Cox, 1983: 168). Hâkim grubun çıkarlarıyla uyumlu olan ve evrensel nitelik taşıyan zihni inşa süreçlerinde entelektüellere yüklenen misyon ön plana çıkmaktadır. Entelektüellerin faaliyetleri hatta mitler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Cox, 2000: 232). Gramsci nazarında hemen herkes bir biçimde entelektüel olmakla birlikte insanların yalnızca bir kısmı tam zamanlı biçimde sosyal yükümlülüklerini ifa etmektedir (Cox, 1983: 168). Cox tarafından ise kolektif çabaya katılarak sorumluluk alma eğilimi gösteren insan sayısının gün geçtikçe arttığına dikkat çekilmektedir (Cox, 2000: 233).

Hegemonyanın tesisi için öncelikle evrensel bir vizyon oluşturulması gerekmektedir. Hegemon tarafından ekonomik küreselleşme veyahut kültürel nüfuz gibi alanlarda gizlice yürütülen faaliyetlere bir müddet sonra politik veyahut askeri alanlarda açıkça yürütülen faaliyetler ve sergilenen meydan okuyucu tavırların da eklendiği ifade edilmektedir (Cox, 2000: 230). Öte yandan çıkarlar arasındaki rekabetin sürekliliği düşünüldüğünde muhtelif grupların çıkarları doğrultusunda sağladıkları uzlaşma üzerine kurulu olan birlikteliğin ya da bloğun kalıcılıktan ve bütünlükten uzak olduğunu söylemek mümkündür (Joseph, 2002, 93-94).

Dünya düzeni söz konusu olduğunda ise hegemonik konsept gerek devletlerarası gerekse küresel düzeydeki sivil toplum üzerinden yürütülen çatışmaların düzenlenmesi anlayışına dayanmaktadır. Tarihsel bağlamda bu gibi hegemonyaları, sosyo-ekonomik yapılarda esaslı değişiklikler, bir başka ifadeyle devrimler deneyimleyen güçlü devletler kurmaktadır. Devrimle birlikte devletin sınırlarını aşma potansiyeline sahip yüksek bir enerji ortaya çıkmaktadır. Tam da bu noktanın hâkim gruplar tarafından tesis edilen dahili hegemonyanın sınır dışına doğru hareket ederek genişlemesinin ve dünya hegemonu haline gelmesinin başlangıç aşamasına denk düştüğünü söylemek mümkündür. Dahili hegemon, sosyo-ekonomik kurumlar ile kültürel ve teknolojik alanlarda harici devletlerin sivil toplumu üzerinde çekici etki yarattığı bu aşamada bir rol modele dönüşmektedir. Hegemonyanın bu şekilde yayılması, Cox'un tabiriyle ikincil devletlerde bir "pasif devrim" etkisi yaratmaktadır. Esasen ikincil devletlerdeki ne sosyo-ekonomik ne de politik yapılar birebir aynı değişim süreçlerden geçmektedir. Ne var ki ikincil devletlerde mevcut güç yapılarını muhafaza ederek hegemonik modelin özündeki öğeleri bünyesine dahil etme eğilimine rastlanmaktadır. Ayrıca hegemonik modele içkin sosyo-kültürel öğelerin siyasal öğeler ile mukayese edildiğinde ikincil devletler tarafından daha kolay içselleştirildiği görülmektedir. Dünya hegemonu modeline yakından bakıldığında hegemonyanın merkezde yoğun ve istikrarlı, çevrede ise seyrek ve çelişkili bir doku sergilediği anlaşılmaktadır. Toparlanacak olursa dünya hegemonyası, sosyo-ekonomik ve politik yapıların bir bütünlük arz ettiği, devletler ve ulusal sınırları aşarak yayılmaya yönelik bir tutum benimseyen sivil toplum güçleri için davranış kalıpları oluşturan "evrensel normlara, kurumlara ve mekanizmalara" denk düşmektedir (Cox, 1983: 171-172).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eleştirel kuram perspektifinden kaleme alınan bu çalışmada Gramsci ve Cox'un hegemonik iktidarın doğasının ne olduğuna dair ortaya koyduğu analizleri mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda hegemonya, hegemonik düzen, kültürel hegemonya, dünya hegemonu, sivil toplum, organik aydınlar, kamuoyu, sağduyu, pasif devrim, evrensel vizyon, maddi kabiliyetler, fikirler ve kurumlar gibi öne çıkan kavramlar detaylıca incelenmiştir. Gramsci'nin nazarında hegemonik iktidar, zorlama ve ikna unsurlarının belirli sosyo-kültürel, politik ve ekonomik koşullar altında birbirini dengelediği bir düzene dayanmaktadır. İktidarın başarısı, sivil toplumdaki güç ilişkilerinde kurduğu denge ile bağdaştırılmaktadır. Dahası hâkim grubun çıkarlarıyla uyumlu yaşam biçiminin, değerlerin ya da kültürün inşasında aydınlar grubuna ve entelektüel faaliyetlere özel önem atfedilmektedir. Cox'un ise Gramsci'nin kültür ve iktidar hakkındaki düşüncelerini yeniden yorumlayarak uluslararası ilişkiler disiplininin gündemine taşıdığı görülmektedir. Cox hegemonyayı açıklarken maddi kabiliyetler, fikirler ve kurumlar şeklinde sıralanan ve hem birbirleriyle hem de hâkim grubun çıkarlarıyla uyumlu olan bir kavram dizisinden faydalanmaktadır.

Gerek Gramsci'nin gerekse Cox'un metinlerinden hegemonik sistemlerin sadece devletler arasındaki ilişkiler üzerine kurulmadığı sonucuna varılmaktadır. Hâkim güç kimi zaman devlete, kimi zaman devletlere, kimi zaman ise devlet-özel aktörler koalisyonuna denk düşebilmektedir. Hegemonya, zorun zırhı ile muhafaza edilen ve aktif rıza temeline dayanan bir tür uzlaşma anlamına gelmektedir. Hegemonyanın öncelikle sivil toplumda doğduğu, akabinde hâkim grubun devleti denetim altına aldığı ve sınır dışına doğru yayılmak suretiyle etkinlik alanını genişlettiği bir süreç yaşanmaktadır. Belirli bir zaman ve mekân bağlamında ortaya çıkan ve ortak çıkarlara dayanan tarihsel blok, üzerinde çekici etki yarattığı ikincil ülkelerle hem devletten devlete ilişki kurmakta hem de sivil toplum temelinde müttefiklik ilişkisi tesis etmektedir. Bahis konusu müttefiklerden kendi ülkelerinde hâkim konumda olmaları veya iktidar mücadelesinde muhalif gruplarla rekabet edebilme potansiyeli taşımaları beklenmektedir. Böylelikle ikincil ülkelerdeki hegemonik iktidarın, dünya hegemonunun bir nevi uzantısı haline gelmesi ve hegemonia ait

değerleri, yaşam biçimini, fikirleri ya da kültürü kendi toplumuna taşıması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ikna potansiyeli yüksek aydınlar grubu ve yürütülen entelektüel faaliyetler etkili bir araç haline gelmektedir.

Bu çalışmada Gramsci-Cox'un teorik dünyasının odaklandığımız kısımları, hegemonya, sivil toplum, iktidar ve kültür üzerine yapılan araştırmalarda başvurulmak için elverişli ve geniş kapsamlı kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle de sosyo-kültürel unsurların en az politik, ekonomik ve askeri unsurlar kadar önem kazandığı bir dönemde kaleme aldığımız çalışmamız, sonraki araştırmalara katkı sağlayabilecek bir zihin haritası oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altay, Ş., (1983). Açıklamalı Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Augelli, E. ve Murphy, C. N., (1993). "Gramsci and International Relations: A General Perspective and Example From Recent US Policy Toward the Third World", Stephen G. (ed), Gramsci, Historical Materialism and International Relations içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 127-147.
- Augelli, E. ve Murphy, C. N., (1997). "Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State", Stephen G., James H. M. (ed), Innovation and Transformation in International Studies içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 25-38.
- Bouillon, M. E., (2004), "Gramsci, Political Economy, and the Decline of the Peace Process", Critique: Critical Middle Eastern Studies, 13(3), 239-264.
- Colucci, F. P., (1999). "The Relevance to Psychology of Antonio Gramsci's Ideas on Activity and Common Sense", (ed), Perspectives on Activity Theory içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 147-162.
- Cox, R. W ve Timothy J. S., (1996). Approaches to World Order. Cambridge: Cambridge University Press,
- Cox, R. W., (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Millenium: Journal of International Studies, 10(2), 126-155.
- Cox, R. W., (1983). "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", Millenium: Journal of International Studies, 12(2), 162-175.
- Cox, R. W., (1987). Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History. New York: Columbia University Press.
- Cox, R. W., (1999). "Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order", Review of International Studies, 25(1), 3-28.
- Cox, R. W., (2000). "Thinking About Civilizations", Review of International Studies. 5(26), 217-234.
- Forgacs, D., (2000). The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935. New York: New York University Press.
- Gill, S. R. ve Law, D., (1989). "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", International Studies Quarterly. 33(4), 475-499.
- Gramsci, A., (1971). Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci, Çev. Quentin H. ve Geoffrey N. S., London: Lawrence & Wishart.

- Gramsci, A., (2011). Hapishane Defterleri: Cilt 1, Çev. Ekrem E., İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A., (2012a). Hapishane Defterleri: Cilt 3, Çev. Barış B., İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A., (2012b). Hapishane Defterleri: Cilt 2, Çev. Barış B., İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A., (2014). Hapishane Defterleri: Cilt 4, Çev. Barış B., İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Ives, P. ve Rocco L., (2010). Gramsci, Language, and Translation. Plymouth, Lexington Books.
- Joseph, J., (2002). Hegemony: A Realist Analysis. London: Routledge.
- Mannheim, K., (2003). Ideology and Utopia: Collected Works of Karl Mannheim Volume One. London: Routledge.
- Merrinton, J., (1968). "Theory and Practice in Gramsci's Marxism", The Social Register: A Survey of Movements & Ideas, 5, 145-176.
- Okur, M. A., (2015). "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine", Uluslararası İlişkiler, 12(46), 131-151.
- Okur, M. A., (2015). Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk: Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali. 3. Bs. İstanbul: Ötüken.
- Ransome, P., (2011). Antonio Gramsci Yeni Bir Bakış, Çev. Ali İ. B., Ankara: Dipnot Yayınları.
- Robert W. C., (1981). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Millenium: Journal of International Studies, 10(2), 128-127.
- Robinson, W. I., (1996). Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention, and Hegemony. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, W. I., (1996). "Globalization, the World System, and "Democracy Promotion" in U.S. Foreign Policy", Theory and Society, 25(5), 615-665.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***HEGEMONY REINTERPRETED IN THE CONTEXT OF CRITICAL THEORY: THE
RELATION BETWEEN CIVIL SOCIETY, POWER, AND CULTURE**

In the communication age, the relationship of international politics with parameters such as cultural attractiveness becomes more of an issue at least as significant as its relation to economic, political, and military power elements. This situation means that the need for the state to rely on the active consent of civil society has increased and makes studies to understand the nature of the relation between power and civil society even more important. This study focuses on the nature of the relationship between civil society and culture, based on the pre-admission that culture can be considered as a tool in the construction of hegemonic power. In this context, the debates led by Antonio Gramsci and Robert Cox, related to the source of hegemonic power, the construction of hegemonic order, and the continuity of hegemony besides the concepts put forward in the light of those discussions are examined. More specifically, prominent concepts such as hegemony, hegemonic order, cultural hegemony, world hegemony, civil society, organic intellectuals, public opinion, common sense, passive revolution, universal vision, material capabilities, ideas and institutions have been examined in detail. From the perspective of Gramsci, hegemonic power is related to an order in which the elements of coercion and persuasion balance each other under certain socio-cultural, political and economic conditions. Besides the success of the government is considered to be associated with this balance in the power relations. On the other hand, Cox reinterprets those debates on culture and power and brings a set of concepts, which are compatible both with each other and with the interests of the hegemon, to the agenda of the discipline of international relations. As a result, it is concluded that hegemonic systems are not limited to interstate relations, potency takes its roots in civil society and is based on consent, and intellectuals play a critical role via cultural activities. All in all, the study contributes to the literature through the revealed conceptual framework and constructed mind map.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	SEDA GÜREL			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Eleştirel Kuram bağlamında Yeniden Yorumlanan Hegemonya: Sivil Toplum, İktidar ve Kültür İlişkisi			
Tarih <i>Date</i>	26.12.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	SEDA GÜREL	MAKALEYE EŞİT ORANDA KATKI SAĞLANMIŞTIR	ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR.	
2	MEHMET AKİF OKUR	MAKALEYE EŞİT ORANDA KATKI SAĞLANMIŞTIR	ÇIKAR ÇATIŞMASI BULUNMAMAKTADIR.	

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE KAOS: ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Merve KARAVAR*

* Ankara Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümüe-posta:
merve.karavar@ankaramedipol.edu.tr

ORCID 0000-0003-2276-4637

ÖZ

Bu makale kaos teorisinin temel kavramlarını açıklamakta ve başlangıç durumuna hassas bağlılık, rastgele olmama, doğrusal olmama ve belirsizlik ilkeleri tartışılmaktadır. Küreselleşen dünyada iletişim teknolojilerinin gelişimiyle fikirler sınırların ötesine geçme imkânı bulmuştur. Fakat bu durum her zaman pozitif olmamakta belirsizlik de üretilmekte ve güvensizlik ortamı meydana gelmektedir. Bir ülkede yaşanan herhangi bir problem/sorun kelebek etkisiyle diğer ülkelerde baş gösterebilmektedir. Kaos, hayatımızın her alanında vardır ve bununla yaşamak yeni normallik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan oluşabilecek kaos durumlarını yönetebilmektir. Çalışmada incelenen olayların çıkış noktaları politik durumlar olmasına rağmen protesto hareketleriyle sınırlarının ötesine geçerek, başka ülkelerde çok başka boyutta kendini gösterdiği görülmüştür. Bu olaylar kelebek etkisini, belirsizlik ilkesini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaos, Kaos Teorisi, Belirsizlik, Kelebek etkisi

CAOS IN A NEW WORLD ORDER: CASE STUDY

ABSTRACT

This article explains the basic concepts of chaos theory and discusses the principles of precision dependence on the initial state, non-randomness, non-linearity, and uncertainty. As an application and research area, principles are evaluated through case studies. In the globalizing world, with the development of communication technologies, ideas have found the opportunity to go beyond the borders. However, this situation is not always positive, and uncertainty is also produced and an atmosphere of insecurity occurs. Any problem/problem experienced in one country may arise in other countries with the butterfly effect. Chaos exists in every aspect of our lives and living with it is emerging as the new normality. At this point, the important thing is to manage the chaos situations that may occur. Although the starting points of the events examined in the study were political situations, it was seen that they went beyond their borders with protest movements and manifested itself in a very different dimension in other countries. These events show the butterfly effect, the uncertainty principle.

Keywords: Chaos, Chaos Theory, Uncertainty, Butterfly effect.

Geliş Tarihi/Received: 10.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 18.12.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Karavar, M., (2022). "Yeni Dünya Düzeninde Kaos: Örnek Olay İncelemesi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 467-477.

GİRİŞ

İlk kez 19. yüzyılda Henri Poincare tarafından kullanılan "kaos" terimi düzensizlik, kargaşa, işin içinden çıkılmaz anlamlarına gelmektedir. Poincare, dikkatten kaçan küçük noktaların büyük ve önemli sonuçları olabileceğine dikkat çekmektedir. Edward Lorenz ise "kaos teorisi"nin başlangıç durumuna hassas bağımlılık -ki kelebek etkisi olarak bilinir- olan özelliğini dünyanın herhangi bir yerinde bir kelebeğin kanat çırpmasıyla havada oluşan dalgaların ya da başlayacak olayların dünyanın diğer bir tarafında belli bir süre sonra kasırgaya neden olması şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca düzensizliğin içindeki muhteşem düzene işaret eder. Bauman'a göre piyasa sürekli belirsizlikten güç almaktadır. Sürekli ve artan bir biçimde belirsizliğinde yeniden üretilmesi gerekmektedir. Fakat krizin sürekliliğinden bunalan ve korku ile yaşayan insanların iktidara boyun eğme ihtimalleri de artmaktadır. Sürekli olan belirsizlik, kapitalist toplumları yıkmak yerine onların yerini daha da sağlamlaştırmaktadır. Kaos teorisi geniş alanlarda kullanılmakta ve farklı anlamlara gelmektedir. Kaosun sözlük anlamına bakıldığında; *düzensizlik, kargaşa, işin içinden çıkılmaz* anlamına geldiği görülmektedir. Bilimde, bazı zincirleme olaylardaki en ufak değişikliklerinin büyük sorunlar haline getiren kriz noktalarının her yerde olduğu anlamında kullanılan bu kavram, düzensizliğin içindeki düzeni ve lineer (doğrusal) olmayan dinamik sistemleri konu alan teoriyi ifade etmektedir (Biçici, 2016: 30). Kaos ve kargaşa eş anlamlı gibi kullanılmakta ancak anlam olarak farklılık göstermektedir. Kaos'u kargaşadan ayıran tarafı, kaosun kendine özgü determinist bir yapıda olmasıdır. Kaosun bir diğer ayırt edici özelliği ise, *başlangıç noktasına hassas bağlılık ve garip çekiciler* denilen bir özelliğe sahip olmasıdır. Kaos teorisi sadece fizik değil bilim felsefesi açısından da önemlidir. Çünkü; bu teori paradigma değişikliğini de temsil etmektedir (Ural, 2007: 102). Deterministik kaos teorisi, determinizm ve olasılığın paradoksal birlikteliğinin teorisi olarak ifade edilmektedir. Kaosun gerisinde kalan mekanizmaların anlaşılması, yalnızca suda yüzen bir yaprağın davranışı, düzensiz kalp atışları ve damlayan bir muslukta değil; evrenin büyük ve küçük ölçekte pek çok görünümünü anlamamızı da sağlar. Bu özelliğinden ötürü kaos teorisi bütün bilim dallarında yer bulmuştur (Koçak, 2000: 95).

Kaos teorisinin savunucuları, sosyal dünyada karmaşık, dinamik sistemlerin her yerde bulunup bulunmadığına ve simüle edilmiş doğrusal olmayan sistemler ile gerçek zamanlı borsa veya emtia fiyatları serileri arasındaki benzerliğe dikkat çekerek, her yerde işaretleri olduğunu söylemektedirler. Teorik bir perspektiften bakıldığında, kaos teorisi, deneyimin karmaşıklığını ve çeşitliliğini kabul ettiği için determinist pozitivizmi sorgulayan postmodern paradigma ile uyumludur. Postmodernizm, sosyal bilimlerin ve beşeri bilimlerin birçok alanı üzerinde derin bir etkiye sahip olsa da çok yakın zamana kadar organizasyon teorisyenleri tarafından ihmal edilmiştir (Levy, 2007: 168-169)

Her bilimsel teori yeni ve o teoriye özgü çalışmayı beraberinde getirir. Dolayısıyla onun getirdiği felsefi dönüşümü ve felsefi sistematiği dikkate almak gerekmektedir. Her büyük teori aynı zamanda köklü bir paradigma dönüşümünü ifade eder. Kepler, Kopernik, Galileo ve Newton gibi bilim adamlarının ortaya koyduğu görüşler, teolojiden insan bilimlerine, teknolojiden sosyal bilimlere kadar çeşitliği değişimlerin de kaynağı olmuştur. Kaos teorisinde de benzeri bir durum söz konusudur (Ural, 2007: 103). Makalede kaosun tanımına, çıkış noktasına, kaosun temel ilkelerine yer verilmiştir. Belirsizlik ilkesinden yola çıkılarak yeni dünya düzeni ana faktörleriyle incelenerek dünyada yaşanan bazı sorunlar kaos teorisi içerisinde değerlendirilecektir. Örnek olaylar gelir eşitsizliği, yoksulluk, siyasi belirsizlikler arasından rastgele olarak seçilmiştir.

1. Yeni Dünya Düzeni, Kaos Teorisinin Temel İlkeleri ve Genel Özellikleri

Yeni Dünya Düzeni söylemi, bir dizi nedenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerin ilki SSCB'nin yıkılmasıyla Soğuk Savaş döneminin sona ermesidir. İkincisi Soğuk Savaş dönemi sona ermiş olsa da ABD'nin süper güç statüsünü koruma kararlılığıdır. Soğuk Savaş boyunca ABD, Sovyetler Birliği'ni "çevrelemekten" sorumlu olduğu sürece, uluslararası politikada açıkça tanımlanmış bir role ve tartışmasız bir nüfuza sahipti. Ancak Sovyet tehdidinin dağılmasıyla birlikte bir kimlik krizi ortaya çıktı; Amerika artık kendisini Sovyet 'öteki'ne göre tanımlayamazdı. Ancak kırk yılı aşkın bir süre boyunca küresel lider olan ABD'nin geleneksel komuta rolünden vazgeçmek istemedi. Doğal olarak bu durum üçüncü

sebebi yani 'yeni' tehditlerin ortaya çıkmasını ve dile getirilmesini ortaya çıkardı (Lazar, 2004: 225). *Yeni dünya düzeni*, kapitalizmin dünya genelinde egemen olmaya başlamasıyla ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapıda ortaya çıkan dönüşüm durumunu olarak kabul edilmektedir. 1980'li yıllara kadar *yeni dünya sistemi* veya düzeni uygulama alanı bulamadı. Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve siyasi zayıflaması ile birlikte ABD gücüne karşı dengeleyici bir denge olarak Sovyet gücünün boşluğu, BM Güvenlik Konseyi için yeni bir potansiyel yarattı. Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi arasındaki işbirliği ilişkileri, İran-İrak savaşında önemli ölçüde ortaya çıktı. İngiltere ve Fransa için, kalıcı beşli arasındaki yeni ilişki, dünya gücünün merkezinde ayrıcalıklı bir konumu yeniden kazanmak için bir fırsattı. ABD'ye ihtiyaçları vardı ama ABD'nin de onlara ihtiyacı vardı. 1990 yazındaki Körfez krizi ve ardından gelen askeri harekât, ABD'nin yeni bir güç konfigürasyonunu tanımladı. Başkan George Bush defalarca bu durumu 'yeni dünya düzeni' olarak adlandırdı (Cox 1992: 164). 1990'lı yıllarda artık yeni dünya düzeni uygulama alanı buldu. Fakat bu durum dünya genelinde devletlerin gündemini işsizlik, yaygın yoksulluk, toplumsal eşitsizlik, sınıflı toplumsal yapı gibi sosyal sorunlar işgal etmeye başladı. Bu sorunlar ekonomik krizlerin sosyal sorunlara dönüşmesine zemin hazırladı. Özellikle ekonomik temelli olan gelir dağılımındaki eşitsizlik günümüz dünyasında küresel bir sosyal sorun haline gelmiştir (Zafer 2021: 663). Örneğin Nisan 2000'de, yaklaşık 10.000 gösterici Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın Washington DC'deki bahar toplantılarını durdurmak için protestolar yaptılar. Çünkü protestoculara göre, demokratik olmayan kurumların kutsal olmayan üçlüsünü (IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü) yoksulluğun korunmasında aktif rolü bulunmaktaydı (Rupert, 2001: 1). Gerek yaygın yoksulluk gerekse gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi yeni dünya düzenin sorunları günümüz dünyasında kelebek etkisi yaratmaktadır.

Henri Poincare, kaos terimini ilk kullanan bilim adamıdır. Aslında Poincare'nin çalışması güneş sistemiyle alakalıdır. Yaptığı çalışmada, güneş sisteminin hareketini belirleyen denklem sisteminin çözümünün başlangıç koşullarına hassas bağımlı olduğunu, ancak başlangıç koşullarının doğru olarak saptanamayacağını ortaya koymuştur. Böylece öngörülemez ve belirlenemez duruma kaos demiştir (Ertürk, 2012: 853). *Bilim ve Yöntemler* adlı eserinde Poincare, dikkatten kaçan küçük noktaların, büyük ve önemli sonuçlara neden olacağını, bu durumu adlandıramayan insanların sonucun rastlantı sonucu ortaya çıkacağını düşüneceklerini ve söyleyeceklerini yazmıştır. Poincare, *olacağı öngörmek olanaklı* değildir, diyerek kaos teorisini şekillendirmiştir. Kaos teorisine yer veren bir diğer isim Edward Lorenz'dir. 1960'lı yıllarda Lorenz tesadüfi olarak seçmiş olduğu sıcaklık değerlerini, en hassas termometrenin dahi algılayamayacağı düzeyde küçük oranla yuvarlamış ve herhangi bir fark yaratmamasını beklerken sonuçta ortaya bambaşka fonksiyonların çıktığı görmüştür. Lorenz'in fark ettiği sonuç doğru, güvenilir uzun vadeli bir tahmin yapmanın değişkenlerin kaotik davranışları nedeniyle mümkün olmadığıdır (Biçici, 2016: 30). Aslında burada ön plana çıkan nokta, farkında olmadan yapılan bir hatalı verinin sonucu öngörülme, beklenenden daha farklı sonuçlar ortaya çıkmasına neden olabilmesidir. Lorenz'in soruna baktığı bir başka açı, *evet havayı değiştirebiliriz, havanın kendi haline bırakıldığında da yapacağı şeyden farklı bir şey yapması sağlanabilir ama kişinin bunu gerçekleştirmesi taktirde, havanın kendi haline bırakıldığında ne yapacağını bilemeyecektik*, şeklindedir. Bu yapılırca şans değiştirmiş olabilir ancak iyi yönde mi kötü yönde mi değişir, bu bilinmemektedir (Gleick, 2005: 16). Kaos teorisine önemli katkısı olan Lorenz çalışmasının sonunda kelebeğin kanatlarına benzeyen, Lorenz çekicisi olarak da adlandırılan şekle yer vermiştir. Bu şekil ile ortaya çıkan aslında her olay ne kadar karmaşık görünse de kendi içinde bir düzenin olduğudur. (Biçici, 2016: 30). Kaos teorisinin temel ilkeleri bulunmaktadır. Bunlar; başlangıç durumuna hassas bağlılık, rastgele olmama, doğrusal olmama ve belirsizliktir.

Başlangıç durumuna hassas bağımlılık: Bu durum *kelebek etkisi* olarak da bilinir. Dünyanın herhangi bir yerinde bir kelebeğin kanat çırpmasıyla havada oluşan dalgaların ya da başlayacak olayların dünyanın bir diğer ucunda bir müddet sonra kasırgaya neden olması kelebek etkisi olarak adlandırılır. Burada önemli olan nokta, kaotik olan bir olayda başlangıç durumuna hassas bir biçimde bağlı olmasıdır. Başlangıç noktasında olan en küçük değişiklik sonuçlarda da değişikliklere yol açmaktadır. Aslında burada bir nedensellikte bulunmaktadır. Hassas bir dengede olan herhangi bir olgudan, o olgunun bir tetiklenmesi sonucunda öngörülme durumları ortaya çıkabilir (Biçici, 2016: 30). Çevreleriyle etkileşime girer ve

deneyimler öğrenilir. Böylece sistemi yapılandıran iç kuvvetler ile çevrelerini oluşturan dış kuvvetler arasındaki hassas denge bozulduğunda stres yaşanmaktadır. Bu denge, istikrar ve istikrarsızlık arasındaki ilişki genellikle "kaosun sınırı" olarak adlandırılmaktadır (Pryor, & Bright, 2003: 16). Başka bir ifadeyle aslında anlık olan bazı değişiklikler ilerleyen zamanlarda büyük sonuçlar/değişiklikler getirebilir.

Rastgele olmamak: Dünyada birçok olayın aslında kaotik bir yapılanmaya, bu kaotik yapılanmaların ise kendi içerisinde bir düzene sahip olduğu anlamına gelmektedir. Düzensizliğin içindeki muhteşem düzene işaret eder. Düzensizliğin kendi içinde bir düzeni vardır (Biçici, 2016: 1). Rastlantı ise, bilinmezlik kavramlarının olumsuz anlama geldikleri düşünülür. Oysa rastlantı konusunda bilimsel araştırmalar yapılması olanaksız değildir. Bu alandaki çalışmalara Pierre Fermat, Blaise Pascal ve Jacques Bernoulli gibi bilim damlarının şans oyunlarını analiz etmesine yönelik araştırmalar ile başlamıştır. Bu analiz ise günümüzde olasılık hesapları adı ile bilinen matematiğin yan dallarından biri kabul edilen bir konunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Olasılık hesaplarının odak noktasını oluşturan teoriye göre, madeni bir para üst üste birçok kez havaya atıldığında yazı ya da tura gelme şansı yüzde elliye yakın olur. Böylelikle, bir kez atılan madeni paranın yazı mı tura mı geleceği bilinmezken, birçok kez atılmasının sonuçları kestirilebilir. Birçok kez yinelenen bir olaylar dizisi ya da geniş sistemlere ilişkin olarak rastlantı öğelerinin araştırılmasında bilinmezlikten bilinirliğe geçiş oldukça önemlidir (Ruelle, 1994: 3).

Doğrusal olmama (Non-linearity): Doğrusal olmama, kaos teorisinin önemli ilkesinden biridir. Bilim adamları, doğrusal olmayan konuları, büyük heyecanla karşılarlar; ancak bu durumları da sıradışı olarak adlandırır. Doğrusal olmamanın anlamı, "kuralların değiştirilmesi yoluyla oyun oynama durumu"dur. Bu durumda, önemli olan karşılaşılabilecek olan engeller değil, alınan yol hızıdır (Altun, 2001: 455). Kaos incelemeleri hangi soruların mantıklı hangilerinin mantıksız olduğunu görmeye yardımcı olur. Kaotik dinamiklerin incelenmesi ise, hedeflerimizden bazılarının doğrusal olmayan dizgelerin garip özellikler karşısında erişilemez olduğunu düşündürmüştür (Smith, 2014: 219). Lorenz'e göre (2005: 166), doğrusal olmama ve kaos eş anlamlı değildir. Doğrusal olmama, tek bir anlama sahip olması bakımından kaostan farklılık gösterir. Doğrusal bir süreç, herhangi bir değişkendeki herhangi bir başlangıç zamanındaki bir değişiklik, daha sonraki bir zamanda aynı veya başka bir değişkende bir değişiklik meydana getirirse, aynı başlangıç zamanındaki iki kat daha büyük bir değişiklik, iki kat daha büyük bir değişiklik üretecektir. Burada "iki kez" yerine "yarım" veya "beş kez" veya "yüz kez" koyabilirsiniz ve açıklama geçerli kalacaktır. Herhangi bir değişkenin sonraki değerleri, grafik kâğıdında herhangi bir değişkenin ilişkili başlangıç değerlerine karşı çizilirse, noktalar düz bir çizgi üzerinde uzanacaktır yani doğrusal olmayan bir süreç, tamamen doğrusal olmayan bir süreçtir.

Kaos teorisine örnek verecek olursak; "Araba kullanan bir kişinin gözüne toz kaçarsa, direksiyon hakimiyetini kaybedebilir, araba devrilir; bir sürü insan da bundan etkilenir. Çöp batma hadisesi bir trafik kazasına sebep olmuştur. Böyle bir kaza sonrası ortaya çıkan, sosyal, ekonomik, psikolojik nitelikli olaylar arasında öngörülebilir bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur. Sebep ortadadır, fakat sonuç ile arasında öngörülebilir ve basit bir ilişki kurulamaz" (Ural, 2007: 104). Aslında gündelik yaşamımızda da en ufak bir etki, uyarıcı öngörülme ihtimali olmayan sebeplerle, yeni sonuçlara neden olmaktadır. Kaos ile ilgili örnekleri matematikte de bulmak mümkündür. Bakıldığında basit problemlerin çözümü oldukça karmaşık davranışlar da ortaya koymaktadır. Basit olmasına rağmen lineer olmayan bu problemlerin çözümü ancak bilgisayarların devreye girmesiyle de kolaylaşmıştır. Bu sebeple kaos, bilgisayar çağının bilimi olarak da adlandırılır (Koçak, 2000: 95). Dünyadaki devrimlere bakıldığında; günümüz toplumsal düzeninin kaos teorisinin başlangıç durumuna hassas bağımlılık ilkesine şu örnekler verilebilir. Örneğin; Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun şu anki karmaşık ve istikrarsız durumunun başlangıç olayı, Arap Baharı denilen ve Tunus'taki işsiz bir üniversite öğrencisinin kendisini yakmasıyla başlamıştır (Biçici, 2016: 33).

Kriz ve tehditler her dönem farklı olaylar olarak ortaya çıkmaktadır. Ulrich Beck bugünün risk ve tehlikelerinin, Ortaçağdaki risk ve tehlikelerden belirgin bir şekilde ayrılmasının nedenini, küresel bir doğası olması ve tehdidin modern şekilleri olduğunu ortaya koymuştur. Modernleşmenin ve aşırı üretimin doğurduğu tehlikeler ve emniyetsizliklerle ortaya çıkan risk tanımıdır (Yıldız, 2013: 44). Günümüzün belirsizliklerinin, Anthony Giddens'in ifadesiyle,

imal edilmiş oldukları bariz bir hal almakta ve böylece belirsizlik içinde yaşamak bir yaşam biçimi, eldeki tek yaşamın tek biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Sicherheit'in üç bileşeni olan, güvenlik, kesinlik ve emniyet sürekli darbe almaktadır. Bu üç bileşen, rasyonel olarak düşünme ve hareket etme yetisinin bağlı olduğu özgüven koşullarıdır, bu bileşenlerden herhangi birinin eksikliği aynı sonuçlara yol açabilir (Bauman, 2014: 26-27).

Belirsizlik: Kaos teorisi, basit bir ifadeyle, kaos, öngörülebilirliği olmayan bir düzendir. Yani, iyi anlaşılabilir (sonlu bir dizi koşul veya kural aracılığıyla tam olarak tanımlanabilmeleri anlamında) fiziksel ve sosyal sistemler vardır. Temelde tahmin edilemese de kaos, anarşi veya rastgelelik değildir. Kaos düzendir, ancak "görünmez" olan düzendir. Kaos, yalnızca "gürültü" nün veya müdahalenin veya hatta yetersiz bilginin sonucu da değildir. Kaosun im ettiği şey "belirsizlik ilkesi"dir. Tabii ki, hayattaki her şey kaotik değildir. Planlamacıların uğraşması gereken şeylerden bazıları oldukça düzenli ve öngörülebilir evler inşa etmek, sokakları temizlemek, hizmet sağlamaktır. Ancak planlamacıların, örneğin nüfus artışı, arazi kullanım kalıpları, trafik akışlarıyla uğraştığı olguların çoğu kaotiktir. Yani, bireysel veya "yerel" düzeyde davranışı yöneten "kuralları" tam olarak anlayabiliriz, ancak yine de küresel sonucu yakın gelecekte başka bir şeyin ötesinde tahmin etmek imkansızdır. Kaos teorisi ayrıca iyimser bir mesaja sahiptir. Çünkü son derece karmaşık ve öngörülemeyen davranışlar, oldukça basit ve erişilebilir kuralların ürünü olabilmektedir (Cartwright, 1991: 44-45).

Bauman'a göre piyasa sürekli belirsizlikten güç almaktadır. Sürekli ve artan bir biçimde belirsizliğinde yeniden üretilmesi gerekmektedir. Zygmunt Bauman siyasetin giderek iktidarsızlaştığından bahsederken bize sunulan siyasal alternatiflerin piyasadan önce değil, piyasa işlemlerinin bir sonucu olarak oluştuğunu belirtmektedir. Siyaset değil piyasa tarafından oluşturulan bu seçenekler, siyasette uygulanması gereken ve rasyonelliği sorgulanmayan "veri"ler olarak gelir. Neo-liberal *ekonomizm*de ekonomi, bir araç değil bir amaçtır (Bauman, 2000: 83-85).

2. Örnek Olayların Kelebek Etkisi Kavramları İçinde Değerlendirilmesi

Anthony Giddens'in göre, şu anda yaşanan belirsizlik imal edilmiş bir belirsizliktir. Aslında, güvenlik arayışı kitleleri daha da güvensiz bir ortamda yaşamaya itmektedir. Beklenen aşırı güvenlik giderek özgürlüğün kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Örneğin devlet mekanizmasının var olma sebebi bireylerin ve toplumların güvenlik ve özgürlüklerini korumak ve güvence altına almaktır. Artan güvenlik talebi, ya da "sizin güvenliğiniz için" mottosu altında gerçekleştirilen eylemler kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını meydana getirmektedir. Güvenlik arayan birey, bu durum karşısında "evet bu güvenliğimiz için şunu da yapmayıverelim" diyerek özgürlüğünden feragat etmekte ve ilerleyen zamanda özgürlüğünün büyük kısmını kaybetmiş ve kendisini güvenli sandığı güvensiz bir yapı içinde bulmaktadır. Çünkü yeni oluşan yapıda onun artık "güvensiz" olduğunu söyleme hakkı "güvenlik" sebebiyle elinden alınma noktasındadır. Günümüzde uygulanan internet yasakları "sizin güvenliğiniz için yasakladık" mottosu ile hareket ederek genel kitleyi teskin etme çerçevesinde ilerleyip aslında kişinin özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Tarihsel süreçte ise krallıkların, beylerin, sultanlıkların devletlerin dayandıkları ulvi güç, Tanrının gölgesi, tanrının yeryüzündeki eli vs gibi söylemler/nitelendirmelerle kozmik korku temeline dayanmaktadır. Zaman içerisinde bu güç kısmen bilinmezden bilinene evrilmekte ve devlet çeşitli imgelerle karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2014: 69-71).

Baumanın anlattığı gibi "normal" olanı arama, bulma durumunu ortaya çıkartan şey krizi durumudur. Bir şeyin varken yok olması durumunda o yok olan şeyin özü, mantığı, işlevi hakkında düşünmeye, sorgulamaya ve arayış içine girmeye başlamaktayız. *Mevcut siyasal yapıdan memnun değil misin? O halde normal ne? Olması gereken ne? Eskisi neydi de şuan memnun değilsin. Arasındaki farklar ne?* gibi kriz durumlarının soruları arayışın ve düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Yani sorun olmadan fikir çıkmamakta, bir şeyin eksikliği hissedilemezse o şeyi düzeltmeye çalışmak için adım atılmamaktadır. Örneğin gece diye bir şey olmasaydı ampul diye bir şeyi icat etmeye gerek kalmayacaktı. Gece yaşanan kriz, gündüze (normale) olan ihtiyacı ve ona yönelik düşünceyi doğurdu. Krizin sürekliliğinden bunalan ve korku ile yaşayan insanların iktidara boyun eğme ihtimalleri de artmaktadır. Sürekli olan belirsizlik, kapitalist toplumları yıkmak yerine onların yerini daha da sağlamlaştırmaktadır (Yıldız, 2013: 78). Bireyler ve çevreleri, başlangıç koşullarındaki değişime son derece duyarlı olan karmaşık, açık, uyarlanabilir sistemler olmaları anlamında kaotik olarak görülmektedir.

Hem karmaşıklıklarının hem de bu duyarlılığın bir sonucu olarak, bu tür sistemler doğrusal olmayan nedensellik yaşarlar ki sistemlerin deneyimlediği olayların nedenleri ve etkileri orantılı değildir. Sonuç olarak, bu tür sistemler düzenlidir ancak öngörülebilir değildir. Doğrusal olmayan nedenselliğe ilişkin insan deneyiminin yaygın olarak alıntılanan bir örneği, Eylül 2001'de dünyanın birçok yerinde bir düzine El Kaide teröristinin eylemlerinin siyasi, ekonomik, güvenlik, askeri, sosyal, eğlence, seyahat ve kişisel yansımalarıdır (Pryor, & Bright, 2003: 16).

Bugün yaşanan krizlere bakıldığında eski dönemde yaşanan krizlerle bugün arasında farklılıklar vardır. Doğu, batı arasındaki anlaşmazlıklar, gerilim, iklim değişikliğinin sebep olduğu kıtlık ve benzeri durumlar, düşman ülkelerle çıkabilecek savaş, salgın hastalık gibi. Ancak günümüz krizleri ise bir anda ortaya çıkabiliyor ve kaynağı yönü kestirilemiyor. Dolayısıyla krizleri giderebilecek çözümler net olarak ortaya koyulamıyor. Tahmin etmenin zor olması çözüm önerilerini engellemektedir. Yaşanan ekonomik krizlerin en önemli nedeninin "tüketim davranışlarındaki rasyonel bağın kopması" gösterilmektedir (Yıldız, 2013: 74-76). Teknolojilerin gelişmesi, birbirine bağımlı olması yeni belirsizlikler, tehditler ve güvenlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. İnternet tabanlı ağların kullanımı fikir ve düşüncelerin sınır ötesine geçmesine ortam hazırlamıştır. Ülkelerin sınırları ortadan kalkmakta ve bilgi hızla yayılmaktadır.

Uluslararası politikalar alanında araştırma yapan araştırmacıların belirttikleri bazı durumlar vardır. Bu durumlara göre, Soğuk Savaş yıllarında uluslararası sistemin getirdiği sorunları, tehditleri belli kalıplar içinde incelemek mümkündür. Ancak günümüzde yapılan incelemelere bakıldığında eksiklik olduğu görülmüştür. Bunların sebeplerinden ilki, insan merkezli analizlere sahip olması, bir diğeri ise pozitivist metodoloji kullanılmasıdır. Örneklere bakacak olursak; 1960'lı yıllarda Sovyet Birliği ve Çin arasında yaşanan sorunlar sonucu Rusya Çin'e yardımı kesince, Çin'de başlayan kıtlık ve açlık krizi "Kültür Devrimi" hareketini başlattı. Çin gençliği: "bırakın bin çiçek açsın" sloganı altında ayaklandırılmış ve Çin'deki gençlik hareketi Pasifik Okyanusundan Amerika'ya erişmiştir. 1968'de Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Çıkış noktasına baktığımızda Çin'deki gıda üretiminin ortaya çıkardığı politika ve kriz durumu birbirini etkileyerek hiç beklenmedik bir biçimde dünyayı etkilemiştir (Köni, 2016: 204-205). Bunları protesto etmek isteyen gençlik hareketi sınır ötesine geçerek, başka ülkelerde çok başka boyutta kendini göstermiştir. Bu yaşanan olay, kelebek etkisini, belirsizlik ilkesini göstermektedir.

Arap coğrafyasında 2010 yılı sonunda başlayan yönetim karşıtı halk hareketleri, 21. yüzyılın önemli tarihi olaylarından birisi olarak kabul görmektedir. Yıllardır baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen Arap halkları, 2010 Aralık ayında, Tunus'ta başlayan isyan dalgası ile birlikte çeşitli değişimlere sürüklenmiştir. Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan ötürü pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi isimli gencin kendini yakmasıyla başlayan isyan ve değişim talebi bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiş, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de yönetim değişiklikleri ile sonuçlanmış, birçok Arap ülkesinde de halkın yönetime karşı protestolar başlatmasına sebep olmuştur. Suriye'de rejim, isyan hareketlerine karşı yaklaşık iki yıldır büyük bir direnç gösterirken, binlerce sivilin ölümüne neden olmuştur. Bölgede iç çatışma ve siyasi çekişmeler yoğun bir şekilde devam etmekte, beklenen demokratik ortam bir türlü yerleşmemektedir (Orhan, D, 2013: 18). Arap Baharında Baumanın anlattığı gibi "normal" olanı arama, bulma durumunu ortaya çıkarmaya çalışan bir kriz durumu görülmektedir. Yine Arap Baharını, doğrusal olmama durumu olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Siyaseten istenen değişiklik bir anlamda, kuralların değiştirilmesi yoluyla oyun oynama durumudur. Arap Baharında beklenen demokratik ortamın bir türlü istenen yere ulaşamamasını da yine doğrusal olmama ilkesiyle açıklayabiliriz. Çünkü bu durumda, önemli olan karşılaşılabilecek olan engeller değil, alınan yol hızıdır.

Kaos ile ilgili tanımlardan ve ilkelerinden sonra Suriye'de yaşanan olayların tahlilini kavramsal olarak açıklayabiliriz. Çünkü olayların başlamasından önce Türkiye için PYD, dünya için İŞİD kavramları yoktu. Olayların başlangıcına baktığımızda ilk olarak kelebek etkisini görüyoruz. Şöyle ki Fas'ı Libya'yı ve Mısır'ı etkileyen "Arap Baharı" olayları hakkında Suriye'nin Dera şehrinde yaşayan iki kadın doktor telefonda konuşurken "Hüsnü Mübarek düşmüş. Darısı bizim başımıza." derler. Suriye istihbaratına takılan bu konuşma neticesinde kadın doktorlar tutuklanır ve ceza olarak saçları sıfıra vurulur. Nitekim özelde kaosun olasılık

noktası kadın doktorların başına gelenleri kabul edebileceğimiz gibi genelde "Arap Baharı"nı da olasılık noktası olarak kabul edebiliriz. Peki ayaklanmanın sebepleri neler olabilir? Kadınlardan birinin akrabası olan on iki on üç yaşlarında bir çocuk olay üzerine duvarlara "Halk, düzenin yıkılmasını istiyor." sloganını yazar. Okul müdürü çocuğu istihbarata şikâyet eder. Çocuklar hapse atılarak ağır işkencelere maruz bırakılır. Dera'daki aşiretlerin liderleri istihbarata giderek çocukların serbest bırakılmasını talep ederler ancak hakarete uğrarlar. Ertesi gün bin kişilik bir grup sokaklara çıkarak hem çocukların bırakılmamasını hem de aşiret liderlerine yapılan hakareti protesto ederler. Ancak Dera'da başlayan bu protestonun başka bir sebebi daha vardır. Bu bölgede yaşayan insanlar peygamber soyundan yani seyittirler ve Baas rejimi tarafından hep baskıya maruz kalmışlardır. Sonuç olarak diğer şehirlerde cuma namazı sonrası, Dera halkına destek için protesto yapanlara polis şiddet uygulayınca olay Esad'ın gitmesini isteyen bir halk ayaklanmasına dönüşür. Dera'da iki kadının temennisiyle başlayan olaylar sadece Suriye'yi değil başta komşuları olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alır. Suriye sınırında yaşanan güvenlik sorunu komşu ülkelerini de etkilemektedir. Sınırdaki yaşanan kaos birçok belirsizliği de beraberinde getirmekte ve ülkeden kaçıp Türkiye'ye girmeye çalışanlardan dolayı güvenlik sorunu da ortaya çıkmaktadır. Ya da ülkede yaşanan can güvenliği sorunu bir anda BM de etkilemektedir. Çünkü oluşan bu kaos durumunu yönetmek, belirsizlik durumunu en azindirmek, halkın can güvenliğini sağlamak ve çözümler üretmesi gerekmektedir (<https://www.gazetevatan.com/gundem/suriyede-ic-savas-nasil-basladi-538013>). Dolayısıyla Suriye'de yaşanan olay birçok ülkeyi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanda etkilemekte ve sınır ötesine geçmektedir.

Yeni Dünya'nın ana faktörleri bulunmaktadır. Bunlar küresel iklim değişiklikleri, senkretik din ve finansdır. Yaşanan sıkıntılar ileride dünyada su ve enerji kıtlığının da baş göstereceğine işaret ediyor. Küresel iklim değişikliğinin küresel ısınma boyutunun kuruttuğu bölgelerde su kaynaklarına sahip olan ülkeler, ellerindeki kaynakları korumak için, diğer ülkeler ise o kaynaklara sahip olabilmek için nükleer silahlara başvurabilir. Örneğin Afganistan ve Irak'ın işgali. Buradaki operasyonların görünen siyasi amacı barışı, huzuru, demokrasiyi sağlamakken, belki de olan kaosu devam ettirmek de amaç olabilir (Kurtoğlu, 2015: 130-133). Belirsizlik durumu hakimdir. Kaos durumu ile yaşamak normal bir durum haline gelmektedir.

Ortadoğu'da yaşanan sorunların temelinde, küreselleşmenin etkileri, etnik kimliklerin ön plana çıkması, yolsuzluk, işsizlik, gelir dağılımı arasındaki farklılıklar, Ortadoğu'ya karşı izlenen rejim değişikliği politikalar vardır. Bu faktörlere ek olarak; iklim değişikliği gıda güvenliği, çevre kirlilikleri gibi faktörler de vardır. Genel olarak bakıldığında göç ve çatışmaların başlangıç noktalarında gıda eksikliğidir. Örneğin, Suriye'deki halk ayaklanmalarını tetikleyen faktörlerden biri de beş yıl öncesine kadar kuraklık yaşanmasıdır. Kuraklıktan dolayı tahıl üretimi düşmüş, büyük baş hayvanları telef olmuş, Yemen de yasa dışı açılan kuyular yüzünden güvenlik sorunları olmuş ve Sünni mezhepleri ayıran hükümete karşı duyulan olumsuz düşünceler ülkeyi kaos durumuna açık hale getirmektedir. Görüleceği üzere, ileride yaşanabilecek iklim değişikliği ve kuraklık nedeniyle Ortadoğu'da görülebilecek olan gıda güvenliği sorunları çözülmezse siyasi boyutta da etkime ihtimali gittikçe artar. Ülkede yaşanan herhangi bir belirsizlik durumu diğer faktörleri de etkiliyor ve öngörülemeyen sonuçlara neden olabilmektedir (Köni, 2016: 211).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkelerin sahip oldukları jeopolitik durum, siyasi yapısı, ekonomik durumu, rejimi, diğer ülkelerle olan ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Gelişen teknoloji ile ülkeler arası bağlantı daha kolay sağlanmakta ve fikirler sınır ötesine geçmektedir. Aynı zamanda teknolojik gelişmelerle belirsizlik üretilmekte ve bir güvensizlik ortamı meydana gelmektedir. Günümüzde yaşanan sorunlara bakıldığında Lorenz'in ifade ettiği gibi "kelebek etkisi" belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum başlangıç noktasına hassas bağlılığı ifade eder. Başlangıç noktasında olan en küçük değişiklik sonuçlarda da değişikliklere yol açmaktadır. Kaos, hayatımızın her alanında vardır ve bununla yaşamak yeni normallik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan oluşabilecek kaos durumlarını yönetebilmektir. Aslında

her olayın bir başlangıcı olduğu ve rastlantısal olmayan gerçekliklerin de bilimde değişikliklere neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kaos, sadece bilimde değil, hayatımızın içinde de yer alan olasılık noktasına yer verilmiştir. İncelenen olayların çıkış noktaları politik durumlar olmasına rağmen protesto hareketleriyle sınırlarının ötesine geçerek, başka ülkelerde çok başka boyutta kendini gösterdiği görülmüştür. Bu olaylar kelebek etkisini, belirsizlik ilkesini göstermektedir. Yapılan incelemeler ve değerlendirmeler kapsamında, kaosa sebep olan tek bir etmen değil birçok etmen olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece ülke yöneticileri değil doğal koşullar da kausun meydana gelmesine neden olur. Fiziki ve beşeri coğrafya faktörleri, ekonomik durum oluşabilecek kaos ortamına zemin hazırlar. Oluşabilecek sorunlara yönelik çözüm önerileri: Küresel sorunlara ilişkin farkındalık oluşturmak amacıyla bilgilendirilme yapılmalı, su kaynakları, gıda üretimi gibi konulara yönelik ortak kararlar doğrultusunda işbirliği yapılabilir, uluslararası kurumlar oluşturulabilir, her ülkenin bir temsilcisi katılabilir, hükümetlerin kendi ülkelerinde fiyatlandırma ile ilgili eşitlik ortamı sağlaması gerekir. Yaşanan siyasi olaylardan kaynaklanan kaosu yönetmek için ise mevcut durumu daha iyiye götürebilmek ya da daha da kötü olmasını engellemek için toplum genelinin faydasını gözetilecek kararlar alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altun, A. S. (2001). Kaos ve Yönetim, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 28Bauman,, Z. (2000). Siyaset Arayışı. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Biçici, F. (2016). Kaos Teorisi, Determinizm ve Yeni Bilim Paradigması Sürecinde Sosyal Bilimler ve Turizm Araştırmaları Açısından Önemi, Turizm Akademik, 3 (1), 29-38.
- Cartwright, T. J. (1991). *Planning and Chaos Theory*. *Journal of the American Planning Association*, 57(1), 44-56.
- Cox, R. W. (1992). *Multilateralism and world order*. *Review of International Studies*, 18(02), 161-180. Ertürk, A. (2012). Kaos Kuramı: Yönetim ve Eğitimdeki Yansımaları, Kastamonu Eğitim, 20 (3), 849-868.
- Gleick, J. (2005). Kaos, Yeni Bir Bilim Teorisi. Çev. Fikret Üçcan. Ankara: TÜBİTAK. Koçak, K. (2000). Kaos ve Atmosfer, İstanbul: İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri, 5 (2), 94-97.
- Köni, H. (2016). Kaos Batı Hakimiyetinin Çöküşü. İstanbul: Onsekiz Saniye Yayınları.
- Kurtoğlu, R. (2015). Küresel Hegemonya Savaşları İklim-Su ve Gıda. Ankara: Orion Kitabevi.
- Lazar, A., & Lazar, M. M. (2004). The Discourse of the New World Order: "Out-Casting" the Double Face of Threat. *Discourse & Society*, 15(2-3), 223-242.
- Levy, D. (2007). *Chaos theory and strategy: Theory, application, and managerial implications*. *Strategic Management Journal*, 15(S2), 167-178.
- Lorenz, E. N. (2005). The Essence Of Chaos, The name of University College London (UCL).
- Orhan, D. D. (2013), Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği, Ankara: Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (1-2), 17-29.

Pryor, R. G. L., & Bright, J. (2003). *The Chaos Theory of Careers. Australian Journal of Career Development*, 12(3), 12–20.

Ruelle, D. (1994). *Rastlantı ve Kaos*. Çev. Deniz Yurtören. Ankara: TÜBİTAK.

Rupert, M. (2001). *Ideologies of Globalization Contending Visions of a New World Order*. Taylor & Francis e-Library: London.

Smith, L. (2014). *Kaos*, Çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Yayınevi.

Ural, Ş. (2007). Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Konuşma Metni, (sf: 101-111).

Yıldız, N. (2013). *Aşk Yüzyılı Bitti Aşk'ta, İş'te, Siyaset'te Yeni Zamanlar* (6.Baskı). İstanbul: DK Yayınları. Zafer, C. (2021). Yeni dünya düzeninin oluşumu: Ekonomik ve sosyolojik anlamda yeni dünya düzeninin etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler, 20(40), 661-682.

<https://www.gazetevatan.com/gundem/suriyede-ic-savas-nasil-basladi-538013>

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****CAOS IN A NEW WORLD ORDER: CASE STUDY**

This article explains the basic concepts of chaos theory and discusses the principles of precision dependence on the initial state, non-randomness, non-linearity, and uncertainty. As an application and research area, principles are evaluated through case studies. In the globalizing world, with the development of communication technologies, ideas have found the opportunity to go beyond the borders. However, this situation is not always positive, and uncertainty is also produced and an atmosphere of insecurity occurs. Any problem/problem experienced in one country may arise in other countries with the butterfly effect. Chaos exists in every aspect of our lives and living with it is emerging as the new normality. At this point, the important thing is to manage the chaos situations that may occur. Although the starting points of the events examined in the study were political situations, it was seen that they went beyond their borders with protest movements and manifested itself in a very different dimension in other countries. These events show the butterfly effect, the uncertainty principle. The geopolitical situation, political structure, economic situation, regime of the countries play an important role in their relations with other countries. With the developing technology, the connection between countries is easier and ideas go beyond the borders. At the same time, uncertainty is produced by technological developments and an environment of insecurity occurs. When we look at the problems experienced today, as Lorenz puts it, the "butterfly effect" emerges clearly. This indicates a precise dependence on the starting point. The smallest change in the starting point also leads to changes in the results. Chaos exists in every aspect of our lives and living with it is emerging as the new normality. At this point, the important thing is to manage the chaos situations that may occur. In fact, it is seen that every event has a beginning and non-random realities cause changes in science. In this context, chaos is included in the point of possibility, which is not only in science but also in our lives. Although the starting points of the analyzed events were political situations, it was seen that they went beyond their borders with protest movements and manifested itself in a very different dimension in other countries. These events show the butterfly effect, the uncertainty principle. Within the scope of the examinations and evaluations, it has been revealed that there are many factors that cause chaos, not just one. Not only the rulers of the country, but also the natural conditions cause chaos. Physical and human geography factors, economic situation prepares the ground for the chaos environment that may occur. Suggestions for solutions to potential problems: Information should be provided in order to raise awareness about global problems, cooperation can be made in line with joint decisions on issues such as water resources and food production, international institutions can be established, a representative of each country can participate, governments should provide an environment of equality regarding pricing in their own countries. In order to manage the chaos arising from the political events experienced, decisions should be taken in order to improve the current situation or prevent it from getting worse, in order to consider the benefit of the general public.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Merve Karavar			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Yeni Dünya Düzeninde Kaos: Örnek Olay İncelemesi			
Tarih <i>Date</i>	10.08.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No <i>Name - Surname</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Merve Karavar	%100	-	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1204029

EXTERNALITY AND THE PROBLEM OF OPTIMUM PRODUCTION OF THE
COVID 19 VACCINE

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba DAYIOĞLU*

*Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari Ve Sosyal Bilimler
Fakültesi .

e-posta: tugba.dayioglu@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-8987-3080

Doç. Dr. Yılmaz AYDIN*

*Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari Ve Sosyal Bilimler
Fakültesi

e-posta: yilmaz.aydin@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0003-4297-4228

ABSTRACT

Although the vaccines developed against the COVID-19 virus led to significant results in the fight against the pandemic, it has been shown that the supply of vaccines could not be increased to the desired extent. As predicted in neoclassical economic theory, the optimum production level for goods with positive externalities under free market conditions remains below the socially desirable amount. The externality requires consideration of social benefits and costs instead of private benefits and costs, which cause the state to take a role in the market as a regulator. Although the subsidy and consumption expenditures for the COVID-19 vaccine are covered by the government, it is seen that the rate of vaccination is not at the desired level.

Keywords: Public Goods, externality, covid 19, optimum production, neoclassical theory**Jel Codes:** E13, E17, P34

DIŞSALLIK VE COVID 19 AŞISININ OPTİMUM ÜRETİM SORUNU

ÖZ

COVID 19 virüsüne karşı geliştirilen aşıların pandemi ile mücadelede önemli kazanımlara yol açmasına karşılık aşı arzının arzu edilen düzeyde artırlamadığı görülmektedir. Aşı arzının küresel boyutta talep edilen miktarın oldukça altında kalması genelde sağlık mallarının özeld aşı piyasasının kendine özgü özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İktisat teorisine göre serbest piyasa koşullarında pozitif dışsallık yayan malların optimum üretim düzeyi toplumsal açıdan arzu edilen miktarın altında kalmaktadır. Dışsallık, özel fayda ve özel maliyet yerine toplumsal fayda ve maliyetin dikkate alınmasını gerektirdiği için devlet piyasada düzenleyici olarak yer almalıdır. COVID 19 aşısı büyük oranda sübvansede edilmekte ve tüketim harcamaları kamu yetersiz kalmış ve tarafından karşılanmaktadır. Buna rağmen küresel düzeyde aşılama oranı aşılama hızının artarak toplumsal bağışıklığın bir an önce sağlanması için fikri mülkiyet hakkından feragat önerisi ortaya atılmış; ancak bu konuda belli bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu malları, dışsallık, covid 19, optimum üretim, neoklasik teori**Jel Kodları:** E13, E17, P34

Geliş Tarihi/Received: 05.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 30.12.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Dayioğlu, T. ve Aydın, Y., (2022). "Externality and the Problem of Optimum Production of the Covid 19 Vaccine, 2(10) 478-493.

INTRODUCTION

A new type of coronavirus, the COVID-19 pandemic, started about a year and a half ago. The rapidly developing COVID-19 pandemic has not only put many countries in the world into a health crisis but has also increasingly brought along economic and social crises. As of July 2021, a total of 200 million cases and 4.2 million deaths were recorded. Social distancing and the use of masks have a limited effect, although they reduce contagion. It has been seen that the main solution for ensuring social immunity and preventing the pandemic is vaccination.

With the vaccination that started to be implemented in December 2020, the number of deaths and intensive care patients due to this new virus has decreased significantly. According to the studies, the rate of vaccination that should be applied on a global scale to prevent the spread of the pandemic and to provide social immunity is about 80-85%. However, the problems in the vaccine supply show that it will take a long time to reach this rate. This problem is due to the unique characteristics of the healthcare market, among other factors. Healthcare services have both private and public property characteristics. The criteria of non-competition in consumption and exclusion from benefits used in the classification of public goods do not generally apply to health services. In other words, the fact that a person receives health care, for example, vaccination against infectious diseases, affects the consumption of another person of this vaccine, and therefore there is competition in consumption. Similarly, a person who does not participate in vaccine financing may be excluded from consumption.

Therefore, within the framework of these criteria, health care is assessed in the category of special goods. But the fact that a person receives medical care benefits not only himself, but also third parties, and no one can be deprived of this benefit. Health, the production costs of which are covered, radiates external benefits, and no one can be deprived of this benefit. In addition, this external benefit is not subject to competition; that is, the benefit of one person does not affect the benefit of another person. In this context, health, which is considered a private good that emits mainly externality, is defined as a global public good by some authors. The externality of health care and/or its acceptance as a global public good means that effective products in the market will not occur spontaneously. Orthodox economics, or Neoclassical economics, asserts that in a free market economy, the interests of society coincide with the interests of rational individuals acting on the principle of maximization of benefits under competitive conditions. In other words, it is assumed that social well-being is also maximized when the maximization of individual benefits is achieved. In this regard, the situation when the benefit of another person cannot be increased without reducing the benefit of one person is called the Pareto optimum, and it is assumed that in such a situation the optimal level of production that ensures the effective distribution of resources will occur. According to neoclassical economic theory, if there are only market failures the government can intervene indirectly or directly. The lack of competition, the presence of public goods, externalities, and asymmetric information are important factors that lead to market failures and determine the role of the state in the economy. These factors leading to market failure can be seen as a common feature of health care. Therefore, when the production and supply of vaccines are left to market conditions, the amount of production does not occur at the socially desirable level, that is, the behavior of producers and consumers aimed at maximizing their individual benefits has socially irrational consequences. The solution to this conflict is possible with the intervention of the state in the market and its necessary regulation.

In this study, the lack of COVID-19 vaccine supply and how to eliminate the restrictions on this issue are discussed. In the first chapter, the concept of public goods is explained in detail and the

issue of how the optimal production of public goods is determined is discussed. The topic of the second part is the intervention of the state in the production of goods that create externality and externality. In the third and final chapter, the lack of COVID-19 vaccine supply and the necessary measures to increase supply are discussed.

1. Public Goods: Conceptual Framework

The effective distribution of resources is explained by the presence of competitive markets in the Orthodox approach. The fact that the markets are not competitive provides the necessary and sufficient conditions for the effective distribution of resources. A large number of buyers and sellers, the similarity of products (homogeneity), the absence of any obstacles to manufacturers entering the market, and the fact that it is costless to access the necessary information ensure the optimal distribution of resources and, consequently, the optimal amount of reproduction. In the absence of any of these conditions, the maximization of social well-being or, to put it the same way, Pareto optimization does not occur. The necessity of state intervention arises in such a situation, which is called a market failure.

In the Orthodox approach, the effective distribution of resources is explained by the presence of competitive markets. The fact that the markets are not competitive provides the necessary and sufficient conditions for the effective distribution of resources. A large number of buyers and sellers, the similarity of products (homogeneity), the absence of any obstacles to manufacturers entering the market, and the fact that it is costless to access the necessary information ensure the optimal distribution of resources and, consequently, the optimal amount of reproduction. In the absence of any of these conditions, the maximization of social well-being or, to put it the same way, Pareto optimization does not occur. The necessity of state intervention arises in such a situation, which is called a market failure (Stiglitz, 2000: 77-83).

Public goods are considered and studied in the literature together with the issues of state intervention in the economy and privatization. Since the 1950s, when the theory of public goods was developed, was the period when state interventions were most intense, the theory of public goods had a statist point of view. Recently, there has been a shift away from a statist presentation, towards a private and voluntary presentation and the use of multi-actor authority.

With the realization of industrialization in the 20th century, there was also a serious explosion in the supply of public goods. The share of public goods in GDP increased from 10% in the 1870s to 30-50% during this period. In 1945-75, known as the Keynesian golden age, the share of the public sector peaked. The public's expectations of the state have increased. Public goods already offered, such as infrastructure and education, were presented more widely and more generously. New ones such as health, housing, and higher education were added to them, and social welfare payments such as pensions, social security, and poverty benefits were raised. However, because rising inflation since the early 1960s and the 1973 oil crisis caused serious crises in the economy and the public budget, social transfer spending was cut first when the public budget started to run a deficit, and then public goods began to be questioned. Privatization practices have narrowed the scope of goods and services offered in the public sphere. The financing of these goods and the quality of service have been reduced. On the political front, opinions advocating for a reduction in public property presentation have won elections or remained in power. In other words, since the 1980s, the issue of public goods has started to have difficult times both theoretically and practically (Durmuş, 2006: 69).

The theory of public goods provides a scientific basis for the allocation function of budget resources and is extremely important not only for the public economy; but also for the theory of consumer and producer behavior. The properties of public property, first raised by U. Mazolla and K. Wicksell, were later thoroughly examined and formalized by P. A. Samuelson and R. A. Musgrave. Samuelson and Musgrave explained the conditions for Pareto's optimal status of public goods (Blankart, 1998: 27). In this sense, the mathematical model developed by Samuelson in his 1954 article "Pure Theory of Public Expenditure" is the beginning of modern public goods theory. In the model developed here, the goods are classified as private consumption goods and collective consumption goods. Collective consumer goods are defined as goods that everyone benefits from in common in terms of "each individual's consumption of such a good lead to no other individual's consumption of that good" (Samuelson, 1954: 387). In another article a year later, Samuelson used the concept of "public consumer goods" instead of the concept of "collective consumer goods". Here, he demonstrated the necessary condition for the optimum production quantity of public goods in the model he developed using indifference curves and transformation curves. Accordingly, the sum of marginal substitute rates between public property and any private property should be equal to the marginal conversion rate between these goods. In other words, the slope of the transformation curve should be equal to the indifference curve in the graph with public goods on the horizontal axis and private goods on the vertical axis; that is, the number of private goods that individuals are prepared to give up in order to consume one more unit of public goods should be equal to the production of abandoned private goods for the production of one unit more publicly (Samuelson, 1955: 352-354). In the marginalized approach, which is the main feature of neoclassical economic theory, the market economy guarantees the effective distribution of resources in the production of goods, under assumptions that ensure the fulfillment of certain conditions. The demands of consumers acting on the principle of benefit maximization are met by producers acting on the principle of profit maximization. For the products that consumers wish to buy, manufacturers produce at the lowest cost in a way that maximizes their profits. Competition is a combination of manufactured goods and consumer preferences (Musgrave et al., 1994: 68).

The lack of competition in consumption means that a person's use will not affect the benefit of others who use this product (Brümmerhoff, 2001: 94). In this context, a dwelling is used only by households who are willing to pay the rent and pay it, that is, other persons are excluded from the use of this dwelling. In addition, if this housing was to be used by other persons, the benefit would be reduced. In contrast, a person cannot be prevented from benefiting from walls built to protect against flooding in an area. Although this person pays no price for the construction of the wall, it provides a certain benefit and this does not affect the benefits of others (Blankart, 1998: 55).

What kind of problems public goods will cause in the market can be explained by distinguishing the consumption and production processes after these goods are ready for use. In this sense, if public goods are finished and ready for use, the market price for their use must be zero. Thanks to the lack of competition in consumption, these goods also benefit new consumers without reducing the benefit of any consumer. The marginal cost of benefiting an extra consumer is zero. In the Orthodox approach, the effective distribution of resources requires that the price be equal to the marginal cost. Therefore, the price of the goods must also be zero, since the cost of allowing the use of a new consumer is zero. In such a case, the exclusion will not be desirable, even if possible (Blankart, 1998: 56-57). For example, because the marginal cost is zero if the capacity is sufficient in the use of a bridge, exclusion from the use of the bridge is an unnecessary practice in terms of the effective distribution of resources. In other words, the exclusion is

possible, but unnecessary because there is no competition in consumption. Consumers using the bridge should not be charged a toll as increasing one unit will not bring an additional cost (Musgrave et al., 1994: 69-70). According to these descriptions, public goods do not cause any problems in the market when they are ready for use and consumed; the cost of obtaining an additional benefit is zero. However, the supply price is greater than zero, as making these goods ready for use requires a certain cost to be endured. In a market system where the free exchange takes place, the supply price is greater than zero and the demand price cannot equal zero. Therefore, the free market mechanism for public goods does not work, that is, the effective allocation of resources does not occur spontaneously (Blankart, 1998: 56-57).

Table 1. Classification of Public Goods

	Excluded	Not Excluded
Rival in consumption	1	2
Non-Rivalness in consumption	3	4

Source: Musgrave et al., 1994: 71

Goods with competitiveness and exclusion in consumption are special goods. Table 1 shows this with the number 1. The exchange of these goods in the free market ensures the effective use of resources and the optimum level of production. In the other 3 cases, market disruption occurs. Musgrave points out that the concept of "public property" can be used in all three cases but emphasizes that the conditions shown in 3 and 4 take precedence (Musgrave et al., 1994: 71-72).

According to Stiglitz, there are many goods that have only one of the criteria in the definition of public property in real life and therefore do not have the pure public domain or private property quality. The service of vaccination against infectious diseases protects individuals, and vaccinating an extra individual has a significant (marginal) cost; however, vaccination benefits the whole society, and no individual the society can be excluded from this benefit. However, as explained above, the attributes of the goods, i.e., their classification, may change over time, as the marginal cost will be radically reduced thanks to technological development (Stiglitz, 2000: 132-135). As these explanations show, the biggest difficulty in distinguishing public property from private property is that the defining characteristics of public goods are both present to varying degrees. It is not easy to draw a clear line of distinction between pure public goods, pure private goods, and goods with varying degrees of publicity. There are very few pure public goods, such as sunset, where consumption is completely unrivalled and exclusion is almost impossible (Ulbrich, 2003: 97). Some economists consider the criteria of non-competitor and non-exclusion as very strict interpretations and argue that the social situation should be considered in addition to the criteria that the goods have in determining the status of the goods. Social preferences also play an important role in the definition of the extended concept of public goods developed in this way. According to this definition, private goods such as health and basic education are made a non-exclusion table from consumption by political preferences (virtuous goods) and are included in the classification of public goods (Göker, 2008: 114-115).

Global public goods are goods that have the characteristics of public goods, but whose effects are global, affecting all mankind. Therefore, the benefit of global public goods affects not only a group of countries and, moreover, not only current generations; but also future generations (Oral, 2014: 80). Global public goods were first raised by the United Nations Development Programme (UNDP) in 1999 in the book "Global Public Goods-International Cooperation in the 21st Century". Accordingly, the two criteria for global public goods, publicity, and the degree of

spread of benefits; come to the fore. First, the characteristics of non-exclusion and lack of competition in consumption are handled from a global perspective. In this context, there is no competition between countries for public goods, and no one can be deprived of the use of these goods. The second criterion states that global public goods are outputs on a universal scale due to the spread to all countries, populations, and generations. Apart from UNDP, the World Bank (WB) has also identified and classified global public goods. According to this definition, global public goods are goods, resources, services, or policy systems with cross-border externalities that are necessary for the purpose of poverty reduction and development and only require the joint action of developed and developing countries. (Yilmaz and Yazar, 2011). The concept of global public goods has been developed to understand specific global problems and the need for coordinated international intervention. The concept of global public goods, which has recently been widely covered in the literature, has become a definitive consensus; but covers everything from the global environment, international financial stability, and market efficiency to health, information, peace and security, and human rights (Long and Woolley, 2009).

2. Externalities and Optimum Production

The provision of the Pareto condition, which means the maximization of social welfare, assumes that the decisions of economic units in the free-market economy are independent of each other and not affected by each other. Externality Pareto, which means that other economic units (positive or negative) are affected by the decision of one economic unit (production or consumption), prevents optimal distribution. The point to be emphasized in this definition is that the interaction between economic units occurs not through the price mechanism, but directly through benefit and harm (Brümmerhof, 2001: 73-76). In other words, as long as externalities are reflected in prices spontaneously by the market mechanism, there is no market failure.

Externalities are typically caused by basically special activities, which have side effects (costs or benefits) that we cannot easily prevent from spreading to others. When there are positive externalities resulting from consumption or production, it is costly to prevent those who do not pay from benefiting. The education of a child benefits not only that child and his family; but also other people in society. If a neighbor regularly collects their garbage, the risk of people living with them having health problems decreases, and real estate value in the area may increase. If there is a streetlight half a block from your house and the fee is paid for by the person who lives there, you can walk more safely at night. When a person organizes his house attractively or makes his landscape attractive, the benefits accrue not only for neighbors; but also for everyone living in the neighborhood (Ulbrich, 2003: 111-112). In such activities, when producing a special commodity, public goods (das öffentliche Nebenprodukt) are produced in the form of external benefit. The social marginal benefit is greater than the individual marginal benefit. Therefore, if the externalities are not internalized, the amount offered will not be at the optimal level. There is a partial market failure. Externalities must be internalized to ensure optimal production levels (Blankart, 1998: 484).

Stiglitz states that goods that create externality can be seen as a special type of public goods. Characteristic of pure public goods: If one unit is purchased more, the benefit of all consumers using this product increases by the same amount. Feature of pure private goods: If one person buys more, others (at least directly) are not affected. In contrast, the peculiarity of goods that emit externality in consumption: others are affected by one person buying more, but this effect does not have to be in the same amount. Externalities can be interpreted as a special type of public property, Stiglitz said, perhaps it is more accurate to say that public goods reflect a special

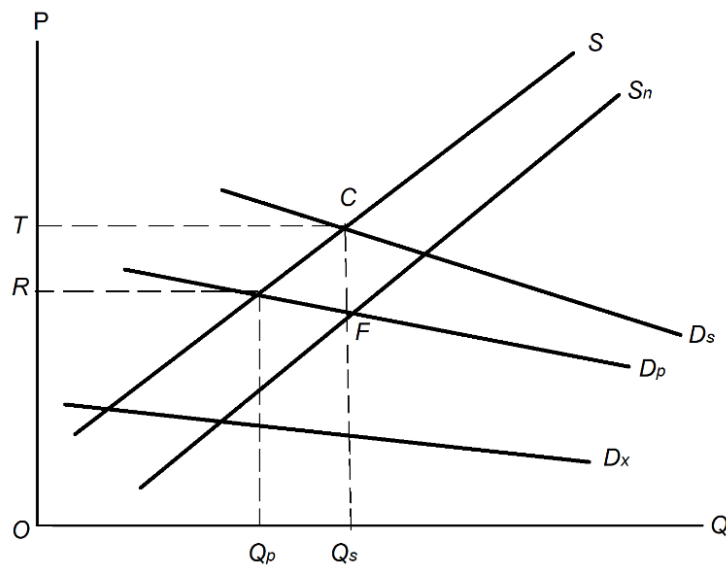
state of externality (Stiglitz, 2000: 135-136). The advantage of the theory of exclusivity is that it can apply to any non-excluded commodity that is not a competitor or competitor. As a result, the theory of externality is more general than the theory of public goods. Therefore, a pure public domain can be seen as a special type of externality (Long and Woolley, 2009: 116). In contrast, those who argue that externalities are a private type of public goods suggest that the service provided to the global community from a stockpile of medicines and vaccines should be considered a global public commodity. These externalities should be considered pure public goods and supplied by the government (Moon et al., 2017). Another approach that explains the relationship between externality and public property is the acceptance of externality as a feature of public goods. According to some authors, in addition to the non-competitor and inability to exclude from consumption of public goods, a third feature is the spread of externality (Altwater, 2003: 178). In this approach, the presence of externalities leads to government intervention, either to promote the potential for positive spread effects or to deter negatives.

Within the scope of these explanations, is health itself a global public domain? the question can be formulated. Most economists think it is not, according to a report by the World Health Organization. Although there are some positive externalities for health (negative externalities in case of deterioration of health), personal health is often considered a special commodity by economists. However, "Public" health is a different issue. Governments will intervene occasionally to change the behavior of private individuals to maximize the public health impact. For example, by supporting health research to advance knowledge; the state intervenes in the market to support vaccination campaigns to prevent or slow the spread of infectious diseases in a population. The global public goods approach focuses on such public health programs and policies with full global reach. In summary, global public goods are public goods that exhibit cross-border externalities, and therefore are likely to be under-supplied by both markets and governments at the global level (Feachem and Sachs, 2002).

Figure 1 describes the optimum production of the product, which provides a positive externality in consumption. The DP curve was achieved by horizontally collecting the demand curves of individuals who provide special marginal benefits (e.g., vaccinating against infectious diseases). D_x is the "so-called demand" curve (die "Pseudo-Nachfrage"), which shows the external benefit obtained by third parties as a result of the vaccination activity of some individuals. The D_x curve, which reflects the benefit of individuals who do not get vaccinated, is obtained by vertically collecting the demand curves of these individuals. The D_s curve, which shows the vertical sum of the DP and D_x curves, represents the sum of the external benefits of this activity with the special benefit of the vaccinated individuals. Balance is achieved at the $0Q_p$ production level in free-market conditions where special marginal benefit (D_p) and special marginal cost (S) are considered. However, this equilibrium point Pareto is not optimal because external benefit or social benefit is not considered. The effective production amount reached because of the internalization of external benefit is Q_s . To increase the balance production quantity from $0Q_p$ unit to $0Q_s$ unit, the state must spend as much as D_x (Zuschuß) for each unit, reflecting the vertical difference between D_s and D_p . For the balance point, this amount of expenditure is as much as FC . At the point of balance that ensures the effective distribution of resources, OR shows the unit price paid by consumers, r_t state-funded. The $RTCF$ area reflects the total transfer expenditure on consumers covered by the public budget and funded by taxes. Alternatively, with the subsidization of producers, the supply curve shifts down to the S_n level, resulting in the same result. Internalizing externality with public intervention is not as simple in real life as in theory. Since the D_x curve is unknown in real life, it is not technically possible to estimate the

external (marginal) benefit and determine the required amount of public expenditure. Therefore, the solution depends on certain political processes and decisions.

According to these explanations, the classification of public goods can be expanded by the criterion of increasingly completing internal benefits (interne Nutzen) for the individual consumer with external benefits. In other words, pure private goods (das rein private Gut) are goods that provide only internal (special) benefits and do not emit external benefits; pure public goods can also be defined as goods where the total benefit is equal to the external benefit. In this sense, the FC length is zero because the D_s and D_p curves will be identical in pure special goods. In pure public goods, the D_s curve represents only the D_x curve, which reflects external benefit. Since the total benefit is external, the entire unit price must be covered by public resources. In other words, public goods defined only as goods of external benefit should be fully funded by the state (Musgrave, 77-79).

Figure 1. Positive Externality and Optimum Production

According to the above explanations, determining the optimum level of production of foreign goods and distributing the cost appropriately among users is a very difficult process for the public finances. Measuring externalities, responding to production as necessary, and sharing the cost among users is an extremely complex process. In the 1950s and 1960s, the standard practice against such market failures was the production of public goods or goods with significantly positive externality by the public authority (Ulbrich, 2003: 118). The main elements of neoliberalism, which began to take effect in the 1970s, were the emphasis on the free market and, in relation to it, the withdrawal of the state from production. Neoliberalism can be seen as a central driving force of globalization and a central factor in deep social and political-institutional change. Neoliberal thinking has led to the privatization of increasingly public goods and services under the principle of efficiency, while at the same time bringing with it a high degree of global mobility of people and consumer goods. Deregulation of capital and labor eroded the flexibility and impact of social security systems in times of crisis. Efficiency optimization of the health and education sectors has resulted in significant cost savings due to inadequate staffing and insufficient resource use in both sectors. This situation is particularly notable during the COVID-19 pandemic (Saksena, 2021).

3. The Health Services and Vaccine Market: Case of Covid 19

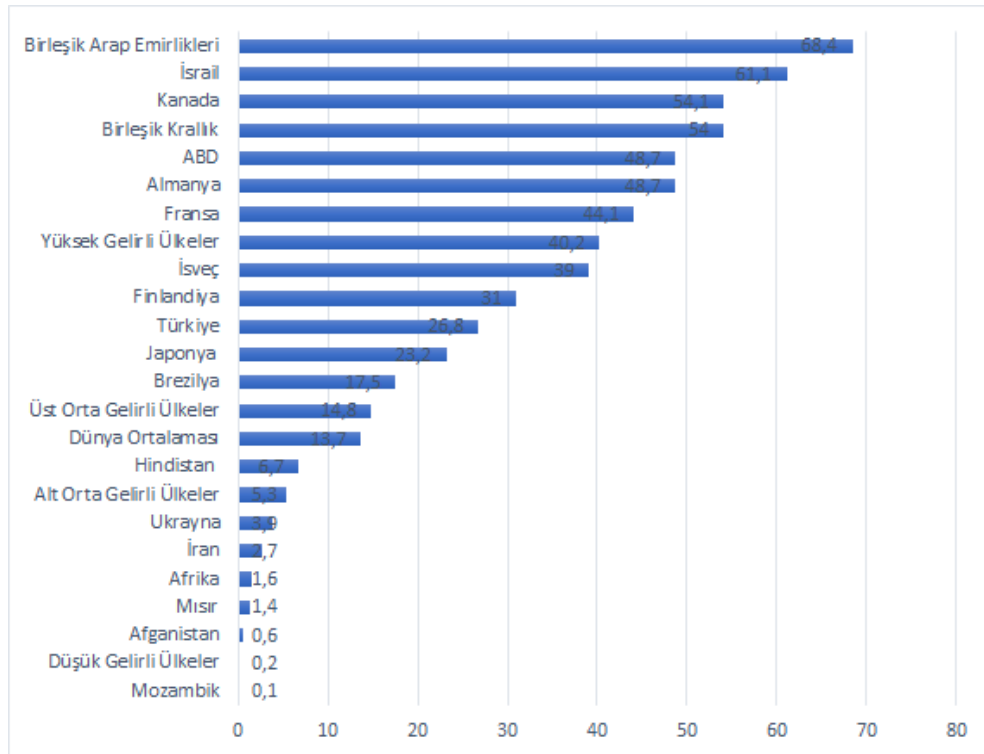
Broadly taken, there are many public aspects of health care. All countries benefit from the information produced about health at the same time, and no one can be deprived of this benefit. In the field of health, both the activities of countries alone and the efforts of international organizations to protect human health are considered global public goods. Medical studies for the prevention and treatment of diseases such as cancer, malaria, tuberculosis, and AIDS carried out by states in the country or in partnership with international organizations and other countries benefit all mankind as a result. Especially the measures taken for environmental health are of the nature of non-competitor and non-exclusion (Peace and Barlas, 2017: 143-144).

Vaccination against infectious diseases is not a public commodity, as it has the characteristics of competition and exclusion in consumption. For example, if an individual consumes a vaccine, there is competitiveness in consumption, as there will be fewer vaccines for other consumers. In addition, those who do not pay a price can be excluded from the consumption of health services; that is, manufacturers can easily prevent the consumption of those who do not pay fees (Help, 2020: 95). In contrast, the characteristic feature of health care is that it creates externality. In this context, for example, vaccination against infectious diseases is an activity that spreads positive externalities in consumption. If a person is vaccinated against infectious disease, that person ceases to be a source or cause of infection for other individuals. The vaccinated person provides social benefits as well as individual benefits. Once the positive external effects of vaccination are noticed, an important requirement for public intervention arises, if they are not properly internalized, because individuals acting in their personal interests will tend to be less vaccinated than the socially optimal level. Under the assumption that the vaccine against infectious disease, for example, the polio vaccine is sold at a certain price, the individual's decision to get vaccinated depends on several factors. The individual will consider the possibility of avoiding the risk of the occurrence of the disease if he does not receive the vaccine and the special costs (such as price and time) that he will bear if he does. If he thinks that these costs will be higher than the benefits he will get, he will not be vaccinated according to the principle of rational behavior. However, as a result, not only this individual; but also other segments of society will be at risk of contracting the disease. Therefore, if the benefit to be obtained was considered not only on an individual but also social level, the total benefit would be valued above the costs. In other words, due to positive externality, costs should be compared with social benefit, not individual benefit. The gap between individual benefit and social benefit can only be solved by public intervention. These characteristics of health services mean intervention in market functioning or the release of preventive health services to the free market (Oral, 2014: 84).

The coronavirus refers to a large family of viruses. Covid 19 is the name of the new coronavirus disease. It was first detected in China in late 2019. The outbreak caused by the virus Covid-19, which fulfills the conditions necessary for an epidemic to be considered a "pandemic", is in fact similar in many respects to the global pandemics that existed before it. The most important of the measures taken against the Covid 19 pandemic is undoubtedly the vaccination activity. Vaccination against the Covid 19 virus will weaken the likelihood of people who have been vaccinated, as well as people who are not vaccinated, thereby preventing the spread of the epidemic. Approximately a year and a half after the outbreak of the pandemic, with significant success in vaccine studies, most countries are trying to ensure that an effective vaccine can be applied to a large part of their population. For vaccination to prevent the spread of the disease, it is estimated that the rate required to achieve "social immunity" or "herd immunity", in other

words, is 80%. Globally, this means that in the short term (to vaccinate enough people) 5.5 to 6.2 billion people (doses of the COVID-19 vaccine) will be required to be vaccinated (Saksena, 2021: 1).

As of July 2021, according to the website of the world health organization in data 27.1% of the world's population received at least one dose of covid-19 vaccine and 13.7% were fully vaccinated. Canada is one of the countries where at least one dose of vaccine is administered. At least one dose of the vaccine has been administered to 70% of the population in Canada. The rate of vaccination of at least one dose was approximately 27% (about 1 billion people) worldwide. When we look at both full vaccination and partial vaccination rates, it is seen that the amounts to provide social immunity are well below. Considering that the daily vaccinated population is 0.44% (about 34 million people), it will take a very long time for enough people to be vaccinated for social immunity to occur. In addition to the low total vaccination application, another important problem is that the difference between vaccination rates between countries is quite high. In some countries selected in Figure 2, it is seen that the United Arab Emirates ranks first when the share of all doses specified in the vaccination protocol is examined in the total population. The vaccination rate in this country is 68.4% about 5 times the world average. Israel, Canada, the United States, France and Germany are among the other countries with the highest full vaccination rate among the total population. When countries are classified according to income groups, only 0.2% of the population in low-income countries receives all the necessary doses, while in countries in the high-income group, 40% of the total population is vaccinated. This data shows that, first, access to the vaccine is largely associated with income level, and secondly, the supply of vaccines, in general is inadequate. As figure 2 shows, the global vaccination rate is only 13.7% (ourworldindata.org/covid-vaccinations) in approximately 7 months from 27 December 2020, when vaccination applications began.

Figure 2. Full Vaccination Rate Against COVID-19 (%)

Source: ourworldindata.org

These statements demonstrate the importance of increasing the supply of Covid-19 vaccines, as well as sharing vaccines fairly between rich and poor countries. The COVAX project, which is prepared on the idea that no one will be safe unless everyone is safe due to a fast-moving pandemic, aims to share the vaccines produced to fight the coronavirus fairly among all countries. Regardless of the income level of the countries, it is aimed to ensure the fair distribution of vaccines. However, it is seen that this goal is not achieved. The global supply of COVID-19 vaccines has been left to compete between countries based on their ability to pay rather than public health needs. As a result, the rate of vaccine applications among low-income and high-income countries has increased, while the total supply of vaccines has not been sufficiently increased (Kim, 2021). Minimizing the deadly impact of COVID-19 and making it possible to eliminate this global pandemic with effective vaccine implementation has created a great demand in this regard. Vaccines produced by companies like Pfizer and Moderna have proven to be 90 percent effective, and hospitals are trying to rapidly increase vaccine practices. However, there are certain difficulties in supply. For example, the delivery of products to the points requested from the factories is one of these problems. In other words, various challenges are present in managing the production and supply chain of COVID-19 vaccines (Essay on COVID-19 vaccine supply chains, <https://www.informs.org/Publications/OR-MS-Tomorrow/Essay-on-COVID-19-vaccine-supply-chains>).

Tedros A. Ghebreyesus, director-general of the World Health Organization, noted inequality in vaccine supply at a meeting in May attended by the health ministers of 194 member states and emphasized that 75% of all vaccines made so far have been administered in only ten countries. Stating that the international COVAX initiative has so far provided vaccines to only 1% of the population in 124 countries, the Director-General stated that the aim is to reach 30% of the population by the end of the year. This, in addition to the supply problem of existing vaccines, requires a significant increase in vaccine production. In order to increase the supply of vaccines developed for COVID-19, the proposal is first proposed to remove the patent right of the developed vaccines.

A patent is an intellectual property right that gives the company that makes the invention in the relevant subject the right of monopoly such as producing and exporting for a certain period. Patent protection in the field of health is an important element of intellectual property due to the cost of developing the drug and the institution that discovered it to finance subsequent R&D costs. This intellectual property leads to the sale of the drug at high prices and restricts people's access to it. Patent rights in the field of health care remain an important topic of discussion, especially since it is vital to prevent outbreaks and infectious diseases in terms of public health protection (Seç and Shar, 2019: 275).

Patent protection for all necessary products to prevent, limit, and treat COVID-19 should be temporarily suspended, according to a proposal introduced at the World Trade Organization in October 2020 and supported by U.S. President Joe Biden at the Initiative of South Africa and India. Proponents of the proposal argue that patent rights have slowed the expansion of vaccine production. Opponents of the suspension of patent protection emphasize that the development and expansion of production capacities require time and special knowledge. The protection of the patent right is described in standard textbooks as one of the reasons why the monopoly market has emerged. The company, which is in a legal monopoly position, has the opportunity to apply a high price compared to the competitive market. However, during the COVID-19 pandemic, high-profit expectations and government support provided in the R&D studies of companies led to the development of various vaccines. Given the expansion of production capacities in this way, there is already a certain competition among the vaccine manufacturers in

question. The price is usually determined during the negotiation process with the relevant countries. Therefore, the power of pharmaceutical companies to determine the price for vaccines, i.e., monopoly power, is limited. There is an incomplete competitive market where the manufacturer acts on the principle of profit maximization, individual consumers do not pay, the consumption price is met with public resources, and the price is determined because of negotiations with the relevant countries. (Light and Wambach, 2021).

Waiving intellectual property rights will make significant gains in tackling inequality in the global distribution of covid-19 vaccines, where rich countries control many existing supplies. More than a year after the outbreak, the vaccination rate is well below the desired target globally. The average number of deaths has decreased, but the virus is still very low due to variation and the low vaccination rate is high. The average weekly death toll in April is over 36,000 in India and Brazil alone. In addition, with the emergence of new variants, experts note that a devastating new wave may occur in Asia and Africa. In this context, the waiver of intellectual property, increasing the supply of vaccines, as well as deaths pandemic will also reduce the social and economic costs induced. In the discussions regarding the proposal to waive the right to patent, it should also be considered that the R&D work of vaccine manufacturers is financed with a significant number of public resources. Together, companies with patent rights are estimated to benefit from about €93 billion in government funding. Modern covid vaccine is almost entirely funded by the U.S. government with public resources. To summarize, the lack of competition in the vaccine market has a long history. There are numerous examples of inadequate access to basic vaccines in a system that prioritizes monopolies. This will happen again if intellectual property is not waived for Covid-19 vaccines. Waiving the patent right would prevent companies from claiming "inappropriate" prices, leading to a certain amount of acceleration. These explanations indicate that the global intellectual property system needs to be renegotiated and that the fight against the pandemic cannot be left to private companies in market conditions in several rich countries (Krishtel and Malpani, 2021).

CONCLUSION

After the emergence of the COVID-19 virus, intensive R&D studies were carried out for an effective vaccine. In the countries where these studies are carried out, funding is largely provided by the public. It is stated that almost all of the work done by private companies in the USA is carried out with public financing. After these long and intensive studies, successful results started to be achieved towards the end of 2020, and vaccine production was implemented. In the process, however, on a global scale, oligopolistic in the COVID-19 vaccine market, which has a market feature, the fact that the supply of vaccines remains extremely below the desired level is an important problem that needs to be solved. The amount of vaccination, both globally and on a country-by-country basis, is well below the potential demand. Only 14% of the population worldwide has been vaccinated at the required dose specified in the vaccination protocol. There are also huge inequalities between countries when it comes to vaccination. It can be said that the main source of this inequality is income level. In low-income countries, only %0,2 have been vaccinated. Therefore, one aspect of the problem is the lack of total vaccine supply, while the other dimension is the size of the difference between the countries. The issue of supply and financing, which is a problem in the health market in general, also manifests itself in the process of vaccination for COVID 19. In the health care market, especially those that are of public health concern or infectious diseases counter-goods and their R&D activities are partially or completely financed by public resources while the service supply is carried out by the private sector. Health goods, especially vaccines developed against infectious diseases, are often purchased by the public and consumed for free. Therefore, the market for health goods has quite complex

qualities. This situation is closely related to the nature of health goods. For example, the vaccine against infectious diseases is classified in the special category of goods, as it has the characteristics of competition and exclusion in consumption. However, individual marginal cost as it emits positive externality and social cost, and benefit should be considered instead of the principle of individual marginal benefit. Once presented, it is classified by some authors as a global public commodity since it is not possible to deprive other members of society of the benefit and this benefit is not subject to competition. Therefore, if positive externalities are not internalized, the level of production remains below the desired amount. In other words, there is market failure.

COVID 19 vaccine is produced by private companies and is offered in the market by pricing because of negotiations with governments. While individual consumption is free, it is acted on the principle of maximization in the production process. Market monopoly or oligopolistic features. The emergence of incomplete competition conditions is especially relevant to the protection of intellectual property rights. Granting the patent right to the company that successfully completed the vaccine work for a certain period means that this company will be rewarded and reach the necessary financing for the continuation of R&D studies. The Monopolist's appearance of behavior results in low demand for the price. It is observed that the monopoly power of the companies is the most important determinant in the process of determining vaccine prices in the COVID-19 vaccine market by negotiation between vaccine companies and states. The controversial proposal to increase supply and lower prices is to waive the right to intellectual property. Giving up the patent right will primarily significantly eliminate the problem of lack of production and distribution. This practice has had significant public health consequences in the past. Failure to apply patent rights for a vaccine developed against the most dangerous polio outbreak in history in the U.S. in 1952 restriction has played an important role in preventing polio cases from occurring, reducing polio cases by 80-90%. Waiving intellectual property rights will also make significant gains in tackling inequality in the global distribution of covid-19 vaccines, where rich countries control many existing supplies. The proposal to waive the patent right should be addressed together with the fact that the R&D work of vaccine manufacturers is funded with a significant number of public resources. In the U.S., for example, in Modern, almost all vaccine is funded by public resources. More than six months after vaccination, the vaccination rate remains significantly below the desired level and deaths are too large to ignore, indicating that urgent measures need to be taken. Social benefits and costs should be considered instead of individual benefits and costs.

As a result, there are numerous examples of inadequate access to basic vaccines in a system that prioritizes monopolies. In economic theory, incomplete competition, public goods, and externalities are cited as the main reasons for market failure. Covid 19 vaccine market has all three of these features. Therefore, the state should intervene in the market as a regulator and ensure that the optimum production level is reached with the principle of social benefit. In this sense, with the implementation of the patent waiver proposal, it should be foreseen that the amount requested will rise rapidly with the decrease in prices because of the increase in supply both nationally and globally. Dr. Jonas Salk, who developed the polio vaccine in the 1950s, asked if the vaccine's patent was for humans, and the fact that the developers of the COVID-19 vaccine were among the 500 richest people in the world shows the difference between the two periods in the health market.

REFERENCES

- Saksena, N. (2021). "Global justice and the COVID-19 vaccine: Limitations of the framework of the public goods", *Global Public Health*, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33764847>
- Altwater, E. (2003). "Was passiert, wenn öffentliche Güter privatisiert werden?", *Peripherie Nr. 90/91*, Verlag Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Barış, A. & Barlas, E. (2017). "Kamu Maliyesi Teorisinde Küresel Kamusal Mallar", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 129-152.
- Blankart, B. C. (1998). *Öffentliche Finanzen in der Demokratie*, 3. Auflage, Verlag Vahlen, München.
- Brümmerhoff, D. (2001). *Finanzwissenschaft*, 8. Auflage, R. Oldenbourg Verlag, München.
- Durmuş, M. (2006). "Sosyal (Kamusal) Malların Yeniden Tanımlanması Gereği", *Ekonomik Yaklaşım*, 17(59), 65-97.
- Feachem, R. & Sachs, J. D. (2002). "Global Public Goods for Health", *The Report of Working Group 2 of the Commission on Macroeconomics and Health*, World Health Organization, Geneva.
- Göker, Z. (2008). "Kamusal Mallar Tanımında Farklı Görüşler", *Maliye Dergisi*, (155), 108-118.
- Kim, H. (2021). "We need people's WHO to solve vaccine inequity, and we need it now", *BMJ Global Health*, <https://gh.bmj.com/content/6/7/e006598>, Erişim: 07.07.2021.
- Krishtel, P. & Malpani, R. (2021). "Suspend intellectual property rights for covid-19 vaccines", *the BMJ*, <https://www.bmj.com/content/373/bmj.n1344>, Erişim: 24.07.2021.
- Licht, G. & Wambach, A. (2021). "Wie kann die weltweite Impfstoffproduktion gesteigert werden?", *Wirtschaftsdienst 101*. Jahrgang, Heft 6, 406-407.
- Long, D. & Woolley, F. (2009). "Global Public Goods: Critique of a UN Discourse", *Global Governance*, 15 (1), 107-122.
- Moon, S., Rottingen, J. A. & Frenk, J. (2017). "Global public goods for health: weaknesses and opportunities in the global health system", *Health Economics, Policy and Law*, 12, 195-205.
- Musgrave, R., Musgrave, P. B. & Kullmer, L. (1994). "Die öffentlichen Finanzen in Theorie und Praxis" 1, Band 1, 6., aktualisierte Auflage, Mohr, Tübingen.
- Oral, B. G. (2014). "Sağlık Hizmetlerinin Küresel Kamusal Mal Olarak Değerlendirilmesi: Uluslararası Örgütler", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(588), 78-96. 24.06.2021.
- Samuelson, P. A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 387-389.
- Samuelson, P. A. (1955). "Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, 37(4), 350-356.
- Sarkar, P. & Das, S. (2021). "Essay on COVID-19 vaccine supply chains", *Informa* <https://www.informs.org/Publications/OR-MS-Tomorrow/Essay-on-COVID-19-vaccine-supply-chains>, 8.06.2021.
- Seçer, H. E. & Şar, S. (2019). "İlaçta Patent ve Sağlığa Erişim Hakkı", *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 43(3), 274-284.
- Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector*, Third Edition, W.W. Norton & Company, New York/London.
- Ulbrich, H. H. (2003). *Public Finance in Theory and Practice*, Second edition, Routledge, New York.
- Yardım, M. (2020). "Enfeksiyon Hastalıklarında Dışsallıklar", Ed. D. Aslan, *Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID 19): Öne Çıkan Konular*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 93-100.

Yılmaz, E. B. & Yaraşır, S. (2011). "Bir Küresel Kamusal Mal Olarak Sağlık ve Finansmanında Resmi Kalkınma Yardımlarının Rolü", İstanbul Üniversitesi, *İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 55. Seri / Yıl 2011.

Our World in Data, (2021, 07. 05). <https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

EXTERNALITY AND THE PROBLEM OF OPTIMUM PRODUCTION OF THE COVID 19 VACCINE

COVID 19 virüsüne karşı geliştirilen aşuların pandemi ile mücadelede önemli kazanımlara yol açmasına karşılık aşı arzının arzu edilen düzeyde artırlamadığı görülmektedir. Aşı arzının küresel boyutta talep edilen miktarın oldukça altında kalması genelde sağlık mallarının özelde aşı piyasasının kendine özgü özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

İktisat teorisine göre serbest piyasa koşullarında pozitif dışsallık yayan malların optimum üretim düzeyi toplumsal açıdan arzu edilen miktarın altında kalmaktadır. Dışsallık, özel fayda ve özel maliyet yerine toplumsal fayda ve maliyetin dikkate alınmasını gerektirdiği için devlet piyasada düzenleyici olarak yer almalıdır.

COVID 19 aşısı büyük oranda sübvansede edilmekte ve tüketim harcamaları kamu yetersiz kalmış ve tarafından karşılanmaktadır. Buna rağmen küresel düzeyde aşılama oranı aşılama hızının artarak toplumsal bağışıklığın bir an önce sağlanması için fikri mülkiyet hakkından feragat önerisi ortaya atılmış; ancak bu konuda belli bir uzlaşma sağlanamamıştır.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Tuğba DAYIOĞLU			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	EXTERNALITY AND THE PROBLEM OF OPTIMUM PRODUCTION OF THE COVID 19 VACCINE			
Tarih <i>Date</i>	26/12/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Tuğba DAYIOĞLU	%50	-	-
2	Yılmaz AYDIN	%50	-	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1114873

**THE RISE OF AUDIO-BASED COMMUNICATION TECHNOLOGIES:
A RESEARCH ON PODCAST, CLUBHOUSE AND AUDIOBOOK
APPLICATIONS**

Doç. Dr. Gül Esra ATALAY* *Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik e-posta: gulesra.atalay@uskudar.edu.tr ORCID 0000-0002-3377-2694	Arş. Gör. Kumsal KINAY** **Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık e-posta: kumsalkinay@gmail.com ORCID 0000-0003-0486-6795	Sena ÖZŞİRİN*** ***Doktora Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim e-posta: senaozsirin@hotmail.com ORCID 0000-0003-4630-3106	Eda AZAP**** ****Doktora Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim e-posta: edaa.azap@gmail.com ORCID 0000-0002-3218-2078
---	---	--	--

ABSTRACT

Due to development of digital technologies traditional cultural forms have been transferred to digital platforms and old forms are being re-used by being adapted to digital sphere. Recently, the use of digital technologies based on sound has become widespread. During the COVID 19 epidemic, the use of audiobooks, podcasts, and voice messaging applications has increased, and a voice-based social media platform called Clubhouse has emerged. In the last decade, although new media technologies have enabled uninterrupted and social media has created a new digital culture, the demand for applications based only on sound is in need of academic inquiry. Based on the qualitative method, this research aims to understand why these technologies are preferred and the reasons for their increased use, through in-depth interviews with individuals who use voice-based digital communication opportunities. Individuals using audio digital technologies prefer to use these technologies because they allow them to do more than one job at the same time, can be listened to anywhere at any time, and are based on speech. The results of the research showed that digital communication possibilities based on sound on the basis of the techno-determinist approach are the latest milestone in the development of "secondary oral culture".

Anahtar Kelimeler: Verbal communication, Podcast, Clubhouse, Audiobook, Techno-determinism, Multitasking

**SESE DAYALI İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN YÜKSELİŞİ: PODCAST, CLUBHOUSE VE
SESLİ KİTAP UYGULAMALARINA DAİR ARAŞTIRMA****ÖZ**

Dijital teknolojilerin gelişimi, geleneksel biçimlerin dijital platformlara taşınması ve eski formların dijital uyumlanarak yeniden kullanıma girmesine imkân tanımıştır. Son yıllarda sese dayalı dijital teknolojilerin kullanımı yaygınlaşmaktadır. Özellikle COVID 19 salgını döneminde sesli kitap, podcast, sesli mesajlaşma uygulamalarının kullanımı artmış, Clubhouse isimli sesli iletişim temelli bir sosyal medya platformu da ortaya çıkmıştır. Özellikle son on yılda yeni medya teknolojilerinin kesintisiz ve net görüntülü görüşmelere imkân tanınmasına, sosyal medya mecralarının görmek ve görülmeyi yücelten yeni bir dijital kültür yaratmasına rağmen, yalnızca sese dayalı dijital teknoloji ve uygulamaların gördüğü rağbet akademik sorgulamaya muhtaçtır. Nitel yöntemi temel alan bu araştırma sese dayalı dijital iletişim olanaklarını kullanan bireylerle yapılan derinlemesine görüşmeler üzerinden bu teknolojilerin neden tercih edildiklerini, hangi ihtiyaçlara karşılık geldiklerini ve artan kullanımlarının nedenlerini anlamayı amaçlamaktadır. Sesli dijital teknolojileri kullanan bireyler aynı anda birden fazla iş yapmaya imkân tanınması, her an her yerde senkronize ve asenkronize şekilde dinlenebilmesi ve doğal bir iletişim biçimi olan konuşmaya dayanması nedeniyle bu teknolojileri kullanmayı tercih etmektedirler. Araştırma sonuçları tekno-belirlenimci yaklaşım temelinde sese dayalı dijital iletişim olanaklarının "ikincil sözlü kültürün gelişimindeki son nokta olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü iletişim, Podcast, Clubhouse, Sesli kitap, Tekno-belirlenimcilik

Geliş Tarihi/Received: 11.05.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 27.05.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Atalay, G. E., Kınay, K., Özşirin, S. & Azap, E. (2022). "The Rise of Audio-Based Communication Technologies: A Research on Podcast, Clubhouse and Audiobook Applications". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 494-519.

INTRODUCTION

Digitalization has diversified the modes of communication of people who are not physically present in the same place. Even though they are in different places, it is possible for individuals to see each other owing to the “interactive web” facilities offered by the Web 2.0 technology.

As face-to-face communication is currently regarded as a risk due to the COVID 19 virus which emerged in Wuhan, China in December 2019 and declared to be a pandemic on March 12, 2020 by the World Health Organization, the new media platforms became the principal means of communication. The recent increase in only the audio-based applications of the new media platforms has gained acceleration during the COVID 19 pandemic. Audio book applications started to rapidly spread while the number of broadcasted podcasts went up. The most recent development, on the other hand, as to the rising significance of sound during the pandemic became an audio-based social media platform called Clubhouse. Although the new media technologies of the 2020s ensured uninterrupted and clear video calls and the social media platforms created a digital culture based on seeing and being seen, there is an escalating popularity of podcasts, Clubhouse, audio books and similar other applications where sound is the distinguished element and which require an academic investigation.

When we consider the history of human communication, we can speak of two kinds of communication: Natural communication requires face-to-face interaction. On the other hand, the communication mediated by technology started with the use of writing as Walter Ong specifies. As a communication technology, writing rendered it possible to transfer information without face-to-face interaction. After the invention of writing, humans started to write everything that required recording, reproduction and distribution and, therefore, had the opportunity to transfer information to far-away places or the future without any change. Later on, the use of electronic communication tools enabled the transmission of sound with radio and then image with cinema and TV. In this sense, the new media technologies are capable of transmitting both sound and image and, therefore, moved societies more rapidly than the previous electronic tools (despite the former’s use of the facilities offered by the latter).

Considering social organizations and communication systems, it is observed that primary oral culture and then, owing to printing, a written culture emerged. Similarly, the Internet and digitalization are witnessed to create a new culture following wire communication and the electronic revolution. Digitalization transforms everything while former cultural forms are retrieved in a different mode with digitalization. In this regard, the most popular of these retrievals is audio-based technologies.

This study focuses on the expressions of individuals who apply to the opportunities offered by audio-based digital communication tools in order to comprehend what needs these opportunities correspond to, why they are preferred or the reasons of their increased use. The research employs qualitative research method while the data will be collected with in-depth interviews. The analysis of the data to be acquired from a sample group of 15 will offer insight for the quantitative questionnaire to be created in the second research.

It may offer a useful perspective to touch on the techno-deterministic approach by building a theoretical framework, so that we may comprehend the reason behind the return of the sound and audio-based technologies.

1. The Techno-Deterministic Approach and Sound

In his 1962 work called the Gutenberg Galaxy, Marshall McLuhan, Canadian media and culture theorist, analyses the evolution of humans under four stages which are tribal societies, mechanical age, electronic age and return to tribal societies.

Tribal societies maintained a life in oral culture. Pointing out to a pre-literacy period, tribal societies consisted of members who were connected and close to each other and who

experienced face-to-face communication to a great extent. McLuhan described the environment where tribal societies lived in as an “acoustic space” where the most important sense organ was ear. There was no other way than to listen to someone if one desired to get information (except for the information acquired with observation). After the use of phonetic alphabet, hearing and speaking started to lose their former gravity. Following especially the use of printing, it became widespread to get information by reading what was written and to distribute news using the writing system as of the 16th century. This replaced ear with eye as the distinguished sense organ.

McLuhan suggests that electronic media age commenced with the use of telegram. However, television was more important among the electronic media tools, according to McLuhan, for it simultaneously addressed more than one sense organ. Television and new media technologies gave birth to a new kind of tribal society. McLuhan analyses the return of the tribal society using the “rear-view mirror” metaphor. Similar to a driver who watches his rear-view mirror, it is possible to see what will come from the past and happen in the future by looking at the rear-view mirror of history. McLuhan discusses the history of communication in circular terms (Logan, 2010: 359). As a consequence of this circularity, McLuhan claims that humans returned to the acoustic space with electronic communication tools. Etymologically, the term acoustic derives from “acoustique” and means something “aural” or “audial” It is safe to assert that the acoustic space is categorically revisited with the applications such as podcasts, audio books and Clubhouse.

Another theorist who discusses the history of communication with a techno-deterministic point of view is Walter Ong. He reminds that oral culture dates as far back as 30,000 to 50,000 years with the first examples of written culture having a history of 6000 years. According to Ong (2021), humans could only comprehend the difference between oral and written cultures in the electronic age. This is because the electronic age is the secondary oral age. Ong specifies that language is based on sounds and that, although there may be non-verbal communication methods, the dominant element in communication is sound.

Walter Ong explains oral culture as the cultures that were composed only of a spoken language before the invention of writing and printing; and the secondary oral culture as the cultures that have left writing and texts, returned to spoken language and uses the oral communications produced by telephone, radio, television and other technological devices. He accepts writing as a technological development that changed the human consciousness most. In this regard, writing liberates speaking from oral-aural structure and associates it with the sense of seeing.

According to Ong, the discovery of printing was the most important development that positioned eye as the main sense organ in getting information. This is because manuscripts did not mitigate the dominance of sounds and ear although they preserved information in written. Electronic technology, on the other hand, moved humanity to the “secondary oral culture” with telephone, radio, television and various voice recording devices. However, the mass is more crowded in the secondary oral culture compared to the primary one. While a certain number of people came together to speak and transfer information in the primary oral culture, it is possible to speak of an unlimited mass in the secondary oral culture.

Sound is the oldest and the best tool to tell stories for humans. Before the invention of cinema, photograph and even pens, people used to tell each other verbal stories. Stories told evoke the imagination of an audience and transforms as images in the listener’s mind (Biewen, 2017: 2).

Recorded audio files, particularly such as podcasts, can access listeners every time and everywhere regardless of time and place. Before mentioning audio applications that circulate with the use of the Internet technology, it is useful to take a closer look at the acts of hearing and listening.

2. Hearing and Listening

According to Kline (1996: 7); "Hearing is the reception of sound, listening is the attachment of meaning to the sound. Hearing is passive, listening is active." On the other hand, Rost (2011: 12) defines hearing as a mode of perception and listening as an active and intentional process. Hearing forms the basis of listening. Although the terms hearing and listening are used interchangeably in daily conversations, there are basic differences between these two. Both hearing and listening refer to a perception of sound but differ from each other in terms of their intention. These two terms are triggered with the perception of sound while the main difference is the intention as regards to these acts. Intention is known to include a couple of levels. In this regard, listening is to accept what is heard and be willing to make sense of a message (Allwood as cited in Rost, 2011: 12).

A successful hearing facilitates the perception of a sound. Being a good listener does not only refer to the perception of sounds and words, but also to the comprehension of the meaning attributed to them. Hearing is defined as the reception of sound while listening is the attachment of meaning to the sound. Listening composes of a sender, a message and a receiver. It is explained as the psychological procedure of receiving verbal and/or non-verbal messages, including them in a process making sense, and responding to these messages. However, hearing consists of various elements such as distinguishing sounds, recognizing and making sense of words, defining grammatical word groups, identifying the expressions or groups of expressions that allow sense-making, linking linguistic clues with non-linguistic ones, anticipation of meaning and use of background information for its verification, and remembering important words and ideas (Tyagi, 2013: 1).

According to Rost (2011: 12), listening is defined as the recording of brain signals in a secure way. Owing to the changing technologies and developments, listening differentiated and varied as to meaning. As a result of the developments in the telecommunication industry in the 1940s, listening started to be defined as the "successful transmission and reproduction of messages" while, in the 1960s, it was asserted that the experience of listeners was also important to understand the intention of a speaker. O'Malley, Chamot and Kupper (1989: 434) define listening comprehension as "an active and conscious process in which the listener constructs meaning by using cues from contextual information and from existing knowledge, while relying upon multiple strategic resources to fulfil the task requirements." Vandergrift (1999: 168) defines listening as "a complex, active process in which the listener must discriminate between sounds, understand vocabulary and grammatical structures, interpret stress and intonation, retain what was gathered in all of the above, and interpret it within the immediate as well as the larger sociocultural context of the utterance."

Considering all the definitions of listening, it is not only a passive capability. Listening is an active and intentional process. If a listener takes an active part in the process of listening, tries to comprehend and manage the transferred message and asks or responds to questions, this is accepted as active listening. Comprehension comes into question not as a result of what is said by a speaker but when a listener establishes a connection between what is heard and already known and tries to comprehend. This allows transferring the experiences and specialties of people through listening (as cited in Yıldırım & Yıldırım, 2016: 2096).

According to Mendelson, "of the total time spent on communicating, listening takes up 40-50%; speaking 25-30%; reading 11-16%; and writing about 9%." The rate signifying listening shows its significance in human life (as cited in Yıldırım & Yıldırım, 2016: 2097).

2.1. Process of Listening

Brown (2006: 2) defines the process of listening as "using our prior knowledge and experiences; we know certain things about certain topics and situations and use that information to understand". In this sense, learners use their background knowledge in order to comprehend the meaning by considering previous knowledge and schemata, so that they may learn and comprehend by listening.

According to Tyagi (2013: 2); the process of listening mostly consists of five steps which are hearing, comprehension, remembering, evaluation and reaction. The basic elements that make up the process render the process of listening meaningful. The process of listening comprises of various elements such as distinction among sounds, recognition of words and comprehension of their meanings, definition of the grammatical groups of words, identification of the expressions that create a meaning, prediction of meaning, use of previous knowledge and experiences for attributing a meaning, and remembrance of important ideas to that end. Hearing is the physical reaction to the sound waves that stimulate the sensory receptors of ears. It is the perception of sound waves. One needs to hear to listen but doesn't need to listen to hear. Brain scans stimuli and focuses only on selected words and messages. This selective perception is also known as attention which is a significant requirement for effective listening.

On the other hand, comprehension is the process of analysing what is heard and of perception of not only words but also sounds. In case of interpersonal communication, it is necessary for a listener to comprehend the meaning intended by him/her and the context assumed by the sender.

2.2. Types of Listening

There are varying types of listening based on the process of listening, method of respond and purpose by a listener (Table 1).

Table 1: Types of Listening. Source: Tygai, (2003: 4,5)

Active Listening	Listening in a way that demonstrates interest and encourages continued speaking.
Appreciative Listening	Looking for ways to accept and appreciate the other person through what they say.
Attentive Listening	Listening obviously and carefully, showing attention
Biased Listening	Listening through the filter of personal bias, the person hears only what they want to listen.
Casual Listening	Listening without obviously showing attention.
Comprehension Listening	Listening to understand, seeking meaning.
Critical Listening	Listening in order to evaluate, criticize or otherwise pass judgment on what someone else says.
Deep Listening	Seeking to understand the person, their personality and their real and unspoken meanings and motivators.

Inactive Listening	Pretending to listen but actually spending more time thinking.
--------------------	--

Among all the types of listening, active listening stands out with which the processes of listening take an uninterrupted course. As part of active listening, listener is actually interested in what the speaker thinks about and feels and what are the meaning of given messages. In the process of active listening, a listener is able to provide feedbacks, express the same message in various forms, verify it or make sense of it based on his or her own experiences. This verification or feedback process differentiates active listening from the other types of listening. Anderson and Lynch (2003) suggest that active listening involves a sheer number of capabilities and enumerates four steps that make up the process of listening in case of face-to-face conversation:

1. The spoken signals have to be identified from the midst of surrounding sounds.
2. The continuous stream of speech has to be segmented into units, which have to be recognized as known words.
3. The syntax of the utterance has to be grasped and the speaker's intended meaning has to be understood.
4. We also have to apply our linguistic knowledge to formulating a correct and appropriate response to what has been said.

Basically dependent on active listening, the most important advantage of the Internet-mediated audio contents is that they allow use even during the performance of daily affairs and simultaneous multitasking without requiring a focus on an image or video. At this point, it is useful to analyse the term multitasking.

3. Multitasking and Audio Content

Penetrating into all the spheres of our lives, technological developments become a part of our lifestyles. The progressive quality that these developments have and the opportunities offered make them accepted by individuals and societies without questioning. However, all the novelties that are accepted lead to a linguistic and cultural change in our lives.

This age in which digital revolution is everywhere, the opportunity to perform more than one task at a time draws the attention of people as it renders it possible to use time economically and allows performed tasks to facilitate one another. The ability to perform more than one task at a time is called "multitasking" in the literature. Multitasking is defined as "the performance of more than one physical or mental function simultaneously, consecutively or with quick alternations" (İmren, 2021: 1). Here, the key point is that tasks are completed at the same time or with short transitions among them.

Multitasking is also integrated in mass communication tools which have become parts of media following the technological developments. Although the term was discussed in two different concepts as "task switching" and "dual task" formerly, today these are forged into one term.

Also tackled according to media perspective, it is useful also to approach multitasking as "media multitasking." Media multitasking refers to the environments where more than one task is performed through media devices. It means that the properties of media tools are used simultaneously or with short transitions. In the age of technology, the ability to get easy access to a lot of information ensures convenience for individuals especially with the new media tools. People are offered to simultaneously perform more than one task with the objects that are always with us such as customized tools, wearable technological products and similar other

devices. The history of media multitasking goes as far back as to the development of the technologies like radio and television. While watching television or listening to a radio, people are able to simultaneously follow the stream, listen to an audio content and perform their tasks. Following especially the modern Web 2.0 technology, individuals can also simultaneously perform multiple tasks in the context of social media tools. Using smart phones, tablets, computers and similar other devices, they can simultaneously carry out many processes such as reading e-books and listening to audio content with various applications in the same device and at the same time.

Media multitasking is practiced everywhere where there is a technological access and opportunity. Studies concluded that individuals preferred media multitasking themselves when they were allowed to make their choice. Today, media multitasking “is basically classified as the time management of tasks, the Internet use status (being online) and the involvement of media devices” (İmren, 2021: 6). The time management of tasks comes into question when multiple functions are performed consecutively, respectively, with short transitions or simultaneously. Based on the Internet use status, media multitasking refers to the actions which are carried out online or offline. This can also be conducted in a combined way. For example: Playing online games while listening to music downloaded previously to a mobile phone or attending an online meeting while surfing on social media are considered multitasking.

However, the involvement of media devices demonstrate that multitasking is not only limited to media devices. As part of studies, this was; “suggested to be discussed as “Media + non-media” (cited in İmren 2021: 6). In this regard, it was claimed that the circumstances where media products accompany offline activities (such as reading books, doing sports and cleaning) would offer a more realistic definition to reflect the media behaviour where daily life is integrated with media multitasking. This idea was first propounded by Baumgartner et al. (2014). One of the practices contained in multitasking is “multitasking facilitators” as explained by Baumgartner et al. in their studies (Baumgartner et al., 2014: 1122). It can be evaluated as the consolidation of a work during a task with another work.

Multitasking can also be assessed based on positive and negative aspects. Although, as specified above, it ensures time sharing and simultaneous advantages which are among the positive aspects, multitasking can also be considered to have negative effects for it decreases the coding of information in memory and individual’s productivity and performance among others.

The relevant literature discusses multitasking and media multitasking together with many concepts. One of these is cognitive control capacity. The studies that dwell on cognitive control capacity and media multitasking state that “the functions of cognitive control capacity such as the flexibility and change in mental framework, the focus on target stimulant, the filtering of irrelevant and distracting signals, the inhibition of the reactions that are irrelevant with a task and the retention of relevant information in memory have important roles in Media Multitasking (İmren, 2021: 2).

Multitasking which requires higher level of cognitive processes can also be understood as the attempt to perform more than one routine at a time. People are capable of creating a time period and managing their time by making frequent transitions among multitasking goals within the same period of time (Delbridge, 2000: 1). Asserting that task transitions can be fulfilled within one-tenth of a second which is very fast, researchers remark that this leads to an illusion that people think they can carry out more than one task at the same time (Meyer & Keiras, 1997; Frost & Bybee 2017: 458).

The studies which feature the listening function among multitasking elements claim that individuals use the listening tasks in connection with written or verbal duties (Frost & Bybee,

2017, p. 458). Multitasking studies mostly involved the experimental manipulation of multiple tasks. Tasks required participants to complete them at the same time. In many studies, the method of delivery of tasks was changed. It was inferred that mostly the listening task distinguished from among the others. The studies were conducted with applications to remember and recall the messages by transmitting the listened articles with the use of various platforms such as speakers, music, television programs and movie clips (Frost & Bybee, 2017: 459).

Eventually, multitasking and media multitasking stand out as they help to manage more time, support the performance of more than one task at a time, help to tackle a difficult task or accompany a work that is carried out.

The human life that has been gradually gaining speed with the influence of digital technologies on society increased the popularity of auditory applications that allow multitasking. On digital platforms, the most popular forms of mass auditory communication are podcast and audio book applications.

3. 1. Podcast

As a component of the Web 2.0 world, podcasts are accepted as an element of the new media (Holtz & Hobson, 2007: 303). In this sense, podcast is shortly defined as “a program (as of music or talk) made available in digital format for automatic download over the Internet” (Merriam-Webster, n. d.). Derived from the combination of ‘iPod’ and ‘Broadcast’ terms, podcast was first coined by Ben Hammersley, journalist, in 2004. In his *The Guardian* article, Hammersley states that online radio blew up with the introduction of iPods, cheap auditory softwares and weblogs, and that it combined “the intimacy of voice, the interactivity of a weblog, and the convenience and portability of an MP3 download” (Hammersley, 2004).

What renders podcast different from other auditory formats is that it provides opportunities to offer an intended message as a whole and allows subscription to ensure listening whenever convenient (Geoghegan et al., 2012: 8). As a timeless format independent of the date of broadcasting, podcast give auditory broadcasters an area to practice “self-broadcasting” (Tolan, 2017: 202). Similarly, it ensures that listeners also create their own radio. Although streaming Internet radios are also online, podcasts serve like a ‘do it yourself’ radio (Madsen, 2009: 1195). When tuning in to a stream in radio, ‘noise’ elements may appear. The advantage of being a podcast listener is that podcasts with quality contents are have high numbers of likes and, therefore, may appear on the top ranks of lists. Hence, it is simpler to find a good podcast content compared to radio (McElhearn et al., 2006: 9).

The shortening of podcast times brought along the term “Microcast”. Having gained popularity, microcasts can be defined as the Twitter of podcasts as argued by Semercioğlu (2019: 6). While average podcast time turned out to be 38 minutes 42 seconds with the inclination towards short, core and fast contents, the same is between 5 to 7 minutes for microcasts. Microcast makes contents more easily-accessible and consumable (Semercioğlu, 2019: 7).

Podcasts are, in principle, digital stories. Therefore, they require a mass of listeners who take active part in the storytelling process. As to podcasts, the deep connection between a storyteller and a listener ensure that both sides feel an affinity towards each other. Considering the research by Waldmann, a Podcast is an intimate auditory environment as a gripping narrative which is transmitted to a single user using earphones or listened to in a car or during a journey (Waldmann, 2020: 37).

3. 1. Audio Books

Establishing a connection with books through the sense of hearing is a mode or reading practiced throughout the history of books (Richards as cited in Tattersall Wallin, 2020: 2).

Today various reading experiences offered by audio books with applications and varying tools, the presence of sizable audio book libraries, easy accessibility and similar other facilities contribute to radical changes in reading practices. The development of digital devices enhanced the popularity of audio books. On the other hand, the act of reading and the properties of a book also started to differ. The conventional form of reading is a part of a routine for many people. This routine, in turn, emerged in consequence of reading in particular periods of time. However, audio books replaced the act of reading with listening which ensured various periods of time and routines in a day (Tattersall Wallin & Nolin, 2019: 3).

Audio books can be listened to while doing business that requires less attention in our daily life. Books don't require a special time allocated to them anymore. The act of listening moves individuals away from the effects of "boring" business. Audio books made stories portable (Saricks, 2011: 16).

3. 2. Clubhouse

Launched in April 2020, the auditory social media platform named Clubhouse was created by Paul Davidson and Rohan Seth. Initially made available for the IOS operating system, the application gained recognition as a semi-closed social network which worked on an invitation basis. As a result of the interest in favour of the application, an Android version also came out.

Reaching the market value of 1 billion dollars in January 21, 2021, the platform attained 10 million users as of February 2021 (Strielkowski, 2021: 1). However, the Clubhouse platform later became a matter of discussion in terms of data privacy and security. The application can gain access to contacts in mobile phones when a user becomes a member (Radcliffe, 2021: 3.).

However, Clubhouse doesn't record chats or stores them in the system. Although this poses advantages with regard to freedom of speech, it also invites disinformation as it may lead to anything said by anyone without any kind of control.

The application ensures socialization for users without forcing them to look at the screen or take care of their appearances. In this sense, the platform is quite eligible for multitasking.

Launched and spread during the coronavirus pandemic, it is not clear whether the application will lose popularity at the end of social isolation process (Strielkowski, 2020: 1).

4. Research Method

The purpose of this research is to understand the dynamics of use of digital auditory applications and platforms such as podcasts, audio books and Clubhouse. The data acquired with interviews from among qualitative research methods were analysed with thematic analysis method. The approval for the research was provided by the non-Interventional Ethics Board of Üsküdar University. As part of the study, 17 participants were taken to in-depth interviews in consequence of which the obtained qualitative data were engaged to create the relevant themes about the subject matter. As to thematic analysis, a research should identify the themes offered by and analyse data and report the findings of such analysis (Şad, Özer, & Atli, 2019: 875). To this end, the themes were clarified by separating the common points and other information that could be regarded significant. Each created theme was analysed and indicated in tables.

5. Results

The population of the research consisted of 17 participants (11 women and 6 men) and were contacted with snowball sampling method. The ages and the name codes assigned to the interviewees are given in Table 2.

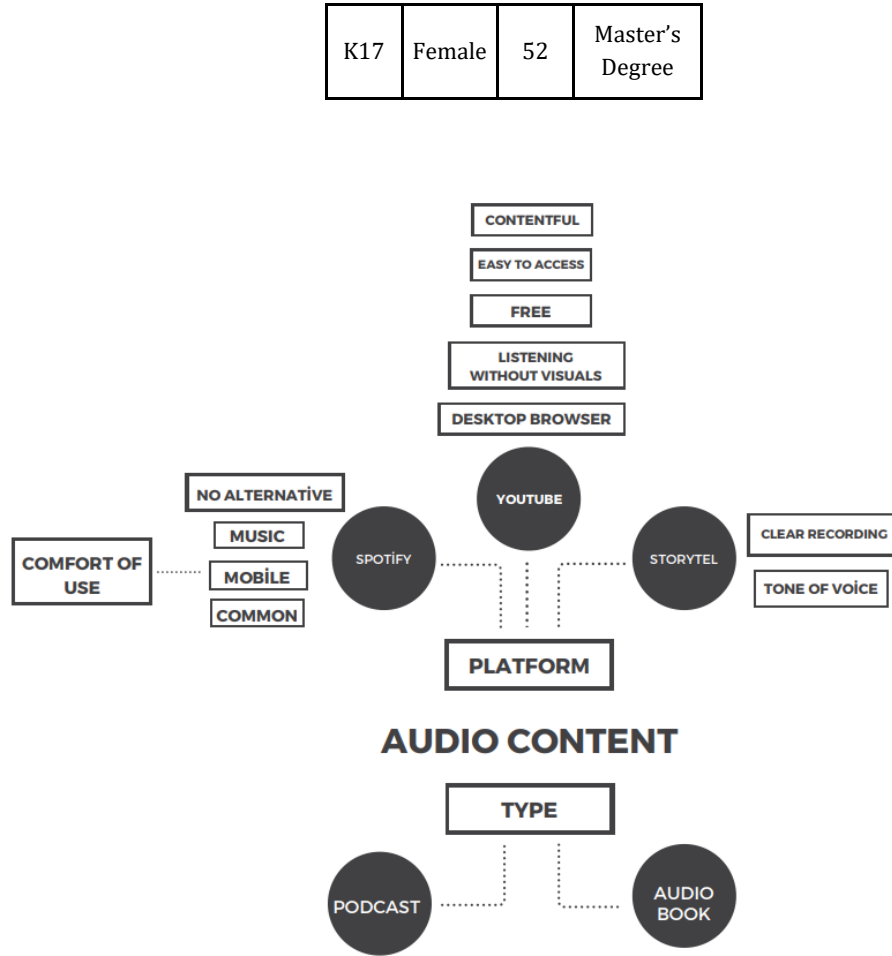
Table 2: Demographic Information Table of In-Depth Interviewed Participants

Name Code	Gender	Age	Educational Status
K1	Female	22	Associate Degree
K2	Female	26	Master's Degree
K3	Female	24	Master's Degree
K4	Male	27	Master's Degree
K5	Male	24	Bachelor's Degree
K6	Male	25	Bachelor's Degree
K7	Female	37	Master's Degree
K8	Female	35	Master's Degree
K9	Male	56	Bachelor's Degree
K10	Male	35	Master's Degree
K11	Female	56	Bachelor's Degree

Table 2: Demographic Information Table of In-Depth Interviewed Participants (continued)

K12	Female	55	Bachelor's Degree
K13	Female	29	Bachelor's Degree
K14	Female	28	Master's Degree
K15	Male	35	Bachelor's Degree
K16	Female	28	Master's Degree

Figure 1: Statements Regarding Consumption of Audio Content

According to the findings obtained from the participants, there were two preferred auditory contents which were podcasts and audio books. Of the participants, only 4 listened to only audio books and 6 only podcasts while 5 listened to both audio books and podcasts. The participant P16 stated that s/he listened to both audio books and contents with calming sounds. The participant P11 remarked that s/he preferred to listen to audio books and radio programs (Figure 1).

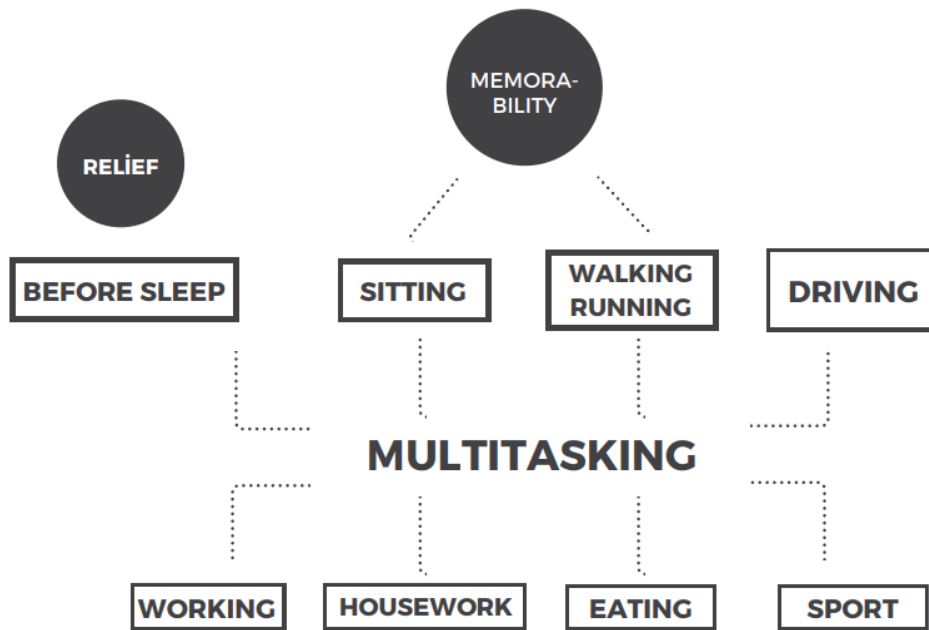
Auditory contents are followed on social media applications such as Spotify, YouTube and Storytel. Among the participants, 7 stated that they applied to Spotify and YouTube while 5 used only YouTube and 2 only Spotify. The participant P5 said that s/he preferred only Storytel while the participant P4 used both Storytel and Spotify and participant P2 used all these platforms.

The auditory content listened to on YouTube is frequently opened on desktop browsers and consumed without any interaction with images. The participant P3 says the following as regards to why s/he prefers YouTube for auditory contents: *“It is both free and easily accessible. I can access to it on mobile devices, computer and any other device and play it in the background while doing another task. This is why the first option that comes to my mind is always YouTube. I mostly listen to on computer and, therefore, it plays on a tab in the background.”*

YouTube is preferred owing to the wide content, easy access and free qualities. On the other hand, the participants who used Storytel, an audio book application, suggested that they

preferred the application for they paid attention to clear voice recording and the voice tone of audio book readers. In this sense, the participant P2 said: *“As a consumer, I think that the most important thing is clear voice. To me it is preferable if especially intonation is descriptive. The reason why I prefer these applications is that I get a more quality hearing with these contents.”* Similarly, the participant P5 explained his/her reason for preference with the following words: *“I, most of all, take notice of content as a criterion, and then I pay attention to the tone of voice of a reader.”*

The participants who referred to the contents on Spotify stated that they preferred the application owing to various reasons such as easy mobile usability and prevalence. The inclusion of not only podcasts but also music content in its library and the belief that the application has no alternative were also among the reasons why users of Spotify preferred the application. The participant P8 said: *“I don’t even know where to listen to podcasts if not Spotify. I don’t have any idea about a platform which is easy to use and widespread and has no alternative.”* About the Spotify library, the participant P4 said: *“Spotify was not actually a special preference for podcasts. I used it for listening to music. Later on, I wanted to try and continued to use for podcasts when I encountered them.”*

Figure 2: Statements Regarding Multitasking

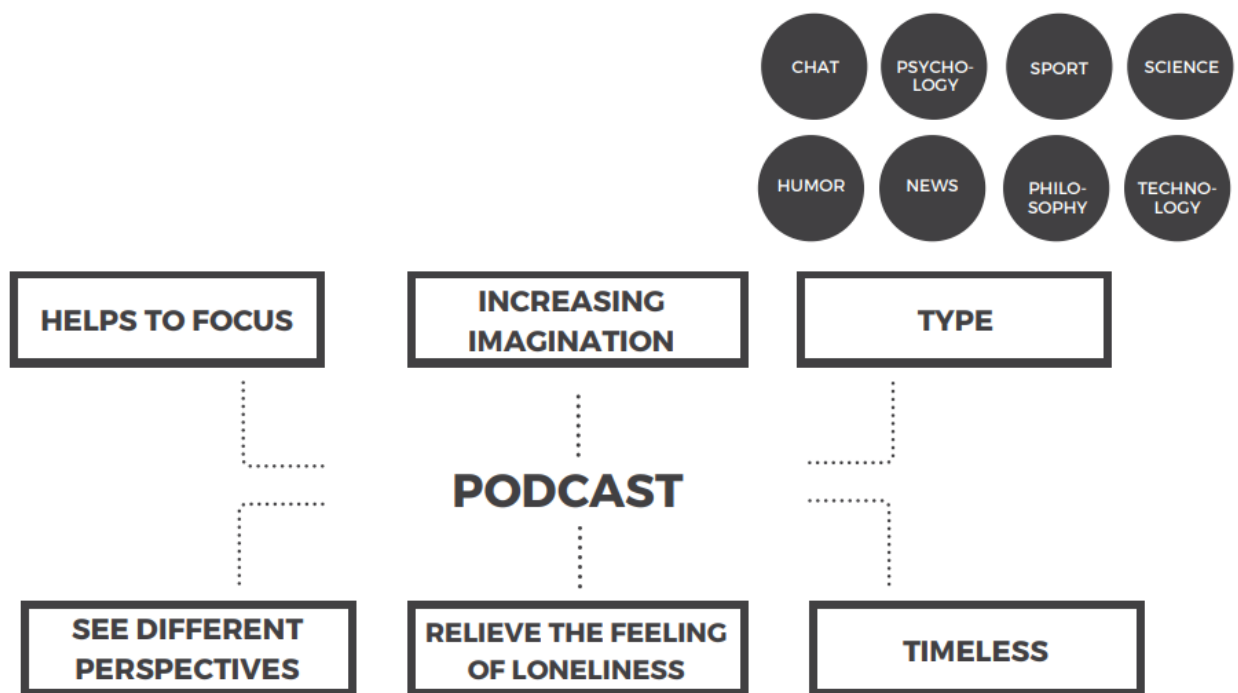
According to the findings attained from the participants, auditory contents were mostly preferred as they enabled the performance of two or more works at the same time (Figure 2). This was explained by the participant P13 as follows: *“I usually prefer to listen to YouTube without watching it. I listen to auditory contents while I carry on a work and do what I need to do by that time. This lets me do a couple of tasks at the same time.”* In this regard, the participant P6 states the following: *“When I need to write something, I play a podcast because I don’t like silence. I don’t prefer music because it distracts me while podcast offers a controllable background voice. I prefer to listen to podcasts while both writing and playing.”*

In consideration of the foregoing, the participants prefer to listen to auditory content while doing housework, working, cooking, doing sports and driving a car. The participant P17 remarks the following about the subject: *“The reason why I listen to auditory contents is that it helps me to*

carry out multiple tasks at the same time. It saves time. Depending on the quality of the work I do while doing housework, having a journey or working, I absolutely prefer to listen to auditory contents whenever I can. I also prefer to listen to them before sleeping.”

Auditory contents were used by the participant for relaxing before sleep. In this sense, the participant P1 states “I actually spare time to listen to auditory contents. This is generally before sleeping. I listen to them in order to feel sleepy fast. Therefore, I listen to them less during daytime.”

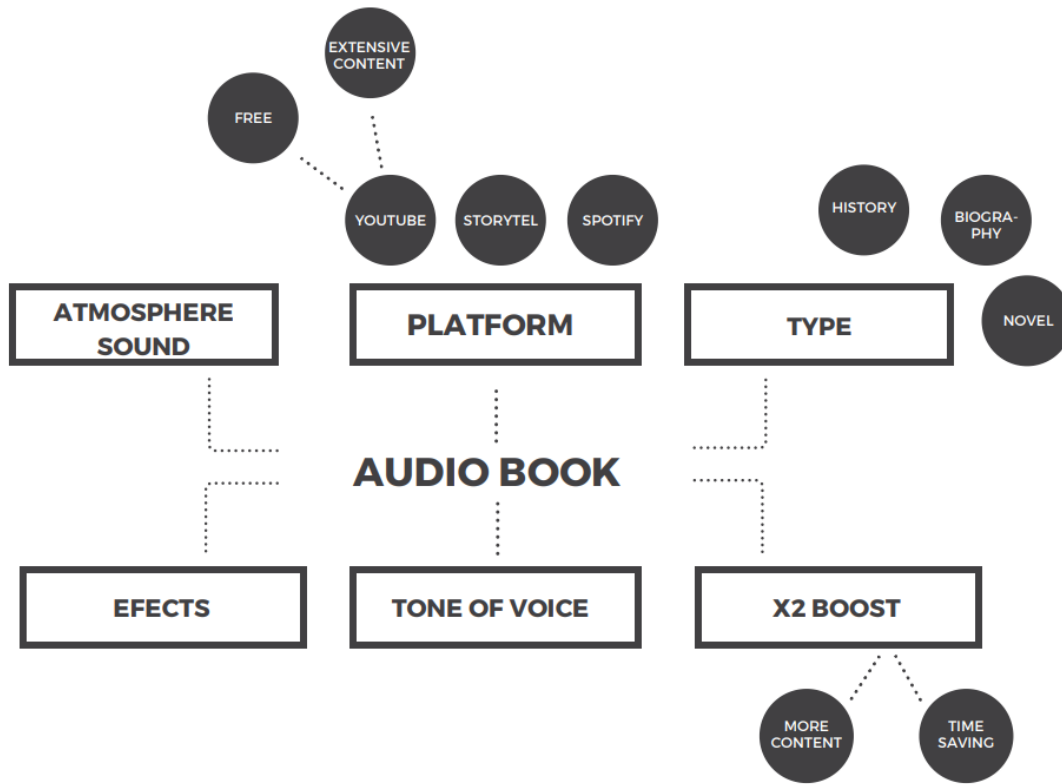
According to the statements of the participants, the memorability of auditory contents increases while sitting, walking or running. The participant P14 explains this in the following words: “Whatever I do, the rate of my understanding auditory contents decreases except when I walk or sit. Of course, it also depends on the load of my work.”

Figure 3: Statements Regarding the Podcast Listening Experience

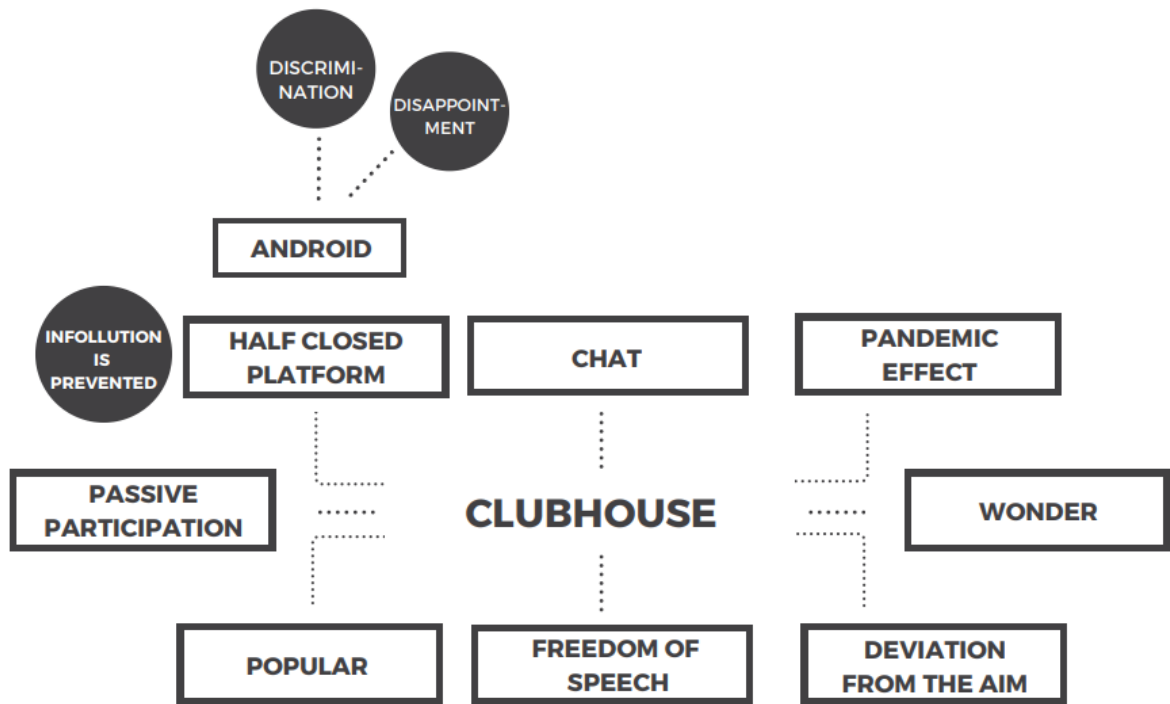
11 participants who preferred to listen to podcasts as auditory contents specified that they listened to the contents that dwelt on humour, news, philosophy, technology, conversation, psychology, sports and science (Figure 3). To the participants, listening to podcast increases imagination compared to consuming a content with an image. They prefer to consume auditory content as they ensure focus on multiple tasks at the same time. The participants think that podcast is a “timeless” content and helps to learn and understand different perspectives. This is expressed by the participant P6 as follows: “I believe that podcasts are useful to understand different points of views.”

Listening to podcasts also help the participants to alleviate their feeling of loneliness.

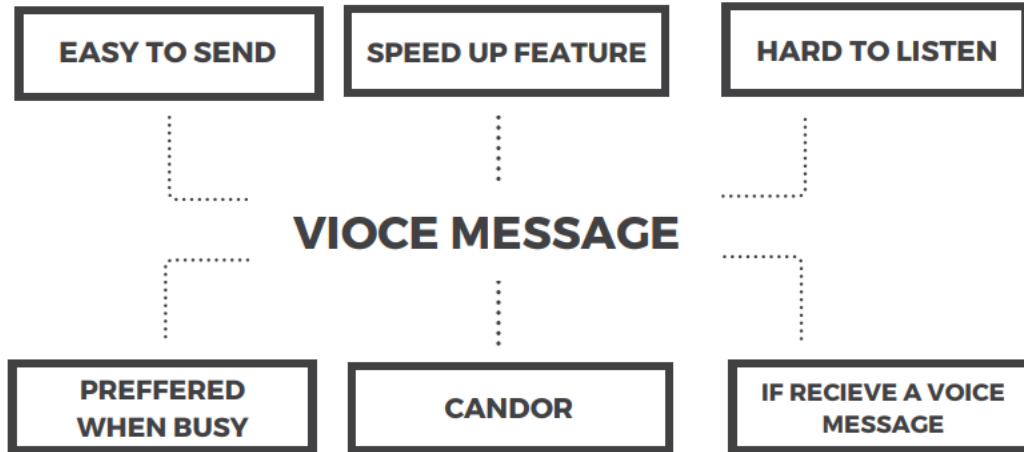
Figure 4: Statements Regarding the Audiobook Listening Experience

11 participants who prefer to listen to audio books stressed that they listened to contents on history, biography and novels (Figure 4). The participants claim that they listen to audio books on Storytel, Spotify and YouTube. In this context, the participants P1, P2, P3, P9, P11, P13, P15, P16 and P17 indicated that they preferred to listen to audio books on YouTube. However, the participants P1, P2, P4, P15 and P17 preferred Spotify to that end. The participants P2, P4 and P5 used Storytel for the same purpose. YouTube is more preferable because it offers free and a wide content as to audio books. The qualities that are taken into consideration by the participants while listening to audio books are sound effects, atmospheric sounds and the tone of voice of a reader. The participants who preferred to listen to audio books by accelerating them twice faster pronounced that thus they could save time and experienced more interaction with the content.

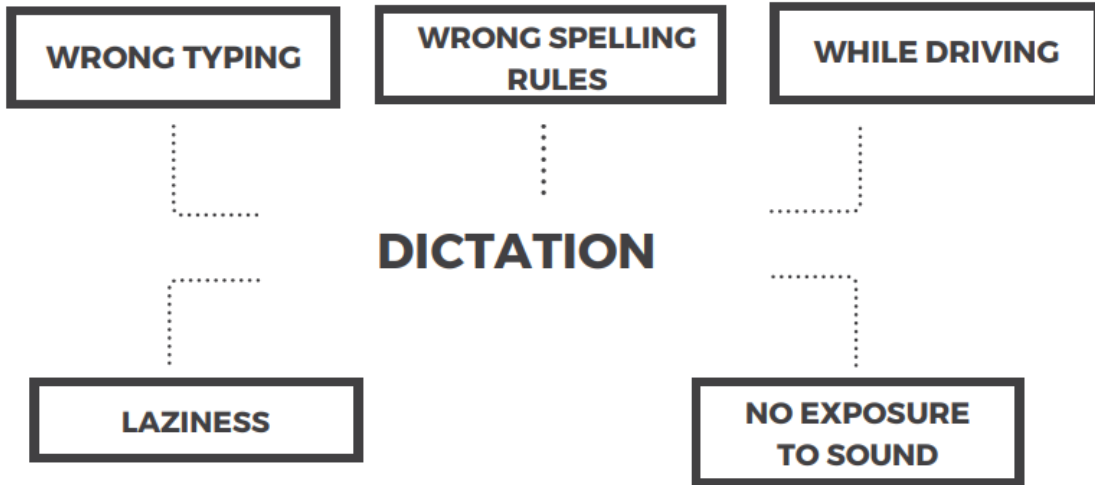
Figure 5: Statements Regarding Clubhouse

Clubhouse, an auditory chat application, was regarded by the participants as a platform which became popular with the Covid-19 pandemic. They said that they first checked the application out due to curiosity but it strayed away from the purpose of use in time. Although the application is known and preferred for chatting, it only permits users to listen by passive participation in what is being talked about in a chat room. According to the participants, it is an application that appreciates freedom of speech. The first version of the application ruled out Android users and was launched as a semi-closed platform. When Clubhouse was first launched, Android users could not take part in the research and this created a disappointment which made them think they were subject to discrimination. IOS users, on the other hand, expressed that the semi-closed system prevented a pollution of information (Figure 5).

Figure 6: Use Of The Voice Message Feature

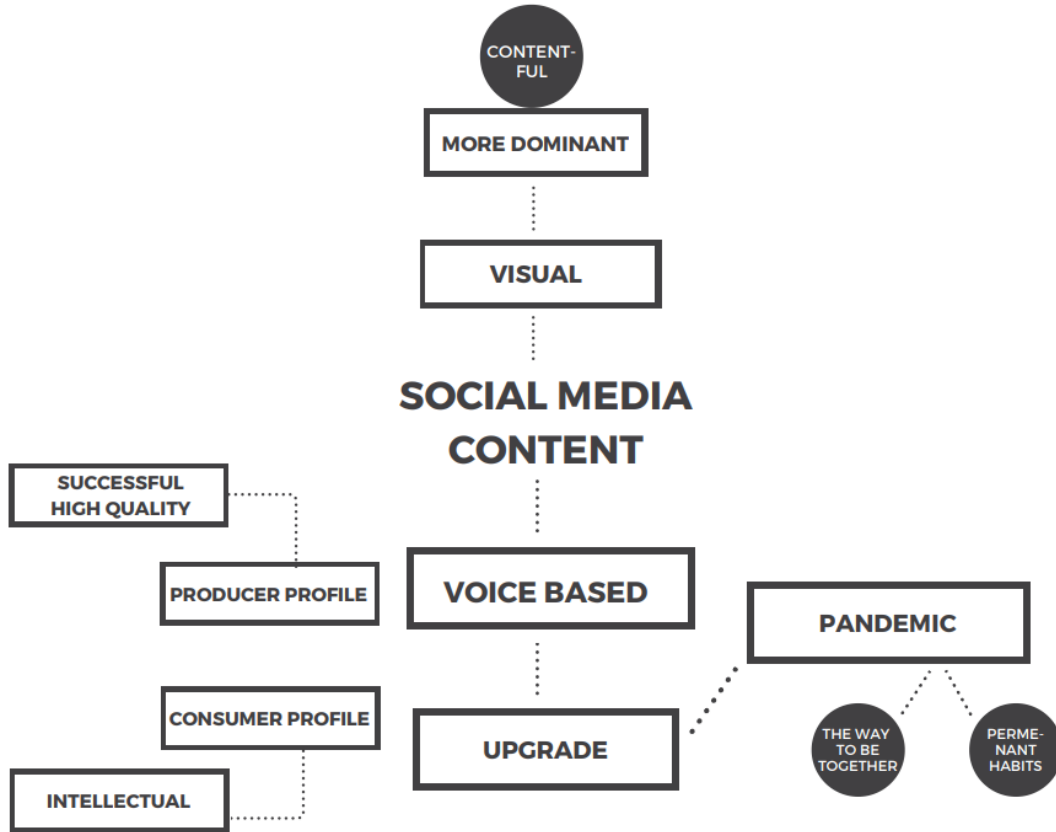
Concerning the use of audio messages, the participants said that they generally applied to audio messages they were busy. However, they also asserted that they replied with audio messages and that it was easier to do so if a contacted person had also sent them an audio message. The participants mostly think that audio messages convey sincerity as they feature voice of tone. They claimed that it was difficult to listen to audio messages and that they could not play them in all the environments. Clarifying that an update in Whatsapp application enabled audio messages to be played by speeding, the participants remarked that they believed this was a useful property as it saved time (Figure 6).

Figure 7: Use Of the Dictation

The participants who said that they used the dictation property on mobile devices expressed that it was not compatible with the Turkish language and, therefore, worked better in foreign language (Figure 7). In this subject, the participant P4 said: *“The spoken language looks strange when it is written. Also, I believe that the dictation property isn’t developed well in the Turkish language.”*

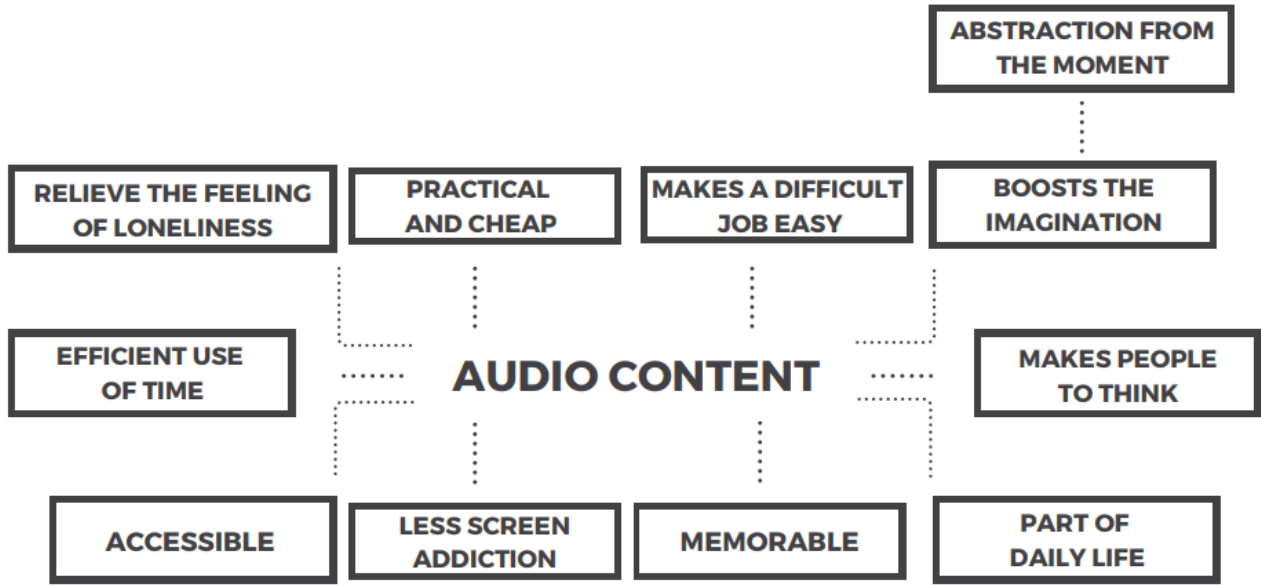
Having argued that they encountered incorrect typing and spelling, the participants declared that they mostly dictated their messages while driving so that they might not force the receiver to listen to an audio content. This was explained by the participant P3 as follows: *“I was speaking very slowly when I sent an audio message and, therefore, had my friends listen to long messages. Now I can both listen and be listened to by x2 speed. I also used the dictation property.”* Again, the participant P15 said *“I never use voice dictation. There are people who are too lazy to Tweet and, to add on it, they dictate the message,”* and claimed that dictation push people to laziness.

Figure 8: General Statements About Social Media Content

Based on the findings, the participants divided social media contents into two categories as visual and auditory and specified that visual contents were more dominant and richer in social media applications. Sharing that auditory contents were still on the rise, the participants suggested that the Covid-19 pandemic played a significant role in the recent popularity of auditory contents (Figure 8). They considered auditory contents to be an alternative to sharing time with other people during the process of social isolation. The participant P8 expressed his opinion as follows: *"Since we are locked up at home with the pandemic, our social life is also interrupted. Podcasts has served as a way to be together at a point. We started to listen to podcasts as if we were having a conversation with our friends outdoors or with our colleagues at the office."* The participants imported that the auditory contents that are on the rise would not downgrade after the pandemic but would persist and prove permanent together with the habits that were acquired during the process. The participant P10 put it as follows: *"The pandemic changed many habits but I believe that the changing and popular contents will remain permanent. Our listening habits will also maintain their presence."* The participants think that people who prefer to consume auditory contents exhibit intellectual traits. The participant P15 said: *"I regard the consumers of auditory contents as the meeting of intellectual people. The number of quality people who produced auditory content increase."* In this respect, auditory content producers exhibit a quality and successful personality.

Figure 9: General Statements About Audio Content

Considering the opinions of the participants as a whole concerning auditory contents, it has been inferred that they opted for such contents for they were accessible, practical and cheap (Figure 9). Having claimed that auditory content consumption enables the performance of multiple tasks at a time, they said that they viewed these contents to be useful and that they became a part of their life. To that effect, the participant P10 said: *“To me, listening to an auditory content from YouTube is a part of my life. There is always a background sound which I play while I do my daily works.”* That being said, the participants are inclined to consume auditory contents in support of facilitating a difficult work. The participants suggest that this makes auditory contents more memorable. The participant P1 said: *“To me, the contents which we listen without an image are more memorable. They are easier to remember. They are etched into my memory because I listen to them with complete focus in a dark room.”*

The participants believe that consuming auditory contents decrease screen addiction and boost imagination by encouraging thinking. In this sense, the participant P9 explains the following: *“Listening gives me freedom. I can listen to it while I am doing or busy with something else, and it saves me from screen addiction.”*

The participants claim that they felt moved away from the moment they were in when they listened to contents such as podcasts and audio books. Again, some participants asserted that consuming auditory contents alleviated their feeling of loneliness.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The in-depth interviews carried out as part of this research provided clues about the points of view on the auditory digital communication technologies such as audio books, podcasts and Clubhouse and on the motivations of the people who used such technological forms of communication.

In a 2010 questionnaire applied to 354 participants, McClung and Johnson revealed that the majority of podcast listeners consisted of well-educated and high income people and that they mostly listened to podcasts on mobile devices while they downloaded the programs they liked.

It was observed that the primary motivations why the participants listened to podcast were the opportunity to adjust the time of listening to a podcast, creation of an archive and socialization. Conducted with in-depth interviews, the results of this research are in line with a part of the findings of McClung and Johnson. In this respect, the motivations such as Entertainment and the Appointment of the time to access and listen to podcasts are coherent. Furthermore, the participants of the research by McClung and Johnson specified that listening to podcasts later on ensured socializing when they were discussed with other people while the participants of the present research considered podcasts as media contents that helped them feel less lonely. Also, the podcast listeners emphasized that listening this type of media addressed their imagination more than the other media forms. This view is coherent with the comparison by Walter Ong between oral and written cultures. While a written or visually shaped content offer less interpretation opportunities to receivers, sound increases the need for picturing in the mind. Considering the research results, the most important advantage of all the auditory contents is that they allow to simultaneously perform other works. Gaining more and more speed with globalization, the need for human life to use time efficiently mounts if we especially consider the urban and educated population. It saves time for the urban population to consume auditory content and/or to reach to information while, at the same time, walking, doing sports or going from one place to another. Looking at the fact that the auditory contents the participants claimed they used are mostly listened to while performing other tasks or before sleeping, it is safe to say that sound-based technologies are preferred when it is question of the contents which do not require close attention or detailed cognitive attempt for comprehension.

The research data show that YouTube are among the platforms the participants used to consume auditory content. According to the Digital 2021 report issued by We are Social and Hootsoutie the mostly-used social media platform throughout the world is Facebook while YouTube is still the most popular one in Turkey. This study suggests that the popularity of YouTube is partly owing to the fact that YouTube can also be listened to for auditory contents alone. The popularity of YouTube is also consolidated with the free and rich content of, access on a computer to and the ability to listen to YouTube while it plays on another tab in the background.

Employing a qualitative method, this research has intended to comprehend the consumption habits and motivations of auditory content users with in-depth interviews. Further studies may tackle with how auditory contents are perceived by wider populations and with their practices of use, by applying a questionnaire or scale to a wider sample group. Similarly, significant data may be achieved as to what the new digital sound technologies mean for individuals if the neural activities of auditory content consumers are examined during the perception of such contents using imaging technologies such as EEG and EMG from among the data collection methods of neuroscience.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****SESE DAYALI İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN YÜKSELİŞİ: PODCAST, CLUBHOUSE VE SESLİ KİTAP UYGULAMALARINA DAİR ARAŞTIRMA**

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte geleneksel kültürel formlar dijital platformlara taşınmakta ve eski formlar yeniden kullanım için dijital ortama uyarlanmaktadır. Son dönemde sese dayalı dijital teknolojilerin yaygınlaştığı görülmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte fiziksel olarak aynı mekanlarda olmayan kişilerin birbirleriyle iletişim kurma yöntemleri çeşitlendi. Web 2.0 teknolojisinin sağladığı "interaktif web" sayesinde bireylerin farklı yerlerde olsalar bile birbirlerini görmeleri ve duymaları mümkün hale geldi.

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei Eyaleti Wuhan'da ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 12 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilen COVID 19 virüsüne karşı alınan önlemler nedeniyle yüz yüze iletişimin riskli görüldüğü bir dönemde yeni medya platformları baskın iletişim araçları haline geldi. Son yıllarda yeni medya ortamındaki salt sesli uygulamaların artması, COVID 19 pandemisi sırasında ivme kazandı. Sesli kitap uygulamaları hızla yayılmaya başladı ve yayınlanan podcast sayısında artış görüldü. Pandemi döneminde sesin artan önemine ilişkin son gelişme ise Clubhouse adlı ses temelli sosyal medya platformu oldu. Yeni medya teknolojilerinin kesintisiz ve net görüntülü görüşmelere olanak sağlamasına, sosyal medya kanallarının görme ve görülme yoluyla yeni bir dijital kültür oluşturmasına rağmen, yalnızca ses unsurunun olduğu podcast'ler, sesli kitaplar ve Clubhouse benzeri uygulamaların artan popüleritesine ilişkin akademik bir araştırma yapılmasına dair ihtiyaç oluşmuştur.

Nitel yöntemle dayalı bu çalışmada amaç, bu teknolojilerin neden tercih edildiğini, hangi ihtiyaçları karşıladığını ve artan kullanımın nedenlerini anlamaktır. Bunun için sese dayalı dijital iletişim olanaklarından yararlanan bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. McClung ve Johnson'ın 2010 yılında yayınladığı çalışmasında 354 kişiyle yapılan anket çalışmasında podcast dinleyicilerinin çoğunluğunun iyi eğitilmiş ve gelir düzeyi yüksek olduğu, podcast'i genellikle taşınabilir cihazlardan dinledikleri ancak en sevdikleri programları indirdikleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmada, katılımcıların podcast dinlemeye yönelik temel motivasyonlarının eğlence, podcast'e ulaşmak için zaman ayarlayabilme, arşiv oluşturma ve sosyalleşme olduğu görülmüştür. Araştırmamız kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonuçları, McClung ve Johnson'ın bazı bulgularıyla uyumludur. Eğlence ve podcast'lere erişim ve dinleme süresini kişinin kendi belirlemesi gibi motivasyonlar bu çalışmanın bulgularıyla eşleşmektedir. Öte yandan McClung ve Johnson'ın çalışmasının katılımcıları podcast'leri takip etmenin kendileri hakkında daha sonra fikir alışverişinde bulunarak sosyalleşmelerini sağladığını belirtirken, araştırmamız kapsamında görüşülen kişiler podcast'i kendilerini daha az yalnız hissetmelerine yardımcı olan bir medya içeriği olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca podcast dinleyicileri, bu tür medyanın görsel içeren medya türlerinden daha çok hayal gücüne hitap ettiğini vurgulamıştır. Bu bakış açısı Walter Ong'un sözlü kültürü yazılı kültür ayrımına benzetmesiyle uyumludur. Yazılı veya görsel olarak şekillendirilmiş bir içerik, alıcıya çok daha az yorum yapabileme imkânı sunarken, yalnızca sesli olarak şekillendirilmiş içerikler hayal gücüne duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

Araştırmamızın sonuçlarına göre, tüm sesli içeriklerin en önemli avantajı, bireylerin aynı anda başka görevlerle uğraşmasına olanak sağlamasıdır. Küreselleşme süreci, özellikle eğitilmiş kent nüfusu düşünüldüğünde, zamanı verimli kullanma ihtiyacı artmaktadır. Yürürken, spor yaparken ya da bir yerden bir yere giderken aynı anda ses içeriği tüketmek/bilgiye ulaşmak, kentliye zaman kazandırır. Araştırma kapsamında, katılımcıların tükettikleri ses içeriklerinin genellikle başka bir iş yaparken ya da uyumadan önce dinlendiğini söylemek mümkündür. Ses tabanlı teknolojilerin, tam dikkat gerektirmeyen veya ayrıntılı bilişsel çaba olmadan tüketilecek bir içerik söz konusu olduğunda tercih edildiğini söylemek mümkündür.

Araştırma verileri, katılımcıların ses içeriklerini tüketmek için kullandıkları kanallardan birinin YouTube olduğunu ortaya koymaktadır. We are Social and Hootsuite tarafından yayınlanan Digital 2021 raporuna göre, Facebook tüm dünyada en yaygın kullanılan sosyal medya kanalı iken, YouTube Türkiye'de hala en popüler sosyal medya platformudur. YouTube'u yalnızca sesli içerik olarak dinlemenin bu popülerliği yaratan kullanımlardan biri olduğu bu araştırmanın sonuçlarından biridir.

Konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalar, daha geniş bir örnekleme anketler veya ölçekler uygulayarak sesli içeriğin geniş kitleler tarafından nasıl algılandığını ve kullanım pratiklerini ele alabilir. Nörobilim verilerinin toplanmasında kullanılan EEG ve EMG gibi görüntüleme teknikleri ile sesli içerik tüketicilerinin bu içerikleri alıcı olarak deneyimlemeleri esnasında sinirsel aktiviteleri incelenebilir ve bu da yeni dijital ses teknolojilerinin bireyler için ne anlama geldiğini anlamada önemli veriler sağlayabilir.

REFERENCES

- Akustik. (No date). Etimoloji Turkish Dictionary. Retrieved from <https://www.etimolojiturkce.com/arama/akustik>.
- Aldyab, A. (2017). The importance of Listening When Learning Foreign Language. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*. Special Issue. 2, 440-448.
- Alzahabi, R., & Becker, M. W. (2013). The association between media multitasking, task-switching, and dual-task performance. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 39(5), 1485.
- Baumgartner, S. E., Weeda, W. D., Van der Heijden, L. L., & Huizinga, M. (2014). The relationship between media multitasking and executive function in early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 34(8), 1120-1144.
- Biewen, J., & Dilworth, A. (Eds.). (2017). *Reality radio: telling true stories in sound*. USA: UNC Press Books.
- Bonini, T. (2014). The 'second age' of podcasting: Reframing podcasting as a new digital mass medium. *Quaderns del CAC*, 41(18), 21-30.
- Bonini, T. (2015). *Radio Audiences and Participation in the Age of Network Society*, Bonini, T., & Monclus, B. (Eds.). *The listener as producer: the rise of the networked listener*. (pp. 1-36). London: Routledge,
- Brown, S. (2006). *Teaching listening*. USA: Cambridge University Press.
- Delbridge, K. A. (2000). *Individual differences in multi-tasking ability: Exploring anomological network*. (Doctoral dissertation, Michigan State University, East Lansing). Retrieved from <https://d.lib.msu.edu/etd/30486>.
- Dzubak, C. M. (2008). "Multitasking: The good, the bad, and the unknown". *The Journal of the Association for the Tutoring Profession*, pp. 1-12.
- Edwards, K. S., & Shin, M. (2017). Media multitasking and implicit learning. *Attention, Perception, & Psychophysics*, 79(5), 1535-1549.
- Frost, J., & Bybee, B. (2017). *The Sourcebook of Listening Research: Methodology and Measures*, Worthington, D. L., & Bodie, G. D. (Eds.). *Multitasking While Listening*. (pp. 458-464.). John Wiley & Sons.
- Geoghegan, M., Cangialosi, G., Irelan, R., Bourquin, T., & Vogele, C. (2012). *Podcast academy: the business podcasting book: launching, marketing, and measuring your Podcast*. USA: CRC Press.
- Hammersley, B. (2004, January 12). *Audible revolution*. [Web log post]. Retrieved from <https://www.theguardian.com/media/2004/feb/12/broadcasting.digitalmedia>. 20th June 2021.
- Holtz, S., & Hobson, N. (2007). *How to do everything with podcasting*. USA: McGraw-Hill.
- İmren, M. (2021). *The effects of media multitasking on cognitive control ability* (Doctoral dissertation, Uludağ University, Institute of Social Sciences Bursa). Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kline, J. A. (1996). *Listening Effectively*. Washington: Air University Press.

- Madsen, V. M. (2009). *Voices-cast: a report on the new audiosphere of podcasting with specific insights for public broadcasting*.
- McElhearn, K., Giles, R., & Herrington, J. D. (2005). *Podcasting Pocket Guide*. O'Reilly Media, Inc.
- McHugh, S. (2016). How podcasting is changing the audio storytelling genre. *Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media*, 14(1), 65–82. doi:10.1386/rjao.14.1.65_1
- Meyer, D. E. & Keiras, D. E. (1997). A computational theory of executive cognitive processes and multiple-task performance: Part 1. Basic Mechanisms. *Psychological Review*, 104, 3–65. doi:10.1037/0033-295x.104.1.3
- O'Malley, J. M., Chamot, A. U. & Kupper, L. (1989). Listening comprehension strategies in second language acquisition. *Applied Linguistics*, 10(4), 418-437.
- Ong, W. (2012). *Orality and Literacy* (S. Postacıoğlu, Trans.). İstanbul: Metis.
- Podcast. (No date). In Merriam-Webster Dictionary. Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/podcast>.
- Radcliffe, D. (2021). Audio chatrooms like clubhouse have become the hot new media by tapping into the age-old appeal of the human voice. *The Conversation*. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3796686>
- Rost, M. (2011). *Teaching and researching listening*. Britain: Pearson Education.
- Şad, S. N., Özer, N., & Atli, A. (2019). Use of Thematic Analysis in Psychology. *Journal of Qualitative Research in Education - JOQRE*, 7 (2), 873-898.
- Saricks, J. G. (2011). *Read On...Audiobooks: Reading Lists For Every Taste*. California: Libraries Unlimited.
- Semercioğlu, C. (2019, October 23) Listening to podcasts like listening to songs: Microcast. [Web log post]. Retrieved from: <https://www.newslabturkey.org/sarki-dinler-gibi-podcast-dinlemek-microcast/>.
- Small, G. & Vorgan, G. (2009) *Modern Beynin Evrimi*. (M. Duygun, Trans.). İstanbul: Omega Yayınları.
- Social, W. A. Hootsuite. (2021). *Digital 2021 Global Overview Report*. We are Social.
- Strielkowski, W. (2021). Clubhouse: Yet Another Social Network?. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3832599>. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3832599>.
- Tattersall Wallin, E. (2020). Reading by listening: conceptualising audiobook practices in the age of streaming subscription services. *Journal of Documentation*. DOI: 10.1108/JD-06-2020-0098.
- Tattersall Wallin, E., & Nolin, J. (2019). Time to read: Exploring the timespaces of subscription-based audiobooks. *New media & society*, 22(3), 470-488. DOI: 10.1177/1461444819864691.
- Tolan, S. (2017). *The voice and the place*. Biewen J., & Dilworth, A. (Eds.). Reality radio: telling true stories in sound. USA: UNC Press Books.
- Tyagi, B. (2013). *Listening: An Important Skill and Its Various Aspects*. The Criterion.
- Vandergrift, L. (1999). Facilitating second language listening comprehension: Acquiring successful strategies. *ELT Journal*, 53(3), 168-176.

Waldmann, E. (2020). From Storytelling to Storylistening: How the Hit Podcast S-Town Reconfigured the Production and Reception of Narrative Nonfiction. *Ex-centric Narratives: Journal of Anglophone Literature, Culture and Media*, (4), 28-42.

Yıldırım, S., & Yıldırım, Ö. (2016). The importance of listening in language learning and listening comprehension problems experienced by language learners: A literature review. *Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*, 16(4), 2094-2110.

Yücel, R. (2020). Short History of Podcast: Birth, Rise, Monetization. *Journal of Erciyes Communication*, 7(2), 1303-1319.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Kumsal Kınay			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	The Rise of Audio-Based Communication Technologies: A Research on Podcast, Clubhouse and Audiobook Applications			
Tarih <i>Date</i>	24.06.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Gül Esra Atalay	%25, çalışma konusunu belirleme, araştırma deseni	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	
2	Kumsal Kınay	%25, veri toplama, verilerin analizi, çalışmanın raporlanması	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	
3	Sena Özşirin	%25, veri toplama, verilerin analizi, çalışmanın raporlanması	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	
4	Eda Azap	%25, veri toplama, verilerin analizi, çalışmanın raporlanması	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1053610

TEKNOLOJİDEKİ DÖNÜŞÜMLER ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL
GAZETELERDE İTİBAR YÖNETİMİ

Öğr. Gör. Dr. Ebru HANÇER *

* İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi, Meslek
Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Programı Öğr. Gör. Dr.

e-posta:

ebru.hancer@yeniuyuzuil.edu.tr

ORCID 0000-0002-2078-9200

ÖZ

Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak internet tabanlı iletişim platformları aracılığı ile bireyler, kurumların topluma yönelik yapmış olduğu çalışmalardan anında haberdar olmaktadır. Kurumların itibar yönetimi de teknoloji dolaylı bir sürecin içinde ilerlemektedir. İnternet teknolojisi sayesinde sosyal yaşamda olduğu gibi medya sektöründe bu değişimden payını almıştır. Yeni teknolojilerin basın sektörüne etkilerinden biri de dijital gazetelerin ortaya çıkmasıdır. Gazeteciliğin dijital dönüşüm sürecinde dünyada en çok ihtiyaç duyulan ama bir türlü karşılanamayan taleplerden biri de doğru, bilgilendirici, yorumlardan uzak nitelikli haberciliktir. Bu büyük ve hissedilebilir ihtiyaca rağmen dijital gazeteler okuyucularına nitelikli içerikler sunmayı başaramamakta, bu durum itibar kaybına neden olmaktadır. Dijital gazetelerin varlıklarını devam ettirebilmesi için iyi bir itibara sahip olması gerekmektedir. Bu çalışmada dijital gazetelerin itibarını etkileyen ana faktörlerin belirlenmesi ve irdelenmesi üzerine Fombrun ve arkadaşları tarafından geliştirilen kurumsal itibar bileşenleri göz önünde bulundurularak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada dijital gazetelerin itibar algısının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Gazeteler, İtibar Yönetimi, İtibar Bileşenleri**Jel Kodları:** L26, O18, R11, B21.REPUTATION MANAGEMENT IN DIGITAL NEWSPAPERS WITHIN THE FRAMEWORK OF
TRANSFORMATIONS IN TECHNOLOGY

ABSTRACT

Depending on the developments in technology, directly are instantly informed about institution's work for society through internet-based communication platforms. Reputation management of institutions is also a part of technology-mediated process. As in social life media sector has been affected by this change due to internet. One of the effects of new technologies on the press sector is the emergence of digital newspapers. In the digital transformation process of journalism, one of the most needed but unfulfilled demands in the world is accurate, informative, qualitative journalism that is far from comments. Despite this great and apparent need, digital newspapers fail to offer qualified content to their readers, which leads to loss of reputation. Digital newspapers need to have a good reputation in order to survive. In this study, a literature review was conducted by considering the corporate reputation components developed by Fombrun et al. In the research, the conclude is that the perception of reputation of digital newspapers is low.

Keywords: Digital Newspapers, Reputation Management, Reputation Components.**Jel Codes:** L26, O18, R11, B21.**Geliş Tarihi/Received:** 05.01.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 07.04.2022**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2022**Kaynak Gösterme:** Hançer, E., (2022). "Teknolojideki Dönüşümler Çerçevesinde Dijital Gazetelerde İtibar Yönetimi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 526-543.

GİRİŞ

Günümüzde sıklıkla karşımıza çıkan itibar kavramı, kişiler arası iletişimden, kurumların iş yapma biçimlerine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Mavlacıoğlu, 2015: 13). Arapça kökenli olan “Muteber” kelimesiyle aynı kökten gelen “İtibar” Cambridge Sözcüğünde “Herhangi bir kişi ya da bir şeyle ilgili insanların düşündükleri bir şey ya da bir kişinin mazideki hâl, hareket ve karakterlerine dayanarak ne kadar beğenildiği ve değerli bulunduğu” olarak tanımlanmıştır (<http://dictionary.cambridge.org>). TDK’nın tanımına göre itibar, prestij, saygınlık, güvenilir olma anlamını taşımaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>).

Sosyal bilimlerde ortak bir tanım yapabilmeyen güçlüğü tanım sayısının artmasında bir etken olarak gösterilmektedir. Bu sebeple kurumsal itibar kavramının da birbirinden farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

Reputation Institute (İtibar Enstitüsü)’ün kurucusu *Charles Fombrun’a* göre kurumsal itibar, bir kurumun çalışanlarının, müşterilerinin, yatırımcılarının ve kamuoyu tarafından ne derece değerli görüldüğü, güvenilir ve saygın bulunduğunu ifade eden ve zamanla oluşan değerlerin toplamıdır (Çiftçioğlu ve Gök, 2015: 67).

Dalton ve Croft itibar kavramını, değerli, güvenilir, saygın, prestij sahibi olarak tanımlamışlardır. Kişinin, örgütün ve kurumun hedef kitlesi tarafından nasıl algılandığını soyut olarak ortaya koyan bir kavramdır (Koçyiğit, 2017: 297). Davies ve arkadaşları ise kurumsal itibarla ilgili olarak “*Corporate Reputation And Competitiveness*” kitabında, kâr amacı güden veya gütmeyen kurumların başarısının kalbi olarak söz etmektedir (Artantaş ve Gürsoy, 2020: 21).

Dowling’e göre kurumsal itibar, bireyler tarafından gerçeklik, dürüstlük, bütünlük ve sorumluluk gibi kuruma atfedilen değerler bütünüdür (Çiftçioğlu, 2009: 6). Ona göre kurumsal itibarın oluşumu, sürece dayalıdır. Bu süreci etkileyen birtakım öncüller bulunmaktadır. Öncüllerin ilki bireylerin kuruma yönelik inanışlarıdır. Kurumun karakterinin, yeteneklerinin, çıktılarının ve davranışlarının bireyler üzerinde bıraktığı etki ile bu inanışlar şekillenmektedir. Kurumun paydaşlarının değer sistemleri ile işletmenin değer sistemleri arasında benzerlik söz konusu ise kurum iyi olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte oluşan ilişki kuruma itibar sağlamaktadır (Çiftçioğlu, 2009: 52).

Kadıbeşegil (2009: 194), kurumsal itibarın önemini şöyle ifade etmektedir: “*Hakkında çok iyi kanaatlere sahip olduğumuz bir şirketi, ürün ve hizmetlerini kullanmasak, satın almasak bile övebiliriz, dahası toz bile kondurtmadığımız zamanlar olabilir. Böyle bir durum, o şirkete olan bağlılığımızın çok üst düzeyde olduğunu gösterir. Her bir paydaşında, bu düzeyde bağlılık yakalamış olan şirketler pazar değerlerini artırmaktadır. Bu düzeyde sahip oldukları; müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler, iş ortakları sivil toplum kuruluşları yöneticileri, medya mensupları, vb. paydaşlar, o şirketin temel performans göstergeleri de dahil olmak üzere bir bütün olarak kendi çevrelerinde şirketin sözcülüğünü yapmaktadırlar.*”

Kurumsal itibar kavramına ilişkin akademik çalışmaları ile ilgili en çok dikkat çeken isimlerin başında Charles Fombrun gelmektedir. Ona göre kurumsal itibar, kuruluş hakkında paydaşların zihinlerinde yer alan genel değerlendirmelerdir. Paydaşların kuruma ait ürün ya da hizmetleri ile ilgilenme düzeyi, kurumun beklentilerini yerine getirip getirmeyecekleri, kurum için çalışmak isteyip istememeleri veya kurumun hisselerine yatırım yapıp yapmayacaklarını belirlemektir (Akbulut ve Dönmez, 2021: 632).

Kurumlar, farklı ölçüm teknikleriyle itibarını ölçülmesine rağmen en çok 1999 yılında Fombrun tarafından geliştirilen “*Reputation Institute*” için yapılan kurumsal ölçek çalışmasını kullanmaktadır. (Büyükdoğan, 2021: 383). “*Reputation Institute*” ölçeği, duygusal çekicilik, çalışma ortamı, vizyon ve liderlik, sosyal sorumluluk, ürün ve hizmetler, finansal performans bileşenlerinden oluşmaktadır. (Güler, 2020: 154).

Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak internet tabanlı iletişim platformları aracılığı ile bireyler dış dünyada olup bitenlerle ilgili anında ve kolay haberdar olmaktadır. Dış dünyaya yönelik gözlem, değerlendirme ve anında bilgi sahibi olma imkanlarının geliştiği bir ortamda bireyler, kurumların topluma yönelik yapmış olduğu çalışmalardan anında haberdar olmaktadır. Bu

nedence kurumların itibar yönetimi de artık teknoloji dolayımı bir sürecin içinde ilerlemektedir (San Sungunay, 2020: 179).

Doorley ve Garcia (2007)'ya göre bilginin hızla çok geniş bir alana yayılmasını sağlayan internet tabanlı iletişim platformları, kullanıcıların etkileşim alanını artırmaktadır. Bu platformların hem kullanıcısı hem de içerik üreticisi konumunda olan bireyler, kurum hakkında olumlu ya da olumsuz paylaşımları online platformlarda çok hızlı bir şekilde yaymaktadır. Kurum; hakkında konuşulanları, yorumları takip edip kurumsal algıyı, imajı olumlu yönde etkileyecek içeriklerle geri bildirimde bulunduğu taktirde itibarını da artıracaktır. Online platformlar geri bildirimde dayalı iki yönlü iletişim sürecini sağladığı için kurumsal itibarın yönetilmesini de gerekli kılmaktadır(Koçyiğit, 2017: 319).

Kurumlar dijital ortamda misyonunu, vizyonunu, kimliğini ve finansal durumuna ilişkin bilgileri sunmalılar, paylaşımları ile iletişimde olmalılardır. Bu durum mevcut itibarın dijital platforma taşınmasını sağlayacaktır. Dijital platformda, kurumlar mesajlarında tutarlılık sergilemeli, farklı kanallardan tek bir mesaj iletme stratejilerini takip etmelidirler. Kurumla ilgili platformlarda üretilen içerikler, paydaşların talepleri dikkatle dinlenmeli, dijital platformda kuruma ait haberler alanında profesyonel kişilerce yönetilmelidir (Güler, 2020: 152-154). Bu kurumlardan biri de medya kuruluşlarıdır. Gazete ve haber içeriklerinin dijitalleşmesi, dijital gazeteleri daha özgür bir platform haline dönüştürmüştür. Dijital gazete yayıncılığının interaktif olması, hızlılık, özgürlük gibi özelliklerle geleceğin gazetecilik türü olabilmesi için itibarının da güçlü olması gerekmektedir (Uzunoglu ve Uyar, 2021). Bu çalışmada Formrun ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu itibar bileşenleri göz önünde bulundurularak dijitalleşen ve bilgi akışının hızlandığı bir dünyada dijital gazetelerin itibarının nasıl korunacağını yanıtı aranması amaçlanmaktadır.

1. Dijital Gazetelerde İtibar

İnsanların ve kurumların en önemli varlıklarından biri de itibardır. Kurumların ve insanların itibarlarını kaybetmemek için tutarlı ve güvenilir olmaları büyük önem taşımaktadır. Medya kuruluşlarının da en önemli varlığı itibardır. İtibarlı medya kuruluşları, toplumu yönlendirme ve daha geniş kaynakları harekete geçirme fırsatı yakalamakla birlikte çalışanlarına ve çevreyle olan ilişkilerine de önem vermektedir (Özkan, 2010: 9).

Medyanın sahip olduğu kaynaklar, genel olarak maddi ve manevi olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Maddi kaynaklar medya kuruluşunun sahip olduğu tüm fiziksel ekipmanlardan oluşur. Manevi kaynaklar da kurum kültürü, etik değerler, itibar, güven gibi görünmeyen tüm kalemleri içerir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte kurumlarda birtakım değişimler yaşanmıştır. İçinde yaşadığımız bilgi çağının en önemli unsuru manevi kaynakların ön planda olmasıdır. Medya kuruluşlarında da bu manevi unsurlar içinde, itibar kavramı, kendisine yer bulmakta ve toplumsal hayatın vazgeçilmezi haline gelmektedir (Carmeli, 2004: 111-112).

Gelişen internet teknolojisi sayesinde, sosyal yaşamda olduğu gibi medya sektörü de bu değişimden payını almıştır. Medya sektörü, Toffler'in deyimiyle üçüncü dalga bilgi toplumu dünyasında teknolojik imkanlarla ve değişen yaşam formatlarıyla birlikte bir evrim dönemi yaşamıştır. Üçüncü dalga gelişmeler, medya alanının oluşumunu, ticarileşmesini ve toplumsal iletişim ihtiyaçlarına cevap verme biçimini değiştirmiştir. Yeni teknolojilerin basın sektörüne etkilerinden biri de dijital gazetelerin ortaya çıkmasıdır. Medyanın pahalı yatırımlara gerek duymadan, habercilik sektörüne göre daha düşük maliyetlerle, yazılı ve görsel basının fonksiyonlarını da içeren yapısıyla dijital gazetecilik kitle iletişim alanında yeni bir olgu olarak yerini almıştır. Bu yeni habercilik türü meslek etiğinden, telif haklarına kadar birçok tartışmayı da gündeme getirmiştir (www.inet-tr.org.tr)

Bu yeni düzende gazetecilik mesleğine ait etik kodlar ve mevcut yasal düzenlemeler, dijital ortamda yetersiz kalmaya başlamıştır. Dijital gazetecilik, alanına yeni sorumluluklar getirmiş, basın yoluyla işlenen suçların tanımını, etkisini ve kapsamını, gazetecilerin sahip olduğu temel hakları da değiştirmiştir. Ülkemizde internet teknolojisinin gazetecilik alanına getirdiği

yenilikler kanunlar çerçevesinde henüz güncellenmemiştir (Aryas, 2019: 100). Bu durum dijital gazetelere olan güveni ve itibarı da etkilemektedir.

Türkiye’de dahil olmak üzere birçok ülkede yapılan araştırmalarda dijital gazetelere yönelik güvenilirliğin ve saygınlığın düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Dijital gazetelerde güvenirliliği ve itibarı sağlamak için etik standartların yükseltilmesi, doğru, dürüst, adil habercilik anlayışının benimsenmesi gereklidir (Sayılı ve Uğurlu, 2007: 90).

Dijital gazetelerin itibarı ile gerçeklik arasındaki boşluk büyüdüğünde kuruma olan güvenilirlikte azalacaktır. Yapılan araştırmalarda yanlış bilginin doğru bilgi ile yer değiştirmesi, bir bilginin ilk kez yerleştirilmesine göre on yedi kat daha fazla zaman, para ve insan gücü harcaması gerektirmektedir (Kadıbeşegil, 2009: 134). Bu nedenle dijital gazeteler, haberlerinde yalana yer vermemeli, kamuoyuna karşı sorumluluklarından ve mesleki etik ilkelerinden vazgeçmemelidir.

Dijital gazetelerin itibarlı olabilmesi için sahip olması gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz (Kadıbeşegil, 2009: 115):

- *Kimlik ve değerleri, toplum değerleri ve duyarlılıkları ile örtüşmeli,*
- *Bağımsız, herkese eşit uzaklıkta, tarafsız olmalı,*
- *Kamu menfaatine çalışan kâr amacı gütmeyen bir kurum olmalı,*
- *Kamu menfaatine hesap soran ve hesap veren habercilik anlayışına sahip olmalı,*
- *Açık şeffaf ve etik ilkelere rивayet etmeli,*
- *Verimli etkili yönetim, çağdaş, evrensel ve inovatif kurum kültürü yaratmalı,*
- *Bilimsel ve teknolojik altyapıya sahip bir medya kuruluşu olmalıdır.*

Olumlu bir itibar, dijital gazetelerin sahip olabileceği en önemli değerdir. İtibar soyut bir özelliğe sahip olsa da bu soyut değer gerçek, somut bir değere dönüşebilmelidir. İtibarlı bir dijital gazete, kamuoyuna karşı sorumluluklarını yerine getirir, doğru, güvenilir, objektif habercilik anlayışı ile haberlerinin okuyucular tarafından okunmasını sağlar ve okuyucuların gazeteyi başkalarına tavsiye etmesini muhtemel kılar, mesleki etik ilkelerine uyar, başarılı çalışanları kendi kuruluşlarına çeker ve okuyucularına güvenilirlik mesajı verir (Okay ve Okay, 2015: 399). Dijital gazetelerin varlığını devam ettirebilmeleri, kamuoyunun desteğini alabilmeleri ve itibar sahibi olabilmeleri için bu hususları mutlaka yerine getirmeleri gerekmektedir.

Dijital gazeteler, küresel ölçekte erişim ve etkileme gücüne sahip oldukları için bir takım yönetsel zorluklar ve sorumluluklarla karşılaşmaktadır. Dijital gazetelerin toplum tarafından yüklenen görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirirken itibarlarını, yani kamuoyu tarafından nasıl algılandıklarını, etkileyen değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler, yükledikleri sorumluluklara ilişkin duyarlılıkları, çalışanları, güncellikleri, kalite içerikleri, fark yaratan yönleri ve finansal kaynakları ile ilgilidir. Bu bölümde dijital gazetelerin itibarını etkileyen faktörlerin neler olduğu genel hatları ile ele alınacaktır.

1.1. Finansal Performans

Finansal performans, kurumun itibarı ile ilgili en önemli unsurlardan biridir. Kurumun paydaşları tarafından o kurumun yatırım yapmak için ne derece uygun ya da riskli olduğu, rakiplerine göre durumu, geleceğe yönelik beklentilerine ilişkin düşünce ve inançların bütünüdür (Fisher, 1996: 90)

Kurumsal itibar ve finansal performans arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda, kurumsal itibar ve firma performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Atabay, Şahin, 2021: 144).

Finansal performansın ölçülmesinde elde edilen başarı paydaşların gözünde kuruluşların itibar algılarını şekillendirecektir. Buna göre, kuruluşun geçmişten gelen finansal performans sonuçları itibarın belirleyicisi olmaktadır (Akbulut, 2021:633). İtibar yükseldikçe kuruluşun

piyasa değeri artacaktır. Buna bağlı olarak saygın ve itibarlı bir kurumun operasyonel maliyetleri de düşük olacaktır (Aydem, 2009: 12-13).

Medya kuruluşlarının, en önemli görevlerinden biri de kamusal görevlerini yerine getirmektir. Kamuoyunu doğru bilgilendirme ve haberdar etme, dürüstlük, nesnellik ve mesleki etik ilkelere bağlı kalmak gibi kurumsal değerlere sahip olmak zorundadır. Ancak günümüzde medya kuruluşlarının ticari çıkarlarının ön planda tutulduğu görülmektedir. Medya, asli işlevinin yerine büyük sermaye ve kapitalist değerlere hizmet eden bir kuruma dönüşmüştür (Demir, 2006: 53-56). Dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak medya kuruluşlarının yapısal bir değişime uğraması tehlikeli bir şekilde medyanın görevlerini yerine getirmemesine ve etik ilkelerinin yerleşmemesine neden olmaktadır. Bu durum medya kuruluşlarının itibarını da zedelemektedir.

Haber üretim sürecinde enformasyonun toplanması, haber haline getirilmesi, okuyuculara ulaştırılması yüksek bir maliyet gerektirmektedir. Kapitalist düzende medya kuruluşları kâr elde edebilmek, haberin maliyetini düşürebilmek ve geniş bir kitleye ulaşabilmek için reklam verenlerin baskısıyla karşı karşıyadır. Reklam veren kuruluşlar kendileri ile ilgili olumsuz haberlerin yayınlanmasını istemedikleri için reklam vermeme yoluna giderek ekonomik bir baskı uygulamaktadır. Ayrıca reklam vereceği gazetenin haber içeriğine de müdahale etmektedir (Göneç, 2015: 120-121).

Bu çerçevede önemli yaklaşımlar geliştiren Chomsky ve Herman göre bir bilginin haber olabilmesi için çeşitli süzgeçlerden geçmesi gerekmektedir. Chomsky'nin propaganda modeli kapsamında belirttiği süzgeçler, para ve gücün haberler üzerindeki etkisine odaklanmıştır. İlk süzgeç, medyanın mülkiyeti, büyüklüğü ve kâr amaçlı oluşu ile ilgilidir. İkinci süzgeç, reklamın gelir kaynağı olgusudur. Üçüncü süzgeç, medyanın haber kaynaklarıdır. Dördüncü süzgeç, medyaya karşı tepki oluşturma stratejisidir, son süzgeç ise "anti-komünizm" düşüncesinin kullanılmasıdır. Bu süzgeçlerin hepsi medya kuruluşlarını ekonomik yönden denetim altına almaya çalışmaktadır (Dursun, 2012: 3-4). Ayrıca bu süzgeçler medyanın özgür haber ve bilgi vermesine, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesine ve kamuoyunu aydınlatma görevine de engel olmaktadır (Demir, 2006: 190).

Türkiye gibi genç nüfusun yoğun bulunduğu bir ülkede yeni nesil gündemi takip etmek için interneti kullanılmaktadır. İnternet yayıncılığı yapan haber sitelerinin bazıları geleneksel medya alanında da faaliyetlerini sürdürürken bazıları da sadece internet haberciliği alanında hizmet vermektedir. İnternet haberciliği yapan medya işletmeleri finansal olarak bağlı oldukları medya grubundan destek almaktadır. Sadece internet haberciliği yapan işletmeler ise kendi bünyelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. İnternet haber sitesi açmanın maliyeti diğer medya araçlarında yayın yapma maliyetlerinden düşüktür. Ancak geleneksel haber platformlarında oluşu gibi dijital haber platformları için gelir elde etmenin en yaygın yollarından biri de reklamdır. Reklam nitelikli gazeteciliği finanse etmek için tek başına yeterli olmamasına rağmen halen dijital gazeteler tarafından kullanılmaktadır (Demir, 2019: 46).

Gazeteler için tiraj sayıları reklam gelirleri ile doğru orantılı iken dijital gazetelerde ise reklam gelirlerinin yüksek olması haber sitelerinin kaç okuyucu tarafından ziyaret edildiği ve bu ziyaretlerin süresi ile doğru orantılıdır (Dai ve Yavuz, 2019:1482). Dijital haber platformları, haberin tıklanması ve okuyucular tarafından okunması için merak uyandıran başlıklar kullanılarak reklam verenler için cazip hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum medyanın kamuoyunu bilgilendirme görevini ve itibarını zedelemektedir (Çelik, 2019: 19).

Dijital haber platformları ticari kaygılarla haberlerini şekillendirdiği için izleyici ölçüm ve istatistiklerini dikkate alarak içeriklerini oluşturmaktadır (Umur ve Koz, 2020:1285). Dijital haber platformlarında kullanılan başlıklar okuyucunun ilgisi artırmak için başka bir sayfaya tıklanmak suretiyle yönlendirilmekte, bu sayede sitenin takip edilirliliği ölçülebilmektedir (Dönmez, 2010: 111).

Gazeteci Melih Bayram Dede haber sitelerine ait ziyaretçi sayılarını artırabilmek adına birtakım hilelerin yapıldığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Örneğin 100TL’ye reklam alıp bunu 20’TL’siyle de Çin’de trafik satın alıp o reklamın gösterilmesini hatta tıklanmasını sağlayanların olduğu bir sektörden bahsediyoruz. Bunu biraz daha düzgün yapalım diyen de Çin’den trafik satın almak yerine Google’a reklamı vererek kendisine trafik sağlamakta. Medya satın alma ajansları, temsil ettikleri markaların reklamlarını, markaların maksimum fayda sağlanacağı şekilde medyaya dağıtmak yerine, daha fazla kazanmak için kendi kendisine reklam verebilmek için haber siteleri bile kuruyor” (Karakas, 2018: 61).

Geleneksel gazetecilik için haberin kaliteli olması önemliyken, son yirmi yıl içinde rekabet şartlarından dolayı maliyet tasarrufunda bulunan dijital gazeteler için, hız ve hazır haber yöntemi önemli hale gelmiştir. Haber merkezlerinin organizasyon yapısındaki küçülme ile ajanslardan gelen haberlere hiç müdahale edilmeden haber sitelerinde yer alması gazeteciliğin itibarını önemli ölçüde etkilemektedir. Basın bültenleri ya da ajans haberleri gibi kaynaklardan alınan haberin tekrar kullanılmasına dayanan bu türdeki gazeteciliğe Nick Davies “Churnalism” Türkçede ise hazır gazetecilik olarak adlandırmıştır (Duman, 2020: 26).

Churnalism kavramına göre, günümüzde gazetecilik, kamu hizmeti yayıncılığında çok özel çıkarlara hizmet etmektedir. Medya yöneticileri, haberden kazanç elde edemediği için sponsorlu, para ödenmiş içeriğe doğru yönelmektedir. Gazetenin tirajını yükseltmek için okuyucuların ilgisini çekeceklerini düşündükleri haberleri, abartılı biçimde yer vererek reklam verenlerin dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar Davies’e göre “haber görünümündeki” metinlerin hiç müdahale edilmeden çevrim içi gazetelerde yer alması, gazeteciliğin itibarının yitirilmesindeki en önemli nedenlerden biridir (www.evrensel.net)

1.2. Liderlerin Yeri ve Önemi

Liderlerin, kurumsal itibarın oluşturulmasında ve sürdürülmesindeki rolü çok büyüktür (Ergenç, 2010: 62). Liderler bir gruptaki kişileri belirli bir amaç etrafında toplayabilen, onları etkileyen ve belirli amaçları gerçekleştirmek için söz konusu kişileri harekete geçiren, kurumun vizyonunu ve hedeflerini oluşturan kişilerdir.

Liderlerin görevlerini ve sorumluluklarını üç başlık altında toplamak mümkündür. Liderin birinci görevi, kendi kurumunun geleceğini tanımlayarak bunun bir fotoğrafını çekmek ve vizyonunu belirlemektir. İkinci görevi nitelikli çalışanları seçmek ve kurum organizasyonlarında ihtiyaç halinde gerekli değişiklikleri yapmaktır. Üçüncü görevi ise kurumların itibarını yönetmektir. Lider tarafından kurumsal itibarın önemsenmemesi çalışanlarında önemsememesine sebep olacaktır. (Kadıbeşegil, 2009: 159-160).

Kurumsal itibarın ayrılmaz bir parçası olarak liderlerin güvenilir ve vizyon sahibi kişiler olması kurumun da itibarına olumlu yönde yansımacaktır. Başarılı bir yönetici, çalışanlarını doğru şekilde yönlendiren ve onları iyi motive eden kişilerdir. (Orman, 2021: 10).

Tüm kurumlarda olduğu gibi medya kuruluşlarında da liderlerin yeri önemlidir. Medya kuruluşlarının liderleri; genel yayın yönetmeni, haber müdürü, yayın şefi gibi birim yöneticileridir. Medya yöneticileri, toplumun güvenini kazanmak için çalışma ahlakına uygun davranışlarda bulunmalıdır. Güvenin kaybedilmesi, itibarın ve bağlılık duygusunun kaybolması sonucunu doğuracaktır. İş yaşamında güven önemli bir sermayedir. Bu nedenle medya yöneticilerinin güveni zedeleyecek düşünce, davranış ve uygulamalardan uzak durması gerekmektedir (Bektaş, 2016: 51).

Gazetelerde yaşanan dijital dönüşümle birlikte sektöre yeni katılan kişiler dijital medyadaki boşluklardan yararlanarak internet yayıncılığında önde gelen isimlerden olmuştur. Dijital gazete yöneticilerinin topluma karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir. Yöneticilerin kişisel çıkarlarını ön planda tutma eğilimi, haberde maddi çıkar elde etmesi mesleğin saygınlığına gölge düşürmektedir.

Dijital gazete yöneticilerinin, çalışanların moral ve motivasyonunu yüksek tutması, çalışma yaşamının kalitesi için çok önemlidir. Dijital gazete yöneticilerinin çalışanlarına moral vermesi, onlara olan güveni ifade ettiği için, çalışanların kurumuna olan bağlılığını da artıracaktır. Dijital gazete yöneticileri, dürüst, ilkeli ve adil davranışlar sergileyerek ve meslek ilkelerini göz önünde bulundurarak kararlar almalıdır. Yalan söyleyen bir yönetici, ahlaka ve hukuk kurallarına uymayan davranışları rahatlıkla sergileyebileceği düşüncesinden dolayı güvenilmeyen saygı duyulmayan bir konumda kamuoyu tarafından değerlendirilecektir (Bektaş, 2016: 51).

Dijital gazete yöneticilerinin liderlik fonksiyonu, sadece kişilik özellikleri ile ilişkili olmamaktadır. Siyasi ve ekonomik faktörler de liderleri yönlendirerek kurumun itibarını etkilemektedir (auzefkitap.istanbul.edu.tr). Dijital gazete yönetiminin siyasal iktidarla yakın ilişki içerisinde olması siyasal iktidarın “medyayı kontrol altında tutabilmek amacıyla” hukuki olmayan hususlarda basın kuruluşları lehine birtakım kararlar almasına neden olmaktadır. Ya da basın kuruluşlarının patronları “medyanın gücünü” kullanarak menfaat sağlama yoluna gidebilmektedir. Her iki durumda da medya siyaset ilişkisinde etik dışı durumlar ortaya çıkmaktadır. Basının tekelleşmesi ve medya sahiplerinin basın dışı faaliyetleri devam ettikçe etik kurallara aykırı hareket edileceği için bu durum gazetenin itibarını da olumsuz yönde etkileyecektir (Özkan, 2008: 125). Dijital gazete yönetiminin siyasi, ve ekonomik kaygılar üzerinden mesleklerini icra etmeleri, basın özgürlüğü, kamu yararı temel habercilik ilkelerinin işleyişini olumsuz yönde etkileyeceği gibi aynı zamanda dijital gazetelerin itibarını düşürmede de etkin bir role sahip olduğunu söyleyebiliriz.

1.3. Çalışma Ortamı

Kurumların itibarının oluşması içeride başlar. Kurum içinde itibar kazanılmazsa dış dünyada itibarın gerçekleşmesi olanaklı değildir (Kadıbeşegil, 2009: 72). Kurum, çalışanlarına kurumsal itibarın önemini, faydalarını, nasıl kazanıldığını ve korunduğunu, bu süreçteki rollerini açıklamalıdır. Bu sayede çalışanlar kurumun kendinden beklentilerini ve hangi davranışların kurumsal itibarı olumlu ya da olumsuz etkilediğini bileceklerdir (Çakırkaya, 2016: 136).

Güçlü bir itibar için çalışanların desteğini almak gereklidir. Çalışanlar kendilerini kurumla özdeşleştirmese ve çalışanlar inançlarını kaybederse kurum güçlü bir itibara sahip olmayacaktır. Kuruluşların çevresine olan sorumlulukları ve çalışanlarına karşı etik davranışları çalışanların kuruma bağlılığını artıracaktır (Özcan ve Solmaz, 2019:87). Çalışanlar için itibar, aldıkları ücretin tatmin kârlığından daha da önemlidir. Bu hususla ilgili ABD de yapılan bir araştırmada yetişkinlerin %80'i maaşları düşük olsa da itibarı yüksek bir şirkette çalışmayı istediklerini beyan etmişlerdir (Kadıbeşegil, 2009: 67-72).

İyi bir kurumsal itibar çalışanlar üzerinde birçok olumlu etkileri bulundurmaktadır. İtibarlı bir kurum mutlu ve verimli bir çalışma ortamı sağlayacağından başarılı çalışanları da kuruma çekecektir (Özcan ve Solmaz, 2019: 79). Çalışma ortamı ve koşulları basın çalışanları adına da oldukça önemlidir. Birçok ülke de basın çalışanları iş ilişkileri ve istihdamı bakımından sorunlar yaşamaktadır. Medya patronlarının sendikalaşmayı engellemesi, sektörün rekabetçi yapısı, tekelleşme, çalışanların işsiz kalma korkusu, taşeronlaşma çalışanların sendikal olarak örgütlenmemesine sebep olmaktadır (Öztunç vd., 2020: 197).

Türkiye’de medya sektöründe çalışan gazetecilerin, sosyal güvencelerinin olmaması, işsizlik rakamlarının yüksek olması, profesyonel iş gücünün istihdam edilememesi, işlerini icra ederken medya patronlarının inisiyatifine terk edilmesi, sosyal güvenlik haklarının giderek geriletilmesi gibi sorunlar yaşamaktadır. Yaşanan bu olumsuzluklar basın özgürlüğü açısından da sorunlara neden olmaktadır. Bu açıdan basın çalışanları mutlaka koruma altına alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Kösedağ, 2019: 2493).

Yeni iletişim teknolojilerindeki değişim ve gelişimler haber pratiklerini etkilediği gibi çalışanların iş yapma biçimlerini, iş stratejileri modellerini de değiştirmiştir. Bu değişimden bahsederken akademik çalışmalarda sıklıkla “yöndeşme” kavramı kullanılmaktadır. Medya

kuruluşları açısından bu kavram karlılık stratejisi haline gelirken çalışanlar içinde yeni çalışma modellerini oluşturmuştur. Gazeteciler yarı zamanlı, sözleşmeli, geçici veya hizmet karşılığında ücret ödenen serbest gazeteci biçiminde çalıştırılmaya başlanmıştır (Uzunoğlu ve Uyar, 2021: 14). Bu durum sigortasız çalıştırma, düşük ücret ya da ücretsiz çalıştırma sorunlarını da ortaya çıkarmaktadır.

İnternet yayıncılığı alanında çalışan gazetecilerin, çalışma koşullarındaki önemli sorunlarından bir diğeri de büyük bir çoğunluğunun gazeteci olarak tanımlanmamasıdır. İnternet yayıncılığı alanında çalışan gazeteciler Basın Kanunu ve Basın Yönetmeliğinin dışında kaldıkları için sarı basın kartı bulunmamaktadır (Kösedağ, 2019: 2489).

Bu konuyla ilgili 2018 yılında yayınlanan yönetmelikte internet medyasında çalışan gazetecilerin durumu ile ilgili 3. ve 10. Maddesinde basın kartı yolunun açıldığına dair tanımlamalar soyut olarak ifade edilse de uygulamanın sınırlılıkları tam olarak çizilmemiştir (Karatabanlıoğlu, 2018).

Dijital gazetelerde basın çalışanlarına yönelik istihdam sorunları da yaşanmaktadır. Haber sunumundaki medya patronluğunun azalması, haberdeki editörlük sisteminin zayıflaması gazetecilerin profesyonel ve sosyal fonksiyonlarını da değiştirmiştir. Birçok kişinin yapacağı bir işi tek bir kişi tarafından yapılması, basın işletmelerinde çalışan sayısında daralmaya gidilmesine yol açmaktadır (Uzunoğlu ve Uyar, 2018: 16). Ayrıca dijital gazetelerde istihdam yetersizliği, profesyonel gazetecilerle çalışılmaması, haberin doğrulamasında yeterli zamanın ayrılmasına neden olmaktadır. Bu gibi sebepler dijital haber sitelerine yönelik prestij kaybına sebep olmaktadır.

Çalışma şartlarının gün geçtikçe zorlaşması, mesleğin doğasıyla çelişen bir basın ortamının oluşması dijital gazetelerin saygınlığını ve itibarını zedeleyecektir. 21. Yüzyılda gazetecilerin istihdam sorununun çözülmesi çalışma koşullarının iyileşmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

1.4. Ürün ve Hizmetler

Son yüzyılda yaşanan değişimler sonucunda kurumlar rekabetten başarıyla çıkabilmek, müşteri sayılarını, pazar paylarını ve itibarlarını artırabilmek için çeşitli önlemler almakta ve uygulamalar geliştirmektedir (Çakırkaya, 2016:50). Global düzeyde kurumlar ayakta kalabilmek için sektörel düzeyde yenilikleri takip etmeli, kaliteli ürün ve hizmetler sunmalıdırlar. Yenilikleri takip etmek bu yenilikleri işletme stratejilerine uyarlamak, işletmeler tarafından artık bir gerekliliktir. Bu nedenle pek çok kurumsal firma gibi medya kuruluşları da dijital alanda yeniliklere ayak uydurarak gazetecilik faaliyetlerine devam etmektedir.

Medya kuruluşları bilgi toplama, haber üretimi/ kurgulama ve dağıtım olmak üzere üç alanda faaliyet göstermektedir. İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte gazetecilik faaliyetlerinde değişim yaşansa da haberin, formatının değişmesi ve farklı iletişim araçları yoluyla iletilmesi haberin standartlarını değiştirmemektedir (Yıldırım, 2010: 233). Dijital gazetelerde yer alan haberlerde, güvenilir kaynaklardan edilen yeterli bilgi ve belgeler toplandıktan sonra hedef kitesinin geneline açık, anlaşılır ve tarafsız bir şekilde aktarım sağlanmalıdır (Çağlar, 309).

Dijital gazetelerde iletilen mesajların açık, net ve gereken ayrıntıyı içerecek biçimde ifade edebilmesi için dilin düzgün kullanımı ve kullanılan görsellerin bütün olarak okunması veya simge/fotoğraf gibi görsellikler içeriyorsa, dikkatli biçimde görünmesi gerekmektedir. İletiler, belli bir zamanda, belli bir yerde ve belli bir amaçla oluşturulduğunda bir bütün olarak anlamlıdır. Bu bütün içirisinden çıkarılan bir cümle, görüntü/fotoğraf, ses başka bir yer ve zamanda ifade edildiğinde anlamı da farklılaştırmaktadır (Dedeoğlu, 2016: 37-40). Dijital gazete okuyucuları, yazılı metni okumakta, istatistiki verileri izlemekte, ses kayıtlarını dinleyebilmekte ve hareketli görüntüleri görebilmektedir. Bunlardan herhangi biri kasıtlı ya da kasıtsız olarak içerikten koparıldığında ya da uyuşmadığında iletinin doğruluğunu zedeleyeceği için dijital gazetelerin itibarına da büyük ölçüde zarar verecektir.

Dijital gazetelerin itibarını artıran diğer faktörler de haberin doğru olması, kaynağın güvenilir olması ve haberin güncel ve hızlı bir şekilde okuyucuya ulaştırılmasıdır. Aciliyet ve hız gazetecilik mesleğinin her döneminde önemli bir konu olmuştur. (Deuze, 2005). Bu nedenle gazeteciler mesleğini tarif ederken “habercilik bir yarışır” metaforunu kullanır. Bilginin değerinin yeni bilgiyle ölçüldüğü bu dönemde hızlı ve güncel haberler gazetenin prestijini de artıracaktır (Küçüközyiğit, 2016: 89-90).

Yeni teknoloji ile dijital ortamda gazeteciler haberi en detaylı noktalarına kadar anlatarak gazetede yer sınırlılıklarından kurtulmuş, kendini daha çok özgür hissetme olanağına kavuşmuştur. Ancak dijital gazeteler için zaman ve yer olarak bu sınırsız ortam birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bill Mitchell’e göre bu olumsuzluklardan biri haber toplama aşamasında detayları elde etme de zorlukların yaratılması, bir diğeri ise yazımda belirsizlikler ve olumsuzluklar yaşanmasıdır. Bu nedenle haber toplama sürecinde gazeteci, hızlı ve konuyu derinlemesine araştırma yapabilme becerisine sahip olmalı, kaynaklarda yer alan ham ve geniş bilgiye, olayın görgü şahitlerine kolayca erişebilmeli, internet kullanıcılarından etkin bir şekilde yardım alabilmelidir. Ayrıca, dijital gazeteler doğru habere ulaşmak için kaynakları ile yüz yüze görüşmeyi tercih etmeli, doğruluğunu kontrol etmek ve onaylatmak için bir den fazla kaynak kullanmalı ve doğrulayamadıkları yada şüphelendikleri bilgileri vermekten kaçınmalıdır (Gürcan, 2001: 49-52).

Bunların dışında dijital gazeteler, okuyucularının gereksinim ve beklentilerini tespit etmeli, okuyucu profilindeki değişimleri göz önünde bulundurmalı, gazetenin içeriği ve yayın politikasını da gözden geçirmelidir. Yeni dijital ortamda en çok tıklanan ve paylaşılan veriler sayesinde okurun gereksinimi, beklentisi ve algısı hakkında somut veriler ortaya konulabilmektedir. Bu durum gazetecinin haber kararını da otomatik olarak beslemektedir. (Küçüközyiğit, 2004: 121). Ayrıca dijital gazetelerde okur temsilcilerinin de bulundurulması bu sürece katkı sağlayacaktır. Okuyucuyu gazetenin bir parçası haline getirecek ve gazeteye sahip olma duygusunu aşılacaktır (Aktaş, 2012: 346-350).

Dijital gazetelerin düzenli okuyucu sayısını artırabilmesi ve prestijli bir marka değerine sahip olabilmeleri için haberin içeriğinin kaliteli olması, kamuoyunun beklentilerini karşılması, doğru ve güvenilir habercilik anlayışı ve gelişmeleri yakından takip etmesi ile gerçekleşecektir (Baysal, 2015: 873).

1.5. Duygusal Çekicilik

Tarih boyunca birçok filozoftan bilim insanına kadar, duyguların işleyişi ve etkileri merak konusu olmuştur. Bu merak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra duygulara ilişkin bilimsel araştırmalarla zenginleştirilmiş ve duyguların davranış üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Günümüze kadar duyguların çeşitliliği, boyutları, zihinsel süreçleri, davranışlarımız üzerindeki etkileri hakkında bilgimiz artmıştır. Bu bilgi birikimi kurumların itibarını artırmada etkili olan duygulara yönelik bilimsel araştırmalar içinde geçerlidir (Süher ve Bir, 2017: 375).

Gelişen teknoloji ile birlikte rekabetin yoğun olduğu ortamda ürün ve hizmetler taklit edilmekte ve işletmeler arası farklılıklar giderek azalmaktadır. Bu süreçte işletmeler farklılaşmayı sağlayabilmek için hedef kitle ile duygusal bağ kurmaya önem vermektedirler. Duygusal bağ kurumların yüksek itibarlı algı oluşturmaya da destek olmaktadır. Duygusal bağın oluşabilmesi için kurumların duygusal çekicilik unsurlarına sahip olması gereklidir (Berkup, 2015: 873).

Duygusal çekicilik kurumun toplum tarafından ne kadar sevildiği, takdir edildiği, saygı duyulduğu ve güvenildiği duygusunu oluşturur (Şardağı ve Bayçu, 2018: 112). İşletmeler kurumsal duygu oluşturma sürecinde, hedef kitlelerine yönelik manevi yatırımlar yapmalarına ve kurumsal mesajların bütünlük arz etmesine dikkat etmelidir (Berkup, 2015: 873). Gazetelerinde kurumlarına yönelik duygusal bağı oluşturabilmeleri için okuyucunun güvenini ve

saygınlığını kazanabilecek çalışmalar yapılmalıdır. Gazete kuruluşları için kurulacak bağ ne kadar güçlü olursa okuyucu o kurumu sahiplenir ve haberlerine güvenir.

Demokratik perspektiften bakıldığında haber medyasının temel işlevi vatandaşların bilgilendirilmesine katkıda bulunmaktır. Haber ve demokrasi arasındaki köklü bağ nedeniyle, haberlerin hem inandırıcılığı hem de güvenilirliği üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre dünyada birçok ülkede gazeteciliğe yönelik güven sorunu yaşandığı görülmektedir. Söz konusu güvensizliğin nedeni, ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı gazetelerin olaylara ve kişilere tarafsız değil kurumsal çıkarlarına uygun olarak gerçekleri saptırarak aktarmasıdır (Fletcher ve Park, 2017: 1283).

Yapılan araştırmalarda birçok ülkede haberlere olan güven bir süredir düşmekte olsa da, çevrimiçi olarak erişilebilen haber miktarındaki artış, azalan inanılabilirlik, haber kalitesi ve bunun demokrasiye yol açabileceği potansiyel zararları hakkındaki endişeleri yeniden alevlendirmektedir (West, 2017). Dijital gazetelerin sosyal ve toplumsal sorumluluğa büyük önem vermesi, doğru, güvenilir ve dengeli habercilik anlayışının benimsemesi; kamuoyu tarafından takdir edilmesini, saygı duyulmasını, güvenilmesini sağlayacağı için kuruma yönelik itibarında olumlu yönde artmasına katkıda bulunacaktır (Güz, vd. 2017: 5).

Dijital gazeteler, kamuoyunun güvenini ve saygınlığını kazanılabilmek için okuyucu ile bağlantı kurulmalı ve hatalarından dolayı hesap verebilir olmalıdır. Bu nedenle gazetecilik mesleğinin suiistimali durumlarında medyanın hesapverilebilirlik konusunda güvenilir sistemler kurması dijital gazetelere yönelik itibarı da olumlu yönde etkileyecektir (White,2016: 245).

1.6. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının tarihsel gelişimi Platon ile başlamıştır. Sosyal sorumluluğun topluma karşı bir sorumluluk olarak görülmesi gerektiğini düşünen Platon, yönetimde görev alan kişilerin sorumluluk, bilinç ve etik değerleri her şeyin üzerinde tutmaları gerektiğini ifade etmiştir (Okur ve Vakıflı, 2021: 345).

19.yüzyılın sonlarına doğru sanayi devriminin başlamasıyla birlikte işletmeler kâr odaklı faaliyetler göstermişlerdir. Ürün çeşitliliğinin artması, tüketici beklentilerinin karşılanması, refahın iyileşmesi gibi bir takım olumlu sonuçlar doğursa da yaşanan bu süreç toplum, çalışanlar ve doğal çevre açısından birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Aşırı tüketim, insan ve çevre sağlığının zarar görmesi, sosyal gruplar arasında farklılıkların oluşması gibi olumsuzlukların giderilmesi yada hafifletilmesi için işletmelerin üstelenmeleri gereken toplumsal sorumluluklar ortaya çıkmış bu yükümlülükler sosyal sorumluluk olarak tanımlanmıştır (Ceritoğlu, 2020: 17).

20. yüzyılda toplumda ve ekonomide yaşanan değişimlere bağlı olarak işletmelerin sadece ekonomik bir kuruluş olduğu görüşü dışında sosyal bir varlık olduğu görüşü de oluşmuştur. Günümüzde ise işletmeler sosyal bir varlık olarak görülmekte ve buna uygun davranışlar sergilemektedir (Özüpek, 2013: 39).

Sosyal sorumluluk zamandan zamana toplumdan topluma değişim gösterdiği için sınırlarını ve kapsamını çizmek zordur. Buna rağmen işletmeler faaliyetlerini sürdürürken yasal ve etik sınırlar içinde bireylerin beklentilerine uygun faaliyet göstermek zorundadır. Başka bir deyişle şirketler toplumun memnuniyetsizliğine yol açabilecek faaliyetlerde bulunmamaları gerekmektedir. Günümüzde işletmenin ekonomik görev ve sorumlulukları, sosyal sorumluluktan ayrı düşünülmemeyeceği için işletme ve toplum arasında sosyal anlaşmanın ve karşılıklı etkileşimin sağlanması gerekmektedir. Sosyal anlaşmanın temelinde toplumun refahını ve mutluluğunu sağlayacak güvenli ürün ve hizmetler, güvenli bir çalışma ortamı, herkese eşit muamele, çevreyi korumak, doğal yaşamı tehlikeye düşürmemek gibi çabalar yer almaktadır. Bu nedenle işletmenin tepe yöneticileri, yönetim kurulu üyeleri ve işletmenin sahipleri kendi

çıkarlarının yanında toplumun refahını da koruması ve yükseltmesine ilişkin faaliyetleri yerine getirmek zorundadır (Özüpek, 2013: 44-45).

Sosyal sorumluluk çalışmaları, kurumsal itibarın korumasında ve geliştirilmesinde en önemli unsurlarından biridir. Bu bağlamda basın kuruluşu olan dijital gazeteler de sosyal sorumluluk kapsamında gönüllülük ve etik değerleri içten ve samimi şekilde uygulamalıdır. Dijital gazetelerde insana, doğaya, topluma saygı duyup, onları önemsemelidir. Toplum taleplerine karşı hassas olan, topluma karşı sorumluluklarının bilincinde olan gazetelerin itibarı da artacaktır (Karatepe, 2017: 97-98).

Dijital gazeteler, itibarını kazanması ve koruması açısından içinde yer aldıkları toplumun çıkarlarını gözetmeli, toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmalı, yasal çerçeveden ayrılmamalı, mesleki ahlak unsurlarına önem vermelidir. Çevreye karşı duyarlı olan, ahlaki standartlara uyan, çalışan haklarına saygılı olan, sosyal sorumluluk çalışmaları ve yatırımlar dijital gazetelerin itibarını olumlu yönde etkileyecek uygulamalardır (Öndoğan, 2021: 23-24).

Dijital gazetelerin üstlenmesi gereken sosyal sorumlulukları şu şekilde sıralayabiliriz (Özüpek, 2013:48):

- Çalışanların maddi ve manevi tatmini sağlayarak onları motive etmek
- Kamuoyunu doğru, tam, eksiksiz hızlı, inanılır ve güvenilir şekilde bilgilendirmek
- Toplumun refah ve mutluluğu için çalışmak
- Toplumsal sorunlara karşı kendini görevli sayarak çözüm için üstüne düşeni yapmak
- Toplumda adaleti sağlamak için üzerine düşen görevi yapmak
- Doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve korunmasını sağlamak
- Çevre kirliliğine yol açmamak ve gerekli önlemleri almak
- Çevredeki sanatsal, kültürel varlıkları ve faaliyetleri korumak ve desteklemek
- Sadece ulusal çapta değil küresel çapta da sorumlu olmak ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek

Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) kavramının bilincine varmış bazı basın kuruluşları da son yıllarda KSS çalışmalarına büyük önem vermektedir. Hürriyet gazetesi toplumsal bir sorun olan aile içi şiddete yönelik farkındalık yaratmak için 2007 yılında “Aile İçi Şiddete Son” kampanyasını yürütmeye başlamış, 8 yıl süren kampanya 2015 yılında Türkiye Kadın Derneği Federasyonuna devredilmiştir. Sonraki yıllarda, tüm Eczacı Kooperatifler Birliği’yle “Şiddet Suçtur Yardım İsteyin” isimli sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirilmiştir. “Kadınlar İçin Tek Ses” organizasyonunda, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki farkındalık çalışmalarını sürdürmüştür. Gazetenin diğer bir sosyal sorumluluk projesi ise, çiftçinin katma değeri yüksek ürünler yetiştirerek hem kendileri hem de Kelkit ekonomisi için fayda yaratmak amacıyla “Kelkit Girişimi” projesine katkıda bulunmuştur (www.doganholding.com.tr).

Sözcü Gazetesi ise 2018 yılında “Acılar Paylaştıkça Hafifler” kampanyası ile başsağlığı ve vefat ilanları gelirlerinin yüzde onbeşini sivil toplum kuruluşlarına bağışlamaktadır. (www.sozcuvefatilani.com).

Haber Türk Gazetesi Microsoft ile beraber “Güvenli İnternet kampanyası” ile ebeveynleri güvenli internet konusuyula ilgili eğitmeye, yetişkinlerin iş ve özel hayatlarında bilgisayarlarını ve interneti daha güvenli kullanabilmelerine yönelik bir bilinçlendirme kampanyası başlatmıştır (www.cinergroup.com.tr).

Dünya üzerinde dijitalleşme ile birlikte bilginin silaha dönüştüğü dönemde bilginin hem üreticisi hem de dağıtıcısı konumunda olan dijital gazetelerin imaj kaybı yaşamaması için içerik kirliliği, kalite yoksunluğu gibi konularda sorgulanmalıdır. Sosyal sorumluluk odaklı bir üretim anlayışının temel unsurları olan üretimin ticari kaygı ya da reklamsal sorumluluklarla değil de kamusal sorumluluklarla, toplumsal fayda kaygısı ile üretilmesi gerekmektedir (Cambay, 2015: 915).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dijital gazeteler olumlu bir itibar oluşturma, mevcut itibarını düzeltmek veya korumak amacıyla itibar yönetimi çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de dijital gazetelere yönelik güven ve itibar kaybı yaşanmaktadır. Bu çalışmada kurumların itibar yönetimi çalışmalarının başarısını ölçen Fombrun ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu Sosyal Sorumluluk, Duygusal Çekicilik, Çalışma Çevresi, Finansal Durum, Liderlik ve Vizyon kategorileri ile dijital gazetelerin yürüttüğü faaliyetler incelenmiş ve söz konusu faaliyetlerin itibar yönetimi ile ilişkisi değerlendirilmiştir.

Dijital gazetelerin bağlı oldukları medya kuruluşları ekonomik ve siyasi olarak bağımsız olmalıdır. Medya sahiplerinin basın dışı faaliyetlerde bulunması, siyasi iktidarla yakın ilişki içerisinde olması ekonomik ve siyasi anlamda etik olmayan durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ayrıca gazetelerin dijitalleşmesi ile birlikte haberdeki editörlük sisteminin zayıflaması, profesyonel gazetecilerle çalışamaması, birçok kişinin yapacağı işi tek bir kişi tarafından yapılması haberin doğrulanmasında yeterli zamanın ayrılamaması da dijital gazetelerde prestij kaybına neden olmaktadır.

Bunların dışında güven bulanımı yaşayan dijital gazetelerin düzenli okuyucu sayısını artırabilmesi ve prestijli bir marka değerine sahip olabilmeleri için okuyucularının gereksinim ve beklentilerini karşılayacak içerikte haberler hazırlanmalı, doğru ve güvenilir habercilik anlayışı ile gelişmeleri yakından takip etmeli, okuyucu profilindeki değişimleri de göz önünde bulundurularak gazetenin içeriği ve yayın politikası gözden geçirilmelidir.

Dijital gazete haberlerinin ticari kaygı ya da reklamsal sorumluluklarla değil de kamusal sorumluluk bilincine sahip, toplumsal fayda kaygısı ile üretilmelidir (Cambay, 2015: 915). Sonuç olarak olumlu bir itibar oluşturmak veya itibarını güçlendirmek isteyen dijital gazetelerin Fombrun geliştirmiş olduğu bileşenleri ve bu bileşenler altındaki faaliyetlere önem verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. ve Dönmez, M. E., (2021). "Kurumsal İtibar Yönetiminde Finansal Performansın Rolü: Pandemi Sürecinde Kurumların Yayınladığı Basın Bültenleri Üzerine Bir Analiz", İletişim ve Teknoloji Kongresi.
- Aktaş, C., (2012). "Okuyucunun ve Reklam Verenlerin Beklentilerine Cevap Verebilen Gazetecilik Anlayışı", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1(12).
- Artantaş, E. ve Gürsoy, H., (2020). "İşletmelerde Kurumsal İtibar, Kurumsal İtibarın Yönetilmesi ve Ölçülmesi: Bir Araştırma", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43), 352-367.
- Arvas, İ. S., (2019). "Dijital Haberleşme Çağında Yerel Basının Karşılaştığı Sorunlar", Erciyes İletişim Dergisi, 6(1), 97-110.
- Atabay, E. S. ve Şahin, K., (2021). "Kurumsal İtibar ile Finansal Performans Arasındaki İlişkide İnovasyon Kapasitesinin Aracılık Etkisi", Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 7(1), 139-167.
- Berkup, S. B., (2015). "Fombrun İtibar Katsayı Ölçeği Çerçevesinde Bir İtibar Vaka Çalışması: Arçelik Aş", Journal Of International Social Research, 8(38), 859-886.
- Bektaş, Ç., (2016). "Liderlik Yaklaşımları ve Modern Liderden Beklentiler", Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 2(7), 43-53.
- Büyükdogan, B., (2020). "Online Kurumsal İtibar Yönetimi: Ceo'ların Twitter Kullanımı Üzerine Nitel Bir Araştırma", Selçuk İletişim, 13(2), 378-408.
- Carmeli A., (2004). "Assessing Core Intangible Resources", European Management Journal, 22 (1), 110-122.
- Celik, R., (2020). "Tık Odaklı Habercilikte "Tık Yemi" Taktiği: Koronavirüs (Kovid-19) Örneği", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9(2), 14-25.
- Ceritoğlu, A. B., (2020). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Ve İşletmelerin Çevre Bilinci Eksenindeki Uygulamalarının Tüketici Satın Alma Davranışı ve Kurum İmajı Algısına Etkisi", İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Chomsky, N., (1999). Medya Gerçeği, Çev. Akınhay O. ve Yılmaz A., İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Çakırkaya, M., (2010). Perakende Sektöründe İtibar Yönetim, (Yayınlanmış) Yüksek Lisans Tezi, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçiöğlü, B. A. ve Gök, B., (2015). "Kurumsal İtibar Ölçümlendirme Yaklaşımları Üzerine Yazınsal Bir İnceleme", International Journal Of Social Inquiry, 8(1), 63-78.
- Çiftçiöğlü, B. A., (2009). Kurumsal İtibar Yönetimi. Bursa: Dora Yayınevi.
- Dai, T. U.ve Yavuz, V., (2019). "Yazılı Basın ile İnternet Haber Sitelerinin Finansal Yapısı Üzerine Bir Araştırma", Third Sector Social Economic Review, 54(3), 1476-1495.
- Dedeoğlu, G., (2016). "İletişimin İki Yönü ve Yapısal Etmenler Bağlamında İletişim Etiğinin Olanaklılığı", Örs, F., (der.) içinde. "MedyaEtik", İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Demir, D., (2019). "Kitleli Fonlamalı Dijital Gazetecilik", Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, (12), 44-60.
- Demir, V., (2006). Medya Etiği (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım.

- Fisher, A.B., (1996). "*Corporate reputations: Comebacks and Comeuppances*", Fortune, 133(4), 90-98.
- Dönmez, İ. H., (2010). "*İnternet Haberciliğinde Tıklanma Kaygısı ve "Kapan Manşetler"*". Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (14), 105-127.
- Duman, K., (2020). "*Yeni Medyada Alternatif Ekonomik Model Arayışları ve Yavaş Gazetecilik: L'ora Del Pellice Üzerine Vaka Çalışması*", Ajit-E: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 11(40), 24-42.
- Dursun, O., (2012). "*Türk Medyasının Sermaye Yapısı veerge Siyasal İktidarla İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), 1-21.
- Ergenç, E., (2010). Kurumsal İtibar Yönetiminde Liderliğin Rolü Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmış) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fletcher, R. ve Park, S. (2017). "*The Impact Of Trust In The News Media On Online News Consumption And Participation*", Digital Journalism, 5(10), 1281-1299.
- Gönenç, Ö., (2015). Haber Ajansları. İstanbul: Derin Yayınları.
- Güler, Ş., (2020). "*Çalışan Yorumlarının Kurumsal İtibara Etkisi: Koton Çalışanları Örneği*", Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi, 1(3), 148-161.
- Gürcan, H. İ., (2001). "*İnternet Haberciliğinde Yazım Tekniği Yaklaşımları*", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1(12).
- Güz, N., Yanık, H., Yegen, C., Kılıç, I. Ö. ve Bingöl, M., (2017). "*Kamuoyu Araştırmaları ve Medyaya Güven*" UHIVE Dergisi, 16, 1-20.
- Kadıbeşegil, S., (2009). İtibar Yönetimi. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Karakaş, B., (2018). Yalan Dünya. İstanbul: P24 Medya Kitaplığı.
- Karatepe, S. ve Ozan, M. S., (2017). "*Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 8(2), 80-101.
- Koçyiğit, M., (2017). Dijital Halkla İlişkiler ve Online Kurumsal İtibar Yönetimi. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kösedağ, M. S., (2019). "*Türk Basınında Çalışma Hayatı ve İş Güvencesi Sorunu*", Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13(19), 2479-2498.
- Küçüközyiğit, U., (2016). "*Teknolojiyle Hızlanan Haber Akışı ve Bir Haber Değeri Unsuru Olarak Güncelliğin Dönüşümü*" Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1(1), 86-95.
- Mavnacıoğlu, K., (2015). Kurumsal İletişim Sosyal Medya Yönetimi: Kurumsal Blog Odaklı Yaklaşım. İstanbul: Beta.
- Güz, N. ve Yanık, H., (2020) "*Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımı ve Güven Bağlamında Medya ve Kamuoyu Araştırmaları Arasındaki İlişki*", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8(1), 298-336.
- Okay, A. ve Okay, A., (2015). Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları. İstanbul: Der Yayınları.
- Okur, M. E. ve Vakıfli, I., (2021). "*Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Sosyal Medyada Kurumsal İtibar Yönetimine Etkisi*", Öneri Dergisi, 16(55), 342-362.

Onar Çambay, S., (2015). "Bilgi Çağında Sosyal Sorumluluk Odaklı Gazetecilik: Yurttaş Gazeteciliği", Journal Of International Social Research, 8(38).

Onursoy, S. Kılıç, D. ve Birsen H., (2011). Haberin Görsel Tuzakları. Cıp Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi: Eskişehir.

Orman, S. (2021). Kurumsal İtibar ve İnsan Kaynakları İlişkisinin Kurum Kültürleri Bağlamında İncelenmesi, (Yayınlanmış) Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öndoğan, A. G. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Kurumsal İtibara Etkisi, Eğitim Yayınevi: Konya.

Özcan, H.ve Solmaz, B., (2019). "Kurumiçi Sosyal Paydaşlar ve Kurumsal İtibar İlişkisi", Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 75-96.

Özkan, A., (2008). "Küreselleşme Sürecinde Medya ve Siyaset: Medya Gücü Mü, Gücün Medyası Mı", 4 (9), 121-126

Öztunç, Ö. Ü. M., Candan, F. ve Eroğlu, E., (2020). "Türk Medya Sektöründe Çalışma İlişkileri: Çalışanların Hakları ve Sorunları", Sakarya Üniversitesi Yayınları İletişim Çalışmaları, 191-201.

Özüpek, M. N., (2013). Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk. Eğitim, Yayınevi:Konya.

San Sungunay, S., (2020). "İşletmelerin İtibar Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı: Türkiye'deki Koronavirüs Salgını Süreci", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(7), 177-189.

Saylı, H., ve Uğurlu, A. G. Ö. Y., (2007). "Kurumsal İtibar ve Yönetmelik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 75-96.

Süher, K. Bir, A.A., (2017). Reklam Teorileri, İstanbul: The Kitap Yayınları.

Şardığı, E., ve Bayçu, S., (2018). "İtibar Oluşumunda Medyada Görünürlük: Bankalar Üzerine Bir Araştırma", Erciyes İletişim Dergisi, 5(3), 108-122.

Umur, I. ve Koz, K. A., (2020). "Türkiye'de İnternet Gazeteciliği: Meslek Profesyonellerinin Gözünden Gazetecilik Ortamı" Selçuk İletişim, 13(3), 1264-1295.

White, A., (2016). "Etik Gazetecilik: "Avrupa Da Sorumlu Habercilik İçin Esin Kaynağı", (Ed. Andreotti, Onur). Tehlike Altında Gazetecilik: Tehtitler Mücadele Alanları, Yaklaşımlar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 233-267.

Yıldırım, B., (2010). "Gazeteciliğin Dönüşümü: Yöndeşen Ortam ve Yöndeşen Gazetecilik", Selçuk İletişim, 6(2), 230-253.

İnternet Kaynakçaları

Uzunoğlu, S. ve Uyar, V. (2021). "Türkiye'de Gazeteci İstihdamı: Gazeteler Süper Kahraman mı Arıyor" <https://www.newslabturkey.org/gazeteler-super-kahraman-mi-ariyor/>,14.10.2021

Bengi, H., (2002). "İnternet Gazeteciliği ve Telif Hakları Sorunu" <https://slideplayer.biz.tr/slide/2607594/>,. 29.11.2021

"Kurumsal Sosyal Sorumluluk", (2021). <https://www.doganholding.com.tr/surdurulebilirlik/kurumsal-sosyal-sorumluluk/>,29.11.2021

"Acılar Paylaştıkça Hafifler", <https://www.sozcuvefatilani.com/sozcu-vefat-ilani.aspx/>, 10.11.2021.

“Sosyal Projeler”, <https://www.cinergroup.com.tr/sosyal-projeler/guvenli-internet-projesi/>, 29.11.2021

“Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, <https://www.Newslabturkey.Org/2018/12/18/Yeni-Basin-Karti-Yonetmeliği-İnternet-Gazetecileri-Yine-Arafta/>

<https://dictionary.cambridge.org/>, 02. şubat 2021.

<https://www.inet-tr.org.tr/>, 02.12.2021

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=tdk.gts.55d249684fe181.62393814/, 20.12.2021

http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/gazetecilik_ue/habertoplamaveyazma.pdf

<https://www.brookings.edu/research/how-to-combat-fake-news-and-disinformation/> how to combat fake news and disinformation , kasım 18 2017 darrell m. west

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****TEKNOLOJİDEKİ DÖNÜŞÜMLER ÇERÇEVESİNDE DİJİTAL GAZETELERDE İTİBAR YÖNETİMİ**

Son dönemlerde dijitalleşmenin yükselişi ve yeni medya ortamının artmasıyla birlikte haberlerin kamuoyuna etkisi üzerine çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. İnternetin yaygınlaşması ile birlikte oraya çıkan dijital gazeteler rakiplerini yenmek ve reklam geliri elde etmek için itibarı etkilecek durumlara başvuru yapabilmektedir. Bu çalışmada dijital gazeteler itibarlarını koruyabiliyorlar mı? Dijital gazetelerin itibarını etkileyen faktörler neler? Dijital gazeteler olumlu bir itibar oluşturmak ve güçlendirmek için neler yapmalı? Sorularına Formbrun ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu itibar bileşenleri göz önünde bulundurularak cevap aranmaktadır.

Hızla değişen dünyada en çok ihtiyaç duyulan ancak karşılanamayan taleplerden biri de doğru ve bilgilendirici, yorumdan uzak nitelikli haberciliktir. Bu büyük ve hissedilebilir ihtiyaca rağmen dijital gazeteler okuyucularına nitelikli içerikler sunmayı başaramamaktadır. Dijital haber platformlarını krize iten en önemli etmenlerden biri de dijital reklamı ana gelir kaynağı olarak gören medya kuruluşlarının, daha fazla ziyaretçi çekebilmek için etik olmayan yöntemlerle varlığını sürdürmeye çalışmalarıdır. Dijital gazetecilikte yaşanan bu etik sorunlar ve güven bunalımı itibar kaybına neden olmaktadır.

Dijital gazete yöneticilerinin bir takım kaygılar üzerinden mesleklerini icra etmeleri, gazetecilik mesleğinin doğasıyla çelişen bir basın ortamının oluşması ve çalışma şartlarının gün geçtikçe zorlaşması, dijital gazetelerin kamusal sorumluluk ve toplumsal fayda kaygısı ile değil ticari kaygılarla üretilmesi gibi sebeplerde dijital gazetelere yönelik prestij kaybına sebep olmaktadır.

Dijital gazeteler olumlu bir itibar oluşturmak, mevcut itibarını düzeltmek veya korumak amacıyla itibar yönetimi çalışmalarına da ağırlık vermelidir. Düzenli okuyucu sayısını artırabilmesi ve prestijli bir marka değerine sahip olabilmesi için okuyucuların gereksinim ve beklentilerini karşılayacak içerikte haberler hazırlamalı, doğru ve güvenilir habercilik anlayışı ile gelişmeleri yakından takip etmeli, okuyucu profilindeki değişimleri de göz önünde bulundurarak gazetenin içeriğini ve yayın politikasını gözden geçirmelidir. Dijital çağda gazetecilik zanaatini, yalnızca en ileri teknolojiyi kullanarak iletişim kurma eylemi olarak değil, aynı zamanda gizliliğe saygı duyan, gerçeklerin kötü niyetli, aldatıcı bir şekilde ele alınmasından kaçınan ve insan haklarına saygı duyan kamu yararına bilgi sağlamanın bir yolu olarak faaliyetlerini sürdürmelidir.

Dijital gazetecilikte itibar konusunu inceleyen bir çalışmanın olmaması, bu çalışmayı önemli kılan hususlardan biridir. Bu anlamda yapılacak olan diğer çalışmalara öncülük edecek ve katkı sağlayacaktır.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Ebru HANÇER			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Teknolojideki Dönüşümler Çerçevesinde Dijital Gazetelerde İtibar Yönetimi			
Tarih <i>Date</i>	28/06/2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Literatür Çalışması			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Ebru HANÇER	%100	Çıkar çatışması bulunmamaktadır	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1115146

MEVLANA'DA AŞK FELSEFESİ VE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME

Arş. Gör. Buket KAYIŞLI*

*İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü, Malatya,
Türkiye.

e-posta: buket.kayisli@inonu.edu.tr

ORCID 0000-0002-1083-7002

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL*

*İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü, Malatya,
Türkiye.

e-posta: onal.mehmet@inonu.edu.tr

ORCID 0000-0003-0191-8780

ÖZ

Mevlana düşünce sisteminde görülen 'kendini gerçekleştirme' kavramının, kişisel gelişimcilerin ya da psikologların ifade ettiği anlamda bir kendini gerçekleştirme olmadığı bu çalışmanın temel iddiasıdır. O, insanın ilahi boyuta sahip manevi bir varlık olduğunu ifade eden, bu noktada Sokrates gibi "insan doğuştan bilgi sahibidir" tezini savunan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Özden gelen bilgiyi kabul eden Mevlana, Platon'un ruhun eğitilmesi suretiyle insan özünde gizlenmiş olan ilahi cevherin açığa çıkacağı düşüncesini de kabul etmektedir. Bu düşüncenin temel paradigması olan "insan-ı kamil" e dair öğretisini açıklamak, O'nun düşüncesini idrak ettirmek için zorunludur. İnsanın varlığının özünde yer alan hakikati açığa çıkarmaya, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışması mana arayışının temel yapı taşlarıdır. Ona göre, kendini bilmeyen, anlamayan insan kemale eremez; bu kemale erme süreci sabır, gayret ve istikrar gerektirmektedir. Bu doğrultuda insan neye maruz kalırsa kalsın kendi aczine ve zorluklara takılıp kalmayacak, hakikati nerde araması gerektiğini artık öğrenmiş olacaktır. Mevlana bu sürecin sonunda kendini gerçekleştiren kamil insan ortaya çıkar diyerek tasavvufi öğretisini felsefi olarak temellendirmiştir.

Anahtar kelimeler: Mevlana, İnsan, İnsan-ı kamil, Aşk Felsefesi, Kendini gerçekleştirme

THE PHILOSOPHY OF LOVE AND SELF-REALIZATION IN MEVLANA

ABSTRACT

The main claim of this study is that the concept of "self-actualization" seen in Mevlana's thought system is not a self-actualization in the sense expressed by personal developmentists or psychologists. He represents an approach which states that man is a spiritual being with a divine dimension and at this point, he defends the thesis that "man has innate knowledge" like Socrates. Mevlana who accepts the knowledge coming from the essence, also accepts Plato's thought that the divine essence hidden in the human essence will be revealed by training the soul. It is imperative to explain his teaching on "the perfect human being", which is the basic paradigm of this thought, in order to make him realize his thought. The basic building blocks of man's search for meaning are to try to reveal, understand and make sense of the truth that is at the core of his existence. According to him, a person who does not know and understand himself cannot reach perfection; This process of reaching maturity requires patience, effort and stability. In this direction, a person will not be stuck with his own weakness and difficulties, no matter what he is exposed to, and he will have learned where to look for the truth. Mevlana based his Sufi teaching philosophically by saying that at the end of this process, a perfect human being emerges.

Keywords: Mevlana, Human, Perfect human being, Love philosophy, Self realization

Geliş Tarihi/Received: 12.05.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 26.06.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Kayışlı, B. ve Önal M., (2022). "Mevlana'da Aşk Felsefesi ve Kendini Gerçekleştirme". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 528-541.

GİRİŞ

Değişim, insan ve doğadaki değişmeyen ana unsurlardan olup doğadaki her türlü oluştadır. Bu yüzden Herakleitos “Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir” diyecektir. İnsan hayatındaki değişimi fizyologlar gelişme ve olgunlaşma bakımından; psikologlar ise kişilik gelişimi açısından ele almışlardır (Küçük, 2015:43-44). Bu bağlamda insanın değişim süreci embriyo döneminden başlayarak, belli bir süre gelişme kavramı ile ifade edilir. Gelişme ve değişim kavramları Aristoteles’in felsefesinde varlığın taşımış olduğu potansiyel ile doğru orantılıdır. Bir varlık kendi doğasında gizli olan potansiyelini en son sınıra kadar gerçekleştirdikten sonra, yani özünü/formunu gerçekleştirdikten sonra yavaş yavaş kendisini oluşturan unsurların çözülmesi ile karşılaşır, en nihayetinde varlık bütünlüğü bozulur ve o varlık, varlığını kaybeder. Buna felsefede “kendini gerçekleştirme” adı verilmektedir.

Bir meşe palamudu kendi içinde ağaç olabilme potansiyeli taşımaktadır. O ancak meşe ağacı olduğunda özünü ve potansiyelini gerçekleştirmiş olur (Yıldız, 2017:87). Bu durumda onda hem canlı olma, hem ağaç olma hem de meşe olma özellikleri içindedir. İşte bir varlığın bu potansiyelleri onun ne olduğunu belirlediği için o şey ne ise onun tanımının da dayanağı olur. Yani meşe ağacı, hareketsiz bir canlı olarak meşe palamudu üreten bir bitki olarak tanımlanır. Bu tanımlı onu insan ve hayvandan ayrılmasını sağlar. Bu ağacın fidesi dikildiğinde kendi türüne ait olan özüne uygun olarak meşe palamudu olarak gelişir, meyve verir ve böylece kendini gerçekleştirmiş olur. İnsanın da bir insan olma özü vardır ve insan bu olanakları doğrultusunda kendisini gerçekleştirir. Yani insanın bir meşe ağacı olması ya da meşe ağacının bir insan olması mümkün değildir. Bu insan Platon’dan beri iki zıt unsurun bir arada oluşunu temsil etmektedir. Aynı husus Descartes’te yer kaplayan beden ve gayri maddi olan ruh birlikteliği olarak ifade edilmektedir. Aynı hususta Mevlana insan nefsanî yönü ile toprağa, ruhani yönü ile gökyüzüne aittir diyen Mevlana bu ikili varlığa işaret eder. Bu yüzden ona göre topraktan yaratılan beden aşktan nasibini alınca yücelir, yükselmeye çıkar. Dolayısıyla, ona göre insanın tam bir insan olması tek başına mümkün görünmemektedir; insan ancak başka bir insanı severek, başka bir insanla birlikte potansiyelini ortaya çıkarıp kendini gerçekleştirerek insan olur.

Mevlana’ya göre insanın kendini gerçekleştirme zor bir süreç olup sabırla mümkün olmaktadır. Çünkü insan kendi özünde bulunan potansiyeli açığa çıkarmak için çok uzun bir eğitim sürecinden geçmek zorundadır. O, Kuran’ı Kerim’de, insana Tanrı’nın kendi ruhundan üflediği yönüyle yaklaşmakta ve insanın ilahi isimlerin tamamını cemedan potansiyele sahip bir varlık olduğuna savunmaktadır. Bu durumda insan bu ilahi isim ve sıfatlarla kendini gerçekleştirir. O özü itibarıyla Tanrısal olanaklara sahiptir fakat bunların tecellisi insanın kendini açabildiği kadarıyla sınırlıdır (Yıldız, 2017:88). Çünkü insan Mevlana’ya göre, özgür ve bağımsız gibi görünse de aslında bir köledir. İnsan, hem arzularının hem de içindeki hayvanın esiridir. Bu nedendir ki, gerçek özgürlük insanın kendi içindeki hayvanların etkisinden kurtulmasıdır (Mevlana, 2017:157). Bu bağlamda denilebilir ki Mevlana, bu kurtulma sürecinin anahtarının kişinin iç çatışmaları ve savaşları olduğunu ifade etmektedir. İnsanın bu iç savaşı kazanabilmesi için önce kendini bulması sonra nereden geldiğini ve ne olduğunu öğrenmesi gerekmektedir. Mevlana’nın düşünce sisteminde insanın kendini, kendi değerini bilmesi, tanıması kendinde bulunan ilahi emanetin, rahmani benin farkında olması ile başlayacaktır. Bu şekilde insan kendi derinliklerine indikçe orada tüm alemin, hatta yaratıcının saklı olduğunu görebilecektir. Yapması gereken ilkel benliğinden kurtulup özdeki cevhere ulaşmaya çalışmak olmalıdır.

Mevlana insanı gaye varlık olarak tasvir etmektedir. Bu demek oluyor ki her varlık kendi içinde, kendi varlığının tüm bilgisini taşımakta ve kendi gayesini gerçekleştirmektedir. Bu varlıklar içinde farkındalık sahibi tek varlık insan olduğundan insanın durumu diğer varlıklardan tamamen farklıdır. Bu yüzden nefsin isteklerini yok sayarak varoluşunu gerçekleştirmek isteyen insan, öncelikle kendilik bilgisine sahip olmalıdır. Ona göre, insanın kendi benliğinin hakikatini

bilmesi çok önemlidir. Çünkü Tanrı “İnsana kendi ruhumdan üfledim” (Hicr:29) derken Peygamber de “Nefsini bilen Rabbini bilir” diyerek nefsi bilmenin insanın Tanrı'nın bilgisine ulaştıracağı kabul edilmektedir. Yani insan içsel varlığının farkına varabildiği, kendini aşabildiği, kendilik bilincine kavuştuğunda hoşgörü tahammül gücü artacaktır.

1. Mevlana'da Aşk Felsefesi ve Kendini Gerçekleştirme

Psikoloji öncelikle, insanın yaşamının devamlılığını sağlayacak olan ihtiyaçların kendini belli ettiğini, mana varlığın ihtiyaçlarının kendini daha sonra açığa çıkardığını anlatır. Bireyin ihtiyaçlarında ilkel benlikten mevhum benliğe doğru ilerleyiş olarak tanımlanan bu süreç ihtiyaçlar hiyerarşisi şeklinde literatüre girmiştir. Örneğin; insan, öncelikle yeme-içme, barınma, güvenlik gibi alt gereksinimlerini karşıladıktan sonra statü sahibi olma, takdir edilme, sevmeye ve sevilmeye, saygı gibi gereksinimlerini gidermeye ihtiyaç duyar (Küçük, 2016:73). Mevlana'nın insan gelişimine dair anlattığı bu istekler bize Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini çağrıştırmaktadır. Nitekim Maslow, insan ihtiyaçlarını, fizyolojik ihtiyaçlar (yeme-içme, barınma gibi) ve üst düzey gereksinimler (sevgi, aidiyet, öz saygı, kendini gerçekleştirme gibi) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu bağlamda ihtiyaçlar hiyerarşisinde öncelikle fizyolojik ihtiyaçların doyurulması gerektiği vurgulanmaktadır (Küçük, 2015:93). Dikkat edilecek olursa Mevlana, bireyin fiziksel ihtiyaçlarını reddetmemekte fakat manevi gelişim için bu ihtiyaçların en aza indirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Felsefede asketizm (çilecilik), tasavvufta nefis terbiyesi olarak adlandırılan, az yeme, az uyuma ve az konuşma ile temsil edilen bu uygulama, bedensel gücü zayıflatırken ruhu güçlendirir. Bir güçlendirme pratiği olarak amacı ruhta gizli olan ya da bedensel ihtiyaçlarla baskılanan ilahi kökenli özü açığa çıkarmaktır.

Özellikle psikoloji ve felsefe de ‘ben kimim?’ sorusuna cevap arayışı ile benlik sorgusuna başlanmıştır. İnsanın nasıl bir varlık olduğu ve nasıl bir varlık olması gerektiğine ilişkin, ilmi disiplinlerin farklı betimlemeler yaptığı görülür. Benlik, bireyin ne olduğu- olmadığı, ne olmak istediği- ne olmak istemediği, kendi beni ve başkalarının kendini nasıl gördüğü konusundaki bilgisi ile öz varlığı şeklinde ifade edilmektedir. Benlik algısı ise, insanın, birçok özelliğinin kendisinde bulunmuş derecesi hakkındaki değerlendirmelerinin tümünü; kendisini nasıl gördüğünü ve kişiliğine nasıl değer atfettiğini anlatır. Bu bağlamda denilebilir ki, insan davranışlarının temelinde kişinin benlik bilinci vardır. Kişi, benlik bilinciyle kendisiyle ilgili bildiklerini, duygularını, düşüncelerini, beklentilerini ve algılarını anlatır. Mevlana'nın da benlikten kastettiği şeyin insanın kendi varlığının nasıl ve nelerden oluştuğunu bilmesi; temel kaygısının ise benliğin ideal anlamda nasıl olması gerektiğinin farkında olması şaşırtıcı değildir. Çünkü o seyri sülük denen ruh eğitimi sürecinde ideal benliğin yani kamil insanın nasıl ortaya çıkacağını anlatır (Küçük, 2015:43-45). Jung' un insan varlığına ilişkin şu değerlendirmesi, Mevlana'nın bu konudaki görüşlerine ışık tutmaktadır. “Varlığın sadece fiziksel olabileceğini sanmak, gülünç denebilecek bir önyargıdır. Aslına bakılırsa insanın bildiği tek varoluş biçimi psişiktir. Aksine şu da söylenebilir: Fiziksel varoluş sadece bir çıkarsamadır, çünkü ancak duyguların bireye ilettiği psişik imgeleri algıladığı sürece madde hakkında bilgi sahibi olması mümkündür. Psişe vardır, hatta varoluşun kendisidir” (Jung,2010:12). Jung'un fiziksel varoluş ile ilgili vurguladığı düşünceler Mevlana'nın öz ile insana verilmiş özelliklerin ilkel benlik vasıtasıyla engellendiğine dair düşüncesine de gönderme niteliğindedir. Çünkü fiziksel varoluşun sonradan insanda çağrıştırdığı her özellik ve istek Mevlana düşünce sisteminde geride bırakılması gereken bir basamak niteliğindedir. Ve asıl olan özün keşfi ve benliğin inşasıdır.

Mevlana bu konuda da yine kendini keşfetmeyi arzulayan insanın, öncelikle kendi beninden yani ilkel benliğinden vazgeçmesi gerektiğini vurgular. İnsanın gerçek varlığını bulabilmesi, zorunlu varlığını gölgeleyen suret varlığını terk etmesiyle mümkündür. Bu konuda, “Kendini, kendi vasıflarından temizle ki kendinin asıl saf olan pak zatını göresin!”(Mevlana, 2021:23) diyerek hakikate ve ezeli bene ulaşmayı amaç edinmenin önemine; kendini gerçekleştirmenin imkanına

(kemale erme suretiyle) değinmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki Mevlana'da kendini gerçekleştirme benlik dönüşüm süreci ile hakikate erişmek suretiyle mümkün olabilir. Modern psikolojide yer alan kendini gerçekleştiren insanla Mevlana'nın bahsettiği mevhum benliğini aşmış, can potansiyellerini güçlendirmiş, manayı hissetmiş, Hakk'a aşık, kemale ermiş insan aynı insan gibi görünse de bu görüntü yanıltıcıdır. Çünkü Mevlana ile Maslow gibi hümanist psikologların amaçları birbirinden farklıdır. Örneğin, Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt basamağı Mevlana' da nefsin temel kaynağıdır. O yüzden maddi gıdanın yerini manevi gıda almak zorundadır. Çünkü hakikat ve mana arayışı ancak insanı kemale ulaştırabilir.

İnsan ve benlik kavramına önem veren Mevlana, düşünce sisteminin merkezine Tanrı'yı yerleştirmiştir. O'na göre evrende olan, varlığa gelen ve bir şekilde doğada yaşamını sürdüren her canlı Tanrı'nın yansımasıdır. İnsanın bu yansımayı keşfedebilmesi için ihtiyacı olan en önemli şey "aşk" tır. Çünkü Mevlana'ya göre aşk, alemin varlığının asıl nedenidir. O'nun bu düşüncesini; "Tabiatın yaratıcı gücü aşktır" (Arasteh, 2007:22) ifadesinde görmek mümkündür. Bir güç olarak tasvir ettiği aşk aynı zamanda insanın duygu, düşünce ve hareketlerinin kaynağıdır. Bu bağlamda denilebilir ki; aşk, insan davranışının temelinde yer alması gereken ve insanın benliği ile içselleştirdiği duygudur. Mevlana düşüncesinde Tanrı merkezde olduğu için Tanrı-insan ilişkisi özel bir önem kazanır. Tanrı ile bütünleşmenin ideal portresi olan kamil insan düzeyine ulaşabilmek Mevlana'nın felsefesinde nihai amacdır (Tekin,2017:239).

Mevlana'ya göre Tanrı'nın insanı ve alemi yaratmasının sebebi aşktır. Yani aşk dünyanın yaratılış sebebidir. Aşkın yeryüzüne inmesi, hayatın başlamasının sebebidir. Aşk ruhtadır ve yeri de gönüldür. Aşkın gıdası da Tanrı'dır. Tanrı'yı hatırlatan her şey gönle kolayca girer ve orada aşkı büyütür. Aşkın büyüklüğü insanı, Tanrı'nın bu alemdeki en değerli kulu yapar. O'na göre gerçek sevgili eşsizdir. Ve insanın bu dünyaya geliş sebebi de O'dur. Bu dünyadan ayrılırken dönüşü de yine O'na olacaktır (Mevlana,2021c:114). Mevlana'da aşk bu kadar yüce bir duygu olduğu için aşksız geçen bir ömür boşa geçmiş sayılır. "Aşksız geçen ömrü, hiç hesaba katma, yaşadım sanma. Aşk, ab-ı hayattır, onu canla, gönülle kabul et. Aşıklardan başkasını, sudan ayrılmış balık bil. O vezir bile olsa sen onu ölmüş, çürümüş say. Aşk, eşya dengini açınca, her ağaç yeşillenir" (Mevlana,2021c:135). Mevlana'nın bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere hakikatin sırrını keşfedip Yaratıcı' ya ulaşmada en büyük kaynak aşk'tır. Her şey maşuktur, aşık bir perdedir. Yaşayan maşuktur, aşık bir ölüdür. Aşk uçsuz bucaksız bir okyanustur. Onun semaları köpükten başka bir şey değildir. Aşksız, dünya cansız olacaktır (Vitray, 2012:132). Dünyanın yaradılış gayesi olan aşk insanla bütünleşmiş bir duygu olduğu kadar özün kabulünün de temel göstergesidir.

O, aşkı bilmeyenlere ise Hallac-ı Mansur'un hikayesini okumasını öğütler. Bu öğüdün nedeni Mansur'un darağacına mutlu gitmesi, halinden şikayetçi olmamasıdır. Bunun temel nedeni de Hallac'ın aşkı yaşamış hatta aşkın kendisi olmuş olmasıdır (Arasteh, 2007:63) Aşkın önemine tekrar vurgu yapan Mevlana, Hallac-ı Mansur'un En-e'l Hak tabirini kullanmasının asıl nedenine dikkat çekmek istemektedir. Buna ek olarak Mevlana, aşkı farklı şekillerde kendini gösteren bir can olarak tasvir etmiş, keşfedilmemiş güzelliklerin bu canda gizlendiğine dikkat çekmek temel amacı olmuştur (Mevlana,2021b:120). O'nun temel amacı olan aşk, sırrı kendi içerisine hapsedmiştir. Bu bağlamda canda gizlenen her güzellik insanı manaya yönlendiren bir sır niteliğinde olup onu sonsuz ve gerçek güzelliğe götürür. Böylece hakikatin sırrına nail olan insan kemalleşirken asıl benliğine de ulaşmış olacaktır.

Mevlana, Divan-ı Kebir' de aşkı ağaç metaforu ile anlatır. "Aşk üstünlükte, bilgide, defterde, kitap sahifelerinde değildir. Halk dedikoduya düşmüştür ya o yol aşıkların yolu değildir. Aşk, öyle bir nur ağacıdır ki dalları ezelde kökleri de ebeddedir. Bu ağaç, ne arşa dayanır ne de yeryüzüne, bu ağacın gövdesi de yoktur..." (Mevlana, 2015a,730; Yakıt, 2013:22). İnsanı aşkın aşığı, aşkı onun kurtuluşu ve tek işi olarak tasvir eden Mevlana, insanın aşk yolunda olgunlaşabileceğini ve insan-ı kamil olabileceğini söylemektedir. Bu sebeple eğer insan kalbini bu dünyanın nefsi

isteklerine kapatıp, Hakk'a aşk ile bağlanırsa gerçek aleme ulaşabilir. Bunun için öncelikle ilkel benliği yok sayması, beden her türlü arzu ve isteklerinden nefsi arındırması gerekir. Mevlana, insanın Tanrı'yı hatırlamasının nedeninin, her varlıkta Tanrı'dan bir parça olması temel tezi ile savunmaktadır. Tanrı'dan yansıyan bu parça da aşk'tır. Dikkat edilecek olursa Mevlana şiirlerinde her varlıkta aşkın var olduğunu, hatta varlıkların aşktan meydana geldiğini belirtmektedir. Bu sebeple aşk varlıkların var olma nedenidir. Başka bir ifadeyle aşk, Tanrı'dan gelerek cansız bedeni canlandırır ve mana kapısının açılıp sonsuzluğa yönelmeyi mümkün kılar. "Aşk, Tanrı'nın sırlarını belli eden bir usturlab, bir vasıta"dır" (Mevlana, 2021a:16). Mevlana'nın bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere aşk, kişinin kılavuzu konumundadır. Öyle ki, bu kılavuz insanın bilgi edinmesine yardımcı olur, onu doğru yola ulaştırarak sırrı aşkla keşfetmesini sağlar. Mevlana aşkı, dibi olmayan bir denize benzetir. Bu benzetmede denizin suyu ateş, dalgası inci niteliğindedir. Denizdeki her dalga insanı kamil insana götüren bir sırrı içerir. Bu sırna nail olan insan manaya bir adım daha yaklaşmaktadır (Gölpınarlı, 1992b:197). Sırrın keşfi için öncelikle beşeri aşkı yaşayan bireyin maddi alemde nefsin isteklerinden kendini soyutlaması gerekir. Bu soyutlama ile çektiği ızdıraplar ilahi aşkı tatması için yeterli olmayacaktır. Buna ek olarak; insanın bu süreçte kendinden geçmesi zorunludur ve hakikat ancak bu süreçte açığa çıkacaktır.

Ona göre aşk, insan hayatının vazgeçilmezidir. Hatta insanı belalardan, dertlerden koruyan bir kale (Gölpınarlı, 1992c:300) olup aynı zamanda insanın yolunu aydınlatan ışık rolünü üstlenmektedir (Gölpınarlı, 1992c:424). Aşk'ın rehber oluşuna tekrar vurgu yapan Mevlana onun ab-ı hayat olduğunu söyler. "Seni ölümden kurtarır" (Mevlana, 2021a:430) "Ab-ı hayat kaynağına gelen cana ne mutlu!" (Gölpınarlı, 1992c: 41) diyerek, insana ölümsüzlük kazandıran, sırrı keşfettiren aşka yönelmesi gerektiğini hatırlatır. Mevlana'ya göre aşka ulaşmak için, insanın öncelikle bütün sahip olduklarından kurtulması gerekir (Gençosman, 1994:320). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Mevlana'da aşk, insanın yokluk alemine geçmesi ile mümkündür.

Buna ek olarak Mevlana, gerçek aşkın temel ilkelerinden biri olarak, ölümden kaçmamak gerektiğini, gerçek bir aşığı öldürmeyenlerin murdar olacaklarına dair sembolik bir ifade ile anlatır (Avşar, 2020:106). Mevlana'nın dile getirdiği ölüm, bedeni bir ölüm değil, nefsi bir ölümdür. Nefsi öldüren şey, gerçek aşkın onun isteklerini reddetmesidir. Ona göre varlıkta yokluğu tadan aşık hem gerçek iyidir hem de idrak gücünü tam kullanabilir.

Mevlana, aşkı söz ederken hakikat ve marifet ehli olup bütün benliğiyle Tanrı'ya teslim olmuş insanı kasteder. Aşık olmayı özgür olmakla eşdeğer sayan Mevlana'nın dikkat çektiği nokta, O'nun "Hakikati bileceksiniz ve hakikat sizi hür kılacak" sözündeki bilgelikte saklıdır. İnsanın insan olabilmesi için yaratılışındaki amacı anlaması ve kendi özündeki cevheri keşfetmesi zorunludur. "Hamdım, piştim, yandım" ifadesiyle manevi gelişimini özetleyen Mevlana'ya göre her işin nihai noktası Tanrı aşkıdır. Aşk hürriyettir, gerçeğin tadıdır, bir ırmaktır ki alabildiğine yaşamaktan, iyilikten, cömertlikten ibarettir (Özdemir,2013: 182-185).

Mevlana, yokluk ilinden yola düşen bir kervan benzetmesi ile; aşkın, içkin ve fani bir varlık değil, bilakis ölümsüz bir varlık olduğunu kasteder. Bu durumda denilebilir ki gerçek aşık, yüce olanla özünde olanın kendinde birleştiği kişidir. Aşkın yokluk ilinden yola düşmesi tasviri nasıl ki onun ölümsüzlüğüne vurgu yapıyorsa bu ifade aynı zamanda onun, hareket halinde bir varlık olduğunu gösterir. Aşk gelişimiyle birlikte kişiyi, ilk olarak herkesten ve her şeyden ayırır (Avşar, 2020:109). Dikkat edilecek olursa Mevlana, aşkı irade ve hareket felsefesine yer vermiş hatta iki felsefi düşüncenin de temelini aşkı yerleştirmiştir. Aşk özün, hareketin ve hatta iradenin en temel kanıtıdır.

Mevlana'ya göre, öz de yer alan aşk, kalp ve ruhla iletişime geçince üç inceleme konusu ortaya çıkar; aşkın gönülde ortaya çıkardığı heyecan ve kendinden geçme hali, bu coşkunun aşığı içine çektiği çılgınlık halinin onda oluşturduğu yıkım ve bu yıkımı izleyen ölümsüzlük kavrayışı. (Avşar, 2020:110). Aşkın gönülde uyandırdığı coşku hali, bu halin aşıkta açığa çıkarmış olduğu

dönüştürücü tahrifatı ve ortaya çıkan hakikat kavramı insanı yine aşka ve aşkın tanımına götürmektedir. Gönül, insanın inanç ve duygu yönünü, manevi varlığını ve kalbin asli arzusunu ifade eder. Mevlana'ya göre, gönlün ne olduğunu gönül sahipleri bilir; canı olmayan gönlün değerini bilemez (Emiroğlu, 2010:216). Aşkın öz de yer alan en temel duygu olduğunu ifade eden Mevlana, aşkın hem bir coşku hali olduğunu hem de çile gerektirdiğini hatırlatır. Çünkü O'nun düşünce sisteminde aşka kavuşmak isteyen insanın benlik kaygısı taşıyarak o acıyı yaşamayı zorunludur. Zira süluk süreci denilen süreç bu kaygı ve acının tamamını içerir.

O'na göre; "Aşk, aşktan başka ne varsa yer yutar!" (Mevlana, 2021e:227)... "Aşk öyle bir ateştir ki, alevlenince, sevgiliden başka ne varsa yakar, yandırır." (Mevlana, 2021e:59)... "Geride kişiye kalan sadece bir addır" (Gençosman, 1994:62)... Bu sebeple "aşk, insandaki bütün üzüntüleri, tasaları siler, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları giderir." (Gençosman, 1994:118) Sonunda ise "Aşk, insan hayatında neşeyi ve sevinci artırır" (Gençosman, 1994:95) "Aşkta bütün dertlerin devası vardır" (Mevlana, 2017:445). Mevlana'nın bu cümlelerinden yola çıkarak, ilkel benlikten sıyrılarak yokluk alemine geçen insan yani ölmeden önce ölen insan asıl benliğine kavuşmuş olacaktır. Böylece aşk, ona hakikatin sırrını verecektir ve bu sır ile birlikte Hakk' tan başka her şey benliğinden silinecektir. Bu süreç Mevlana felsefesinde ızdırabı gerekli kılar fakat aşk ızdırabı sadece bireye özgüdür. Öyle ki aşık, çektiği ızdıraplar ile yüce bir makama erişecektir. Bu bağlamda ızdırab aşkın derinliğini ve manasını anlamak için bir araçtır. ızdırabı göze alamayan yani dert ve kederden kaçan insanın kamil insan mertebesine yükselmesi mümkün değildir.

Aşkın kutsal olduğunu ve her kişinin ulaşamayacağını söyleyen Mevlana, aşkı ruhun nuru ve insanın ümidi olarak anlatır (Gölpınarlı, 1992a:29) Asıl benliğine ulaşmak isteyen insan, ruhuna aşk tohumlarını ekerse; Hakk ve hakikat aşkıyla yanmaya başlar ve kendi özünün kaynağı olan Hakk'a ulaşması mümkün olur. Bu nedenle Mevlana, Hakk'a aşık olmuş kişiyi mertebelerin en yücesine ulaşmış sayar. Düşünce sisteminin temelinde yer alan, ölmeden önce ölmek fikrini gerçekleştirmekte ve asıl varlığa ulaşmaktadır.

Aşkın insanın özünde var olan bir duygu durumu olduğunu söyleyen Mevlana, aşkı gerçek ve mecaz olmak üzere ikiye ayırır. Gerçek aşk, nefesine hakimiyet ile bireysel bir terbiyenin, ruh üzerinde ortaya çıkardığı sonuçları, aşk örneği üzerinden aktarır. Bu süreçte aşkın ruhunda, ciddi bir değişim gözlenir. Bu değişimin en önemli ilkeleri; ruha insanüstü bir güç ve kuvvet veren, zıtlıkları ortadan kaldıracak bir idrak gücü ve bu özelliklerin bir araya gelmesinden kaynaklanan cesarettir (Avşar, 2020:105). Mevlana, bu ilkelere ulaşmak isteyen insanın sabretmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ızdırabı çekmekte o sürece boyun eğmekte oldukça güçtür. Sabırlı insanın anlamlandırma süreci ve genel itibarıyla varlığa bakış açısı farklı olduğundan aşkı yaşamayı daha kolaydır.

Genel itibarı ile aşkı, aşksızlığı ve aşığı anlatan Mevlana, aşkın özünün Tanrı'da olduğunu ve varılacak son noktanın da yine aşkın kaynağı olan Tanrı olduğunu anlatmaktadır. Bu kaynağın tasavvuftaki karşılığı ilahi aşktır. Mevlana ilahi aşkın konusunun Tanrı olduğunu, beşeri aşkın konusunun ise insan olduğunu anlatır. Bu bağlamda beşeri aşka ilahi aşka ulaşmak için köprü vazifesi yüklemektedir. Mevlana'ya göre ilahi aşk, aynı zamanda Tanrı'ya ulaşmanın sırrıdır. "Dünya bağını kopar, maddeye olan bağlılıktan kendini kurtar da, hür ol. Harislerin, dünyayı çok sevenlerin göz testileri hiç dolmaz. Sedef de kanaat edici olmayınca, içi inci ile dolmaz. Halbuki ilahî aşk yüzünden, nefsaniyetten kurtulan, benlik elbisesi yırtılan kimse, hırstan da, ayıptan da, kötülüklerden de tamamıyla temizlenir" (Mevlana, 2021a:15). Hem bu ifadelerinden hem de düşünce sisteminden yola çıkılarak asıl benliğe ulaşan, ilahi aşkı tadan bu insana; süluk sürecini yaşayan ve kemalleşen birey denilebilir. Çünkü bu birey ilahi aşkın sırrına nail olup gerçek aşk ile yoğrulmuştur.

İlahi aşkın bir kemalleşme sürecini içerdiğini, beşeri aşkın bu süreçte insanın yol göstericisi olduğunu söyleyen Mevlana, aynı zamanda beşeri aşkın ilahi aşka kavuşmada büyük bir etken

olduğunu da şu sözleri ile ifade eder: “Elinin, gözünün, ayağının çift olması yerindedir. Ama gönül ve sevgili iki olunca iş değişir, bu uygunsuz düşer. Sevgili bir bahanedir. Sevgili yalnız bir bahanedir. Sevgili yalnız bir Tanrı’dır. Onu iki sananlar ancak ateşe tapanlarla inkarcılardır” (Gençosman, 1994:56). Mevlana, beşeri aşkın öncelikle köprü vazifesinde olduğunu, bu köprüyü geçmeden ilahi aşka yaklaşmanın mümkün olmadığını söyler. O’nun düşünce sisteminde beşeri aşk hem gerekli hem de zararlıdır. Bu sebeple ondan kurtulmak gerekir. Beşeri aşktan sıyrılan insan, ilahi aşka kendinden geçme sürecini yaşayabilir.

Surete olan aşk geçiciliğini, aşık olunan öldüğünde aşkında biteceği temel tezinden hareketle ispatlar. O’na göre kaynağı dış güzellikten alan beşeri aşklar, gerçek aşk değildir. Bu aşk geçici bir heves olup sonsuzluk içermez. Sonsuzluk içeren ilahi aşk, insana hakikati anlatırken sırrın derinliklerine ulaşma imkanı sunar (Mevlana, 2021a:17). Zira O’na göre tek gerçek aşk, kişiyi sonsuzluğa götürecek olan Tanrı aşkıdır ve sır sadece O’nda saklıdır. O, gerçek aşkı aramayan insanı boş, amaçsız ve dünyevi arzuların peşinde taş aşık birey olarak tasvir eder. O’na göre görülen bir güzel gerçek sevgili olsaydı, herkes sevgilisine aşık olur, onu bırakmazdı. Sevgilinin sadece bedenini sevmek şekle yani surete aşık olmak gerçekse ruh bedenden ayrılınca neden insan o sevgiliyi terk eder sorusuyla surete aşık olmanın yanlışlığına dikkat çeker. Çünkü Mevlana gerçek sevgilinin peşindedir (Mevlana, 2021b:310). Dikkat edilecek olursa Mevlana gerçek güzelliği görünende değil görünenin derinliklerinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre görünen güzellik geçicidir ve emanettir. O görünen güzellik Tanrı tarafından verildiği gibi O’nun takdirindedir ve O istediği zaman ya da zamanı geldiğinde güzelliği geri alır.

Mevlana aşkın gücünü ise şu cümleleriyle anlatır: “Aşkın sesi gelince ölmüş ruhlar kanat çırpmaya, ölümler beden kabrinden başkaldırmaya başlar. Aşktan gelen o davet nefesi, İsrail’in suru gibi ölümleri mezarlarından kurtardı. Ey Hakk yolcusu, bundan böyle, sen mutlu olmaya bak. Tanrı daha iyi bilir ya, rahatsızlık devri geldi, geçti. Ey aşıklar, ilahi aşk şarabının içilmesi size mahsustur. Siz Hakk ile bakıyorsunuz. Yani ölümden kurtuldunuz. Ölümsüzlük sizindir” (Mevlana, 2021d:445) Burada gerçek aşkın ne olduğunu ve ne kadar yüce olduğunu öğrenen kamil insan aşka yok olup ebedi hayatta aşkını yaşamaya devam etmek ister. Kemalleşen bu olgun birey beşeri hayattaki sahip olduğu her şeyden nefesini arındırmış, bedeninin arzu ve isteklerini reddetmiştir. Mevlana’nın bu cümlelerle vurgulamak istediği temel konu çekilen acıların kişiyi hamlıktan kurtarması, ilkel benliğinden soyutlaması ve bu süreçte ilkel benliğin dürtülerinin de insanı yönlendirdiğini hatırlatmaktadır.

Mevlana’ya göre; insanı hamlıktan kurtaracak olan onun iradesine hükmedebilmesidir. Çünkü insanın istemek ya da istememek gibi iki hali vardır. Bu iki hali ortaya çıkaracak olan iradedir. Mevlana’ da irade, istemek, istediğini yapma gücü, vicdani anlayışa yap-yapma diye emretme yetkisine sahiptir. Hareketi yönlendiren irade, bilinçli bir tercihi içerir ve bireyin sorumluluğunu belirten ahlaki bir ilke niteliğindedir. İradede önemli olan yönelme ve seçimdir, bu da irade sahibi kişinin seçme gücüne sahip olması, eyleminde hür olduğuna işarettir (Özdemir, 2013:49-51). İnsan kendini var bildikçe, hareketini kendine izafe eder ve bu bakımdan ihtiyarı da, iradesi de var demektir. Böyle olduğu halde cebre inanmak, dileyerek, isteyerek yaptığı kötü işlerin sorumluluğundan kurtulmak istemek, kendini ve vicdanını (boş) tatminden başka bir şey değildir. Mevlana, insanın kendisini ıslah için çok çalışması gerektiğini söyler. Kendini ıslahtan aciz bir kimsenin, başkalarının ayıplarıyla meşgul olma arzusu güdeceğini ve bunun hoş bir şey olmadığını anlatır (Eraydın, 2017:357). Mevlana burada kişinin ötekine bakış açısına dikkat etmesi gerektiğini de hatırlatmaktadır. O’na göre kendi ile barışık, kendini tanıyan ve özünde ki gerçeği keşfeden kamil insan sadece aşkı isteyecektir. Aşk kaygısı yaşayan, hakikatin sırrına nail olmak isteyen insan ancak ve ancak başkasının da o aşkı yaşamasını ister. Ne acılarından beslenmek O’nun düşünce sisteminde yer alır ne de dünyalık işler. Çünkü bunlar ilkel benliğini aşamamış insanın arzularıdır.

Güzellik ve çirkinlikten, hayır ve şerden, yani vücut unsuru ile Adem unsurundan meydana gelmiş bir varlık olan insan, hakikate ulaşmaya çalışır. Fakat Adem unsuru buna engeldir, bu sebeple insanın vazifesi bu Adem unsurunu yok etmeye çalışmak ve Hakk'a ulaşmaktır. İşte fenafillah mertebesi budur. Bu, cismani ölümden sonra mümkün olsa da, fani hayatta da büsbütün imkansız değildir. 'Ölmeden önce ölünez' sırrını keşfedenler, sırra ulaşmışlardır. Bu sebeple, nefse hakim olmak önemlidir (Köprülü, 2017: 424-425). Ölmeden önce ölmek temel tezinin arka planında irade felsefesi yer almaktadır. Mevlana'ya göre insana gerçek görünen nefis, insanın bütün arzu ve felaketlerinin sebebidir. Bu felaketleri ortadan kaldıracak olan yine aşktır. Buradan da anlaşılacağı üzere Adem' in karanlığını giderecek, insanı asıl varlığa, hakikate ve hakikatin sırrına yani ilahi kaynağa götürecektir olan sadece aşktır.

İnsanın keşfe çıktığı bu yol oldukça uzun ve tehlikelidir; fakat fenafillah makamına ulaşan hiçlikten, nefsin geçici heveslerinden kurtulur, her şeyde hakiki varlığı görür. İnsanın kendi gönlüne ulaşmasıyla sır çözülmeye başlar ve orada Hakk'ı görür. Bunu mümkün kılan kendisindeki Adem unsurunun yok olmasıdır. Çünkü vücut unsuru asıl kaynağına erişmiştir. İşte "Hak ile Hak olmak" dedikleri fenafillah, yani Vücut-ı Mutlak ta fani olmak budur (Köprülü, 2017: 424-425). Bu bağlamda Tanrı aşkı, ruhun özünü bulmasının kaynağıdır. Aşık olan Tanrı'ya tam manası ile yöneldiğinde yani fenafillah makamına eriştiğinde asıl benliğine ulaşacak ve sırrı keşfedecektir. Ayrıca bu mertebede Tanrı'nın sıfatları insanda kendini gösterir ve insan Tanrı'nın bu sıfatları karşısında yok olma eğilimindedir. Çünkü kemalleşen insan varlığın yokluğunun sırrını Tanrı'da bulmuştur.

Temel olarak insanın varlığını kabul eden Mevlana, bu verilmiş varlık durumunu hayvanlık düzeyinde nitelendirir. Bu nedenle, benliği aşıp özünü kazanması insanın Tanrı tarafından kendisine verilmiş asıl görevidir. Bu öze ulaşmak için varlığın özden önce olması gerekir. Çünkü varlık; kendini, çevreyi, Tanrı'yı bilmenin aracıdır. Öyle görünüyor ki Mevlana için bu dünyaya atılmıştı, birtakım belirlenimlerle birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu belirlenim, insanın "transandantal ben" denen öze doğru yönelmesinden kaynaklanır (Çevik, 2014:85). Özü kabul eden Mevlana, varlığın bu dünyada var olmasının asıl amacının transandantal ben de gizli olduğunu vurgulamaktadır. Yani hakikat ve sır insanın asıl benliğine gizlenmiş temel yapı taşlarıdır. Hedefi kendi içinde ki özü bulmak olan insan, gerek çabaları sonucu gerekse çektiği ıstıraplar sonucunda bunu mümkün kılacaktır. Bu sürecin yani seyri sülük sürecinin temel amacı kişinin kendini bilmesidir. Bu bağlamda denilebilir ki tasavvufun ana düşünce olan kendini bilmenin Rabbini bilmeye eşdeğer olduğu temel tezi Mevlana'nın felsefesinin de temel yapı taşlarından. Çünkü bu sayede insan Tanrı' dan gelen özünü keşfetmiş olacaktır.

Dikkat edilecek olursa Mevlana insanın doğuştan getirdiği özünü bulmasının öneminden bahsetmektedir. Ona göre her insan, içinde barındırdığı bu özü keşfedemez. İnsan büyük bir şeydir ve kendi derinlerinde her şey yazılıdır; ancak ilkel benliği içindeki o ilmi okumasına engel olur (Çevik, 2014:85). Gönlün sonsuz arzularının insanın özünü bulmasını engellediğini ifade eden Mevlana, kendini gerçekleştirmiş bireyin yani kamil insanın bu engelleri aştığını söyler.

Mevlana, suret sahibi bir sevgilinin aşkıyla pişmeye başlayan gönlün, suretsiz varlığa doğru ilerlediği düşüncesindedir. Suretsiz ve mutlak güzellik olarak tasvir edilen bu varlık, Tanrı'dır. Bu aşamadan sonra maşuk kavramı Tanrı için kullanılır (Yakıt, 2013:66). "Gönülden suretleri sür çıkar ki, O suretsiz olan sureti bulasın!" (Yakıt, 2013:67) diyerek aslında gerçek suretin bütün suretlerin arkasında saklı kaldığını, ancak sırrı keşfedip hakikati anlama yolunda ömür adayanların gerçek aşkla bu asıl sureti görebileceğini vurgulamaktadır. Bu vasıtayla ilahi aşkın önemini tekrar hatırlatan Mevlana, beşeri aşkın temelini şehvet duygusunu yerleştiren insanların hakiki aşka ulaşamayacağını da hatırlatır.

"İnsan sevgilisinde yok olursa, bedeninden varlık vasfı gitmeye, başında manevi bir sarhoşluk vasfı artmaya başlar" (Mevlana, 2021d:173). İnsanın güzelliğe karşı duyduğu aşk vasıtasıyla yaratıcının güzellikteki kudretini görmesi onu ilahi aşka daha çok sevk eder. Beşeri aşk insanlara

“Birleşmeleri ile dünyada hayat devam etsin diye Tanrı, erkekle kadını birbirlerine karşı meylettirdi, sevdirdi” (Mevlana, 2017:173). Bu bağlamda Mevlana, beşeri aşkın hem hayatın devam etmesi için gerekli olduğunu hem de insanların nefislerine hakim olması için bir basamak olarak var olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki, kadın ve erkek arasında varlığını hatırlatan bu beşeri aşk neslin devamlılığını sağlarken; insanın dünyevi arzulara daha çok bağlanmasına da sebep olabilir. Fakat Mevlana'nın bu bağlanışa ciddi itirazları vardır. Çünkü ona göre, sır orada değil; sır ilahi aşkın derinliklerinde saklıdır.

Mevlana'da aşk kendi varlığından geçmek ve gerçek sevgiyle bir olmaktır. Yani kendi benliğinden vazgeçmektir. Dikkat edilecek olursa Mevlana insanı fizik alemle (beşeri aşk) metafizik alem arasına yerleştirmektedir. Bu doğrultuda fizik alemi bedensel isteklerin olduğu ilkel benliğe denk gelirken metafizik alemi ise insanın gerçek özünün ve manevi yönünün olduğu asıl benliğine denk gelmektedir. Fizik alemdeki yönü zaten aşılması gereken, yok edilmesi gereken ilkel benliğinin ürünlerini temsil eder. Mevlana için asıl olan metafizik yönü aşkla, ilim ve hikmetle desteklenerek varlığının özünde yer alan hakikatin sırrına ulaşmaktır. Bu doğrultuda Mevlana, kişinin kendi ideal mahiyetini yani asıl benliğini yine kendi özünde araması gerektiğini hatırlatır. Çünkü özü gereği her insan, insan-ı kamil olabilir.

Bu bağlamda Mevlana, beşeri aşkın gerekli olduğunu, ilahi aşka ulaşmadan önce insanın bu beşeri aşkla yoğrulması gerektiğini şu ifadeleri ile dile getirir: “Ey gönül! Akşamdan tan aydınlığının rengini kim gördü? Adı sanı temiz gerçek bir aşığı kim buldu? Ben yandım diye hep feryad ediyorsun, boşuna feryat etme. Ham yemişin yandığını kim gördü?” (Gençosman, 2012:66). Bu cümlelerinden de anlaşılacağı üzere acı ve ızdırap kişiyi hem hamlıktan kurtaracak hem de benliğinin gelişmesini ve olgunlaşmasını sağlayacaktır. Aşkla pişmeye başlayan gönül, hakikate ve hakikatin sırrına yaklaşacaktır. Bu zorlu süreçte aşık, aşkla kendinden geçerse kamil insan vasfı kazanacaktır. Burada insanın Tanrı'ya ulaşmak için aşkla piştiğini ve bunun insanın temel görevi olduğu görülür. Öyleki Mevlana; “Sadece aşk, sadece aşk, başka bir işimiz yoktur” (Mevlana, 2015b:161) derken bu sürecin insanı kemalleştirdiğini ve buna ek olarak kendi özündeki güzellikleri keşfettiğine vurgu yapar.

Mevlana düşünce sisteminde, aşk yönü kendinde ağır basan evrensel insan yaratıcısıyla kurduğu psikolojik birliğin bilinci içinde tamamen ruhani boyutuna ulaşmış insan-ı kamil, kendi öz varlığında sakladığı potansiyellerinin keşfedilmesiyle açığa çıkacaktır (Yakıt, 2013:36). Bu keşifte her şey aşkı odaklanırken ciddi manada bir idrak söz konusu olup geliştirilen benlikle hamlıktan kurtulan insan olgunlaşacaktır.

Bu nokta da aşk, insanın manevi eğitiminde oldukça önemlidir. Mevlana aşkı bir eğitim yöntemi olarak da düşünür. O, “insanın nefsi soğuk demire benzer, aşk ise ateştir. Soğuk demir dövülmekle şekle sokulamaz. O önce ateşe girmeli ki yumuşasın, muma dönsün ve demirci ustasına benzeyen şeyhin elinde yeni bir kalıba dökülebilsin. Mevlana, bu manevi doğuşu ikinci doğuş olarak niteler” (Vatanseven, 2019:24). Aşk insanın nasıl ki olgunlaşmasına olanak sağlayacaksa aşksızlıkta insanı ilkel benliğine hapsedecektir. Bu sebeple aşık olmak gerekli hatta zorunludur. Mevlana, bunu daha detaylı anlatabilmek için aşık ve maşuk kavramlarına başvurmuştur.

Mevlana olgunlaşan insana hem aşık hem de maşuk demektir. Yani insan hem Tanrı'yı seven hem de Tanrı'nın sevdiği kişi olur. Özellikle bu nokta Mevlana'nın aşk felsefesinde çok önemlidir. Tanrı- insan ilişkisinin özünü açıklarken insanın sadece Tanrı'ya aşık oluşundan değil, aynı zamanda insan-ı kamile yani 'kendine aşık olana aşıktır' ifadesini benimsemiştir. (Yakıt, 2013:37). Bu noktada denilebilir ki Mevlana'ya göre Hakk, hem aşk hem aşık hem de maşuktur. Mevlana'ya göre insan, insanlık vasfının özünü, ideal mahiyetini bulmuş ve onun idrakine varmışsa, hem 'aşık' hem de 'maşuk' tur. Yani hem Tanrı'ı seven, hem de Tanrı'ın sevdiği kişi olur. Burası Mevlana'nın aşk felsefesinin önemli bir noktasıdır (Yakıt, 2013:64).

Mevlana' nın düşüncesinde aşık, maşuk, vuslat ve vahdet gibi kavramlar ancak gönül temizliği ve Hakk' a yönelmesi ile mümkündür. Akıl ve ilahi hikmetle ilgili felsefenin kısmen ve belirli bir yere kadar bilgisine ihtiyaç duyar. Fakat öyle bir noktaya gelinir ki orada geçerli olan tek gerçek aşktır. Aşık da bütün benliğini saran bu aşkla vuslata erer ve kainatı o gözle görür ve her zerre de O'nu görmeye başlar (Yakıt, 2013:55). İşte bu noktada Mevlana için aşk, akıl ve felsefenin devamı, onların yetersiz kaldığı her şeyin kılavuzu niteliğindedir. Dikkat edilecek olursa Mevlana aşkı bire bir yaşayan kamil insan için aşık sıfatını kullanmaktadır. O'na göre aşık, kendini, ancak aşkla kendinden geçtikten sonra tanır ve asıl benliğini keşfeder.

Dünya hayatında insana pratik değerler sunarken ona kılavuzluk yapan aklın yol göstericiliğinde Mevlana' ya göre bir sınır vardır ve o sınır aşktır. "Aklı bir araç olarak gören Mevlana, ilahi aşka ulaşmış kişinin ona ihtiyaç duymayacağına, vurgu yapar. Bu dünyadaki bütün sorun ve sorulara cevaplar arayan akıl, hakikatle buluşunca bu arayışı bırakacaktır. Çünkü hakikat gönül işidir ve akılla anlaşılabilir. O sadece aşkla kavranabilir (Özdemir, 2013:75-77).

Mevlana 'ya göre, akıldan, duygudan, hayvani ilkel benlikten sıyrılan kimse gerçek inanca ulaşmış olur, çünkü kendinden, kendi benliğinden geçmeyen yani yokluğu tatmayan bir aşık, gerçek anlamda bir aşk olarak tanımlanamaz. Mevlana'ya göre insan, kendi özündeki güzelliğe doğru yol alıp, hamlıktan olgunluğa geçerek, nefsin olumsuz sıfatlardan ve ahlaki kötülüklerden sıyrarak, Psikolojik kavramlarla ifade etmek gerekirse egosuyla savaşını kazanmış olur. Bu sayede kalbini ilahi aşka açan bir aşık olarak hakikatle yüzleşmiş olur.

Aşk felsefesinin temelini ahlaki yerleştiren Mevlana, ahlaklı olmayanın ilahi aşka ulaşabilmesinin mümkün olmadığını söyler. Mevlana'nın aşk ahlakına dair vurguladığı niteliklerini, aşığın süluk sürecinde ilke edineceği ahlaki değerler ve kazanacağı güzel vasıflar doğrultusunda incelemek gerekir. Bu süreçte ilke edinilmesi gereken huy ve karakter özelliklerinden bazıları, sabır, bütün yaratıklara iyi davranma; kin, garaz, nefret, öfke, şehvet vs. gibi olumsuz sıfatlardan arınma, nefsi güzel sıfatlarla donatma, karşılıksız aşkı yaşama, aleme Tanrı nazarıyla bakma, başka bir deyişle sonsuz Birliğe kavuşmadır (Yakıt, 2013:74).

Bu birliğe kavuşmada önemli faktörlerden biri de edeptir. Mevlana düşünce sisteminde edep, ahlak anlayışı içinde mutlu olmanın tek ögesidir. Ayrıca insanı kamil olmanın, ölümsüzlüğe erişmenin ve sonsuz mutluluğa ulaşmanın şartı edeptir. Buna ek olarak kalbi karartan hırs, kin, nefret, gıybet ve şehvet vb. gibi nefsin olumsuz sıfatlarından kurtulmak için de edep oldukça önemlidir. Mevlana'ya göre edep ile var olan aşk, Maşuk'tan başka her şeyi yakmaktadır. "Aşk davaya benzer, cefa çekmek de şahit! Şahidin yoksa davayı kazanamazsın ki! Zaten o cefa sana değildir ki, ey oğul.. sendeki kötü huyadır.. Sopyayla kilime vuran, kilimi dövmez, tozlarını silker." (Yakıt, 2013).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak, insanın kendini gerçekleştirmesinin bireyin kendini bilmesi ile ancak mümkün olabileceğini savunan Mevlana bunun için insana içsel yolculuğu tavsiye eder. Bu içsel yolculukta fiziksel ihtiyaçları azaltmak suretiyle nefis terbiyesine başlanmalıdır. İnsanın nefis terbiyesine dair yaşayacağı süreç zor olduğundan onu motive edecek temel unsur aşk olacaktır. Çünkü Mevlana düşünce sisteminde temel amaç aşkla asıl benliğe ulaşmaktır. Yani birey kendini gerçekleştirmenin bu zorlu sürecine ancak ilahi aşka duyduğu özlemle katlanabilir. Kendini gerçekleştirme yolunda olan insanın en nihayetinde kamil insan olması için ruh eğitimi aşamalarından geçmesi şarttır. Bu anlamda modern psikolojinin vurguladığı kendini gerçekleştirme basamaklarının Mevlana düşünce sisteminde aşılması zorunlu olan nefsi istekler olarak görülür. Bu yüzden kendini gerçekleştirme onların iddialarının aksine Mevlana'da bu gereksinimlerin azaltılmasına ve ruhun güçlendirilmesine bağlıdır. Çünkü Mevlana ilahi atmosferi arzularken, modern psikoloji mutlu insanı arzulamaktadır. Aslında sonuç odaklı

bakılırsa iki bakış açısında da amaç mutluluktur. Temel fark birinde dünyevi mutluluk diğeriinde ebedi saadet hedef olarak konmuştur. Özetle denilebilir ki psikoloji sonradan kazanılan bir dünyanın içinde yer alan bireyin huzur ve mutluluğu için çabalarırken Mevlana insanın özünde saklı olan potansiyelleri açığa çıkarıp sonsuz bir hayatı kazanma peşindedir. Böylece Tanrı'nın insana bağışladığı aşk sayesinde insan insanlığını bulacaktır. Aşk insanda bulunan beni fanilikten kurtarır.

Kısacası Mevlana'ya göre, benliğini tam olarak ilahi aşka yönlendiren birey, Tanrı'dan başka herhangi bir yerde huzur bulamaz. Çünkü bu birey gönlünde ruh dinginliğini keşfetmiş, tevhidin sırrına da nail olmuştur. Kendini aşkla tanıyan birey, özünde bulduğu bazı değerleri ve güzellikleri başka insanlarda da keşfetmeye ve görmeye başlar. Kalpte, yaratıcı sevgisiyle yaratılan sevgisi özellikle de insan sevgisi bütünleşir. Bu bütünleşme ile bireyler arası çatışmalar azalır, nefsin çıkarları yok olur. Böylece Mevlana, sevgi ve aşk ile nefsin kontrol altına alınarak hem bireyselliğin korunabileceği hem de toplumda benmerkezcilikten biz merkeziliğe geçilebileceğini savunur.

Mevlana'nın insanı aşka davet etmede ısrarcı tavrının nedeni, onların özgürlüğünü elde etmiş birer ben olmasını istemesidir. Dolayısıyla insan-ı kamil olmak için ruhun özgürlüğe ulaşması gerekmektedir. Bahsedilen bu özgürlüğü yaşayan ruhun sahibi olan birey için kendini gerçekleştirmiş denilebilir. Kendini aşkla iyileştirip, değiştiren ve en nihayetinde geliştiren insan ötekini de anlamaya ondaki cevheri keşfetmeye başlar. Böylece biz duygusu gelişmiş, olgunlaşmış birey olarak toplumda yer alır. Bunu başaran bireyler modern psikolojinin anlattığı kendini gerçekleştiren insanlar arasına girebilir. Aşk ateşinin insanı olgunlaştırarak özü açığa çıkaracağını savunan Mevlana pişirmenin değiştirici ve geliştirici bir unsur kapsamında ateşe gereksinim olduğunu özellikle vurgular. Başka türlü bu acılara katlanmak, sabretmek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

Arasteh, A.R., (2007). Aşkta ve Yaratılıştta Yeniden Doğuş. Çev. Bekir Demirkol, İbrahim Demirkol, Ankara: Otto Yayınları

Avşar, Z.,(2020). Mana Aleminin Üç Efendisi (Şems-i Tebrizi, Mevlana, Yunus Emre). İstanbul: Tedev Yayınları

Çevik, M., (2014). Mevlana'da Aşk ve Varoluş. İstanbul: İnsan Yayınları

De Vitray, E., (2012). Hz. Mevlana ve İslam Tasavvufu. Çev. Mehmet Aydın, Konya: NKM Yayınları

Emiroğlu, İ., (2010). Sufi ve Dil. İnsan Yayınları, İstanbul

Eraydın, S., (2017). Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları

Gençosman, M. N., (1974).Rubailer I-II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Gençosman, M. N., (2012). Rubailer. İstanbul: Ataç Yayınları

Gölpınarlı, A., (1965). Mevlana Celaleddin Mecâlis-i Seb'a. İstanbul: İnkılap Yayınları

Gölpınarlı A., (2001/a). Mesnevi Tercümesi I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Gölpınarlı, A., (2001/b).Mesnevi Tercümesi IV. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

- Gölpınarlı ,A., (2001/c).Mesnevi Tercümesi V. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Jung, C., (2010). Psikoloji ve Din. Çev: Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınları
- Köprülü, M. F., (2017). Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. İstanbul: Alfa Tarih Yayınları
- Küçük, O.N., (2015). Mevlana'ya göre Manevi Gelişim-Benliğin dönüşümü ve miracı. İstanbul: İnsan Yayınları
- Küçük, O. N.,(2016). Ne varsa sende var. İstanbul: Sufi kitap Yayınları
- Küçük, O. N.,(2016). Sufiliğin Zirvesi: Hz. Mevlana'yı Anlamak. İstanbul: Nefes Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2021/a). Mesnevi tercümesi I. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2021/b). Mesnevi tercümesi II. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2021/c). Mesnevi tercümesi III. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2021/d). Mesnevi tercümesi IV. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2021/e). Mesnevi tercümesi V. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2017). Mevlana, Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2015/a). Divan-ı Kebir'den Seçmeler I. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Mevlana, Çev: Can, Ş., (2015/b). Divan-ı Kebir'den Seçmeler IV. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Özdemir, E. ,(2013). Fena, Mevlana' da özgürlük. Ankara: Otorite Yayınları
- Önder, G., (1986), Mevlana ve İnsan. 1. Mevlana Kongresi Tebliğler, Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları
- Tekin, M., (2017). Mevlana Düşüncesinin Temel Perspektifi, Mevlana'da insan, Doğu'dan batıya (7. cilt) düşüncenin serüveni. Edt. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul: İnsan Yayınları, 7, 231-253.
- Vatansseven, S. (2019). Mevlana ve Yunus'ta Aşk. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları
- Yakıt, İ., (2013). Mevlana'da Aşk Felsefesi. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Yıldız, F., (2017). Mevlana'nın Mesnevisinde Benliğin Keşfi-Mesnevi Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: Post Yayın Dağıtım

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****MEVLANA'DA AŞK FELSEFESİ VE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME**

The phenomenon of self-actualization covers a long process. At the level of psychology today, what guides to self-actualization is not a predetermined and accepted self-model, but an incomplete self-model that can be shaped in every process.

Self-actualization has been an idea put forward as the product of a changing world that follows changing ethical principles, value hierarchies and strategic insights permanently or gradually. The idea of improved modern self-actualization has gained a new dimension for the life components of the individual to serve the world. This concept is more flexible than consistency; It involves progressing by changing, when necessary, not by holding on to acquired beliefs and habits. The person who can achieve this strives to make the best use of the available opportunities.

The self-actualized person whom is referred by psychology and personal development is able to use their potential, overcome their existential anxieties, have a certain status and satisfy with their position, whose needs are met and not suppressed by any vital concern. The result achieved in this model is happiness, pleasure and well-being. On the other hand, in the self-actualized perfect human model mentioned by Sufism, vital needs have been minimized, all kinds of desires and pleasures have been overcome, and this man describe this world as a world of search and meaning, has grasped the creator, the nature of creation, truth and meaning, and has killed his soul with his own will and attained his true self while his soul has not yet left the body. Note that in the first place, the position of man in this world and his happiness were taken as the basis, while in Sufism, life after death was taken as the basis depending on the reason for his creation. While belief is the main determinant-differential element in here, the common point is self-knowledge and self-discovery. The philosophy of love and love, which is the determining factor in the emergence of this human model, that is the perfect human being mentioned by Sufism, has been the subject of this study in the direction of Mevlana in a special way. This study, The main claim of this study is that the concept of "self-actualization" seen in Mevlana's thought system is not a self-actualization in the sense expressed by personal developmentists or psychologists. Mevlana represents an approach which states that man is a spiritual being with a divine dimension and at this point, he defends the thesis that "man has innate knowledge" like Socrates. Mevlana who accepts the knowledge coming from the essence, also accepts Plato's thought that the divine essence hidden in the human essence will be revealed by training the soul. It is imperative to explain the teaching of "human-i kamil", which is the basic paradigm of this thought, to reveal the basic thesis of this study. The basic building blocks of man's search for meaning are to try to reveal, understand and make sense of the truth that is at the core of his existence. According to him, a person who does not know and understand himself cannot reach perfection; This process of reaching maturity requires patience, effort and stability. In this direction, a person will not be stuck with his own weakness and difficulties, no matter what he is exposed to, and he will have learned where to look for the truth.

At the end of this study, Mevlana philosophically based her Sufi teaching by saying that at the end of this process, a perfect human being emerges. Mevlana based his Sufi teaching philosophically by saying that at the end of this process, a perfect human being emerges

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	BUKET KAYIŞLI			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	MEVLANA' DA AŞK FELSEFESİ VE KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME			
Tarih <i>Date</i>	12.05.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	ARAŞTIRMA MAKALESİ			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	BUKET KAYIŞLI	%80	HAYIR	
2	MEHMET ÖNAL	%20	HAYIR	

D E R L E M E M A K A L E / R E V I E W A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1129907

KARİYER DANIŞMANLIĞINDA YOL GÖSTERİCİ UNSURLAR: ETİK İLKE VE STANDARTLAR

Dr. Öğr. Üyesi N. Kemal HASPOLAT*

*Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Ana Bilim Dalı

e-posta: nhaspolat@erzincan.edu.tr

ORCID 0000-0003-1755-7393

Dr. Öğr. Üyesi Murat AĞIRKAN*

*Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Ana Bilim Dalı

e-posta: murat.agirkan@erzincan.edu.tr

ORCID 0000-0002-9695-8525

ÖZET

Etik, insan davranışlarını, toplum düzenini, kişilerarası ilişkileri ve mesleki çalışma yaşamını düzenleyen normlar bütünü olarak ifade edilmektedir. Tarihsel süreçte meydana gelen toplumsal, teknolojik ve iş gücü piyasasındaki değişimler etik kavramının güncellenmesine ve daha geniş bağlamda incelenmesine neden olmuştur. Özellikle, çalışma hayatında çağın gerektirdiği değişimlere uyum sağlayabilecek nitelikte meslek elemanlarının belirlenmesi, onlara uygun danışmanlık hizmetinin sunulması, etkili ve uygun mesleki seçimler yapmalarının sağlanması gibi unsurlar öncelikli hale gelmiştir. Kariyer danışmanlığına duyulan bu ihtiyaçla birlikte sunulan hizmetlerin kalitesi ön plana çıkmış, diğer hizmet alanlarında olduğu gibi kariyer danışmanlığında da uzmanlara yol gösterecek etik ilke ve standartlar önem kazanmıştır. Mevcut durumdan hareketle gerçekleştirilen bu çalışmada ulusal ve uluslararası kuruluşların etik ilke ve standartları ve kariyer danışmanlığına özgü etik kodları incelenmiş, kariyer danışmanlığı alanında hizmet sunan ve/veya sunacak olan uzmanlara yönelik kapsamlı bilgiler sunulmuş ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: kariyer, kariyer danışmanlığı, etik, etik ilke ve standartlar, etik kodlar.

Jel Kodları: I20, I30

GUIDING ELEMENTS IN CAREER COUNSELING: ETHICAL PRINCIPLES AND STANDARDS

ABSTRACT

Ethics is defined as a set of norms regulating human behavior, social order, interpersonal relations and professional working life. Changes that have historically occurred in the society, technology and labour market have led to the term ethics to be updated and examined in more detail. In particular, determining the employees who could adapt to any change required by the era, providing appropriate consultancy services in the workplace and guiding the candidates to be able to make effective and appropriate professional choices have recently become important issues. Due to this demand for career counseling, the quality of services provided has become prominent, and the ethical principles and standards that will guide specialists have gained importance in career counseling as in other areas of service. In this study, the ethical principles and standards of national and international organizations and the ethical codes relevant to career counseling were examined, necessary information was presented for the experts who provide and / or will deliver services in the area of career counseling, and suggestions for further research were made.

Keywords: Career, career counseling, ethics, ethical principles and standards, codes of ethics

Jel Codes: I20, I30

Geliş Tarihi/Received: 13.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 18.11.2022

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2022

Kaynak Gösterme: Haspolat, N. K. ve Ağırkan, M. (2022). "Kariyer Danışmanlığında Yol Gösterici Unsurlar: Etik İlke ve Standartlar". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 542-555.

GİRİŞ

Kavram olarak ‐alışkanlık, töre, gelenek, görenek, karakter, adap‐ anlamına gelen etik (Pieper, 1999), neyin iyi-kötü ya da doğru-yanlış olduğuna ilişkin insan davranışlarını, ilişkilerini ve değerlerini ele alan (Remley ve Herlihy, 2014), insan hayatının gerçek amacını sorgulayan, ahlaki ve erdemli bir yaşamın unsurlarını inceleyen felsefenin bir çalışma alanıdır (Cevizci, 2002). Etik, aynı zamanda belirli bir zaman diliminde belirli bir gruptaki bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini değerlendirmelerini sağlayan normlar sistemidir (Kuçuradi, 2003). Etiğin bu anlamda, felsefi açıdan insan davranışlarının doğru veya yanlış olarak değerlendirilmesinin yanı sıra olması gerekenler üzerinde durduğunu (Türk PDR-DER, 2011), kültürel ahlaki değerlerden ziyade evrensel ahlaki değerlere ulaşmayı amaçlayan kılavuz ya da ilkeleri esas aldığını söylemek mümkündür (Bond, 2017).

Etik davranışlar yasalara tamamen uymanın ötesinde, toplumda yer alan davranış kurallarına uyulacağına dair güvene ve genel kabullere bağlıdır. Kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışlarla ilgili oluşan bu topluluk anlaşması, eylemlerin belli bir düzen ve öngörülebilirlik duygusuyla gerçekleşmesini sağlar (Greenhaus ve Callanan, 2006). Etiğin bu çerçevede bir dizi alt amaçları bulunmaktadır. Bunlar; insan eylemlerini ahlaki nitelik açısından açıklamak, kişinin ahlaki bakımdan ne yapması ve nasıl bir kişi olması gerektiğine ilişkin bilinçli bir temellendirme süreci oluşturmak, ahlaki davranışın kişinin isteğinden bağımsız olarak vazgeçilmez bir özelliği olduğunu göstermek ve insanı sevmeyi öğretmek şeklindedir (Pieper, 1999). Bununla birlikte, ahlaki kuralları ve ilkeleri tanımlama, anlamlarını sorgulama, eleştirel bir şekilde analize etme, çözümlenme ve değerlendirme işlevlerinin olduğu görülmektedir (Ergene, 2004). Dolayısıyla amaçlar ve işlevler doğrultusunda insan yaşamını bu denli şekillendiren etiğin insanın tüm eylemleriyle ilişkili olduğu, diğer bir ifade ile her türlü insan ilişkisinin etiğin konusu olduğu söylenebilir (Kuçuradi, 2003).

İnsan hayatının büyük bir kısmını oluşturan meslek yaşamında da etik kural ve ilkelerden söz etmek mümkündür. Herhangi bir uğraş alanının meslek olarak kabul edilmesinde meslek etiği önemli bir kriter olarak görülmektedir. (Çetinkaya, 2018). Meslek etiği, meslek yaşamındaki davranışları belirleyen, neyin yapılacağı neyin yapılmayacağı konusunda meslek elemanlarına yol gösteren ilkeler ve standartlar şeklinde tanımlanmaktadır (Öztürk-Başpınar ve Çakıroğlu, 2012). Benzer şekilde, mesleki davranış süreçlerinde doğru ve yanlış, haklı ve haksız durumlarındaki ilkeler ve kurallar bütünü (İşgüden ve Çabuk, 2006); bir meslek grubu içinde faaliyet gösterenlerin dikkat etmeleri gereken genel kabul görmüş kural, tutum ve davranışlar (İkiz vd., 2017b); mesleki açıdan bireylerin etik ya da ahlaki problemlerle karşılaştıklarında nasıl davranmaları gerektiği yönünde yardımcı olan, yapılan hizmetin ahlaki uygunluğunu inceleyen kurallar bütünü olarak ifade edilmektedir (Eren-Gümüş ve Gümüş, 2013).

Mesleki gruplar toplumdaki etik durumların önem kazanması ile birlikte etik ilkelerini belirleme ihtiyacı duymuş, her meslek grubu kendi meslek elemanlarına yol gösterici niteliklere sahip etik standartlarını oluşturmuştur (Çetinkaya, 2015). Meslek elemanları tarafından üretilmiş olan bu standartlar mesleği icra eden her bireyi bağlamakta, onlara bir takım ödev ve sorumluluklar yüklemektedir (Sökmen ve Tarakçıoğlu, 2011). Oluşturulan etik ilke ve standartlar meslek elemanlarının topluma, mesleki kimliğe, mesleğin kolektif değerlerine, prensiplerine, temel normlarına ve beklentilerine uygun davranışlarda bulunmalarını zorunlu kılmaktadır (Herlity ve Corey, 2015). Meslek elemanlarının etik ilkeler ve standartlar gereği toplumun ihtiyaçlarını giderecek hizmetlerde bulunması, bu doğrultuda mesleğinin her yönünü çok iyi öğrenmesi, mesleki görevlerini etkili bir şekilde yerine getirmesi, hizmet alanların zarar görmesine yol açmaması ve onlara zarar vermekten kaçınması gerekmektedir (İkiz vd., 2017a). Bu noktada etik standartlar meslek elemanlarına etik olan ve olmayan eylemleri belirleme, mesleki duyarlılık kazandırma, etik ikilemlerin çözümünde rehberlik etme ve denetleme gibi faydalar sağlamaktadır (Akfert, 2012). Aynı zamanda, üyelerine mesleki hesap verebilirlik için bir kontrol mekanizması sunmaktadır (Herlity ve Corey, 2015).

Diğer hizmet alanlarında olduğu gibi psikolojik danışmanlık alanında da oluşturulan etik ilke ve standartlar, psikolojik danışmanların mesleki kimliklerini, görevlerini ve sorumluluk sınırlarını

belirlemektedir. Aynı zamanda, mesleklerini icra ederken karşılaşabilecekleri sorunlu durumlarda onlara yol gösterecek ipuçlarını içermektedir. Bununla birlikte, psikolojik danışmanlık alanında aile danışmanlığı, okul psikolojik danışmanlığı, ruh sağlığı danışmanlığı, bağımlılık danışmanlığı, rehabilitasyon danışmanlığı gibi alt hizmet alanları bulunmaktadır. Bu alt alanlardan biri de kariyer psikolojik danışmanlığı olup, kariyer danışmanlığının da benzer şekilde psikolojik danışmanlığın genel pratiğini, temel unsurlarını ve sorumluluk sınırlarını kapsayan etik ilke ve standartları bulunmaktadır (Türk PDR-DER, 2021).

1. Kariyer Danışmanlığında Etik

Kariyer psikolojik danışmanı Mesleki Yeterlik Kurumu (2017) tarafından “*okul öncesi dönemden yaşlılık dönemine kadar farklı yaşam dönemlerindeki bireylerin mesleki gelişimlerine destek olmak amacıyla bireysel ve grupla psikolojik danışma yapan; örgütlerin ve bireylerin kariyer gelişimlerini ve ihtiyaçlarını değerlendiren; işgücü piyasası ile eğitim sektörü arasındaki iş birliğini geliştiren ve kariyer araştırma-geliştirme çalışmalarını yapan nitelikli kişi*” olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu görev ve sorumluluklarla birlikte diğer profesyonel hizmetlerde olduğu gibi kariyer danışmanlığında da dikkat edilmesi gereken etik ilke ve standartlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “*danışmanın oturumlara başlarken danışanı hakkında yeterince bilgi sahibi olması*”dır. Danışma sürecinin başında danışman danışanın problem durumunun kendi yeteneklerinin ve sınırlarının dışında olduğunu fark ederse etik açıdan farklı davranması gerekmektedir (Isaacson, 1985). Örneğin, iş yerinde farklı pozisyonlarda çalışmak için kararsızlık yaşayan bir danışanın aynı zamanda obsesyonları ya da ailevi sorunları varsa danışman bu durumda kendi yeterlilikleri ölçüsünde karar vermeli; ya danışanı sevk etmeli ya da kendisini yeterli görüyorsa danışmayı devam ettirip ettiremeyeceği noktada ikinci faktörü değerlendirmelidir. İkinci faktör ise “*danışmanın danışma sürecinde ihtiyaç duyabileceği test, envanter ya da donanımın, danışma için yeterli zamanının ya da danışanın gerekli motivasyon ve ilgisinin olup olmadığına ilişkin koşulların değerlendirilmesi*”dir. Etik ilkelerdeki üçüncü faktör ise “*danışma süreci başlamadan önce danışmanın kişisel özelliklerini değerlendirerek danışana yardımcı olup olamayacağına karar vermesi*”dir. Danışanın tutum, davranış, dil, kişisel görünümü gibi özellikleri danışmanı negatif etkileyebilmektedir (Isaacson, 1985). Bu durumda danışma süreci, ücret ya da duygusal bağlılık nedeniyle oturumların uzatılması, karşıt aktarımın olup olmadığı, danışanın bağımsızlığının desteklenip desteklenmediği etik açıdan değerlendirmelidir. Bununla birlikte, kariyer danışmanlığı süreci içerisinde etik ilke ve standartlar başlığı altında yetkinlik, ölçme değerlendirme ve farklılıklara saygı vb. faktörlerin olduğu göze çarpmaktadır. Bu faktörler kariyer danışmanlığı alanında hizmet veren kurum ve kuruluşların etik kuralları içerisinde danışmanlık ilişkisi adı altında ayrıca yer almaktadır.

1.1. Kariyer Danışmanlığı Alanındaki Ulusal ve Uluslararası Derneklerin Etik Standartları

Kariyer danışmanlığı alanlarında hizmet sunan danışmaların birçoğu mesleki örgütlere üye olarak hizmet sunmaktadır. Bu kuruluş ya da derneklerde danışmanlık hizmetlerindeki meslek çalışanların yetkinlik sınırlarının, danışma sürecindeki ilişkilerin, yasal sınırların ve etik ilkelerin oluşturulan etik komisyonlar tarafından yazılı belge haline getirildiği görülmektedir. Aynı zamanda, ilgili standartların değişen yasalar, danışan özellikleri, psikoloji alanındaki gelişmelerle birlikte çağın gerekleri doğrultusunda güncellendiği göze çarpmaktadır. Psikolojik danışma ve kariyer danışmanlığı alanında hizmet veren ve uluslararası düzeyde tanınan saygın derneklerin etik standartları şu şekildedir:

1.1.1 İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (BACP)'nin Etik Standartları

İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (British Association for Counselling and Psychotherapy) tarafından 2018 yılında güncellenen “Danışmanlık Meslekleri İçin Etik Çerçeve” (Ethical Framework for the Counselling Professions) adlı yayında üyeler için etik ilkeler, değerler ve iyi bir danışma uygulamasının standartları ele alınmıştır. Yayınlanan bu etik ilkeler, üyelerinin uygulamalarında profesyonel kararlar almaları için referans noktası olma

niteliğindedir. Yayında, danışanlar ile çalışmaya başlamadan önce etik çerçevenin okunmasının gelecekte oluşabilecek problemlerin önüne geçmesi bakımından önemli olduğu belirtilmiş, etik çerçeveye uyulmamasının dernek üyeleri için bir risk oluşturabileceği ifade edilmiştir. Buna karşın, etik beyanda bulunmanın sürekli değişen ve belirsizliklerle dolu çalışma şartlarında profesyonel yargılar oluşturma zorluğunu ortadan kaldırmadığı dile getirilmiştir (BACP, 2018).

BACP tarafından çerçevelendirilen etik standartlar değerler, ilkeler ve kişisel ahlaki niteliklerle temellendirilmiştir (BACP, 2018). Özellikle, değerler etik taahhütleri ifade etmenin bir yolu olarak ele alınmış, etik standartlar başlığı altında sıralanan maddeler temel değerler olarak ifade edilmiştir (Tablo 1);

Tablo 1. İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (BACP)'nin Etik Standartları

İnsan Haklarına ve Onuruna Saygı Duymak
Sıkıntı ve Acı Veren Belirtilerin Hafifletilmesi
İnsanların Mutluluğunu Artırmak ve Yeteneklerini Geliştirmek
İnsanlar Arasındaki İlişkilerin Niteliğini Geliştirmek
Esneklik ve Etkinliği Arttırmak
Kişisel ve Kültürel Çerçeve için Kişi için Anamlı Olan Benlik Duygusunu Sağlamak
Yaşam Deneyimini ve Kültür Çeşitliliğini Takdir Etmek
Danışanların Güvenliğini Sağlamak
Danışan-Danışman İlişkisindeki Bütünlüğünü Sağlamak
Mesleki Bilginin Uygulanmasını ve Niteliğini Geliştirmek
Uygun ve Yeterli Hizmet Sunmak için Çaba Göstermek

İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (BACP) tarafından yayınlanan etik ilkelerin aynı zamanda önemli etik sorumlulukları da beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (BACP, 2018). BACP (2018) tarafından yayımlanan altı temel etik sorumluluk şu şekildedir (Tablo 2);

Tablo 2. İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (BACP) Altı Temel Etik Sorumluluk

Güvenilir Olmak (Being Trustworthy): Danışmana Duyulan Güven
Özerklik (Autonomy): Danışanın Kendi Kendini Yönetme Hakkına Saygı
Fayda (Beneficence): Danışan Mutluluğuna İlişkin İlerlemeyi Sağlama Taahhüdü
Zararsızlık (Non-Maleficence): Danışana Zararlı Olmama Taahhüdü
Adalet (Justice): Tüm Danışanlara Uygun ve Yansız Bir Şekilde Hizmetlerin Sağlanması
Özsaygı (Self-Respect): Danışmanların Kendini Tanınması ve Bütünlüğünü Geliştirmesi

Dernek tarafından etik ilkelere ve değerlere bağlı olarak ele alınan son dayanak noktası ise kişisel ahlaki niteliklerdir. Kişisel ahlaki nitelikler, çevre ve diğerleri ile kurulan ilişkiyi şekillendiren içselleştirilmiş değerler olup, danışmanın kişisel ve profesyonel ahlaki niteliklerinin birbiri ile uyumlu olmasını, danışma ilişkisinin bütünlüğünü ve esnekliğini arttırabilmektedir (BACP, 2018). BACP (2018) tarafından sıralanan kişisel ahlaki nitelikler şu şekildedir (Tablo 3);

Tablo 3. İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (BACP) Kişisel Ahlaki Nitelikler

Açıklık	Önem
Cesaret	Bilgelik
Empati	Özenli ve Dikkatli Olma
Adil Olma	Kimlik (Benlik Algısı)
Alçakgönüllülük	Esneklik
Dürüstlük	Saygı
	Samimiyet (İçtenlik)

1.1.2. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA)'nin ve Ulusal Kariyer Gelişimi Derneği (NCDA)'nin Etik Kuralları

Kendisine bağlı 19 alt kuruluş ve 56 şube ile 50 farklı ülkede profesyonel danışmanlık hizmeti sunan Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA), psikolojik danışmanlık alanında önemli ve köklü kurumlardan birisi olarak uzun yıllardır hizmet vermektedir. 1952 yılında dört farklı danışmanlık derneğinin bir araya gelmesi sonucu APGA (American Personnel and Guidance Association) adıyla kurulan dernek, 1992 yılında isim değiştirerek ACA (American Counseling Association) adını almıştır (www.counseling.org). Derneğin kuruluşunda yer alan dört dernekten biri olan Ulusal Kariyer Gelişimi Derneği (NCDA) ise, Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA)'nın etik ilkelerine ve kurallarına büyük oranda bağlılık göstererek kariyer danışmanlığı alanında faaliyet göstermektedir.

ACA tarafından etik ilke ve kurallar konusunda en son güncelleme “ACA Code of Ethics” revizyonu ile yapılmış (ACA, 2014), 2015 yılında etik kurallara paralel olarak şekilde “ACA Ethical Standards Casebook” yayını da revize edilmiştir. ACA tarafından revize edilen bu yayın etik kuralların felsefesini anlama, kurallara ilişkin detayları fark edebilme ve örnek olaylar sunma konularında bilgiler sağladığı için etik kuralların geniş bir açıklaması olma niteliğindedir. Herlihy ve Corey (2015)'e göre etik kuralların her birinin temel bir işlevi bulunmaktadır. Bunlar; ACA üyelerini etik davranış hakkında eğitmek, danışmanlık uygulamaları için rehberlik sağlamak, mesleki hesap verebilirlik için bir mekanizma oluşturmak ve danışma hizmeti alanları korumak şeklinde sıralanmaktadır. ACA (2014) tarafından yayınlanan temel mesleki değerler şu şekildedir (Tablo 4);

Tablo 4. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA) Temel Mesleki Değerler

Yaşam Boyu İnsani Gelişimi Arttırmak
Sosyal ve Kültürel Bağlamda İnsan Değerini, Onurunu, Potansiyelini ve Eşsizliğini Desteklemek için Farklılıklara Saygı Duymak, Çok Kültürlü Bir Yaklaşımı Benimsemek
Sosyal Adaleti Teşvik Etmek
Danışman Danışan İlişkisinin Bütünlüğünü Korumak
Uygulamaları Yetkin ve Etik Kurallara Uyarak Gerçekleştirmek
Yaşam Boyu İnsani Gelişimi Arttırmak

ACA tarafından yayınlanan mesleki değerler etik ilkeler, davranışlar ve etik karar verme süreçleri için kavramsal bir temel oluşturmakla birlikte (Herlihy ve Corey, 2015), psikolojik danışma uygulamalarında olması gereken temel altı ilke şu şekildedir (Tablo 5);

Tablo 5. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA) Altı Temel İlke

Özerklik (Autonomy)
Zararsızlık (Non-maleficence)
Fayda (Beneficence)
Adalet (Justice)
Sadakət (Fidelity)
Dürüstlük (Veracity)

Özerklik (Autonomy); bağımsızlığa ve özgür iradeye karşılık gelmektedir. Bu ilkenin altında danışanların seçimlerine ve kendi yaşamlarını kontrollerine saygı duyulması yatmaktadır. Ayrıca danışanların bağımlılıklarını azaltarak bağımsız kararlar vermelerini desteklemek etik bir yükümlülüktür.

Zararsızlık (Non-maleficence); danışanlara zarar verecek bir davranıştan ya da uygulamadan kaçınmak anlamına gelmektedir. Örneğin iş görüşmelerinde ya da mülakatlarda heyecana

kapılan bir danışan ile çalışırken maruz bırakma yöntemini ve basamaklarını çok iyi bilmeden bu teknikleri kullanmak kaygıyı tersi yönde arttırabilir ve danışana zarar verebilir.

Fayda (Beneficence); bireyin ve toplumun iyiliği için çalışmak, danışanların kültürel bağlamlarında ruh sağlıklarını ve iyilik hallerini aktif olarak teşvik etmek anlamına gelmektedir.

Adalet (Justice); hizmet kalitesi, zaman ve kaynak ayırma, ücretlerin belirlenmesi ve danışmanlık hizmetlerine erişim gibi faktörlerin dikkate alınmasını içermektedir. Örneğin İş-Kur'da iş ve meslek danışmanlığı yapan bir danışmanın iş ziyaretleri sırasında tanıştığı firmanın insan kaynakları sorumlusuna iş arayan kendi yakını için öneride bulunması bu ilkenin ihlal edildiğini anlamına gelebilir.

Sadakat (Fidelity); danışmanların danışanlarına saygı göstermesi ve umut verirken dürüst olmaları anlamına gelmektedir. Ayrıca danışanlarla güvenli ve terapötik bir iklim oluşturarak onları aldatmak ve istismar etmekten kaçınmaya özen göstermelerini içermektedir.

Dürüstlük (Veracity); danışmanların profesyonel çalışmalarında samimi olmaları anlamına gelmektedir. Danışmanlar için güven ortamı gerek danışma ilişkisi gerekse de diğer profesyonel ilişkiler için çok önemli bir unsurdur.

1.1.3 Ulusal Kariyer Geliştirme Derneği (NCDA) Etik Kodlar

1913 yılında Ulusal Mesleki Rehberlik Derneği (NVGA) adıyla kurulan dernek, 1985 yılında isim değişikliğine giderek Ulusal Kariyer Geliştirme Derneği (NCDA) adını almıştır. Amerikan Danışma Derneği (ACA)'nin kurucu bir üyesi olan dernek, kariyer danışmanlığı alanında ACA ile iş birliği içerisinde faaliyet göstermektedir. Dernek aynı zamanda, kariyer gelişimi ile ilgilenen kamu kuruluşları ve kariyer gelişimi uzmanları için programlar ve eğitimlerin sağlanması, mesleki gelişim faaliyetleri, yayınlar, araştırma, genel bilgiler, mesleki standartlar, etik ilkeler ve kodlar olmak üzere birtakım hizmetler sunmaktadır (www.ncda.org).

NCDA tarafından kariyer uzmanları için bir rehber kaynak olarak hazırlanan etik kodlar, çok çeşitli ortam ve koşullara uygulanabilecek bir dizi prensiplerle birlikte dokuz alt başlık altında sıralanmıştır (NCDA, 2015). Bununla birlikte, sunulan etik kodlar uzmanlara geniş bir çerçeve sunsa da uygulamalarda karşılaşılabilecek bütün durumları kapsayacak nitelikte değildir. NCDA (2015) tarafından hazırlanan etik kodlar şu şekildedir (Tablo 6);

Tablo 6. Ulusal Kariyer Geliştirme Derneği (NCDA) Etik Kodlar

Bölüm A Danışmanlık İlişkisi	Kariyer uzmanları, danışanlarının çıkarlarını ve refahını destekleyen, sağlıklı ilişkilerin oluşumunu sağlayan gelişimlere ve dönüşümlere olanak sağlamalıdır. Güven, profesyonel ilişkinin temel taşıdır ve kariyer uzmanları danışanlarının gizlilik ve mahremiyet haklarını korumakla yükümlüdür. Kariyer uzmanları aktif olarak hizmet ettikleri bireylerin çeşitli kültürel yapılarını anlamaya çalışmalıdır. Bununla birlikte kariyer uzmanları kendi kültürel benliklerinin, değerlerinin ve inançlarının da profesyonel ilişkiyi nasıl etkilediğinin farkında olmalıdır. Kariyer uzmanları ayrıca, mesleki uygulamalarının bir kısmında maddi anlamda geri dönüşü olmayan ya da az olan hizmetler yoluyla topluma katkıda bulunmalıdır.
Bölüm B Mahremiyet, Ayrıcalıklı İletişim ve Gizlilik	Kariyer uzmanları güvenin profesyonel ilişkinin temeli olduğunun farkında olarak danışanlarıyla iş birliği oluşturmak, onların güvenlerini kazanmak ve uygun sınırları kurup sürdürmek için çalışmalıdır. Bu iş birliği içerisinde ayrıca danışanlarına gizlilik koşullarını yetkin bir şekilde aktarmalıdır.
Bölüm C Profesyonel Sorumluluk	Kariyer uzmanları toplumla ve alandaki diğer uzmanlarla açık, dürüst ve doğru bir iletişim sağlamalıdır. Mesleki ve kişisel yetkinlik sınırları içinde ayırım gözetmeyen bir şekilde çalışmakla birlikte, NCDA'nın etik kurallarına uymakla yükümlüdür. Kariyer hizmetlerinin geliştirilmesini ve iyileştirilmesini destekleyen yerel ve ulusal derneklere aktif olarak katılmalıdır. Bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeylerde toplulukların yaşam kalitesini artıran hizmetlerin sağlanmasına, potansiyel engellerin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmalıdır. Uygulamalarında ve araştırma yöntemlerine dayanan mesleki uygulamalarında topluma karşı sorumludur.
Bölüm D Diğer Profesyonellerle İlişkiler	Kariyer uzmanları, meslektaşları ile olan etkileşimlerinin kalitesinin danışanlarına sundukları hizmetin kalitesini etkileyebileceğinin farkındadır. Uzmanlık alanlarıyla ortak ve ortak olmayan meslektaşları hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmalıdır. Danışanlarına sundukları hizmetleri geliştirebilmek için meslektaşları ile olumlu çalışma ilişkileri

	geliştirmelidir. Sadece mesleki yeterlilik ve yetkinlikleri kapsamında bireylere, gruplara veya kurumlara koçluk ve/veya danışmanlık hizmeti sunulmalıdır.
Bölüm E Değerlendirme, Karar Verme ve Yorumlama	Kariyer uzmanları, değerlendirme araçlarını danışanın kişisel ve kültürel özelliklerini dikkate alarak kariyer hizmetlerinin bir parçası olarak kullanmalıdır. Uygun kariyer, eğitim ve psikolojik değerlendirme araçları geliştirerek danışanlarının refahını desteklemelidir.
Bölüm F Kariyer Hizmetlerini Online Sağlama, Teknoloji ve Sosyal Medya	Kariyer uzmanları, mesleğin gelişen koşullarını dikkate alarak teknolojinin ve/veya sosyal medyanın kullanılmasına ve bu tür kaynakların danışanlarına daha iyi hizmet verebilmek için nasıl kullanılabileceği konusunda bilgi sahibi olmaya çalışmalıdır. Gerekli teknik ve mesleki yetkinlikleri geliştirmek için periyodik eğitimin gerekli olduğunu kabul ederek bu kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmalıdır. Çevrimiçi kariyer hizmetlerinin sunulması, teknoloji ve/veya sosyal medyanın kullanılması, şeffaflığın sağlanması, gizliliğin ve veri güvenliğinin korunması için yasal ve etik gereklilikleri karşılamalıdır.
Bölüm G Denetim, Eğitim ve Öğretim	Kariyer uzmanları anlamlı ve saygın profesyonel bir ilişki içerisinde süpervizörleri ve öğrencileri ile uygun sınırlar oluşturmalıdır. Çalışmalarında kuramsal ve pedagojik temellere sahip olmalı; diğer kariyer uzmanlarının, öğrencilerinin ve süpervizörlerinin değerlendirmelerinde adil, doğru ve dürüst olmayı amaçlamamalıdır.
Bölüm H Araştırma ve Yayın	Kariyer uzmanları mesleğin bilgi tabanına katkıda bulunmalı, araştırma yapmalı, daha sağlıklı ve daha adil bir toplumu oluşturan koşulların belirlenebilmesi için aktif rol almalıdır. İmkanlar dahilinde diğer araştırmacıların çabalarını desteklemelidir. Araştırma tasarlarırken ve uygularken önyargılarının farkında olmalı ve farklılıklara saygı göstermelidir.
Bölüm I Etik Sorunların Çözümü	Kariyer uzmanları, mesleki çalışmalarının yürütülmesinde yasal, etik ve ahlaki bir şekilde davranmalıdır. Profesyonellik çerçevesinde danışanlarını koruma ve güven oluşturma çabasında olmalıdır. Diğer meslek profesyonellerini aynı standartlarda buluşturmak ve bu standartların güvenceye alınmasını sağlamak için uygun önlemleri almaya istekli olmalıdır. Gerekliğinde etik ikilemleri çözmek için ilgili tüm taraflarla doğrudan ve açık bir iletişim kurmalıdır. Etiği günlük yaşamlarına da dahil etmeli, mesleki etik ve yasal konularla ilgili güncel gelişmeleri takip etmeli, sürekli öğrenme ve gelişim sürecinde olmalıdır.

1.1.4 Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (Türk PDR-DER)'nin Etik Standartları/Kodları

1989 yılında "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği" adıyla kurulan dernek, 1998 yılında isim değiştirilerek "Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği" adını almıştır. Derneğin psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki meslek elemanları arasında birlik, beraberlik ve mesleki dayanışmayı sağlamak, üyelerinin haklarını korumak ve savunmak, sosyal, bilimsel, mesleki ve kültürel yönden gelişmelerine yardım etmek ve psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin Türkiye'deki gelişimini sağlamak gibi bir dizi amacı bulunmaktadır (www.pdr.org.tr). Bununla birlikte, diğer derneklerde olduğu gibi danışmanlık hizmetlerinin yürütülmesinde üyelerine yol gösterecek nitelikte etik kurallar sunmaktadır.

Dernek tarafından sunulan etik kuralların ilki, bünyesinde yer alan "Etik Kurallar Komisyonu" tarafından 1995 yılında yayınlanan "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar" adlı yayındır. APA (American Psychology Association) ve ACA (American Counseling Association)'nın çalışmalarının referans alındığı bu yayın alandaki değişim ve gelişmeler sonucunda ilk olarak 2006 yılında revize edilmiştir (Türk PDR-DER, 2011). İlgili yayında psikolojik danışmanların benimsemeleri gereken temel ilkeler; *yetkinlik, dürüstlük, duyarlı ve saygılı olma, bireysel ve kültürel farklılıklara duyarlılık, toplumsal sorumluluk ve mesleki ve bilimsel sorumluluk* olmak üzere altı başlık halinde sıralanmıştır. Bununla birlikte, genel standartlar, psikolojik danışma ilkeleri, ölçme ve değerlendirme, araştırma ve yayın, konsültasyon, mesleğe hazırlık, özel çalışma ve personel yönetimi başlıkları altında standartlar oluşturulmuştur (Türk PDR-DER, 2011). İlgili yayından sonra dernek tarafından 2021 yılında güncelleme çalışmasına gidilmiş, uluslararası ve çok kültürlülük normlarını içeren, dünyadaki diğer etik kodlar ile uyumlu üç boyuttan ve on maddeden oluşan "3B10M Modeli" geliştirilmiştir (Türk PDR-DER, 2021). Geliştirilen bu modelde birinci boyut "nitelik" boyutu olup, etkili bir psikolojik danışmanın sahip olması gereken on temel nitelik belirlenmiştir. İkinci boyut "değer" boyutu olup, psikolojik danışmanlık hizmetinin sahip olması gereken on temel değere yer verilmiştir. Üçüncü boyut ise "etik kodlar" boyutu olup, psikolojik danışmanların uyması gereken on temel etik ilke sıralanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (Türk PDR-DER) Etik Kodları

Mesleki Sorumluluk ve Denetim	Psikolojik danışmanlık mesleğinin gerektirdiği sorumluluk bilinci ile etik kuralları bilmek ve uymak, mesleğin gerektirdiği yeterlilikleri ve mesleki standartları yükseltmeye çalışmak.
Gizlilik ve Kayıtların Saklanması	Etik ikilem ve problem yaşanmaması için danışmana ön görüşmede hangi bilgilerin ne zaman, nasıl ve kiminle paylaşılacağını açıklamak; kültürel farklılıkları dikkate almak, ihtiyaç durumunda kullanılmak üzere kayıtları saklı tutmak.
Psikolojik Danışma İlişkisi	Psikolojik danışmanlık ilişkisinde yasal ve etik düzenlemelere uymak. Danışanın zarar görme ihtimalini azaltmak, aynı zamanda danışmanın mesleğini ve kariyerini korumasına yardımcı olmak.
Çoklu İlişkiler ve Sınırlar	Psikolojik danışman rolünden başka rollere girmemek ve sınır aşımı oluşturacak ilişkilerden uzak durmak.
Eğitim, Öğretim ve Süpervizyon	Nitelikli meslek elemanlarının yetiştirilmesi için kazandırılması gereken mesleki bilgi ve becerilerle etik ilke ve değerleri harmanlamak.
Ölçme, Değerlendirme ve Yorumlama	Ölçme, değerlendirme ve yorumlama sürecini hassas, duyarlı, objektif, titiz ve profesyonel bir şekilde yürütmek.
Araştırma ve Yayın Yapma	Bilimsel etkinliği planlamak ve uygulamak, etik sorumlulukları dikkate almak. Bilimsel bütünlük, ortak yazarlık, finansman şeffaflığı, sonuçların sunumu ve yayınlanması gibi etik konuları dikkate almak.
Çevrimiçi Psikolojik Danışma, Teknoloji ve Sosyal Medya	Danışana ve danışmana ait bilgilerin güvenliği, paylaşımı ve aktarımındaki riskleri danışana açıklamak. Çevrimiçi yardım amaçlı yazılımlar ve gerekli donanımlar hakkında bilgi sahibi olmak. Çevrimiçi danışma için onam almak.
Psikolojik Danışmada Etik İkilemlerin Değerlendirilmesi	Etik ikilem durumunda etik karar verme modellerini ve etik karar verme listesini uygulamak. Etik ihtiyaçların değerlendirilmesindeki genel prensipleri ve etik ikilem durumlarını bilmek ve değerlendirmek.
Alt Alanlar	Bu kısımda aile, bağımlılık, kariyer, okul psikolojik danışmanlığına özgü etik kodlarla ilgili öneriler sunulmuştur.

Dernek tarafından revize edilen etik ilkelere bakıldığında NCDA (2015) ve Mesleki Yeterlik Kurumu (2017) tarafından belirtilen etik ilkelere bağlı kalınarak oluşturulduğu görülmektedir. Etik ilkeler incelendiğinde ise, genel sorumluluklar, eğitim ve yeterlilikler, yeni beceriler geliştirme, mesleki-toplumsal sorumluluklar ve sınırlar, meslektaşlarla ve diğer profesyonellerle ilişkiler, süpervizyon ve konsültasyon başlıklarının yer aldığı göze çarpmaktadır (Türk PDR-DER, 2021).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de kariyer psikolojik danışmanlığı hizmetlerine duyulan ihtiyacın önemli ölçüde arttığı; yakın geçmişte yaşanan pandemi, küreselleşme, ekonomik kriz vb. koşullar ile birlikte gelecekte yaşanabilecek benzer gelişmelerden dolayı giderek artacağı ön görülmektedir. Nitekim kariyer danışmanlığı alanında hizmet veren kuruluşların yakın dönemde paylaştıkları istatistik veriler bu düşüncüyü destekler niteliktedir. İŞKUR verilerine göre 2022 yılı Ocak ayında İŞKUR’a kayıtlı işsiz sayısı bir önceki yılın Ocak ayına göre yaklaşık % 9,2 artış göstererek 3.184.738 kişi olmuştur. Bununla birlikte, 2022 Ocak ayında iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri kapsamında iş arayanlarla yapılan bireysel görüşmelerin sayısı bir önceki yılın Ocak ayına göre yaklaşık % 44,3 artış göstererek 238.063 olmuştur (İŞKUR, 2022). Mevcut tablodan hareketle, özellikle danışanın kariyer gelişimindeki özerkliğine saygı göstermek, uygun kariyer gelişimi müdahalelerini seçmek ve uygulamak, eğitim sektörü ve iş gücü piyasası arasında iş birliğini geliştirmek, danışana iş gücü piyasasının beklentilerine göre bilgilendirme yapmak ve yönlendirmek gibi hizmetlerinin yakın dönemde oldukça önem kazandığı görülmektedir. Bu durumda sunulacak kariyer danışmanlığı uygulamalarının niteliği ön plana çıkmakta, kariyer psikolojik danışmanlarının mesleki yeterliliğe sahip olmalarının yanı sıra etik ilkelere ve standartlara uygun davranmaları beklenmektedir.

Psikolojik danışma ve kariyer danışmanlığı alanında hizmet veren ve uluslararası düzeyde tanınan saygın derneklere bakıldığında İngiliz Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Derneği (BACP), Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA) ve Ulusal Kariyer Gelişimi Derneği (NCDA) gibi kuruluşların ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye’de ise Türk PDR-DER ile birlikte Türk Psikologlar Derneği’nin ve özellikle kariyer danışmanlığı alanında hizmet veren ve bünyesinde binlerce iş ve meslek danışmanı barındıran İŞKUR’un yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, yurt içi (Türk PDR-DER) ve yurt dışı (ACA, BACP, NCDA) derneklerin değişen yaşam koşulları,

gelişen teknolojik ve bilimsel ilerlemeleri göz önünde bulundurarak hemen hemen her on yılda bir etik ilke ve standartlarını revize ettikleri görülmektedir.

Kariyer psikolojik danışma hizmetinin terapötik ilişki içerip içermesine bakılmaksızın etik ilkelere tabi olduğu; etik ilkelere uygun davranmanın danışanları, danışmanları ve toplumu koruyacağı dile getirilmektedir (Çetinkaya-Yıldız, 2021). Etik ilkeler çok kültürlülük, göç, azınlıklar ve pandemi gibi zamana özgü değişimler ile birlikte çevrimiçi danışma gibi teknolojik gelişimlerden dolayı sürekli bir dönüşüm içerisinde. Bu değişim ve dönüşüm, genel etik çerçeveye bağlı olan kariyer danışmanlığı alanındaki etik ilke ve standartların da değişimine yol açmaktadır. Etik ilkeler ve standartlarla ilgili yurt dışı ve yurt içi kuruluşların yayımladıkları kaynaklara bakıldığında ise genel olarak her kuruluşun benzer temel etik ilkeleri benimsediği ve bu ilkeler doğrultusunda yine benzer etik kuralları oluşturduğu görülmektedir. Özellikle, danışmanlık ilişkilerindeki sınırlar, gizlilik, testlerin kullanılması, profesyonel sorumluluk, yetkinlik, etik sorunların çözümü, araştırma-yayın konuları bunların en belirgin olanları arasında yer almaktadır.

Çağdaş danışmanlık uygulamalarının yakın geçmişte, özellikle 21. yy' da değişen demografik ve sosyal dinamiklerden etkilendiği göze çarpmaktadır. Bu önemli değişimlerden biri de danışmanlık hizmetini alan bireylerin geçmişe kıyasla daha geniş bir sosyokültürel çevreden olmaları, toplumun farklı katmanlarında yer almalarıdır. Kariyer psikolojik danışmanlığının gelişmeye başladığı ilk yıllara bakıldığında, uygulamalardaki odağın daha çok beyaz ırkın orta sınıf sosyoekonomik düzeyinde yer alan erkekler olduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda ise değişen toplumsal koşullarla birlikte uygulamaların kadınları ve azınlıkları (farklı etnik köken, cinsel yönelim, inanç, engel durumları) da kapsayacak şekilde genişlediği göze çarpmaktadır (Chung, 2003). Danışma uygulamalarında "çok kültürlülük" başlığı adı altında ele alınan bu durum, danışmanların danışmanlık hizmetini sundukları danışanlarına karşı tutum ve davranışlarında belirli hassasiyetleri de beraberinde getirmektedir. Farklılıklara saygı duymak, koşulsuz saygı, koşulsuz kabul temelli bu hassasiyetler ayrıca etik ilkeler ve standartlar çerçevesinde ele alınmakta, kariyer danışmanlığına yönelik faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası derneklerin etik kod ve standartlarında (ACA, 2015; BACP, 2018; NCDA, 2015; Türk PDR-DER, 2021) yer almaktadır. Dolayısıyla, değişen yaşam koşulları içerisinde gelecekte de toplumsal çeşitlilik üzerinde vurgunun artacağı, kariyer danışmanlığında etik ilkeler ve standartlar açısından önemini koruyacağı düşünülmektedir.

Kariyer danışmanlığı uygulamalarındaki bir diğer değişim, danışmanlık adı altında sunulan hizmetlerin giderek çevrimiçi platforma doğru taşınmasıdır. Özellikle yakın dönemde deneyimlenen COVID-19 pandemisi koşulları yüz yüze danışmanlık hizmetinin her zaman mümkün olamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla, diğer hizmet alanlarında olduğu gibi danışmanlık hizmetlerindeki ihtiyaç ve süreklilik göz önüne alındığında çevrimiçi temelli uygulamaların kariyer danışmanlığına entegrasyonunun kaçınılmaz bir durum olacağı ön görülebilir. Nitekim Corey vd. (2011)'e göre diğer psikolojik danışma hizmetlerine kıyasla kariyer danışmanlığındaki bilgi toplama ve bilgiyi işleme süreçleri çevrimiçi temelli uygulamalara daha uygun görünmektedir. Bununla birlikte, söz konusu dönüşümün gerçekleşmesinde kariyer danışmanlığı hizmetinin uygulama koşullarının da etkili olduğu söylenebilir. Çevrimiçi uygulamaların hizmet kalitesi her ne kadar güncel bir tartışma konusu olsa da çevrimiçi danışmanlık hizmetlerinde ortaya çıkan etik koşullar üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Yüz yüze uygulamaların gerektirdiği etik ilke ve standartlarla birlikte çevrimiçi uygulamaların özelliğinden kaynaklanan koşullar yeni etik ilkelerin ele alınmasına neden olmaktadır. Sampson ve Makela (2014) kariyer psikolojik danışma uygulamalarında çevrimiçi uygulamaların neden olabileceği etik sorunları sosyal eşitlik (teknolojiye erişim, dijital okuryazarlık), kaynak konuları (ölçme araçlarının kalitesi, testlerin yorumlanması) ve hizmet konuları (gizlilik, mahremiyet, program güvenliği, etkileşim, sosyal medya kullanımı) olmak üzere üç başlık altında ele almışlardır. Buna göre, özellikle teknolojik altyapı ve kullanımıyla ilgili sınırlılıklarla birlikte görüşmelerin dijital platformlardaki güvenilirliği etik ilke ve standartlar açısından ele alınması gereken yeni başlıklardır. Dolayısıyla, kariyer danışmanlarının çevrimiçi uygulama koşullarından kaynaklı bu riskleri göz önünde bulundurmaları, ilgili önlemleri alarak kendi yetki ve sınırlılıkları içerisinde hareket etmeleri

danışma hizmetlerinin kalitesi açısından son derece önemlidir.

Mevcut değişimler her ne kadar kariyer danışmanlığındaki etik koşulları tarihsel süreçte şekillendirse de danışmanlık hizmetlerinin dinamik yapısı gelecekte belirli dönüşümleri de beraberinde getirecektir. Bu durumda kariyer psikolojik danışmanları gelecekte yer alacak uygulamaların, yürürlüğe girecek yeni yasa ve yönetmeliklerin meydana getireceği etik koşullara karşı hazırlıklı olmaları gerekmektedir. Türkiye’de özellikle danışmanlık hizmeti açısından yakın dönemde oldukça geniş bir yer tutan “Ruh Sağlığı Yasası” bu duruma örnek olarak gösterebilir. İlgili yasanın mesleki etik konusunun önemli sorunlardan biri olan alan dışı uygulamaların önüne geçilmesini sağlamasının yanı sıra, danışmanlık hizmetlerinde etik standart ve ilkeleri kapsayan yasal bir zemin oluşturması beklenmektedir. Dolayısıyla, kariyer danışmanlığı hizmeti sunan uzmanların ilgili yasal düzenlemeleri, etik ilkeler ve standartlar temelindeki güncellemeleri takip etmeleri gelecekte oluşabilecek etik problemlerin önlenmesi açısından önemli görülmektedir.

Özetle, yakın geçmişte meydana gelen çalışma hayatındaki ve toplumsal alandaki değişimlerle ve gelişmelerle birlikte kariyer danışmanlığı hizmetlerinin önem kazandığı; mevcut ihtiyacın yakın gelecekte de giderek artacağı görülmektedir. Özellikle meslek elemanlarından beklenen niteliklerdeki değişimlerin yanı sıra, hizmet alan bireylerdeki çeşitlilik, değişen yaşam koşullarındaki alternatif uygulamalar vb. koşulların etik ilke ve standartları daha fazla ön plana çıkarması beklenmektedir. Aynı zamanda çok kültürlülüğe olan vurgunun, artan çevrimiçi uygulamaların, gelecekte yürürlüğe girecek yeni kural, yasa, yönetmeliklerin, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılacak güncellemelerin etik ilke ve standartlarla ilgili çerçeveyi şekillendireceği beklenmektedir. Bu noktada kariyer danışmanlığı uzmanlarının ilgili gelişmeleri takip etmeleri ve kendilerini güncellemeleri mesleki gelişimleri ve sunacakları danışmanlık hizmetlerinin niteliği açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

ACA (2014). ACA Code of Ethics: as Approved by The ACA Governing Council, <https://www.counseling.org/docs/default-source/default-document-library/2014-code-of-ethics-finaladdress.pdf>

ACA (2022). Our History, <https://www.counseling.org>, 03.02.2022.

Akfert, S. K. (2012). “Farklı Kurumlarda Çalışan Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Etik İkilemler ile Bu İkilemler Karşısındaki Tutum ve Davranışları”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (3), 1791-1812. <https://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uld>

BACP (2018). Ethical Framework for Good Practice in Counselling and Psychotherapy, <https://www.bacp.co.uk/media/3103/bacp-ethical-framework-for-the-counselling-professions-2018.pdf>

Bond, T. (2017). Psikolojik Danışmanlıkta Etik ve Yasal Konular, Çev. Binnur Y., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Chung, Y. B. (2003). “Career Counseling with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgendered Persons: The Next Decade”, *The Career Development Quarterly*, 52 (1), 78-86. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2003.tb00630.x>

Corey, G., Corey, M. S., Corey, C., & Callanan, P. (2014). *Issues and Ethics in The Helping Professions, Updated with 2014 ACA Codes*. Boston: Cengage Learning.

- Çetinkaya, R. S. (2015). *Psikolojik Danışmanlıkta Meslek Etiği ve Yasal Konular*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Çetinkaya, R. S. (2018). "Meslek Etiği Eğitimine Pozitif Bir Yaklaşım: Kültürleştirme Modeli", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (45), 74-87. <https://doi.org/10.21764/mauefd.329778>
- Çetinkaya-Yıldız, E. (2021). Kariyer Psikolojik Danışması ve Etik, K. Öztemel (Edt.) içinde, *Vaka Örnekleriyle Kariyer Rehberliği ve Kariyer Psikolojik Danışması* (ss. 296-322). Ankara: Pegem Akademi.
- Eren-Gümüş, A. ve Gümüş, M. A. (2013). *Psikolojik Danışmada Etik ve Hukuk*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Ergene, T. (2004). "Psikolojik Danışmada Etik İkilemler: Etik Karar Verme Süreci", *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (15), 49-55. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TXpnMk1EWTI/psikolojik-danismada-etik-ikilemeler-etik-karar-verme-sureci>
- Greenhaus, J. H. & Callanan, G. A. (2006). *Encyclopedia of Career Development*. Kaliforniya: Sage Publications.
- Herlihy, B. & Corey, G. (2015). *ACA Ethical Standards Casebook*. New York: John Wiley & Sons.
- Isaacson, L. E. (1985). *Basics of Career Counseling*. Boston: Allyn & Bacon.
- İkiz, F., Sevinç, A., Kaval, A., Yeğintürk, G., ve Kalen, S. (2017a). "Okul Psikolojik Danışma Hizmetlerinde Mesleki Etik İhtiyaçların Belirlenmesi", *İş Ahlakı Dergisi*, 10 (2), 223-245. <http://isahlakidergisi.com/content/6-sayilar/20-10-cilt-2-sayi/m0099/ikiz.pdf>
- İkiz, F., Şensoy, G., Balkan, K. ve Akıman, H. (2017b). "Psikolojik Danışmanların Meslek Etiğine Yönelik Algıları: Özel Çalışanlara Yönelik Bir İnceleme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 152-171. <https://hdl.handle.net/11511/93729>
- İşgüden, B. ve Çabuk, A. (2006). "Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (16), 59-86. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/863784>
- İŞKUR (2022). *Aylık İstatistik Bülteni*, Ankara. <https://media.iskur.gov.tr/52792/01-ocak-2022-aylik-i-statistik-bu-lteni.pdf>
- Kuçuradi, I. (2003). "Etik ve Etikler", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 423 (1), 7-9. <https://ww4.ticaret.edu.tr/icm/wp-content/uploads/sites/121/2020/03/Etik-ve-Etikler.pdf>
- Mesleki Yeterlik Kurumu (2017). Ulusal Meslek Standardı Kariyer Psikolojik Danışmanı, Ankara. <https://www.myk.gov.tr/index.php/tr/haberler/53-hukuk-mueavirlii/2940-5-yeni-ulusal-meslek-standard-yaymland>
- NCDA (2015). *NCDA Code of Ethics*. https://www.ncda.org/aws/NCDA/asset_manager/get_file/3395?ver=738700
- NCDA (2022). *Our History*. <https://www.ncda.org>, 03.02.2022.
- Öztürk-Başpınar, N. ve Çakıroğlu, D. (2012). *Meslek Etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*, Çev. Veysel A. ve Gönül S., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Remley, T. P. & Herlihy, B. (2014). *Ethical, Legal, and Professional Issues in Counseling*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Sampson, J. P., & Makela, J. P. (2014). "Ethical Issues Associated with Information and Communication Technology in Counseling and Guidance", *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 14 (1), 135-148. <https://doi.org/10.1007/s10775-013-9258-7>

Sökmen, A. ve Tarakçıoğlu, S. (2011). *Mesleki Etik*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Türk PDR-DER (2011). *PDR Alanında Çalışanlar için Etik Kurallar*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/44163/mod_resource/content/0/PDR%20Etik.pdf

Türk PDR-DER (2021). *Psikolojik Danışma Etik Kodları*. Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları.

Türk PDR-DER (2022). *Hakkımızda*. <http://www.pdr.org.tr>, 03.02.2022.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****GUIDING ELEMENTS IN CAREER COUNSELING: ETHICAL PRINCIPLES AND STANDARDS**

Social and technological changes as well as shifts in labour market throughout the history have led the concept of ethics to be updated and addressed from a more comprehensive perspective. It has become a priority especially in business life to identify employees that can adapt to the changes brought by the time, provide them with an appropriate counselling service, and help them choose effective and suitable jobs for themselves. With this increasing need for career counselling, the quality of the provided service has come to the forefront, and ethical principles and standards that will guide the members of this profession have gained more importance as is the case in other service areas. In the light of the current situation, this study aims at investigating the ethical principles and standards of national and international institutions as well as ethical codes specific to career counselling. In this scope, the current study presents information for the members of this profession who are providing or will provide service in career counselling and offers some suggestions for the future.

Sources and reports published by domestic and foreign organizations about ethical principles and standards show that all organizations generally adopt similar fundamental ethical principles and establish similar ethical rules in line with these principles. The most significant ones include limits of counselling relationships, confidentiality, using tests, professional responsibility, competence, solving ethical problems as well as research and publication. On the other hand, the most prestigious associations that provide counselling service and are known world-wide include British Association for Counselling and Psychotherapy (BACP), American Counselling Association (ACA) and National Career Development Association (NCDA). In Turkey, the leading institutions in this sense are Turkish PDR-DER, Turkish Association for Psychologists as well as İŞKUR, which provides service in career counselling and consists of thousands of vocational and professional counsellors. Having said that, the related associations revise their ethical principles and standards every ten years considering the changing life conditions as well as technological and scientific advancements.

Looking at the recent counselling practices, it seems possible to state that these practices have been affected by demographic and social dynamics changing in the 21st century. One of these changes is that individuals who receive counselling service are from a more various socio-cultural background when compared to the past, and they occupy different layers in the society. This case, addressed under the title of "multi-culturalism", brings along some certain sensitive issues about counsellors' behaviours and manners towards the counsees to whom they render counselling service. These sensitive issues relying on basic foundations such as respect and unconditional acceptance are also addressed within the framework of ethical principles and standards, and they are included in ethical codes and standards of national and international associations that operate in career counselling. Hence, it seems possible to state that there will be more emphasis on social diversity as a result of changing life conditions, and it will maintain its importance in career counselling in terms of ethical principles and standards.

Another change in career counselling practices is carrying counselling services to online platforms. Especially the recent COVID-19 pandemic has proved that face-to-face counselling services might not be possible all the time. Therefore, one can envisage that integrating online practices into career counselling will be inevitable considering the need and continuity of counselling services just like other domains of service. According to this, limitations about the technological infrastructure and use of technology as well as reliability of sessions on digital platforms are the new headlines that should be addressed in terms of ethical principles and standards. Because of this reason, it is of vital importance for career counsellors to consider these risks resulting from online practices, take the necessary precautions and act within the limits of their own scope of authority and limitations for the sake of the quality of the counselling service.

Although the current changes shape the ethical conditions of career counselling from a historical perspective, career counsellors should be ready for the ethical conditions that will originate from future practices, laws and regulations. Having been accepted to be very important for counselling services in Turkey in recent years, "Mental Health Law" can be a good example for this. The related law is expected to prevent non-area practices, which is a significant problem of professional ethics, and to provide a legal basis including ethical standards and principles for counselling services. Therefore, it seems important that professionals who provide career counselling service follow the related legal regulations as well as the updates about the ethical principles and standards in order to prevent the possible ethical problems in the future.

In summary, it is obvious that career counselling services have gained importance and the current need will increase more in the future with the changes and developments in business life and social life in recent years. Conditions such as changes in the expected qualifications of the members of the profession, variety in the individuals who receive service or alternative practices in the changing life conditions are expected to bring the ethical principles and standards to the forefront. Emphasis on multi-culturalism, increasing online practices, rules, laws and regulations that will be enacted in the future, updates by national and international organizations are expected to shape ethical principles and standards. At this point, it is of great importance for career counsellors to follow the related changes for their professional development and the quality of counselling services.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Dr. Öğr. Üyesi Murat AĞIRKAN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Kariyer Danışmanlığında Yol Gösterici Unsurlar: Etik İlke ve Standartlar			
Tarih <i>Date</i>	26.12.2022			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Namık Kemal HASPOLAT	Eşit oranda katkı sağlamıştır	Çıkar çatışması yoktur	
2	Murat AĞIRKAN	Eşit oranda katkı sağlamıştır	Çıkar çatışması yoktur	

